C. CORNELII TACITI

OPERA OMNIA

EX EDITIONE OBERLINIANA

CUM NOTIS ET INTERPRETATIONE

IN USUM DELPHINI

VARIIS LECTIONIBUS

NOTIS VARIORUM

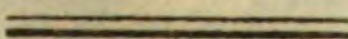
JUSTI LIPSII EXCURSIBUS

RECENSU CODICUM ET EDITIONUM

ET

INDICE LOCUPLETISSIMO

ACCURATE RECENSITA.

VOLUMEN SEXTUM.

LONDINI:

CURANTE ET IMPRIMENTE A. J. VALPY, A. M.

1821.

C. CORNELII TACITI

OPERA OMNIA.

VOL. VI.

Treverorum alam cum Julio Classico, Præfecto, misit: e quibus pars in colonia Forojuliensi[u] retenta, ne, omnibus copiis in terrestre iter versis, vacuo mari classis[v] accelera-ret. Duodecim equitum turmæ, et lecti e cohortibus, adversus[2] hostem iere: quibus adjuncta Ligurum[w] cohors, vetus loci auxilium,[x] et quingenti Alpini,[3] qui nondum sub

totam Treverorum alam cum Julio Classico, qui iis præesset: quarum copiarum *pars in oppido Forojuliensi habita, ne omni milite expeditioni terrestri intento, destituto* sic *pelago, classis approperaret. Duodecim turmæ equitum, et validissimi cohortium contendere adversus hostem: quibus addita cohors Ligurum, priscum regionis præsidium, et quingenti Pannonii nondum sub vexillis. Nec cuncta-*

1 Sic bene Ms. Reg. Rhenanus et recentiores. Editio princeps, *Thuringorum.* Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Turingorum.* Brotier.—2 Bud. *ad host.*—3 Brotierus cum ceteris legit *Pannonii nondum sub signis.* At Pannonii

NOTÆ

Tacito commemorati sunt. Transrhenani Vitellii partes secuti sunt, sed proximi ripæ, ut Tencteri, Usipii, Tubantes, Chamaui, Bructeri, &c.

Tungrorum] Tungri populi Germaniæ inferioris, in Belgica regione Galliæ; hodie diœceses Episcopatuum Leodiensis *Lyege*, et Namurcensis *Namur*; vel secundum divisiones temporales Namurcensis comitatus *Namur*, Limburgensis ducatus *Limbourg*, et pars dominii temporalis Episcopatus Leodiensis *Lyege*, pars comitatus Hannoniensis *Haynaut*, et pars ducatus Luxemburgensis *Luxembourg*: ex Geographia Sansonis. *Tillemon.*

[t] *Quatuor equitum turmas*] Puto, legionariorum equitum: nam si fuissent externi, eos nominaret quemadmodum et *Treveros*, quorum *alam universam* missam dicit; ut sic distinguat eam a *turmis*, quæ minor pars equitatus quam ala: *cohortes* sunt peditum.

Ala habuit 400. equites, interdum 500.; vel et mille aliquando. Ala divisa in decem turmas, quandoque in sedecim.

Si pro prisca divisione sumitur Tacitus, qua decem turmæ fuerunt in ala, totus ille equitatus 14. turmæ fuerunt, ex quibus duæ remanent in Colonia Forojuliensi, duodecim aliæ eunt ad bellum. Quælibet turma habuit 30. vel 32. equites.

[u] *Forojuliensi*] Forum Julii, urbs Oxybiorum populorum in Viennensi Tertia, Galliæ Narbonensis provincia: hodie *Frejus* urbs Provinciæ *Provence*, in ora meridionali regni Franciæ. *Tillemon.*

[v] *Classis*] Ne classis, destituto navibus aut præsidiis mari, Coloniam Forojul. invaderet.

[w] *Ligurum*] Liguria, regio vel provincia Galliæ Togatæ ad mare Ligusticum in Italia: hodie fere omnis status Genuensis, *Genes*, nonnullique *minores status* in hac Reipublica siti, et major pars ducatus Montisferrati, *Montferrat*, necnon partes meridionales statuum Pedemontii et Mediolanensis, *Piemont* et *Milan*, in Lombardia superiore. *Tillemonius.*

[x] *Vetus loci auxilium*] Nempe Coloniæ Forojuliensis.

signis.[y] Nec mora prælio: sed acie ita instructa,[z] ut pars classicorum,[a] mixtis paganis,[b] in colles mari propinquos

tum, quin certaretur: sed acie ita disposita, ut pars classiariorum, adjunctis incolis, se erigeret in montes mari proximos, et prætorius miles occuparet, quantum

Othonis partes sequebantur: v. cap. 11. et 17. Hinc Savilius reponit *Alpini*, et intelligit Ligures. Mox etiam ipse Tacitus memorat *Alpinos*. Sequor Sa-

NOTÆ

[y] *Nondum sub signis*] Qui tirones adhuc et nondum militari disciplina instituti, non statim sub signis militabant. Forte primo adhibiti in præsidiis tantum, et ad sarcinas tuendas in castris etiam veteres *signa* distinguebant.

Suet. Aug. 25. 'Ad tutelam ripæ servos sine mora manumissos sub priore vexillo habuit; neque aut commistos cum ingenuis, aut eodem modo armatos.'

Illi Pannonii sequebantur exercitum, forte ut supplerent legiones, vel cohortes auxiliarium, vel ut armati cohortem ipsi auxiliariam efficerent. Innuit tamen destinatos supplendis legionibus vel cohortibus, cum dicit: *nondum sub signis.*

[z] *Acie ita instructa*] In hoc conflictu distincte apud Othonem memorantur classici, pagani, prætoriani, et classis.

Vitellio militant duodecim equitum turmæ, cohors Ligurum, Tungricarum cohortium delectus, quingenti Pannones, et præter eas copias paulo post *Alpini*, nisi fortassis utroque loco legendum *Albini*, ut forte Ligures designentur, cum nulla assequar imaginatione, quid hic rei sit *Pannonicis.*

Aut si verum id sit, quod tamen mirum videatur, operæ pretium fuisset scire ex auctoris descriptione, quomodo illuc fuerint delati, quæ tamen hic deficit. *Savilius.*

Sed acie] *Acie* scil. Othonianorum.

[a] *Classicorum*] Vertit clar. Harlæus de legione classiaria; sed hæc pugnant inter se, legio et classiarii; quippe sunt duæ militiæ distinctæ: id intelligendum vertendumque ambigue, quemadmodum et narrat Tacitus.

Certe classiarii evecti ab Othone in ordinem et numeros legionis, et potuerunt remitti ad classem, ut ibi etiam legionariam militiam exercerent, quemadmodum et prætoriani, qui etiam vere legionarii et nobilissimi huc missi sunt; sed de ea re nihil clare Tacitus.

Immo patet apud se Othonem retinuisse classiarios, ut sibi fidissimos, et affuit legio *classica* prælio Bedriacensi, a qua strata principia abreptaque aquila unaetvicesimanorum, et quæ postea a Vitellio in Hispaniam remissa, ut otio mitesceret; summæ enim ferociæ fuit.

Vocatur *prima adjutrix*, et nulli antea prælio interfuerat; scil. quia nuper evecta ab Othone, ut ante a Nerone, in numeros legionariæ militiæ, respuente Galba hoc militiæ flagitium.

Nisi forte jam et id antea obtinuisset a Galba, qui mobilitate ingenii eos occiderat, decumarat, in vinculis habuerat, dein et libertatem reddiderat, forte et militiam honestiorem concesserat, quam tanta pervicacia flagitabant, ipso adventante in urbem.

Sed nihil refert: nuper condita illa

exsurgeret, quantum inter colles ac littus æqui loci, Prætorianus miles expleret, in ipso mari ut annexa classis[c] et pugnæ parata, conversa et minaci fronte prætenderetur.[d] Vitelliani, quibus minor peditum vis, in equite robur, Alpinos proximis jugis, cohortes densis ordinibus post equitem locant. Treverorum turmæ obtulere se hosti[e] incaute, cum exciperet contra veteranus miles, simul a latere[f] saxis[4] urgeret apta ad jaciendum etiam paganorum manus:[5] qui

justi loci erat *inter montes et ripas*, ita *ut in ipso æquore admota prope classis, et prælio disposita, intenta, et minaci specie obtenderetur. Vitelliani, quibus minus firmum agmen peditum, et vis in equitatu, statuunt Alpinos propinquis collibus, cohortes conferta acie* disponunt *post equitatum. Turmæ Treverorum invasere hostem improvide, cum contra obniteretur vetustus miles, et simul instaret a latere cum lapidibus idoneum ad conjiciendum etiam agrestium indigenarum agmen; qui*

vilium, et cum Bipont. addo *qui*. Oberl.—4 Ms. Guelf. *sax. etiam*. Bipont. ita locum refingunt: *sim. a latere. Saxis etiam, &c.*—5 Ita Ms. Corb. editio princeps et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *simul a latere etiam saxis urgeret apta ad jaciendum paganorum manus*. Ms. Flor. *saxis etiam ur-*

NOTÆ

legio, quocumque modo id contigisset. Sed non constat fuisse missam ad naves, neque universam, neque electos ipsius, aut vexillarios.

[b] *Paganis*] *Pagani* a *pagis* dicti sunt; qui ibi habitant, aut inde sunt oriundi; etiam si urbes colant, non recepti in civitatem, nullo prope numero, et plebeii.

Cic. pro domo: 'nullum in hac urbe collegium, nulli pagani aut montani.'

Suetonius Aug. 'Pinarium equitem Romanum, cum, concionante se, admissa turba paganorum, apud milites subscribere quædam animadvertisset:' ideoque infr. eod. lib. prætorianos milites *paganos* appellat, quod vicani urbem colerent: hic vero demonstrantur *pagorum incolæ*.

In libris vero nostris civilibus *pagani* sunt, non milites, quod unde ductum sit, diximus alibi. *Ferrettus.*

[c] *Ut annexa classis*] Id est continua ceteris copiis, et velut aciei terrestri connexa, et velut in partem pugnæ disposita conversaque.

Annexa classis] Quæ prope nempe astaret, velut in eadem acie juxta prætorianos.

[d] *Prætenderetur*] Id est opponeretur, et velut instrueretur secundum longitudinem et spatium oræ maritimæ, qua prælium committeretur.

[e] *Hosti*] Id est, prætorianis cohortibus: nam infra *exciperet veteranus miles*, qui non alius a prætorianis: et alii, scil. pagani et classici, in collibus mari propinquis dispositi; sicque in eos difficile invectus esset eques Tungrorum.

[f] *Simul a latere*] In adversa fronte dispositæ post equitem prætorianæ cohortes; et vincentibus cohortibus, hostemque impellentibus, stabant a latere Alpini *jugis* mari *proximis*. Etiam et a tergo instabat classis. *Ita undique clausi.*

sparsi inter milites, strenui ignavique, in victoria idem audebant. Additus perculsis terror,[g] invecta in terga pugnantium classe.[h] Ita undique clausi: deletæque omnes copiæ forent, ni victorem exercitum attinuisset obscurum noctis, obtentui[6] fugientibus.

15. Nec Vitelliani, quanquam victi, quievere: accitis auxiliis, securum hostem ac successu rerum socordius agentem invadunt: cæsi vigiles, perrupta castra, trepidatum apud naves: donec, cedente[1] paulatim metu,[i] occupato juxta colle[j] defensi, mox irrupere. Atrox ibi cædes, et Tungrarum[2] [k] cohortium Præfecti,[l] sustentata[3] diu acie, telis obruuntur. Ne Othonianis quidem incruenta victoria fuit, quorum improvide secutos conversi equites circumvenerunt.[4]

quia *mixti inter manipulares, fortes inertesque, dum vincerent, eandem audaciam præferebant. Adjectus exterritis pavor, irrumpentibus in terga certantium navibus. Ita undique circumdati* sunt; *profligatusque omnis exercitus foret, ni victores* Othonianos *cohibuisset caligo noctis, subsidio et prætextui terga vertentibus.*

Nec Vitelliani, quamvis fusi, inertes mansere: vocatis sociis, invadunt incuriosum hostem, et felici exitu pugnæ negligentius agitantem: occisi qui excubias agebant, penetrata munimenta, terror injectus classi; donec senescente sensim formidine, insesso juxta monte protecti sunt; *dein incurrere. Immanis eo prælio strages, et duces cohortium Tungrarum telis operiuntur, postquam diu prælium sustinuissent. Othonianis etiam multo cruore stetit victoria, quorum eos qui incaute prosequeban-*

---

geret. Quod mallem. *Brotier.*—6 Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *objectum obtentui fugientibus.*

1 Sic Mss. Harl. Bodl. Jes. quod mallet Ernestus, aut *residente.* In Ms. Corb. *sidentes.* Male Ed. pr. *sedentem.* Puteolanus et deinde ceteri omnes *sidente.* Brotier.—2 In Ms. Corb. *Turingorum.* Aberat *cohortium.* Additum est altera manu. In Mss. Harl. Bodl. et editionibus veteribus, *Turingarum cohortium.*—3 Quidam legunt *sust. quidem.*—4 Ms. Corb. *circumvenere.*—

NOTÆ

[g] *Terror*] Ex classicis, qui forte e navibus in eos catapultis, ballistis, et aliis machinis saxa, telaque vibrabant; aut etiam in ripam exponere suos ad oppugnandum a tergo hostes poterant.

[h] *Classe*] Id est, copiis classicis, quæ castra ex more habuere ad littus juxta classem, aut certe tum dispositæ in navibus, tum egressæ, terga hostium jam perculsorum invasere.

[i] *Cedente paulatim metu*] Vulgo *sidente;* id est, cessante paulatim et conquiescente metu.

[j] *Occupato juxta colle*] Qui idem est, ut puto, cum collibus de quibus supra cap. 14. 'Ut pars Classicorum mixtis paganis in colles mari propinquos exsurgeret.'

[k] *Tungrarum*] Vide notas c. 14.

[l] *Præfecti*] Duo præfecti erant ejusdem gentis, duces popularium suorum et pro more, sociorum nobilissimi. Sic florem gentis ac virorum militarium abducebant suis finibus, eosque interim obsides habebant.

Ac velut pactis induciis, ne hinc classis,[m] inde eques,[5] subitam formidinem inferrent, Vitelliani retro Antipolim,[n] Narbonensis Galliæ municipium;[o] Othoniani Albingaunum[6 p] interioris[q] Liguriæ,[r] revertere.

16. Corsicam[s] ac Sardiniam,[t] ceterasque proximi maris insulas, fama victricis classis in partibus Othonis tenuit. Sed Corsicam prope afflixit D.[1] Pacarii Procuratoris temeritas, tanta[2] mole belli, nihil in summam[3 u] profutura, ipsi exitiosa. Namque, Othonis odio, juvare Vitellium Corsorum viribus[4] statuit, inani auxilio, etiam si provenisset.

tur, versa fronte equitatus intercepit. Ac velut inito fœdere, ne hinc naves, inde equites repentinum terrorem incuterent, Vitelliani versus Antipolim, Narbonensis provinciæ oppidum, rediere; Othoniani Albingaunum interioris Liguriæ regressi sunt.

Rumor victricium navium in factione Othoniana retinuit Corsicam ac Sardiniam, et alias insulas vicini æquoris. Sed imprudentia Decimi Pacarii procuratoris fere subvertit Corsicam, quæ audacia *in tanta magnitudine belli, nullius in universum* bellum *momenti futura, ipsi* vero *perniciem allatura* fuit. *Quippe, inimicitia in Othonem, decrevit fovere Vitellium copiis atque opibus Corsorum, vano subsidio,*

5 Ita Mss. editiones veteres et recentiores. Frustra Rhenanus emendaverat, *equites*. Brotier.—6 Sic bene Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. In Ms. Flor. et editione principe, *Albigaunum*. Idem.

1 *Decumi* Mss. et veteres editiones. In recentioribus, *Decimi*, et sic Ryckius et Gronov. Cl. Ernestus, *D. Pacarii*.—2 Ita libri omnes. Mallet J. F. Gronovius, *tentata*.—3 Ita bene Rhenanus et recentiores. In Mss. et veteribus editionibus, *in summa*. Sic jam emendatum supra Annal. XIII. 38. *Brotier*.

NOTÆ

[m] *Ne hinc classis*] Nempe ab Othonianis; *inde eques*, nempe ex Vitellianis castris.

[n] *Antipolim*] Antipolis urbs Deceatum populorum in Viennensi Tertia, Galliæ Narbonensis provincia: hodie *Antibes* urbs Provinciæ, *Provence*, in ora meridionali regni Franciæ. *Tillemon.*

[o] *Municipium*] Ibi municipium et oppidum unum et idem est, nec putes, dum Tacitus gravissimas res narrat, id summa cura distinguere.

[p] *Albingaunum*] Urbs Liguriæ regionis in Italia: hodie *Albenga*, urbs oræ occidentalis Reipublicæ Genuensis. *Tillemonius.*

[q] *Interioris*] Respectu Italiæ.

[r] *Liguriæ*] Vide notas c. 14.

[s] *Corsicam*] Insula Italiæ in mare Mediterraneo: hodie *Corse:* paret Reipublicæ Genuensi. *Tillemon.*

[t] *Sardiniam*] Insula Italiæ in mare Mediterraneo: hodie insula et regnum *Sardaigne:* paret regi Catholico sive Hispaniæ. *Tillemonius.*

[u] *In summam*] Nihil in summam belli profutura illa temeritas: quid enim insulares miselli ad tantam molem belli et præliorum, quibus transigi fortuna partium debuit?

Vocatis principibus insulæ, consilium aperit: et contra dicere ausos, Claudium[v] Phirricum,[5] Trierarchum Liburnicarum ibi navium, Quintium[6] Certum,[w] Equitem Romanum, interfici jubet: quorum morte exterriti, qui aderant, simul ignara et alieni metus socia imperitorum[x] turba, in verba Vitellii juravere. Sed, ubi delectum agere Pacarius, et inconditos homines fatigare militiæ muneribus occepit, laborem insolitum perosi, infirmitatem suam reputabant: 'insulam esse, quam incolerent, et longe Germaniam viresque legionum: direptos vastatosque classe, etiam quos cohortes alæque protegerent.' Et aversi repente animi: nec tamen aperta vi; aptum tempus insidiis legere. Digressis, qui Pacarium frequentabant, nudus et auxilii inops, balineis[7] interficitur, trucidati et comites.[y] Capita, ut hostium,

etiam si successisset. Accitis primoribus insulæ, mentem suam *promit; et occidi præcipit Claudium Phirricum præfectum Liburnicarum ibi triremium, et Quinctium Certum equitem Romanum, quia* ipsius cœptis *intercedere ausi* fuerant: *quorum nece perculsi, qui intererant, et etiam multitudo ignarorum imperita, et alienæ formidinis conscia, sacramentum Vitellii accepere. Sed postquam scribere militem cœpit Pacarius, et rudes homines lassare belli muniis, curam insuetam pertæsi, tenues vires suas revolvebant animo;* insulam esse quam habitarent, et procul *abesse* Germaniam et robur legionum: raptos populatosque navibus, etiam quos cohortes et alæ defenderent. *Et alienati subito* insularium *animi: nec tamen palam aggressi facinus; opportunam occasionem dolo quæsivere. Dilapsis, qui Pacarium celebrabant, veste exutus* ut erat, *et præsidii egens, balneis interimi-*

—4 Cod. Ryckii *Cors. navibus.*—5 Ita Mss. Reg. et Flor. In editione principe, *Phirritum.* Puteolanus, *Phirrhicum.* Ms. Guelf. *Pyrricum.* Mss. Harl. Bodl. Jes. *Pyrrhicum.* Quod volebat J. F. Gronovius; et melius puto. In Inscriptione veteri apud Gruterum, p. 597. num. 2. memoratur. PYRRICHE. *Brotier.*—6 Cod. Ryckii *Q. Certum.*—7 Sic Pichena e Ms. Flor. et veterum scriptorum usu. Alii, *balneis.*

NOTÆ

[v] *Claudium*] Puto, is libertus fuit Claudii, qui et originem Græcam redolet ille cognomine *Phyrrhicus.* Forte patroni *Claudii* nomen assumserat ex more.

[w] *Quintium Certum*] Forte ille eques Rom. publici exactor in hac insula; ut solebant equites tributa redimere; aut forte classicis militibus, qui apud triremes merebant, imperabat; inter duces forte se pro Othone opposuit Pacario. Sic infra cap. 22. Turullius Cerialis *primipilaris,* quæ nobilitas equestris, *pluribus castris* præerat.

[x] *Imperitorum*] Nempe rudis vulgi, qui inscius rerum et expers curarum imperii, quæ turba partim insularium, partim forte et civium, negotiorum et commercii gratia huc commeantium.

ipsi interfectores ad Othonem tulere: neque eos aut Otho præmio affecit, aut punivit Vitellius, in multa colluvie rerum majoribus flagitiis[z] permixtos.

17. Aperuerat jam Italiam,[1] bellumque[2] transmiserat, ut supra memoravimus, ala Syllana,[3][a] nullo apud quenquam Othonis favore:[b] nec quia Vitellium mallent; sed longa pax

tur, occisi etiam socii. Ipsi percussores portavere ad Othonem capita occisorum, *tanquam hostium; neque illos aut donavit Otho mercede, aut supplicio affecit Vitellius, in maxima colluvie malorum majoribus sceleribus confusos.*

Jam ala Syllana, ut ante tradidimus, patefecerat Italiam, bellumque transtulerat, nulla apud quenquam Othonis gratia; nec quia Vitellium magis diligerent; sed

1 Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *aperuerat jam in Italia.* Budens. *aparuerat jam in Italia.*—2 Ms. Harl. *bellum quod transmiserat, &c.*—3 Editio

NOTÆ

[y] *Comites*] Intelligendos puto eos qui tum eum forte comitabantur: quorum tamen pars forte socii ac conscii rebellionis erant adversus Othonem. Ideoque occisi sunt, et eorum capita ad Othonem delata.

Comites] Turbam frequentantium ac celebrantium procuratorem vitavere. Ac dein ipse et *comites*, qui pauci, interficiuntur. Forte eum stipabant sectabanturque, ut in bello, isti *comites*, quos simul et occidere coacti sunt, cum ipsum custodirent forte, et armis defenderent; forte sic, quo insignius facinus ac meritum foret. Sed frustra: hæc ut in tanta colluvione facinorum facile obliterata sunt.

[z] *Majoribus flagitiis*] Non quod ipsi majora flagitia fecissent, sed in cumulo aliorum, qui majoribus flagitiis tenebantur, oblivione transmissi. Sic Ann. lib. XVI. 'Mox Neronem circa summa scelera distentum quasi minores evasere.' *Pichena.*

[a] *Ala Syllana*] Sic supra l. I. 70. 'Lætum ex Italia nuntium accipit, alam Syllanam circa Padum agentem, sacramento Vitellii accessisse. Proconsulem Vitellium Syllani in Africa habuerant,' &c.

Ala Syllana] Vertit interpres Gall. *Ala Syllani:* sed incertum, an a Sylla an a Syllano nomen ala desumserit.

[b] *Nullo apud quenquam Othonis favore*] Id cepit interp. Gallicus, quasi nullus horum equitum favore traheretur magis ad Othonem quam ad Vitellium.

Sed hæc de Italia intelligenda sunt, quam *longa pax ad omne servitium fregerat, faciles occupantibus,* Italos nempe, non de *ala Syllana,* quæ Vitellii partes ultro amplexa erat; quia nempe *Proconsulem* Vitellium *Syllani in Africa habuerant.*

Quod tradit Tac. Hist. l. I. 70. idque 'instinctu decurionum, qui Othonis ignari, Vitellio obstricti, robur adventantium legionum et famam Germanici exercitus attollebant.'

De Italia vero Hist. I. 11. 'Inermes provinciæ, atque ipsa inprimis Italia, cuicumque servitio expositæ in pretium belli cessuræ erant.'

Et hic clare Tac. eosdem intelligit, *nullo favore* inclinasse in Othonem, quos scil. *longa pax . . fregerat,* Italos

ad omne servitium fregerat, faciles[4] occupantibus[5 c] et melioribus incuriosos.[6 d] Florentissimum Italiæ latus, quantum inter Padum Alpesque[e] camporum et urbium,[7] armis Vitellii (namque et præmissæ a Cæcina cohortes[f] advenerant) tenebatur. Capta Pannoniorum[g] cohors apud Cremonam.[h] In-

diuturna pax ad omnem servitutem mollíverat Italos paratos *faciles*que *prævenientibus, et de melioribus* principibus *haud solicitos. Opulentissimam Italiæ regionem,* hæc *quantum terrarum et civitatum* est *inter Padum et Alpes, præsidiis Vitellius obtinebat; quippe et præmissæ cohortes a Cæcina adventarant. Cohors Pan-*

princeps, *Silana.*—4 Ms. Corb. *fragiles.*—5 Ms. Agr. et editio princeps, *occupationibus.*—6 Ita libri omnes. Ac bene quidem. Minime curabant qui essent meliores. Tentat J. F. Gronovius, *melioribus incuriosis;* Groslotius, *meliorum incuriosos.* At *melioribus* hic dictum, ut supra Annal. XIV. 38. 'serendis frugibus incuriosos.' *Brotier.*—7 Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *et urbium est.* *Est* recte omissum in Ms. Corb. editione principe et recentio-

NOTÆ

nempe, *faciles occupantibus et melioribus incuriosos:* quod non potest dici de Syllanis, qui non fracti *in servitium, &c.* neque adeo *faciles, &c.*

[c] *Faciles occupantibus*] Sic l. I. 70. de ala Syllana: 'Ut donum aliquod novo principi (Vitellio nempe) firmissima Transpadanæ regionis municipia, Mediolanum, ac Novariam, et Eporediam, ac Vercellas adjunxere.' Et ita 'quantum inter Padum Alpesque camporum et urbium, armis Vitellii tenebatur.'

[d] *Melioribus incuriosos*] Hoc est, de causa non erant soliciti, an Othonis an Vitellii justior esset; sed tantum prioribus occupantibus inserviebant. *Pichena.*

Non anxii, an melior foret imperator Otho, an Vitellius; uter præstantior esset armis, uter bello aut pace melius tueri Rempub. posset.

[e] *Inter Padum Alpesque*] Commemorata nobis Mediolanum, Novara, Eporedia, et Vercellæ, lib. I. Aliæ urbes multæ et magnæ, quomodo elegerint Vitellii partes, silentio Tacitus præteriit.

Plutarchus eo inclinat, ut putet, Cremonam, inter Alpes et Padum sitam, aliquamdiu ab Othonianis occupatam fuisse; et Tacitus hic scribit, 'capta Pannoniorum cohors apud Cremonam' a Vitellianis.

Illa autem Pannoniorum cohors, quæcumque tandem fuerit, et undecumque eo delata, ab Othone datum videtur urbi præsidium, atque cum ipsa urbe a Vitellianis capta; licet Plutarchi narratio nonnihil variet temporis hic descripti circumstantiam. *Savilius.*

Non sine magna belli fama capi potuit Cremona; ideoque haud dubie meminisset Tacitus; nisi forte volens ultroque accesserit partibus Vitellii, ex fama legionum Germanicarum.

[f] *Præmissæ a Cæcina cohortes*] Sic I. Hist. 'Quia præsidio alæ unius latissima pars Italiæ defendi nequibat, præmissæ Gallorum, Lusitanorum, Britannorumque cohortes,' &c.

[g] *Pannoniorum*] Forte illi sunt quingenti Pannonii, qui nondum sub signis.

tercepti[i] centum equites ac mille classici[j] inter Placentiam[k] Ticinumque:[l] quo successu Vitellianus miles non jam flumine aut ripis arcebatur. Irritabat[m] quin etiam Batavos Transrhenanosque[n] Padus ipse: quem repente,[8] contra Placentiam, transgressi, raptis[9] quibusdam exploratoribus, ita

noniorum intercepta prope Cremonam. Circumventi centum equites, et mille classiarii inter Placentiam et Ticinum; quo eventu Vitellianus exercitus non jam retinebatur amne aut littore. Quin et Padus ipse incendebat Batavos et Transrhenanos: hunc amnem *subito trajicientes, juxta Placentiam,* et *abreptis quibus-*

ribus. *Brotier.*—8 Rhenanus, secutus Ms. Bud. omiserat *repente.* Illud merito restituit Pichena. Suffragantur Mss. et veteres editiones. *Idem.*—9 Ita libri omnes. Frustra quidam tentant, *captis.* Idem.

NOTÆ

Pannoniorum] Putet forte aliquis, esse eos, ex duobus his millibus, quæ præmissa erant ex Pannonia et Dalmatia. Immo præmissi illi ex Pannonia *subsignani, vexillarii,* et *electi* ex legionibus erant; immo et robur militum vetustorum illi, non tirones, non socii.

[h] *Cremonam*] Cremona, urbs Cenomanorum populorum in Venetia regione Italiæ; hodie *Cremone,* urbs provinciæ *Cremonese* in statu Mediolanensi, ad meridiem et orientem. *Tillemonius.*

[i] *Intercepti*] Nec deleti, nec interfecti illi: sed intercepti astu, seu vi ac multitudine hostium abrepti; vel in vincula, vel in easdem partes, ut facile fit bello civili; quo scil. caligæ et manipulares ad mutationem dominorum proni, et incuriosi sunt meliorum.

[j] *Mille classici*] Vel isti erant e legione nuper evecta ad honestiorem militiam, et consequenter non remissi ad naves illi; vel certe longe plures numero fuerunt classici, quam ut ex iis una tantum legio conficeretur; ita ut partim remissi sint ad naves, et partim retenti.

Mille classici] Qui haud dubie abstracti ex illo *ingenti numero classicorum,* quos secum raptabat Otho, supra c. 11. qui jam, ut dixi, forte sub signis erant, et nihil pertinebant ad classem, jam legionariæ militiæ ascripti: quod observamus, quia ibi errant interpretes.

[k] *Placentiam*] Placentia, urbs Cenomanorum populorum in Gallia Cispadana regione Italiæ: hodie *Piacenza* Italis, *Plaisance* Francis, urbs ducatus Placentiæ, in Lombardia inferiore: paret duci Parmæ. *Tillemonius.*

[l] *Ticinum*] Urbs Insubrum populorum, in Gallia Transpadana regione Italiæ: hodie *Pavie* urbs territorii *Pavese,* in statu Mediolanensi versus medium. *Tillemon.*

[m] *Irritabat*] Indignati, ne quasi ad injectos a Pado obices hærerent, qui magna apud se Rheni aliorumque fluminum spatia equitando transmittere consuerant. Tac. Hist. IV. 12. 'Batavi præcipuo nandi studio, arma equosque retinentes, integris turmis Rhenum perrumpere.' *Savilius.*

Forte vado transmisere fluvium, ut simul trajicere ac pugnare possent.

[n] *Transrhenanos*] Sunt hi populi Germaniæ magnæ ad orientem Rheni fluvii, et prope Belgicam regionem Galliæ. *Tillemonius.*

ceteros[o] terruere, ut, 'adesse omnem Cæcinæ exercitum,' trepidi ac falsi nuntiarent.

18. Certum erat Spurinnæ[p] (is enim Placentiam obtinebat) nec dum venisse Cæcinam, et, si propinquaret, coërcere intra munimenta militem, nec tres Prætorias cohortes et mille vexillarios,[q] cum paucis equitibus, veterano exercitui[r] objicere. Sed indomitus miles[s] et belli ignarus, correptis signis vexillisque, ruere, et retinenti Duci tela intentare,[t]

dam speculatoribus, tanto metu alios perculere, ut pavidi illi *et vani affirmarent*, universas Cæcinæ copias advenisse.

Compertum erat Spurinnæ, (is enim Placentiam curabat,) nondum Cæcinam adventasse, et, si prope accederet, statuerat *retinere intra castra militem, nec exponere tres prætorias cohortes, et mille vexillarios cum paucis equitibus, veterano exercitui. Sed ferox miles, et belli imperitus, abreptis signis ac vexillis, præceps*

NOTÆ

[o] *Ceteros*] Quosdam exploratorum rapuere, *ceteros* terruerunt ita, ut falsi et trepidi, adesse omnem exercitum nuntiarent.

[p] *Spurinnæ*] Vestricius est Spurinna, egregius dux, et qui ad Taciti medium ævum vixit. Plinii Secundi de eo epistola capienda est. lib. II. 'Heri a senatu Vestricio Spurinnæ, principe auctore Trajano, triumphalis statua decreta est.'

[q] *Vexillarios*] Interp. Hispan. *Iubilados*, seu veteranos: fallitur. *Vexillarii* diversi a veteranis, ut sæpe monuimus.

[r] *Veterano exercitui*] Sic supra: 'triginta millia Cæcina e superiore Germania ducebat, quorum robur legio unaetvicesima fuit.'

[s] *Indomitus miles*] De prætorianis et veteranis præcipue intelligit; et dici potuit illud idem quod Corn. Nepos in Eumene: 'Ipse in finitima regione Persidis hyematum copias dimisit, non ut voluit, sed militum ut cogebat voluntas. Namque illa Phalanx Alexandri Magni, quæ Asiam peragrarat, deviceratque Persas, inveterata cum gloria tum etiam licentia, non parere se ducibus, sed imperare postulabat, ut nunc veterani faciunt. Itaque periculum est, ne faciant, quod illi fecerunt, sua intemperantia, nimiaque licentia, ut omnia perdant, neque minus eos cum quibus steterint, quam adversus quos fecerint. Quod si quis illorum veteranorum legat facta, paria horum cognoscat, neque rem ullam, nisi tempus, interesse judicet.'

[t] *Intentare*] Libenter abjicerem illa verba, *spretis centurionibus tribunisque providentiam ducis laudantibus.* Quæ ex sequentibus forte huc intrusa. Sicque legerem: *retinenti duci tela intentare; quin et proditum Othonem, et accitum Cæcinam clamitabant:* nec certe eadem verba statim repetere solet Tacitus; igitur ea deleri possint.

Retinenti duci tela intentare] Plut. Oth. 'Spurinnam cogere tentantem ad munia belli, parum abfuit quin interficerent, nulloque contumeliæ genere in ipsum abstinuerunt; proditorem, Cæsarisque, ac rerum, et temporum pestem vocitantes: quidam etiam noctu ebrii ad tentorium ejus accesserunt, viaticumque poposcerunt, eundum sibi, ejus accusandi gratia, ad Cæsarem, dicentes.'

spretis[1] Centurionibus Tribunisque;[2] quin[3] 'proditionem,[4] [u] et accitum Cæcinam,' clamitabant. Fit temeritatis alienæ[v] comes Spurinna, primo coactus, mox velle simulans,[w] quo plus auctoritatis inesset[5] consiliis, si seditio mitesceret.

19. Postquam in conspectu Padus et nox appetebat,[1] vallari castra placuit. Is labor, urbano militi insolitus, contudit[2] animos. Tum vetustissimus[3] quisque[x] castigare

ire, et cohibenti duci arma obvertere, contemtis centurionibus et tribunis, qui prudentiam ducis *approbarent; quin* etiam *vociferabantur, insidias,* proditum *Othonem,* et accersitum Cæcinam. *Socius alienæ imprudentiæ adjungitur Spurinna, primo invitus, dein fingens* idem *se cupere, quo major vis inesset consultis, si tumultus sideret.*

Ubi Padus aspectus est, et nox imminebat, visum est muniri debere *vallum. Id opus urbanis copiis insolens, fregit animos. Tum ignavissimus quisque incusare*

1 Bipont. corrigunt *spreto.*—2 Puteolanus, aliique deinde omnes, *tribunisque providentiam ducis laudantibus:* [et sic Ryckius et Gronov.] Quæ insititia esse, et ex capite sequenti arcessita, merito sensere Pichena aliique viri eruditi. Idque evidentissimum est ex Mss. Reg. Flor. et editione principe, in quibus, *providentiam ducis laudari.* Ms. Corb. *laudare.* Brotier.—3 Brotierus habet *qui;* et sic Mss. et veteres editiones. In recentioribus editionibus, ex conjectura Merceri, emendatum, *quin:* Bipont. *quidam.*—4 In Mss. Harl. Bodl. Jes. Reg. et editionibus veteribus, *pro Othone.* In Ms. Flor. *per Othonem.* Ms. Corb. *Othonem,* sine præpositione. Tentabat Mercerus, *proditione accitum.* Melius Pichena et recentiores, *proditionem et accitum.* Brotier.—5 Ms. Corb. *esset.*

1 In Ms. Harl. secunda manu emendatum, *apparebat.*—2 Ms. Flor. et editio princeps, *contundit.* Ms. Corb. *contundis.* Ms. Bud. *contundet.*—3 Ita

NOTÆ

[u] *Quin proditionem*] Mercerus ingeniose: *quin proditione accitum:* quasi id crimen Spurinnæ objecerint, ut est in Plut. *Lipsius.*

Ego, *quin proditionem et accitum,* &c. quod a vulgata scriptura minus aberrat, et cum Flor. magis congruit, qui habet, *per Othonem et accitum,* &c. Pichena.

[v] *Alienæ*] Nempe, militum pervicacium, et insciorum ignavorumque ducum culpæ prætendebantur egregii duces; quibus tamen ridere et deridere apud se licuit tales dominantes, talia imperii, atque militiæ flagitia. Fortunæ ludum insolentem interim ad paucos dies taciti despiciebant.

[w] *Mox velle simulans*] Plutarch. Apophth. 'Catulus Luctatius bello Cimbrico, apud Athesim fluvium castra metatus, cum Romani milites, quoniam barbaros transire conantes videbant, retrocedentes contineri non possent, ad primos eorum qui fugiebant cucurrit, ut non hostes fugere, sed imperatorem sequi viderentur.'

Sic Livius l. XLIV. 'Cum adversus tendendo, nihil moveret socios, simulando se transire in eorum sententiam, omnes in assensum consilii sui traduxit.'

[x] *Vetustissimus quisque*] Quidam *incertissimus;* sic, Hist. II. 99. 'Quan-

'credulitatem suam, metum ac discrimen' ostendere, 'si cum exercitu Cæcina, patentibus campis, tam paucas cohortes circumfudisset.' Jamque totis castris modesti sermones, et, inserentibus se Centurionibus Tribunisque, laudari 'providentia[4] Ducis,[y] quod coloniam, virium et opum validam, robur ac sedem bello legisset.' Ipse postremo Spurinna, non tam culpam exprobrans, quam ratione ostendens,[5] relictis exploratoribus, ceteros Placentiam reduxit, minus turbi-

facilitatem suam, formidinem ac periculum *monstrare;* ac ponere sibi ob oculos, si cum legionibus Cæcina circumdedisset tam paucas cohortes, latissimis campis. *Jamque toto vallo modeste loqui* miles, *et immiscentibus se centurionibus tribunisque, celebrare* consilium Ducis; quod belli arcem roburque assumsisset, coloniam copiarum et commeatuum firmam. *Tandem ipse Spurinna, non perinde objectans* militi *flagitium, quam ratione demonstrans, relictis speculatoribus, alios Placentiam redire compulit, minus seditiosos et jussis obsequentes.*

Mss. Reg. Flor. Agr. Corb. editio princeps, Ryckius, et Cl. Lallemand. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *mœstissimus.* Inde Freinshemius emendavit, *inertissimus.* Gronovius, *vecordissimus.* Tentabat quoque Lipsius, *modestissimus.* Quidam *inertissimus.* At optime dicitur, *vetustissimus.* Iis enim vulgo sanior mens. Ita quoque vertit Cl. Gordon, 'Then it was that all they who were most grown in years, condemned their own credulity.' Murphy quoque, 'The veterans in the service condemned their own credulity.' In margine Ms. Bodl. additum, *vetustissimus.* Brotier.—4 *Laudare providentiam* [Ryckius et Brotierus; et] ita Mss. Corb. Agr. et Freinshemius. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et editiones veteres, *laudari providentiam.* Corrupte editio princeps, *provinciam.* Altera manu emendatum in Ms. Harl. *laudare.* Gronovius aliique, *laudari providentia.* Latine quidem. Sed probe quoque, *laudare.* Idem.—5 Budens. *attendens.*

NOTÆ

tumque hebes ad sustinendum laborem miles, tanto ad discordias promtior.'

Inertissimus quisque] Quia magna ex parte miles ille prætorianus, urbanis deliciis suetus, belli munia exhorrebat: infra c. 21. 'Illi, ut segnem ac desidem et circo ac theatris corruptum militem,' &c.

Inertissimus] Alii, *mœstissimus:* quæ vetus lectio fuit. Alii, *vetustissimus.* Non male, *modestissimus,* quod magis accedit ad lectionem veterem, *mœstissimus.*

[y] *Laudare providentiam ducis*] Vel scribe: *et inserentes se centuriones tribunique, laudare;* vel potius, *et inserentibus se centurionibus tribunisve, laudari providentia ducis:* quod est, *laudabatur,* nempe ab utroque genere. *Gronovius.*

Bene tamen: *laudare providentiam ducis,* si toti contextui attendis: *tum inertissimus quisque castigare, &c. metum ac discrimen ostendere, &c. jamque totis castris modesti sermones,* nempe militum, *et inserentibus se centurionibus, &c. laudare providentiam ducis:* nempe milites ipsi, quorum jam *modesti sermones;* et centuriones tribunique, qui se militibus inserebant; *laudare,* id est, laudabant.

dos et imperia accipientes. Solidati muri, propugnacula addita, auctæ turres, provisa parataque non arma modo, sed obsequium et parendi amor; quod solum illis partibus defuit, cum virtutis haud pœniteret.

20. At Cæcina, velut relicta post Alpes sævitia ac licentia, modesto agmine per Italiam incessit. Ornatum ipsius municipia et coloniæ in superbiam trahebant: quod versicolore sagulo,[z] braccas, tegmen barbarum,[1] [a] indutus, togatos alloqueretur. Uxorem quoque ejus, Saloninam, quanquam

Firmata mœnia, munimenta adjuncta, erectæ turres, ordinata dispositaque non arma solum, sed obedientia et obsequendi cupido: quod unum in illis partibus desiderabatur, cum fortitudinis haud pigeret.

At Cæcina, tanquam omissa retro Alpes immanitate et lascivia, modesto incessu per Italiam ingressus est. Vestem seu cultum *ipsius oppida et civitates in fastum accipiebant ; quod versicolore sago, et braccis, quæ vestis Germanica est, indutus,* Romanos *togatos affaretur. Conjugem etiam ejus Saloninam, velut offensi iniquo*

1 Jan. Gulielmus Verosim. II. 7. glossemata esse reputat verba ista *braccas tegmen barbarum*, quod ævo Taciti satis notæ fuerint braccæ ; legit ergo,

NOTÆ

[z] *Versicolore sagulo*] Gallos veteres sic describit. Virgil. Æn. VIII. 'Aurea cæsaries ollis, atque aurea vestis: Virgatis lucent sagulis ; tum lactea colla Auro innectuntur,' &c.

[a] *Braccas, tegmen barbarum, &c.*] Braccæ auctore Diodoro in VI. sunt vestes intonsæ varii coloris, a quibus dicta Gallia *Braccata*, quæ, teste Plinio, *Narbonensis* quoque dicta est.

Neque vero soli Galli braccis usi sunt, sed Scythæ et Sarmatæ. Ovidius de Scythis loquens, 'Pellibus et laxis arcent mala frigora braccis.'

Pomponius de Sarmatis l. II. 1. 'Braccati sunt totum corpus Sarmatæ, et nisi qua vident, etiam ora vestiti.'

Lucanus lib. I. de Vangionibus loquens, 'et qui te laxis imitatur Sarmata braccis.' *Lupanus.*

Braccas . . . . indutus, togatos alloqueretur] Sic de Philota Curt. lib. VI. 'Ludibrio ei fuisse, rusticos homines, Phrygasque et Paphlagonas appellatos, qui non erubesceret Macedo natus, homines linguæ suæ per interpretem audire.'

Braccas] Plut. Oth. 'Dux Vitellianorum Cæcina, ne habitu quidem popularis, sed molestus peregrino cultu. Vir magna mole corporis, braccas et manicas indutus, Germano sermone et ritu legiones alloquebatur. Uxorem ejus equo insigni vectam splendideque ornatam, delecti equites comitabantur.'

Togatos] Debuit, si pacifice incederet ac modeste ageret, togatus, aut saltem sagulo militari cinctus more Rom. togatos alloqui. Quæ audacia fere similis exprobratur Vitellio : infra c. 89. 'Ipse Vitellius a ponte Milvio, insigni equo, paludatus accinctusque . . . quominus ut captam urbem ingrederetur, amicorum consilio deterritus, sumta prætexta et composito agmine incessit.'

in nullius injuriam insigni[2] equo[b] ostroque veheretur, tanquam læsi gravabantur: insita mortalibus natura,[c] recentem aliorum felicitatem ægris[3] oculis[d] introspicere, modumque fortunæ a nullis magis exigere, quam quos in æquo[4] videre. Cæcina, Padum transgressus, tentata Othonianorum fide per colloquium et promissa, iisdem petitus, postquam pax et concordia speciosis et irritis nominibus jactata sunt, consilia curasque in oppugnationem Placentiæ magno terrore vertit: gnarus,[e] ut initia belli provenissent,[5] famam in cetera[6] fore.

animo ferebant, quamvis in nullius damnum, conspicuo equo, insignis *purpuraque incederet: innata mortalibus indole, lividis oculis intueri novam aliorum fortunam, modumque felicitatis a nemine magis efflagitare, quam* ab iis *quos in pari* fortuna *conspexere. Cum Cæcina transmisisset Padum, solicitata Othonianorum fide per internuncios et promissa, iisdem lacessitus* artibus, *postquam pax et concordia pulchris et vanis vocabulis ostentata sunt, ingenti terrore transtulit cœpta et conatus in obsidionem Placentiæ: haud ignarus, ut principia belli successissent,* ita *existimationem in reliqua futuram.*

braccatus togatos. Oberl. Gronovius legit *barbarum tegmen.*—2 Sic Puteolanus ac deinde omnes. Brotierus e Mstis dedit *insignis.*—3 Ms. Corb. *acribus oculis.*—4 Ms. Corb. et editio princeps, *in æquis.* Mss. Harl. Bodl. et Puteolanus, *viderunt.*—5 Male Ms. Reg. et editio princeps, *prævenissent.*—6 Idem, *fama incerta fore.*

NOTÆ

[b] *Insigni equo*] Virgil. 'Jubet ordine duci Instratos ostro alipedes, pictisque tapetis. Aurea pectoribus demissa monilia pendent: Tecti auro, fulvum mandunt sub dentibus aurum.'

Insigni equo ostroque] Virg. Æn. IV. 'Reginam thalamo cunctantem ad limina primi Pœnorum expectant: ostroque insignis et auro Stat sonipes, ac fræna ferox spumantia mandit. Tandem progreditur, magna stipante caterva, Sidoniam picto chlamydem circumdata limbo.'

Insigni equo] Suet. Cal. 55. 'Præterque purpurea tegumenta, ac monile e gemmis,' &c. de Incitato equo, cui consulatum destinabat Caius Cæsar.

[c] *Insita mortalibus natura*] Vere hic morbus in nostris animis: nec nescivit Æmilius Probus, sive Nepos in Chabria: 'Est hoc commune vitium magnis liberisque civitatibus, ut invidia gloriæ comes sit: et libenter de his detrahant, quos emergere videant altius: neque enim animo æquo pauperes alienam opulentum intueantur fortunam.'

[d] *Ægris oculis*] Id est, *liventibus* oculis, seu invidia *ægris.* Affectus ille animi præcipue erumpere per oculos videtur: et acre invidiæ venenum est, quod quasi perrumpit omnem splendorem opum et causam introspicit, fortunamque totam introscrutatur, nec sibi latere quicquam patitur. Sic incipiens fortuna lacessitur, laceratur, et firmata tandem, consecratur, adoratur.

[e] *Gnarus*] Sic in Agric. 'non ignarus instandum famæ; ac prout prima cessissent, fore universa.'

21. Sed primus dies impetu magis, quam veterani exercitus artibus, transactus: aperti incautique muros subiere, cibo vinoque prægraves. In eo certamine, pulcherrimum amphitheatri opus, situm extra muros, conflagravit: sive ab oppugnatoribus incensum, dum faces et glandes ac missilem ignem in obsessos jaculantur; sive[1] ab obsessis, dum retorta ingerunt.[2] Municipale vulgus, pronum ad suspiciones, fraude illata ignis alimenta credidit a quibusdam e[3] vicinis coloniis, invidia[f] et æmulatione,[4] quod nulla in Italia moles tam capax foret: quocumque casu accidit,[5] dum atrociora metuebantur, in levi habitum: reddita securitate, tanquam nihil gravius pati potuissent, mœrebant.[g] Ceterum multo

Sed primus dies traductus violentia magis, quam industria veterani militis: conspicui et improvidi ad mœnia successere, epulis et mero temulenti. In ea pugna, præclarissimum amphitheatri opus, structum extra mœnia, combustum est; sive ab obsessoribus injectus ignis fuerit, *dum immittunt tædas et globos missilemque flammam in oppidanos; sive ab oppidanis ipsis, dum faces rejiciunt. Oppidana plebecula, in credulitatem promta ac facilis, sibi persuasit fomenta ignium* fuisse *injecta a nonnullis finitimarum civitatum, livore et æmulatu, quod nullum opus in Italia foret capax tantæ multitudinis: qualicumque fortuna* id *contigerat, vile damnum existimatum* est, *dum immaniora formidabantur: postquam pax et quies* fuit, *indoluere, quasi nihil atrocius evenire potuisset. Ceterum repulsus Cæcina magna suo-*

1 Ms. Corb. *sin ab obsessis.*—2 [Brotierus cum Ryckio edidit] *dum regerunt.* In Mss. Flor. Reg. Bud. Corb. et editione principe, *dum reportans gerunt.* In Mss. Harl. Jes. *dum per portas egerunt.* In Ms. Agr. *dum in hostes ingerunt.* Rhenanus tentabat, *dum reperta transgerunt:* Gronovius, *dum retorta ingerunt:* Heinsius, *dum per tormenta ingerunt.* Alia multa divinare facile est. At æque placet Puteolanus, *dum regerunt.* Nec aliter libri omnes post Puteolanum editi. Si quid mutandum, mallem, *dum in hostes regerunt.* Brotier. Cum Bipont. Oberlinus sequitur Gronovium.—3 Sic bene Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Agr. Puteolanus et recentiores. In Mss. Flor. Corb. et editione principe, *a quibusdam et vicinis;* [et sic Gronovius.] Pichena, *e quibusdam vicinis.*—4 Ita Muretus, Pichena, et e recentioribus plurimi. Sic adhuc infra Tacitus, Hist. II. 101. et III. 67. In Mss. et veteribus editionibus, *invidiæ æmulatione,* quod retinuit defenditque Ryckius; [et sic Gronovius.] *Brotier.*—5 Ms. Bud. *accidat.* Unde Rhenanus emendavit, *acciderat.*

NOTÆ

[f] *Invidia*] Alias, *invidiæ æmulatione.* Sed discrimen est inter *invidiam* et *æmulationem.* Sallustius 2. ad Cæsar. 'Nam hi, si virtute satis valerent, magis æmuli bonorum, quam invidi essent.'

[g] *Tanquam nihil gravius . . . mœrebant*] Unde patet, quanto animi ardore etiam municipia et coloniæ hocce genus voluptatum ambierint, quasi æmulatione adversus urbem ipsam. Ita ut etiam nobiles juvenes talibus flagitiis pollueront.

Tac. infra 62. 'Cautum severe, ne equites Rom. ludo et arena polluerentur,' . . . . (quod tamen voluerant priores principes) 'ac pleraque municipia et coloniæ æmulabantur, corruptissimum quemque adolescentium pretio illicere.'

suorum cruore pulsus Cæcina: et nox parandis operibus assumta.[6] [h] Vitelliani pluteos[i] cratesque et vineas suffodiendis muris, protegendisque oppugnatoribus; Othoniani sudes et immensas lapidum ac plumbi ærisque moles, perfringendis[7] obruendisque hostibus, expediunt. Utrimque pudor,[j] utrimque[8] gloria, et diversæ exhortationes, hinc 'legionum[k] et Germanici exercitus robur,' inde 'urbanæ mili-

rum cæde: et nox transacta disponendis laboribus. Vitelliani parant pluteos et crates, et vineas subruendis munimentis, defendendisque obsessoribus; Othoniani præparant *sudes, et vasta pondera saxorum et plumbi atque æris, perrumpendis laboribus, obterendisque hostibus. Utrimque decus, et varia incitamenta, celebrantium hinc* vires legionum et Germaniciani militis; *inde laudantium* gloriam urbani mi-

Pariter Jac. Gronovius e Ms. Flor. Alii Mss. editiones veteres ac recentiores, *accidit*.—6 Muretus, J. F. Gronovius, et recentiores cum Brotiero *absumta*. In Mss. et veteribus editionibus, *assumta:* quod et Ryckius cum Bipont. retinent.—7 Ita Mss. Flor. Reg. Bud. Corb. Agr. Guelf. editio princeps, Jac. Gronovius et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. et Puteolanus, *perfringendis operibus, obruendisque hostibus;* [et sic Ryckius.] In Ms. Jes. *perstringendis operibus, &c.* certe *perfringendis operibus* minime displiceret, si plures Mss. consentirent. *Brotier*.—8 Ms. Jes. *utrique pudor, utrique gloria.*

NOTÆ

[h] *Assumta*] Vulgo *absumta:* sed non male *assumta*, quæ prisca lectio: nempe quia non licuisset operibus incumbere interdiu, nec forte vacasset: et quædam clam hostibus agenda ac paranda sunt; ideo *nox* istis *operibus assumta* est, ut subsidio tenebrarum facilius peragerentur.

[i] *Pluteos*] Pluteus, inquit Vegetius IV. 15. machina quædam bellica est, moveri apta, 'contexta ad similitudinem absidis, et ciliciis vel coriis tecta, quam obsidentes applicant muris; ejusque munitione protecti, sagittis sive fundis vel missilibus defensores de propugnaculis exturbant, ut scalis ascendendi facilior præstetur occasio.'

Vinea ex Vegetii ibidem descriptione et Lucan. lib. III. Fabrica erat ex ligno aut cratibus terra superingesta, 'sub qua subsidentes, tuti ad subruenda murorum penetrant fundamenta.'

Crates cum alterutro idem est, aut saltem eodem pertinet. *Savilius.*

[j] *Utrimque pudor*] Pudor, si vincerentur; gloria, si vincerent. *Savilius.*

Pudor hic in bonam partem sumitur, pro amore et cura decoris, non pro flagitio: *pudor* hic gradus ad gloriam, et aversio dedecoris ac flagitii.

Utrimque pudor] Ex gloriæ cupidine *pudor;* ex pudore, metu amittendi decoris, *gloria. Utrimque pudor*, quia Germanici, militem prætorianum, *ut segnem ac desidem, &c.* et prætoriani, Germanicianum militem, tanquàm *peregrinum et externum increpabant. Utrimque gloria;* nempe hinc, Germanicarum legionum *robur;* inde prætorianæ militiæ decus extollebant.

[k] *Hinc legionum*] Sic, puto, intelligendum: *diversæ exhortationes*, hinc robur legionum et Germanici exercitus attollentium, inde decus urbanæ militiæ et prætoriarum cohortium mire laudantium. *Illi, ut segnem*, nempe Germanici, urbanum et præ-

tiæ et Prætoriarum cohortium decus' attollentium: illi 'ut segnem ac desidem et circo ac theatris corruptum militem;' hi 'peregrinum et externum' increpabant:[l] simul Othonem ac Vitellium, celebrantes culpantesve,[9] uberioribus inter se probris[m] quam laudibus stimulabantur.

22. Vixdum orto die, plena propugnatoribus[1] mœnia: fulgentes armis virisque campi, densum legionum agmen, sparsa auxiliorum manus,[n] altiora murorum sagittis aut saxis incessere: neglecta,[o] aut ævo fluxa[p] cominus aggredi: ingerunt desuper Othoniani pila, librato magis[2] et certo ictu,[q]

litis, et cohortium prætorianarum. *Germanici incusabant* militem *urbanum*, tanquam inertem et ignavum, et circo ac theatris infractum; *hi tanquam* barbarum et extraneum *exercitum* incessebant; *et simul laudantes aut vituperantes Othonem ac Vitellium, pluribus et amplioribus inter se conviciis quam laudibus instigabantur.*

Vixdum cœpta luce, referti muri defensoribus: campi micantes armis virisque, confertum legionum agmen, passim dispositæ sociorum copiæ, ardua mœnium telis aut lapidibus impetere: et cominus adoriri quæ aut parum custodita, aut vetustate dilapsa erant. *Othoniani desuper injiciunt crebra missilia, librato magis et ine-*

9 *Culpantesque* Budens.
1 Mss. Harl. Jes. *oppugnatoribus.*—2 Budens. *magna.*

NOTÆ

torianum militem, ut *segnem ac desidem, &c. increpabant; hi,* prætoriani nempe, Germanicum militem ut *peregrinum et externum* incusabant.

[l] *Increpabant*] Plut. Oth. 'Profuit Othonianis et Spurinnæ exprobratio Vitellianorum, qui Placentiam obsidebant; quippe scenicos eos et saltatores et Pythiorum Olympiorumque spectatores vocabant, et qui pugnam nunquam vidissent: superbientes, quod caput imbellis senis (Galbæ) amputassent. His conviciis Othoniani ita inflammati sunt, ut ad Spurinnam, supplicum habitu, venerint, nullumque se laborem aut discrimen detrectaturos professi sint, solummodo duceret ipsos regeretque.'

[m] *Uberioribus inter se probris*] Sic infra c. 30. 'Cum duces partium Othonis, quamvis uberrima conviciorum in Vitellium materia, abstinerent.'

[n] *Sparsa auxiliorum manus*] Non temere sparsa, ut vertunt; sed circumfusa seu ordinata circa legiones: ita ut in pugna suas partes ex æquo sustinerent.

[o] *Neglecta*] Vertunt, Male custodita. Sed potuerunt dici neglecta, alia caussa: scil. quia non restituta, aut firmata solidataque validis munimentis ac propugnaculis. Non tamen male.

[p] *Ævo fluxa*] Vetustate delapsa, aut labentia; sicque intuta atque invalida.

[q] *Librato magis et certo ictu*] Sic Hist. III. 'Majore Flavianorum pernicie, in quos tela desuper librabantur.' Virgil. l. IX. 'Ecce aliud summa telum librabat ab arce.'

adversus temere subeuntes cohortes Germanorum, cantu truci, et more patrio nudis corporibus, super humeros scuta quatientium.[r] Legionarius, pluteis et cratibus tectus, subruit muros, instruit aggerem,[s] molitur portas. Contra Prætoriani[3] dispositos ad id ipsum molares ingenti pondere ac fragore provolvunt: pars subeuntium obruti;[4] pars confixi et exsangues, aut[5] laceri, cum augeret stragem trepidatio, eoque acrius e mœnibus vulnerarentur, rediere, infracta partium fama.[t] Et Cæcina,[6] pudore cœptæ temere oppugnationis, ne irrisus ac vanus iisdem castris assideret,[7] trajecto rursus Pado, Cremonam petere intendit. Tradidere sese[8] [u]

luctabili ictu, adversus cohortes Germanorum incaute succedentes, sonore truculento, et more gentis intectis corporibus, super scapulas scuta vibrantium. Legionarius miles, *defensus pluteis et cratibus suffodit mœnia, ædificat aggerem, subruit portas. Ex alia parte prætoriani provolvunt saxa in idipsum parata, immani mole ac terrore: pars succedentium obtriti; pars* telis *confossi et exanimes, aut saucii, cum intenderet cladem consternatio, eoque infestius e muris sauciarentur, revertere, deminuta partium gloria. Et Cæcina* excitus *rumore ac dedecore susceptæ perperam obsidionis, ne illusus et inutilis iisdem castris attineretur, transmisso rursus Pado,*

3 In Mss. Reg. Corb. et editione principe, *prætorianus.* Puteolanus ac ceteri, *prætoriani.*—4 Ms. Corb. *obruta.*—5 Ita Mss. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *ac laceri.*—6 Sic bene Mss. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Ernestus et recentiores. In veteribus editionibus, *fama et pudore ;* [et sic Gronovius et Ryckius.] At *fama et* repetitum e superioribus *fama et Cæcina.* Frustra ergo tentabat Lipsius, *fame.* Brotier.—7 Ms. Corb. *insideret.*—8 Sic bene Mss. Flor.

NOTÆ

Tac. *ingerunt desuper Othoniani pila,* quorum jactus, quanquam *desuper,* patitur moderamen.

Livius l. I. ‘ Præter virtutem, locus quoque superior adjuvit, ut pila omnia hastæque, non (tanquam ex æquo missa) varia, ut plerumque fit, caderent ; sed omnia librata ponderibus figerentur.’ *Salinerius.*

[r] *Super humeros scuta quatientium*] Forte sic, quia lacesserent obsessos, ex altis muris saxa ac tela vibrantes. Sic sese operiebant scutis, quasi vineis aut pluteis, quos struere adhuc nesciebant Barbari.

[s] *Instruit aggerem*] Interp. Hispan. *Van fabricando trincheras, con que reparerse.* Immo exstruebant *aggerem,* quo muros altitudine æquarent, sicque propugnatores dejicerent.

[t] *Fama*] Alii leg. *fame,* sed tam uberi Italiæ solo nulla fames. Alii, *jam ira et pudore,* alii, *damno et pudore,* alii approbant τὸ *fama et pudore :* nam infra statim : *ne vanus ;* en *fama :* et *irrisus ;* en *pudor.*

Timuit nempe vana rumorum, quæ in bellis, et præcipue initio cœptorum, maxime pollent ; puduit irrideri, si in irritum caderent primi conatus ; infra 24. ‘ Angebant Cæcinam, nequicquam omnia cœpta, et senescens exercitus sui fama.’

[u] *Tradidere sese*] Utile fuisset addidisse, an a Spurinna defecissent, an a Gallo, aliove quopiam, et quæ illuc

abeunti Turulius[9] Cerialis cum compluribus classicis, et Julius Briganticus[10] [v] cum paucis equitum:[w] hic Præfectus alæ, in Batavis genitus;[11] ille Primipilaris et Cæcinæ haud alienus, quod ordines in Germania duxerat.[x]

23. Spurinna, comperto itinere hostium, defensam Placentiam,[y] quæque acta, et quid Cæcina pararet, Annium Gallum per literas docet. Gallus legionem primam in auxilium Placentiæ ducebat, diffisus paucitate[1] cohortium, ne

Cremonam pergere decrevit. Illi *discedenti dedidere sese Turullius Cerialis, cum multis classiariis, et Julius Briganticus, cum paucis equitibus, hic præpositus alæ, apud Batavos natus; ille primipilaris, et Cæcinæ haud iniquus, quod in Germania stipendia meruerat.*

Spurinna, cognita via hostium, nuntiat per epistolas Annio Gallo, servatam Placentiam, quæque gessisset, et quid Cæcina agitaret. Gallus ducebat primam legionem in subsidium Placentiæ, metuens paucis illis *cohortibus, ne parum susten-*

Corb. Guelf. editiones veteres et recentiores. Beroaldus, *tradidere se.* Brotier.—9 Ms. Bodl. *Turrullius.* Ms. Harl. *Turrillius.* In veteribus Inscriptionibus memorantur TVRVLIVS et TVRVLLIA.—10 Puteol. Alciat. et alii Breganticus.—11 *Genitus* abest a Ms. Corb.

1 Ita Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. In Mss. Reg. Corb. et editione principe, *paucitati:* et sic Gronovius et Ryckius.—

NOTÆ

fortuna detulisset. *Savilius.*

[v] *Julius Briganticus*] Qui ex *sorore Civilis* natus; infra, Hist. IV. 70. *præerat* alæ singularium Julius Briganticus *sorore Civilis genitus . . . invisus avunculo infensusque.* Hic cum ala ista in Vespasiani partes transgressus, mox bello Civilis occisus est Tac. V. 21.

[w] *Cum paucis equitum*] Forte non toti alæ præfuit Briganticus, aut si totam alam habuit, pauci equites cum ipso defecere ad Cæcinam seu Vitellium, ceteri mansere in obsequio Othonis. Certe conscripta est *ala singularium* a Vitellio in Germania, cum expediret ipse; et ipsi alæ præfuit Julius iste Briganticus, sed postea temporis.

Nec habuit Julius illam alam in Italia, qui ante adventum Vitellii et Cæcinæ, in partibus Othonis esset. Hist. IV. 70. 'Accessit ala singularium, excita olim a Vitellio, deinde in partes Vespasiani transgressa.' Quod fecit Julius, odio Civilis avunculi sui, qui in aliis aut certe in suis partibus.

[x] *Ordines in Germania duxerat*] Id est, munus Primipili Centurionis obtinuerat. Non diu tamen merere in Germania potuit cum Cæcina: nam Cæcina legioni impositus erat a Galba nuper, cum expediret in Italiam. Quæstor erat Cæcina in Hispania, cum in Germaniam missus est jussu Galbæ, et per sex menses Cæcina non amplius meruit in Germania.

Et jam, ante adventum Cæcinæ, versabatur ille primipilaris in Italia, et quidem pro Othone. Sed primipilari sufficiebat cognitio, fama, et favor in Germanicianas legiones, ut statim transiret.

[y] *Spurinna comperto, &c. defensam Placentiam*] Ipse Placentiam defenderat adversus Cæcinam; id nuntiat

longius obsidium et vim Germanici exercitus parum tolerarent: ubi pulsum Cæcinam pergere Cremonam accepit, ægre coërcitam legionem, et pugnandi ardore usque ad seditionem progressam, Bedriaci[1] sistit.[z] Inter Veronam[a] Cremonamque situs est vicus, duabus jam Romanis cladibus[b] notus infaustusque. Iisdem diebus a Martio Macro haud procul Cremona prospere pugnatum:[c] namque promtus animi Martius transvectos navibus gladiatores in adversam Padi[3] ripam repente effudit. Turbata ibi Vitellianorum

tarent longiorem oppugnationem, et robur Germanicarum legionum: ubi comperit repulsum Cæcinam tendere Cremonam, Bedriaci retinet legionem, quam vix cohibuerat, et quæ ad discordiam usque processerat cupidine decertandi. Situm est oppidulum inter Veronam et Cremonam, duplici jam Romanorum clade insigne et infelix. Eodem tempore Martius Macer non longe a Cremona feliciter certavit: quippe acer belli Martius, trajectos navigiis gladiatores subito immisit in oppositum

2 Brotierus habet *Bebriaci;* et sic lectionem suam defendit: 'Ita Mss. Reg. Corb. Harl. Bodl. Jes. Agr. Puteolanus, Gronovius, aliique plurimi. Laudat Lipsius e Mss. Vatic. et Sambuci, *Bedriaci.* Sic quoque Ms. Flor. editio princeps et recentiores. At cum scripserit Plinius, x. 49. 'Bebriacensibus bellis;' Juvenal. Satir. II. 106. 'Bebriaci campo spolium affectare palati;' et vetus Scholiastes Juvenalis, ad hunc locum, *Bebryaci campum .... Bebryacum vicum* memoret; *Bebriacum* probatius videtur. Plutarcho in Othone, p. 1071. Βητριακόν.'—3 Gronovius habet *Papi:* ceteri *Padi.*—4 Mss. Harl.

NOTÆ

per literas Annio Gallo; et cetera quæ acta fuerant, atque etiam exercitum hostium Cremonam contendere.

[z] *Bedriaci sistit*] Alii auctores *Bebriacum* scribunt. Plut. *Betriacum.*

Bedriaci] Bedriacum, vicus Cenomanorum populorum in Venetia regione Italiæ: hodie *Canero,* oppidum ducatus Mantuæ ad occidentem, et ad fluvium Navilio, in Lombardia: ex Cluverio, Sansone, &c. *Tillemon.*

Bedriaci sistit] Forte ut adventantes e Dalmatia Pannoniaque legiones exciperent; quæ si ullæ fuerint, Gallo se junxerunt, ducibus forte Paulino et Celso. *Savilius.*

[a] *Veronam*] Verona, urbs Cenomanorum populorum in Venetia regione Italiæ: hodie *Verone* urbs provinciæ *Veronese,* in statu Reipublicæ Venetæ. *Tillemon.*

[b] *Duabus jam Romanis cladibus*] Τὸ *jam* non debet sumi pro tempore rerum quas hic describit Tacitus, sed pro tempore quo hæc scripsit; nempe ævo Trajani: non enim notus cladibus vicus, nisi post Othonis et Vitellii; dein et Vitellii et ducum Flavianorum prælia.

[c] *Prospere pugnatum*] Suet. Oth. 9. 'Et tribus quidem, verum mediocribus præliis, apud Alpes circaque Placentiam et ad Castoris quod loco nomen est, vicit.'

De prælio *apud Alpes* silet Tacitus: et Cæcina illæsus transiisse in Italiam videtur, tanto magis, quod ala Silana jam bellum in Italiam transmiserat, omnesque fere civitates ultra Padum Vitellio asseruerat. Attamen habuit Otho quasdam copias ultra Padum, etiam teste Tacito.

auxilia, et, ceteris Cremonam fugientibus, cæsi, qui restiterant.[4] Sed repressus[5] vincentium impetus, ne, novis subsidiis[6] firmati, hostes fortunam prælii mutarent. Suspectum id Othonianis fuit, omnia Ducum[7] facta[d] prave æstimantibus.[8] Certatim, ut quisque animo ignavus, procax ore, Annium Gallum et Suetonium Paulinum et Marium Celsum (nam eos Otho quoque[e] præfecerat) variis criminibus incessebant.[9] Acerrima seditionum ac discordiæ incitamenta, interfectores Galbæ: scelere et metu[f] vecordes, miscere cuncta, modo palam turbidis vocibus, modo occultis[g] ad Othonem literis: qui humillimo cuique credulus, bonos metuens, trepidabat; rebus prosperis incertus,[h] et inter

Padi littus. Perculsæ pulsæque ibi Vitellianorum copiæ auxiliares, et, reliquis Cremonam dilapsis, interfecti, qui se opposuerant. Sed cohibitus vincentium ardor, ne, novis auxiliis aucti, hostes pugnæ vicem inverterent. Id secus interpretati sunt Othoniani, qui cuncta, quolibet modo gesta, sinistre accipiebant. Certatim, ut quisque natura iners, lingua petulans, diversis criminationibus invecti erant in Annium Gallum, et Suetonium Paulinum, et Marium Celsum; hos enim etiam Otho præesse copiis *jusserat. Vehementissimi dissensionum atque turbarum concitores* erant ii, *qui Galbam occiderant; facinore et pavore vesani, turbare omnia, modo aperte seditiosis vocibus, modo secretis ad Othonem nuntiis: qui vilissimo cuique fidem habens, honestos timens, pavebat; rebus secundis ambiguus, et improsperis*

Jes. Corb. *resisterent.*—5 Editio princeps, *sed reprehensi.* Ms. Corb. *reprensi.*—6 Ita Mss. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *præsidiis.*—7 Sic Freinshemius corrigit. Brotierus cum Gronovio et Ryckio habet *omnia quæcumque facta;* et ita vulgo Mss. Puteolanus et recentiores. In Ms. Flor. *omnia quo cû.* In Ms. Reg. et editione principe, *omniaque vocum factum.* In Ms. Agr. *omnia quæ ducum facta.* Sed *ducum* altera manu. Cl. Lallemand, *omnia quorumcumque facta.* Bipont. Freinshemii emendationem recipiunt.—8 Budens. habet *prava exstimantibus.* —9 Sic bene Ms. Agr. Ryckius et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *incesserant,* [et sic Gronovius.] Editio princeps, *incesserent.*

NOTÆ

[d] *Omnia Ducum facta*] Vulgo *Omnia quæcumque facta.* Neque mihi displicet lectio hæc. Τὸ *quæcumque* possit intelligi, quasi scripsisset, *utcumque* scil. aut quomodocumque facta essent, prave interpretabantur. Sic Græci πανθ' ὅσα.

[e] *Eos Otho quoque*] Scil. præter Martium Macrum, Spurinnam, et alios.

[f] *Metu*] Metus ex flagitio, nempe exitii et supplicii; hinc ignavi et scelere vecordes, ut qui principem occidissent, cujus facinoris ultor est quisquis successit. *Metu,* ne in Vitellianorum manus inciderent, et ab illis punirentur.

[g] *Occultis*] Quibus literis duces suos accusabant. *Pichena.*

[h] *Rebus prosperis incertus*] Hucque et illuc agitatus et impulsus *vento nimium secundo;* vel qui tum parum sibi

adversa melior.[i] Igitur Titianum, fratrem, accitum[j] bello præposuit. Interea[k] Paulini et Celsi[10] ductu res egregiæ[11] gestæ.

constantior. Igitur fratrem Titianum accersitum bello præfecit. Interea Paulini et Celsi consiliis res eximiæ factæ sunt.

Brotier.—10 Flor. *consilii* pro *Celsi.* Ryckii Cod. *consiliis et duct.*—11 Mss. Harl. Bodl. *egregie.*

NOTÆ

temperaret; vel qui nemini satis fideret, modo in hunc modo in alium pronus parum consilii firmus.

[i] *Inter adversa melior*] Ut qui tum saltem libidines et flagitia contineret, aut certe dissimularet; vel qui in prosperis parum firmus aut constans, inter adversa firmior et constantior videbatur, quod mox ejus morte innotuit, ad quam forte præcipue respicit hic Tacitus.

[j] *Titianum, fratrem, accitum*] Hanc præfectorum mutationem Plutarchus, magis ex vero, post prælium *ad Castoris* recenset, ‘cum victoria’ (illam *ad Castoris* intelligit) ‘non satis uteretur ducum ignavia, Otho Titianum mittit ad exercitum, et Proculum prætoriano militi præfectum.’

Et sane non ita levis mutatio est, ut causam dederit inertia infimi hominis, præsertim cum videas Macrum, culpæ auctorem, loco suo non dejectum; et Paulinum ac Celsum, qui uterque grande momentum Reip. ex alieno crimine quodammodo gratia mulctari, si Tacitum sequimur.

Jam vero post errorem, quocumque tandem modo commissum, allegatos Brixello Romam, tantis locorum spatiis divisam, qui Titianum accerserent, ibi tum agentem, ut ex verbis sub finem libri primi constat, et in Bedriacensi consultatione sisterent, mirum forte illis videatur, qui ad animum revocarint medium, quod inter Othonis ex Roma cum exercitu egressum ejusque mortem effluxit, tempus non excedere viginti quatuor dies, et fortasse pauciores complecti. *Savilius.*

[k] *Interea*] Ab hoc verbo incipere caput debuit. Et sic cohæret sensus ac narratio Taciti: ‘Interea Paulini et Celsi ductu res egregiæ gestæ.’ Has autem res egregie gestas statim describit: ‘Angebant Cæcinam nequicquam omnia cœpta,’ &c. Et ‘propinquante Fabio Valente, ne omne belli decus illuc concederet.’ . . . Itaque ‘ferocissimos auxiliarium, imminentibus viæ lucis occultos, componit,’ &c.

Et duces Othonis Paulinus ac Celsus prudentissimi belli. Insidias in Cæcinam vertere, &c. ‘Othonianus pedes erupit, protrita hostium acie, versi in fugam etiam qui subveniebant.’ . . . Et ‘ea formido ubique fuit . . . . ut deleri cum universo exercitu Cæcina’ potuerit.

En egregie res gestæ utriusque ducis, quas exscribere incipit Tacitus, jam ab illa voce *interea.*

Interea] Interp. Hisp. cepit, quasi ea referantur ad superiora: et quasi diceret Tacitus, Hactenus Paulinus et Celsus res egregias gesserant. Sed potius hoc referendum ad ea quæ sequuntur, quæ, scil. egregie gesta, descripturus est statim Tacitus.

24. Angebant[l] Cæcinam nequicquam omnia cœpta, et senescens exercitus sui fama: pulsus Placentia, cæsis nuper auxiliis, etiam per concursum exploratorum, crebra magis quam digna memoratu prælia, inferior; propinquante Fabio Valente, ne omne belli decus illuc concederet, reciperare gloriam, avidius quam consultius, properabat.[m] Ad duodecimum a Cremona, locus[n] Castorum[1] vocatur, ferocissimos auxiliarium, imminentibus[2] viæ lucis occultos, componit:[3] equites 'procedere longius' jussi,[4] 'et, irritato prælio sponte refugi,[5] festinationem sequentium elicere, donec insidiæ[o] coorirentur.'[6] Proditum id Othonianis Ducibus:

Anxium habebant Cæcinam omnia consilia quæ *in irritum* abierant, *et vanescens existimatio suarum copiarum: deturbatus Placentia, profligatis nuper auxiliaribus, etiam in congressu speculatorum invalidior* visus, quæ fuerunt *frequentia magis, quam digna memoriæ certamina; adveniente Fabio Valente, ne omnis gloria belli huc verteret, festinabat recuperare decus, promtius quam prudentius. Ad duodecimum a Cremona* lapidem, *locus Castorum appellatur, promtissimos sociorum instruit, abditos propinquis itineri nemoribus: jussi equites* latius erumpere, et lacessita pugna ultro fugientes, impetum prosequentium illicere, donec in insidiis *dispositi* exsurgerent. *Patefactum id Othonianis legatis: et Paulinus pe-*

1 Male Mss. Harl. Bodl. Jes. et veteres editiones, *castrorum*. Recte emendatum *Castorum*, ut patet ex Suetonio in Oth. IX. Sic et Orosius, VII. 8. 'Circa locum, quem Castoris vocant.' *Brotier.*—2 *Eminentibus* Rhen. e Budens. corrigit.—3 Ita Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Pichena et recentiores. In Ms. Reg. et editionibus veteribus, *imponit;* quod mallet Ernestus.—4 Sic bene Rhenanus et recentiores. Perperam Mss. et veteres editiones, *jussit*. Brotier.—5 Ita Mss. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Rhenanus et recentiores. In veteribus editionibus, *refugere*.—6 Male Mss.

NOTÆ

[l] *Angebant*] Multa angebant Cæcinam, omnia frustra incœpta, et senescens exercitus sui fama, ipse pulsus Placentia, cæsis nuper auxiliis inferior, etiam per concursum exploratorum crebra magis quam digna memoratu prælia.

Hæc illum angebant, simul et ne, propinquante Fabio Valente, omne belli decus illuc concederet, reciperare gloriam properabat.

[m] *Properabat*] *Properabat;* ideoque *ad duodecimum a Cremona* lapidem, *locus* ille *Castorum vocatur*, insidias struxit, &c.

[n] *Locus Castorum*] Locus hic *ad Castoris* duodecim milliaribus (inquit auctor,) a Cremona distat, Cæcinæ castris, ut opinor, occupatus, a Bedriaco minimum octo, ubi tendebat Paulini et Celsi miles; ad intervalli tamen medium hic mutuo se occursu excipiunt.

Gallus, ut videtur, regressus erat curando ex lapsu vulneri, aut saltem cum in prælii hic descriptione nusquam se offerat, relictus castrorum custodiæ, ut tempore Bedriacensis pugnæ, de qua postea. *Savilius.*

[o] *Donec insidiæ coorirentur*] Donec

et curam peditum Paulinus, equitum Celsus, sumsere. Tertiædecimæ legionis vexillum,[p] quatuor auxiliorum cohortes et quingenti equites in sinistro locantur; aggerem viæ tres Prætoriæ cohortes[q] altis[7] ordinibus obtinuere: dextra fronte[r] prima[8] legio incessit, cum duabus auxiliari-

destre, Celsus equestre agmen, *duxere. Vexillum legionis tertiædecimæ, quatuor sociorum cohortes, et quingenti equites in lævo* cornu *statuuntur; tres cohortes prætorianæ, densis ordinibus occupavere aggerem viæ: dextra fronte prima legio ingressa est, cum binis cohortibus auxiliarium, et quingentis equitibus. Præter hos*

Reg. Harl. et editiones veteres, *coërcerentur.* Ms. Bodl. *coërcerent.* Brotier.—7 Ita Mss. Flor. Reg. Corb. Bud. Guelf. Agr. editio princeps et recentiores. Corrupte Ms. Jes. *altibus.* In Ms. Bodl. et Puteolanus, *arctis ordinibus:* Gronovius *artis* pro *arctis.*—8 Frustra tentat Lipsius, *obtinuere dextra. A*

NOTÆ

in insidiis dispositi consurgerent a tergo et invaderent hostes, qui fugaces insequerentur, ita ut a tergo hostem cingerent, et qui in insidiis erant. Simul et adversa fronte rursus erumperent equites, qui paulo ante fugiebant, seu fugam simulabant.

[p] *Tertiædecimæ legionis vexillum*] Ne sumas de tota legione. Sub illo vexillo dispositi vexillarii hujus legionis; quot autem haberet milites illud *vexillum*, penes duces fuit. Quippe validum ac firmatum fuit copiis, pro necessitate et prudentia præpositorum.

[q] *Tres prætoriæ cohortes*] Quinque prætorias cohortes Gallus et Spurinna ducebant. Tacitus. Earum tres Spurinna secum habebat Placentiæ, tres alias hic in castris Gallus, ut numerus, una superante, non constet.

Sed excusando errori id dabimus, quod non procul abesset Otho, ex aliis suppleturus prætorianæ cohortis defectum. *Savilius.*

Tres prætoriæ cohortes] Ita sumendum, ut *tertiædecimæ legionis vexillum, quatuor auxiliorum cohortes et quingenti equites* in sinistro cornu seu læva fronte locarentur. Et *tres prætoriæ cohortes* in aggere viæ, velut in media acie astarent; et *prima legio dextra fronte* seu dextro cornu disponeretur, *cum duabus vexillaribus seu auxiliaribus cohortibus, &c.*

[r] *Dextra fronte*] Quæ hic frons dextra? haud satis capio, et rescribo, *aggerem viæ tres prætoriæ cohortes obtinuere dextra: a fronte prima legio incessit.* Lipsius.

Bene *dextra fronte*, et apta pro loci opportunitate copiarum dispositio, quam etiam Primus Antonius æmulatus est. Hist. III. 21.

Frons autem cornibus etiam assignabatur. Liv. l. VI. 'Ibi tribuni militum, non loco ante castris capto, non præmunito vallo quo receptus esset, non Deorum saltem, non hominum memores, nec auspicato, nec litato, instruunt aciem deductam in cornua, ne circumveniri multitudine hostium possent.'

Curtius l. IV. 'peditum acies equitatu tegebatur: frons lævi cornu hæc erat.'

At Vir Doctiss. sua distinctione, *aggerem viæ tres præt. cohortes obtinuere dextra:* non bene consultum Cornelio vult, neque Claudiano, cui dicitur *læva frons;* cuique distinguendo nil opis afferri potest. Claudian. in Ruf. l. II. 174. 'Armeniis frons læva

bus9[s] cohortibus et quingentis equitibus. Super hos[t] e Prætorio auxiliisque mille equites,[u] cumulus prosperis, aut subsidium laborantibus, ducebantur.

ducebantur mille equites e prætorianis et sociis, complementum victoriæ et rebus *secundis, aut præsidium periclitantibus.*

fronte prima legio incessit, &c. Brotier.—9 In Mss. Flor. Reg. Harl. Bodl. et editionibus veteribus, *vexillaribus cohortibus.* In Mss. Jes. Agr. et Corb. *vexillariis cohortibus.* Mercerus conjecit emendandum, *auxiliaribus;* quod Pichena ac deinde omnes recepere. Nec immerito, cum nusquam in veteribus monumentis occurrant, *vexillariæ cohortes.* Si quod tale monumentum postea reperiretur, tunc sane, ob Mss. codicum auctoritatem, hic reponendum foret, *vexillariis cohortibus.* Idem.

NOTÆ

datur,' &c. *Salin.*

Forte scriptum *dextro, a fronte;* nam antea *quingenti equites in sinistro.* Nec puto scripsisse: *dextra fronte.*

[s] *Duabus auxiliaribus*] Multa suadent, ut substituam *auxiliaribus:* primum, quod perpetuo militiæ Romanæ more, debuerunt legionis latus claudere *auxilia*, ut in sinistro vides quatuor auxiliorum cohortes: deinde, quod vix repereris *vexillarios* in cohortibus censos, semper *auxilia.*

Nam unum, duo, tria millia *vexillariorum* referunt scriptores: nunquam unam, duas, tres *cohortes*, vexillariorum.

Et ita supra mille vexillarios Spurinnæ attribuit; sequenti lib. tredecim millia vexillariorum Muciano.

Postremo *vexillarium* dicunt semper, non *vexillarem*, et *vexillariis* non *vexillaribus.* Mercerus.

Duabus vexillaribus cohortibus] Hæc vetus lectio, quæ suspecta. Attamen vexilla legionum idem sunt ac *cohortes*, et sæpe vexillarii illi vocantur *cohortes.* Sunt et *vexillarii cohortium;* hi nempe delecti ex multis cohortibus, et quidem Romanis; quæ solæ subsignanæ et vexillariæ dici potuerunt *vexilla* seu *vexillarii* cohortium. Num dici potuere *vexillares cohortes*, ut delecti e legionibus, *vexilla* seu *vexillarii legionum* appellantur?

Nihil tamen affirmo: id quippe vocabulum inusitatum prorsus Tacito, et *vexillares cohortes* nusquam reperies apud ipsum, nisi hoc uno loco. Attamen eo nomine distingui possint, quæ seorsim ab aquila mererent, legionariæ cohortes ab auxiliaribus, ut supra distinguit *tertiædecimæ legionibus vexillum* a *quatuor auxiliorum cohortibus.* Erant et *vexilla* cohortium prætorianarum: quid ni *cohortes* et *vexillares* dici potuerint?

[t] *Super hos*] Hisp. *Sobre estos Ivan mil cavallos.* Non super istos supra dictos locati in acie illi mille equites. Sed præter istos jam dispositos, stabant illi equites, non in acie proprie isti, sed in subsidiis erant, quibus nempe sustentaretur, sicubi labaret acies, vel victoria cumularetur: quod Tacito dicitur *cumulus prosperis, aut subsidium*, in periculis scil. *subsidium.*

[u] *E Prætorio auxiliisque mille equites*] Hi scil. delecti partim ex prætorianis, partim ex auxiliaribus seu sociis, inter quos auxiliares bellavit, ut puto, Epiphanes Rex.

Et hi iidem sunt equites, de quibus infra c. 25. *unde* ex vineis scil. 'rursus ausi' Vitelliani, 'promtissimos prætorianorum equitum interfecere. Vulneratur Rex Epiphanes.'

25. Antequam miscerentur acies, terga vertentibus Vitellianis, Celsus, doli prudens, repressit suos. Vitelliani temere exsurgentes, cedente sensim Celso, longius secuti, ultro in insidias præcipitantur: nam a lateribus cohortes, legionum[v] adversa fronte,[1] et subito discursu terga cinxerant

Priusquam pugna consereretur, refugientibus Vitellianis, Celsus gnarus insidiarum, retinuit suos. Vitelliani intempestive coorti, pedem referente paulatim Celso, ulterius insecuti, ultro ruunt in insidias: quippe cohortes a lateribus, legionarii adversa fronte, et equitatus repente advolans postremum agmen circumfuderant. Sig-

1 Brotier. habet *adversa frons*, et sic lectionem suam defendit et explicat: 'Ita Mss. Flor. Reg. Corb. Harl. Bodl. Jes. Unde merito Jac. Gronovius distinxit, *legionum adversa frons*. In veteribus editionibus, *a lateribus cohortes legionum, adversa fronte*. Frustra tentabat Lipsius, *a lateribus cohortes, legio adversa fronte*. Nempe Vitellianorum latera cohortes, frontem adversa legionum frons, terga equites Othoniani cinxerant.' Sic Brotier. Budens. et ed. Alc. et Rhen. *legionum adversa fronte*. Et hanc lectionem recepere Bi-

NOTÆ

[v] *A lateribus cohortes legionum*] Scripsit Tacitus, *a lateribus cohortes, legio adversa fronte*. Ita superior aciei dispositio postulat: et ad circumveniendum hostes, invasionem tripartitam esse oportuit. *Lipsius.*

Doctissimus vir *a lateribus cohortes, legio adversa fronte*. Sed qui melius undique Vitelliani premi potuerunt? contra habuere cohortes, quæ in aggere, *aggerem viæ tres prætoriæ cohortes arctis ordinibus obtinuere:* a tergo Celsum cum equitibus: *et subito discursu terga cinxerant equites.*

A lateribus cohortes legionum, quæ statim atque hostis in insidias devenit, sese utrimque in eum converterunt: *nam a lateribus cohortes legionum adversa fronte*. Salinerius.

Putem *legionarii adversa fronte*. Freinsh. Haud dubie *legio adversa fronte*, ut supra dixit; *fronte prima legio incessit*, et una erat ea legio in castris Othonianis, nec unquam scripsit *cohortes legionum:* non enim sic appellantur.

Certe adduntur cohortes legionibus in subsidium, ut supra octo cohortes Batavorum additæ quartadecimanis sed propterea non vocantur *cohortes legionum*, sed tantum cohortes auxiliares. Forte ibi scriptum *legio una*, vel *prima legio*, ut supra.

Legionum] Recte *legiones:* quia ibi mentio duarum legionum *tertiædecimæ* et *primæ*. Attamen forte melius *legio:* nam proprie tantum ibi astitit in acie unica legio, *prima* scil. *Tertiadecima* tantum *vexillum* fuit, quæ forte *cohors* vocari potuit. Et istud *vexillum* dispositum in acie simul cum cohortibus; nec temere mutavit ordinem aut stationem. Sicque accenseri cohortibus potuit.

Igitur cum tripartita fuerit acies ad circumveniendum hostem et insidias reddendas, jam in eas insidias Othonianorum, insequentibus longius et se præcipitantibus hostibus, et *cedente sensim Celso*, a lateribus, nempe a sinistro, astitere vexillum tertiædecimæ legionis et cohortes, quæ simul dispositæ in latere *sinistro*, et a dextro duæ *auxiliares cohortes et quingenti equites*. In *adversa fronte prima legio;* simul et *subito discursu terga hostium* invade-

equites. Signum pugnæ non statim a Suetonio Paulino pediti datum: cunctator natura, et cui cauta potius consilia cum ratione, quam prospera ex casu, placerent, 'compleri fossas,[w] aperiri campum,[2] pandi aciem' jubebat;[3] 'satis cito incipi victoriam,[4] ubi provisum foret, ne vincerentur.'[5] Ea cunctatione spatium Vitellianis datum, in vineas, nexu traducum impeditas, refugiendi. Et modica sylva adhærebat: unde rursus ausi promtissimos Prætorianorum equitum interfecere: vulneratur Rex Epiphanes,[x] impigre pro Othone pugnam ciens.[y]

num prælii non confestim dedit Suetonius Paulinus pedestri agmini: is lentus ingenio, et qui vellet potius provida cœpta ex consilio et prudentia, quam felices eventus ex fortuna, imperabat cumulari fossas, pandi campum, porrigi aciem; satis mature inchoari victoriam, existimans, ubi consultum foret, ne superarentur. *Ea mora tempus concessum Vitellianis, se recipiendi in vineas impeditas et statuminatas:* quibus *parvus lucus contiguus erat: unde rursus invecti* Vitelliani, *audacissimos prætorianorum equitum interemere:* ibi *vulnus excipit rex Epiphanes, qui strenue dimicabat pro Othone.*

pont.—2 Ms. Agr. *campos.*—3 Cl. Lallemand e Ms. Reg. edere voluit, *jubet.* At, ut ceteri omnes, edidit, *jubebat.*—4 In Mss. Bodl. Jes. et Puteolanus, *incipi victoriam ratus;* et sic Gronov. cum Ryckio. At cum *ratus* absit a Ms. Reg. et editione principe, nec necessarium sit, illud merito omisit Cl. Ernestus, uti volebat Freinshemius. *Brotier.*—5 Ms. Jes. *vinceretur.*

NOTÆ

bant illi *mille equites,* qui in subsidiis erant locati.

Legionum] Leg. *legiones,* vel *legionarii;* sed melius *legiones:* ut distinguat a cohortibus auxiliarium, quæ ut *a lateribus* urgebant hostem deprehensum insidiis, ita et legiones adversa fronte, quod fortius ac validius, et equites premebant a tergo, subito scil. discursu. Et hæc summa artis imperatoriæ fuit.

Non tamen sine sensu lectio hæc, *legionum adversa fronte,* quasi diceret: Legionibus adversa fronte astantibus: non male etiam *legio,* ut vult Lipsius; et certe unica legio fuit integra.

Legionum] Certe seu legio, seu legiones nondum statim ordinatæ erant *adversa fronte,* ut cohortes et equites. Eæ se interim lente ad prælium comparabant.

Nam 'signum pugnæ non statim a Suetonio Paulino pediti datum.' Is 'cunctator natura,' &c. Et 'ea cunctatione spatium Vitellianis datum,' sese recipiendi ex insidiis, 'in vineas nexu traducum impeditas.'

[w] *Compleri fossas*] Quas fossas? an castrorum? cave credas: nam longe a castris jam aberant. Fossas censeo ab incolis factas ad recipiendas aquas, et ad exsiccandos agros, ut in planis locis mos est, hodieque etiam passim fieri videmus, et in illa Italiæ parte, et in aliis, quæ in planitiem extenduntur.

Firmat ipse Tac. infra: 'mixta vehicula et lixæ et præruptis utrimque fossis, via quieto quoque agmini angusta.' *Pichena.*

[x] *Rex Epiphanes*] Quo supercilio,

26. Tum Othonianus pedes erupit:[1] [z] protrita hostium

Tum Othoniani pedites immissi: proculcata hostium acie, fusi etiam et profligati,

1 Frustra tentat J. F. Gronovius, *irrupit*. In Ms. Reg. *erumpit*. Brotier.

NOTÆ

quo fastu Tacitus, erga regem inservientem, quem in tanta mole belli tantum obiter memorat, fere quasi vile caput! Quam personam ibi sustinebat Rex? an imperabat, an imperabatur? an inter Volones, an cum cohorte amicorum? forte sic, quia Oriens Othonis sacramento accesserat.

Vulneratur Rex] Cepit interpres Gall. quasi pugnaret inter equites prætorianos. Forte tamen stipatus ille nobilioribus amicis et comitibus eximiis, sic certabat pro Othone. Ita ut turmam equitum sibi haberet, aggregatus tamen prætorianis, quæ nobilior militia Rom.

Ille nondum proprie Rex, sed filius fuit Antiochi Regis Comagenorum. Ut conjicere est, missus erat a patre ad officium novi principis, Galbæ scil. sed cum forte Galbam occisum reperisset, stetit pro Othone, pro quo et totus Oriens. Sicque ignoto sibi Vitellio, prælio affuit in acie Othoniana.

Sed, victo Othone, ipse vulnere refectus, statim revolavit in Orientem, priusquam adventaret in urbem Vitellius, monitus haud dubie a suis parari bellum in Syria. Sic et de Agrippa Judæorum rege narrat Tacitus.

Et certe ducebat Epiphanes auxilia patris Antiochi bello Judaico sub Tito, seu ipse, seu frater; et ambo fratres strenui bello et præliis.

Sic vocabantur *reges* filii regum, præcipue natu majores. Sic Pacorus filius Orodis regis Parthorum passim *Rex* vocatur, spirante adhuc patre, quamvis ipse nunquam regnum obtinuerit; cæsus a Ventidio.

Sic et, puto, filiæ regum appellabantur *reginæ*. Et cum Felix dicitur *trium reginarum maritus*, id forte intelligendum de filiabus regum, quæ proprie nondum reginæ essent, si tamen *Drusillam* excipis, quæ *regina*, quia Emesenorum regi nupta, et quam viro abduxerat Felix ille infeliciter et per scelus.

Quippe matrimonia et religionem simul ejuravit Drusilla, dein incendio Vesuvii montis cum filio ex Felice procreato in Italia periit sub Tito principe.

[y] *Pugnam ciens*] Vertit interp. Hisp. quasi suos populares ad prælium strenue capessendum incitaret. Certe quoscumque comites Rex haberet, tum pugnam incitabat acriter. Sic Ann. III. 42. 'Spectatus et Sacrovir, intecto capite, pugnam pro Romanis ciens, ostentandæ, ut ferebat, virtutis.'

[z] *Othonianus pedes erupit*] Puto, *irrupit*, nempe in sylvam et vineas impeditas, quibus defendebantur Vitelliani. *Gronovius.*

Bene *erupit;* nam supra: 'signum pugnæ non statim a Suetonio Paulino pediti datum,' &c. 'Compleri fossas, aperiri campum, pandi aciem jubebat.'

Quibus peractis, *tum Othonianus pedes erupit:* nam antea retinebatur a Paulino duce, qui *cunctator natura, &c.* *Erupit* et *irrupit* pro eodem est apud Tacitum.

acie, versi in fugam, etiam qui subveniebant; nam Cæcina non simul cohortes, sed singulas acciverat: quæ res in prælio trepidationem auxit, cum dispersos, nec usquam validos, pavor fugientium abriperet. Orta et in castris seditio, quod non universi ducerentur. Vinctus Præfectus castrorum,[a] Julius Gratus, 'tanquam fratri, apud Othonem militanti, proditionem ageret:' cum fratrem ejus,[2] Julium Frontonem, Tribunum, Othoniani sub eodem crimine[b] vinxissent. Ceterum ea ubique formido fuit apud fugientes, occursantes,[3] in acie, pro vallo, ut, 'deleri cum universo exercitu Cæcinam potuisse, ni[4] Suetonius Paulinus receptui cecinisset,' utrisque in partibus percrebuerit. 'Timuisse se,' Paulinus ferebat, 'tantum insuper[5] [c] laboris ac itineris,[d] ne Vitellianus miles, recens e[6] castris, fessos aggrederetur,

qui subsidio veniebant; quippe Cæcina non simul cohortes, sed seorsim quamlibet vocarat: quæ res in acie tumultum auxit, cum palatos ac vagos, nec usquam satis firmos, metus terga dantium simul traheret. Nata et in munimentis discordia, quod non simul omnes ad pugnam immitterentur. Injectæ catenæ præfecto castrorum, Julio Grato, quasi perfidiam gratificaretur fratri *suo*, merenti in castris Othonis: *cum Othoniani, prætextu ejusdem flagitii, in vinclis haberent Julium Frontonem, tribunum, fratrem illius. Ceterum is ubique pavor extitit inter fugientes, obviam venientes, in prælio, pro castris, ut apud utrosque famæ invaluerit,* profligari potuisse Cæcinam cum universis copiis, nisi Suetonius Paulinus receptui signum dedisset. *Dicebat Paulinus,* se metuisse præterea tantum laboris atque viæ, ne Vitellianæ copiæ recentes e vallo, fatigatos adoriren-

—2 *Ejus* abest a Ms. Bodl.—3 Ita Mss. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *occursantesque*.—4 *Ut* pro *ni* habet Gronovius.—5 Mallet Cl. Ernestus, *tantum super laboris*.—6 Sic bene Ms. Corb. editio princeps et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Pu-

NOTÆ

[a] *Præfectus castrorum*] Cepit interpres Gall. quasi Julius remansisset in castris, et ibi imperaret, dum prælio intentus erat Cæcina.

Certe orta videtur seditio ex eo, quod præfectus castrorum militem retineret in castris, quod nec *universi ducerentur;* cum tamen culpa esset Cæcinæ ducis, qui cohortes *non simul*, sed *singulas* accibat ad prælium.

[b] *Sub eodem crimine*] Id est, prætextu ejusdem criminis, nempe *tanquam proditionem ageret.*

[c] *Insuper*] Ferebat timuisse, quod tantum itineris atque laboris superesset, quo se in castra procul amota reciperent.

Insuper] Quod sustinendum adhuc supererat, etiam vincentibus.

[d] *Itineris*] Quod jam toleraverant venientes procul e castris; vel, quod iterare idem iter debuerunt, si fortuna contra daret; quia procul castra sua, et nullum perculsis subsidium; Vitelliani vero recentes, integri, et prope castra sua pugnabant.

et perculsis[7] nullum retro subsidium foret :'[8] apud paucos[e] ea Ducis ratio probata, in vulgus adverso rumore fuit.

27. Haud perinde id[1] damnum Vitellianos in metum compulit, quam ad modestiam composuit: nec solum apud Cæcinam, qui culpam 'in militem' conferebat, 'seditioni magis quam prælio paratum;' Fabii[2] quoque Valentis copiæ (jam enim Ticinum venerat) posito hostium contemtu, et recuperandi decoris[3] cupidine, reverentius et æqualius[4] Duci parebant. Gravis alioquin seditio exarserat, quam altiore initio (neque enim rerum a Cæcina gestarum ordinem interrumpi oportuerat) repetam. Cohortes Batavorum, quas bello Neronis a quartadecima legione digressas, cum Britanniam peterent, audito Vitellii motu, in civitate Lingonum Fabiō Valenti adjunctas retulimus, superbe agebant; ut cujusque[5] legionis tentoria accessissent, 'coërcitos a se quartadecimanos, ablatam Neroni Italiam,[f] atque omnem

tur, et exterritis nullum a tergo *postea* præsidium foret: *paucis ea Ducis excusatio recepta* est, ea *in vulgus sinistra fama fuit.*

Ea clades non tam exterruit Vitellianos, quam ad obsequium flexit: nec modo in castris Cæcinæ, qui flagitium in militem *refundebat*, ut qui discordiæ magis quam pugnæ promtus *esset*, *sed etiam Fabii Valentis miles, qui jam Ticinum adventarat, omisso hostium fastidio, et ardore reciperandæ gloriæ, majori respectu et æqualius duci obsequebantur. Atrox alioqui discordia flagrarat*, in exercitu Fabii, *quam altius resumam; neque enim* ante *decebat interpellari seriem rerum a Cæcina factarum. Cohortes Batavorum, quas tradidimus separatas a quartadecima legione bello Neronis, cum in Britanniam irent, nuntiato Vitellii bello, in oppido Lingonum Fabio Valenti accessisse, ferociter agitabant; ut cujusque legionis tabernacula* propius *adiissent*, *prædicantes* compressisse se quartadecimanos, ademisse *se* Neroni Italiam, atque omnem belli fortunam in ipsorum potestate

teolanus, *recens castris*, omissa præpositione. *Brotier.*—7 Sic bene Mss. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In Mss. Reg. Corb. et editione principe, *et periculosis.* Idem.—8 Muretus malebat *fore*, non probante Acidal.

1 Ita libri omnes scripti et editi, præter Rhenanum, qui omisit, *id.*—2 Sic bene Mss. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *sed Fabii quoque.* Brotier.—3 Budens. *dedecoris*, librarii vitio, ut putat Oberlinus.—4 Solus Ms. Agr. *et æquabilius.* Idem significat, *æqualius.*—5 Mss. Flor. Agr. Corb. *ut cujus legionis.* Corrupte editio princeps, *ut cujus regionis.*

NOTÆ

[e] *Apud paucos*] Qui belli prudentes; quibus opponit, ut solet, vulgus imperitum; scil. *in vulgus adverso rumore fuit;* vulgus militum *omnia quæcumque facta* ducum nobiliorum *prave æstimabat.*

[f] *Ablatam Neroni Italiam*] Evocatæ illæ cohortes in Italiam simul cum

NOTÆ

quartadecimanis, quocumque prætextu, sive ad bellum in Albanos, sive adversus Vindicem et Galbam, et tum in Italia orta discordia, Batavi coërcuere quartadecimanos, et sic res Neronis afflixere. Itaque separati sunt Batavi a legione, quæ mox missa in Illyricum a Galba principe.

Affuisse autem eas *cohortes* prælio Paulini in Britannia, patet ex Ann. XIV. 37. ubi sic prælium describit Tacitus: 'Ac primum legio' (quartadecima scilicet) 'gradu immota, et angustias loci pro munimento retinens, postquam propius suggressus hostis certo jactu tela exhauserat, velut cuneo erupit. Idem auxiliarium impetus:' (Batavorum nempe: nam ibi pauci, aut forte nulli Britanni, et potius auxiliis sociisque legionis, Batavis, quorum comperta bello virtus, fidere debuit Paulinus) 'et eques, protentis hastis, perfringit quod obvium et validum erat,' etiam et fortissimi equites erant Batavi, quod notandum.

Et cum Savilius vir doctissimus interpretatur sequentem locum l. XIV. 38. 'Auxitque copias' Britannicas 'Cæsar' (Nero) 'missis e Germania duobus legionariorum millibus, octo auxiliariorum cohortibus;' cum, inquam, intelligit illas octo auxiliariorum cohortes fuisse Batavorum, et auxilia legionis quartædecimæ, quæ cohortes advectæ post victoriam Paulini, fallitur.

Et certe, an in tanta mole belli, an in tam feroci provincia separarentur auxilia a sua legione. Et cum dicit Tacitus supra: 'idem auxiliarium impetus,' intelligit haud dubie de *Batavis.*

Et hoc nostro loco Hist. II. 28. patet vicisse in Britannia Batavos auxiliares cum sua legione XIV. Quippe cum separarentur cohortes illæ invicem, et a legionibus; 'mœrere socii,' (seu commilitones,) 'fremere legiones: orbari se fortissimorum virorum auxilio. Veteres illos et tot bellorum victores....velut ex acie abduci ....non abrumpendos, ut corpori validissimos artus.'

Et diserte Tacit. IV. 14. Batavi 'diu Germanicis bellis exerciti: mox aucta per Britanniam gloria, transmissis huc cohortibus.'

Et cur Batavos rapit in Italiam simul cum sua legione Nero, nisi quia fortissimi viri, et ob victoriæ Britannicæ famam? Illæ cohortes, ut puto, erant adhuc in Italia, ut et legio; sed separatæ agitabant, cum in urbem, aut certe in Italiam adveheretur victor Galba.

Itaque ille discordiam abolituros, distracturusque partes, *misit* legionem quartadecimam in Pannoniam, et Batavorum cohortes in Britanniam remittebat, jam fatis bellum civile in Gallia præparantibus.

Eæ, audito Vitellii motu, substitere apud Lingones, forte quia hi pro Verginio aut Nerone adversus Vindicem steterant. Tac. Hist. I. 59. 'Et erant in civitate Lingonum octo Batavorum cohortes quartædecimæ legionis auxilia, tum discordia temporum' (intelligit bellum Vindicis et Galbæ adversus Neronem,) 'a legione digressæ:' quod Tac. explicat infra hoc l. II. c. 27. 'Cohortes Batavorum, quas bello Neronis a quartadecima legione digressas, cum Britanniam peterent, audito Vitellii motu, in civitate Lingonum, Fabio Valenti adjunctas retulimus,' &c.

Itaque remeabant cohortes in Britanniam, solita hyberna, jussu Galbæ, sed cum essent apud Lingones, ibi eas deprehendit nuntius belli Vitelliani. Itaque statim accessere partibus Vitellii, 'grande momentum,

belli fortunam in ipsorum manu sitam,' jactantes. Contumeliosum id militibus, acerbum Duci: corrupta jurgiis aut rixis disciplina: ad postremum Valens e[6] petulantia etiam perfidiam suspectabat.[g]

positam *esse*. *Probrosum*, seu ignominiosum *id* visum *legionariis*, *molestum duci*: *labefacta severitate militiæ*, *contentionibus vel altercationibus*. *Tandem Valens ex lascivia et immodestia etiam proditionem suspicabatur*.

6 Alciat. omisit præpositionem.

NOTÆ

adversæ aut sociæ.'

Etiam Hist. I. 64. mentio fit cohortium et ferociæ ipsarum; 'proxima Lingonum civitas erat fida partibus' (Vitellii, et quia vicina legionibus Germanicis, et quia oderat Galbam,) 'benigne excepti Vitelliani, modestia certavere. Sed brevis lætitia fuit, cohortium intemperie, quas a legione quartadecima, ut supra memoravimus, digressas, exercitui suo Fabius Valens adjunxerat.'

Nempe discordiam illam memoraverat l. I. c. 59. aut potius in libris quos de fine Neronis ediderat, qui periere. En iterum feroces cohortes hoc loco l. II. licet jam ante, scilicet apud Lingones eas Fabius coërcuisset: teste Tac. 'ni Valens animadversione paucorum oblitos jam Batavos imperii admonuisset.' Juxta virtutem ac libertatem periculosa *intemperies* virorum militarium, et *corrupta jurgiis aut rixis disciplina*.

Eas a Fabio Valente in Italiam transvectas, iterum remittebat Vitellius in Britanniam cum sua legione quartadecima: sed apud Augustam Taurinorum, orta rursus discordia, et a conviciis ad cædem transibant; ideoque eos *Vitellius* agmini suo jungi, ut fidos jubet. Hist. II. 66.

Postea tamen rursus revectæ cohortes illæ in Germaniam, et ad Rhenum; ea occasione, quam tradit Tac. Hist. II. 68. 'Duobus militibus, altero legionis quintæ, altero e Gallis auxiliaribus, per lasciviam, ad certamen luctandi accensis, postquam legionarius prociderat, insultante Gallo, et iis, qui ad spectandum convenerant, in studia diductis, erupere legionarii in perniciem auxiliorum, ac duæ cohortes interfectæ.'

Dein infra: Vitellius 'transgressus in castra, ultro pietatem militum collaudavit; frementibus auxiliis, tantum impunitatis atque arrogantiæ legionariis accessisse. Cohortes Batavorum, ne quid truculentius auderent, in Germaniam remissæ; principium interno simul externoque bello parantibus fatis.' Et statim eas revocabat Vitellius in urbem.

At Julio mense, audito Vespasiani imperio, rebellat Civilis, et allicit eas cohortes. Tac. IV. 19. 'Iisdem diebus Batavorum et Canninefatium cohortes, cum jussu Vitellii in urbem pergerent, missus a Civile nuntius assequitur. Intumuere statim superbia ferociaque, et pretium itineris, donativum, duplex stipendium....postulabant.' Et exin spreto Hordeonio, qui multa promittebat, *inferiorem Germaniam* petunt, seque Civili et bello adjungunt; quo tandem strenuissimæ cohortes ferro, cæde, et præliis absumtæ sunt.

[g] *Suspectabat*] Vertit Davensarius: Metuebat, ne petulantia verteretur in perfidiam; immo suspectabat per-

28. Igitur nuntio allato, ‘pulsam Treverorum alam Tungrosque a classe Othonis et Narbonensem Galliam circumiri;’ simul cura[h] socios tuendi et militari astu cohortes turbidas, ac, si una forent, prævalidas, dispergendi; partem Batavorum ‘ire in subsidium’ jubet. Quod ubi auditum vulgatumque, mœrere socii,[i] fremere legiones:[j] ‘orbari se fortissimorum virorum auxilio: veteres illos et tot bellorum victores, postquam in conspectu sit hostis, velut ex acie abduci: si provincia urbe[k] et salute Imperii potior sit, omnes illuc sequerentur: sin victoriæ[l] sanitas,[1] sustentaculum,

Itaque comperto, fugatam Treverorum alam Tungrosque a navibus Othonis, et ambiri provinciam Narbonensem; *simul studio defendendi socios, et militari arte seditiosas cohortes dividendi, ac si simul forent, præpollentes, partem cohortium* in auxilium provinciæ *mittit. Quod ubi cognitum* est *sparsumque in vulgus, indolere commilitones, irasci legiones;* spoliari se subsidio strenuissimorum militum: vetustos illos, et qui tot bella profligaverant, velut e prælio subtrahi, postquam aspicitur hostis: si Gallia carior et antiquior sit Roma et incolumitate reip. universi illuc irent: sin victoria, salus, propugnaculum, caputque

1 Ita Mss. Flor. Reg. Bud. Corb. editio princeps et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *sin victoria, sanitas.*

NOTÆ

fidiam inesse Batavis, et sic conjiciebat ex illorum petulantia: falso tamen; nam de partibus bene meriti sunt.

[h] *Simul cura*] Simul et prætextu *socios tuendi*, ac revera *militari astu*, quo *cohortes turbidas* dispergeret.

[i] *Mœrere socii*] De sociis Batavis id intelligi possit, a quibus cohortes suæ separabantur, vel in genere de sociis legionariis, scil. seu auxiliaribus; nam statim addit Tacitus, ‘fremere legiones,’ quas fere contradistinguit ab auxiliis.

[j] *Fremere legiones*] Mirum videatur, legiones fremuisse eorum discessu, quos sibi invisos reddiderat infamis licentia. *Savilius.*

Intestinam discordiam premit statim, cum imminet hostis externus; et jam quos pervicaces in agmine et incessu experti sunt, nolunt sibi ‘velut ex acie abduci, postquam in conspectu sit hostis.’

Fremere] Invisi Batavi tantum nonnullis legionariis, ut ex. gr. quartadecimanis, non aliis; et licet ferocissimi, tamen et fortissimi erant.

[k] *Urbe*] Quam qui occupasset, simul imperii compos sibi videbatur. Quia urbs *caput rerum.* Ann. I. 47. ‘immotum adversus eos sermones fixumque Tiberio fuit, non omittere caput rerum, neque se remque publicam in casum dare.’

[l] *Sanitas*] Alias, *victoria, sanitas.* Simile quid habes Ann. I. 68. ‘Nocte demum reversæ legiones, quamvis plus vulnerum, eadem ciborum egestas fatigaret, vim, sanitatem, copias, cuncta in victoria habuere.’

Victoriæ sanitas] Forte melior ve-

columen[m] in Italia verteretur, non abrumpendos, ut[2] corpori, validissimos artus.'

29. Hæc ferociter jactando, postquam, immissis lictoribus,[n] Valens coërcere seditionem cœptabat, ipsum invadunt, saxa jaciunt, fugientem sequuntur, 'spolia Galliarum et Viennensium aurum et pretia laborum suorum occultare,' clamitantes, direptis sarcinis, tabernacula Ducis, ipsamque humum pilis et lanceis rimabantur: nam Valens servili veste apud Decurionem equitum tegebatur. Tum Alphenus[1] Varus, Præfectus castrorum,[o] deflagrante paulatim seditione, addit consilium, vetitis obire vigilias[p] Centurioni-

rerum in Italia positum esset, non abscindenda, tanquam corpori, robustissima membra, *seu lectissima robora.*

Hæc cum superbe jactarentur, ubi Fabius, submissis lictoribus, comprimere discordiam cœpit, in ipsum irruunt, lapides conjiciunt, et fugæ se dantem persequuntur, vociferantes, prædam Galliarum, et Viennensium opes, et præmia laborum suorum *ipsum* celare, *obtegere, spoliatis impedimentis, investigabant tentoria Valentis, ipsamque terram hastis et lanceis* suffodiebant: *quippe Fabius habitu mancipii latebat apud decurionem equitum. Tum Alphenus Varus, præfectus castrorum, sidente paulatim discordia, adjicit consilium, prohibitis centurionibus excubias lus-*

2 Mallet Heinsius, *suo corpori.* Non ineleganter. At potior adhuc vulgata scriptura. *Brotier.*

1 Codex Ryckii *Alphenius:* sed postea sibi non constat.—2 Ita libri om-

NOTÆ

tus lectio: *victoria, sanitas.* Sanitas, nempe, seu salus rerum et imperii. Ut respondeat ad id quod præcessit, *Urbe et salute imperii. Sanitas* idem hic ac *salus.* Sed eandem vocem non statim repetit Tacitus.

m *Columen*] Forte non suum, aut partium præcise, sed victoriæ; rerum seu imperii columen in Italia, in urbe.

n *Lictoribus*] Sex Lictores habere debuit, ut proconsul aut proprætor, seu legatus Cæsaris. Immissi Lictores, ut prehenderent seditiosos, ac vinclis coërcerent, donec imperio ducis, qui jus gladii habuit, punirentur.

o *Varus præfectus castrorum*] Forte ille præfectus castrorum quintæ legionis, quam ducebat Fabius Valens. Potuit etiam præesse vexillariis aliarum legionum. Idque munus spectabat ad præfectum castrorum, præsertim cum non adessent legati.

p *Vetitis obire vigilias*] Centurionum erat, non quidem *obire vigilias*, sed Βουκανᾷν, id est, tubæ inflatu vigilias distinguere. Quo sono exciti, penes quos ille labor (Polybio equites quidam, Vegetio circitores) vigilias obibant.

Centurionibus itaque monendi signum intermittentibus, nullæ obibantur vigiliæ. *Savilius.*

Lipsius de mil. Rom. l. v. dial. 9. ait, hoc intelligendum esse de initiis vigiliarum, quæ centuriones procurare solebant. Ut sup. l. xv. 'initia vigiliarum per centurionem nuntiari.'

Itemque de tuba, qua primipili sin-

bus, omisso tubæ sono, quo miles ad belli munia cietur.[q] Igitur torpere cuncti, circumspectare inter se attoniti: et id ipsum, quod nemo regeret, paventes: silentio,[r] patientia,[2 s] postremo precibus ac[3] lacrymis veniam quærebant. Ut vero deformis[t] et flens et præter spem incolumis Valens processit, gaudium, miseratio, favor: versi in lætitiam, (ut est vulgus utroque immodicum,) laudantes[u] gratantesque, circumdatum aquilis[v] signisque in tribunal ferunt. Ille utili

trare, neglecto tubæ clangore, quo miles vocatur ad militiæ curas. Itaque stupere omnes, circumspicere se invicem perculsi: et idipsum metuentes, quod nemo curaret: silentio, modestia, denique obsecratione et fletu veniam orabant. Ut vero squalidus, et plorans, præterque expectationem salvus Valens revertit, lætitia, misericordia, amor; mutati in gaudium, (ut est plebs utrimque nimia,) celebrantes gratulantesque, portant in suggestum, cinctum aquilis et vexillis. Valens utili

nes. Frustra tentat Lipsius, *silentio, pœnitentia.* Brotier.—3 Prius legeba-

NOTÆ

gulas vigilias ordiebantur. Tuba enim adhibebatur ad initia, cornu sive buccina ad finem.

Veget. III. 8. ' A tubicine omnes vigiliæ committuntur, et finitis horis a cornicine revocantur.' *Pichena.*

[q] *Cietur*] Interp. Hisp. *mutatur.* Non satis apte.

[r] *Silentio, patientia*] Recte *patientia,* id est, æquanimitate et tolerantia; donec nempe adesset, qui exoraretur et flecteretur, ut eos regere vellet. Pœnitentia postea precibus et lacrymis innotuit. Sed prius taciturnitas et patientia, dein mox lacrymæ.

Silentio] Silentio veniam motæ discordiæ petebant. Certe facundius sæpe silentium, et efficacius, quam ipsa oratio. Sic l. xv. 1. ' Tiridates quoque regni profugus, per silentium aut modice querendo, gravior erat.'

[s] *Patientia*] Sic in obsequium jam flexi placatique, a silentio et modestia transeunt ad preces. Sic *absentium æqui, præsentibus mobiles* ad pœnitentiam mutantur.

Patientia] Recte *patientia.* Jam quieti et pacati erant; nec jam insultabant centurionibus et tribunis, quod officio suo deessent, ut potuerant, si turbare perstitissent, aut ipsi sibi præpositos alios elegissent. Jam quieti et patientes, ad preces et ad veniam orandam recurrunt.

[t] *Deformis*] Sordidus, squalidus. Sic l. VI. 43. de Artabano, qui pulsus regno fuerat, ' in Hyrcanis repertus est illuvie obsitus, &c. Neque exuerat pædorem, ut vulgum miseratione adverteret.'

[u] *Laudantes*] Quod non fugisset, quod viveret, et ducem se ipsis accommodaret.

[v] *Circumdatum aquilis*] Honoris simul et defensionis causa: non enim sine summo honore aut favore militari, dux aquilis signisque circumdatus; sic et simul tutus adversus insidias et fraudem audacissimorum.

Sic l. I. 36. ' Haud dubiæ jam in castris omnium mentes, tantusque ardor, ut non contenti agmine et corporibus in suggestu, in quo paulo ante aurea Galbæ statua fuerat, me-

moderatione non supplicium cujusquam poposcit: ac ne dissimulans suspectior foret, paucos[4] incusavit:[w] gnarus civilibus bellis plus militibus, quam Ducibus, licere.

30. Munientibus castra apud Ticinum, de adversa Cæcinæ pugna allatum, et prope renovata[1] seditio, 'tanquam fraude et cunctationibus Valentis[x] prælio defuissent.' Nolle requiem, non expectare Ducem, anteire signa, urgere signiferos: rapido agmine Cæcinæ junguntur.[2] Improspera

temperamento, nullius pœnam postulavit; ac ne tanquam obtegens iram, magis suspectaretur, paucos reprehendit: haud inscius, civilibus armis plus auctoritatis militibus esse, quam legatis.

Metantibus castra apud Papiam nuntiatum de infelici prælio Cæcinæ, et fere de novo exarsit discordia, quasi *ipsi* perfidia et dubitationibus Valentis certamine abfuissent. *Non ultra ferre moram, non opperiri ducem, præire vexilla, hortari signiferos;* et sic *propero incessu Cæcinæ miscentur. Sinistra Fabii existimatio*

tur *et.*—4 Lipsius mallet *paucis;* dissentiente Ernesto.

1 Mss. Harl. Jes. *revocata.*—2 Ita Mss. veteres ac recentiores editiones.

NOTÆ

dium inter signa Othonem vexillis circumdarent. Nec tribunis aut centurionibus adeundi locus,' &c.

Circumdatum aquilis] Nempe duæ Aquilæ erant; scil. legionis, quam abducebat e Germania, et legionis Italicæ, quam Lugduno abstraxerat.

[w] *Paucos incusavit*] Lego *paucis,* ad brevitatem enim orationis refertur, non ad eos qui peccarant. Et sane omnes in hac culpa, nec excerpi pauci potuere. *Lips.*

Ille utili moderatione neminem supplicio affecit; sed ne dissimulare videretur, et ne omnibus suspectus foret, *paucos* quosdam incusavit; id est leviter et verbis tantum castigavit; ea animadversione contentus, *gnarus civilibus bellis* plus licere militi quam ducibus.

Et licet forte perinde omnes in culpa essent, fuit tamen prudentiæ viri militaris hoc scelus in *paucos* refundere, ut ceteri vere reconciliarentur, et etiam turbatores non alienarentur; præsertim cum nullius supplicium dux posceret, et neminem unum irritaret.

Paucos] Recte *paucos incusavit,* ne in omnes dissimulare videretur et hinc *suspectior* esset. Sic Agric. 22. 'Ex iracundia nihil supererat: secretum et silentium ejus non timeres; honestius putabat offendere, quam odisse.' Hoc vult; *acerbior in conviciis* dicebatur, sed increpare malebat, quam odisse, aut dissimulare. Ne scil. suspicionum conscientiam subeant invicem dux et miles.

[x] *Et cunctationibus Valentis*] Plut. Oth. 'Fabius rapinis donisque sociorum expleri non poterat, quin et pugnæ tempus neglexisse fertur, pecuniæ corradendæ causa lentius incedens. Alii tamen Cæcinæ eam culpam imputant, qui festinans ante adventum Fabii potiri victoria, cum alia leviora commisisset, tum illo prælio, neque tempestive neque strenue facto, res Vitellianas prope afflixerit.'

Valentis fama apud exercitum Cæcinæ erat: 'expositos se tanto pauciores integris hostium viribus,'[y] querebantur, simul in suam excusationem,[z] et adventantium robur per adulationem attollentes, ne ut victi et ignavi despectarentur. Et quanquam plus virium, prope[3] duplicatus legionum auxiliorumque numerus[a] erat Valenti, studia tamen militum[b] in Cæcinam inclinabant; super benignitatem animi,[c] qua promtior habebatur, etiam vigore ætatis, proceritate corporis et

apud militem Cæcinæ erat: fremebant, objectos se tanto pauciores illibatis hostium copiis, *simul ut culpam a se transferrent, et celebrabant per assentationem vires advenientium, ne ut superati, et* velut *ignavi contemnerentur. Et licet plus roboris,* et *fere duplo major erat Fabio numerus legionum auxiliorumque, favor tamen militum propendebat in Cæcinam;* qui *præter mansuetudinem animi, qua benignior et facilior existimabatur,* præcellebat *etiam flore juventutis, magnitu-*

In mediis quibusdam, forte operarum errore, *jungitur.* Brotier.—3 Ita Ms. Corb. editio princeps et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et

NOTÆ

y *Integris hostium viribus*] *Integris* id est, totis, universis. Attamen duæ tantum *integræ* legiones aderant apud Othonianos: quid si tota moles Mœsiacarum ac Pannonicarum legionum affuisset?

z *Simul in suam excusationem*] Sensus est, Querebantur se expositos integris hostium viribus, cum essent tanto pauciores hostibus; sic simul se excusabant, et simul *adventantium cum Valente robur* extollebant *per adulationem, ne ut victi et ignavi despectarentur.*

a *Prope duplicatus legionum....numerus*] Præter quadraginta millia armatorum, quæ ex Germania trahebat, ex Lugdunensi Colonia abduxit Valens legionem *Italicam et alam Taurinam.*

Huc forte miserat legionem illam Galba, odio in Lugdunenses, eos hoc præsidio afflicturus; neque enim pro more ulla legio integra in Galliis: nempe steterant Lugdunenses pro Nerone adversus Viennenses et Vindicem.

Hanc Legionem *Italicam* recens conscripserat Nero in Italia, puto, ex melioribus nationibus, Umbria, Etruria, &c. Ex quibus gentibus et prætoriani delecti. Sueton. Ner. 19. 'Parabat et ad portas Caspias expeditionem, conscripta ex Italicis senum pedum tironibus nova legione, quam Magni Alexandri Phalangem appellabat.'

b *Studia tamen militum*] Intelligit milites utriusque exercitus; *Superioris,* cui tum præerat Cæcina, et *inferioris,* cui Fabius imperabat. Attamen gratus præcipue inferioris Germaniæ militi Fabius, teste Tacito, et eum assectabantur mox in urbe.

c *Super benignitatem animi*] Intelligo liberalitatem, qua certe promtior quam Valens, qui avaritia aliisque flagitiis *fœdus et maculosus* fuit.

Benignitatem] Infra cap. 56. 'minus avaritiæ in Cæcina,' quam in Valente; 'plus ambitionis.'

quodam inani[4] favore.[d] Hinc æmulatio Ducibus. Cæcina 'ut fœdum et maculosum,'[e] ille 'ut vanum ac tumidum,' irridebant. Sed condito[f] odio, eandem utilitatem fovere, crebris epistolis,[g] sine respectu veniæ,[h] probra Othoni ob-

dine corporis, et quadam vana specie. Hinc invidia legatis. Cæcina Fabium, tanquam sordidum et scelerosum, arguebat, *ille* Cæcinam, ut inanem ac superbum illudebant. *Sed occultatis inimicitiis, communem causam juvere, frequentibus literis exprobrantes flagitia Othoni, nulla habita ratione* mox *veniæ: cum du-*

Puteolanus, *ac prope duplicatus.*—4 Ita libri omnes. Mallet J. F. Gronovius, *inanium;* ut supra Annal. XIII. 8. de Corbulone: 'Corbulo....corpore ingens, verbis magnificus, et super experientiam sapientiamque, etiam specie inanium validus.' At eodem sensu accipi potest, *inani favore*, id est, favore, qui per inania captatur. *Brotier.*

NOTÆ

[d] *Et quodam inani favore*] Forte *inanium;* quæ fuerint illa *inania*, superiori libro habes: 'Cæcina corpore ingens, animi immodicus, cito sermone, erecto incessu, studia militum allexerat,' ut de Corbulone Ann. l. XIII. 'Omnium in se ora verterat, corpore ingens, verbis magnificus, et super experientiam sapientiamque, etiam specie inanium validus.'

Quodam inani favore] Vertunt quasi esset ille favor militum in Cæcinam. Sed fuit præcise ille favor naturæ in ipso Cæcina, et ex isto favore ortus favor militum. Nempe iste favor causa fuit favoris in vulgus; puta, dignitas oris, proceritas corporis, &c.

Hæc corporis bona, *inania* vocat Tacitus, ut quæ vulgo tantum laudata et vere *inania* sint ex se præcise, nisi solida bona simul adsint, nisi simul eximiis animi dotibus virtutibusque fulciantur.

[e] *Fœdum et maculosum*] Non ignaviam et timorem interpretor, sed libidinem et rapacitatem: quæ in homine arguit et Hist. lib. I. 'Valentem magna pecunia emtum.' Et: 'ipsa itinerum spatia et stativorum mutationes venditante duce, fœdis pactionibus adversus possessores agrorum et magistratus civitatum, adeo minaciter, ut Luco faces admoverit, donec pecunia mitigaretur. Quoties pecuniæ materia deesset, stupris et adulteriis exorabatur.'

Sic Ann. l. XIII. 'Cossutianum Capitonem Cilices detulerant maculosum fœdumque, et idem jus audaciæ in provincia ratum, quod in urbe exercuerat.' Hist. l. I. de alio Capitone: 'ut avaritia et libidine fœdum ac maculosum.' *Gronov.*

Fœdum] De avaritia possit intelligi; et *maculosum* de libidinibus, aut forte utroque vitio simul fœdus et maculosus Valens, et certe utriusque flagitii arguitur apud Tacitum.

[f] *Condito*] Recondito, seu dilato ac dissimulato ad tempus; et certe rediit mox ira, finito bello: infra 92. 'Olim anxii odiis, quæ bello et castris male dissimulata, &c. civitas auxerat.'

[g] *Crebris epistolis*] Quas non Othoni ipsi, sed ducibus Othonianarum partium scribebant; quibus literis Othoni flagitia exprobrabant, cum duces Othonis, cautiores literis quas Cæcinæ et Valenti rescribebant, nihil objectarent Vitellio. Nempe sibi veniæ locum in adversis relinquebant, quamvis non deesset conviciorum materia, si auderent; et nisi in futurum

jectantes: cum Duces partium Othonis, quamvis uberrima conviciorum in Vitellium materia, abstinerent.

31. Sane ante utriusque exitum, quo egregiam Otho famam, Vitellius flagitiosissimam,[i] meruere, minus Vitellii ignavæ voluptates,[j] quam Othonis flagrantissimæ libidines timebantur.[k] Addiderat huic terrorem atque odium cædes Galbæ; contra illi initium belli[l] nemo[1] imputabat. Vitel-

ces Othonianarum partium temperarent probris, *quamvis amplissima* esset *in Vitellium contumeliarum materia.*

Et certe ante finem utriusque, quo eximiam famam meruit Otho, Vitellius turpissimam, minus metuebantur segnes Vitellii deliciæ, quam Othonis ardentissimæ cupidines. Occisus Galba huic adjecerat metum atque indignationem; contra Vitel-

1 Cod. Ryckii *nem. non imput.* Male, ut ipse putat.—2 [Brotierus cum

NOTÆ

saluti suæ duces providissent.

[h] *Sine respectu veniæ*] Ita scribebant epistolas, ut sibi, si vincerentur, nullum veniæ locum relinquerent, nec possent in utramvis partem interpretari; ut sæpe faciebant alii legati, qui ambigue loquebantur, non *sine respectu veniæ* in futurum.

Rationem differentiæ reddere videtur Tacitus, quod scil. promtiores essent boni in Vitellium, quam in Othonem: scilicet, 'minus Vitellii ignavæ voluptates, quam Othonis flagrantissimæ libidines timebantur.' *Addiderat* Othoni terrorem majusque odium *cædes Galbæ.*

Sine respectu veniæ] Si forte vinceret Otho: sic nullam in adversis veniæ spem sibi relinquebant. Quasi certi de exitu, jam spem victoriæ animo præsumserant.

[i] *Flagitiosissimam*] Sic infra III. 85. 'Deformitas exitus misericordiam abstulerat.'

[j] *Ignavæ voluptates*] Quibus scil. minus exarderet, magisque segniter erumperet in sævitiam ac facinora, ut qui *ventre et gula sibi ipsi* tantum *hostis* esse videretur, hactenus scil. nam et mox in scelera et cædes prorumpet; clam tamen, et carptim, nec pari audacia qua Otho.

[k] *Libidines timebantur*] Sic et alibi, *reditura vitia metuebantur.* Et quidem unus aut alter princeps meliores facti principatu; ceteri omnes summæ fortunæ licentia profligati sunt.

Et certe quod spectat ad sævitiam et libidines, monuisse principes videtur Sibylla seu vates apud Virg. Æn. VI. 'Sate sanguine Divum,... facilis descensus Averni; Noctes atque dies patet atri janua Ditis: Sed revocare gradum, superasque evadere ad auras, Hoc opus, hic labor est.'

Cum semel grassari dominantes cœperint, vix datur regressus ad meliora, et scelera novis sceleribus alantur necesse est. Unde discrimen, tandem et exitium. Pauci regressi ex Averno flagitiorum; 'Pauci, quos æquus amavit Jupiter, aut ardens evexit ad æthera virtus, Diis geniti potuere.'

[l] *Contra illi initium belli*] Hoc dicere videtur, quoniam Vitelliani motus longe ab Italia fuerunt, nec fere in urbe Roma auditi: contra autem cum Otho in oculis omnium adversus Galbam insurrexisset, eoque occiso,

lius ventre et gula sibi ipse[2] hostis;[m] Otho luxu, sævitia,

lio nemo attribuebat principium belli. Vitellius largis epulis et ingluvie sibi ipsi

Ryckio habet *sibi ipsi hostis*, et] ita Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. Rhenanus e Ms. Bud. in quo, *sibim.* conjiciebat, *sibimet hostis;* recepitque Gronovius. Ms. Flor. *sibi inhostus:* unde tentabat Pichena,

NOTÆ

imperium occupasset, tanquam belli civilis auctor habebatur: quamvis revera initium belli ipsi Vitellio fuerit imputandum.

Nam inferius, Otho moriturus, hoc ipsum commemorans, ait: 'Civile bellum a Vitellio cœpit; et ut de principatu certaremus, initium illic fuit.'

Vel potius, hoc dicit Tacitus propter ignaviam torporemque Vitellii, qui a belli cogitationibus alienus, a suis quasi coactus, arma cepit: nam supra ostendit a Fabio Valente instigatum: deinde ait: 'quatiebatur his segne ingenium, ut concupisceret magis, quam ut speraret.' *Pichena.*

Initium belli nemo imputabat Vitellio: nempe præ Othone, qui occiderat Galbam, et primus res turbaverat; et ipse Otho rapuerat imperium, traxeratque in partes militem pretio et libidine corruptum.

At contra raptus est Vitellius a milite in imperium, et magis se permisit legionibus, quam concupivit aut speravit. Neminem occidit aut solio deturbavit, sed veluti vacuum imperium occupavit.

Hinc initium armorum aut causa belli non illi proprie tribuitur; et certe potius occasio fuit armorum civilium, quam causa Vitellius: nam 'instare miles, arma poscere,' &c. At 'torpebat Vitellius, et fortunam principatus inerti luxu ac prodigis epulis præsumebat,' &c. 'cum tamen ardor et vis militum ultro ducis munia implebat, ut si adesset imperator,' &c.

Sic, ut vides, nomen imperatoris, ad bellum expedientis, non munus implebat Vitellius. Et possit hic dici, quod habetur infra l. III. 70. 'Ipse neque jubendi neque vetandi potens, non jam imperator, sed tantum belli causa erat.' Haud igitur mirum, quod in ipsum belli mala non refundantur.

Contra illi] Potius legatis initium belli imputabant, et ferocissimis legionibus Germanicis, quarum pleræque, neque audito Vitellio, rebellabant adversus Galbam, dirumpebant imagines, et sacramenta in S. P. Q. R. advocabant, pridem obliterata nomina.

Supra l. I. 52. Fabius, 'instigare Vitellium, ardorem militum ostentans . . . quatiebatur his segne ingenium,' &c.

Illi fere adversus Galbam neque votum aut animus initio. Sed impetu legatorum legionumque abstractus videtur. Et licet imperium susceperit, tum tamen innocens præ Othone censebatur.

Quippe ille se cæde principis cruentaverat, et quidem in urbe, in ipso palatio, in conspectu Deorum et ipsius Capitolini Jovis, quem adhuc scelere et sanguine madidus adire ausus est. Hinc terror et odium; ideoque et belli initium ei potius imputabant.

[m] *Gula sibi ipsi hostis*] Sueton. Vitel. 10. 'Inter profusissimos opsoniorum apparatus, nulla familiæ, aut militis disciplina, rapinas ac petulantiam omnium in jocum vertens, qui

audacia, Reipublicæ exitiosior ducebatur.[3] Conjunctis Cæcinæ ac Valentis copiis, nulla ultra penes Vitellianos mora, quin totis viribus certarent. Otho consultavit, trahi bellum, an fortunam experiri placeret. Tum Suetonius Paulinus,[n] dignum fama sua ratus, qua[4] nemo illa tempestate militaris rei callidior habebatur, de toto genere belli[o] censere, 'festinationem hostibus, moram ipsis utilem' disseruit.

32. 'Exercitum Vitellii universum advenisse: nec multum virium a tergo, quoniam[1] Galliæ tumeant,[p] et[2] deserere

infestus; Otho luxuria, immanitate, licentia Reip. perniciosior habebatur. Junctis simul *exercitibus Cæcinæ Valentisque, nulla ultra* amplius *cunctatio apud Vitellianos, quin tota mole virium dimicarent. Otho deliberavit* cum legatis, *an expediret magis prolatari bellum,* an summam belli in casum dari vellent. *Tum Suetonius Paulinus dignum existimatione sua ratus, qua nemo eo tempore belli peritior censebatur, de universo ordine belli sententiam* suam *proferre; censuit,* celeritatem Vitellianis, cunctationem ipsis conducere.

Universas Vitellii copias adventasse: nec multum roboris a tergo, quod

---

sibi inhonestus; [quod recepere Bipont.] Editio princeps, *sibi, mhostus.* Brotier. Puteolani emendationem recipio, nisi quod pro *ipsi* reponam *ipse.* Oberl.—3 Ms. Corb. *exitiosior videbatur.*—4 Mss. Harl. Jes. *quia illa tempestate nemo.*

1 Pro *quoniam* quidam legunt *quanquam.*—2 Mss. Bodl. Jes. et Puteolanus

NOTÆ

non contenti epulo ubique publice præbito, quoscumque libuisset, in libertatem asserebant, verbera ac plagas, sæpe vulnera, nonnunquam necem repræsentantes adversantibus.' Sic sibi hostis præcipue, dein et Reip. Ita nati principes, ut eorum bona malaque ad Rempub. pertineant.

Gula] Quod velut hauserat a natura, quod ipse et a majoribus habuit. Sueton. Vit. 2. 'Aulus in consulatu obiit . . . prælautus alioqui, famosusque cœnarum magnificentia.' Aulus ille patruus Vitellii principis.

[n] *Suetonius Paulinus*] Et hic et alibi effuse laudat hunc Suetonium, *vetustissimum consularium,* ut infra vocat, et non una militia clarum. Præfuit Britanniæ, ut habes Annal. XIV. et in Agricola.

Sed et in Africa bellum gessit, e Plinio l. v. 'Suetonius,' inquit, 'Paulinus, quem consulem vidimus, primus Romanorum ducum transgressus Atlantem,' &c.

Nec Paulinus iste pater Suetonii, ut volunt: nam *Suetonius* ille *Lenis,* de quo Sueton. Othon. tribunus fuit; noster belli dux: ille angusticlavius, id est, nondum senator, sed inter equites: iste vero consularis. *Lipsius.*

[o] *De toto genere belli*] Hoc vocat alibi *summam belli,* aut *rerum,* aut *summam* absolute: infra l. III. 50. Duces Flaviani 'ad fanum fortunæ iter sistunt, de summa rerum cunctantur:' et Ann. lib. de Vologeso: 'neque in summam pervicax.'

[p] *Quoniam Galliæ tumeant*] Copu-

NOTÆ

lam apte inserui ex Vatic. *Tumere* autem eleganti metaphora dicuntur, quæ erupturа videntur. Usurpavit Cicero bis in epistolis ad Atticum. *Lipsius.*

Cur aut quomodo *Galliæ tumeant*, quæ profligatæ cum Vindice, quæ fere excisæ et vastatæ a Vitellianis? et quonam erupturæ, an ad Rhenum, adversus castra Germanica? an in Italiam? an adversus Vitellianos? certe potius *timent*, et suspensæ expectant Galliæ, quorsum evadat tanta belli moles.

Igitur lego, *quoniam Galliæ timeant:* sensus est; Exercitus Vitelliani jam advenere in Italiam, non multum virium a tergo, quia non conducit deserere Rheni ripam, irrupturis Germanis in Gallias; hinc Galliæ timent, et quia sibi timent, non multis viribus, aut copiis partes Vitellianas juvabunt.

Potuerunt timere Galliæ, simul et bellum intestinum ex Romanis aut ex sociis, ut contigit, et extraneum, nempe a Germanis irrupturis, si desereretur ripa. Et forte nondum suspecti Batavi; infra: 'Hordeonius Flaccus, suspectis jam Batavis, anxius proprio bello:' quod mox erupit adversus legiones ripam defendentes. Suspectæ et aliæ nationes Galliæ, Vitellianis, ut Viennenses, qui in partibus Galbæ et Vindicis fuerant, et aliæ civitates, jam quæ vexatæ et spoliatæ opibus armisque a ducibus Vitellii, ideoque sibi metuebant. Sicque Galliæ, non in eo statu erant, quo tumerent aut erumpere possent; sed quo sibi timerent, forte præcipue ob infestas nationes trans Rhenum agentes; cujus ripa destituta omni præsidio erat, amotis avectisque legionibus in Italiam.

Tumeant] Lege, *timeant.* Supra l. I. 64. Gallis, &c. 'in Othonem ac Vitellium odium par, ex Vitellio et metus.'

De toto genere belli censet Paulinus: et exponit, unde supplere possit vires fractas Vitellius. Non ex Galliis, inquit, quia nunc sibi timeant Galliæ a barbaris, deserta nempe ripa Rheni; nec Gallis conducat eam ripam deserere, promtis ad occasionem tot infestis nationibus, et id timebant Galliæ; ideoque sibi vires et opes reservare debuerunt, non suppeditare Vitellio ultra.

Sic dicit, 'provinciam Narbonensem incursu classis,' &c. contremuisse: certe bello semel moto, sibi quisque timet, et vires suas apud se retinet. Sic et Galliæ tueri ripam nunc contentæ sunt; igitur non velut erupturæ Galliæ tumebant, immo paratæ erant se continere intra fines suos.

Infra 57. 'pauci veterum militum in hybernis relicti, festinatis per Gallias delectibus, ut remanentium legionum nomina supplerentur.'

Et hæc uno continuoque sensu dicta videntur: 'quoniam Galliæ timeant, et deserere Rheni ripam, irrupturis tam infestis nationibus, non conducat:' hoc sensu forte, quoniam ipsi Galliæ timeant Romani ad ripam relicti, seu Vitelliani ipsi.

Et videretur Paulinus contraria et inter se pugnantia disserere, *nec multum virium a tergo, quoniam Galliæ tumeant.* Nam quomodo *tumeant* Galliæ, si tenues earum vires et opes?

Certe timebant Galliæ, ut quippe imbelles in tanto motu, et ab interno et ab externo hoste. Tum nondum Gallias pertransierat Vitellius, quem oderant simul et timebant Galli: sic Hist. l. I. 62. 'instare miles, arma poscere, dum trepident Galliæ,' &c.

Certe amotis seu exhaustis legionibus Rom. jam ipsæ Galliæ ripam tu-

Rheni ripam, irrupturis tam infestis nationibus, non conducat: Britannicum militem[q] hoste et mari[r] distineri:[3] Hispanias armis[s] non ita redundare:[t] provinciam Narbonensem incursu classis[u] et adverso prælio[v] contremuisse: clausam Alpibus, et nullo maris subsidio,[w] Transpadanam Italiam,[x] atque ipso transitu exercitus[y] vastam:[4] non frumentum

Galliæ metuant; et *quia* omittere Rheni littus non expediat, imminentibus tam infensis gentibus: legiones Britannicas impediri hoste et pelago: Hispanias copiis haud ita affluere: Galliam Narbonensem exterritam esse irruptione classis, et infelici pugna: Italiam Transpadanam septam Alpibus, et nullo

perperam omittunt copulam, *et*.—3 Sic omnes Edd. Ryckii Cod. habet, *detineri*; quod ille putat *mari* convenientius.—4 Ita Mss. Flor. Reg. Agr. Corb. editio princeps et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *vas-*

NOTÆ

eri suo sanguine satagebant: nec ultra commodabant sanguinem suum bello civili et Vitelliano.

Hostes expectabant ac metuebant: tantum abest, ut tumerent erumperentque, aut quærerent hostem, exarmatæ jam et exhaustæ viris, equis, armis, opibus, transitu scil. tot exercituum.

Quoniam tumeant Galliæ] Non diceret Tacitus absolute et sine addito, *tumere:* nam Hist. l. I. 88. 'Levissimus quisque et futuri improvidus, spe vana tumens.'

[q] *Britannicum militem*] Hunc tamen in suas partes traxerat Vitellius; sed id nondum forte compertum erat ducibus Othonianis in Italia.

[r] *Hoste et mari*] Tacitus, 'in Britannico exercitu nihil irarum,' neque aliæ legiones innocentius egerunt: et ille miles expeditionibus suetus, potius oderat hostem, quam civem.

[s] *Hispanias armis*] Una legio custodiebat pro more, cum aliquot cohortibus.

[t] *Non ita redundare*] Rerum potitus Galba, copias omnes dimiserat, quæ primo Vindicis motu delectæ fuerant.

[u] *Incursu classis*] Othonianæ.

[v] *Adverso prælio*] Vitellianorum nempe.

[w] *Nullo maris subsidio*] Disserit ostenditque facile domari posse universum Vitellii exercitum, qui tum in Transpadana Italia. Nam ex provincia Narbonensi difficile frumentum advehi potuit, quia incursu classis Othonianæ, et adverso prælio consternata et exterrita erat illa provincia; et quia Transpadana regio clausa aliunde Alpibus, et jam ipso transitu Vitellianorum vastata.

Nec etiam mari frumentum importari potuit, quia Otho classe præpollebat, et sic nusquam annona tanto exercitui suppetebat.

Nullo maris subsidio] Quia procul a mari, nullæque naves aderant, quibus adveheretur frumentum, aut quibus bellum juvaretur.

[x] *Transpadanam Italiam*] Pars Galliæ Togatæ ad septentrionem Padi fluvii in Italia: hodie pars septentrionalis *Lombardiæ* usque ad fluvium *Po*, in Italia recentiore. *Tillemon.*

[y] *Exercitus*] Utriusque exercitus Vitelliani, Fabii et Cæcinæ legatorum.

usquam exercitui, nec exercitum sine copiis[1] retineri posse. Jam Germanos, quod genus militum apud hostes atrocissimum sit, tracto in æstatem bello,[a] fluxis corporibus,[b] mutationem soli cœlique haud toleraturos. Multa bella, impetu valida,[c] per tædia et moras evanuisse. Contra ipsis omnia opulenta et fida:[5] Pannoniam, Mœsiam, Dalmatiam, Orientem, cum integris exercitibus;[d] Italiam et caput rerum urbem: Senatumque et Populum,[6] nunquam obscura[7] nomina, etsi[8] aliquando obumbrentur; publicas[e] privatasque

maris auxilio *niti*, ipsoque trajectu legionum direptam: nusquam annonam militi, nec exercitum haberi posse sine commeatu. Præterea Germanos, quod genus armatorum apud Vitellianos immanissimum sit, haud perlaturos mutationem regionis et aëris, si bellum in æstatem proferretur, ob invalida adversus æstum sitimque corpora. Plurima bella per ferociam violenta, consenuisse *ultro*, per molestias et cunctationes. Contra Othonianis cuncta affluentia et fidelia *esse:* Pannoniam, Mœsiam, Dalmatiam, Orientem cum illibatis exercitibus; Italiam, et arcem sedemque imperii Romam; patresque et populum, nunquam ingloria vocabula, etsi quandoque obscurentur; divitias publicas privatasque, et immensam vim pecuniæ, inter civilia bella armis

tatam, et sic Ryckius.—5 Ms. Corb. et editio princeps, *opulenta: et fidam Pannoniam, &c.*—6 Cod. Ryckii *pop. R.*—7 Budens. *obscurari.*—8 Ita Ms. Harl. prima manu, Puteolanus et recentiores. In Mss. Flor. Reg. Corb. et editione principe, *etiam aliquando.* Altera manu in Ms. Harl. emendatum,

NOTÆ

[1] *Sine copiis*] Sine annona, aut commeatu. Supra: 'non frumentum usquam.'

[a] *Tracto in æstatem bello*] Sic censebant optimi duces Paulinus et Celsus, at non ipse Otho, teste Suet. Oth. 9. 'Simili temeritate, quamvis dubium nemini esset, quin trahi bellum oporteret, quando et fame et angustiis locorum urgeretur hostis, quamprimum tamen decertare statuit; sive impatiens longioris solicitudinis, speransque ante Vitellii adventum profligari plurimum posse; sive impar militum ardori, pugnam deposcentium.'

[b] *Fluxis corporibus*] Florus de Gallis lib. II. 4. 'Alpina corpora, humenti cœlo educata, habent quiddam simile cum nivibus suis: quæ mox, ut caluere pugna, statim in sudorem eunt; et levi motu, quasi sole, laxantur.'

[c] *Multa bella impetu valida*] Forte respicit ad veteres Germanos, scil. ad Cimbros, qui et in Italia seu provincia Narbon. profligati sunt; et eos comparat cum istis Germanicianis.

[d] *Cum integris exercitibus*] Intelligit legiones Syriacas Muciani, et Vespasiani Judaicum exercitum, et legiones Ægypti.

[e] *Publicas*] Non quod præcise ipsas has opes possiderent Othoniani; sed cum haberent in partibus Italiam, urbem, senatum populumque Romanum, simul et habere videbantur publicas privatasque opes; et sic immen-

opes et immensam pecuniam, inter civiles discordias ferro validiorem; corpora militum aut Italiæ sueta,[f] aut æstibus: objacere flumen[g] Padum, tutas viris murisque urbes; e quibus nullam hosti cessuram, Placentiæ defensione exploratum. Proinde duceret[9] bellum: paucis diebus[10] quartamdecimam legionem, magna ipsam fama,[11] cum[12] Mœsiacis copiis affore: tum rursus deliberaturum, et, si prælium placuisset, auctis viribus certaturos.'

33. Accedebat sententiæ Paulini Marius Celsus: 'idem placere Annio Gallo,' paucos ante dies lapsu equi afflicto, missi, qui consilium ejus sciscitarentur, retulerant. Otho pronus ad decertandum:[1] [h] frater ejus Titianus, et Præfectus

ipsis præpollentem; corpora suorum Italico cœlo facta, aut caloribus: opponi *hostibus* amnem Padum, et firma viris munimentisque oppida; e quibus nullum se dediturum Vitellio, compertum *erat* obsidione Placentiæ. Itaque bellum traheret: intra paucos dies adventuros quartadecimanos, egregio ipsos decore, cum legionibus Mœsiacis: tum iterum consulturum, et, si pugnam committere placeret, firmioribus copiis dimicaturos.

Paulino assentiebatur Marius Celsus. Idem censere Annium Gallum, *paucis ante diebus casu equi prostratum, renuntiaverant missi qui sententiam ejus rogarent. Otho inclinans ad dimicandum: Titianus frater illius, et Proculus prætorii præfec-*

etiamsi. Cod. Ryckii *etiam ut.*—9 Ms. Harl. *ducerent.*—10 Vulgo interpungebatur post *diebus.* Ernest.—11 Ms. Corb. *famam.*—12 In vett. deest *cum* et Budens.

1 Budens. *ad certandum.*—2 Optime dictum. Freinshemius perperam

NOTÆ

sam vim pecuniæ, seu potius totius orbis prædam illuc ingestam olim invectamque.

Publicas] Reipub. nempe reditus, ac tributa et ærarium populi Rom. fiscum principis, &c.

[f] *Corpora militum aut Italiæ sueta*] Quod respondet his, quæ præcesserunt. Nempe supra dixerat de Vitellianis: 'Germanos, quod genus militum apud hostes atrocissimum sit, tracto in æstatem bello, fluxis corporibus, mutationem soli cœlique haud toleraturos.'

[g] *Objacere flumen*] Non ad Bedriacum, ubi in consilia itum, sed hoc vult, si retrocederent, (quod optabat) in Cispadanam regionem, et defensionis suæ curam capesserent. *Savilius.*

Objacere] Id est, oppositum flumen hostibus, Padum; nempe, qui interflueret Othonianos Vitellianosque.

[h] *Otho pronus ad decertandum*] Plut. Oth. 'Vicit tamen eorum sententia, qui pugnam volebant. Causæ multæ a multis referuntur. Palam autem prætoriani milites, tunc semel seriam experti militiam, desiderio prioris vitæ, quam in urbe extra bellum, in otio scil. et festivitatibus egerant, contineri nullo modo quibant, pugnam

Prætorii Proculus, imperitia properantes, 'Fortunam et Deos[i] et Numen[2] Othonis[j] adesse consiliis, affore cona-

tus, ignorantia festinantes, auspicia et Deos et Numen *seu genium* Othonis adju-

NOTÆ

accelerantes, et primo sublimes rapi hostes posse sibi suadentes. Ipse etiam Otho videtur incertitudinem eventus non sustinere amplius expectando potuisse, insolentia belli et mollitia victus, quoties magnitudinem periculi secum perpenderet. Igitur moli curarum impar, et spei æger, quasi de præcipitio quodam, clausis oculis, et se et res in ultimum discrimen immisit: sicque narrabat Secundus Rhetor, qui ab epistolis fuit Othoni.'

[i] *Fortunam et Deos*] Nempe Deos adesse consiliis, affore et consiliorum executioni: vel consiliorum præsides Deos simul et in præliis affuturos.

[j] *Numen Othonis*] Id est auspicia, et idem hic esse puto ac fortunam seu genium imperatoris.

Numen] Puto, non satis attingunt sententiam, qui legunt, aut vertunt, *nomen Othonis:* nihil enim præcise *nomen* facit, quoad *consilia* spectat. Hic genium, auspicia et fortunam Othonis intelligunt mali consultores, *et in adulationem concesserant:* si dixissent tantum, *nomen,* in eo forte nulla adulatio foret.

Sed forte mirabitur aliquis, quod *Numen* tribuatur Othoni viventi: sed satis attendenti nihil mirum. *Fortunam, Deos, Numen,* idem esse constat; et licet non addidissent *Numen,* id subintelligi tamen statim debuit ex antecedentibus et consequentibus.

At Hist. lib. II. 82 'Sufficere videbantur adversus Vitellium pars copiarum, et dux Mucianus, et Vespasiani nomen.' Sed diversa ratio est: ad bellum ibant Flaviani, ad prælium Othoniani: ibi per *nomen* intelligitur fama, decus belli, et certe *senex triumphalis* Vespasianus.

Et *per Numen Othonis* non intelligitur *Numen Othonianum,* seu ita ut ipse Deus dicatur Otho, sed numen præsidens Othoni, et ejus fortunam ac imperium regens. Non enim dicebatur princeps Deus, aut Divus, dum viveret.

Ita discrimen fuit inter *auspicia et Deos* Augusti, et appellationem, qua Deus aut Divus Augustus vocatus est: quod non contingebat principi, nisi post fata et apotheosin.

Sufficiebat fama Vespasiani et *nomen* inclytum bello: at cum hæc fama deesset Othoni, et clarum bello nomen, ad *Numen* Othonis recurrunt adulantes.

Numen] *Numen* tribuebant ipsi *urbi,* et huic templa statuebant. *Numen* etiam tribuebant senatui. Cicero Orat. post red. 'Pollicebor primum, qua sanctissimi homines pietate erga Deos immortales esse solent, eadem me erga populum Rom. semper fore, Numenque vestrum, æque mihi grave et sanctum, ac Deorum immortalium, in omni vita futurum.'

Numen etiam tribuebant Cæsari seu principi. Martial: 'Cæsar habet Numen, sacra est vis, sacra potestas.' Et inscript. NUM. DOM. AUG. id est, 'Numini domus Augustanæ.'

Sic Varro de ling. Lat. 6. 'Apud Actium, Multeis nomen vestrum Numenque ciendo. Numen dicunt esse imperium dictum ab nutu: omnia sunt ejus cujus imperium maximum esse videatur. Itaque in Jove hoc et

tibus,' testabantur: neu quis obviam ire sententiæ auderet, in adulationem concesserant.[k] Postquam pugnari placitum, 'interesse pugnæ Imperatorem, an seponi melius foret,' dubitavere. Paulino et Celso jam non adversantibus,[l] ne Principem objectare periculis viderentur, iidem[3] illi dete-

turum cœpta *prædicabant: et ne quis resistere placitis* eorum *tentaret, in assentationem iverant. Postquam certari placuit,* tum *consultavere, An magis expediret,* principem adesse prælio, an semoveri utilius esset. *Paulino et Celso jam non intercedentibus, ne imperatorem objicere discrimini putarentur, idem illi* ipsi *pejoris*

tentat, *nomen.* Brotier.—3 Sic bene Beroaldus et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Corb. et editionibus veteribus, *idem illi.* Idem.—

NOTÆ

Homerus, et aliquotiens Livius.'

Numen Othonis] *Fortunam, auspicia, Deos, Numen,* unum et idem esse clare patet ex auctoribus. Nam quamvis princeps, seu imperator, unus sit mortalium, attamen illud summum jus, summa auctoritas, summum illud consilium et arcanum imperii, quo se regit princeps et omnia, Genius, ex quo fortuna seu felicitas publica pendet, est supra genium sortemque mortalium; est quid divinum, aut quod certe ad *Numen* propius accedere videatur.

Igitur cum dicit Horatius de Augusto, *tuos præbente Divos,* idem intelligit, ac isti consultores Othoniani, cum dicunt, *adesse Numen Othonis.* Nec id novum, aut absurdum, si adulationem excipis, in tali occasione. Non enim dicunt Othonem esse *Numen;* dicunt tantum adesse genium, fortunam, auspicia, et Deos Othonis: quod apud auctores vulgo usurpatum reperias.

[k] *In adulationem concesserant*] *Concesserant,* id est, iverant: scil. ne quis illorum voluntati aut sententiæ se opponeret, confugiebant ad adulationem, et veritate in adulationem abutebantur. Rem, quæ veri consilii et animi fuit, in fœdum obsequium et assentationem turpem verterant, ne quis contra ire præsumeret; et, ut suo exemplo, sic alios in suam sententiam traherent: magnitudinem enim principis prætendebant, fortunam et Deos et Numen ipsum Othonis. Huic adulationi, et præsertim fratris, quod solidum consilium opponas? verum egregiumque consilium facilius abrumpas aut infringas, quam adulationem: sed certe, his occasionibus, non tam agitur majestas, quam salus principis.

In adulationem] Ubi adulari dominanti tantum licet, admonere nefas et anceps est.

In adulationem] Nitebantur adulatione, non consiliis aut consiliorum causis. Sic interp. Hispanus.

[l] *Non adversantibus*] Aliorum consensu et conspiratione etiam in adulationem illam rapti, ne si quid Othoni contigisset in prælio, causa cladis in ipsos refunderetur. Quippe aulæ flagitia illa, si quid prospere evenerit, id tribuunt Diis, auspiciis, fortunæ principis, et sibi ipsis; adversa vero legatis et ducibus assignant. Cum e contra prospera belli, prudentiæ ducum, adversa malis aulicorum consiliis sæpe tribuenda non abs re essent: et præcipue hoc loco.

rioris[4] consilii[m] auctores perpulere, 'ut Brixellum concederet,[n] ac, dubiis præliorum exemtus, summæ[5] rerum[o] et Imperii se ipsum[6] reservaret.' Is primus dies Othonianas partes afflixit: namque et cum ipso Prætoriarum cohortium et speculatorum[p] equitumque valida manus discessit, et remanentium fractus animus: quando suspecti Duces, et ut Othoni[7] uni apud militem fides, dum et ipse non nisi mili-

sententiæ consultores persuasere, ut Brixellum secederet, et a periculis belli semotus, seipsum reservaret præcipuæ curæ Reip. et imperii. *Ea prima dies Othonianam factionem subvertit. Quippe et cum ipso* simul *abscessit firmum agmen cohortium prætorianarum et speculatorum equitumque, et* sic *remanentium imminuta fortitudo; quoniam suspecti* erant *legati, et Otho, cui uni fidebat miles, dum et ipse nemini* homini *fidem habet, nisi militibus, auctoritatem legatorum in ambiguo*

4 In mediis quibusdam editionibus perperam emendatum, *deteriores*. Brotier. —5 Perperam Mss. Bud. Reg. Agr. Corb. et editio princeps, *summam*. Idem. —6 Cl. Ernestus omissum vellet, *ipsum*. Certe recte abesset. *Brotier*.— 7 Brotierus *et Otho, cui uni*, ut Ms. Reg. Puteol. ac deinde ceteri omnes. In Mss. Flor. Bud. Agr. et editione principe, *et ut Otho*. Inde tentabat Rhenanus, *et Otho, et cui*. Jac. Gronovius, *et sic Otho*. Bip. ne particula *ut* pereat, ita locum refingunt, ut jam hic exhibetur. Sensus a prius vul-

NOTÆ

[m] *Deterioris consilii*] Nempe, quia suadebant, ut statim decertaretur, et prælio amoveretur Otho, et simul robur exercitus abscederet: quo facto *remanentium fractus animus*.

Consiliis deterioris] Præcise hic ultimum consilium intelligit, quo suadebant Othoni, ut seponeretur, nec interesset pugnæ; quamvis et simul intelligi possit aliud consilium, quo *festinationem* suadebant, *imperitia properantes*.

[n] *Brixellum concederet*] Ita factum, ibique se occidit.

Brixellum] Oppidum Boiorum populorum, in Gallia Cispadana regione Italiæ: hodie *Bersello* vel *Brissello*, oppidum ducatus Regiensis ad Padum fluvium, in Lombardia: paret duci Modenæ. *Tillemon.*

[o] *Summæ rerum*] Forte summo ultimoque discrimini, si prælium intelligunt: at si imperium, id est, se necessitati Reip. supremæ, se summo regimini reservaret, et auspiciis principalibus. Alii duces *dubia præliorum* experirentur. Legati copiis et exercitibus præsiderent, ductu præessent, ipse *Deos* suos, *Numen*, et auspicia ducibus accommodaret. Infra lib. II. 77. Mucianus: 'Immo, ut melius est, tu hos exercitus rege, mihi bellum et præliorum incerta trade.' Potuit princeps regere bellum, et præliis non adesse. Sed melius, si utrisque adsit. Nec fortuna sæpe ita secunda est, ut per legatos comparetur, aut conservetur imperium.

[p] *Speculatorum*] Videtur distinguere ibi *speculatores a prætoriis cohortibus*. Et certe fuerunt etiam speculatores in legionibus. Attamen hoc loco, ut puto, distinguit tantum *speculatores* ab aliis prætorianis, tanquam *lecta corpora*, ut qui corpore, specie, et armis præcellerent, et ob id potissimum electi in eam militiam prætorianam.

tibus credit, imperia Ducum[q] in incerto[r] reliquerat.

34. Nihil eorum Vitellianos fallebat, crebris, ut in civili bello, transfugiis:[s] et exploratores,[t] cura diversa sciscitandi, sua non occultabant. Quieti intentique Cæcina ac Valens, quando hostis imprudentia rueret,[u] quod loco sapientiæ est, alienam stultitiam opperiebantur,[v] inchoato ponte[w]

reliquerat.

Nec quicquam earum rerum latebat Vitellianos, frequentibus, ut inter civilia arma, perfugiis: et exploratores, studio multa inquirendi, sua non obtegebant. Tranquilli intentique Cæcina ac Valens, quando quidem *hostis temeritate* sua *præcipitaretur, quod loco prudentiæ est, alienam amentiam expectabant, incæpto ponte trajicere*

NOTÆ

[q] *Imperia ducum*] An nesciebant duces, quid imperarent? an Otho ducum auctoritatem et obedientiam apud milites minuit? Potius videtur in incerto eum reliquisse, cui præcipue milites obedirent. *Pichena.*

Imperia ducum in incerto] Id est, incerta, dubia, nutantia, seu incertæ et dubiæ auctoritatis duces reliquerat, quia suspecti militi, quia uni Othoni fidebat miles, et ipse Otho non nisi militi credebat: ut quisque humillimus fuit, ita magis fidus habebatur. Sic imperia ducum incerta, ut quibus non certum ac promtum obsequium apud militem, nec fides apud Othonem, quia nec ipsis ducibus satis firma auctoritas, qua militem continerent regerentque pro arbitrio et pro utilitate communi. *Incerta* erant illorum imperia, quia scil. fides eorum suspecta, et militi et ipsi Othoni.

[r] *In incerto*] Reliquerat imperia ducum minus firma et minus absoluta, ut quæ exquireret miles potius, quam exequeretur.

In incerto] Unus Otho veram fidem auctoritatemque habuit apud milites, ceteri duces incertæ fidei, et ut eorum nutabat auctoritas, ita parum valebat imperium. Ambigue et veluti precario imperabant, nempe invicem suspecti dux et miles. Quod omnia consilia corrumpit.

Adde quod in bellis civilibus plus militi licet, quam ducibus. Clare Tac. infra 39. 'Celsus et Paulinus . . . inani nomine ducum, alienæ culpæ prætendebantur; tribuni centurionesque ambigui, quod, spretis melioribus, deterrimi valebant.'

In incerto] Quippe imminuerat auctoritatem ducum, dum plus credit militi.

[s] *Transfugiis*] Militum, forte et centurionum.

[t] *Exploratores*] Scilicet *exploratores* Othoniani, curiositate *diversa*, id est, ea quæ apud hostes *agerentur*, inquirendi, quod apud ipsosmet gereretur, *non* satis *occultabant.*

Exploratores] Præcise hic sunt *exploratores* Othonianorum. Quamvis propositio hæc in genere sumi possit de exploratoribus utrarumque partium.

[u] *Quando hostis imprudentia rueret*] Dionys. 9. de Tuscis: 'Imprudentiam ducis, ut magnam felicitatem suam reputantes, castris egressi sunt.'

[v] *Opperiebantur*] Ut *alienam stultitiam* opperiri interim possent, et simul, *ne miles segne otium tereret*, et inertia lasciviret, inchoabant pontem, et *transitum Padi* simulabant adversus oppositos gladiatores.

[w] *Inchoato ponte*] In altera Padi ripa, e regione scil. *adversus oppositam*

transitum Padi[x] simulantes, adversus oppositam[y] gladiatorum manum, ac ne ipsorum miles segne otium tereret. Naves, pari inter se spatio, validis utrimque trabibus connexæ, adversum in flumen[z] dirigebantur, jactis super[8] anchoris,[9] quæ firmitatem pontis continerent. Sed anchorarum funes non extenti[a] fluitabant, ut, augescente flumine, inoffensus ordo navium attolleretur. Claudebat pontem[b]

Padum velle *fingentes, contra objectum gladiatorum agmen, et* etiam, *ne ipsorum copiæ inerti otio torperent. Navigia, æquali invicem intervallo, firmis trabibus utrimque colligata, contrarium in amnem impellebantur, jactis præterea anchoris, quæ molem pontis firmarent ac retinerent. Sed chordæ anchorarum non protentæ fluctuabant, ut, increscente amne,* simul, *illæsus ordo navigiorum eveheretur. Im-*

gato nihil differt.—8 Sic bene Mss. Flor. Reg. Bud. Agr. editio princeps, Ryckius, [Gronovius,] et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *insuper*. Frustra tentat Rhenanus, *superne*. Brotier.—9 Sæpe legitur *ancoris:* et alibi.

NOTÆ

gladiatorum manum, quasi ea parte gladiatores invadere pararent Vitelliani.

[x] *Transitum Padi*] Plut. Oth. 'Trajectum moliebatur Cæcina, pontemque in id struebat. Othoniani eum prohibere nitebantur. Cumque rescindere opus hostium non possent, fasces pice et sulphure plenos in id jaculabantur, sed ventus trajectui incumbens, materiam præparatam accendit, et fumus primum, dein flamma erumpens a vento, in Othonianos projecta est, ita ut perturbati ac prosilientes in amnem, et naves subverterint, et corpora cum risu hostibus objecerint.'

[y] *Oppositam*] Nempe quæ stationem habuit in opposita ripa.

[z] *Adversum in flumen*] Cur *in adversum flumen* directæ naves, cum totum amnem occupare ponte molirentur? nisi forte ut sic brevius commodiusque hostem propulsarent hac forte parte invadentem; aut forte directæ naves in adversum amnem, ut incurrentes undæ impellerent retinerentque firmius anchoras, et funes fluitantes laxosque.

Et si forte rejicerentur naves incursu fluminis, sic tantum recta via pons constitueretur, ita ut ulterior navis primæ navi recte opposita ac conspicua foret. Forte per *adversum flumen* nihil aliud quam per medium amnem directas naves intelligit: nec certe potuerunt sic dirigi illæ naves, ut resisterent aquis, nisi per *adversum flumen* deducerentur.

[a] *Funes non extenti*] Scilicet funes laxi arbitrio undarum fluitabant, ut crescente aqua simul illæsæ naves attollerentur.

[b] *Claudebat pontem*] Pons ille tantum *inchoatus* adhuc, et illa turris in navem educta, et illa extrema navis, quæ turrem sustinebat, nondum attigerat ripam ulteriorem amnis: dico *ulteriorem*, respectu scil. Vitellianorum. Ad partem tantum fluminis perductus pons ille, seu turris navisque. Et ex illa turre tamen, dispositis ibi machinis, hostes propulsabant Vitelliani.

imposita turris [c] et in extremam navem educta: unde tormentis ac machinis hostes propulsarentur.

35. Othoniani in ripa turrim struxerant,[d] saxaque et fa-

munita turris claudebat pontem, quæ *et in ultimum navigium erecta* erat: *unde ballistis et catapultis hostes propellerentur.*

Othoniani turrim ædificaverant in littore suo, *hincque lapides et tædas emitte-*

NOTÆ

Quibus ut occurrerent *Othoniani* et transitum prohiberent, *in ripa* sua *turrim* etiam *struxerant*, et exinde *saxa et faces jaculabantur* in naves et turrim transeuntium hostium, aut certe *transitum simulantium.*

Claudebat pontem] Quomodo pontes Romani struerent, describit Arrianus in gestis Alex. 'Naves,' inquit, 'demittuntur lapsu fluminis, dato signo. Idque non rectæ, sed ut solet in iis quæ inhibent et a puppi remigant. Istas autem deorsum ducit, ut par est, fluminis cursus; retinet vero et sistit remigium obnixum, donec adversa facta sit navis loco designato. Atque ibi demittunt crates vimineas, forma pyramidis plexas, idoneis lectisque ad id lapidibus oppletas. Demittunt autem eas a prora cujusque navis, ut sic obfirment et teneant contra cursum. Simul autem atque una navium ita firmata fuerit, et alia juxta illam, cum intervallo, quantum opus videtur ad firmitatem eorum quæ insternuntur, pariter prora obversa in fluvii cursum statuitur; et in utrisque tigna statim in directum injiciuntur, et tabulæ asseresque transversarii ad connectendum. Ita mox per ceteras naves opus procedit, quantæ opus sunt ad totum pontem. Utrimque autem ad caput pontis gradus in terram depacti adjiciuntur, quo facilior equis jumentisque sit ingressus, et simul ut quasi vinculum sint totius pontis.'

Sic et Eunapius in Suida: 'Sursum paulum in statione sunt naves supra locum eum fluvii ubi pontem facturi sunt. Atque ubi signum datum est, unam solum e navibus demittunt prono flumine ferri juxta suam et amicam ripam: ea ubi ad locum jungendum, pontique destinatum venerit, corbem plenam lapidibus in flumen jaciunt, alligatum fune quodam, velut anchoram, quo navis devincta ac firmata juxta ripam consistit, et sternitur tignis tabulisque.... Dein et aliam, mox aliam navem demittunt similiter, &c. Quæ autem hostili ripæ navis objacet; ea et turres habet, et portam modicam, et sagittarios, et catapultas.'

Pontem] Sic apud Euphratem Corbulo adversus Parthos, Ann. xv. 9. 'Naves magnitudine præstantes, et connexas trabibus, ac turribus auctas, agit per amnem, catapultisque et balistis proturbat barbaros, in quos saxa et hastæ longius permeabant, quam ut contrario sagittarum jactu adæquarentur. Dein pons continuatus,' &c.

[c] *Turris*] Colligi possit ex utraque descriptione pontis, turrem illam in extrema nave ita exstructam esse, ut tamen illa turris, aut extrema navis, non statim ad oppositam usque ripam perduceretur, sed sensim, prout tormentis ac machinis hostes oppositi proturbarentur, prout ripa propugnatoribus nudaretur, tandem pons continuabatur, et sensim ad alterum littus perducebatur turris illa et navis.

[d] *Turrim struxerant*] Nempe quam opponerent Othoniani ponti et turri Vitellianorum: sed primo Vitelliani, tanquam transituri, simulabant ad-

ces jaculabantur. Et erat insula amne medio, in quam gladiatores navibus molientes, Germani[e] nando prælabebantur.[f] Ac forte plures transgressos, completis Liburnicis,[g] per promtissimos gladiatorum Macer aggreditur. Sed neque ea constantia gladiatoribus ad prælia, quæ militibus; nec perinde[1] nutantes e navibus, quam stabili[h] gradu e ripa, vulnera dirigebant. Et, cum variis trepidantium[i] inclinationibus, mixti[2] remiges propugnatoresque turbarentur, de-

bant. Et erat insula medio flumine, in quam gladiatores navigiis nitebantur, at *Germani natando invehebantur. Ac forte plures transmiserant*, quos, *impletis navibus, Macer adoritur per ferocissimos gladiatorum. Sed neque ea vis* aut firmitudo *gladiatoribus ad certamina, quæ militibus; nec perinde* facile *vacillantes e navigiis ictus destinabant, ac firmo vestigio e littore. Et cum promiscui nautæ defensoresque obturbarentur diversis paventium trepidationibus, desultare in æstuaria ultro Ger-*

1 Budens. *proinde*. Frequenti errore. *Oberl.*—2 Ita Mss. Flor. Reg.

NOTÆ

movebantque pontem, et interim avertebant hostem, dum Germani nando in insulam prælabebantur.

[e] *Germani*] Intellige auxiliares, qui e proximis Rheno finibus exciti ad bellum Vitellianum, et qui a teneris assueti erant sic nando flumina transmeare. Hi Batavi nempe et Transrhenani.

Et certe Batavi gladiatores Othonianos profligavere in ipso flumine. Infra l. XLIII. 'Varus Alphenus cum Batavis, fusa gladiatorum manu, quam, navibus transvectam, oppositæ cohortes in ipso flumine trucidaverant.' Et hæ erant octo cohortes Batavorum de quibus supra.

[f] *Nando prælabebantur*] Vertunt, quasi Germani prius ad istam insulam nando pervaderent, quam ipsi gladiatores, qui in navibus. At certe patet gladiatores in insulam non descendisse, sed e navibus pugnasse adversus Germanos, qui jam transgressi in insulam erant.

Nando prælabebantur] Vertunt, quasi prævenirent Germani, quod falsum puto. Gladiatores Liburnicis invecti, simul et alii nando. Per τὸ *prælabebantur*, designat, non antecessum, aut quasi præverterent Germani nando, sed tantum designat differentiam penetrandi in eam insulam. Nempe gladiatores, *navibus* eo *molientes*, Germani nando, pervadebant, seu natatu *prælabebantur*. Qua voce designat actionem nandi, nihil aliud.

[g] *Completis Liburnicis*] Nempe Macer, completis Liburnicis, per promtissimos gladiatorum aggreditur Germanos *transgressos:* per *plures*, intelligit, magna ex parte, jam transmisisse Germanos in eam insulam.

[h] *Quam stabili*] Opponit gladiatores militibus, ita ut stabili gradu pugnarent milites e ripa insulæ, quam jam occupaverant: at gladiatores nutantes e navibus, non perinde certo ictu tela dirigebant. Nam Germanos, jam transgressos in insulam illam, Macer per suos gladiatores aggreditur e navibus.

[i] *Trepidantium*] Trepidabant, non tam ex motu navigiorum, quam ex

silire in vada ultro Germani, retentare puppes, scandere foros,[j] aut cominus mergere: quæ cuncta, in oculis utriusque exercitus,[k] quanto lætiora Vitellianis, tanto acrius Othoniani causam auctoremque cladis detestabantur.

36. Et prælium quidem, abruptis[1] quæ supererant[2 l] na-

mani, prehensare puppes, irrumpere tabulata, aut e propinquo deprimere: quæ omnia, in conspectu duorum exercituum, quanto gratiora Vitellianis, tanto vehementius Othoniani causam auctoremque cladis abominabantur.

Et certamen quidem, terga dando separatum, abscissis navigiis, quæ reliqua

Bud. Agr. editio princeps, Ryckius et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *immixti.*

1 Ita Ms. Reg. Puteolanus et libri omnes postea editi. In Ms. Flor. et editione principe, *arruptis.* Unde quidam tentant, *abreptis*, vel *arreptis.* Nempe quassas nondum naves abripuere, vel arripuere, ut fugerent. *Brotier.* —2 Bene Ms. Flor. editio princeps, Ryckius et recentiores, *supererant.* In

NOTÆ

metu, et ex prælio, ac telis quæ immittebant Germani. Hinc trepidant gladiatores, et ex trepidatione illa, variæ fiebant inclinationes navium hominumque. Hinc remiges pugnantibus immixti turbantur, hinc plura audent Germani, et propius invadunt naves gladiatoresque.

[j] *Scandere foros*] Fori sunt tabulata in navi, quibus feruntur nautæ per navim. Cic. de semet: 'Cum alii malos scandunt, alii per foros cursitant.' *Lupanus.*

[k] *In oculis utriusque exercitus*] Quorum alter proxima Bedriaco castra habebat, alter faventibus huic opinioni conjecturis, Cremonæ, intermedio viginti milliarium spatio. *Savilius.*

[l] *Abruptis quæ superfuerant*] Flor. *supererant.* Sed quomodo superfuerant naves, si iisdem fugerunt gladiatores, quibus transvecti? Quis vero abrupit, victoresne, an gladiatores? Nonne utrisque utilius avehere? Intelligo, desertam a gladiatoribus, non solum insulam, sed et ripam quam obtinebant, abruptasque ab ipsis naves, tanquam usui sibi amplius non futuras; et ne hostibus essent.

Fugerunt itaque, ut videtur, non flumine, sed terra. Nec obstat, quod infra in ipso prælio constat gladiatoribus fuisse naves, cum dicat; 'fusa gladiatorum manu, quam, navibus transvectam, oppositæ cohortes in ipso flumine trucidaverant.' Nam credendum est, utrique exercitui naves non defuisse, in sua cuique ripa. *Pichena.*

Videntur potius abruptæ e prælio naves ab ipsis gladiatoribus, cum se in fugam actos videre, ne usui essent hostibus, cum cibariis, armis, aut sarcinis, quæ forte iis navibus transvecta simul fuerant.

Haud dubie Macer voluit insulam occupare, et forte ea vada, ut Germanicos seu Vitellianos flumine et transitu arceret, cum suis gladiatoribus: hi autem profligati terra fugere, qua venerant, abruptis abreptisque e pugna navibus quæ superfuerant e prælio, ceteræ enim vel retentæ a Germanis vel submersæ: et fugere illi in castra Othonis: ibi, clade nuntiata, Macrum ad exitium deposcunt.

Abruptis] Curt. l. IV 'Plura simul

vibus, fuga diremtum: Macer ad exitium poscebatur. Jamque vulneratum eminus lancea[m] strictis gladiis invaserant, cum intercursu[3] Tribunorum Centurionumque protegitur. Nec multo post Vestricius Spurinna, jussu Othonis, relicto Placentiæ modico præsidio, cum cohortibus[n] subvenit.[o] Dein Flavium Sabinum,[p] Consulem designatum,

erant: Macer ad mortem postulabatur. Jamque in sauciatum hasta eminus nudatis mucronibus irruerant, cum accursu tribunorum centurionumque defenditur. Et paucis interjectis diebus, imperio Othonis, Vestricius Spurinna auxilio venit cum cohortibus, relictis Placentiæ modicis copiis. Mox Otho misit Flavium Sabinum

Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *superfuerant*. Brotier.—3 Sic optime Mss. Flor. Reg. Bud. editio princeps, Rhenanus et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *incursu*. In Mss. Harl. Bodl. altera manu emenda-

NOTÆ

abrupta a ceteris agmina, ubicumque alium alii sors miscuerat, dimicabant.'

Abruptis] Quæ superfuerant e prælio seu clade naves, abruptæ et separatæ a ceteris, quæ prælio mixtæ adhuc pugnabant, fugam capessere; et hac fuga prælium diremtum, et forte his navibus abruptis e prælio, aufugere gladiatores.

Abruptis navibus] Id est, separatis abreptisque ab invicem. Infra c. 53. 'abruptis vitæ blandimentis.'

[m] *Lancea*] Quod telum missile fuit.

[n] *Cum cohortibus*] Apud Placentiam habuit tres prætorias cohortes, et mille vexillarios cum paucis equitibus. Supra c. 18.

[o] *Subvenit*] Nempe gladiatoribus, quibus etiam, proturbato Macro, præficit Flavium Sabinum: qui tamen gladiatores postea profligati sunt a cohortibus Batavorum, duce Alpheno Varo, qui mox prælio Bedriacensi jam pæne profligato supervenit cum cohortibus victricibus et belli avidis.

Sed puto, Spurinna, cum serius advenisset, alio se et cohortes suas convertit. Et illæ copiæ Othonis gladiatoresque ipsi profligati sunt, priusquam adveniret Flavius Sabinus, ut illis præesset.

Et forte eodem fere die et eadem hora cæsi illi gladiatores qua commissum est prælium Bedriacense. Ita ut Batavi matutinis horis eos vicerint, Cæcina et Valens sub meridiem, aut paulo post, Othonianos profligarint.

Nam intento adhuc ponti suo Cæcinæ adesse nuntiantur hostes, nisi forte duo prælia cum gladiatoribus commissa sint: unum, quod paulo præcesserit, alterum, quod eodem tempore factum sit quo prælium Bedriacense. Ita ut ad prælium publicum euntes legati, Alphenum Varum objecerint ad Padum gladiatoribus, quos statim ille fudit profligavitque tanta strenuitate, ut etiam fini pugnæ Bedriacensis intervenerit.

Attamen colligi possit ex istis Taciti, unam pugnam factam esse cum gladiatoribus; 'fusa gladiatorum manu, quam, navibus transvectam, oppositæ cohortes in ipso flumine trucidaverant.'

Forte adhuc eos insequebatur Varus, cum incepit prælium Bedriacense. His copiis Othonianis tamen Sabinus veniam mox impetravit a Vitel-

Otho rectorem copiis misit, quibus Macer præfuerat; læto milite ad[4] mutationem Ducum, et Ducibus ob crebras seditiones tam infestam militiam aspernantibus.

37. Invenio apud quosdam auctores, 'pavore belli, seu fastidio utriusque Principis, quorum flagitia ac dedecus apertiore in dies fama[q] noscebantur, dubitasse exercitus, num, posito certamine,[r] vel ipsi in medium consultarent,[s]

consulem destinatum, qui præesset agmini, quod Macer regebat; gaudio gestiente milite ad novitatem rectorum, et ducibus ob frequentes discordias tam invisum bellum spernentibus.

Reperio apud nonnullos scriptores, formidine belli, seu contemtu utriusque imperatoris, quorum vitia atque infamia clariore in dies rumore aperiebantur, deliberasse legiones, num, omissa contentione, vel ipsi

tum, *intercursu.* Brotier.—4 Sic bene Ms. Reg. veteres ac recentiores editiones. In Mss. Flor. Agr. Guelf. Harl. Bodl. Jes. Ryckius ac Jac. Gronovius, *et ad mutationem.* In Ms. Harl. postea deleta copula, *et.* Idem.

NOTÆ

lio post victoriam: unde et illis tum præfuisse colligi possit.

[p] *Flavium Sabinum*] Qui diversus a Sabino, præfecto urbis, qui frater Vespasiani. Iste, de quo hic Tacitus, consul designatus ab Othone cum Cælio Sabino in Kal. Julias. Nec certe præfectus urbis urbem relinquebat, præsertim absente principe.

Flavium Sabinum] Is alius a fratre Vespasiani, qui forte jam ante triginta annos consulatum obtinuerat, mox proconsulatum Asiæ, dein Mœsiam septem annis rexerat, et per duodecim annos præfectus urbi fuerat: jam sic consulatu major.

[q] *Apertiore in dies fama*] Quia quo altiore fastigio evecti illi nuper fuerant, eo acrius in eorum flagitia fama inquirebat. 'Et pariter facta atque infecta canebat.' Virg.

[r] *Posito certamine*] Plut. Oth. 'Marius Celsus, convocatis primariis viris, consultare eos in commune jussit: Quippe, tanta accepta clade, totque interemtis civibus, ne Othonem quidem ipsum, si quidem vir bonus sit, ultra experiri fortunam cogitaturum: quando Scipio etiam et Cato, quod Cæsari, Pharsalico prælio, victori concedere noluissent, male audierunt, ut qui nulla necessitate adacti, multos bonosque viros in Africa perdidissent, tametsi pro libertate certarint; fortunam certe, cum anceps sit, non tantum valere debere in bonos, ut, rebus in adversis, bene consulendi mentem auferat. Quibus Celsi verbis assensi primores milesque, et ipse Titianus, mittendos legatos de pace censebat.'

[s] *In medium consultarent*] Plutar. Oth. 'Non defuere, qui affirmarent utrimque exercitibus sæpe incidisse cogitationem in unum conveniendi; ac de communi sententia, ex ducibus Romanis ei qui tum maxime gloria floreret imperium deferendi; sin id non succederet, convocato senatu, patribus potestatem deligendi principis committere. Nec certe vero absimile est, cum uterque imperator infamia laboraret, veris expertisque et sana mente præditis militibus ejusmodi cogitationes incidisse, indignum et turpissimum esse, ea quæ cives

vel Senatui permitterent legere Imperatorem. Atque eo[t] Duces Othonianos spatium ac moras suasisse,[u] præcipua spe Paulini:[1 v] quod vetustissimus Consularium,[2] et militia clarus, gloriam nomenque Britannicis expeditionibus me-

in commune consulerent, vel patribus concederent electionem principis. Ideoque duces Othonianos, tempus et cunctationem voluisse; et inprimis Paullinum: quod antiquissimus consularium et bello inclytus, decus et fa-

1 Brotierus legit *præcipue Paulinum*, et sic Mss. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus, Ryckius, Gronovius ac recentiores. Flor. ed. pr. *præcipuas Paulini:* quod J. Gron. putat factum e *præcipue Suetonium Paulinum.* Immo librarius ad *moras* retulit: hinc natum vitium. *Ernest.* Bud. *precipue.* Si Flor. haberet *præcipuas Paullinum*, cum Ernestio sentirem. Nunc gignendi casus aliquid habet in recessu. Forsan Bip. rem acu tetigere, qui ex eo quod mox legitur, *neque P. sperasse reor*, conjectant, hic legendum, *præcipua spe Paullini*, similemque locum firmandæ sententiæ ex Sallustii Fragm. l. III. n. 20. ed. Cortii allegant. Recipio emendationem, licet timidiuscule, nam in vulgato idem sensus latet. *Oberl.*—2 Male veteres editiones, *consiliarium.* Ms. Reg.

NOTÆ

olim propter Syllam et Marium, dein et Cæsarem ac Pompeium, invicem se passos doluerint, nunc ea tolerare; ut vel Vitellio, ebrietatis et gulæ, vel Othoni, luxuriæ prodigentiæque sumtibus serviturum, imperium sanguine suo compararent. Hæc illos sentire animadversum Celso, ideoque sperasse eum, mora injecta, posse sine prælio rem transigi, et ejusdem consensus metu Othonem accelerasse prælium.'

[t] *Atque eo*] Sic capio: Atque ideo duces Othonianos, consilium dedisse trahendi belli, ideo suasisse spatium et moras, ut, nempe, tempus darent exercitibus in commune consulendi, et veluti coalescendi conspirandique simul in electionem boni principis.

[u] *Spatium ac moras suasisse*] Sic supra Paulinus, 'festinationem hostibus, moram ipsis utilem, disseruit:' sed alio prætextu, alio animo consilioque, quantum patet ex Tacito.

[v] *Præcipua spe Paulini*] Plutarchus hoc Celso tribuit, sed minori probabilitate. *Savilius.* Quia scil. belli decore præcellebat Paulinus, idcirco præcipuus fuit consilio. Nisi forte id minus suspectum fuerit in ore Celsi, ut qui fide eximia præniteret erga Rempub. et principem, et qui nullius ambitionis suspectus esset.

Præcipue Paulinum] Quia ipse majoris decoris et famæ militaris; et quia ipsius res præsertim agebatur, si e bonis elegissent principem.

Præcipue Paulinum] Cepit interpres Gall. quasi ideo Paulinus præcipue *spatium ac moras suasisset*, animo alium eligendi principem, quia scil. ille, vetustissimus consularium, et militia clarus, eo casu eligi potuit ab exercitibus.

Sed non eo usque spectavit Tacitus: tantum vult Paulinum, quia vetustissimus ille consularis, et fama belli clarus, ideo *præcipue suasisse spatium.* Quemadmodum supra c. 31. *præcipue* ille suasit, iisdem rationibus, bellum trahendum esse, 'dignum fama sua ratus, qua nemo illa tempestate militaris rei callidior habebatur, de toto genere belli censere.'

Certe, pari et causa, nunc auctores

ruisset.' Ego, ut concesserim,[3] apud paucos tacito voto quietem pro discordia, bonum et innocentem Principem pro pessimis ac flagitiosissimis expetitum; ita neque Paulinum, qua prudentia fuit, sperasse, corruptissimo sæculo tantam vulgi[w] moderationem, reor, ut, qui pacem belli amore turbaverant, bellum pacis caritate deponerent: neque aut exercitus linguis moribusque dissonos[x] in hunc consensum potuisse coalescere, aut Legatos ac Duces, magna ex parte luxus, egestatis,[4] scelerum sibi conscios, nisi pollutum obstrictumque meritis[5] suis[y] Principem passuros.

mam comparasset præliis Britannicis. *Ego etsi annuerim, nonnullos secreto affectu exoptasse pacem pro dissensione, probum et insontem imperatorem pro deterrimis ac nocentissimis; ita non putem, Paulinum, qua sapientia fuit, expectasse, flagitiosissimo ævo, tantam gregarii militis modestiam, ut qui* Reipub. *tranquillitatem amore belli turbaverant, studio pacis* et otii *arma relinquerent; neque vel exercitus sermone ingenioque discordes, in hanc concordiam venire potuisse, aut legatos ac duces, maxima ex parte luxuriæ, sordiumque, et flagitiorum sibi conscios,* alium *toleraturos Imperatorem, nisi qui coinquinatus moribus esset,* simulque *et* ipsorum *officiis obligatus.*

consiliorum. Brotier.—3 Cod. Ryckii, *consenserim.*—4 Ms. Agr. *egestatisque et scelerum.*—5 Ita Mss. Flor. Reg. Bud. Agr. editio princeps et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *moribus suis.* Quod quidem approbabat J. Fr. Gronovius, eo sensu: se non passuros, nisi eum, cui malos mores et improbitatem suam imputare possent. In margine Ms. Bodl. additum, *meritis.* Brotier.

NOTÆ

illi affingunt hoc loco c. 37. hoc consilium seu persuasionem; tanquam præcipuo et clarissimo consultori, cum de Repub. dubitaretur, quia vetustissimus ille consularis; et cum de summa belli ageretur, quia militia clarissimus.

[w] *Vulgi*] Militaris scil. cui opponit *paucos*, etiam militares, scil. bonos, qui *tacito voto* pacem præ discordia, et innocentem principem præ pessimis exoptarent.

[x] *Exercitus linguis moribusque dissonos*] Certe *dissoni*, seu diversi ritu et sermone Britannici Germanicique exercitus ab Italicis, Pannonicis, et Mœsicis; quia illic fere delectæ legiones, aut certe suppletæ, in locis ubi tendebant, licet ex civibus Rom. tamen ex cœlo soloque illo quo stipendia merebant multum traxere: et haud dubie legiones Hispanienses, Syriacæ, Mœsicæ, et Germanicianæ inter se diversæ ingenio et linguis, ac moribus discordes.

Exercitus] Duo scil. exercitus; vix sibi consentiebat ejusdem legionis miles. Et qui conspirare posset in bonum publicum tanta colluvies hominum avidorum belli et prædæ? quam longe facilior consensus fuit in scelus, in perniciem meliorum, et exitium ipsius Reipublicæ!

[y] *Obstrictumque meritis suis*] Τὸ *moribus* præferam, ut sit, qui non venisset ad imperium, nisi legatorum et

38. Vetus ac jam pridem insita mortalibus[z] potentiæ cupido cum Imperii[a] magnitudine adolevit erupitque. Nam rebus modicis, æqualitas[b] facile habebatur: sed ubi, sub-

Antiqua et jam olim ingenita mortalibus dominandi libido, cum amplitudine potentiæ aucta, simul et late *evagata est. Quippe exiguis opibus, jus æquum ultro*

NOTÆ

ducum hi mores fuissent: qui non passuri erant, nisi eum cui malos mores et improbitatem suam imputare possent. *Gronovius.*

Pollutum obstrictumque moribus principem] Sic leg. non *meritis;* ea vetus lectio et præferenda est: vox *moribus* non refertur præcise ad *obstrictum,* sed ad *pollutum.* Sic solet Tacitus, brevitatis causa, referre unam eandemque vocem ad duo disparata. Sic τὸ *moribus* hic ad duo refertur, ad *obstrictum* et *pollutum,* aut vice versa, quamvis præcise referatur tantum ad τὸ *pollutum:* ex qua brevitate Taciti sæpe nascitur obscuritas, nisi sedulo adverteris.

Sic in Agr. vita, c. 41. intelligi debuit ubi habet: *tot militares viri cum tot cohortibus expugnati et capti:* nam vox *expugnati,* non præcise refertur ad vocem *viri,* sed ex se, et significatu proprio refertur ad *cohortes,* seu *castra cohortium:* nam de his ibi agitur.

Itaque vox *expugnati* non referenda est præcise tantum ad *viros militares,* sed ad cohortes directe et castra cohortium; dein et viros militares simul, qui talia castra ac præsidia cohortium curabant. Nam proprie *expugnari* dicuntur urbes, naves, et castella, seu præsidia, dein consequenter et in his duces. Sic tamen et Hist. III. 19. 'Victos in deditionem accipere aut expugnare deposcunt:' victi illi Cremonæ muris se tutabantur.

[z] *Insita mortalibus*] Licet generalis videatur hæc præpositio; attamen restringenda est ad cives Romanos præcise: nam statim: 'subacto orbe et æmulis urbibus....excisis,' non nisi de Repub. aut imperio Rom. hic intelligi potest.

[a] *Cum Imperii*] *Cum imperii,* Romani scil. *magnitudine adolevit* ambitio civium: *vetus,* nempe jam a Sylla et Mario; quod explicat infra: *rebus modicis æqualitas* inter cives *facile habebatur. Sed ubi, subacto orbe, et æmulis urbibus regibusve exscisis,* opes concupiscere liberum fuit: cum de *rebus modicis,* veterem Rempub. intelligit et primos consules, sub quibus modicæ opes et sensim adolevere.

[b] *Æqualitas*] Tenui fortuna et modicis rebus, facile servabatur *æqualitas* inter cives, ex qua pendebat Respub. et libertas apud veteres. Sed rebus auctis, hoc ipso potentiæ et imperii cupido erupit. Et hac dominandi cupidine et impotentia procerum, statim sublata *æqualitas* civium, et simul libertas et Respub.

Hinc Tac. Ann. I. 4. ubi de imperio Augusti, 'verso civitatis statu, nihil usquam prisci et integri moris: omnes, exuta æqualitate, jussa principis aspectare,' &c. quo loco male vertunt *æquitas,* seu quod justum et æquum est.

Aliud est enim *æqualitas,* aliud *æquitas: æqualitas civium* sublata est, sublata libertate, et inducto principe: at non ideo sublata *æquitas,* quæ sub bono principe stare potest, et stat, licet *æqualitas* civium inter se sublata sit; sub quo stat et libertas, sublata licentia.

acto orbe et æmulis urbibus[c] Regibusque[1] [d] excisis, securas opes concupiscere vacuum fuit, prima inter Patres plebemque certamina exarsere: modo turbulenti Tribuni, modo Consules prævalidi,[e] et in urbe ac foro[f] tentamenta[g] civilium

retinebatur. Sed postquam, domito orbe, et eversis rivalibus civitatibus aut regibus, tranquillas divitias cupere licuit, primæ discordiæ eruperunt inter senatum populumque. Modo seditiosi tribuni exorti, *modo consules præpolluere, et in civi-*

1 *Regibusve* Brotier. ex Mss. Harl. Bodl. Jes. et Edd. vett. cum Ryckio. In recentioribus, *regibusque*, et sic Gronovius. Recte quidem: nam et urbes

NOTÆ

[c] *Et æmulis urbibus*] Ad Romanos tantum hic respicit Tacitus: et per *æmulas urbes*, hic præcipue intelligit Capuam, Carthaginem, et Corinthum, quæ a Romanis excisæ sunt, ob æmulationem imperii, aut certe decoris vindicandi gratia, ut in Numantinos et Samnites factum.

Æmulis] *Urbes* præcipue intelligit. Nam certabant reges de finibus suis tantum, non de imperio; si forte Pyrrhum, aut Mithridatem excipias.

[d] *Regibus*] Ne intelligas priscos reges Romanos, qui pulsi sunt, aut etiam Etruscos reges, qui tantum de angulo quodam Italiæ decertabant; sed magnos reges, Jugurtham, Syphacem, et ipsum Annibalem, qui regibus ipsis terribilior Romanis visus est, Philippum, Perseum, Antiochum, Mithridatem, Tigranem, et alios cum cetero orbe tandem perdomitos.

[e] *Consules prævalidi*] Plin. de Vir. Ill. 73. 'Saturninus trib. pleb. seditiosus, ut gratiam Marianorum militum pararet, legem tulit, ut veteranis centena agri jugera in Africa dividerentur.... Competitore interfecto, tribunus pleb. refectus, Siciliam, Achaiam, Macedoniam novis colonis destinavit.... Tertio tribunus pleb. refectus, ut satellitem suum Glauciam prætorem faceret, Mummium competitorem ejus in Campo Martio necandum curavit. Marius senatusconsulto armatus, quo censetur, ne quid Respub. detrimenti caperet darent operam consules, Saturninum et Glauciam in Capitolium persecutus, obsedit.... Glauciæ fracta cervix. Apuleius cum in curiam fugisset, lapidibus et tegulis desuper interfectus.'

[f] *Foro*] Forum Romanum fuit inter montem Capitolinum et Palatinum, in Octava regione Romæ antiquæ: hodie pars illa Campi *Vaccino;* quæ est inter septentrionem et occidentem, in regionibus *Campitelli* et *Ripa*, inter Ecclesias vulgo dictas, *Santa Maria Liberatrice*, *Sant Adriano*, arcum *Septimii Severi*, et circa Ecclesiam vulgo dictam *Santa Maria della Consolatione*. Tillemon.

[g] *Tentamenta*] Interp. Hispanus: 'Quæ principia fuerunt motuum, civiliumque bellorum in urbe ac foro.' Vult Tacitus, illa *certamina* vetere Repub. seu potius contentiones, quæ minis, rixis, ac jurgiis sæpius diremtæ, quam armis, fuisse prælndia, et velut imitamenta *bellorum civilium;* quæ posthac auctis opibus, Mario et Sylla, Cæsare et Pompeio ducibus, ferro ac præliis sævissimis transacta sunt: ita tamen, ut etiam bello longe immanior esset victoria, pluresque ac nobiliores cives, proscriptionibus,

bellorum. Mox e[2] plebe infima C. Marius,[h] et nobilium sævissimus L. Sylla,[i] victam armis libertatem in dominationem verterunt. Post quos Cn. Pompeius occultior, non melior.[j] Et nunquam postea, nisi de Principatu[k] quæsitum.[l]

tate ac foro visa *imitamenta civilium armorum. Dein e tenui plebecula C. Marius, et optimatum immanissimus L. Sylla superatam bello Remp. in regnum* seu principatum *mutarunt. Post illos Cn. Pompeius dissimulandi peritior, non innocentior. Et nunquam postea certatum, nisi de Imperio. Non deposuere arma civium exer-*

æmulæ fuere, ut Carthago; et Reges, ut Macedonici. *Ernest.*—2 Sic bene editiones veteres et recentiores. In mediis quibusdam editionibus, *a plebe infima.* Brotier.

NOTÆ

quam præliis occisi fuerint.

[h] *E plebe infima C. Marius*] Attamen secundum alios, equestri nobilitate fuit Marius: sed eo ævo expeditissimum iter ad obtinendas populi Rom. dignitates fuit, si quis se plebi infimæ insereret, seque auræ populari permitteret.

[i] *Nobilium sævissimus L. Sylla*] Quia nempe, teste Plin. de Vir. Ill. 75. 'Proscriptionis tabulas primus proposuit. Novem millia deditorum in villa publica cecidit.'

Nobilium] Quibus opponit *plebem infimam*, ex qua Marius; cum Sylla nobili stirpe ortus, patricius et senatorii ordinis esset.

[j] *Pompeius....non melior*] Parem et facit Pompeio Cæsarem Seneca de Beneficiis v. 16. 'Ingratus Cn. Pompeius: qui pro tribus consulatibus, pro triumphis tribus, pro tot honoribus, quos ex maxima parte immaturus invaserat, hanc gratiam Reip. reddidit, ut in possessionem ejus alios quoque induceret, quasi potentiæ suæ detracturus invidiam, si quod nulli licere debebat, pluribus licuisset: dum extraordinaria concupiscit imperia: dum provincias, ut eligat, distribuit: dum ita triumviris R. P. C. dividit, ut tamen in sua domo duæ partes essent, eo redegit populum R. ut salvus esse non posset, nisi beneficio servitutis. Ingratus ipse Pompeii hostis, ac victor, (Cæsar) qui a Gallia Germaniaque bellum in urbem circumegit, et ille plebicola, ille popularis, castra in Circo Flaminio posuit, propius quam Persennæ fuerant. Temperavit quidem jus crudelitatemque victoriæ. Quod dicere solebat, præstitit: neminem occidit, nisi armatum. Quid ergo est? ceteri arma cruentius exercuerunt, satiati tamen aliquando abjecerunt. Hic gladium cito condidit, nunquam posuit.'

Pompeius] Mirum quod ibi sileat Tacitus de Cæsare. Si forte vicisset Pompeius, perinde sileret et de Pompeio. *Pars victrix placuit superis:* quia victori parcunt fata, colunt fortunam posteri. An quia vicit, ideo innocentior Cæsar? Sic forte quia clementer usus est fortuna ac victoria, et quia vincere coactus est, ut multi tradidere, rationibus forte *in adulationem compositis.*

Meliorum seu fortiorum semper causa melior fuit: attamen tum temporis *inter bonos de imperio* certabatur. Ambo illi fortes egregiique duces. Nec potuit dici quod mox Hist. I. 50. 'Pro Othone an pro Vitellio in templa ituros? ... Detestanda vota inter

NOTÆ

duos, quorum bello solum id scires, deteriorem fuisse qui vinceret.'

Occultior] Occultior ambitio, revera non melior. Attamen sic supra distinguit, ubi de Pompeio et de Cæsaribus I. 50. 'Mansisse C. Julio, mansisse Cæsare Augusto victore Imperium, mansuram fuisse sub Pompeio Brutoque rempub.' Ubi notabis *sub Pompeio . . . mansuram Rempub.*

Pompeius occultior] Suet. de Ill. Gram. 15. ubi de Lenæo Pompeii Magni liberto: 'Tanto amore erga patroni memoriam extitit, ut Sallustium historicum, quod eum oris improbi, animo inverecundo, scripsisset, acerbissima satyra laceraverit, lastaurum et lurconem et nebulonem popinonemque appellans; et vita scriptisque monstrosum: præterea priscorum Catonisque verborum ineruditissimum furem.'

Pompeius non melior] Mixtus fuit ambitione et virtutibus, et possint utrimque afferri rationes, quibus laudem meruit, et quibus suo ævo culpatus est Pompeius. Jam olim cum eum discedere ab exercitu et provincia juberet Sylla, et manere eum cogerent milites, ipse eos placare, et aliud persuadere conatus est; cum vero urgerent, desiliit ex tribunali, et profusis lacrymis in tabernaculum se recepit. Milites vero vi apprehensum eum in tribunali rursus constituere, et sic magna pars diei absumta est, dum alii manere, et sibi imperare cogunt; et ille rogat, ut absistant, et ne tumultuentur; donec instantibus et succlamantibus, juravit sese occisurum, si vim ultra facerent, si manere cogerent. Plut. in Pompeio.

Laudem meruit summam, cum, victo Mithridate, statim dimisit exercitum, cum jam opprimere facile Rempub. et libertatem posset: laudabilis etiam, cum triumphum abjiceret ultro, potius quam militi adularetur.

Sed contra, in eum præcipue invectus Cato Reipub. et libertatis amantissimus. Apud Plut. 'Pompeius,' inquit, 'dedit, seu accommodavit Cæsari in Gallia bellanti sex millium armatorum exercitum, quod neque ille postulavit a vobis, neque vobiscum dedit; sed copiæ illæ, et arma et equi gratiæ sunt privatorum ac permutationes. Et ipse, qui Dux et Imperator appellatur, aliis exercitus et provincias tradit, dum ipse urbi assidet, dum discordias hic incitat, et seditiones variis artibus, per quas manifeste ambit sibi principatum, postquam dolo machinatus est, ut invalidi aut nulli in urbe magistratus forent.'

Idem Plutarch. in Cæsar. cum scil. daret Cæsar Juliam fil. Pompeio, ante Servilio Scipioni promissam, et filiam Pompeii Servilio, quæ desponsa erat Fausto Syllæ, et ipse Cæsar uxorem duceret Calpurniam Pisonis filiam, simul et Pisonem consulem designaret. Adversus quas artes acriter invehebatur Cato: 'Obtestabatur, clamitabat, tolerari non debere, Imperium sic ambiri, dividi, sic nuptiis ac matrimoniis, quasi per lenocinia: non ferendum duces per mulierculas sibi distribuere invicem exercitus et provincias:' οὐκ ἀνεκτὸν εἶναι γάμοις διαμαστρωπευομένης τῆς ἡγεμονίας, καὶ διὰ γυναίκων εἰς ἐπαρχίας, &c.

Et de ultimo tandem bello sic Sallust. Orat. 2. ad Cæs. 'Sed quoniam Cn. Pompeius aut animi pravitate, aut quia nihil maluit, quam quod tibi obesset, ita lapsus est,' &c. Sed non mirum de Sallustio, qui olim infensus Pompeio Magno.

Et cum Pompeius victus Pharsalicis campis, Mitylenem venisset, cum intrare urbem noluisset, accessisset-

Non discessere ab armis in Pharsalia[m] ac Philippis[n] civium legiones:[o] nedum[p] Othonis ac[3] Vitellii exercitus sponte

citus in Pharsalia ac Philippis; tantum abest, ut legiones Othonis ac Vitellii ultro

3 Ryckius e Ms. Agr. *Othonis aut Vitellii.*

NOTÆ

que cum aliis ad portum Cratippus philosophus, tum ad eum conversus Pompeius, culpare cœpit providentiam, concedente Cratippo ac consolante quique eum, et ad meliorem spem excitabat, ne ipsi in tali tempore molestus esset, et ne intempestive insultare afflicto videretur.

Sed postquam interrogasset Pompeium de providentia, ipse vero respondisset, Jam Reipub. necessarium esse principatum, ob intemperantiam magistratuum: tum rogare Cratippus; Sed tu, o Pompei, quonam argumento nobis firmare possis, te melius usurum fuisse fortuna, si vicisses, quam Cæsarem? Certe quæ sunt in potestate Numinum hæc ipsorum arbitrio relinquenda sunt, nec ultra inquirendum. Sic fere Plut. in Pompeio.

[k] *Nisi de Principatu*] Post Marium et Syllam, post Pompeium et Cæsarem, jam inter cives, *nunquam postea, nisi de principatu* certatum est; jam non certabant suo ordini, an senatus vinceret plebem, an plebs senatum, ut haberet sibi honores ac dignitates, sed de principatu.

Jam sibi vincebant principes, jam uni vincebant, non ordini, non reipub. cives jam de domino et de dominatione certabant, *victam armis* rempub. ac *libertatem in dominationem* vertebant: jam cum opum et *imperii magnitudine* adoleverat ambitio, et eo usque eruperat.

Certamina veteris populi Rom. tantum præludia erant, et *tentamenta* veluti puerilia. Et erant, ut ita dicam, incunabula ingentium *bellorum civilium*, quæ postea vidimus.

[l] *Quæsitum*] Certatum, non de pace, non de concordia partium reipub. non de libertate jam, aut de bono publico, sed quis imperaret, armis quæsitum. Cæde, armis, et multo cruore civium dominum sibi comparabant, suisque cervicibus imponebant. Aliter non potuit; *interfuit pacis* unum imperare.

[m] *In Pharsalia*] In Pharsalia, et apud Philippos inter bonos pugnatum de repub. de libertate, et tum tamen ab armis non discessere. At nunc cum inter malos et scelerosos pugnatur de principatu, tantum abest, ut isti ab armis discedant. Cum etiam boni ab armis civilibus non discesserint, a fortiori nec discessuri fuerunt Otho ac Vitellius; eademque eos rabies, eædem eos scelerum causæ in civilia bella traxerunt.

[n] *Ac Philippis*] Quibus campis certabant tamen optimi et ultimi Romanorum Brutus et Cassius; quorum in castris et optimi civium de repub. et libertate asserenda adversum novos dominos contendebant: his victis tandem victa libertas, exstincta est respublica.

[o] *Civium legiones*] Sic videtur distinguere Tacitus, inter legiones, quæ Pharsalicis Philippicisque campis inter se certarunt, quasi tum temporis adhuc cives Rom. pro repub. certarent, et innocentiores adhuc essent; et inter Othonis ac Vitellii exercitus,

posituri bellum fuerint: eadem illos Deum ira,[q] eadem hominum rabies, eædem scelerum causæ[r] in discordiam egere. Quod singulis[s] velut ictibus transacta sunt bella, ignavia Principum factum est. Sed me veterum[t] novorumque morum reputatio[u] longius tulit: nunc ad rerum ordinem venio.

discessuræ ab armis fuerint: eadem illos cœlestium ira, idem mortalium furor, eadem flagitiorum incitamenta ad dissensionem impulere. Socordia Imperatorum effectum est, ut, singulis quasi pugnis, profligata sint bella. Sed me priscorum recentiumque flagitiorum consideratio longius abstraxit: nunc ad seriem propositi *operis revertor.*

NOTÆ

qui, quasi jam peregrini, et extranei, alienique a civitate Rom. videbantur, et velut hostes Reip. ac libertatis, incuriosi boni publici, et qui jam non nisi de præda et spoliis Reipub. ac civium Rom. et de evehendo principe pessimo ac sibi simili tantum cogitarent.

Etiam distinguere videtur, quod Pharsalicis campis, boni duces præessent, maxime præ Othone ac Vitellio, quod innuit alibi Tacitus: 'cum,' inquit, 'de principatu inter bonos certaretur.'

[p] *Nedum*] Tantum abesse, ut verisimile sit, Othonis ac Vitellii exercitus sponte posituros bellum fuisse.

[q] *Eadem illos Deum ira*] Cic. pro Marcello: 'Omnes enim, qui ad illa arma fato sumus, nescio quo Reipub. misero funestoque, compulsi, et si aliqua culpa tenemur erroris humani, a scelere certe liberati sumus.' Sed jam utrumque, *culpa* et *scelus.*

[r] *Causæ*] Nempe opes, honores, sacerdotia, consulatus, uno verbo πλεονεκτεῖν. Immo et ipsis sceleribus scelerum licentiam quærebant, emebant. Occidebant in bello, ut in pace cives vel propinquos ipsos occidere liceret.

Sic Marius olim et Sylla, sic et Triumviri postea, et alii, qui de imperio certavere, omnes malo exemplo: ita ut deterrimi mortalium dici possent, qui vicissent, et qui post victoriam imperarent, et semper deteriori deterior esset qui superasset.

[s] *Singulis*] Uno aut altero prælio transactum est inter Othonem et Vitellium, dein et inter Vitellium et Antonium Primum.

Vocat *ictus,* quia statim transacta hæc prælia, quia non diu traxere bellum: quod factum ignavia ducum, non amore Reipub. non modestia vulgi, aut sapientia principum; et Otho ipse bella civilia aversabatur, forte mollitia magis, quam studio boni publici.

[t] *Sed me veterum*] Jam *vetera* vocat discordias civium seu bella civilia, quæ vetere Repub. transacta sunt, qualia sunt Marii et Syllæ, Cæsaris et Pompeii, Cassii et Bruti cum Octavio et M. Antonio. *Vetera* vocat, quia sub prisca Repub. et *vetere pop. Rom.* ut alibi Tacitus, et quia ante principes. Sic Sallustium et Livium vocat *veteres auctores* Agric. 10. 'Livius veterum, Fabius recentium eloquentissimi auctores.'

[u] *Reputatio*] Id est, *computatio,* seu *comparatio: computantes, reputantes,* unum et idem est; veteres enim hic

39. Profecto Brixellum Othone, honor Imperii penes Titianum fratrem, vis[1] ac potestas penes Proculum Præfectum. Celsus et Paulinus, cum prudentia eorum nemo uteretur, inani nomine Ducum, alienæ culpæ prætendebantur. Tribuni Centurionesque[w] ambigui,[x] quod, spretis melioribus, deterrimi valebant: miles alacer; qui tamen[2] jussa Ducum[y] interpretari, quam exequi, mallet. Promoveri ad quartum a Bedriaco castra placuit;[z] adeo imperite, ut quanquam verno tempore anni, et tot circum amnibus, penuria aquæ fatigarentur. Ibi de prælio dubitatum:[a] Othone per literas flagitante, ut maturarent; militibus, ut Imperator pugnæ adesset, poscentibus; plerique copias

Cum Brixellum se recepisset Otho, decus imperii fuit *penes Titianum fratrem, res et auctoritas penes Proculum præfectum* prætorii. *Celsus et Paulinus, cum consilio eorum res non gererentur, vano ducum vocabulo, alienis flagitiis obtentui erant. Tribuni ac centuriones dubii et incerti, quod, contemtis prudentioribus, pessimi præpollebant: miles promtus; qui tamen imperia ducum sciscitari mallet, quam iis obsequi. Placuit duci exercitum ad quartum* lapidem *a Bedriaco; adeo improvide, ut quamvis verna tempestate anni, et tot passim* allabentibus *fluviis, aquæ inopia premerentur. Ibi de pugna consultatum* est; *Othone per epistolas obtestante, ut festinarent; militibus postulantibus, ut princeps prælio interesset;*

1 Mss. Harl. Jes. et editiones veteres, *jus ac potestas.*—2 Male Mss. Harl. Bodl. Jes. *qui tum.* Editio princeps, *qui tam.* Brotier.

NOTÆ

mores novosque inter se comparat Tacitus.

[w] *Tribuni Centurionesque*] Intelliguntur boni et bello conspicui, quorum imperium incertum et ambiguum erat, quia spretis bonis, deterrimi valebant, ut bello civili. Supra, 'imperia ducum in incerto reliquerat.'

Quod non solum ad legatos, sed et ad tribunos centurionesque optimos spectat. Nam ut alii deterrimi, ita turbarum concitores, ac familiares principi, et bello inertissimi.

[x] *Ambigui*] Incerti ac dubii, ut quorum fides suspecta esset, et qui invicem alios suspectarent.

[y] *Jussa ducum*] Id est, inquirere in causas jussionis, et explorare ac ponderare potius, quam simplici obedientia parere. Tale in Agric. 'adeo ut plerique viso aspectoque Agricola, quærerent famam, pauci interpretarentur.' Significat multos ex specie tantum externa judicasse; paucos inquisivisse, aut explorasse. *Lipsius.*

[z] *Promoveri . . castra placuit*] Nempe profecto Brixellum Othone, et imperante Titiano ac Proculo, qui bellorum inexperti, et qui castra tam imperite metati sunt, ac locis adeo iniquis, ut verno tempore aqua deesset, qua tamen tempestate maxime affluit; de terrore præliorum jam conjice.

[a] *De prælio dubitatum*] Id est, deliberatum.

trans Padum agentes acciri postulabant. Nec perinde[3] dijudicari potest, quid[4] optimum factu fuerit, quam pessimum fuisse, quod factum est.

40. Non ut ad pugnam,[b] sed ad bellandum,[1] profecti, confluentes Padi et Adduæ[2] [c] fluminum, XVI.[3] inde mil-

multi poscebant advocari militem qui trans Padum agitabat. Nec perinde intelligi potest, quid operæ pretium fuerit, aut quid maxime expedierit facere, quam certum est, *deterrimum fuisse, quod actum est.*

Profecti, non tanquam ad prælium, sed velut *ad bellum, ibant ad confluentem Padi*

3 Budens. *proinde:* solenni confusione.—4 Mss. Bodl. Jes. et editiones veteres, *quod optimum.*

1 Ita quidem libri omnes. Mallet Grotius, *ad debellandum:* nec immerito. Sic enim verbum illud accipitur. Vulgatam tamen scripturam defendit Cl. Ernestus auctoritate Livii, VI. 31. 'Conditiones impositæ Patribus, ne quis, quoad bellatum esset, tributum daret.' *Brotier.*—2 Sic bene Puteolanus et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. *Adue.* Male editio princeps, *Agda.* Ms. Corb. *Agile.* Idem.—3 Brotier. legit *sedecim;* et ita editio princeps et

NOTÆ

[b] *Non ut ad pugnam*] Ibant imparati, sarcinis graves et fessi itinere, non ut ad prælium, sed ut ad bellum, et quasi ad incursionem aut populationem aliquam.

Minus est ad bellum ire, quam ad prælium: ad prælium, quæ est summa belli, paratos, integros, et a quiete et cura corporis recentes venire oportuit, non fessos labore et itinere, non ab omni subsidio et a munimentis imparatos.

[c] *Padi et Adduæ*] In Vat. locus hic in litura, sic tamen, ut aperte liceret eruere scriptum antiquitus, *Padi et Agele:* aliena deinde manu factum, *Adduæ;* sed Agela ignotum mihi flumen, et censeam vulgatam esse veram.

De Addua, Plinius l. II. Strabo 3. itemque Sidonius: 'vidimus ulvosum Lambrum, cœruleum Adduam, velocem Athesim, pigrum Mincium.' *Lipsius.*

Padi] Vide notas I. 70.

Adduæ] Hic fluvius Rhætiæ et Galliæ Transpadanæ regionum: hodie *Adda,* labitur per regionem Grisonum, statum Mediolanensem, et in Padum fluvium, vulgo *Po,* se exonerat. *Tillemon.*

Padus et Addua confluunt supra Cremonam; Bedriaco inferius ad vigesimum milliare remoto; ut Othoniani e campis Bedriacensibus excita mole exercitus, pugnæque in Vitellianos accincti, qui circa Cremonam erant, contendere non debuerint ad confluentes Padi et Adduæ; obstat enim loci distantia, cum recta Bedriacum inter et confluentem Adduæ via longius excurrat, quam positi hac descriptione termini patiuntur.

Quærendus itaque fluvius Pado confluens, quatuor aut circiter infra Cremonam milliaribus; fortasse *Ollius,* aut alius, ad cujus confluentem Othoniani progrediebantur, et unde haud procul factum prælii initium.

lium[d] spatio distantes, petebant. Celso et Paulino abnuentibus, 'militem itinere fessum, sarcinis gravem, objicere

et Adduæ fluviorum, distantem a castris sexdecim millium intervallo. Celso et Paulino recusantibus, exponere copias labore fessas, sarcinis onustas, Vitel-

recentiores, et Ryckius cum Gronov. In Ms. Reg. *sexdecim.* In Mss. Harl.

NOTÆ

Tacitus vero ignarum dimittit lectorem, (quod summopere mireris,) ubi Vitellianis castra fuerint. Macer suos habuit gladiatores haud procul Cremona, cui Cæcina pontem objecit, structum, ut circumstantiæ suadent, non longe a præcipua castrorum sede. Dispersi quoque fuga Vitelliani Cremonam petunt, munitionis caput, et refugii locum.

Tandem Hist. III. ubi de Cremona, 'eadem rursus belli sedes :' et eod. lib. 'Othoniano bello Germanicus miles mœnibus Cremonensium castra sua, castris vallum suum circumjecerat.' Res animadversione digna, sed gratior, si hic fuisset inserta.

Ex omnibus hisce locis, (si meo stetur judicio,) certius, quam per conjecturas, statuere licet, Vitellianos castra habuisse ad Cremonam, quomodocumque illuc fuerint delati.

Othoniani autem, inquit Tacitus, quatuor progressi milliaria, relictis tamen, quæ castrorum Bedriacensium defensioni sufficerent, multis copiis; cum tamen locus ille, ad quartum a Bedriaco lapidem, in unam tantum noctem eligeretur. Othoniani enim, magna clade accepta, Bedriacum confugiebant.

Longius inde et sexdecim milliarium iter ingressi, non recta, ut præsumere licet, sed ad læva Padi deflectentes, quatuor circiter milliaria infra Cremonam, ad confluentes Padi et Oglio, ut hodie vocant, aut Agele, aut quodcumque fuerit nomen.

Et tamen non videntur ibi consedisse, sed recta in hostem, suis ad Cremonam munitionibus tutum, pergebant. Nam, inquit Tacitus, plerosque Vitellianos equites intra vallum suum redegerant. Prout ergo rem concipio, misellus hic vicus, *Bedriacum,* fuit nomine ita ignoto præteritis consecutisque temporibus, ut situs ejus inter incerta ponatur, dum injusta hujus prælii fama celebratur, præterita Cremona.

Et tamen conspirat scriptorum omnium in illud nomen consensus; nisi forte hæc movet ratio, quod Othoniani in fugam sparsi, eo se receperint. Pugnæ enim initium in vigesimum ab illo milliare incidit, et sub Cremonæ mœnia.

Tempus autem, si Josephum et Egesippum sequimur, in posterum a prælio *ad Castoris* diem. Sed Tacitus, cui hic potior debetur fides, in re magis ei explorata, utpote intra Italiam gesta, alio nobis præit. Suet. Oth. 9. occursum utriusque exercitus longe aliter describit. *Savilius.*

Sueton. Oth. 9. 'novissimo maximoque apud Bedriacum (prælio) fraude superatus est; cum spe colloquii facta, quasi ad conditionem pacis, militibus eductis, ex improviso atque in ipsa consalutatione dimicandum fuisset.'

[d] XVI. *inde millium*] Quatuor leucarum Gall.

hosti, non admissuro,[4] [e] quo minus expeditus, et vix quatuor millia[f] passuum progressus,[g] aut incompositos in agmine, aut dispersos[h] et vallum molientes aggrederetur.' Titianus et Proculus, ubi consiliis[i] vincerentur, ad jus Imperii[j] transibant. Aderat sane citus equo Numida[k] cum atrocibus mandatis, quibus Otho, increpita 'Ducum segnitia,[5]

lianis, non *id culpæ* commissuris, quin recentes, integri, et vix quatuor millia passuum emensi, aut inordinatos in itinere, aut palantes, et castra metantes adorirentur. *Titianus et Proculus, ubi prudentia inferiores erant, ad vim et auctoritatem principatus confugiebant. Et certe advolarat pernix equo Numida cum violentis jussis, quibus Otho, incusata* cunctatione ducum, prælii fortunam

Jes. *XV. inde millium.*—4 Ita optime Rhenanus. Vulgo in Mss. et veteribus editionibus, *non amissuro.* In Ms. Corb. *non annixuri.* Brotier.—5 Ms. Corb. *segnitie.*

NOTÆ

[e] *Non admissuro*] Eum errorem in bello non admissuris hostibus, quin integri, recentes, et expediti, fessos, inordinatos, et inconditos lacesserent.

[f] *Quatuor millia*] Leuca sit Gallica.

[g] *Progressus*] Nempe e suis castris, unde *expeditus* et recens profectus, fessos incompositosque Othonianos aggrederetur.

[h] *Dispersos*] Erant enim inconditi et velut sparsi disjectique manipulares, nec statim sub signis et armis, qui castra moliebantur: armati certe fodiebant, sed tantum gladio et pugione accincti, non ceteris armis, quæ labori obstitissent: nec sparsi variis locis: sic statim imperia ducum audire et accipere, aut in aciem assistere potuissent.

[i] *Ubi consiliis*] Utrumque forte opponebant, et jussa Othonis et sua: sed tamen prætendebant præcipue mandata Othonis. 'Aderat sane . . . Numida cum atrocibus mandatis.'

[j] *Ad jus imperii*] Nam 'profecto Brixellum Othone, honor imperii penes Titianum fratrem, vis et potestas penes Proculum.'

Ad jus imperii] Ad vim dominationis recurrebant, eaque sola nitebantur adversus egregia consilia: *sit pro ratione voluntas.*

[k] *Citus equo Numida*] Quis hic Numida? num inter auxilia Othonis ea gens? Minime, sed inter obsequia. Ne fugiat enim te latens hic ex antiquo mos; quo receptum, ut viris lautioribus ditioribusque *Afri* aut *Numidæ* equites essent ad iter: præcurrebant illi, et agmen ducebant heri sequentis.

Seneca epist. 88. 'O quam cuperem Catoni nunc occurrere aliquem ex his trossulis in via divitibus, cursores et Numidas et multum ante se pulveris agentem!' Idem expressius epist. 124. 'Omnes sic jam peregrinantur, ut illos Numidarum præcurrat equitatus, ut agmen cursorum antecedat.' Sueton. de Nerone c. 30. 'Iter fecisse traditur phalerata cum Mazacum turba atque cursorum:' nam *Mazaces*, Afri. *Lipsius.*

Numida] Numidia provincia Africæ minoris, sub Romanis: hodie *Constantina* provincia regni Alger, in Barbaria. *Tillem.*

rem in discrimen mitti' jubebat; æger mora[l] et spei impatiens.

41. Eadem[1] die, ad Cæcinam, operi pontis intentum, duo Prætoriarum[m] cohortium Tribuni, colloquium ejus postulantes,[2 n] venerunt. Audire conditiones ac reddere[o] parabat, cum præcipites exploratores, adesse hostem, nuntiavere. Interruptus Tribunorum sermo: eoque incertum fuit, insidias[p] an proditionem, vel aliquod honestum consilium[q]

experiri *imperabat; moræ impatiens et spei anxius.*

Eadem die, duo tribuni cohortium prætorianarum adierunt Cæcinam, fabricando ponti attentum, petentes congressum, et miscere sermonem cupientes. Jam *accipere conditiones et reddere parabat, cum advolantes exploratores nuntiarunt imminere hostem.* Sic *interpellatum tribunorum colloquium: ideoque ambiguum fuit, an fraudem aut perfidiam, vel aliquod egregium consilium agitaverint. Cæcina,*

1 Ryckii Cod. *eodem die.*—2 Ms. Corb. *expostulantes.*

NOTÆ

[l] *Æger mora*] Polybii verissima gnome: 'Gravissima omnibus hominibus futuri temporis expectatio.' Eo maxime insignis mollitia Othonis, quod inter spem metumque vivere diutius non potuerit, cum tot opes suppeterent, cum tot mortales spem ejus excitarent.

Æger mora et spei impatiens] Virg. 'Nunc nunc o liceat crudelem abrumpere vitam, Dum curæ ambiguæ, dum spes incerta futuri,' &c.

[m] *Prætoriarum*] Prætoriani urbanæ militiæ sueti, maxime cupiebant pacem, et urbem, et sua castra. Labores longinqui belli exhorrebant; et metuendi locus fuit, ne suo gradu et ordine dejicerentur prætoriani, si vinceret Vitellius: quos certe et victor mox uno edicto omnes exauctoravit.

[n] *Tribuni colloquium ejus postulantes*] Majorem fraudem innuit Sueton. quam Tac. et paulo aliter rem describit Oth. 9.

Colloquium ejus] Forte idem aut simile quid tentatum quod supra c. 20. 'Cæcina . . . tentata Othonianorum fide per colloquium et promissa, iisdem petitus, postquam pax et concordia speciosis et irritis nominibus jactata sunt,' &c.

[o] *Audire conditiones ac reddere*] Petron. 'Data ergo acceptaque patrio more fide, protendit ramum oleæ, a tutela navigii raptum, atque in colloquium venire ausa.' Virgil. 'Accipe daque fidem,' &c.

[p] *Insidias*] Incertum fuit, an tribuni illi fraudem aliquam pararent tali colloquio Vitellianis, an forte prodere Othonem vellent, et transire cum sua legione aut legionibus ad Vitellium pararent; sicque tali sermone pacta perfidiæ firmare vellent.

[q] *Honestum consilium*] An e Repub. an honestum quid et utile proponerent Cæcinæ; nempe ut, urbi causa, arma civilia ponerentur; et in medium de bono principe assumendo consuleretur, ut supra c. 37.

Vel aliquod honestum consilium] Ut supra c. 37. v. g. de conciliandis invicem exercitibus, de eligendo principe quem omnes approbarent, aut quid

cœptaverint.[3] Cæcina, dimissis Tribunis, revectus in castra, datum jussu Fabii Valentis pugnæ signum[r] et militem in armis invenit. Dum legiones[s] de ordine agminis sortiuntur,[t] equites prorupere:[u] et, mirum dictu, a paucioribus Othonianis quo minus in vallum impingerentur, Italicæ legionis virtute deterriti[4] sunt: ea, strictis[5] mucronibus, redire

tribunis abire jussis, reversus in castra, reperit datum signum prælii, imperio Fabii Valentis, et militem in procinctu. Dum legiones inter se comparant ordinem quo starent in acie, equites irrupere: et, mirum effatu, Italicæ legionis fortitudine impediti sunt, ne a paucioribus Othonianis in castra repellerentur: hæc legio, *nudatis*

3 Ms. Corb. *cœptarent.*—4 Sic bene Mss. ac veteres recentioresque editiones. Forte operarum errore, in quibusdam Rhenani aliisque mediis editionibus, *territi sunt.* Brotier.—5 Ita Rhenanus et recentiores. In Mss. Reg. Corb. et editione principe, *et astrictis.* Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *quæ astrictis.* Emendatum in Ms. Harl. *et.*

NOTÆ

simile quod Reipub. salubre foret. Num volebant ex composito, ut et astu militari, scientes animorum militarium, quod statim contigit, cum in procinctu ad prælium fuerunt?

Nempe *attonitas* Othonianorum *mentes*, pugna subito incipiente, 'falsum gaudium, quasi proposita factaque pace, in languorem vertit, repertis, qui descivisse a Vitellio exercitum ementirentur... quare, omisso pugnæ ardore, Othoniani ultro salutavere' Vitellianas legiones. Unde minus promti, minusque acres ad prælium suscipiendum facti sunt.

Nam et sociis, qui talem rumorem ignorabant, sic salutantes, 'metum proditionis fecere,' præter languorem qui in aliis oriebatur ex falso illo gaudio; scil. quasi Vitellianæ legiones ad Othonem defecissent.

[r] *Pugnæ signum*] Vertunt, quasi velum purpureum expansum fuerit supra tabernaculum ducis, quod certe signum prælii fuit. Sed puto, potest intelligi ibi signum pugnæ datum sine illo apparatu, quia festinabant: et hoc velum inter signa, sed non unum fuit. *Signum* ibi, id est classicum, vel quod voce promeretur, ut Jovis, Apollinis, &c.

[s] *Dum legiones*] Intellige *legiones* Vitellii, et per *equites*, etiam Vitellianos; qui fere rejecti et repulsi in castra sua a *paucioribus* equitibus *Othonianis*, virtute legionis Italicæ absterriti sunt; ne in vallum, scil. Vitellianum suum, impingerentur.

[t] *De ordine agminis sortiuntur*] Puto sic sortitas esse de statione in acie, cum multæ legiones adessent. At cum duæ aut paucæ aderant, verisimile est, jussu ac prudentia ducis dispositas in prælio astitisse, non sorte. Similiter et auxiliares, equites, et subsidiarias copias pro nutu ejus compositas in acie, et imperiis ejus intentas, aut quievisse, aut huc et illuc erupisse.

[u] *Equites prorupere*] Sic III. 2. 'Duæ tunc Pannonicæ ac Mœsicæ alæ perrupere hostem:' quæ alæ Othonis fuerunt, et de his intelligenda ista, 'a paucioribus Othonianis,' &c.

pulsos et pugnam resumere coëgit. Disposita Vitellianarum legionum acies[6] sine trepidatione: etenim, quanquam vicino hoste, aspectus armorum densis arbustis prohibebatur: apud Othonianos, pavidi Duces, miles Ducibus infensus, mixta vehicula[v] et lixæ, et præruptis[w] utrimque fossis, via quieto quoque agmini angusta. Circumsistere alii signa sua, quærere alii: incertus undique clamor accurrentium,[x]

gladiis, fusos ac disjectos reverti, et prælium redintegrare compulit. Instructum Vitellianarum legionum agmen sine tumultu; quippe, licet propinquo hoste, conspectus armorum arcebatur crebris ac spissis virgultis. At apud Othonianos, trepidi duces, miles infestus ducibus, promiscui currus et calones, et abruptis utroque latere fossis, iter pacato etiam incessui arctum erat. *Alii circumstare sua vexilla, alii* ea *inquirere: ambiguæ undique voces advenientium, appellantium; et ut cuique strenuitas*

6 *Acie* Budens. et Puteol. Alciat. et Rhenan.

NOTÆ

[v] *Mixta vehicula*] Plut. Oth. 'Nihil ordine gestum; dum et impedimenta pugnantibus permissa, multum confusionis importarent, et ipsa loci natura aciem divelleret, fossis ac sulcis referti, a quibus sibi metuentes, coacti sunt promiscue et catervatim pugnare cum hostibus. Duæ tantum legiones, Rapax pro Vitellio, et Adjutrix pro Othone, justa pugna certarunt.'

[w] *Præruptis*] Vertunt, abruptas abscissasque fossas, et quasi manu militari contra vim hostium præruptæ et præparatæ essent. Sed puto fuisse tantum *agrestes* fossas ex utraque parte viæ, ad tutelam agri et frugum comparatas, quæ tamen ordines legionum dividebant, aut coarctabant, ita ut impeditior esset via, et sic infesta foret agmini legionum etiam pacifice incedentium.

[x] *Incertus undique clamor, accurrentium*] Male, *vitantium:* nam immo 'circumsistere alii signa sua, quærere alii.' Melius *vocantium* vel *vocitantium;* nam 'incertus undique clamor,' *accurrentium*, eorum qui nempe circumsistebant signa sua; et *vocantium*, eorum, nempe, qui quærebant signa sua.

Nec ibi Tacitus de fortitudine aut metu loquitur, sed tantum postea, cum dicit, 'ut cuique audacia vel formido:' quod nullo modo refertur ad antecedentia.

Et puto eum esse sensum totius hujus loci: Cum miles Othonianus in duces suos pervicax esset, cum permixta essent agmini seu aciei vehicula et lixæ, cum esset via angusta tantæ multitudini ob præruptas utrimque fossas, confusio undique fuit.

Alii circumsistebant signa sua accurrentes, alii quærebant vocitantes; et in tali confusione ac tumultu miles, ut quisque audax vel trepidus fuit, in primam aciem vel in postremam ibant redibantve: nec enim ducibus nisi pro libidine parebant.

Et sic cum non sequerentur signa, aut non invenirent, ipsi pro libito stationem eligebant, pro audacia nempe vel formidine: quod tamen non impedit quin alii clamarent, vocarent, quærerent ubi signa sua, &c. Et necessario debet ibi esse *vocantium*,

vocitantium:[7] et,[8] ut cuique audacia vel formido, in primam postremamve[9] aciem prorumpebant, vel revehebantur.[10]

42. Attonitas subito terrore mentes falsum gaudium in languorem vertit,[y] repertis, qui 'descivisse a Vitellio exercitum' ementirentur. Is rumor, ab exploratoribus Vitellii dispersus, an in[1] ipsa Othonis parte, seu dolo, seu forte surrexerit, parum compertum. Omisso pugnæ ardore, Othoniani ultro salutavere: et hostili murmure excepti, plerisque suorum[z] ignaris, quæ causa salutandi, metum proditionis fecere. Tum[2] incubuit hostium acies, integris ordinibus, robore et numero præstantior: Othoniani, quanquam dispersi, pauciores, fessi, prælium tamen acriter sumsere:

aut pavor, in primos aut extremos ordines procurrebant vel revertebantur.

Inventis qui fingerent, defecisse legiones a Vitellio, *vana ea lætitia in segnitiem flexit animos, repentino pavore perculsos. Parum constat*, an *is rumor a speculatoribus Vitellii vulgatus* sit, *an ex ipsa Othonis factione, seu fraude, seu casu percrebuerit. Relicta prælii vehementia, Othoniani* hostes *ultro salutavere: et* illi *infesto fremitu excepti*, ac *multis suorum insciis, quæ ratio salutandi* esset, *timorem fraudis intulere. Tum prorupit hostium exercitus, densis ordinibus, viribus et multitudine validior: Othoniani, quamvis inconditi, ac numero inferiores*, et *fatigati*,

7 Sic bene Pichena et recentiores; præter Ryckium, qui e Ms. Agr. edidit, *volitantium*. In Mss. Farnes. Reg. Corb. et editione principe, *volantium*. Mss. Flor. Guelf. Bodl. et Puteolanus, *clamantium*. Mss. Harl. Jes. *clamitantiumque*. Reperit Lipsius in Ms. Vatic. *vomantium*. Tentabat Petavius, *vagantium;* melius certe, quam Jac. Gronovius, qui divinabat, *morantium*. Brotier. *vitantium* Boxhorn. vult.—8 *Et* abest a Mss. Jes. et Corb.—9 Ms. Corb. *postremamque ;* uti volebat Rhenanus.—10 In Ms. Flor. *relabebantur*. At nihil mutat Pichena. Recte quidem.

1 Ita Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Agr. Puteolanus et recentiores. In Ms. Reg. editione principe et Rhenanus, *an ipsa*.—2 Ryckii Cod. *tunc*.—

NOTÆ

vociferantium, aut aliquid simile: nam alias quomodo *clamor undique?* non præcise *accurrentium ;* igitur *accurrentium* et *vocitantium*.

[y] *Falsum gaudium in languorem vertit*] Cic. Philip. 12. cum mitterentur legati ad Antonium de pace: 'Quid? legionum nostrarum nervos nonne his consiliis incidimus? quis est enim, qui ad bellum inflammato animo sit futurus, spe pacis oblata? Ipsa Martia cœlestis et divina legio hoc nuntio languescet et mollietur, atque illud pulcherrimum Martium nomen amittet: excident gladii: fluent arma de manibus,' &c.

[z] *Plerisque suorum*] Nempe Othonianorum. Cum inter Othonianos multi salutassent, multi autem ignorarent salutandi causam, timuere isti ne proderentur a salutantibus, cum tamen salutantes nihil tale molirentur; immo sic incitarent Vitellianos ad deserendum Vitellium transeundumque in partes Othonis.

et, per locos, arboribus ac vineis impeditos,[3] non una[a] pugnæ facies: cominus eminusque[4] catervis[b] et[5] cuneis[c] concurrebant: in aggere viæ collato gradu[d] corporibus[e] et umbonibus niti,[6] omisso pilorum jactu, gladiis et securibus galeas loricasque perrumpere:[7] noscentes inter se,[8][f] ceteris[9] conspicui,[g] in eventum[h] totius belli certabant.

pugnam tamen strenue susceperunt; et per loca arbustis ac vitibus infesta, non una fuit *prælii forma: cominus et eminus per cohortes et globos congrediebantur; in itineris aggere stataria pugna* certantes, *corporibus et clypeis contendere, relicto missilium usu, ensibus et bipennibus cassides et loricas perfringere; agnoscentes invicem, et ceteris insignes, in summum totius belli dimicabant.*

3 Idem *loca .... impedita.*—4 Sic Mss. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps et recentiores. In Mss. Harl. Guelf. omissa copula, *que*. Omiserunt quoque Puteolanus et Gronovius.—5 Cod. Ryckii *ac*.—6 Sic Mss. Vatic. Farnes. Corb. editio princeps et recentiores. Puteolanus, ut et Mss. Harl. Bodl. Jes. perperam omisere, *niti*. Altera manu additum est in Ms. Harl.—7 Sic bene Ms. Corb. Rhenanus et recentiores. Perperam in Mss. Reg. Bodl. et veteri-

NOTÆ

[a] *Non una*] Non una et eadem, non similis tota acie pugnæ species. Alii *cominus*, alii *eminus* certabant. scil. *catervis* pugnabant *cominus; cuneis, eminus; at in aggere viæ, collato gradu, &c.* Aut forte *cominus eminusque, catervis et cuneis concurrebant*, indistincte: nam per catervas vel cuneos potuerunt cominus aut eminus certare; at *in aggere viæ collato gradu . . . niti, &c.*

[b] *Catervis*] Catervæ sunt Gallorum et Germanorum legiones; sex millia armatorum, quandoque decem, continebant: sed hic intelligit potius cohortes aut certe numeros, qui robur legionis non adæquarent. Sicque ob angustias loci certare coacti sunt.

Catervis] Forte ita ut multæ cohortes se invicem stiparent; sed puto, potius singulæ pugnabant, ob angustias loci.

[c] *Cuneis*] Cunei dispositi in modum literæ delta Δ, ita ut ordine priores aciem hostilem perrumperent, posteriores eminus dimicarent, non impediti a primis ordinibus.

[d] *Collato gradu*] Quod in Agric. vita appellat Tac. *pugnam in aperto*, et *complexum armorum:* scil. ibi *corporibus et umbonibus nitebantur*, quia ille agger viæ angustior quam ut aciem extendi pateretur; quia angustiis loci conflictabantur, umbonibus niti cœperunt, et omisso pilorum jactu, cominus galeas ac loricas hostium gladiis ac securibus perrumpebant.

[e] *Corporibus*] Interp. Hispanus: 'Densi ac conferti invicem, propriis corporibus atque umbonibus sese ipsi firmabant:' non male.

At non id solum agebant, sed etiam et corporibus atque umbonibus nitebantur contendebantque adversus hostem, eumque sic non pilis aut missilibus loco dejiciebant; sed veluti complexi, simul umbonibus nitebantur, simul gladiis et securibus *galeas loricasque* perrumpebant.

[f] *Noscentes inter se*] Othoniani scil. in eadem parte aciei se noscebant invicem, et ceteris conspicui erant; nempe suis, id est, aliis Othonianis:

43. Forte inter Padum viamque, patenti campo, duæ legiones congressæ sunt: pro Vitellio unaetvicesima, cui cognomen *Rapaci*,[i] vetere gloria insignis: e parte Othonis,

Forte inter Padum et iter, latissimo campo, binæ legiones concurrerunt: pro Vitellio, Unaetvicesima, cui vocabulum Rapaci, *prisco decore conspicua; pro Othone,*

bus editionibus, *perrupere.* Brotier.—8 In Ms. Agr. *noscentes inter se conspicui. Ceteri in eventum belli certabant.* Ryckio minime placet, *noscentes inter se:* mallet, *noscentes invicem se.*—9 Ita Mss. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In margine Ms. Bodl. *ceterum.* Mss. Corb. Reg. Bud. et editio princeps, *ceteri.*

NOTÆ

neque enim de hostibus intelligit; quod aliter expressisset.

[g] *Ceteris conspicui*] *Ceteris*, id est, non modo sibi invicem, sed et etiam forte hostibus conspicui. Quasi diceret: Noti inter se, et Vitellianis conspicui, in summam totius belli pugnabant. Sic infra III. 17. ‘ Nullum in illa trepidatione Antonius constantis ducis aut fortissimi militis officium omisit: occursare paventibus, retinere cedentes: ubi plurimus labor, unde aliqua spes, consilio, manu, voce, insignis hosti, conspicuus suis,’ &c.

[h] *In eventum*] Sic vertit Interpres Gall. Certabant illi in aspectu duorum exercituum, qui prout eorum prælium se haberet, sic de eventu *totius belli* judicabant. Sic illos inter se committit quasi novos Horatios et Curiatios pro toto exercitu certantes, aut instar earum gentium, quæ captivum unum ex hostibus cum aliquo suorum committebant; et ex eo prælio singulari in summam totius belli augurabantur.

Sed certe et alii eodem tempore certabant pari violentia; nec ita attenti aliorum prælio, ut summam belli hinc deciderent: quisque pro se pugnabat in eventum totius belli; id est, toto robore; et sive ceteri judicarent, sive non; nec judicabant, qui simul pari vi pugnabant, ut patet ex prælio legionum *Rapacis* et *Adjutricis.* Certabant in summam belli, non ut exinde de eventu judicarent alii, sed ut fortunam partium feliciter ipsi transigerent. Sic pugnabant, et ea vi, quasi sortem bellumque deciderent.

[i] *Cui cognomen Rapaci*] Non abs re puto proponi hic veterem lapidem qui Romæ in Capitolio, forma columellæ, in quo ea ordine desculpta.

NOMINA LEGIONUM.

II. AUGusta.	II. ADJUTrix.	IV. SCYTHica.
VI. VICTRix.	IV. FLAVia.	XVI. FLAVia.
XX. VICTRix.	VII. CLAUDia.	VI. FERRATensis.
VIII. AUGusta.	I. ITALica.	X. FRETENsis.
XXII. PRIMigenia.	V. MACEDONica.	III. CYRENensis.
I. MINERVia.	XI. CLAUDia.	II. TRAJana.
XXX. ULPia.	XIII. GEMina.	III. AUGusta.
I. ADJUTrix.	XII. FULMinatrix.	VII. GEMina.
X. GEMina.	XV. APOLlinea.	II. ITALica.
XIV. GEMina.	III. GALLicana.	III. PARTHica.
I. PARTHica.	II. PARTHICa.	

Velim Dionis recensum legionum, qui est lib. LV. cum hoc lapide conferri, a quo adjuti interpretes, paulo felicius sane eum vertissent. *Lipsius.*

prima Adjutrix, non ante in aciem deducta, sed ferox et novi decoris avida. Primani, stratis unaetvicesimanorum principiis,[1] aquilam abstulere: quo dolore accensa legio, et impulit rursus primanos,[k] interfecto Orphidio Benigno Legato,[l] et plurima signa[m] vexillaque ex hostibus rapuit. A parte[2] alia, propulsa quintanorum impetu tertiadecima legio: circumventi plurium accursu quartadecimani.[n] Et, Ducibus Othonis jam pridem profugis, Cæcina ac Valens subsidiis suos firmabant. Accessit recens auxilium, Varus[3]

Prima Adjutrix, *quæ nondum ante in aciem astiterat, sed promta, audax, et novæ gloriæ cupida. Prima, profligatis Uniusetvicesimæ principiis, aquilam abripuit: qua contumelia iraque stimulata legio stravit fuditque vicissim Primanos, interemto Orphidio Benigno legato, et multa signa vexillaque Primanis abstulit. In parte alia, tertiadecima legio repulsa Quintanorum ferocia; quartadecima* legio *intercepta* est *plurium incursu. Et, legatis Othonis jam pridem dilapsis, Cæcina ac Valens subsidiarias copias suis addebant. Advenit* et *novum subsidium, Varus Alphenus*

1 Sic bene Mss. Flor. Reg. Corb. Bud. Agr. editio princeps, Rhenanus et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *principibus.* In his vocibus sæpe erravere librarii, ut videre est apud Stewechium, in Commentario ad Vegetium, II. 7. et III. 2. *Brotier.*—2 Sic Rhen. a Budens. Prius legebatur *aperte.*—3 Ita Pichena et recentiores ex Plutarcho in Othone, p. 1072. Οὔαρος Ἄλφηνος. At in Mss. Harl. Bodl. Jes. Corb. et editionibus veteribus, *Varenus Alphenus.* Varenum memorat vetus Inscriptio apud Grute-

NOTÆ

[j] *Principiis*] Per *principia*, intellige præcipua lectaque robora virorum armorumque totius legionis. Et hæc in prima cohorte disposita cum primipili centurione, qui per omnes militiæ gradus ad istum honorem pervenerat, et cui mandata cura aquilæ. Ibi tribuni, præfecti castrorum, legati, et quicquid fortissimum, splendidissimum, ac nobilissimum fuit.

[k] *Impulit rursus primanos*] Hic *rursus* non significat *iterum*, sed *versa vice*, ut sæpe apud Tacitum. *Pichena.*

[l] *Legato*] Legato scil. legionis Unaetvicesimæ.

[m] *Plurima signa*] Non tamen Aquilam suam recuperavit, sed decus utcumque sic instauravit. Patet infra hanc aquilam mansisse penes Othonianos, seu *Primanos.* Puto, non potuit recipi aquila semel amissa, nisi profligatis principiis hostium, quibus recondita aquila, quæ rapta erat, ut loco sanctiori et validiori.

Et ex hastili statim abripiebant Aquilam et abdebant, nec ultra exponebant. Modica erat aquila sæpius argentea vel aurea, et magni decoris momentique in militia, signumque hoc sanctissimum in castris fuit.

[n] *Quartadecimani*] Id est, vexillarii hujus legionis. Non affuit aquila, seu robur quartadecimanorum. Quare et facilius circumventi sunt, *plurium accursu.*

Alphenus[o] cum Batavis, fusa gladiatorum manu, quam, navibus transvectam, oppositæ cohortes[p] in ipso flumine trucidaverant:[4] ita victores latus hostium[q] invecti.

44. Et, media acie perrupta, fugere passim Othoniani, Bedriacum petentes.[r] Immensum id spatium:[s] obstructæ

cum Batavis, cæso gladiatorum agmine, quos, navigiis transgressos, objectæ cohortes in ipso amne obtruncaverant: sic victores a latere Othonianos invasere.
Et medio agmine perrupto, terga vertere passim Othoniani, Bedriacum tendentes.

rum, p. 481. n. 10. *Brotier.*—4 Quidam corrigit *trucidaverunt.* Male. *Ernest.*

NOTÆ

[o] *Varus Alphenus*] Præfectus castrorum Valentis, et nunc jussu Cæcinæ relictus, ut cum Othonianis gladiatoribus manum consereret, ubi res poscere videretur. *Savilius.*

[p] *Cohortes*] Batavorum nempe.

[q] *Latus hostium*] Initio prælii ita dispositi Vitelliani et invicem Othoniani, ut neutri possent invadi a tergo aut a lateribus. Sed victores Vitelliani, simulque adventantes a victoria Batavi, jam non solum adversa fronte hostes, sed et *a lateribus* invadunt; sicque facile perrumpunt.

[r] *Bedriacum petentes*] Ad vigesimum inde milliare distans. Plutarchus scribit 150. stadia; id est, paulo infra nonum decimum milliare. *Savilius.*

[s] *Immensum id spatium*] Sic innuere Tacitus videtur progressos esse usque ad 'confluentes Padi et Adduæ fluminum, XVI. inde millium spatio distantes;' et sic abfuisse a Bedriaco 20. millibus: et videtur ad hos *confluentes* prælium commissum esse, ita ut eadem die confecerint Othoniani 16. milliarium iter, pugnaverint, victique refugerint Bedriacum ad 20. milliaria, ante occasum solis mense Aprili. Et ipsi hostes insecuti victos fuerint eadem die usque ad quintum milliare a Bedriaco; quo loco pernoctarunt sine munimentis, quia fessi prælio et itinere; et præcipue, quia victoria fiduciam addiderat.

Itaque quatuor leucas Gallicas confecerint Othoniani ea die, qua pugnarunt, et refugerunt ad quinque leucas post cladem: quod fieri potest diebus jam longioribus, Aprili mense. At id certe non sine summa ducum imprudentia.

Et quod in ea occasione longius ac molestius est fesso ex itinere militi, antequam pugnarent, vallum munire debuerunt Othoniani. Quod innuit c. 40. Celsus Paulinus: 'hosti, non admissuro quominus .... vallum molientes' Othonianos 'aggrederetur.'

Attamen verisimile est, Othonianos nova vesania percitos, nulla sibi castra immunisse ante prælium. Supra 40. 'Celso et Paulino abnuentibus militem .... sarcinis gravem objicere hosti.' Et infra 41. 'Apud Othonianos .... mixta vehicula et lixæ.' Quas sarcinas, vehicula, lixasque deposuissent in castris, si ante vallassent.

Forte tamen verisimile est, Othonianos non ivisse usque ad confluentes Padi et Adduæ, et mutato forte consilio, quia 'aderat sane citus equo Numida cum atrocibus mandatis,' &c.

NOTÆ

recta tendisse ad hostem, qui forte propius aberat quam 16. milliaribus. Hoc forte innuit c. 40. Paulinus: 'hosti, non admissuro, quominus expeditus, (hostis scilicet ipse,) vix quatuor millia passuum progressus, aut incompositos in agmine, aut dispersos et vallum molientes aggrederetur.'

Et videtur colligi posse, ex verbis Taciti, nondum tendisse Othonianos ad hostem, nondum lacessere prælio recta voluisse: nam *confluentes*, *&c.* *petebant*, non castra hostium, qui forte propiores confluentibus his, et a quibus oppugnari statim in itinere timet Paulinus, aut cum *vallum molirentur*.

Et cur timeret oppugnari Paulinus ab hoste vix progresso ad quatuor millia passuum, si abesset hostis ad confluentes, ad 16. inde milliaria? Et cur sibi metueret in agmine, si ad hostem recta tenderent Othoniani, et si irent ad *confluentes* consulto, ut prælium ibi committerent?

Igitur, ut puto, relicto consilio et itinere quo tendebant, ad *confluentes* amnium, auditis Numidæ jussis recta ivere ad hostem, et prælium commisere. Et sic propius abfuerint Othoniani a Bedriaco. Sicque minus itineris confecerint ea ipsa die, qua pugnarunt, sive dum irent ad prælium sive dum refugerent.

Sic etiam et forte Vitelliani paulo minus aberant ab eo loco, quo prope Bedriacum pernoctarunt. Et si res transacta esset ad 20. milliaria a Bedriaco, non video cur pugna illa seu clades *Bedriacensis* appellaretur, cūr *duabus cladibus infaustus notusque* locus ille diceretur.

Nec refert, *immensum id spatium* vocari Tacito; certe immensum fuit ob fugam, ob cladem, ob stragem corporum etiam si duplo brevius esset iter. Sic vocat immensam stragem, ubi de cæde Galbæ Hist. lib. I. 47. 'per strages jacentium, in Capitolium ..... vectus:' licet tres viri tunc tantum occisi sint in foro.

Non adeo *immensum* fuisse illud spatium colligi posset ex his, cap. 44. de Vedio Aquila, qui multo adhuc die vallum ingressus, quem et vulgus militum præcesserat. Nam 'clamore seditiosorum et fugacium circumstrepitur.' *Vedius.*

Et si recta tendissent ad hostem, statim atque de prælio dubitatum in castris ad quartum a Bedriaco, cur diceret, Tacitus: 'Confluentes Padi .... petebant?' quidni castra hostium? Igitur, quantum conjicio, quatuor millia incessere Othoniani, antequam pugnarent, et post pugnam, per octo millia refugere.

Attamen Plutarchus sic rem narrat fere ut Tacitus, et perindè ambigue, in Othone: 'Cum Bedriaci morantes Othonis milites irati pugnam poscerent, producit eos Bedriaco Proculus ad 50. stadia, et castra posuit adeo imperite, ut quanquam verno tempore anni, et tot circum amnibus, penuria tamen aquæ fatigarentur. Postridie volentem Proculum in hostes, a quibus haud minus centum stadiis aberant, ducere, Paulinus prohibebat, operiendum affirmans; neque defatigandum exercitum, nec statim ex itinere pugnam committendam cum hominibus, qui, dum ipsi tantum iter cum jumentis suis ac calonibus perficerent, interim per otium arma aptare, et aciem instruere possent. Disputantibus adhuc ducibus, eques Numida intervenit, literas ab Othone afferens, quibus jubebat suos, omni sublata mora, in hostem pergere. Illi vero statim profecti sunt.'

Quoad distantiam locorum et itinerum, convenit Plutar. cum Tacito. c. *stadia* sunt 16. milliaria, et tantum

strage corporum viæ; quo plus cædis[t] fuit: neque enim, civilibus bellis,[1] capti in prædam[u] vertuntur. Suetonius

Immensum illud iter: impeditæ viæ cadaverum strage; quo major clades fuit: namque, civilibus bellis, captivi non servantur, non venduntur aut emuntur. Sue-

1 Ita Mss. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps, Ryckius et recentiores.

NOTÆ

abfuisse hostes dicit. Docetque huic consilio refragatum esse Paulinum; sed disputantibus ducibus adventasse Numidam, nomine Othonis, qui juberet duci statim adversus hostem, qui 16. millibus pass. hinc distabat. Duces igitur statim viam ingressi sunt, et pugnam commisere, ut jussum erat. Igitur ad 16. *milliaria* progressi Othoniani, scilicet 'ad confluentes Padi et Adduæ,' ut castra castris conferrent. Quin prorsus conveniant auctores, tantum obstat id, quod pro consilio affert Paulinus c. 40. 'objicere hosti, non admissuro, quo minus expeditus et vix quatuor millia passuum progressus, aut incompositos in agmine, aut dispersos et vallum molientes aggrederetur.'

Quod non intelligo, nec satis concilio, nisi intelligat Paulinus, hostem occursurum Othonianis, *in agmine* incompositis, *expeditum*, id est, nullis sarcinis gravem aut impedimentis; et *vix quatuor millia passuum progressum*, et quasi recentem e suis castris advectum. Cum contra Othonianus miles jam itinere duodecim milliarium *fessus, sarcinis gravis*, lixis, vehiculis, machinis impeditissimus incederet, omnibusque ad vallanda castra necessariis onustus.

Et videtur illustrasse Tacitum Plutarchus, ac firmasse, si bene cepit ipsius mentem, cum diserte et clare dicit, abfuisse hostem 16. milliaribus, et in ipsum Othonianos duces jussu Numidæ, seu Othonis, ipsa eadem die contendisse.

Itaque peritus belli Paulinus prævidebat, hostes, statim atque per exploratores comperissent, esse in itinere Othonianos, non admissuros, quin progressi e castris obviam, expediti et recentes, usque ad 3. aut 4. milliaria, aggrederentur via fessos et sarcinis graves Othonianos, aut in agmine seu itinere, aut dispersos, cum vallum molirentur, si forte ipsa die vallum munire Othoniani, nec statim pugnare vellent. Et ideo nolebat hac de causa objicere hosti militem via fessum, &c.

Vitelliani non obviam issent Othonianis usque ad castra, quæ relinquebant ipsi Othoniani, sed in itinere ex suppositione Paulini, occurrissent ipsis Vitelliani expediti ad 4. millia a suis castris, scil. Vitellianis: quod eo casu contraxisset, brevioremque viam Othonianorum fecisset; sed hostem, cum non obviam veniret, ultro lacessitum iverunt Othoniani usque ad 16. milliaria, quocumque loco essent hostium castra, et quoscumque *confluentes* ipsi adierint; nam de his non satis constat apud Tacitum aut Plutarchum.

[t] *Quo plus cædis*] Videtur afferre hic duplicem rationem cur *plus cædis* fuerit, nempe et quia *obstructæ strage corporum viæ*, et quia *civilibus præliis capti non in prædam vertuntur.* Forte leg. *neque etiam*, pro *neque enim.*

[u] *Neque enim civilibus præliis capti in prædam*] Quod antiqui certe moris

Paulinus et Licinius Proculus diversis itineribus,[v] castra[w] vitavere.[2] Vedium Aquilam,[3] tertiædecimæ legionis Legatum, iræ militum inconsultus pavor[x] obtulit: multo adhuc die[y] vallum ingressus, clamore seditiosorum et fugacium

tonius Paulinus et Licinius Proculus diversa via munimenta declinavere. Metus imprudens furori militum objecit Vedium Aquilam legatum tertiædecimæ legionis. Is *cum multa adhuc luce castra introisset, turbidi et fugaces* eum *undique vocifera-*

In Mss. Harl. Jes. et Puteolanus, *civilibus prœliis.*—2 Male Ms. Farnes. *petivere.* Brotier.—3 Ms. Corb. et editio princeps, *Vedium Aquilum.*

NOTÆ

ac priscæ modestiæ fuit. Sic olim Mariana et Cinnana proscriptione opibus civium abstinuerunt manus: tum nemo inventus qui sic ditari vellet. Val. lib. IV. 'In illa quoque procella, quam C. Marius et L. Cinna Reipub. inflixerant, abstinentia populi Rom. mirifica conspecta est. Nam cum a se proscriptorum penates, vulgi manibus deripiendos, objecisset, inveniri potuit nemo, qui e civili jactura prædam peteret; unusquisque se ab his, perinde ac a sacris ædibus abstinuit.'

v *Diversis itineribus*] An *diversis* invicem *itineribus* duces illi *vitavere castra?* an per diversa et avia amotaque a castris itinera, *castra vitavere?* hoc ultimum firmat Plutarchus.

w *Castra vitavere*] Plutarch. Oth. 'Ex ducibus, neque Proculus neque Suetonius castra intrare ausi, sed ea declinarunt, metu militum,' &c.

x *Inconsultus pavor*] Puto, non pavor ipsius Aquilæ, sed potius terror vanus, et auctore incerto incussus animis militum, ob recentem cladem in metum facile pronis: et seditiosi fugacesque tum absolvi flagitiis videntur, cum aliis suum scelus exprobrant.

Forte Vedium tamen *inconsultus pavor* e prælio ante alios abripuit, et hinc iræ militum offertur, tanquam desertor proditorque partium; et hinc multo adhuc die vallum ingressus est. Erat ipse legatus tertiædecimæ legionis, quæ propulsa fuerat quintanorum impetu, hinc forte *pavor.*

Et addit Tacitus, *ducibus Othonis jam pridem profugis;* igitur vel inter alios duces fugit, vel abreptus est impetu retrocedentis legionis tertiædecimæ; unde pavor, et forte spem victoriæ cito abjecit. Illum tamen absolvit flagitii Tacitus, cum dicit, *nullo proprio crimine ejus, &c.*

Forte jam initio prælii propulsa legio Vedii: qua fuga simul abreptus est, cum fugaces sisteret ac firmaret, et incursum hostium sustineret.

y *Multo adhuc die*] Controversiam huic loco movere liceat, quomodo sexdecim milliaria conficere possit exercitus diei unius itinere, in hostem pugnare, cæsusque et in fugam conjectus, viginti emetiri milliarium viam, aut noctem prævertere, suo illuc adventu, medio mense Aprili. *Savilius.*

Seditiosi sæpe fugacissimi: fugacissimi autem, utpote timidi, finem prælii pro solito antevertunt. Nec de ducibus, ut in equo expeditis mirum, si ante noctem in castra redierint: de pedite magis difficile videatur. Sed puto, illud prælium magis

circumstrepitur: non probris, non manibus abstinent: 'desertorem proditoremque' increpant: nullo proprio crimine ejus,[4] sed more vulgi, suum quisque flagitium[z] aliis objectantes. Titianum et Celsum nox juvit, dispositis jam excubiis, compressisque militibus, quos Annius Gallus[a] precibus, consilio, auctoritate flexerat, 'ne super cladem adversæ pugnæ suismet ipsi cædibus sævirent: sive finis bello venisset, seu resumere arma mallent, unicum victis in consensu levamentum.' Ceteris fractus animus.[b] Prætorianus miles, 'non virtute se, sed proditione victum,'[c] fre-

tionibus invadunt: non conviciis, non vi temperant, ut transfugam et perfidum *insectantur; nulla propria culpa ejus, sed pro ingenio vulgi, suum quisque facinus aliis exprobrantes. Tenebris protecti Titianus et Celsus, ordinatis jam vigiliis, sedatisque militibus, quos Annius Gallus lenierat precibus, consilio, auctoritate*, ne præter cladem infelicis prælii, suamet ipsi sævitia grassarentur: sive exitus bello esset, seu redintegrare bellum mallent, unicum victis in concordia solatium. *Reliqui animum despondebant. Prætoriæ cohortes*, non vi se, sed perfidia super-

4 *Ejus* abest a Ms. Corb.

NOTÆ

impetu transactum, quam constantia Romani vetustique militis.

Præterea miles nulli disciplinæ astrictus, et ducibus nequaquam parens, iter fugæ facile arripuit et celeriter confecit: nec impossibile est, quatuordecim horis, quod est spatium diei, mense Aprili, illud iter confecisse et pugnasse.

Hac die confecerint Othoniani ante pugnam 4. leucas Gall. et post prælium quinque: quid mirum de pervicaci et fugace milite?

[z] *Suum quisque flagitium*] Id est, suam fugam ipsi, qui priores e pugna fugerant, duci objectabant. Forte ante fugerant ipsi seditiosi ac *fugaces*, quorum clamore et *probris circumstrepitur* Vedius, aut certe simul fugerant, et receperat ipse ex fuga forte quos potuit, innocens a flagitio, quod omnium fuit: 'nullo proprio crimine ejus,' inquit Tacitus.

[a] *Annius Gallus*] Consultationi ad Bedriacum habitæ non interfuit: quando reversus eo fuerit, et cur, ceteris ad pugnam euntibus, ibidem substiterit, Taciti negligentia intactum reliquit; qui hac narratione ita defunctus est, ut illud solum intelligamus, quid scripserit, non intellexisse.

Et sane quoad particularia, scribit Plutarchus, eos qui in acie versati fuerint, professos sui se ignaros fuisse: 'cum omnia confuse gererentur.' *Savilius.*

Annius Gallus] Qui forte manserat in castris: alioqui in eadem culpa esset, apud vulgus, vel opportune advenit, cum jam arderet seditio.

[b] *Ceteris fractus animus*] Legionariis nempe et sociis, qui legiones ex more firmabant pari robore.

[c] *Sed proditione victum*] Forte intelligunt, quod habetur supra c. 42. 'Attonitas subito terrore mentes, falsum gaudium in languorem vertit,

mebat. 'Ne Vitellianis quidem incruentam fuisse victoriam, pulso equite,[d] rapta legionis aquila: superesse cum ipso Othone militum quod trans Padum fuerit:[e] venire Mœsicas legiones: magnam exercitus partem Bedriaci[f] remansisse: hos certe nondum victos: et, si ita ferret,[5g] honestius in acie perituros.' His cogitationibus truces aut pavidi, extrema desperatione ad iram sæpius, quam in formidinem, stimulabantur.

atas, *jactabant per iram.* Vitellianis etiam multo cruore stetisse victoriam, profligato equitatu, ablata legionis aquila: integras esse adhuc cum ipso Othone copias quæ trans Padum fuerint; adventare Mœsicas legiones; magnam partem exercitus Bedriaci substitisse: illos certe nondum superatos; et, si ita casus daret, gloriosius in prælio morituros. *His consiliis feroces aut trepidi, ultima desperatione ad iram sæpius, quam ad metum incitabantur.*

5 Sic bene Puteolanus et recentiores. Sic jam Tacitus, Annal. III. 15. Id est, si res ita ferret. Perperam Mss. Reg. Guelf. et editio princeps, *si ita ferrent.* In Mss. Harl. Guelf. *fieret.* Ms. Jes. *foret.* Brotier. Acidalius putabat, *si sors ita ferret.* At similiter cum vulgato, III. 15.

NOTÆ

repertis, qui descivisse a Vitellio exercitum ementirentur:' et 'omisso pugnæ ardore, Othoniani ultro salutavere; et hostili murmure excepti, plerisque suorum ignaris, quæ causa salutandi, metum proditionis fecere.'

Vel id ementiebantur prætoriani de legatis et ducibus Othonis, ut facilius incitarent vulgus ad nova bella, instaurarentque sic fortunam partium; seque solos amicos fidissimos Othonis, et robora partium putabant.

Et certe tum res eorum et salus præcipue agebatur in victoria, scilicet, quia occiderant principem: cujus sceleris 'ultor est, quisquis successit;' et si victi forent, sic veniæ spem, omnemque ignominiam consumserant.

Sed proditione] Præcipue suorum ducum, quibus maxime infesti prætoriani, cæde principis et sceleribus vesani.

Proditione] Ducum scil. nam maxime suspectabant honestissimum quemque, ut qui se cæde Galbæ polluissent: et inprimis senatum exhorrebant.

[d] *Pulso equite*] De quo supra c. 41. 'Quominus in vallum,' Vitellianum scil. 'impingerentur, Italicæ legionis virtute territi sunt.'

[e] *Quod trans Padum fuerit*] Non tradidit, quot, aut quantæ illæ copiæ essent Othonis: num forte ad Alpes dispositæ illæ copiæ, quo transitum Cæcinæ prohiberent?

[f] *Bedriaci*] In munimentis scil. nempe ad tuenda castra impedimentaque et sarcinas legionum. Quare et in ea castra refugerunt post prælium, quod inde Bedriacense appellatur; et quia ibi se dediderunt Vitellianis ducibus.

[g] *Ferret*] Forte simplex *ferret,* pro *conferret*: quod est, expediret; vel, *si fors ferret.*

45. At Vitellianus exercitus, ad quintum a Bedriaco lapidem[h] consedit, non ausis Ducibus eadem[1] die oppugnationem castrorum: simul voluntaria deditio sperabatur. Sed expeditis, et tantum ad prælium egressis,[i] munimentum[j] fuere arma et victoria. Postera die, haud ambigua Othoniani exercitus voluntate, et, qui ferociores[k] fuerant, ad pœnitentiam inclinantibus, missa legatio:[l] nec[2] apud Duces Vitellianos dubitatum, quo minus pacem concede-

At Vitellianus exercitus substitit ad quintum milliare a Bedriaco, non ausis legatis obsidere castra eadem die: et sperabant, sponte se dedituros Othonianos. *Sed expeditis, et solum ad pugnam profectis, pro vallo fuere armorum et victoriæ fiducia. Postridie ejus diei, haud incerto Othoniani agminis consilio, et, qui promtiores fuerant,* jam *pronis ad pœnitentiam, missi* sunt *legati: nec apud duces Vitellianos*

1 Ita Ms. Corb. editio princeps et recentiores. In Ms. Harl. et Puteolanus, *eodem die.*—2 Perperam Mss. et veteres editiones, *missa legatione apud*

NOTÆ

[h] *Ad quintum .... lapidem*] Leuca Gallica, et insuper quarta pars leucæ.

[i] *Egressis*] Ut qui egressi essent e castris ad prælium, non ad iter, neque post iter ad vallum nocte muniendum; ideo neque sarcinas nec utensilia, neque ligones, aut cetera vallandis castris necessaria secum attulerant.

[j] *Munimentum*] Hoc dicit, quia traduxerunt noctem hanc sine munimentis. Nulla sibi munierunt castra Vitelliani, quia fessi prælio et itinere serius advenere, et quia sine impedimentis egressi, non ut ad bellum, sed ut ad prælium erant. Pro castris et munimentis habuere victoriam et fiduciam armorum, et metum profligati hostis.

[k] *Qui ferociores*] Prætoriani nempe.

[l] *Missa legatio*] Cur hi legati morati sint, describit Plut. Oth. 'Postquam explorassent militum animos, invenissentque ipsos pacem cupere, Titianus jussit proficisci legatos. Placuit igitur Celso et Gallo ire et colloqui cum Cæcina et Valente. In itinere ipsis occurrerunt centuriones, qui nuntiabant, jam motum exercitum venire Bedriacum, ipsos vero missos a ducibus de concordia. Laudatos ipsos Celsus rogavit, ut secum reverterentur ad Cæcinam; at cum jam prope castra essent, discrimen adiit Celsus. Nam forte occurrerunt illi equites, qui antea per insidias victi ab ipso fuerant; qui, ut advenientem adverterunt, statim in ipsum irruunt: at centuriones et alii ductores ordinum se opponentes, vim arcebant; et simul e castris Cæcinæ cum id audissent, advolantes in equis, audaciam equitum compressere; et, Celso comiter benigneque excepto, simul omnes Bedriacum profecti sunt.'

Et, puto, causa fuit, cur *legati paulisper retenti* sint, nempe illud jurgium equitum, qui Celsum velut hostem invasere, et viæ legationique moram attulere.

Aliam tamen rationem affert Plutar. quia scil. nullum caduceatorem præmisissent, quem forte propius advecti legati præmittere cogitabant.

rent. Legati paulisper retenti :[m] ea res hæsitationem attulit ignaris adhuc, an impetrassent. Mox remissa legatione, patuit vallum. Tum victi victoresque in lacrymas effusi, sortem civilium armorum[3] misera lætitia[n] detestantes. Iisdem tentoriis alii fratrum, alii propinquorum, vulnera fovebant. Spes et præmia in ambiguo: certa, funera et luctus. Nec quisquam adeo mali expers, ut non aliquam mortem mœreret. Requisitum Orphidii Legati corpus, honore solito crematur:[o] paucos necessarii ipsorum sepelivere : ceterum vulgus super humum relictum.[p]

cunctatum, quin pacem tribuerent. Legati tantisper detenti erant : *ea res dubitationem importavit insciis adhuc, an* pacem *obtinuissent. Dein remissis legatis, aperta sunt castra. Tum victi victoresque* simul *in fletum prorupere, conditionem civilis belli miserabili gaudio abominantes. Iisdem contuberniis, plagas alii fratrum, alii proximorum curabant. Spes et merces in incerto ; certa, exitia et luctus. Nec quisquam adeo a calamitate immunis, ut non aliquam necem lugeret. Investigatum corpus Orphidii legati solenni pompa comburitur: nonnullos propinqui ipsorum tumulo composuere : cetera plebs per campos* passim *omissa.*

duces. Optime emendavit Pichena, *missa legatio ; nec apud duces ;* ut patet ex Plutarchi narratione, supra memorata. Ms. Harl. habebat quoque, *legatione:* sed altera manu emendatum, *nec.* Brotier.—3 Ms. Corb. et editio princeps, *civilium bellorum.*

NOTÆ

[m] *Legati paulisper retenti*] Plutar. διὰ τὸ ἀκήρυκτον τῆς ὁδοῦ· ipse tamen Celsus κῆρυξ *caduceator* fuisse videtur. At *centuriones* obviam facti, et alii *advolantes in equis*, legatos periculo exemere. Sic apud Valer. lib. v. ubi de Pyrrho : 'Ab eadem altitudine humanitatis, legatis Romanorum ad redimendos captivos castra sua petentibus, quo tutius venirent, Lyconem Molossum obviam misit : quoque honoratius exciperentur, ipse cum ornato equitatu extra portam occurrit.'

[n] *Misera lætitia*] *Lætitia* victoribus, sed *misera ;* quia præmia talis victoriæ incerta erant, et certa vulnera : quia fratrum alii, alii propinquorum vulnera fovebant. Et si misera victoribus lætitia, quanto miserior victis fuit, quibus tum etiam nefas erat queri de sua clade !

[o] *Legati corpus, honore solito crematur*] An per *honorem solitum* intelligit, fuisse crematum cadaver solenni ipso more, quo corpora civium Roman. in pace et in urbe ?

Num potius intelligit honorem deferri solitum in funere virorum militarium, cum in loco prælii, aut in castris sepelirentur ? de quo honore Virgil. VI. 'Ingentem struxere pyram, cui frondibus atris Intexunt latera, et ferales ante cupressos Constituunt, decorantque super fulgentibus armis,' &c. 'Purpureasque super vestes, velamina nota, Conjiciunt ; pars ingenti subiere feretro, Triste ministerium, et subjectam more parentum Aversi tenuere facem : congesta cremantur Thurea dona, dapes, fuso crateres olivo,' &c.

[p] *Ceterum vulgus super humum re-*

46. Opperiebatur Otho nuntium pugnæ, nequaquam trepidus, et[1] consilii certus: mœsta primum fama, dein profugi e prælio perditas res patefaciunt. Non expectavit militum ardor vocem Imperatoris:[q] 'bonum habere animum' jubebant: 'superesse adhuc novas vires, et ipsos extrema passuros ausurosque:' neque erat[2] adulatio. Ire in aciem, excitare partium fortunam, furore quodam et[3] instinctu flagrabant: qui procul astiterant, tendere manus, et proximi prensare[4] genua; promtissimo Plotio Firmo.[5] Is Præ-

Expectabat Otho nuntium prælii, minime pavidus, et propositi certus: tristis primum rumor, mox fugientes e pugna, amissas res declarant. Tum *non operiebatur militum alacritas hortationem principis: immo* forti esse animo *suadebant:* manere adhuc integras copias, et ipsos ultima toleraturos tentaturosque: *neque erat assentatio. Prodire in aciem, instaurare partium fortunam, rabie quadam et impetu exardebant: qui longe astabant, attollere dextras, et qui propius aderant, complecti genua; flagrantissimo Plotio Firmo. Is præfectus prætorii subinde*

1 Rhen. mallet *sed.*—2 *Erat* abest a Ms. Corb.—3 Ita Ms. Reg. Puteolanus et recentiores. In Ms. Jes. *pavore quodam, &c.* Corrupte editio princeps, *furoreque amenti instinctu.* Inde Ms. Agr. *furore quodam et amenti instinctu.* Brotier.—4 Sic editio princeps et recentiores. Perperam Mss. Reg. et Corb. *pensare.* In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *prehensare;* et sic Ryckius et Gronovius.—5 Ita Mss. Reg. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In Mss. Corb. Agr. et editione principe, *promtissimus Plotius Firmus.* Plutarchus, in Othon. p. 1076. Plotium appellat *Pollionem.* At error est; et pro Πολλίωνος emendandum Πλωτίου, ut recte

NOTÆ

lictum] Quo fœdissimo spectaculo 40. postea diebus elapsis, pavit oculos Vitellius, non sine sævitia intestabili, ignarus instantis fati, suique, et fortunæ, dirum jocum jam struentis, immemor.

Vulgus super humum relictum] Quod inhumanum. Sed quis occisos sepeliat? an hostes hoc humanitatis officio defungantur? Sic forte se ulciscuntur, præpostera jam tamen pœna. An amici? Forte non audent, ne exinde captare adhuc vulgi favorem videantur: quod exprobratum olim Germanico, ob sepultas Varianas reliquias post sextum cladis annum.

Forte etiam, ne objectarent iterum cladem suam aspectui militum, et minus exin promti fierent ad prælia. Forte magis, quia jus fasque omne humanum bellis civilibus abruptum ac proculcatum fuit.

q *Vocem Imperatoris*] Non expectavit miles allocutionem principis, qua solaretur victos: ipse miles solabatur ultro principem, et *bonum habere animum* jubebat. Videtur tamen Otho, non *trepidus*, sed *consilii certus*, tum escendisse suggestum; a quo, qui milites *procul astiterant, tendere manus*, et *proximi* tribunali seu principi, *prehensare genua, &c.*

E quo suggestu tandem sic orditur, et alloquitur militem Otho: 'Hunc animum, hanc virtutem vestram ultra periculis objicere nimis grande vitæ meæ pretium puto,' &c.

torii Præfectus[r] identidem[6] orabat, 'ne fidissimum exercitum, ne optime meritos milites desereret: majore animo tolerari adversa,[s] quam relinqui: fortes et strenuos etiam contra fortunam insistere spei; timidos et ignavos ad desperationem formidine properare.'[t] Quas inter voces, ut flexerat vultum aut induraverat[7] Otho, clamor et gemitus.[u] Nec Prætoriani tantum, proprius Othonis[v] miles, sed præmissi

obtestabatur, ne fidelissimos et bene *de se* meritos milites destitueret: majori virtute sustineri improspera quam deseri: constantes et fortes etiam spe obniti adversus fortunam; pavidos et imbelles ad abjiciendam spem metu festinare. *Quas inter hortationes, ut vultum lenierat Otho vel firmaverat, vociferatio et fletus. Nec prætoriani solum, familiaris Othonis miles, sed et præmissi e*

observavit Lipsius. *Brotier.*—6 Sæpe legitur *idemtidem.*—7 Ms. Agr. *indu-*

NOTÆ

[r] *Is Prætorii Præfectus*] Duo præfecti prætorio sub Othone, Licinius Proculus et Plotius Firmus. *Lipsius.*

[s] *Majore animo tolerari adversa*] Hæc illa sunt, quibus jugulare Stoicos adversa omnis manus solet: pro quibus scutum habeo equidem, quod opponam, nisi religio me vetet. In hanc mentem igitur et Lucanus: 'Fortissimus ille est, Qui promtus metuenda pati, si cominus instent, Et differre potest.' Cæsar. lib. VII. 'Animi est ista mollities, non virtus, inopiam paulisper ferre non posse. Qui se morti ultro offerant, facilius reperiuntur, quam qui dolorem patienter ferant.' *Lipsius.*

[t] *Timidos et ignavos ad desperationem formidine properare*] Sic Nabarzanes Dario, apud Curtium lib. V. 'Fortium virorum est, magis mortem contemnere, quam odisse vitam. Sæpe tædio laboris, ad vilitatem sui compelluntur ignavi: at virtus nihil inexpertum omittit. Itaque ultimum omnium mors est, ad quam ire non pigre, satis est.'

Formidine properare] Plin. Epist. I. 22. ubi de Aristone: 'Nam impetu quodam et instinctu procurrere ad mortem, commune cum multis; deliberare vero, et causas ejus expendere, utque suaserit ratio vitæ mortisque, consilium vel suscipere vel ponere, ingentis est animi.'

[u] *Clamor et gemitus*] Plut. 'Ex gregariis militibus quidam, elato in altum gladio et clamore, Omnes, inquit, o Cæsar, sic affecti sumus, ut, in tuam gratiam, vel in nosmetipsos manus vertere non recusemus.' *Savilius.*

Clamorem accipio lætas acclamationes, cum Otho flexerat vultum: gemitus vero, quando induraverat. *Pichena.*

Clamor et gemitus ibi indistincte vel argumenta fuerunt lætitiæ, si flexerat vultum; vel si induraverat, argumenta mœroris et consternationis.

[v] *Proprius Othonis*] Quia occiderant Galbam, et Othonem evexerant: ideoque Othoni præcipue obstrictus devotusque miles ille, et robur partium censebantur.

e[8] Mœsia,[w] 'eandem obstinationem adventantis exercitus, legiones[x] Aquileiam ingressas,'[a] nuntiabant: ut nemo dubi-

Mœsia, referebant eandem pervicaciam advenientis agminis, legiones Aquileiam

ruerat.—8 Sic bene libri scripti et editi, præter Rhenanum, qui omisit præpositionem. *Brotier.*

NOTÆ

[w] *Præmissi e Mœsia*] Ibi juxta dissident auctores in historia, atque ipsi cives bello. Aliud dicit Tacit. aliud Suet. Teste Tacito, missa auxilia Othoni ex Dalmatia et Pannonia, nempe *bina millia;* præmissi etiam ex Mœsia. Et referente Suet. 'Mœsiaci exercitus bina e tribus legionibus millia missa,' &c.

Certe quod asserit Tacitus de Pannonia et Dalmatia, id dicere Suetonius videtur de Mœsia; juxta Tacitum missi ex Pannonia, &c. prælio affuere: præmissi ex Mœsia, non videntur affuisse, si quidem in castris Othonis erant dum pugnaretur.

Forte ibi retenti erant, vel tamen jam ex prælio advenerant nonnulli in castra Othonis.

Cum nihil dicat Sueton. de Pannonia Dalmatiaque, confundit forte illos exercitus Pannoniæ et Mœsiæ; et quod tribuit Tacitus Pannoniæ, id ille tribuit Mœsiæ.

Præmissi e Mœsia] Cepit interp. Gall. quasi hi *præmissi* forent a legionibus, ut talia nuntiarent Othoni: quod falsum. Hi *præmissi,* vexillarii erant legionum, qui ipsas præcesserant: et jam antea cum Othone forte Brixelli partim erant, partim prælio affuerant.

Præmissi e Mœsia] Intelligebam de duobus millibus quæ supra præmissa: et certe dicit Tacitus, duo millia præmissa esse e Dalmatia Pannoniaque: at e Mœsia quot missi sunt, non affirmat. Ut ut sit, illi præmissi numeri legionum et electi erant; prævenerantque grave legionum agmen. Certe etiam præmissi sunt *electi* e Mœsia, seu *vexillarii,* quemadmodum et ex aliis exercitibus, qui a tergo Italiæ, præmissi fuerant: sed quot præmissi sint ex Mœsia, non satis liquet. Dicit Suet. præmissa fuisse bina millia. Tac. de numero silet. Quicquid sit, *præmissi ex Mœsia* aderant in castris Othonis, exhortabantur monebantque adventare integrum exercitum. Verisimile est *præmissos* istos *e Mœsia,* non alios esse a *præmissis* ex Pannonia Dalmatiaque, et ibi confundi propter vicinitatem provinciarum et legionum.

[x] *Legiones*] De Mœsiæ legionibus tribus loquitur, de quibus hoc ipsum infra: 'Aquileiam jam progressæ, rapta pecunia et inter se divisa, hostiliter egerunt.'

Hoc eo noto, quod in Suetonio aliter legas, et duntaxat 'bina ex iis legionibus millia præmissa,' Aquileiam venisse, in Vesp. 6. 'Mœsiaci exercitus bina e tribus legionibus millia missa auxilio Othoni. Postquam iter ingressis nuntiatum est, victum eum, ac vim vitæ suæ attulisse, nihilo secius Aquileiam usque perseveraverunt, quasi rumori minus crederent,' et addit, metuentes ultionem, de alio imperatore cogitasse.

Sed vereor ut Suetonius hallucinetur *in duobus millibus,* qui non e Mœsicis, sed e Pannonicis Dalmaticisque fuere; ita enim idem Tacitus supra: 'læta Othoni principia belli, motis ad imperium ejus e Dalmatia Pannoniaque exercitibus. Fuere quatuor legiones e quibus bina millia præmissa.'

tet, potuisse renovari bellum atrox, lugubre, incertum victis et victoribus.

47. Ipse aversus[1] a consiliis belli,[b] 'hunc,' inquit, 'animum, hanc virtutem vestram ultra periculis objicere, nimis grande vitæ meæ pretium puto. Quanto plus spei ostenditis, si vivere

jam introiisse : ita *ut certo constet, potuisse instaurari bellum immane, luctuosum, dubium victis et victoribus.*

Otho alienus a belli consiliis ; Hanc, *inquit*, fortitudinem, hanc strenuitatem vestram præliis aut discrimini exponere ultra, nimis ingens vitæ meæ pretium existimo. Quanto *mihi* majorem spem exhibetis, si vivere statuissem,

1 Ita Flor. Ven. Puteol. Alciat. Contra *versus* Rhenan. e Budens.—2 Ita

NOTÆ

Nec apud Tacitum leges de præmissis illis e legionibus Mœsicis : sane si et rem vides, probabilius est, tres ipsas legiones illa violenta et hostilia Aquileiæ ausas, et de imperatore deliberasse, quam sola ex iis duo millia electa. *Lipsius.*

[a] *Aquileiam ingressas*] Quod verum fuit, aut certe non procul a vero. Nam infra, c. 66. cum digressus esset Vitellius Lugduno : 'Angebat Vitellium victarum legionum haudquaquam fractus animus : sparsæ per Italiam et victoribus permixtæ, hostilia loquebantur : præcipua quartadecimanorum ferocia, qui se victos abnuebant : quippe Bedriacensi acie, vexillariis tantum pulsis, vires legionis non affuisse.'

Et certe istæ legiones, si audimus Tacitum, nondum ingressæ erant Aquileiam, cum audierunt de Othone victo, et proturbarunt nuntios cladis ; sed mox statim illis proturbatis, huc adventarunt, quasi non crederent : aut certe credere nolebant de victoria Vitellii, ut grassari liceret.

Aquileiam] Urbs hæc Carnorum populorum in Venetia regione Italiæ : hodie *Aquilée*, urbs territorii cognominis ad sinum Venetum : paret domui Austriacæ. *Tillemonius.*

Ingressas] Ut dixi alibi, sæpe conveniunt Tacitus et Suetonius in substantia et in re, at in circumstantiis differunt. Certum est ex utroque auctore *bina millia præmissa*, an e Dalmatia Pannoniaque, an e Mœsia, inter illos dissidium.

At certe ex Tacito fuerunt præmissa bina millia ex Pannonia Dalmatiaque ; ex Tacito etiam *præmissi e Mœsia*, ut patet hoc loco : et sic, vel illos confundit hic Tacitus vel ex utrisque exercitibus *præmissi* erant.

An vero utrique *præmissi* prælio affuerint incertum. Verisimilius est affuisse : nam ideo præmittebantur, ut expeditius incederent, pugnarentque in Italia, si necessitas aut occasio flagitaret.

Sicque falsus esset Suetonius cum dicit bina millia Mœsica fuisse adhuc in itinere, cum pugnatum est ; nam et ecce illi in castris Othonis adventantem exercitum attollunt, auctore Tacito.

Nec certe duo millia auderent tantam vim hostilem apud Aquileiam, et simul de faciendo imperatore cogitare. Potius ipsæ legiones integræ id ausæ sint, ut narrat Tacitus.

[b] *Aversus a consiliis belli*] Plutarch. Oth. 'Si dignus imperio Romano

placeret, tanto[2] pulchrior[c] mors erit. Experti invicem sumus,[d] ego ac Fortuna: nec[3] tempus computaveritis: difficilius est[e]

tanto honestior exitus erit. *Nos* invicem experti, ego ac fortuna: nec spatium

Mss. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. et Puteolanus omisere, *tanto*.—3 Sic bene Mss. editiones veteres

NOTÆ

fui, oportet me vitam patriæ impendere. Neque me præterit, victoriam hostibus neque firmam esse neque constantem. Refertur, exercitum ad nos ex Mœsia venientem, jam mare Adriaticum ascendisse, ac paucorum a nobis dierum itinere abesse: in partibus Asia est, Syria, et Ægyptus, et quæ in Judæa militant legiones; liberi et conjuges hostium in manu nostra sunt. Sed nos, non contra Annibalem aut Pyrrhum aut Cimbros bellum pro Italia gerimus; sed contra, et utrimque vincentes et victi, patriam subvertimus exitiabili victoria. Scitote, mihi mori honestius esse quam imperare; neque me tantum prodesse Romanis posse, si vicero, quam si vitam patriæ impendam: et morte mea pacem et concordiam redimens, efficiam, ne rursus talem diem Italia videat.'

[c] *Pulchrior*] Id est, *honestior:* nempe, ex tali morte major gloria famaque in posteros, ut quæ a florente adhuc Othone libenter accepta sit: quæ non coacta, sed amore militum et Reipub. quæsita; ut quos iterum discrimini objicere noluerit Otho: 'Ne plusquam semel certemus, penes me exemplum erit: hinc Othonem posteritas æstimet,' &c. 'An tot egregios exercitus sterni rursus, et Reipub. eripi patiar?'

[d] *Experti invicem sumus*] Fortunam Otho expertus erat, cum imperium tam brevi duraturum accepisset: Othonem autem fortuna, cum is recte modesteque imperasset, fortiterque abdicasset. *Pichena.*

Quasi diceret, Expertus sum, delibavi supremam fortunam, vidi, qualis et quanta esset. Quid ego cum illa, aut quid mecum ipsa posset, expertus sum. *Nec tempus computaveritis, &c.* satis est.

Experti] Expertus sum quantum potuerit fortuna, cum ascitus sum imperator; et quantum animo valeam, ipsa experta est, cum superatus sum, cum perire statui, et cum eadem ipse animi constantia relinquo imperium et fortunam, qua acceperam.

Experti invicem sumus] Sall. Jug. 'Satis sæpe jam et virtutem militum et fortunam tentatam.'

Experti sumus] Expertus sum, quid potuerit pro me secunda fortuna; jam et satis expertus sum, quid contra possit adversa: statui non ultra fortunam experiri, statui *novissimum casum Reipub. condonare.*

[e] *Difficilius est*] Acute, ut solet, Statius hoc expressit; 'non parcit populis regnum breve:' et est humanum ingenium scilicet avidum tunc et præceps. *Lipsius.*

Aliquid simile Tacitus de Fabio Valente lib. seq. 'aderant vis et pecunia, et ruentis fortunæ novissima libido.' Sed cur breve imperium Otho sibi augurari potuit, cum in ipso ætatis flore, scilicet septimo et tricesimo anno obierit? Credo ea ipsa ratione, quia jam fortunam erat expertus. *Pichena.*

Hæc, *experti invicem sumus, ego ac fortuna,* non discordant ab istis Hist.

temperare felicitati, qua te non putes diu[f] usurum. Civile bellum a Vitellio cœpit, et, ut de Principatu certaremus armis, initium illic[4] fuit:[g] ne plusquam semel certemus,[h] penes[5] me

imperii nostri reputaveritis: difficilius est modum adhibere fortunæ, qua te non existimes diu fruiturum. Civilis motus a Vitellio incœpit, et, ut de imperio dimicaremus armis, principium illic fuit: ne plusquam semel dimi-

et recentiores. Rhenanus, *ne tempus.* Brotier.—4 Frustra tentat Rhenanus, *illinc.* Idem.—5 Quidam Mss. *a me.*

NOTÆ

III. 'Secundæ res acrioribus stimulis animum explorant, quia miseriæ tolerantur, felicitate corrumpimur.'

At fortuna exilio per decennium Othonem experta est. Suet. cap. 3. 'Provinciam administravit quæstorius per decem annos, moderatione atque abstinentia singulari.' Contra Otho fortunam, imperio per nonaginta quinque dies modeste administrato. *Salincrius.*

Initio nihil de brevitate imperii augurari potuit Otho, sed tantum in fine, scil. cum mori statuit: nempe, tum vidit clare finem imperii, et simul brevitatem, neque tantum auguratus est; quippe tum clare *introspexit fortunam suam,* quod dixit Tacitus de Messallina, cum occideretur.

Potuit Otho breve imperium sibi ipse augurari, vel a seipso, propter mollitiem et ignaviam, quia æger mora, et curis gravioribus impar; quia per immanitatem et scelus Remp. rapuerat principe trucidato.

Nam ut habet Suet. Oth. 7. 'Dicitur per omnia piaculorum genera Manes Galbæ, a quo deturbari expellique se viderat, propitiare tentasse; postridie quoque in augurando tempestate orta, graviter prolapsum,' &c.

Hinc augurari potuit breve confinium supremi fastigii et exitii. Præterea sibi quisque genius et futura sibi plerumque præsagit ultro, et præcipue adversa; et potest facile augurari sibi brevem vitam qui mori statuit. Tacit. 'operiebatur Otho nuntium pugnæ, nequaquam trepidus, et consilii certus.'

Et Suet. Oth. 9. 'Ac statim moriendi impetum cepit: ut multi nec frustra opinantur, magis pudore, ne tanto rerum hominumque periculo, dominationem sibi asserere perseveraret, quam desperatione ulla aut diffidentia copiarum.'

[f] *Non putes diu*] Vel quia sic ex suis mathematicis acceperat, vel quia principatum scelere partum diu retineri posse non putavit, vel ex sola conscientia et opinione, qua, in tanta difficultate rerum, summam felicitatem et diu duraturam vix sibi promittere potuit.

Vel, quia etiam post cladem, manente principatu, et toto paratu imperatoriæ fortunæ, etiam si certare rursus noluerit, tamen ea fortuna leniter et modeste usus est. Potuit enim etiam tum hostes et sibi infensos, aut ambiguæ fidei suspectos, ulcisci si libuisset.

[g] *Initium illic fuit*] Qui locus repugnare videtur alteri loco lib. I. 'contra illi (Vitellio) initium belli nemo imputabat:' quod explicuimus suo loco.

At cum dicit Otho, *initium illic*

NOTÆ

fuit, ut certaremus; vel se ipse absolvit pro suo jure, et se judice ac principe; vel sic dicit, quia, occiso Galba, res in se transtulit sine bello, sine præliis, et eo animo videri voluit interemisse Galbam, quasi reddere Rempub. et libertatem populo Rom. vellet; vere an falso, incertum.

Et quia maxime oderat bella civilia, ita ut mori maluerit, scil. ut discrimen ultimum Reipub. condonaret, certe verisimile est Othonem res transferre voluisse sine bello, ac sperasse.

Contra Vitellius rebellavit adversus Galbam, nec sine bello civili Rempub. invadere potuit; interfecit multa millia civium, quos cæsos et insepultos siccis oculis vidit campis Bedriacensibus.

'An .... tot egregios exercitus sterni rursus, et Reipub. eripi patiar?' aiebat Otho moriens. Contra Vitellius: 'insistere Bedriacensibus campis, ac vestigia recentis victoriæ lustrare oculis concupivit; fœdum atque atrox spectaculum .... lacera corpora, trunci artus, putres equorum, virorumque formæ,' &c. At certe Otho exhorruit talia, et perire ante fatum, et integra fortuna maluit: sic, scilicet, velut alter Decius, se pro salute civium morti obtulit.

Non stetit per Othonem, quin transferretur imperium sine bello civili. Sed Vitellius, sive rebellaret adversus Galbam seu Othonem, bello necessario opus fuit, neque fortuna aliter transigi potuit.

Quod maxime advertendum: hæc dicuntur a diversis partibus seu factionibus; nec mirum, si diversa hæc et opposita videantur: certe animi tum maxime diversi et hostiles bellis civilibus. Quæ diversa, hæc historia neque satis expedit, neque forte satis expedire potest aut debet, inter tot tantasque rerum animorumque discordias.

Refert auctor ea, ut sunt dicta, facta, ac transacta. Quis verum aut certum distinguat eruatve ex ingeniis humanis, post multos annos, quæ neque suo tempore satis comperta erant? Tota voluptas hominum est, si dissentiant, si fallant, ac fallantur. Certe tum etiam multa particularia ignorarunt, qui his aderant.

Initium illic] Vulcatius in Avid. Cassio sic habet: 'Quid si ille vicisset? (Cassius scil.) Non sic Deos colimus, nec sic vivimus, aiebat Antoninus, ut ille nos vinceret. Enumeravit deinde omnes principes, qui occisi essent, habuisse causas, quibus mererentur occidi; nec quenquam facile bonum, vel victum a tyranno, vel occisum; dicens, meruisse Neronem, debuisse Caligulam, Othonem et Vitellium nec imperare voluisse.' Ubi male reponit Casaubonus, *valuisse*, et dicit, *voluisse* Othonem.

Nam certe neque Otho neque Vitellius satis constanter imperare voluerunt, ut qui se ipsi tantæ moli pares non arbitrarentur. Otho imperium occupavit desperans, et instigante 'magnitudine æris alieni; neque enim dissimulabat, nisi principem se stare non posse; nihilque referre, ab hoste in acie, an in foro sub creditoribus caderet.' Sueton. 5.

Certe adoptari voluit: sed statim pœnituit voluisse τί γάρ μοι καὶ μακροῖς αὐλοῖς; *quid enim mihi et longis tibiis?* Mox voluit etiam, ut *vulgo jactatum* est, restituere *libertatem et Rempub.* Sueton. Itaque non satis constanter voluit imperare, quia, se judice, summæ fortunæ impar.

Segnius etiam et minus constanter imperare voluit Vitellius: cum urgerent legati, 'quatiebatur his segne ingenium, ut concupisceret magis quam ut speraret.' Tacit.

exemplum erit:[i] hinc Othonem posteritas æstimet.[j] Fruetur[6] Vitellius fratre, conjuge, liberis: mihi non ultione,[k] neque solatiis[l] opus est. Alii diutius Imperium tenuerint:[7] nemo tam fortiter reliquerit.[8 m] An ego tantum Romanæ pubis,[n]

cemus, ex me documentum erit: hinc quis *fuerit* Otho, posteri judicent. Habebit Vitellius fratrem, uxorem, et filios incolumes: ego neque vindicta, neque levamentis indigeo. Alii diutius principatum obtinuerint: nemo tam strenue dimiserit. An ego tantum Romanæ juventutis, tot eximios exercitus,

---

—6 Sic bene Puteolanus et recentiores. In Mss. Harl. Jes. Corb. et editione principe, *frueretur*. Postea emendatum in Ms. Harl. *fruetur*. Brotier.—7 Ita Mss. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *tenuerunt*.—8 *reliquerit* deleri vult Rhen. At omnes

NOTÆ

Certe primus movit arma, et ab illo cœpit bellum civile, urgentibus scil. legatis et legionibus, et milite munia ducis implente. Ipse nunquam satis constanter imperare voluit; alieno impetu et instinctu incitabatur.

Nec validius refellebat inscitiam mathematicorum, quam ex eo quod imperaturum ipsum prædicerent: usque adeo se imparem putabat tanto fastigio. Et ipsa 'mater missum ad legiones et appellatum imperatorem pro afflicto statim lamentata est.'

Initium illic] Quia primum electum se putabat Otho, et prior arma civilia capessiit Vitellius. Fere quindecim diebus posterior ascitus in imperium Otho; sed transferre imperium sine bello, trucidato Galba sene imbelli, cupiebat et speraverat.

[h] *Ne plusquam semel certemus*] Virg. 'Satis una superque Vidimus excidia ....Sic o sic positum affati discedite, corpus: Ipse manu mortem inveniam.'

[i] *Exemplum erit*] Et ipsi Vitellio, forte et posteris: 'hinc Othonem posteritas æstimet.'

[j] *Posteritas æstimet*] Sic Hist. l. I. c. 21. 'Mortem omnibus a natura æqualem, oblivione apud posteros vel gloria distingui.' Et infra 53. 'ipsum viventem quidem relictum, sed sola posteritatis cura, et abruptis vitæ blandimentis.'

[k] *Mihi non ultione*] Mori statuenti pro salute civium et Reipub. jam neque *ultione, neque solatiis* aliis opus est.

[l] *Neque solatiis*] Scilicet, quæ ab ipsa ultione accipere potuisset, fratrem, conjugem, ac liberos Vitellii occidendo. *Pichena.*

Neque solatiis aliis opus est, quam moriendo efficere, ne amplius in periculum tales, tamque bene meriti, cives se conjiciant, ut habet Suetonius: neque aliis solatiis opus est, quam ut primus detestari civilia arma incipiam.

[m] *Nemo tam fortiter reliquerit*] Martial. lib. VI. Epig. 22. 'Sit Cato, dum vivit, sane vel Cæsare major: Dum moritur, numquid major Othone fuit?' Dio lib. LXIV. 'Cumque pessime mortalium vixisset, honestissime mortuus est; et cum imperium deterrime rapuisset, illud gloriosissime reliquit.'

[n] *Romanæ pubis*] Per *pubem* intelligitur juventus, seu exercitus; quia præcipue ad militiam deliguntur juvenes.

tot egregios exercitus,[o] sterni rursus, et Reipublicæ eripi patiar? Eat hic mecum animus,[p] tanquam perituri pro me fueritis; sed este[9] superstites: nec[10] diu moremur, ego incolumitatem vestram, vos constantiam meam. Plura de extremis loqui,[q] pars ignaviæ est: præcipuum destina-

profligari rursus, et Reip. abstrahi sinam? Abeat hic mecum affectus, tanquam interituri pro me fueritis; sed estote incolumes: nec diu retineamus, ego salutem vestram, vos fortitudinem meam. Multa de supremis dicere, pars inertiæ est: maximum propositi mei argumentum accipite, quod nemi-

Mss. et edd. tuentur.—9 Mss. Corb. et Agr. *estote;* ut volebat Muretus.—10. Ms. Jes. *ne diu.*

NOTÆ

Tantum Romanæ pubis] Apud Dionem sic loquitur Otho: 'Multo melius est et longe justius, unum pro multis, quam pro uno multos interire. Ego quidem Mutius esse malim, aut Decius, aut Curtius, aut Regulus, quam Marius, quam Cinna, aut Sylla, ne ceteros persequar. Itaque nolite me cogere, ut efficiar unus ex iis, quos odi; nolite invidere, si velim eorum æmulari facta quos laudo. Vos ad victorem ite et colite. Ego me ita liberabo, ut omnes sciant, vos delegisse eum imperatorem, qui non vos sibi, sed se pro vobis mactari voluit.'

o *Tot egregios exercitus*] Sic Sueton. Oth. 9. 'Nulla diffidentia copiarum: quippe residuis integrisque etiam nunc, quos secum ad secundos casus detinuerat, et supervenientibus aliis e Dalmatia, Pannoniaque, et Mœsia.' Et totus Oriens cum novem legionibus totque auxiliis regum et provinciarum; nam sacramento Othonis accesserant transmarinæ provinciæ.'

Tot egregios exercitus] Cic. pro Sextio: 'Etenim si mihi in aliqua nave cum meis amicis naviganti, hoc, Judices, accidisset, ut multi ex multis locis prædones classibus eam navem se oppressuros minitarentur, nisi me unum sibi dedidissent; si id vectores negarent, ac mecum simul interire, quam me tradere hostibus mallent, jecissem me ipse potius in profundum, ut ceteros conservarem, quam illos mei tam cupidos, non modo ad certam mortem, sed in magnum vitæ discrimen adducerem.'

p *Eat hic mecum animus*] Intelligunt de animo Othonis. Potius de animo seu affectu militum cepimus; quod designatur per particulam *hic:* ut *hic animus* respiciat referaturque ad milites, qui se perituros ultro pro Othone profitebantur.

Quasi diceret Otho: Cum meo spiritu, cum animo meo, mecum abeat hic vester animus, seu voluntas pro me pereundi, *tanquam perituri pro me fueritis:* idque non mediocre morienti solatium fuit.

q *Plura de extremis loqui*] Quintilianus declamator simile, declam. 344. 'Jam mihi narras moras: ipsum illud secretum quærere, et putare interesse, ubi pereas, non est ardentis in mortem impetus. Non fiunt ista nisi subito: nec quisquam, præsertim nulla gravi præcedente causa, spiritum ratione deposuit.

Etiam Ajax apud Sophoclem jam

tionis[r] meæ documentum habete, quod de nemine queror; nam incusare[s] Deos vel homines, ejus est, qui vivere velit.'

48. Talia locutus, ut cuique ætas aut dignitas, comiter appellatos,[t] 'irent propere,[u] neu remanendo[1] iram victoris asperarent,' juvenes auctoritate, senes precibus[v] movebat:[2] placidus ore, intrepidus verbis, intempestivas suorum lacrymas coërcens. 'Dari naves ac vehicula'[w] abeuntibus

nem incuso; quippe queri de Diis vel hominibus, illius est, qui vivere cupiat. *Sic locutus* Otho, *ut singulis ætas, aut honos, comiter salutatos* hortabatur, irent confestim, et ne cunctando victoris iracundiam accenderent, *adolescentes auctoritate, senes precibus incitabat; quietus vultu, sermone impavidus, importunos suorum fletus cohibens. Imperat* præberi navigia et currus *abscedenti-*

1 Ita Mss. et editiones veteres ac recentiores. Male Rhenanus, *remorando*. Brotier.—2 Sic bene Mss. Flor. Guelf. Reg. Harl. Bodl. Jes. Pichena et re-

NOTÆ

se interfecturus: 'Sed cui bono sit ista frustra plangere? Res ipsa agenda est, et quidem celeri manu. O mors, adesdum, o mors, veni, atque me vide.' *Lipsius.*

Plura] Satis ampla et facunda allocutio est mors egregia. Vulnus, sanguis sic fusus æternum loquentur. Eo casu longius, aut aliter quam per vulnus loqui, *pars ignaviæ* foret.

[r] *Destinationis*] Certi consilii moriendi certissimum hoc argumentum habete, *quod de nemine queror.*

[s] *Nam incusare*] Qui sic moritur, omne odium iramque remittit aut relinquit. Quis tum animum aut tempus abutatur incusando sortem suam? cum ea nascendi necessitas sit, ut incidamus in pravos homines, velut in scopulos infames, et raro in constantes aut bonos. Sed hæc inania mori volenti.

Incusare Deos vel homines] Virg. 'Quem non incusavi amens, hominumque Deorumque.'

Incusare Deos] *Vel homines* tali occasione, ejus sit, qui adhuc vivere velit, si liceat.

[t] *Comiter appellatos*] Sic Suet. Oth. 10. 'Fratrem igitur fratrisque filium et singulos amicorum cohortatus, ut sibi quisque pro facultate consuleret, ab amplexu et osculo suo dimisit omnes.'

Appellatos] Ne sumas, quasi eos solummodo nomine compellet; eos hortatur, alloquitur, solatur, dolorem et mœrorem levat humano et comi sermone; scil. prout erant ætate graves, aut dignitate illustres, quos alloquebatur.

[u] *Irent propere*] Plut. Oth. 'Rejectis iis qui obstare poterant vellentque, discedere amicos jussit, et quotquot aderant senatorii ordinis, et absentes quoque, per literas ad civitates missas, commendavit, quo tutius et honestius per Italiam redirent.'

[v] *Senes precibus*] Jam Otho illos monuerat: postea vero auctoritate aut precibus impellebat ut abirent. *Pich.*

[w] *Dari naves ac vehicula*] Immo divisit et pecunias domesticis ex copia præsenti, teste Suet. Othon. 10. *dari naves, &c.* idque exemplo Catonis

jubet: libellos epistolasque,[x] studio erga se aut in Vitellium[3] contumeliis insignes, abolet: pecunias distribuit, parce, nec ut periturus.[y] Mox Salvium Cocceianum,[z] fratris filium, prima juventa, trepidum[a] et mœrentem, ultro solatus est, laudando 'pietatem'[b] ejus, castigando 'formidinem:[4] an

bus; comburit codicillos literasque notabiles aut caritate erga se, aut probris in Vitellium: opes largitur, frugaliter, nec tanquam moriturus. Dein ultro consolatus est Salvium Cocceianum filium fratris, ineunte adolescentia, pavidum et mœrentem, approbando amorem *illius, et increpando* metum: an Vitellium tam immani

centiores. In veteribus editionibus, *monebat.* Brotier.—3 Sic bene Mss. Flor. Agr. editiones veteres et recentiores. Rhenanus, ut et Mss. Harl. Jes. Reg. omisere præpositionem, *in.* Altera manu addita est in Ms. Harl. In Ms. Bodl. *aut Vitellii.* Brotier.—4 Hæc *laudando pietatem ejus, castigando formi-*

NOTÆ

Otho, cujus vitæ dissimilis, attamen mortis decus et gloriam æmulatus est, etiam dum saluti et incolumitati suorum, in procinctu ad mortem, invigilat.

[x] *Libellos epistolasque*] Sic Sueton. Oth. 10. 'Quicquid deinde epistolarum erat, ne cui periculo aut noxæ apud victorem forent, concremavit:' et id etiam magnis exemplis Pompeii et Cæsaris.

Libellos] Certe non omnes libellos exussit Otho, forte quia Romæ talia plurima reliquerat, tanquam rediturus, et nondum exspes urbis et imperii; vel quia nonnullos tanquam viles spreverat; vel potius sic volente Deo, scelerum ultore.

Nam supra Hist. lib. I. 44. Tac. de Galbæ interfectoribus: 'plures quam centum viginti libellos præmia exposcentium, ob aliquam notabilem illa die operam Vitellius postea invenit, omnesque conquiri et interfici jussit.' Idem habet Suet. in Vitellio.

[y] *Parce, nec ut periturus*] Eo statu etiam opibus Reipub. parcit, easque distribuit modeste, et quasi immortalis; nec eas temere profundit, *ut periturus,* ut mortalis.

[z] *Salvium Cocceianum*] Suetonius non fratris solum filium, sed ipsum hic fratrem præsentem facere videtur: contra Taciti et Plutarchi narrationem aperte.

Nam ille in castra evaserat e pugna, seque cum aliis dedidit. *Lipsius.*

Cocceianum] Plut. Oth. 9. 'Ideo autem, inquiebat, te nondum adoptavi; sed illud distuli, ut recorderis Cæsarem ideo adoptionem non probasse, ut eo victore, collega imperii esses, et ne si quid illi adversi accidisset, prior perires.'

[a] *Trepidum*] Ut in clade et destinata morte patrui, et quasi in ipsum sævire ob propinquitatem præcipue destinaret Vitellius. Cui *formidini* occurrit ipse Otho: 'an Vitellium tam immitis animi fore, &c. mereri se festinato exitu clementiam victoris.'

Trepidum et mœrentem] *Trepidum,* quia scil. *prima juventa: mœrentem,* quia *fratris filius.*

[b] *Pietatem*] *Pietas* est amor seu caritas propinquorum ac parentum, seu etiam amor et fides erga princi-

Vitellium tam immitis animi fore, ut, pro incolumi tota domo, ne hanc quidem sibi gratiam redderet? mereri se festinato exitu[c] clementiam victoris. Non[5] enim ultima desperatione, sed poscente prælium exercitu, remisisse Reipublicæ novissimum casum.[d] Satis sibi nominis,[e] satis posteris suis nobilitatis quæsitum: post Julios, Claudios, Servios,[6] se primum in familiam novam Imperium intulisse: proinde erecto animo capesseret vitam, neu, patruum[g] sibi Othonem fuisse, aut oblivisceretur unquam, aut nimium[7] meminisset.'[h]

49. Post quæ,[1] dimotis omnibus, paulum[a] requievit: atque

animo fore, ut, pro salva tota familia, ne hanc quidem sibi vicem rependeret? mereri se maturata morte mansuetudinem victoris. Quippe, non extrema desperatione, sed flagitante pugnam milite, condonasse Reip. ultimam cladem. Satis sibi gloriæ, satis nepotibus suis claritudinis acquisitum: in gentem novam se primum principatum invexisse, post Julios, Claudios, et Servios. Itaque ingenti animo retineret vitam, et ne patrui Othonis aut immemor unquam esset, aut nimis recordaretur.

Postea, digressis omnibus, paulisper quievit; atque illum extremas jam curas

dinem omittenda immerito censebat Mendoza. *Brotier.*—5 Ms. Corb. *nec ultima.* Editio princeps, *nec enim ultima.*—6 Sic bene Mss. editiones veteres et recentiores. Male in mediis quibusdam editionibus, *Sergios.* In nummis quidem Latinis appellatur SER. GALBA. At in nummis Græcis integrum est nomen ΣΕΡΟΥΙΟΣ ΓΑΛΒΑΣ. *Brotier.*—7 *Nimium* perperam omissum in Ms. Bud.

1 Ita Ms. Reg. et editiones recentiores. In Ms. Corb. et editione

NOTÆ

pem, qui loco parentis esse debet, et qui pater patriæ.

c *Festinato exitu*] Sic lib. XIV. 59. Rubellius Plautus, 'seu tædio ambiguæ spei, an amore conjugis et liberorum, quibus placabiliorem fore principem rebatur, nulla solicitudine turbatum.'

d *Novissimum casum*] Qui exitiabilis hosti, et felix faustusque Othoni esse potuit: quem tamen ultro remittebat Reipub. amore civium virorumque militarium.

e *Nominis*] Satis decoris, satis claritudinis et famæ.

f *Post Julios*] Cæsares scil. per *Claudios* intelligit Tiberium et Caligulam, qui Germanici filius ac Drusi nepos, et *Claudium* ipsum, qui ejusdem Drusi filius et Germanici frater. Tiberius adoptatus erat ab Augusto, Germanicus a Tiberio, et consequenter ejus filius Caius Cæsar. Claudius a militibus evectus est. Per *Servios* Galbam intelligit: cui addi forte possit Piso, qui adoptatus a Galba, in familiam Serviorum transierat.

g *Neu, patruum*] Sic Plut. 'Neque oblivisci omnino, neque nimis recordari, te Cæsarem patruum habuisse.'

h *Nimium meminisset*] Cujus consilii oblitus sub Domitiano, teste Suet. 10. 'Interemit Salvium Cocceianum, quod Othonis imperatoris patrui sui diem natalem celebraverat.'

illum, supremas jam curas animo volutantem,[3] repens tumultus[i] avertit, nuntiata consternatione[j] ac licentia militum: namque abeuntibus exitium[4] minitabantur; atrocissima in Verginium vi, quem, clausa domo, obsidebant. Increpitis seditionis auctoribus, regressus, vacavit abeuntium alloquiis, donec omnes inviolati digrederentur. Vesperascente[5] die, sitim haustu gelidæ aquæ[k] sedavit: tum allatis pugionibus duobus,[6][l] cum utrumque pertentasset,[7][m] alterum

animo reputantem, repentinus tumultus interpellavit, nuntiata seditione, et audacia militum: quippe proficiscentibus necem intentabant; immanissima in Verginium violentia, quem, obstructis ædibus, circumsidebant. Castigatis discordiæ auctoribus, reversus, adjecit animum consolationibus digredientium, donec omnes incolumes abirent. Inclinante in vesperam die, placavit sitim potu frigidæ aquæ: tum oblatis binis pugionibus, cum utrumque explorasset, alterum cervicibus suppo-

principe, *post que.* Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *postquam.*—2 Ms. Corb. et editio princeps, *paululum.*—3 Ita vulgo libr. scripti et editi. In Ms. Bodl. *animo volventem.* Rhenanus e Ms. Bud. *jam supremas curas agentem.*—4 Male Beroaldus, *exitum.* Brotier.—5 Ms. Farnes. *vesperante.*—6 Perperam in Mss. Reg. Corb. et editione principe omissum, *duobus.* Brotier.—7 In mediis quibusdam *prætentasset.* Budens. *temptasset.*

NOTÆ

[i] *Repens tumultus*] Sic Suet. Oth. 11. 'Atque ita paratus intentusque jam morti, tumultu inter moras exorto, ut eos, qui discedere et abire cœptabant, corripi quasi desertores, detinerique sensit: Adjiciamus, inquit, vitæ et hanc noctem: his ipsis, totidemque verbis: vetuitque vim cuiquam fieri; et in serum usque patente cubiculo, si quis adire vellet, potestatem sui præbuit.'

[j] *Consternatione*] Id est, seditione: infra 51. 'In funere ejus novata luctu ac dolore militum seditio .... ad Verginium versi,' &c.

[k] *Haustu gelidæ aquæ*] Sic Sueton. Oth. 11. 'Post hæc, sedata siti gelidæ aquæ potione, arripuit duos pugiones, et explorata utriusque acie, cum alterum pulvino subdidisset, foribus adopertis, arctissimo somno quievit.'

Haustu gelidæ aquæ] Id mense Aprili contigit. Sic fere et Nero moriturus, modo tamen dissimili, teste Sueton. 48. 'Aquam ex subjecta lacuna potaturus manu hausit: et, Hæc est, inquit, Neronis decocta:' quam decoctam sic describit Plinius: 'Neronis principis inventum est decoquere aquam, vitroque demissam in nives refrigerare. Ita voluptas frigoris contingit sine vitiis nivis.'

Gelidæ aquæ] Puto, frigidam tantum et a fonte recentem intelligit; nempe, ut calidæ opponat, qualem bibere vulgo veteres solebant.

Haustu gelidæ aquæ] Forte idem est quod Plinius Epist. VI. 16. de avunculo: 'Surgit ille, ut e sole solebat, frigida gustata; jacens enim studebat.'

Gelidæ aquæ] An nive refrigerata, exemplo Neronis?

[l] *Pugionibus duobus*] Sic et Nero teste Suet. Ner. 50. 'Conterritus duos pugiones, quos secum tulerat, arripuit: tentataque utriusque acie,

capiti subdidit:[8] et explorato, jam profectos amicos, noctem quietam,[n] utque affirmatur, non insomnem[o] egit. Luce prima, in ferrum[p] pectore incubuit. Ad gemitum morientis[q] ingressi liberti servique et Plotius Firmus, Prætorii Præfectus, unum vulnus invenere. Funus maturatum: ambitiosis[r] id precibus petierat, 'ne amputaretur caput, ludi-

suit: et comperto, jam digressos amicos, noctem tranquillam traduxit, et ut asseveratur, non sine somno. Cœpta luce ferrum pectori adegit. Ad suspirium expirantis introëuntes liberti servique et Plotius Firmus, præfectus prætorii, unam plagam reperere. Exequiæ festinatæ: multis id obtestationibus flagitarat, ne abscindere-

8 Quædam editiones *subdit.*

NOTÆ

rursus condidit, causatus nondum adesse fatalem horam.'

[m] *Pertentasset*] An mucro satis acer foret.

[n] *Jam profectos amicos, noctem quietam*] Sic Plutarch. in Catone: 'Deinde dormivit somno profundo, ita ut ab his, qui extra cubiculum erant, audiretur. Circa mediam noctem appellavit libertos, Cleanthem medicum, et Butam, quo ministro præcipue utebatur in rebus gerendis, et eum misit ad mare, ut videret an omnes profecti essent.'

[o] *Non insomnem*] Plin. Epist. VI. 16. Tacito: 'Nam meatus, qui illi, propter amplitudinem corporis, gravior et sonantior erat, ab iis, qui limini obversabantur, audiebatur:' de avunculo suo loquitur.

[p] *Luce prima, in ferrum*] Sic Suet. Oth. 11. 'Et circa lucem demum expergefactus, uno se trajecit ictu, infra lævam papillam: irrumpentibusque ad primum gemitum, modo celans modo detegens plagam, exanimatus est, et celeriter, (nam ita præceperat,) funeratus 38. ætatis anno et 95. imperii die.'

In ferrum incubuit] Plutarch. Oth. 'Dimissis amicis, reliqua nocte quievit, ita alto somno, ut illum dormientem audirent cubicularii ipsius. Cœpta luce, libertum, cum quo res gerebat, advocat, jubetque, ut ea, quæ ad senatores pertinebant, resciret; et cum audiisset omnia ipsis abeuntibus necessaria subministrata fuisse, Abi igitur, inquit, etiam, et te ostende militibus, nisi velis ab ipsis crudeliter interfici, quasi mihi mortem intuleris. Amoto homine, rectum sustinens pugionem utraque manu in illum incubuit, et semel ingemuit dolore vulneris,' &c.

In ferrum pectore incubuit] Suet. Oth. 10. 'Tum ad despiciendam vitam, exemplo manipularis militis, concitatum; qui cum cladem exercitus nuntiaret, nec cuiquam fidem faceret, ac nunc mendacii, nunc timoris, quasi fugisset ex acie, argueretur, gladio ante pedes ejus incubuerit: hoc viso proclamasse eum aiebat [pater meus] non amplius se in periculum tales tamque bene meritos conjecturum.'

[q] *Morientis*] Otho pugione se confodit, A. U. C. 822. Christi 69. postquam imperasset tribus mensibus, et diebus quinque, anno vitæ suæ undequadragesimo vel trigesimo octavo. *Tillemon.*

[r] *Ambitiosis*] Enixe et quasi per

brio[s] futurum.' 9 Tulere[t] corpus Prætoriæ cohortes, cum laudibus et lacrymis, vulnus manusque ejus[10] exosculantes.[u] Quidam militum juxta rogum[v] interfecere se; non noxa,[11][w] neque ob metum, sed æmulatione decoris et caritate Principis: ac postea promiscue Bedriaci, Placentiæ, aliisque[12] in castris, celebratum id genus mortis. Othoni sepulcrum[x] exstructum est modicum et mansurum.

tur caput, ne contemtui et contumeliis objiceretur. *Extulere corpus cohortes prætorianæ, celebrantes flentesque, et plagam manusque ejus exosculabantur. Nonnulli militum juxta pyram interemere se; non culpæ conscientia, neque ob formidinem, sed imitatione gloriæ, et amore Imperatoris: ac deinde passim Bedriaci, Placentiæ, aliosque apud exercitus usurpatum* est *id genus exitus. Othoni conditus est tumulus tenuis et duraturus.*

9 Hæc, *ludibrio futurum*, absunt a Ms. Jes.—10 *Ejus* omittit Ryckii Cod.—11 Bip. legunt *non nexu*, ingeniose, hoc sensu: non quod beneficio *nexi* vel obligati fuissent Principi, quales beneficiarii milites. Sic Cic. ad Fam. VII. 30. 'cujus proprium te esse scribis mancipio et nexu.' In vulgato consentiunt codices. *Oberl.*—12 Budens. et inde Rhenan. delent copulam.

NOTÆ

summum favorem expetierat ambieratque Otho, ne per dedecus et ignominiam capiti ejus illuderetur. Timuit exemplum suum in Galbam, cujus caput calonibus et lixis deridendum ipse permiserat.

[s] *Caput ludibrio*] Plin. de Vir. Ill. 73. ubi de L. Apul. Saturnino: 'Caput ejus Rabirius quidam senator per convivia in ludibrium circumtulit.'

[t] *Tulere*] Pro *extulere*; nempe ad rogum. Sueton. Aug. 100. ubi de ejus funere: 'totidem milites prætoriani extulerunt eum in publicum:' scil. 40. prætoriani.

[u] *Vulnus, &c. exosculantes*] Virg. Æn. IV. 683. 'Date vulnera lymphis, Abluam, et, extremus si quis super halitus errat, Ore legam.'

Vulnus exosculantes] Plut. Oth. 'Nemo militum ad hostes defecit, quamvis proximi essent. Composito cadavere et exstructo rogo, armati funus extulerunt, gloriæque vertebant, qui feretrum subire humeris prævenissent. Alii vulnus imperatoris exosculati sunt in cadaver incumbentes; alii manus prehensabant; pars eminus adoravere; quidam facibus in rogum conjectis, se ipsos interemerunt. Et quidem nullo beneficio, quod appareret, ab illo affecti, nec malum ullum a victore expectabant. Sed nulli principi unquam tam insana fuit imperandi cupido, quam ipsis obsequendi Othoni; ita ut mortui etiam desiderio afficerentur, et hinc odium in Vitellium magis exarderet.'

[v] *Juxta rogum*] Suet. Oth. 12. 'Multi præsentium militum cum plurimo fletu manus ac pedes jacentis exosculati, fortissimum virum, unicum imperatorem prædicantes, ibidem statim, nec procul a rogo, vim suæ vitæ attulerunt. Multi et absentium, accepto nuntio, præ dolore armis inter se ad internecionem concurrerunt.'

[w] *Non noxa*] Non criminis consci-

50. Hunc vitæ finem habuit septimo et tricesimo[y] ætatis

Hunc vitæ exitum habuit, septem et triginta annos natus. Origo gentis ex

NOTÆ

entia: sed æmulabatur miles decus imperatoris.

[x] *Sepulcrum*] Si enim superbum et operosum exstruxissent, Vitellius forte aut alii futuri principes, invidia sustulissent. *Pichena.*

Othoni sepulcrum] Plut. 'Terra condentes reliquias Othonis, sepulcrum neque saxorum mole neque inscriptionis fastu superbum aut magnificum exstruxere. Cum Brixilli essem, vidi mediocre monumentum, et inscriptionem, quæ sic habet Latine: MARCI OTHONIS.'

Sepulcrum] Suet. Vit. 10. 'Lapidem memoriæ Othonis inscriptum intuens, dignum eo mausoleo ait: pugionemque, quo se is occiderat, in Agrippinensem coloniam misit Marti dedicandum.' Forte loco gladii Divi Julii quem abstulerat ferebatque, ut boni ominis, et quasi cum ferro illo haberet simul et fortitudinem et fortunam Cæsaris.

Sic sepulcrum Annibalis inscriptum. Plin. de Vir. Ill. 42. 'Hausto quod sub annuli gemma habebat veneno absumtus est; positus apud Libyssam in arca lapidea, in qua hodie quoque inscriptum est, HANNIBAL HIC SITUS EST.'

Sic et sepulcrum Pompeii. Plin. de Vir. Ill. 77. 'Truncus Nilo jactus, a Servio Codro rogo inustus humatusque est, inscribente sepulcro: HIC SITUS EST MAGNUS P.'

[y] *Tricesimo*] Otho natus erat teste Sueton. c. 2. Camillo et Ahenobarbo coss. vigesimo die Aprilis, A. U. C. 785. denatus 822. Galba iterum et Vinio Coss. Mensem non exprimit Tacitus.

Nihilominus si principatus initium repetas a decimo quinto Januarii, ut habet Tac. hist. I. et mortuus sit, ut testatur Sueton. nonagesimo et quinto imperii die, computatis in Januarium septemdecim, 28. aut 29. in Februarium, uno et triginta in Martium, incidet mors ejus in decimum octavum aut nonum Aprilis.

Verum quidem est, a Xiphilino et Zonara tribui tantum imperio ejus novem et decem dies, sed ex eodem erroris fonte uterque hausit, ut arbitror. Otho enim Roma profectus est, suffragante Sueton. c. 8. die quo cultores Deum matris lamentari et plangere incipiunt, qui 27. Martii est ex sententia Marcellini: et viginti tres aut quatuor dies videri possunt nimis pauci, quam ut rebus tam arduis suffecerint, quales Tacitus contigisse vult intra istos et mortis tempus.

Jam vero a 28. Aprilis anno 785. usque ad decimum octavum aut nonum Aprilis anno 822. numerantur anni triginta septem, ut hic refert Tacitus (cum quo sentiunt Zonaras et Xiphilinus, non triginta octo, ut vult Sueton. qui utrumque extremum eodem amplectitur, computo), deficientibus novem aut decem diebus, ad explendum numeri integri hiatum: Xiphilinus deesse scribit undecim dies: 'Cum vixisset,' inquit, 'septem et triginta annos, exceptis undecim diebus.' *Savil.*

Computatis pro Januario diebus 16. pro Februario 29. pro Martio 31. pro Aprili 19. reperies 95. dies, quibus imperavit Otho juxta Suetonium. Sicque incidet ejus mors in diem 19. aut 20. Aprilis. Sicque ab ejus expeditione fluxissent dies 23. vel 24. nec id tempus breve magnis rebus, si ejus impatientiam, animi æstus et

anno. Origo illi e[1] municipio[2] Ferentino.[z] [a] Pater Consularis :[b] avus Prætorius :[c] maternum genus impar,[d] nec tamen indecorum. Pueritia ac juventa, qualem monstravi-

oppido Ferentino. Parens ejus *consularis; avus prætorius; materna stirps impar erat, nec tamen inhonora. Pueritia et adolescentia* fuit, *qualem exhibuimus ; dua-*

1 Editio princeps, *a municipio.*—2 In Flor. est *Ferentio.*

NOTÆ

anxietatem perspicias. Nam ut habet Plutarch. capite prono, et, veluti cæco impetu, se præcipitem egit in bellum et prælium : et juxta Dionem, unde et sumsit Zonaras, imperavit 90. diebus, apposito forte numero completo pro incompleto, ut solent historici : scil. 90. pro 95. sed standum potius Suetonio in rebus Romanis.

[z] *Origo illi e municipio*] Tamen Romæ natus est. *Savil.* Sic Sueton. Oth. 1. ' Majores Othonis orti sunt oppido Ferentino, familia vetere et honorata, atque ex principibus Etruriæ.'

Origo illi] Ne sumas, quasi in Ferentino illo municipio natus esset. Avita hæc illi *origo :* avus et pater ejus jam olim translati in urbem, et dignitates populi Rom. adepti erant.

[a] *Ferentino*] Ferentinum urbs Hernicorum populorum, in Latio provincia Italiæ : hodie *Ferretino*, urbs Campaniæ Romanæ versus orientem, in statu Ecclesiastico. *Tillemon.*

[b] *Pater Consularis*] Sic Suet. Oth. 1. ' Pater L. Otho materno genere præclaro, multarum et magnarum propinquitatum, tam carus tamque non absimilis specie Tiberio principi fuit, ut plerique procreatum ex eo crederent. Urbanos honores, proconsulatum Africæ et extraordinaria imperia severissime administravit. Ausus etiam est in Illyrico milites quosdam, quod motu Camilli ex pœnitentia præpositos suos, quasi defectionis adversus Claudium auctores, occiderant, capite punire : et quidem ante principia se coram ; quamvis ob id ipsum promotos in ampliorem gradum a Claudio sciret. Quo facto, sicut gloriam auxit ita gratiam minuit : quam tamen mature recuperavit, detecta equitis Romani fraude, quem prodentibus servis necem Claudio parare compererat. Namque et senatus honore rarissimo, statua in palatio posita, prosecutus est eum ; et Claudius allectum inter patricios collaudans amplissimis verbis, hoc quoque adjecit ; Vir, quo meliores liberos habere ne opto quidem.' Obtinuit honores urbanos et *proconsulatum Africæ:* ergo *consularis* fuit.

[c] *Avus Prætorius*] Sic Sueton. Oth. 1. ' Avus M. Salvius Otho, patre equite Rom. matre humili, incertum an ingenua, per gratiam Liviæ Augustæ, in cujus domo creverat, senator est factus, nec præturæ gradum excessit.'

[d] *Maternum genus impar*] Quomodo, si *splendididissima* ea fœmina fuit, Sueton. testante ? scribit enim de patre Othonis ; ' ex Albia Terentia splendididissima fœmina duos tulit filios.'

Sed melior ibi scriptura, *splendida fœmina*, quam ex optimo libro Torrentius annotavit : idque non aliud quam ordinem equestrem proprie notat. *Lipsius.*

mus; duobus facinoribus,[e] altero flagitiosissimo, altero egregio,[f] tantundem apud posteros meruit bonæ famæ, quantum malæ. Ut conquirere fabulosa, et fictis oblectare legentium animos, procul gravitate cœpti operis crediderim; ita vulgatis traditisque demere fidem non ausim. 'Die, quo Bedriaci certabatur, avem invisitata[3] specie[g] apud Regium Lepidum[h] celebri loco[4] [i] consedisse,' incolæ memorant,

bus actionibus, altera scelestissima, altera eximia, tantundem apud posteros adeptus est gloriæ, quantum ignominiæ. Ut a dignitate propositi operis maxime alienum *existimaverim, investigare inania falsaque, et fabulosis* commentis *avocare lectorum mentes; ita non audeam publicatis scriptisque fidem abrogare.* Die, quo dimicabatur Bedriaci, *affirmant indigenæ,* alitem insolita facie apud Regium Lepidum frequenti nemore substitisse, nec postea concursu mortalium, aut cir-

3 Ita Ms. Flor. Ryckius et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteol. *inusitata specie.* Ms. Reg. et editio princeps, *inusitata facie. Invisitata,* merito restitutum. Sic Liv. XXVII. 39. 'Invisitati namque antea alienigenis.' Sic Suetonius in Aug. 43. 'Solebat etiam citra spectaculorum dies, si quando quid invisitatum dignumque cognitu advectum esset, id extra ordinem, quolibet loco publicare, ut rhinocerotem apud septa,' &c. Passim autem Apuleius. *Brotier.*—4 [Brotier. habet] *vico:* et ita Puteolanus, Beroaldus, Ernestus, &c. In Mss. Flor. Reg. Corb. Bud. Guelf. Harl. Bodl. Jes. et editione principe aliisque plurimis, *celebri luco,* [et sic Ryckius cum Gronov.] In margine Ms. Harl. notatum, 'Alius habet *vico.*' *Vico* quoque superadditum in Ms. Jes. *Idem.* Cum Bipont. reposui *loco,* quod ad Cod. scriptos pro-

NOTÆ

[e] *Duobus facinoribus*] Alterum intelligit, cædem Galbæ, alterum suam ipsius mortem. *Pichena.*

[f] *Altero egregio*] Sueton. Othon. 12. 'Denique magna pars hominum, incolumem gravissime detestata, mortuum laudibus tulit: ut vulgo jactatum sit etiam, Galbam ab eo, non tam dominandi quam Reipub. ac libertatis restituendæ causa, interemtum.'

[g] *Avem invisitata specie*] Sic Sueton. Jul. 81. 'Pridie autem easdem Idus avem Regaliolum cum laureo ramulo, Pompeianæ Curiæ se inserentem, volucres varii generis, e proximo nemore persecutæ, ibidem discerpserunt.'

[h] *Regium Lepidum*] Urbs Boiorum populorum, in Gallia Cispadana regione Italiæ: hodie *Reggio* urbs ducatus Regiensis in Lombardia, paret duci Modenæ. *Tillemon.*

[i] *Loco*] Melius *luco* quam *loco.* Verisimiliter ea avis consedit in *luco,* ubi et circumvolitabant aliæ volucres. Lucus ille *celebris* dicitur, quia vicinus oppido, et forte in suburbio, aut suburbano, et celebratus ambulatione, cœtibus, et congressibus oppidanorum.

Hinc additur: *nec deinde cœtu hominum, &c. territam.* Celebris ergo, quia hominibus frequens et multus *lucus* ille, non forte alia causa. Sic Ann. IV. 67. 'Celeberrimo fori effigiem Divi Augusti amplecti.' Sic infra Hist. II. 64. 'Flaminiæ viæ celebritate vitata.'

'nec deinde cœtu hominum, aut circumvolitantium[j] alitum,[5] territam pulsamve, donec Otho se ipse[6] interficeret: tum ablatam ex oculis: et tempora reputantibus, initium finemque miraculi cum Othonis exitu competisse.'

51. In funere ejus, novata luctu ac dolore militum seditio: nec erat, qui coërceret. Ad Verginium versi, modo, 'ut reciperet Imperium,'[k] nunc, 'ut legatione apud Cæcinam ac Valentem fungeretur,' minitantes orabant. Verginius, per aversam[1] domus partem[l] [m] furtim degressus,[2] ir-

cumfusarum volucrum, perculsam, aut ejectam, donec Otho se ipse interimeret: tum abductam e conspectu *alitem:* et tempora supputantibus, principium exitumque ostenti, cum Othonis morte convenisse.

In exequiis ejus discordia, seu consternatio *militum iterata* est, *ira ac mœrore, nec erat, qui comprimeret. Ad Verginium conversi, nunc,* ut capesseret principatum, *modo minaces rogabant,* ut legationem obiret apud Cæcinam et Valentem. *Verginius per aversas ædium fores dilapsus, invadentes fefellit. Rubrius*

pius accedit. *Oberl.*—5 Ita Ms. Corb. editio princeps et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *alituum.* Rhenanus, *circumvolitantem alitem,* omisso *aut.*—6 Ms. Jes. *se interficeret.* Ms. Corb. *se ipsum.*

1 Ita Mss. Flor. Reg. Guelf. Corb. Harl. Agr. editio princeps et recentiores. In Ms. Bodl. et Puteolanus, *per aversam domus portam.* Notatum quoque in margine Ms. Harl. alius habet *portam.* In editione principe, ut et in Ms. Corb. *adversam* pro *aversam.* Brotier.—2 Ita Ms. Flor. et Ernestus. Vulgo libri scripti et editi, *digressus;* et sic Ryckius.

NOTÆ

[j] *Circumvolitantium*] Ideo aves circumvolitabant alitem, quia illa inusitata specie, et quasi per miraculum. Sic de Phœnice Tac. VI. 28. 'Advolavisse multo ceterarum volucrum comitatu, novam faciem mirantium.'

[k] *Ut reciperet imperium*] Plut. Oth. 'Rogabant, ut susciperet imperium, vel legatus causam eorum ageret. At Verginius imperium, quod in victores renuisset, in victos accipere dementis hominis esse rebatur; periculosum vero ad Germanos legati munere defungi, quibus vim multis in rebus fecisse videbatur.'

[l] *Verginius, per aversam, &c.*] Neutrum suscipere voluit Verginius, ne Vitellio suspectaretur, quasi sic sibi conciliaret vulgus, ambiretque imperium, cuperetque, quod ante respuerat; forte et aliis causis.

Omnia suspectari possunt de viro, qui potuit imperare, quasi semper id possit, quod semel potuit. Et certe infra, eum suspectat miles, quasi servum immiserit ad interficiendum Vitellium. Quo magis ignavus princeps, eo pronior est ad credendum de perfidia.

[m] *Partem*] Sic Hist. l. III. 'Et monuit Martialem, ut per secretam ædium partem occulte abiret.' Alii *domus portam:* sed perinde est. Et tamen sic etiam Plutarch., qui id hausit ex Tac. 'Et simul convivas surgere jussit, et per alteram portam dimisit.'

Per aversam portam] Diceret Suet. 'Postica parte palatii.'

rumpentes frustratus est. Earum, quæ Brixelli egerant, cohortium[n] preces Rubrius Gallus tulit. Et venia statim impetrata,[o] concedentibus ad victorem, per Flavium Sabinum, iis copiis, quibus præfuerat.

52. Posito ubique bello, magna pars Senatus extremum discrimen adiit, profecta cum Othone ab urbe, dein Mutinæ relicta. Illuc adverso de prælio[1] allatum: sed milites, ut falsum rumorem aspernantes, quod infensum Othoni Senatum arbitrabantur, custodire sermones, vultum habitumque trahere in deterius: conviciis postremo[2] ac probris causam et initium cædis quærebant: cum alius insuper metus[p] Se-

Gallus earum cohortium quæ Brixelli manserant, preces obtulit. Et venia confestim obtenta est *per Flavium Sabinum, his, quibus impositus erat, copiis, quæ* tum *se victori permiserunt.*

Sedato ubique bello, magna pars patrum ingens periculum subiit, digressa cum Othone a civitate, dein relicta Mutinæ. Huc nuntiatum de infelici pugna. Sed milites, ut vanum nuntium temnentes, quia infestos Othoni patres rebantur, observare colloquia; vultum habitumque interpretari in pejus; contumeliis tandem et conviciis occasionem et principium necis captabant; cum alius præterea pavor patres

1 Sic bene Mss. et editiones veteres ac recentiores. In mediis quibusdam, *de adverso prælio.* Brotier.—2 Ita Ms. Corb. editio princeps et recen-

NOTÆ

[n] *Earum, quæ Brixelli egerant, cohortium*] Multi alii milites advolarant ad principem e clade et prælio, in quibus legionarii et prætoriani præcipue tumultuabantur, et alium ducem quærebant, offerebantque imperium, ut hic, Verginio, ut quoquo modo fortunam partium instaurarent, seque tuerentur adversus victorem, et sceleris ac parricidii ultorem.

Per *cohortes,* hic præcipue intelligit prætorianas, quæ cum Othone Brixelli manserant. Forte simul et cohortes legionariæ, aut etiam sociorum aderant: nam videtur sic innuere, nullam fuisse legionem integram, aut aquilam cum Othone.

Supra cap. 33. ubi de Othone Brixellum concedente: 'Is primus dies Othonianas partes afflixit: namque et cum ipso prætoriarum cohortium, et speculatorum, equitumque valida manus discessit;' igitur earum *cohortium* præcipue prætoriarum preces tulit Rubrius.

[o] *Et venia statim impetrata*] Leg. puto: *Cohortium preces Rubrius Gallus tulit: et venia statim impetrata. Concedentibus ad victorem per Flavium Sabinum iis copiis, quibus præfuerat, et posito, &c.* Freinshem.

Et venia] Forte sic scriptum, ut referri possit ad utrumque, ad id quod præcedit, et quod sequitur: ita ut *venia statim impetrata* sit, et cohortibus, *quæ Brixelli egerant,* et copiis, gladiatorum scil. *quibus præfuerat* Flavius Sabinus.

[p] *Alius insuper metus*] Ambiguus, anceps utrimque instabat metus, nempe et ex Othonianis, qui infensos Othoni patres, ideoque falsum spargi

natoribus instaret, ne, prævalidis jam Vitellii partibus, cunctanter[q] excepisse victoriam crederentur: ita trepidi et utrimque[r] anxii coëunt: nemo privatim expedito consilio, inter multos societate culpæ tutior.[3] Onerabat paventium curas Ordo Mutinensis,[s] 'arma[t] et pecuniam' offerendo, appellabatque 'Patres Conscriptos,'[4][u] intempestivo honore.[v]

urgeret, ne, scil. *præpollenti jam factione Vitelliana, dubitanter audiisse victoriam putarentur: ita pavidi et utrimque soliciti conveniunt: nemo seorsim quæsito consilio*, ut *inter plurimos* quisque *in pari culpa securior. Senatus Mutinensis augebat trepidantium metus, exhibendo* arma et opes, *vocitabatque* Patres Conscriptos, *decus* quod *parum pro tempore* deferebatur.

tiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *postremum*.—3 In Ms. Agr. *tutiore;* quod etiam edidit Ryckius. At tunc friget, *inter multos;* ut recte observavit Ernestus. *Tutior* non displicet, si intelligatur, *quisque.* Brotier. —4 Ita bene Mss. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In Mss. Harl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *Patres consultos.* Quod forte olim per literarum compendia scriptum, ut in Ms. Bodl. *con^tos*. Idem.

NOTÆ

rumorem, putabant; et ex Vitellianis, ne senatores minus alacriter *excepisse victoriam crederentur.*

[q] *Cunctanter*] Dubitanter, et parum benevolo animo.

[r] *Utrimque*] Ex utraque parte soliciti, seu inter utramque factionem anxii animis et distracti: scil. inscii et incerti, utra factio vicisset.

[s] *Ordo Mutinensis*] Id est, Decuriones Mutinensium, tanquam publicum loci consilium. *Savil.*

[t] *Arma*] Potuit suspectare miles patrum cœtum, tanquam arma cogerent et pecuniam adversus Othonianos; vel quasi se ipsos partes facerent, quod patribus exitio esse potuit.

[u] *Appellabatque Patres Conscriptos*] Sic salse deridet municipes seu provinciales, qui meditatas graviter orationes incipiebant ab his verbis, P. C. et in his sæpe desinebant, augustissimum ordinem tum plusquam expediret reverentes. Et forte melior saniorque pars orationis fuit, quod eos sæpe *Patres Conscriptos* appellassent.

Conscriptos] Mallent patres incogniti abire, neque *facie*, seu honore *publici consilii* salutari aut interpellari.

[v] *Intempestivo honore*] Quia tum nempe mallent patres ignorari, et metuunt, ne sua ipsis dignitas exitio sit; ne irritetur miles tali nomine ac decore, et in ipsorum perniciem accendatur, quasi prætorianis et Othonianis partibus infensi patres essent.

Nempe, 'infensum Othoni senatum arbitrabantur, custodire sermones, vultum habitumque trahere in deterius.' Hinc periculum, hinc metus, ne decus Mutinensium acciperet miles, tanquam gaudium, quo apud patres illi mutuo collætarentur; vel, pro libidine, alias, id male interpretarentur, ut potuerunt: quærebant tantummodo *causam et initium cædis.*

Intempestivo] Ob ferociam, suspiciones, et odia militum.

53. Notabile jurgium inde[1] fuit, quo Licinius Cæcina Marcellum Eprium, 'ut ambigua[w] disserentem,' invasit. Nec ceteri sententias aperiebant:[x] sed invisum memoria delationum, expositumque ad invidiam,[y] Marcelli nomen irritaverat[z] Cæcinam, ut novus[a] adhuc, et in Senatum nuper ascitus, magnis inimicitiis claresceret.[b] Moderatione me-

Deinde insignis contentio fuit, qua Licinius Cæcina invectus est in Marcellum Eprium, ut qui per ambages sententiam proferret. *Nec alii* patres *mentem promebant; sed nomen Marcelli infensum memoria accusationum, objectumque inimicitiis, exasperaverat Cæcinam, ut novus adhuc et recens inter patres ascriptus, magnis offensionibus innotesceret. Modestia prudentiorum compositi* sunt. *Et*

1 Brotierus legit *notabile inde jurgium;* et sic rem fusius explicat: 'Sic bene Mss. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. Perperam Mss. Corb. Reg. Agr. editio princeps et Ryckius, *notabile in Verginium fuit.* Id quidem probavit Ryckius, quod existimaret Eprium Marcellum ambigua disseruisse de Verginio, quem Principem vellet. At verisimilius est Eprium Marcellum ambigua de Vitellii principatu dixisse, seu Verginio, seu forte jam faveret Vespasiano, apud quem postea gratia valuit; ut videbimus infra in Dialog. de Orator. c. 5 et 8. Quis autem ille Licinius Cæcina, qui Eprium Marcellum invasit? Juxta Ryckium est *C. Licinius Cæcina Largus, qui consul fuit cum Claudio* A. U. C. 795. Quod minime crediderim. Hic enim a Tacito non diceretur *novus adhuc, et in senatum nuper ascitus.* Est ergo omnino diversus. Immo tres homines in unum confundit Ryckius, nempe C. Cæcinam Largum, consulem, de quo diximus in Supplemento Annal. IX. 26. P. Largum Cæcinam, de quo Annal. XI. 33. et Licinium Cæcinam, de quo nunc Hist. II. 53.'

NOTÆ

[w] *Ut ambigua*] Ut vix discerni posset, an sentiret pro Othone, an pro Vitellio: ita ponderabat torquebatque sententiam versutissimus delator, ut posset mox orationem suam flectere in quamcumque partem, et in quem sensum vellet, interpretari, prout res inclinassent.

[x] *Nec ceteri sententias aperiebant*] Id est, Alii patres ambigua etiam disserebant, perinde ac Marcellus: sed non erant perinde invisi.

[y] *Ad invidiam*] Senatus, et omnium bonorum.

[z] *Irritaverat*] Odio sui *irritaverat Cæcinam,* qui novus homo, et haud dubie juvenis, ut ex more prisco Marcellum invaderet; sicque *magnis inimicitiis* inclaresceret facundia. Et certe magis invehuntur novi homines in tale genus flagitiorum; et divitias malis artibus partas magis execrari solent: 'tanquam læsi' tales gravantur, 'insita mortalibus natura, recentem aliorum felicitatem ægris oculis introspicere,' &c.

[a] *Novus*] Id est, Non nobilis nobilitate prisca, nullis majorum imaginibus clarus; ut qui nuper in senatum evectus esset, et qui id decus in familiam primus ipse transtulisset.

[b] *Magnis inimicitiis claresceret*] Idque ex more veteris Reipub. Sed forte dissimili animo, dispari exitu et fato. Nam quid simile habent delationes innocentium sub principibus, cum accusationibus magnorum olim reorum?

liorum[c] diremti. Et rediere omnes Bononiam,[d] rursus consiliaturi:[2 e] simul, medio temporis, plures nuntii sperabantur. Bononiæ, divisis per itinera, qui recentissimum quemque[f] percunctarentur, interrogatus Othonis libertus 'causam digressus,' 'habere se suprema ejus mandata'[g] respondit:

revertere omnes Bononiam, iterum consultaturi: simul et interposito tempore plura nuntia expectabantur. Bononiæ, distributis per vias, qui recens adventantem quemque sciscitarentur, rogatus Othonis libertus, Cur abiret, Extrema ejus mandata

N. jurg. inde Gronovius et Bipont.—2 Ita Mss. Reg. Corb. et libri omnes editi, præter Ryckium, qui e Ms. Agr. edidit *consulturi.* In Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *consultaturi.* Miror eruditum Ryckium scripsisse, *consiliaturi, ne Latinum quidem esse,* cum usus sit hoc verbo Horatius, Libr. III. Od. III. 17. *Brotier.*

NOTÆ

Quid et delationes ipsæ, licet in ipsos delatores ingruerent, apud talem senatum, jam servitium ultro volentem, et apud quem prævalidi erant opulenti illi delatores, qui et senatu ipso longe potentiores erant? Sic Ann. III. 66. 'C. Silanum proconsulem Asiæ .. Mamercus Scaurus ... corripiunt, objectumque violatum Augusti numen,' &c.

'Mamercus antiqua exempla jaciens, L. Cottam a Scipione Africano, Ser. Galbam a Catone Censorio, P. Rutilium a M. Scauro accusatos. Videlicet Scipio et Cato talia ulciscebantur,' &c. Certe mutata Repub. quantum mutati jam et perversi animi civium, patrum et ipsorum accusatorum!

[c] *Meliorum*] *Meliores* sunt, qui fama, gratia, et auctoritate sua, tales contentiones in curia, semper exitiabiles publice, coërcent: aut certe *meliores* quam duo isti nebulones, quorum alter delationibus Neronianis jam saginatus erat, alter forte ad similia magnis exemplis properabat.

Neque siluere prorsus delationes sub Muciano aut Vespasiano, ut constat infra c. 84. 'Passim delationes, et locupletissimus quisque in prædam correpti.'

[d] *Bononiam*] Urbs Boiorum populorum, in Gallia Cispadana regione Italiæ: hodie *Bologne,* urbs provinciæ Bononiensis, in statu Ecclesiastico. *Tillemon.*

[e] *Rursus consiliaturi*] Non muto. Sic Horat. 'gratum elocuta consiliantibus Junone Divis;' et alii. *Lipsius.*

Recte *consiliaturi,* id est, Consilium simul inituri rursus. Infra: 'nec ultra in commune congressi sibi quisque consuluere.'

Consiliaturi] Forte *consulturi:* vix ullo loco Taciti simile quid reperias; nam Ann. l. VI. ubi habetur: 'patrem Abdagesem .. consilit;' leg. *consulit,* vel certe *consiliat,* si hoc Taciti videatur.

[f] *Recentissimum quemque*] Supple, *nuntium:* supra: 'plures nuntii sperabantur.'

[g] *Suprema ejus mandata*] Postquam omnes dimisisset senatores. Sueton. c. 10. 'Secreto captato, binos codicillos exaravit ad sororem consolatorios: sed et ad Messallinam Neronis, quam matrimonio destinaverat, commendans reliquias suas et memoriam.' Additis ad Vitellium mandatis, in amicorum suorum gratiam, ait Zona-

'ipsum viventem quidem relictum, sed sola posteritatis cura[h] et abruptis vitæ blandimentis.' Hinc admiratio[i] et plura interrogandi pudor:[j] atque omnium animi in Vitellium inclinavere.

habere se *subjecit:* ipsum spirantem quidem reliquisse se, sed sola in posteros cura, et abjectis *omnibus* vitæ delinimentis. *Hinc* subit *admiratio, et plura percunctandi verecundia. Atque omnium studia in Vitellium concessere.*

NOTÆ

ras. *Savilius.*

Suprema mandata] Supremas tabulas, seu testamentum Othonis nonnulli intelligunt; at sunt etiam alia mandata suprema, quæ dari liberto possint, præter testamentum.

Nec, puto, testamentum condidit Otho, nec condere debuit, aut potuit. Quid enim statuat ille, qui fere alieno arbitrio moritur? et cujus opes omnes victoris sunt? Reus majestatis vivit et moritur, qui sic vincitur; et habet tantum arbitrium mortis, si tamen et illud statim occupet.

Teste Suet. Oth. 10. 'Binos codicillos exaravit ad sororem consolatorios: sed et ad Messallinam Neronis,' &c. Et hæc haud dubie *suprema mandata* sunt, quæ liberto dederat perferenda.

Suprema ejus mandata] Sic supra c. 49. 'Supremas jam curas animo volutantem.'

[h] *Sola posteritatis cura*] An de iis quæ post mortem fieri vellet? Verius interpretor, Curam famæ suæ apud posteros. *Pichena.*

Seneca de tranq. animi c. 15. 'Ego Herculem fleam, quod vivus uritur; aut Regulum, quod tot clavis configitur; aut Catonem, quod vulnus suum iteraverit? Omnes illi levi temporis impensa, invenerunt, quomodo æterni fierent: ad immortalitatem moriendo venerunt.'

Sola posteritatis cura] Forte tunc meliori fide Otho, quam Augustus in testamento; de quo Tac. lib. I. 'In spem secundam' assumebantur 'nepotes pronepotesque: tertio gradu primores civitatis scripserat, plerosque invisos sibi, sed jactantia gloriaque ad posteros.'

Forte quasi sic Reipub. odia sua ultro condonaret Augustus, sicque saluti et æternitati imperii moriens etiam consulere voluisset; et ut saltem optimos quosque et illustrissimos totius orbis viros sic sibi suisque et imperio devinciret, ac sui memores in perpetuum relinqueret. Sola 'jactantia .... ad posteros,' inquit Tac.

Sola posteritatis cura] Cic. pro Sextio: 'Consulamus bonis, præsentes fructus negligamus, posteritati et gloriæ serviamus.'

[i] *Admiratio*] Subiit et totum animum occupavit *admiratio,* quod mollis Otho mortem Catonis æmularetur.

Subiit 'pudor plura interrogandi;' nempe, cur statim vitam abjiceret, spemque omnem abrumperet Otho; ut qui posset adhuc Martem experiri, et fortunam partium instaurare; cui tot legiones, tot copiæ, tot opes superessent; cui tantum virium a tergo, cui totus Oriens in partibus.

Puduit interrogare, quare et quo pacto mori destinavisset, an ferro, an veneno, an venis sectis; quid dixisset, quid egisset, quomodo supremum diem ipse transegisset.

Sic Ann. III. 16. de Pisone, qui se occiderat, Tiberius 'crebrisque interrogationibus exquirit, qualem Piso diem supremum noctemque exegisset.'

[j] *Plura interrogandi pudor*] Frustra

54. Intererat consiliis frater ejus L. Vitellius, seque jam adulantibus[k] offerebat, cum repente Cœnus,[1] libertus Neronis, atroci mendacio universos perculit,[2] affirmans, 'superventu XIV. legionis, junctis a Brixello viribus,[l] cæsos victores,[3] versam partium fortunam.' Causa fingendi fuit, ut diplomata Othonis,[m] quæ negligebantur, lætiore nuntio re-

Aderat consiliis patrum *frater ejus L. Vitellius, seque jam assentantibus permittebat, cum subito Cœnus, libertus Neronis, impudenti mendacio cunctos exterruit, asseverans,* interventu quartædecimæ legionis, simul cum copiis Brixellianis, profligatos *esse* victores, *et* mutatam partium fortunam. *Causa mentiendi fuit, ut diplomata Othonis, quæ spernebantur, prosperiore fama rursus vigerent. Et*

1 Ita Ms. Flor. et editiones recentiores. Memoratur quoque COENVS in Inscriptione veteri apud Gruterum, p. 1130. n. 5. In Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *Cœnus.* Mss. Reg. Corb. et editio princeps, *Comenus.* Puteolanus, *Cenus.* Brotier.—2 Ernestus mallet *percutit* vel *percussit.* Budens. *pertulit.* Male. *Oberl.*—3 Hæc *cæsos victores* absunt in Budens.

NOTÆ

inquiras de eo qui omnia deseruit, et post omnia semet ipsum, qui spem omnem abrupit. Quamvis tamen 'furor est, post omnia perdere naulum.'

[k] *Adulantibus*] Jam gratulantibus ob victoriam, et ob principatum fratris clade et exitio Othonis jam firmatum. Certe magis hæc assentandi libidine quam ex animo aut ex vero affectu fiebant.

[l] *Junctis a Brixello viribus*] Id est, junctis cohortibus prætoriis, et ceteris copiis quæ cum Othone Brixelli erant.

[m] *Ut diplomata Othonis*] Institutum erat ab Imperatoribus, ut certis locis dispositi haberentur equi, quorum mutatione celerrime possent rerum gestarum nuntii ad Cæsarem ex provinciis venire. Non dabatur autem hic cursus publicus, nisi ei qui sacrum diploma haberet; ut videlicet ante ceteros omnes, quicquid gereretur, Imperator sciret.

Quapropter præsides provinciarum, nisi ex magna causa, privatis diplomata non concedebant; quod ostendit Plinius in epist. ad Trajanum. *Rhenanus.*

Diploma tam *cursoriam* significat *tesseram*, quam *edicta*; quæ ad naves, commeatus, et cetera temporaria pertinent. *Ferrettus.*

Diploma dictum ἀπὸ τοῦ διπλοῦ, quod in charta duplicata scriptum: idem fuit initio, quod nunc literæ quibus festinatio tabellariorum adjuvatur. Sed imperio constituto, promiscue nomen illud pro rescripto *principali* usurpatum est: ut in Sueton. Ner. 12. 'Diplomata civitatis Rom. singulis obtulit.'

Illa, cum princeps concederet, signabat ipse, ut de Augusto refert Tranquillus c. 50. Cum vero prætores proconsulesve tribuerent, *principem* præscribebant, deinde obsignabant, ut infra eodem lib. Cornelius ait; ubi de M. Cluvio Rufo.

At horum diplomata, præterita scripta die, irrita erant: at principis diplomata, nisi ad tempus data essent, in perpetuum valebant, id est, quam-

NOTÆ

diu princeps viveret.

Instituerat enim Tiberius, ut indulta beneficia a defunctis principibus Cæsares aliter rata non haberent, quam si eadem ipsi firmassent; ut Sueton. Tito, et Aurelius Victor retulerunt.

Ex eo instituto descendit, quod *diplomata* Othonis mortui negligerentur hoc loco. *Vertranius.*

Ut diplomata] *Diplomata* sunt, quas *literas patentes* nunc vocamus: cujusmodi sunt edicta et mandata principum regio signo sancta: et quas *bullas pontificias* vocant.

Cic. in epistola: 'Diploma statim non est datum,' de literis Cæsaris loquens, quibus Balbus restituebatur. Verbum est Græcum, quippiam duplicato compositum significans aut complicatum, ut linteum, quod *πτύγμα* dicitur, &c.

Itaque *diplomata* vocati sunt codicilli, qui dabantur cursoribus, ut liceret eis uti equis et vehiculis publicis. Verum quoniam in iis exigendis interdum fraus committebatur, ideo lege Cornelia constitutum eos teneri qui adulterinis codicillis utuntur, &c.

Antiqui non equis singulis et expeditis, ut hodie, sed vehiculis utebantur, unde cursus vehicularis erat, qui publicus dicitur l. 12. codicis.

Quod planum fit ex Plutarcho in Galba, his verbis: 'Nymphidius vero non mediocri indignatione affectus est, cum consules, servos publicos destinassent, quibus ferenda ad Imperatorem senatusconsulta præberent, quibus scilicet ipsis ea, quæ diplomata appellantur, ideo dari solent, ut iis statim agnitis, civitatum magistratus tabellariorum cursum accelerent, in commutatione vehiculorum datis deductoribus.'

Julianus Imperator in Epist. 'Ducet te cursus publicus, uno utentem vehiculo, et parippo uno.' *Parippus* et *paraveredus* pro eodem dicitur, hoc est, qui equo seu veredo uno utitur, super numerum diplomate comprehensum, vel super numerum solitum, &c.

Diplomata igitur erant, vel chartulæ signo principali obsignatæ, vel tesseræ, quibus agnitis, qui *ἔπαρχοι* dicuntur, hoc est, præsides, et alii magistratus, præfectique, vehicula cum equis publici cursus accommodabant.

Erant autem ordinata per mansiones, demensaque militum itinera eorum, qui diplomatibus utebantur, et cursu vehiculari, qui *cursus publicus* appellatur 12. cod. *Mansiones* illæ a Græcis *σταθμοὶ* dicuntur, et *στρατιωτικαὶ καταλύσεις*, et *καταγώγια τῶν ἀγγελιαφόρων*. Ita nostri cursores habent sua diversoria seu mansiones designatas, quas *postas* vocamus. Sic fere Budæus.

Attamen liquere videtur ex Tacito, ubi de Sejano agit, non fuisse obsignata a principe ejusmodi diplomata, immo fuisse illud jus præfecti prætorii, saltem quod spectat ad tabellarios et cursores: quia nempe præfectus prætorii in id munus seu ministerium deligebat milites prætorianos, e numero scilicet speculatorum, qui literas principis perferrent.

Quod autem spectat ad alios, qui publice ex provinciis in urbem commearent, vel vice versa, eis diplomata concedi solebant, et obsignari ab ipso principe; res enim non levis momenti fuit; quo scirent quid ubique gentium quisque ageret, aut qua causa in diversa loca commearent.

Et id constare videtur ex Tacito, ubi de Othone; ea quippe *diplomata Othonis* vocat, quia haud dubie concessa et obsignata ab ipso Othone principe. Vel certe cum abesset

NOTÆ

princeps, tamen ipsius nomen præscribebatur.

Quod patet ex hoc Taciti Hist. II. 65. ubi de Cluvio Rufo: 'Hilarius Cæsaris libertus detulerat, tanquam audito Vitellii et Othonis principatu, propriam ipse potentiam et possessionem Hispaniarum tentasset: eoque diplomatibus nullum principem præscripsisset.'

Sic forte potuerunt et inscribi illa diplomata, quæ dabat præfectus prætorii speculatoribus suis, quamvis ea obsignaret ipse præfectus, non princeps.

Absente principe, tamen præscribi debuit ejus nomen; sed exstincto eo, aut imperio incerto et nutante fortuna, ut contigit tempore elapso Neronem inter et Galbam, potuit forte pro suo jure præfectus præt. id sibi vindicare, ut nomen suum interim præscriberet diplomatis, et ea obsignaret.

Attamen id sibi tum vindicarunt consules, spreto Nymphidio præf. utpote quorum esset summum in Repub. imperium. Certe sublato principe, et imperio ambiguo inter duos, periculosum fuit, non præscribere nomen dominantis cujuspiam; ut patet exemplo Cluvii Rufi, qui licet insons talis criminis, accusabatur apud Vitellium.

Illa autem diplomata, quæ spectabant ad cursum publicum, habebant certum tempus appositum, ultra quod non valebant; unde sic Trajanus ad Plinium: 'Diplomata, quorum præteritus est dies, non debent esse in usu: ideo inter prima injungo mihi, ut per omnes provincias ante mittam nova diplomata, quam desiderari possint.'

Et quia in exigendis his vehiculis publicis interdum fraus committebatur, ideo constitutum est teneri eos lege Cornelia, qui adulterinis codicillis uterentur: et certe hac lege damnari potuit *Cœnus* ille *Neronis libertus*, qui, apud Tacitum, impudenti mendacio finxit vicisse Othonem, et 'versam partium fortunam. Causa fingendi fuit, ut diplomata Othonis, quæ negligebantur, lætiore nuntio revalescerent.' Etenim victi mortuique Othonis diplomata, quasi ficta et adulterina videri potuerunt; alio nempe regnante principe; cujus nomen præscribi novis diplomatis debuit. Et certe statim 'jussu Vitellii pœnas luit' talis criminis, et servili supplicio affectus est.

In usu fuisse videntur ea diplomata, etiam vetere Repub. patet ex eo loco Valerii Max. l. VII. ubi de Sentio Saturnino, 'qui cum a triumviris inter proscriptos nomen suum propositum audisset, continuo præturæ insignia invasit: præcedentibusque, in modum lictorum et apparitorum publicorumque servorum, subornatis, vehicula comprehendit, hospitia occupavit,' &c.

Diplomata] Constat, rebus compositis sub principe, præfectum præt. dedisse milites perferendis literis quæ ad publicum spectarent, et dedisse militibus seu speculatoribus diplomata, præscripto vocabulo principis, ut puto, et sigillo suo obsignata, quibus eos civitatibus et magistratibus commendabat, ut vehicula publica ad celeritatem suppeditarentur.

Et forte proficiscentes speculatores ex urbe, vehicula ex ipsis castris præt. assumebant, sponte et jussu præfecti: quæ vehicula ad primum forte diversorium mutabantur, ut nunc veredarii equi. At duces, seu legati, in castris ac provinciis, cum scribere senatui vel principi vellent, forte etiam milites in id munus as-

valescerent. Et Cœnus quidem rapide[4] in urbem[n] vectus, paucos post dies jussu Vitellii pœnas luit. Senatorum periculum auctum, credentibus Othonianis militibus vera esse,[o] quæ afferebantur. Intendebat formidinem, quod publici consilii facie[p] discessum Mutina, desertæque partes

Cœnus quidem raptim in urbem delatus, sed *paucis interjectis diebus, jubente Vitellio, supplicio affectus est.* At *discrimen patrum oneratum* est, *existimante Othoniano milite, certa esse quæ nuntiabantur. Augebat pavorem, quod specie publici consilii abiissent Mutina, relictæque* sic *partes* Vitellianæ *viderentur. Nec am-*

4 Sic Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Rhenanus et Ernestus. In Mss. Reg. Flor. Bud. Agr. et editione principe, *rapidum.* Puteolanus, Ryckius, et Gronovius, *rapidus*, et ita emendatum altera manu in Ms. Bodl. Mallet Jac. Gronovius, *raptim:* Ryckius, *rapidius.* Brotier.

NOTÆ

sumsere, quibus *diplomata*, nomine principis tum imperantis præscripto, concedebant. Etiam personis illustribus talia diplomata dabant rectores provinciarum seu proconsules, sponte tamen et nomine principis, ut patet ex Epistolis Plinii.

[n] *Rapide in urbem*] Ne intelligas vectum jussu Vitellii cum custodibus, sed diplomatum vi in urbem cito pervenisse. *Pichena.*

Puto leg. *rapidius*, non *rapidus:* quasi diceret: Cœnus quidem rapidius et celerius vi diplomatum Othonis in urbem vectus; sed 'paucos post dies, jussu Vitellii' audaciæ 'pœnas luit.' Et nota τὸ *quidem*, cui respondere debet τὸ *sed*, vel quid simile. Infra de Muciano 84. 'largitus privatim quod avidius de Repub. sumeret;' non *avidus.*

[o] *Vera esse*] Vera hæc esse credebant, quia sic volebant: eo pronior animus ad credendum, quo rem avidius exoptat.

[p] *Consilii facie*] Vertit clar. Harlæus, 'Specie seu prætextu deliberationis publicæ.' Quasi communi totius senatus consensu, seu senatusconsulto, Mutina discessissent patres.

Attamen mallem intelligere præcise eos publici consessus seu ordinis universi specie et agmine discessisse, seu specie senatus. Nam si silentio et seorsim singuli discessissent, si quisque privato consilio sibi consuluisset, sic minus ordini universo metuendum fuit.

At sic, totus ordo auctoritate publica et totius ordinis specie prætextuque discessisse, defecisse, seu deseruisse partes Othonis videbatur; et apud victorem id excusandum fuit, nec sine metu aut discrimine, ne veluti mobiles et parum fidos ulcisceretur.

Igitur intellige publici ordinis, seu senatus specie, quamvis id etiam communi consilio, seu ex auctoritate totius ordinis factum sit. Et patet ex Tacito patres in commune consultasse de suo discessu c. 52. 'Anxii coëunt; nemo privatim expedito consilio,' &c.

Nec reperias Tacitum usurpasse τὸ *facie*, pro *specie* tantum, seu *prætextu* præcise: et pro re hic, pro ipso senatu usurpat.

Publici consilii] Sic Cic. pro Sextio. 'Hæc ego cum viderem, (neque enim erant occulta,) senatum, sine quo ci-

forent. Nec ultra in commune congressi, sibi quisque consuluere:[5] donec missæ a Fabio Valente epistolæ demerent metum. Et mors Othonis, quo laudabilior, eo velocius audita.

55. At Romæ nihil trepidationis: Cereales ludi[q] ex more spectabantur. Ut 'cessisse vita Othonem, et a Flavio Sabino, Præfecto urbis, quod erat in urbe militum[r] sacramento[1] Vitellii adactum,' certi auctores in theatrum attule-

plius simul universi patres *convenere, sibi* dein *singuli prospexere: donec literæ a Fabio Valente allatæ, adimerent formidinem. Et exitus Othonis, quo honestior, eo celerius nuntiatus* est.

At in urbe nulla consternatio: edebantur Cereales ludi ex consuetudine. Ut nuntiavere certi auctores apud theatrum, interiisse Othonem, et a Flavio Sabino, præfecto urbis, quotquot erant in civitate copias in verba Vitellii obstrictas,

5 In Mss. Harl. Bodl. *consulere*. Ms. Corb. *consuluerant*.

1 Sic bene Rhenanus et recentiores. In Mss. et veteribus editionibus, *in*

NOTÆ

vitas stare non posset, omnino de civitate esse sublatum; consules, qui consilii publici duces esse deberent, perfecisse, ut per ipsos publicum consilium funditus tolleretur,' &c.

Publici consilii] Non quod decretum proprie in id fecisset senatus, ut vertunt; sed quia ea pompa discesserant simul patres palam et publice, qua decuit augustissimum ordinem; nempe, *in commune congressi*, et ex communi consensu sic proficiscebantur: postea separati metu, *sibi quisque consuluere*. Itaque consensu tantum non decreto scripto, sic digressi patres.

q *Cereales ludi*] Mors Othonis incidit in 12. Kalend. Maias, computatione satis certa, imperavitque xcv. dies: atqui supra notavi, (libro xv. in conjuratione Pisoniana,) *Cereris ludos* pridie Idus Aprilis datos in Circo.

Quod verum est, sed in plures nempe dies, et ad hoc fere tempus productos ex hoc loco constet: adde quæ supra scripsi. *Lipsius.* Hi ludi etiam *Circenses* dicti.

Cereales ludi] Cerealia, quæ duodecimus Aprilis dies inchoabat, xix. finiebat, ita ut cum Othonis circa Brixellum mors Romæ vulgaretur, Cereales ludi ex more spectarentur, etiam quo obiit die; festinans enim nuntius facile occupavit decimum octavum Aprilis diem; et fieri non potuit, ut decimo nono non adesset Romæ. *Savilius.*

r *Quod erat in urbe militum*] Puto, præter urbanas cohortes et vigilum, tum fuere alii milites, qui manerent in castris prætorianis, et interim excubarent pro salute principis et principatus, forte et in palatio: qui omnes, audita morte Othonis, a præfecto urbis in verba victoris adacti sunt. Nam absente principe, omnia curabat in urbe præfectus, et veluti rerum arbiter fuit, jam ab Augusto.

runt, *Vitellio* plausere:[2] populus cum lauru ac floribus[s] Galbæ imagines[t] circum templa tulit, congestis in modum tumuli coronis,[u] juxta lacum Curtii, quem locum Galba moriens sanguine infecerat. In Senatu cuncta, longis aliorum Principatibus composita, statim decernuntur. Additæ 'erga Germanicos exercitus laudes gratesque,' et missa legatio,[v] quæ gaudio[w] fungeretur.[3] Recitatæ Fabii Valentis

tum *faustis ominibus prosecuti sunt Vitellium: populus cum lauro et corollis transtulit effigies Galbæ circum delubra, cumulatis ad instar sepulcri floribus, prope lacum Curtii, quem locum Galba interfectus sanguine contaminarat. Apud senatum omnia, diuturnis aliorum imperiis reperta* decora, *confestim decernuntur. Adjectæ* erga Germanicas legiones laudes gratesque, *et missi legati, qui lætitiam testa-*

sacramento. Ms. Agr. *in sacramenta,* [quod Ryckio placet.] *Brotier.*—2 Ms. Corb. et editio princeps, *Vitellio plausuri.*—3 Heinsius mallet *defungeretur.*—

NOTÆ

[s] *Cum lauro ac floribus*] Capiunt nonnulli, quasi lauro et floribus caput redimiti, Galbæ imagines ferrent; dein eas coronas in modum tumuli congessissent ad lacum Curtii, eo scil. loco, quo interfectus fuerat Galba.

Forte et Galbæ imagines cinxerunt lauro, ornaruntque floribus; dein et corollas floresque, etiam eo loco quo jacuerat, instar tumuli congesserunt, constraveruntque.

Lauru] Id præ gaudio, dein et per honorem. Et eos flores, seu corollas, mox congessere in modum tumuli: sicque et Galbæ imagines circumferendo, memoriam celebrabant, ac decus principi cæso restituebant.

[t] *Galbæ imagines*] Sic l. XIV. 61. de Octavia Claudii filia: 'Octaviæ imagines gestant humeris, spargunt floribus, foroque ac templis statuunt.' Maximus ille honos populi in defunctum principem.

[u] *Congestis .... coronis*] Sueton. Aug. 18. 'Corpus Magni Alexandri, cum prolatum e penetrali subjecisset oculis, corona aurea imposita, ac floribus aspersis, veneratus est.' Juven. Sat. 8. 'Spirantesque crocos, et in urna perpetuum ver.' Tibull. 'Annua constructo septa dabit tumulo.'

Congestis in modum tumuli coronis] Virg. VI. 'Manibus date lilia plenis: Purpureos spargam flores, animamque nepotis His saltem accumulem donis, et fungar inani Munere.'

Et certe verum cenotaphium fuit ille tumulus, quem ex corollis florum plebs Galbæ exstruxit apud Curtium lacum, et in foro; qua non major gloria fuit. Quod olim decus usurpatum tantum in summis ducibus, ut patet ex his Plutarchi Problem. Rom. 'Quid est, quod ejus qui triumphasset, deinde combustus esset, licebat os capere, et in urbem deferre, ac deponere, ut Pyrrho Liparæus scriptum reliquit? An hoc mortui honoris causa factum est? Nam et aliis ducibus, et qui bene rem gessissent, idem tribuerunt; ut non ipsi solum, sed posteri quoque, in foro sepelirentur, sicut Valerio et Fabricio. Ferunt autem horum posteris mortuis, et in forum delatis, ardentem facem subjici, et statim attolli, ut sine invidia honore utantur, et tantummodo sibi licere confirment.'

[v] *Missa legatio*] Scilicet ad Vitel-

epistolæ, ad Consules scriptæ[x] haud immoderate:[4] [y] gratior Cæcinæ[z] modestia fuit, quod non scripsisset.

56. Ceterum Italia gravius atque atrocius, quam bello,[a] afflictabatur: dispersi per municipia et colonias Vitelliani, spoliare, rapere,[b] vi et stupris polluere: in omne fas nefasque

rentur. Lectæ sunt literæ Fabii Valentis, missæ ad consules, haud superbæ: sed jucundior Cæcinæ moderatio fuit, quod non misisset.

Ceterum Italia crudelius atque immanius, quam bello divexabatur: effusi passim per oppida et municipia Vitelliani, prædari, agere et ferre, vi et libidinibus grassari:

4 Rhenanus, *immoderatæ.* Forte operarum errore. *Brotier.*

NOTÆ

lium. Infra enim ait: 'Senatus legatione, quam ibi opperiri jusserat, audita.' *Pichen.*

[w] *Gaudio*] Quæ gaudium de victoria Vitellii, nomine senatus, testaretur; quæ *gaudio*, id est, gratulatione, fungeretur.

[x] *Ad Consules scriptæ*] Scripsit ad consules, absente principe, Fabius Valens, et quasi partes principis procul amoti sustineret, quemadmodum et Mucianus postea, velut alter imperator. Urget occasio, urget aliquando ipsa necessitas, et quæ aliis temporibus crimini darentur, tum certe decori et gloriæ tribuuntur, aut certe facile tolerantur.

Dum nutat principatus, nutat et gloria; et eorum fere est, qui favent, qui dare aut adimere possunt. Modestiores tamen et sapientiores sunt, qui dant omnia principi, et nihil sibi arrogant: in quo graviter erravit Antonius Primus, postquam vicit Vitellianos. Gloria principatus non dividitur; aut Cæsar aut nihil: dignior imperio qui vincit, dein fortunam relinquit aliis, aut spernit. Sed quis mortalium modum teneat in fortuna, in victoria, in gloria belli?

[y] *Immoderate*] Non superbe, non nimio aut immodico fastu, tanquam victoris insultantis aut superbe minantis, scriptæ.

[z] *Gratior Cæcinæ*] Quia invaluerat jam illo ævo, ut publice nemo ad consules aut senatum scriberet, præter principem: alii autem omnes ad istum. Itaque superbe se gessisse Valens visus, qui id fecit; modeste Cæcina, qui omisit.

Tale illud Hist. l. IV. de Muciano: 'Miserat et epistolas ad senatum, quæ materiem sermonibus præbuere. Si enim privatus esset, cur publice loqueretur?' *Lipsius.*

In tantis occasionibus, cum absente principe, plerumque *consilia post res afferantur*, non video cur vituperari debeat Valens, qui scribat, velut ex mandato tacito principis, et quidem modeste; hoc enim legatus agere debuit nomine principis, quod egisset princeps ipse, si præsens adesset. Nisi forte potius scribendum fuerit privatis amicis, senatoribus tamen, qui rem referrent apud senatum, sponte consulum.

[a] *Quam bello*] Quam bello civili vel externo fieri solet. Crudelius grassabantur Vitelliani, quam ob bellum, aut imperium tantum.

[b] *Spoliare, rapere*] Sic Suet. Vitel. 10. 'Nulla familiæ aut militis disciplina, rapinas ac petulantiam omnium in jocum vertens; qui non contenti

avidi aut venales, non sacro, non profano abstinebant. Et fuere, qui inimicos suos, specie militum,[c] interficerent. Ipsique milites, regionum gnari, refertos agros,[d] dites dominos, in prædam, aut, si repugnatum foret, ad excidium[e] destinabant; obnoxiis Ducibus[f] et prohibere non ausis: minus avaritiæ in Cæcina, plus ambitionis: Valens, ob lucra et quæstus infamis, eoque alienæ etiam culpæ dissimulator.

in omne genus flagitiorum promti, aut pretio emti, non rebus *sacris, non profanis* manus *abstinebant. Et extitere, qui sibi invisos* homines, *tanquam milites, occiderent. Ipsique milites, locorum scientes, opulentas villas,* et *locupletes colonos, in prædam, aut, si resisteretur, ad exitium postulabant; indulgentibus ducibus, et impedire non ausis: minus cupiditatis in Cæcina, plus vanitatis: Fabius avaritia et sordibus ignominiosus, ideoque alienis etiam flagitiis connivebat. Jam olim*

NOTÆ

epulo ubique publice præbito, quoscumque libuisset, in libertatem asserebant, verbera et plagas, sæpe vulnera, nonnunquam necem repræsentantes adversantibus.'

[c] *Specie militum*] Inimicos occidebant, velut armis civilibus immixtos invenissent: eos, quasi hostes armatos et in adversis partibus certantes, interficiebant: quod nefas.

Sed in id ferrum civile stringitur, ut pateant libera sceleribus spatia. Infra 85. 'Saturninus, Mœsiæ rector, pessimum facinus audet, misso centurione ad interficiendum Tertium Julianum, &c. ob simultates quibus causam partium prætendebat:' nempe privatis odiis diversas partes, ut in civili bello, obtendebat.

[d] *Refertos agros*] Intellige *prædia*, seu *villas.* Nam certe mense Aprili, vel Maio, poterant jam nocere frugibus; sed ea nondum præda fuit, aut opulentia, quam in villis et prædiis quærebant, quæ tum referta prioris anni copiis reperiebantur.

[e] *Ad excidium*] Interpretantur de morte et exitio dominorum. Sed sic capio, ut primo ipsos dominos domosque in prædam, dein si repugnaretur, in excidium destinarent. Nempe subvertere villas, domos, ac prædia vastare et exscindere parabant; non tamen hic præcise intelligi potest mors aut exitium ipsorum dominorum, sed tantum subversio et ruina. Attamen Suet. Vitel. 10. 'Verbera et plagas, sæpe vulnera, nonnunquam necem repræsentantes adversantibus.'

Ad excidium] *Exitium* hominum est, *excidium* agrorum et locorum, igitur vastitati et *excidio* destinabant oppida, municipia, agros, prædia, villas, domos, ni statim præda et opibus exsatiarentur.

[f] *Obnoxiis Ducibus*] Multis de causis obnoxii duces: quia scil. bello civili plus licet militi quam duci: quia duces scelere polluti, milite facinoroso indigent ad majora facinora perpetranda.

Quia iisdem sceleribus et majoribus polluti duces, quomodo arguant, et qua auctoritate prohibeant vesanum militem? quod explicat Tacitus præcipue de Valente: 'Valens ob lucra et quæstus infamis, eoque alienæ,' id est militum, 'culpæ dissimulator.'

Jam pridem attritis Italiæ rebus, tantum[1] peditum[g] equitumque, vis[2h] damnaque[i] et injuriæ, ægre tolerabantur.

57. Interim Vitellius, victoriæ suæ nescius, ut ad integrum bellum, reliquas[1] Germanici exercitus vires[2] trahebat. Pauci veterum militum in hybernis relicti, festinatis per

absumtis Italiæ opibus, solummodo peditum equitumque multitudo ingens, jacturæque et contumeliæ iniquo animo ferebantur.

Interea Vitellius victoriæ suæ ignarus, ceterum Germanici militis robur excibat, tanquam ad integrum bellum. Pauci veterani milites in castris seu præsidiis re-

1 Ita Ms. Reg. et libri omnes editi. In Ms. Guelf. *tamen peditum.*—2 In Mss. Harl. Corb. *tantum peditum equitumque jus, damna, &c.* Mallet Acidalius, *tanta peditum equitumque vis. Tantum* omissum vellet Lipsius. Nihil peccat vulgata scriptura. *Brotier.*

1 Budens. *reliquias.*—2 Idem omisit *vires.*

NOTÆ

[g] *Tantum peditum*] Vulgatam non sperno. Ægre scilicet tolerabat Italia tantum peditum equitumque, atque eorum vim, damna et injurias. Sic supra: 'spoliare, rapere, vi et stupris polluere.' *Pichena.*

Hunc esse sensum puto: Cum jam pridem attritæ, seu absumtæ essent Italiæ opes, jactura bonorum non amplius metuebatur; sed solummodo violentia, sævitia, et injuriæ tot peditum equitumque, nulla disciplina coërcitorum, ægre tolerabantur.

Vel potius, Cum pridem attritæ essent opes Italiæ, jam nunc ægre sustinebatur tanta belli moles; tantaque armatorum multitudo, sævitia, damnaque et injuriæ vix tolerabantur, id est, sustentabantur; nam ægre ferre seu iniquo animo id pati insanum et superfluum. Quis enim tali bello resistat? Sic infra eod. l. 81. 'Tantum simul peditum equitumque, &c. speciem fortunæ principalis effecerant.'

Tantum] Sic capio: jam pridem attritæ opes Italiæ erant; itaque tum solummodo *peditum equitumque vis*, id est innumera multitudo, *damnaque et injuriæ ægre tolerabantur.* Ita tamen ut τὸ *vis* ambigue significare possit, simul et numerum, et violentiam.

[h] *Vis*] Forte ibi *vis* est tantum præcise numerus, seu multitudo ingens: nam *violentia* satis explicatur sequentibus vocibus: *damnaque et injuriæ, &c. Jam pridem attritis Italiæ* opibus, nunc solummodo *ægre tolerabantur vis*, seu multitudo ingens militum, quos secum trahebat Vitellius, *damnaque;* quæ quidem *damna*, non spectarent ad opes, quæ nullæ aut raræ supererant, sed ad loca ac prædia, seu agriculturæ instrumenta jumentaque; forte et ad personas, ut et *injuriæ.*

[i] *Damna*] Id est, Non jam metuebant copiis et opibus, quæ pridem exhaustæ erant; timebant incendia villarum, domorum, vim, cædes, stupra, raptus liberorum, servorumque et armentorum. His adde jacturam armorum, seu instrumentorum agriculturæ: hæc sunt *damna*, et *injuriæ.*

Gallias delectibus, ut remanentium legionum nomina[j] supplerentur. Cura ripæ[3] Hordeonio[4][k] Flacco permissa: ipse e Britannico delectu octo millia sibi adjunxit: et, paucorum dierum iter progressus, 'prosperas apud Bedriacum res, ac morte Othonis concidisse bellum,' accepit. Vocata concione, virtutem militum laudibus cumulat. Postulante exercitu,[l] 'ut libertum suum, Asiaticum, Equestri dignitate' donaret, inhonestam adulationem[5] compescuit.[6] Dein, mobili-

mansere, copiis propere conscriptis per Gallias, ut relictarum ibi legionum vocabula replerentur. Custodiendo Rheno Hordeonius Flaccus impositus: ipse Vitellius *e Britannico exercitu octo millia assumsit; et cum paucis diebus incessisset*, secundam apud Bedriacum pugnam *accepit*, et exitu Othonis finitum esse bellum. *Convocato exercitu, fortitudinem militum laudibus extollit. Flagitante exercitu*, ut libertum suum Asiaticum equestri decore ornaret, *turpem assentationem*

—3 Sic optime Pichena e Ms. Flor. In ceteris Mss. et veteribus editionibus, *cura belli*. Brotier.—4 Budens. *Phordeonio*.—5 Agr.[r] pro *adul.* habet *petitionem*. —6 *Compescit* bene Mss. et veteres ac recentiores editiones. Male Rhenanus,

NOTÆ

[j] *Ut remanentium legionum nomina*] Recte *nomina:* quia revera *nomina* tantum erant legionum, quæ viribus et milite inanes, et veluti simulacra legionum, ad deterrendos in speciem barbaros, ne Gallias invaderent.

[k] *Cura ripæ Hordeonio*] Itaque tum præfuit ille utrique Germaniæ, et utrique exercitui, superiori et inferiori.

[l] *Postulante exercitu*] Suet. scribit, *primo imperii die*, aliis et in hunc locum pugnantibus circumstantiis. *Savilius.*

Suet. Vitell. 12. 'Hunc adolescentulum mutua libidine constupratum, mox tædio profugum, cum Puteolis poscam vendentem deprehendisset, conjecit in compedes, statimque solvit, et rursus in deliciis habuit: iterum deinde ob nimiam contumaciam et ferocitatem gravatus, circumforaneo lanistæ vendidit, dilatumque ad finem muneris repente surripuit, et, provincia demum accepta, manumisit: ac primo imperii die, aureis donavit annulis super cœnam, cum mane rogantibus pro eo cunctis, detestatus esset severissime talem equestris ordinis maculam.'

Consentiret Suetonius cum Tacito, si per *primum imperii diem*, intelligeret eum diem quo nuntium accepit Vitellius de morte Othonis: sed potius diem eum intelligit quo salutatus est imperator in Germania, apud Coloniam Agrippinensem.

Postulante exercitu] Non exercitu victore, ne erres: sed *vocata concione*, et coram illo exercitu, quem secum trahebat, laudat virtutem militum, qui vicerant in Italia: cujus decoris, quasi participes, etiam Germanici illi et Britannici, quos, velut *ad integrum* bellum, rapiebat.

Nondum advenerat Lugdunum, ubi mox *præsto fuere, &c. victricium victarumque partium duces.* Et ibi iterum victores duces laudat pro concione, et *curuli suæ* circumponit: simul etiam

tate ingenii, quod palam abnuerat,[m] inter secreta convivii largitur; honoravitque Asiaticum annulis, fœdum mancipium et malis artibus[n] ambitiosum.

58. Iisdem diebus, 'accessisse partibus[o] utramque Mauretaniam, interfecto Procuratore Albino,' nuntii venere. Luceius Albinus, a Nerone Mauretaniæ Cæsariensi[p] præpositus,

cohibuit. Dein levitate animi, quod publice recusarat, inter privatas epulas concedit: ornavitque Asiaticum annulis, impurum servum, et malis facinoribus ambitiosum.

Eodem tempore tabellarii nuntiavere, adjunctam esse *Vitellii* partibus utramque Mauretaniam, interemto procuratore Albino. *Luceius Albinus procurator datus a Nerone Mauretaniæ Cæsariensi, adjecta per Galbam Tingitanæ provinciæ*

compescuit. Brotier. *Compescuit* habent Gronovius et Ryckius: at hic præfert *compescit* ob sequens *largitur*.

NOTÆ

victos duces absolvit crimine fidei, seu perfidiæ.

[m] *Quod palam abnuerat*] Flagitium ac levitas Vitellii fuit, quod palam pro concione, et exercitui postulanti hoc decus liberto patronoque, negasset; dein statim temulentus, inter scyphos paucis amicis id concederet. Sic sæpe tamen olim data inter epulas servis libertas, sed forte merito, aut certe minore flagitio.

[n] *Malis artibus*] Id est, libidinibus et aliis flagitiis: nempe facilior et brevior via per malas artes ad divitias sub malis principibus. Sic de Tigellino Ann. l. XIV. 57. 'Validiorque in dies Tigellinus; et malas artes, quibus solis pollebat, gratiores ratus, si principem societate scelerum obstringeret.'

[o] *Accessisse partibus*] Vitellii nempe.

[p] *Mauretaniæ Cæsariensi*] Mauretania Cæsariensis fuit pars orientalis Mauretaniæ regionis, et postea in duas provincias partita, nempe *Cæsariensem* et *Sitifensem.* Mauretania Cæsariensis proprie dicta, hodie *Telensin* et *Tenez* provinciæ regni Algeriani ad occidentem. Mauretania Sitifensis, hodie *Gezaira* vel *Alger* et *Bugia*, etiam provinciæ regni Algerii in Barbaria, sub clientela Turcarum. *Tillemonius.*

Mauretaniæ Cæsariensi] Mauretania ab ortu, flumine Mulucha celeberrimo terminatur; ab austro, Atlante monte poëtis decantatissimo: ab occasu, freto Herculeo, (quod nos *Strettum Gibraltar* vocamus,) a septentrionibus, mari Iberico.

Hujus Mauretaniæ Bocchus rex fuit, Jugurthino bello a Sallustio descripto clarus, unde ipsa Mauretania, quæ in ortum spectat, *Bocchiana* dicta, et *Cæsariensis* ab urbe Cæsarea, *Iol* ante vocata.

Quemadmodum regio *Bogudiana* appellata est, quæ in Atlantem et occasum vergit, antea *Sitiphensis* ab oppido *Sitiphi; post Tingitana*, ab oppido *Tingi*, cum provincia esse cœpisset sub Caio Caligula.

Infra: 'ipse Albinus, dum e Tingitana provincia Cæsariensem Mauretaniam petit,' &c. ex quo loco differentiam possis colligere. *Lupanus.*

Duæ Mauretaniæ] Quas sic diviserat Claudius, teste Dione l. LX. 'His actis, Claudius Mauros subditos in

addita per Galbam Tingitanæ[q] provinciæ administratione, haud spernendis viribus agebat. XVIIII.[1] cohortes,[r] quinque alæ, ingens Maurorum numerus aderat, per latrocinia[s] et raptus apta bello manus.[t] Cæso Galba, in Othonem[2] pronus, non Africa[u] contentus, Hispaniæ, angusto freto[v] diremtæ, imminebat. Inde Cluvio Rufo metus:[w] et ' deci-

cura, haud modicis copiis agitabat. Octodecim cohortes, quinque alæ, multa Maurorum auxilia aderant, per populationes et latrocinia idoneum bello agmen. Interfecto Galba, inclinans in Othonem, nec Africa se continens, Hispaniam, maris angustiis separatam, invadere parabat. Inde Cluvio Rufo timor, et præcepit, deci-

1 Male Ms. Guelf. XIIII. *cohortes.* Et Beroaldus, XVIII. Bene Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, XVIIII. In Mss. Flor. Reg. Corb. et editione principe, *decem novem cohortes,* inverso ordine, quem recte restituit Jac. Gronovius. *Brotier.*—2 Sic bene Rhenanus et recentiores. In Mss. et veteribus editionibus, *in Othone.* Emendatum tamen altera manu in Ms. Harl. *Otho-*

NOTÆ

duas provincias divisit, unam ad Tingim, alteram ad Cæsaream, unde et nomen habent, et duobus equitibus Rom. permisit.' Quam tamen divisionem tribuit Plinius Caligulæ l. v. c. 1. qui potior auctor.

Mauretaniæ] Vertit interpres Gallicus, quasi Albinus sub Nerone præfuerit Mauretaniæ Cæsariensi, dein sub Galba, Tingitanæ, et quasi tum Tingitanæ provinciæ tantum præesset: quod falsum. Nam utrique provinciæ præfuit, cum occisus est. Et altera ipsi data a Nerone, altera addita a Galba fuerat.

Mauretaniæ] Vide notas l. I. 11.

[q] *Tingitanæ*] Mauretania Tingitana, provincia occidentalis Mauretaniæ regionis, ad Oceanum occidentalem, et ad mare Mediterraneum: hodie regna *Fez* et *Maroc,* in Barbaria ad occidentem. *Tillemon.*

[r] *XVIIII. cohortes*] Quæ *cohortes* haud dubie partim legionariæ, partim auxiliares erant, ut et *alæ:* quibus accedebat, ut rebus novis, *ingens numerus* indigenarum *Maurorum.* Infra: *Centuriones præmissi,* qui non nisi legionum fuere.

XVIIII. cohortes] Quæ cum quinque alis adæquant, aut etiam superant, numerum ac robur duarum legionum. Scil. utrique Mauretaniæ præerat Albinus.

[s] *Per latrocinia*] Id refertur tantum ad *Mauros,* non ad *cohortes,* seu *alas.* Inter auxiliares aderant Mauri.

[t] *Apta bello manus*] Magis *apta bello,* quam præliis *manus;* nempe *per latrocinia, &c.*

[u] *Africa*] Africa Citerior, quæ etiam *Romana* dici potest, pars est septentrionalior Africæ partis, ad mare Mediterraneum et ad Oceanum occidentalem: hodie *Barbariæ* ora. *Tillemon.*

[v] *Angusto freto*] Fretum Herculeum, quod et Gaditanum, est inter Bæticam provinciam Hispaniæ, et Mauretaniam regionem Africæ Citerioris: hoc freto Oceanus occidentalis sive Atlanticus et mare Mediterraneum junguntur. Hodie vocamus *Détroit de Gibraltar:* est inter Andalusiam regnum Hispaniæ et Fezzanum regnum: vulgo *Fez,* in Barbaria. *Tillemon.*

[w] *Cluvio Rufo metus*] Ne Albinus

mam legionem propinquare littori,' ut transmissurus, jussit: præmissi Centuriones, qui Maurorum animos Vitellio conciliarent: neque arduum fuit, magna per provincias Germanici exercitus fama. Spargebatur insuper, ' spreto *Procuratoris* vocabulo, Albinum[3] insigne Regis, et *Jubæ* nomen usurpare.'[x]

59. Ita mutatis[y] animis, Asinius Pollio,[z] alæ Præfectus,[a] e fidissimis[1] Albino, et Festus ac Scipio, cohortium Præfecti,[2] opprimuntur.[b] Ipse Albinus, dum e Tingitana provincia Cæsariensem Mauretaniam petit, appulsus littori, trucidatur:[2] uxor ejus, cum se percussoribus obtulisset,

mam legionem accedere ad oram, *tanquam trajecturus* esset: *præire jussi centuriones, qui Maurorum studia conciliarent Vitellio: neque difficile fuit, ingenti per provincias Germanicarum legionum fama. Præterea vulgabatur,* contemto nomine procuratoris, Albinum diadema regium et Jubæ vocabulum sibi arrogare.

b *Sic alienatis animis interficiuntur Asinius Pollio præfectus alæ, fidelissimus Albino, et Festus ac Scipio cohortium duces. Ipse Albinus, dum e provincia Tingitana pergit in Mauretaniam Cæsariensem, advectus ripæ, interimitur; conjux ejus, cum*

---

nem. Brotier.—3 Agr. *Albinus.*

1 Budens. *et fidissimus.*—2 Sic bene Mss. Guelf. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. Male Mss. Reg. Agr. et editio princeps, *adpulsu litto-*

NOTÆ

simul et Hispaniam invaderet, qui scil. *in Othonem pronus.*

x *Albinum insigne regis, et Jubæ nomen usurpare*] Mauretaniæ præfuerunt Bogud et Bocchus reges, quibus deficientibus, Augusti munere, Juba successit, ejus Jubæ filius, qui ante Scipioni junctus, contra Cæsarem dictatorem bella gesserat. Itaque Albinus *Jubæ* nomen usurpabat. *Lupanus.*

y *Mutatis*] Nempe ad partes Vitellii.

z *Asinius Pollio, ... Scipio .... Præfecti*] Igitur auxiliares tantum regebant *præfecti.* Mirari subit, unde tam magna nomina in Africa? quo fato serviunt Regulo Jubæ, seu Albino Scipiones et Polliones? an cives illi, an socii tantum? Si auxiliares et socii illi, sentiam invaluisse jam apud provinciales, ut proceres etiam nomina Romana induerent, sive ex more et libidine assentandi rerum dominis, sive quia proceres illi civitate Rom. donati; etiam nomina Latina usurpabant, ut civibus Rom. magis decora. Sic Galli jam et Germani proceres civitatem et nomina Rom. usurpabant.

a *Alæ præfectus*] Sic dicitur *præfectus,* qui equiti imperat, indistincte, an sint equites auxiliares, an legionarii: sic *cohortium præfecti* dicuntur, cum de cohortibus sociorum agitur, non *tribuni.*

b *Opprimuntur*] Ab ipsismet, quibus imperabant; qui nempe conciliati a centurionibus præmissis a Cluvio. Sicque *mutati animi* erant.

simul interfecta[c] est; nihil eorum, quæ fierent, Vitellio anquirente:[3] [d] brevi auditu quamvis[4] magna transibat,[5] impar curis gravioribus. 'Exercitum itinere terrestri pergere' jubet: ipse Arare flumine devehitur,[e] nullo Principali paratu,[6]

se interfectoribus exhibuisset, una trucidata est; nihil eorum, quæ gererentur, Vitellio perscrutante: brevi attentione, quamvis magna transmittebat, haud sufficiens curis ingentibus. Agmen via terrestri incedere *jubet: ipse Arare amne defertur,*

ris trucidatus. Ms. Flor. *petiti appulsu littoris, trucidatur.* Brotier.—3 Sic bene Ms. Flor. Lipsius et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *inquirente.* Corrupte Mss. Reg. Corb. et editio princeps, *acquirente.* Idem.—4 Cod. Ryckii *in quamv. magn.*—5 Ita optime Puteolanus. In Mss. et editione principe, *transibant.* *Vi* ante *quamvis* addunt Mss. Flor. Corb. Reg. et editio princeps. *Brotier.*—6 Ita Ms. Corb. editiones veteres et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. *apparatu.* At in margine Ms. Bodl.

NOTÆ

[c] *Uxor ejus . . . simul interfecta*] Vanum est irritare velle armatos et cædibus cruentos, idque sæpe exitiosum. Neque enim statim ut strictus est gladius, facile conditur. Sic Cæsonia, uxor C. Cæsaris confossa est, cum corpori mariti assideret ac lugeret, et filia ejus parietibus allisa: nec id simul cum cæde Caii patratum, sed paulo post, Josepho teste.

[d] *Nihil eorum quæ fierent, Vitellio anquirente*] Hoc dicit Tacitus, quia occisa uxor Albini, quasi per scelus, quod scil. debuit inquirere Vitellius, aut etiam punire.

Vel forte potius quia oppressa factio Albini maximi gravissimique momenti fuit pro partibus Vitellii; ideoque *anquirere* debuit. Nempe sic occupata fere tota Africa est, procurante Cluvio Rufo.

Quod tamen eximium facinus Cluvii, neque inquisivit, aut laudavit Vitellius, miro stupore, quia scil. 'impar curis gravioribus.'

[e] *Arare flumine devehitur*] Puto, tum imperii seu victoriæ insignia fluctibus abrepta, Suet. Vit. 9. 'Lauream quam religiosissime circumdederat, in profluentem excidit.' Et addit infra Suet. 10. 'Perque flumina delicatissimis navigiis, et variarum coronarum genere redimitis, inter profusissimos opsoniorum apparatus,' &c. vehebatur.

Puto, *lauream* tum sibi ipse circumdederat cum de victoria legatorum audisset, quam lauream, in urbem advectus, in sinu Jovis Capitolini forte deponeret; quæ *in profluentem* Araris *excidit;* quod omen fuit instabilis fortunæ.

Dederat ipsi coronam Gallia, quam et Gallus ipsi ademit, nempe Antonius Primus, Tolosæ natus, teste Suetonio, quodam fatorum ordine invicto et incomprehenso.

Forte et *lauream* eam induerat, exemplo Julii Cæsaris, ut et gladium ejusdem Cæsaris e templo Coloniæ rapuerat, ut his insignibus tamen Cæsar esset; sic ut orator fuit, qui Ciceronis uxorem duxerat; ut philosophus et sapiens, qui lychno Epicteti utebatur.

Arare] Arar fluvius Belgicæ, Celticæ, sive Lugdunensis, et Narbonensis regionum Galliæ, in Rhodanum fluvium se exonerat. Hodie *la Saone,* in præfecturis majoribus Campaniæ,

sed vetere egestate conspicuus:[f] donec Junius Blæsus, Lugdunensis Galliæ Rector, genere illustri,[7] largus animo et par opibus,[g] circumdaret Principi[8 h] ministeria, comitaretur[i] liberaliter; eo ipso ingratus,[j] quamvis odium Vitellius

nullo imperatorio cultu, sed prisca paupertate insignis: donec Junius Blæsus Lugdunensis Galliæ legatus, stirpe nobili, natura munificentissimus, et par divitiis, ministros adjungeret Imperatori, et liberali comitatu stiparet deduceretque; eo ipso invi-

additum, *paratu*.—7 Ms. Agr. *illustris*.—8 Brotierus habet *Principis*, et sic Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus, Ryckius et recentiores. In Mss. Flor.

NOTÆ

Burgundiæ ducatus et comitatus, atque Lugdunensis, in regno Franciæ et acquisitis. *Tillemon.*

[f] *Vetere egestate conspicuus*] Sic dicit Tacitus, quia paupertas præcise non inhonesta est, immo decora ut cum maxime in principe, si *cetera ad hanc formam* essent, si egregiæ artes accederent. Et potuit certe Vitellius imperii potens statim undecumque accipere aut rapere opes, quibus sibi *principalem paratum* circumdaret: sed ut dicit Tacitus, 'si luxuriæ temperaret, avaritiam non timeres.'

Itaque decorus adhuc et *conspicuus* Vitellius priori *egestate*, hoc sensu. Sic Galba antea, neque regium paratum, aut supellectilem, vel ministros Neronis sibi circumdari passus est, nisi cum accessit magister dominationis, T. Vinius; qui magnificentiam decoram esse principi admonebat, forte non tam amore principis, quam cupiditate opum, quas jam rapiebat animo, affectu, oculis.

Et Galba non sine laudabili disciplina severitatem et paupertatem priscam retinebat: quippe qui sic parceret opibus publicis, si perinde ministrorum seu pædagogorum libertorumque manus retinere valuisset.

Prisca egestate conspicuus] Suet. Vit. 7. 'Satis constat, exituro viaticum defuisse, tanta egestate rei familiaris, ut uxore et liberis, quos Romæ relinquebat, meritorio cœnaculo abditis, domum in reliquam partem anni ablocaret: utque ex aure matris detractum unionem pignoraverit ad itineris impensas.'

[g] *Par opibus*] Ingens animo, opibus, et qui magnitudine animi fortunam et opes exæquaret. Multi sufficiunt parandis aut perdendis opibus, pauci possidendis aut impendendis, ut decet, magnis divitiis pares. Pauci supra opes, multi infra fortunam, et sæpe nimio ejus splendore perstringuntur, obruuntur.

Par opibus] Vertit Interp. Hisp. quasi pares animo possideret opes. Sed non id præcise Tacitus. Si quidem discrimen est, fuit *largus animo* Blæsus, et *par opibus:* at forte non pares animo opes habuit. Opibus recte et magnifice utebatur; sed potuit ille et majoribus splendidissime uti: nam et imperio ipse par visus postea.

[h] *Circumdaret Principi*] Recte, *circumdaret principi:* neque scripsisset, *principis*, sed ministeria principalia, vel *ministeria principatus*, ut infra de filio Vitellii: cinxitque 'cunctis fortunæ principalis insignibus:' Et l. I. 'Ministeria principatus per libertos agi solita.'

[i] *Comitaretur*] Vertit nobil. Har-

vernilibus[9] [k] blanditiis velaret. Præsto fuere Lugduni victricium victarumque partium Duces. Valentem et Cæcinam, pro concione laudatos, curuli suæ circumposuit.[l] Mox

sua, quamvis offensionem dissimularet tegeretque Vitellius blandimentis servilibus. Obviam facti Lugduni duces partium victricium victarumque. Valentem et Cæcinam, pro concione celebratos, in tribunali sibi prope assidere jussit. Mox uni-

Corb. et editione principe, *Principi.*—9 Sic optime Ms. Flor. Pichena et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. *juvenilibus.* In Mss. Reg. et editione principe, *humilibus.* Quod quoque additum margini Mss. Harl.

NOTÆ

læus, quasi ipsemet Blæsus Vitellium cum magnifico et splendido paratu comitaretur; seu ipsemet se comitem honorificum adhiberet.

Alii capiunt, quasi comitatum splendidum Vitellio Blæsus adjungeret circumdaretque: et forte utrumque verum est; ita ut simul Blæsus et splendida principi ministeria magnificumque et regium apparatum ipsi circumdaret, et simul se ipsi comitem splendidum adjungeret.

[j] *Eo ipso ingratus*] Gratum Vitellio non erat, privatum hominem ipso principe splendidiorem conspici, eique egestatem quodammodo exprobrare. *Pichena.*

Nonnulla officia meritaque in principem ingrata principi; omnia enim infra fastigium fortunæ suæ putat, eaque vel sibi debita, vel ex suo sibi collata existimat; et qui magnifice meretur de principe, nimis in principem sibi arrogare videtur; sic quasi privato major, et veluti se dominantis principem fert: itaque *eo ipso ingratus.*

Eo ipso ingratus] Quod nempe opibus, paratu, splendore, ac magnificentia præniteret Blæsus privatus, et quod tam *largus animo* esset, ut etiam principi elargiretur opes, quo certe principem præcellebat, non sine æmulatu Vitellii, qui egestate et socordia perinde despiciendus.

[k] *Vernilibus*] *Servilibus:* nec certe aliter abblandiri potuit Vitellius, nisi serviliter et vernarum more; ut qui nec ingenio, nec vi ulla, aut constantia, vel auctoritate, aut fama, existimatione præpolleret, nisi forte flagitiorum, et apud similes flagitiosos.

Audi verniles ineptias hominis. Suet. 7. 'Creditores non nisi terrore calumniæ amovit: cum libertino cuidam acerbius debitum reposcenti injuriarum formulam, quasi calce ab eo perculsus, intendisset,' &c.

Ibid. 'Mulionibus ac viatoribus præter modum comis: ut mane singulos, jamne jentassent, sciscitaretur, seque fecisse ructu quoque ostenderet.'

[l] *Curuli suæ circumposuit*] Ita ut medius inter legatos sederet in curuli Vitellius Imperator, legati vero Fabius et Cæcina sellis, forte minus altis, et quæ forte non curules aut eburneæ essent, aut non eodem ornatu. Nam *curules* etiam floribus et corollis ornabantur; attamen in eodem tribunali sedebant legati victores cum Vitellio principe: id testimonium virtutis, id gloriæ decus victoribus ducibus concedebatur.

Curuli suæ] Etiam imperatorum temporibus consules habuere *sellas curules*, solo forte ornatu dispares.

'universum exercitum[m] occurrere infanti filio'[n] jubet: perlatumque[10 o] et paludamento[p] opertum sinu retinens, *Germa-*

versum exercitum obviam ire puero filio *præcipit: circumlatumque et paludamento indutum, gremio complectens,* Germanicum *vocavit, circumdeditque* illi

Bodl. Jes. *Brot.*—10 Ita Mss. Flor. Corb. editio princeps et recentiores.

NOTÆ

Libera Rep. etiam prætores, et ædilium quidam. *Savilius.*

Curuli suæ] Ita ut eodem tribunali adessent legati victores pro concione. Sedebat in curuli princeps Vitellius, legati forte stabant, sed cum insignibus, quibus conspicui forent. Stabant forte; alioquin eos quasi socios ac fortunæ principalis consortes seu collegas sic ascivisset, quod periculosum et æmulatui obnoxium.

[m] *Universum exercitum*] Nempe qui ex Germania cum ipso adventabat. Nam soli duces victricium victarumque legionum ei Lugduni occurrebant, non legiones ipsæ: in Italia remanserant.

Universum exercitum] Rebus prosperis nimius et vesanus Vitellius: non enim mittere debuit universum exercitum obviam νηπίῳ filio, qui adhuc infans, et nondum Cæsar erat: neque sic vocari sustinebat ipse Vitellius.

Debuit tantum mittere cohortes quasdam, ut olim Germanico Tiberius, teste Sueton. Calig. et tamen Germanicus *Cæsar* erat, atque *Imperator* prisco more, et ad secundum consulatum ac simul ad triumphum victor ipse ex Germania revehebatur.

Universum exercitum] Ne etiam intelligas de victore milite, sed tantum de reliquo illo exercitu, quem Vitellius ipse e Gallia seu Germania Britanniaque secum trahebat; ideoque et filium *Germanicum* appellavit: et id factum, dum Lugduni versaretur Vitellius.

[n] *Infanti filio*] Sueton. 6. vocat marem 'titubantia oris prope mutum et elinguem:' tum sex ætatis annos habuit, teste Zonara.

Filio] Puto, veniebat infans ex Italia cum legatis victoribus, et ipsum suum, quem ex Germania trahebat Vitellius exercitum, ire obviam filio jubet Lugdunum adventanti.

[o] *Perlatumque*] Id est, Vitellius, cum adventasset filius Lugdunum, una cum exercitu qui obviam processerat, ipsum perferebat, et *paludamento opertum sinu retinebat, &c.* nam ipse princeps non obviam ivit filio. Sed postquam ad se venisset filius, eum exornavit pallio militari; aut forte jam ante paludamento opertus erat filius, cum apud principia et inter signa incederet, stipante milite, cum ducibus primoribusque castrorum; et tum eum pater exornavit *cunctis fortunæ principalis insignibus.*

Quæ autem illa *insignia* fuerint in puero, parum compertum: nisi forte affuerint duodecim lictores, laureati fasces, et ceteri ministri regii, ut principi; et toga palmata seu triumphalis; forte et laurea in capite, exemplo patris, quam deponeret in Capitolio, ut triumphi, aut quasi triumphi paterni socius ac particeps.

[p] *Paludamento*] *Paludamentum* Varro dixit insignia et ornamenta militaria. Dictum etiam *Sagum*, et *Sagulum*, et *Chlamys.* Nec solum impera-

nicum appellavit, cinxitque cunctis fortunæ Principalis insignibus: nimius honos[q] inter secunda, rebus adversis[r] in solatium[11] cessit.[s]

60. Tum interfecti Centuriones[1t] promtissimi Othonianorum: unde præcipua in Vitellium alienatio per Illyricos[u]

omnia fortunæ imperatoriæ decora: quod *nimium decus inter prospera, rebus improsperis* tamen illi *in solatium vertit.*

Tum interemti centuriones strenuissimi Othonianorum: unde maxima in Vitellium offensio per Illyrica castra. Etiam et reliquæ legiones contagione, et æmu-

Puteolanus, ut et Mss. Bodl. Harl. Jes. omisere copulam, *que.*—11 Conjicit Dureau, *in exitium:* 'honneur excessivement ridicule, quand même il eût conservé sa fortune; bien funeste, quand il l'eût perdue.' *Brotier.*

1 Perperam Ms. Reg. *interfectis centuriones.* Editio princeps, *interfectis centurionibus.* Inde frustra tentabat Freinshemius, *interfecti ex centurionibus.* Brot.

NOTÆ

torum erat paludamentum, sed etiam tribuitur aliis militibus.

Forma paludamenti erat, ut extrema longitudinis essent utrimque angusta, imis latioribus, color ejus eximius et e cocco: erat etiam aliquando album, sed sæpius puniceum: quo colore, forte et magnitudine, præcellebat haud dubie paludamentum imperatoris.

Paludamento opertum] Dicit *opertum*, quia sex tantum annos natus erat. Sicque puer magis *paludamento opertus* aut involutus, quam indutus videbatur.

Paludamento] Ut in bello, et quia filius imperatoris, ac velut in oculis exercitus recens victoris, et quasi ad triumphum se referentis.

[q] *Nimius honos*] *Nimius*, ut infanti et filio Vitellii; *nimius*, ut inter res summas et arduas et adhuc incertas; nimis tum abblandiente fortuna, ut diu sibi constaret, ac nondum satis firmata, et quæ statim Vitellium desertura fuit.

Nimius honos inter secunda] Virg. Æn. I. 'Hoc equidem occasum Trojæ, tristesque ruinas Solabar, fatis contraria fata rependens.'

[r] *Rebus adversis*] Quemadmodum et pater usurpavit, qui sævienti per ludibrium tribuno respondit, *Attamen tuus Imperator fui:* et hoc solum ex dignitate et prosperis relinquitur, quod rebus adversis tamen splendori et solatio sit ea gloria.

[s] *In solatium cessit*] Non enim longo tempore superstes fuit, imperante ejus cædem Muciano: Hist. lib. IV. *Savilius.*

[t] *Centuriones*] Nempe centuriones legionum quæ pro Othone certarunt. Neque ausi sunt statim interficere centuriones prætorianorum.

[u] *Per Illyricos*] *Electi* Illyrici exercitus tendebant Romæ, cum occisus est Galba ab Othone; et haud dubie promtissima illa *vexilla* pro Othone, et in cædem Galbæ; et horum *centuriones* nunc occiduntur a Vitellio: hinc *alienatio per Illyricos exercitus.*

Per Illyricos] Quia ex Illyrico præsertim excitæ legiones Othonianæ, quæ prælio affuerunt.

exercitus. Simul ceteræ legiones[v] contactu,[w] et adversus Germanicos milites invidia, bellum meditabantur. Suetonium Paulinum ac Licinium Proculum, tristi mora squalidos tenuit,[x] donec auditi, necessariis[y] magis defensionibus quam honestis uterentur. Proditionem[z] ultro imputabant; 'spatium longi ante prælium itineris, fatigationem Othonianorum, permixtum vehiculis agmen, ac pleraque fortuita, fraudi suæ' assignantes, et Vitellius credidit de perfidia,[a]

latu in Germanicos exercitus, bellum cogitabant. Suetonium Paulinum ac Licinium Proculum mœsta expectatione, ut reos, *squallentes distulit, donec admissi, necessariam magis defensionem obtenderent quam decoram. Perfidiam* ipsi *ultro imputabant:* spatium immensa ante pugnam viæ, fessos et exhaustos *labore* Othonianos, *promiscue* locata inter milites curricula, et multa *quæ* fortunæ *erant,* arti et dolo suo *tribuentes, et Vitellius fidem habuit de fraude, et* tamen

NOTÆ

[v] *Ceteræ legiones*] Præcipue legiones Orientis *bellum meditabantur.*

[w] *Contactu*] Vertit clar. Harlæus, quia aliæ legiones prope tendebant, seu propius aberant. Intelligendæ præsertim legiones Mœsiæ, Pannoniæ, et Dalmatiæ. Et *contactus* potius forte intelligendus de labe et contagione animorum, quam de contactu locorum aut castrorum. Et legiones Orientis non admodum vicinæ Illyricis.

Eadem labes civilis, scil. belli, omnium militum animos infecerat: volebant arma civilia, prædam, et præmia, non otium aut stipendia. Erant ægri animi et rerum novarum avidi: idque moliebantur legiones jam olim, cum exstinctus est Augustus.

Quia nempe pertæsi erant viri militares pacem et otium, nisi constanter obstitisset cunctatio seu prudentia senis sagacisque Tiberii. Nunc morte Neronis, ultimi Cæsarum, 'qua data porta ruunt' in scelus, in exitium Reipub.

[x] *Squalidos tenuit*] Quasi rei essent majestatis, aut sic existimarentur: nempe squallorem et sordes induebant rei, donec absolverentur. Magnum *fidei crimen* inter arma civilia; quod tamen sæpe potius fortunæ crimen fuit.

[y] *Necessariis*] *Necessariæ* erant illæ defensiones, quia victi illi, et quia salus agebatur; non autem *honestæ,* quia perfidiam et proditionem ultro fatebantur, ac Vitellio imputabant. Hoc certe fœdum et turpe viris eximiis, attamen necessarium, præsertim apud talem Cæsarem.

[z] *Proditionem*] Prodidisse se Othonem affirmabant, nempe consuluisse *spatium longi itineris, fatigationem, permixtum vehiculis agmen, &c.* quæ fortunæ erant, *suæ fraudi assignabant.* Quæ magis *necessaria* defensio, quam *honesta.*

[a] *Credidit de perfidia*] Credidit, id est, credere se finxit; nam falsa erat perfidia eorum adversus Othonem, vera autem fides.

Ideo Vitellius fidem eorum absolvit, quod scilicet fidi fuissent Othoni contra se ipsum. *Fidei* enim *crimen,* ut ait lib. præced. 'gravissimum' erat 'inter desciscentes.' *Pichena.*

Vitellius vere credidit de fraude: scil. 'pleraque fortuita fraudi suæ assignantes;' hos duces perfidos ad

et fidem absolvit.[b] Salvius Titianus, Othonis frater, nullum discrimen adiit, pietate[c] et ignavia excusatus. Mario Celso

fidei veniam condonavit. Salvius Titianus frater Othonis nullum periculum subiit, caritate et inertia defensus. Marius Celsus consularem dignitatem retinet: sed

NOTÆ

ultimum fuisse credidit, et eos absolvit *fidei* crimine, quam Othoni prius præstiterant: quo scil. crimine, nullum gravius inter desciscentes. Hist. l. I. 59. *Salinerius.*

Quod revera fides fuerat, Vitellius perfidiam fuisse persuasus, sub hujus nomine illam absolvebat. *Acidal.*

Credidit de perfidia] Quia natura facilis et credulus Vitellius, et quia sibi facile quisque persuadet quod sibi utile est. Et præsertim rebus secundis, sibi Vitellius statim adulatur ultro, et a suis partibus stare debere omnes facile sibi persuadet.

Hinc de perfidia credidit Vitellius, et a seipso delusus, *fidem* illorum *absolvit.* Igitur nomine et specie perfidiæ, *crimen fidei* in Othonem ducibus condonavit ac remisit.

Credidit de perfidia] Credidit de perfidia in Othonem: nempe et fidem eorum in eundem Othonem (si fuit) absolvit; vel credidit de perfidia in Othonem, et fidem in se, quæ crimen fuit, absolvit Vitellius.

Credidit] Ducibus credidit de perfidia, et *absolvit* qualem aut quomodocumque *fidem* habuissent.

Credidit de perfidia] *Credidit* nempe de *perfidia* in Othonem, et tamen *fidem* indistincte *absolvit.* Vel sic intellige: si non irridet Tacitus Vitellium, debuit certe ille, et intererat ipsius, *de perfidia* ducum confitentium, saltem palam et in speciem credere, aut videri credere: scil. strictius firmandæ reconciliationis causa cum talibus viris.

Interfuit etiam Vitellii credere et absolvere fidem ducum in Othonem, si forte erat, et sibimet imputare exemplum talis fidei, quemadmodum Celsus exemplum suæ fidei in Galbam imputavit Othoni. Sicque exemplum fidei in priorem principem, similis fidei in Vitellium clarum certumque documentum esse debuit.

[b] *Fidem absolvit*] Quomodo fidem absolvit, si credidit de perfidia? an fidem in Othonem absolvit? an fidem in se? In se fidem non absolvit, quia meritum fuit, non scelus. Puto, Vitellius talia facile transibat, 'impar curis gravioribus.'

Itaque, quia fatebantur *perfidiam*, huc facile inclinavit, ut crederet; at si fides fuit in Othonem, etiam pari facilitate eos absolvit. Immo pari socordia Vitellius, et de perfidia clarissimorum virorum credidit, et fidem eorum in Othonem principem absolvit, quasi fides crimen esset.

Vitellius credidit de perfidia leviter pro ingenio suo, et eos tamen absolvit, et illis condonat fidem quasi scelus.

Forte quasi diceret Vitellius: Crediderim ultro, mihi prodidistis Othonem: quicquid sit, parco vobis, etiam et fidem vestram absolvo.

Debuit certe Vitellius credere de bono affectu ducum in se, aut sic videri, et simul laudare et absolvere indistincte fidem talium virorum, si saperet. Et hoc forte voluit Tacitus.

Fidem] Veræ fidei obtendebant falsam perfidiam. *Credidit* tamen *de perfidia*, aut credere voluit, *et* tamen *fidem*, si quæ fuit, etiam *absolvit.*

[c] *Pietate*] Amore seu caritate in fratrem.

Consulatus servatur: sed creditum[2] fama, objectumque mox in Senatu Cæcilio Simplici, 'quod eum honorem pecunia mercari, nec sine exitio Celsi,[d] voluisset.' Restitit Vitellius; deditque postea Consulatum Simplici innoxium et inemtum. Trachalum[e] adversus criminantes Galeria,[3] uxor Vitellii,[f] protexit.

61. Inter magnorum virorum discrimina (pudendum dictu) Mariccus[1] quidam, e plebe Boiorum,[2] [g] inserere sese Fortunæ[h] et provocare arma Romana, simulatione Numinum au-

vulgo creditum, exprobratumque mox coram patribus Cæcilio Simplici, quod eam dignitatem pretio redimere, nec sine pernicie Celsi, concupiisset. *Repugnavit Vitellius; concessitque deinde consulatum Simplici, innocentem, nec pecunia emtum. Galeria conjux Vitellii defendit Trachalum adversus accusatores.*

Inter pericula clarissimorum virorum (turpe dictu) Mariccus quidam, e vulgo Boiorum, ausus est immiscere se fortunæ, et lacessere potentiam Rom. assimulata

2 Ita libri omnes. Mallet Freinshemius, *famæ*. Tentat Lipsius, *deditum famæ*. —3 Sic vulgo Mss. et recentiores editiones. In Ms. Bodl. et veteribus editionibus, *Galleria*.

1 Sic Mss. Flor. Guelf. Bodl. Corb. editiones veteres et recentiores. In Ms. Jes. et Rhenanus, *Maricus*. Ms. Reg. *Mauricus*. Ms. Agr. *Mariceus*.

NOTÆ

[d] *Nec sine exitio Celsi*] Quod pronum et facile videbatur ob eximiam Marii Celsi virtutem, cui invidere potuit Vitellius, ultro ac natura sævus, præsertim irrepentibus dominationis magistris. Ille tamen pravitati Cæcilii *restitit* hactenus.

Nec sine exitio Celsi] Infra, vanitatis arguitur Simplex: et forte accusabat Celsum apud Vitellium, ut qui fidus Othoni fuisset, sicque ipsi *exitium* parabat: sed virtus Celsi ac fides ejus eximia in principes, vicit Cæcilii scelus. Et 'restitit Vitellius; ... quanquam ad omnes suspiciones pavidus.'

[e] *Trachalum*] Qui auctor orationis ab Othone Roma profecturo habitæ ad populum, Hist. I. *Savil.* Hujus Trachali meminit lib. præc. nominis ergo similitudo, et Galeriæ erga Trachalum favor, suadent, ut opinemur fuisse inter eos aliquam propinquitatem. *Pichena.*

[f] *Uxor Vitellii*] Suet. Vit. 6. 'Duxit mox Galeriam Fundanam prætorio patre.'

[g] *Boiorum*] Boii populi, aliquando pars Arvernorum, Biturigum, Cuborum, et Æduorum populorum, in Aquitania prima et Lugdunensi prima Galliæ provinciis. Hodie pars diœceseos archiepiscopatus *Bourges* et pars episcopatuum *Clermont* et *Autun*: vel secundum divisiones temporales, hic nunc est provincia *Bourbonnois* et pars septentrionalis *Arverniæ*. Tillemon.

[h] *Inserere sese Fortunæ*] Vertunt, quasi fortunæ principali se insereret, quasi de occupando imperio cogitaret: quod falsum. Asserebat Gallias in libertatem; nihil aliud.

sus est. Jamque 'assertor Galliarum et Deus,' (nomen[3] id sibi indiderat,) concitis octo millibus hominum, proximos Æduorum pagos trahebat;[i] cum gravissima civitas,[j] electa juventute,[k] adjectis a Vitellio cohortibus, fanaticam[l] multitudinem disjecit. Captus in eo prælio Mariccus ac mox feris objectus,[m] quia non laniabatur, stolidum vulgus invio-

divinitate. Jamque vindex Galliarum, et Deus, *(id vocabulum sibi imposuerat,) commotis octo millibus hominum, vicinos Æduorum vicos raptabat; cum sapientissima civitas, delectu habito, additis cohortibus Vitellio, lymphatam turbam profligavit. Captus in ea pugna Mariccus, ac deinde bestiis expositus, quia non lacerabatur,*

—2 Ms. Agr. *Heduorum.*—3 In omnibus Mss. et veteribus editionibus, *nam id sibi indiderat.* Beroaldus emendavit, *nomen.* Mallet Cl. Ernestus, *nam id sibi indiderat nomen,* vel *nominis.*

NOTÆ

[i] *Trahebat*] Raptabat, deprædabatur. *Trahere,* hic est agere et ferre. Interdum significat trahere in eadem, seu in partes easdem compellere, vi, metu, aut favore.

[j] *Gravissima civitas*] Id est, sapientissima, et quæ omnia summo consilio et prudentia agebat: et hoc dictum non sine magno honore nostræ Galliæ, ut olim de Spartana civitate.

[k] *Electa juventute*] Id est, exercitu.

[l] *Fanaticam*] Sic Florus l. III. c. 19. ubi de bello Servili: 'Syrus quidam nomine Eunus, (magnitudo cladium facit, ut meminerimus,) fanatico furore simulato, dum Syriæ Deæ comas jactat, ad libertatem et arma servos, quasi numinum imperio, concitavit; idque ut divinitus fieri probaret, in ore abdita nuce, quam sulphure et igne stipaverat, leniter inspirans, flammam inter verba fundebat. Hoc miraculum primum duo millia ex obviis; mox jure belli fractis ergastulis, sexaginta amplius millium fecit exercitum,' &c.

[m] *Ac mox feris objectus*] Ex hoc loco potest intelligi, quid sit *objici,* vel *subjici* feris; nam utrumque dicitur. Dicebantur itaque *objici,* vel *subjici* feris, qui eis dilaniandi tradebantur, ut Danielem et Divum Dionysium feris objectos legimus.

Aliud erat in ludum venatorium damnari. Nam tum pugnandum erat cum bestiis, et hi *ad bestias damnati* dicebantur. Unde *bestiarii* vocati a Suetonio, qui cum bestiis pugnabant, et ludus bestiarius, in quo *bestiarii* depugnabant.

Plinius epist. 10. 'Quidam vel in opus damnati, vel in ludum, publicorum servorum officio funguntur.' *Lupanus.*

Sic olim Scipio exemplo patris sui Æmilii Pauli, qui Macedones vicerat, ludos fecit, transfugas atque fugitivos bestiis objecit, auctor Florus ex Liv. 51. Sic apud Sen. epist. 7. 'Mane leonibus et ursis homines, meridie spectatoribus suis objiciuntur.'

Quibus in locis confundunt auctores, *objicere feris* damnatos, et *ad bestias dare,* cum venationis pugna populo exhibetur, ut est ex Appione apud Gell. l. v.

In eo autem discrimen esse videtur, quod *bestiis objectus,* ut Mariccus hoc loco, homo imbecillus a valentissima bestia laniatur: *ad bestias datus,*

labilem credebat, donec, spectante [n] Vitellio, interfectus est.

62. Nec ultra in defectores,[o] aut bona cujusquam, sævitum: rata fuere eorum, qui acie[1] Othoniana ceciderant, tes-

imperita plebs sanctum et inviolatum rebatur, donec in conspectu Vitellii interemtus est.

Nec ultra grassatum in rebelles, aut in cujusquam opes: valida fuere testamenta eorum qui in prælio Othoniano cæsi erant, aut rata *lex iis* qui *nullo condito testa-*

1 Ms. Corb. et editio princeps, *in acie Oth.*

NOTÆ

plerumque præclaram bestiam venabulo transverberat: qua vero pugna, docet Cassiodorus Var. l. v. et illo casu, qui certationis discrimine pœnam luisset, culpæ vacuus et pœnæ alterius erat.

Ceterum Mariccus, quod plebem ad arma concitasset, legitime punitus est. Paulus enim ait: 'auctores seditionis et tumultus, populo concitato, pro qualitate dignitatis, aut in furcam tolluntur, aut feris objiciuntur, aut in insulam deportantur.' L. III. 8. D. de pœnis.

Erant autem hæ diversæ puniendi formæ, in furcam sive crucem tolli, et feris objici, quamvis et qui objicerentur cruci affixi forent, quo facilius a bestia laniarentur, ut indicat Martial. l. I. Ep. 7. 'Nuda Caledonio sic pectora præbuit urso, Non falsa pendens in cruce Laureolus.'

At bestiis subjectus Mariccus, non laniabatur, scil. forte, quod citrium dicto pœnæ die sumsisset, vel quod ferarum ora aspergi chalcantho curasset.

Legimus enim apud Hermolaum ex Athenæo, l. III. c. 5. in Ægypto horrendis animalibus objectos prædones, qui theatrum ingressuri citrium a muliercula datum comedissent, mali nihil quicquam ab illis passos esse. Plinius de chalcantho quoque l. XXXIV. c. 12. scribit. *Vertranius.*

Ac mox feris] *Captus* Mariccus, et tractus ad Vitellium, qui nondum in urbem adventarat, quia ipsi feræ pepercissent, et stolidum vulgus inviolabilem crederet: nec occisus, nisi in conspectu Vitellii, cum forte adhuc in itinere esset. Vel tractus in urbem erat et feris objectus, quæ cum eum velut inviolatum non vorarent, mox in oculis Vitellii interfectus est.

[n] *Donec spectante*] Forte fuerat feris objectus, absente Vitellio, sive in urbe sive in provincia: et cum non laniaretur, putareturque inviolabilis apud vulgus, tandem mox, præsente et *spectante Vitellio*, ferro interemtus est.

[o] *Nec ultra in defectores... sævitum*] Cicero pro M. Marcello: 'Non enim jam causæ sunt inter se, sed victoriæ comparandæ. Vidimus tuam victoriam præliorum exitu terminatam, gladium vaginæ vacuum in urbe non vidimus. Quos amisimus cives, eos Martis vis perculit, non ira victoriæ; ut dubitare debeat nemo, quin multos, si fieri posset, C. Cæsar ab inferis excitaret, quoniam ex eadem acie conservat quos potest.'

Nec ultra in defectores sævitum] Id nihil pertinet ad Mariccum aut Æduos, sed id connectendum statim post ea quæ præcessere, c. 60. Tracha-

tamenta, aut lex intestatis: prorsus, si luxuriæ[2] temperaret,[3] [p] avaritiam non timeres. Epularum fœda et inexplebilis[4] libido:[q] ex urbe atque Italia[r] irritamenta gulæ [s] gestaban-

mento interierant: omnino si luxu abstineret Vitellius, *cupiditatem* ejus *non metueres. Turpis et nusquam satiata cupido conviviorum: ex civitate atque ex Italia incitamenta voluptatum ac luxuriæ afferebantur, strepentibus ab utroque pelago viis:*

2 Sic bene Mss. Flor. Reg. Corb. editiones veteres et recentiores. Male in Mss. Harl. Bodl. Jes. *luxuriam.*—3 Beroaldus, *temperares.*—4 Mss. Harl. Guelf. *inexpiabilis.* Altera manu in Ms. Harl. emendatum, *inexplebilis.*

NOTÆ

lum adversus 'criminantes Galeria uxor Vitellii protexit.' Nec ultra in defectores sævitum,' &c.

[p] *Si luxuriæ temperaret*] Suet. Vitel. 10. 'Egregie prorsus atque magnifice, et ut summi principis ostenderet spem, nisi cetera magis ex natura, et priore vita sua, quam ex imperii majestate, gessisset.' Hinc etiam c. 17. 'Aliis incendiarium et patinarium vociferantibus:' sic scil. luxuriam et gulam ipsi exprobrabant, cum occideretur, et incendium Capitolii, quod pari audacia exprobrarent Flavianis, si victi fuissent.

Si luxuriæ temperaret] Dio Vitell. 'Addendum videtur, domum auream Neronis non ei satisfecisse; cumque nomen vitamque ejus et mores laudaret, hac in re tantum reprehendebat, quod diceret eum male habitasse, et usum fuisse parvo vilique paratu. Vitellium uxor Galeria irridere solebat, quod raro ornatu regio uteretur.'

[q] *Inexplebilis libido*] Suet. Vitell. 13. 'Præcipue luxuriæ sævitiæque deditus, epulas trifariam semper, interdum quadrifariam dispertiebat, in jentacula, et prandia, et cœnas, commissationesque: facile omnibus sufficiens, vomitandi consuetudine.'

Idem Suet. Vitel. XIII. 'Ut autem homo non profundæ modo, sed intempestivæ quoque ac sordidæ gulæ, ne in sacrificio quidem unquam aut itinere ullo temperavit, quin inter altaria ibidem statim viscus et farra pæne rapta a foco manderet, circaque viarum popinas fumantia opsonia, vel pridiana atque semesa.'

[r] *Ex urbe atque Italia*] Simile de Nerone l. XV. 37. 'Volucres et feras diversis e terris, et animalia maris Oceano abusque petierat.' Genus istud hominum sugillat Sen. Epist. 60. 'Quamdiu unius mensæ frumentum' (alii lib. *instrumentum*,) 'multa navigia, et quidem non ex uno mari, subvehent?' *Gruterus.*

Ex urbe] Ex urbe ipsa et Italia, simul et ex omnibus provinciis advehebantur *irritamenta gulæ.* Nam *ab utroque mari* strepebant itinera.

[s] *Irritamenta gulæ*] 'Patinam quidem unam apparavit, in quam impendit decem millia aureorum, linguis, cerebrisque, et jecoribus piscium, et quarundam avium in eam conjectis. Hanc Patinam, cum fictilis esse non posset, propter magnitudinem, argenteam fecit, eaque diu permansit, veluti res Diis consecrata, quousque Adrianus eandem conspicatus, tolli ac conflari jussit.' X. millia aureorum, sunt 25,000. coronati, seu 75,000. libræ.

tur, strepentibus ab utroque mari[t] itineribus: exhausti conviviorum[u] apparatibus principes civitatum:[v] vastabantur ipsæ[5] civitates: degenerabat a labore ac virtute miles, assuetudine voluptatum et contemtu Ducis.[w] Præmisit in urbem edictum,[x] quo vocabulum *Augusti* differret,[y] *Cæsaris*

eversi opibus ac fortunis primores urbium grandi paratu epularum: iisdem *exhauriebantur et ipsa oppida: desciscebat ab opere et fortitudine miles, consuetudine deliciarum et fastidio* ipsius *principis. Præmisit Romam edictum, quo nomen*

5 *ipsæ* deest in Budens. et Puteol.

NOTÆ

[t] *Ab utroque mari*] Utrumque mare vocatur mare Superum, sive Adriaticum, nunc *sinus Venetus*, in cujus intimo sinu Venetiæ sitæ sunt; atque mare Inferum sive Tuscum aut Tyrrhenum. Nisi de Ionio atque Ægæo mari malis intelligi. *Lipsius.*

Quidni Oceanum intelligas et Mediterraneum mare? Id explicare videtur Suet. cum dicit a *Carpathio usque fretoque Hispaniæ, &c.*

[u] *Exhausti conviviorum*] Dio Vitell. 'Fuit tempus principatus Vitellii nihil aliud quam ebrietas et commissationes. Pretiosissima quæque undique terra marique perquisita adeo opipare apparabantur, ut omnes cupediæ ex eo nunc etiam *Vitellianæ* vocitentur.'

[v] *Principes civitatum*] Sic Suet. Vitell. 13. 'Indicebat autem aliud alii eadem die; nec cuiquam minus singuli apparatus quadringenis millibus nummum constiterunt. Famosissima super ceteras fuit cœna ei data adventitia a fratre: in qua duo millia lectissimorum piscium, septem avium, apposita traduntur. Hanc quoque exsuperavit ipse dedicatione patinæ, quam ob immensam magnitudinem *Clypeum Minervæ* αἰγίδα πολιούχου dictitabat. In hac scarorum jecinora, phasianorum et pavonum cerebella, linguas phœnicopterum, murenarum lactes, a Carpathio usque fretoque Hispaniæ per navarchos ac triremes petitarum, commiscuit.' Quadringena millia sunt nobis 10,000. coronati, seu 30,000. libræ.

[w] *Ducis*] Scil. Imperatoris Vitellii. Flagitium ducis æmulantur ignavi et improbi ad tempus; dein tandem boni et improbi pariter eum contemnunt; in id tantum consentientes simul conspirantesque.

[x] *Præmisit in urbem edictum*] Eo edicto respondere videtur Vitellius SCto. super honoribus sibi decretis. Dixit enim superius: 'In Senatu cuncta, longis aliorum principatibus composita, statim decernuntur.' Inter quæ vocabulum Augusti Cæsarisque fuisse credendum est. *Pichena.*

Sic tamen Suet. Vitell. 8. 'Consentiente deinde etiam superioris provinciæ exercitu, qui prius a Galba ad Senatum defecerat, cognomen Germanici, delatum ab universis, cupide recepit, Augusti distulit, Cæsaris in perpetuum recusavit.'

[y] *Augusti differret*] Tanti honores splendorem offundebant tali imperatori, et præsertim ob flagitia; quia *nulla virtute redemtus*, et propria scelerum conscientia maculosus ac pudendus ille.

Et quis non exhorreat ultro *nomen* aut decus *Cæsaris*, in homine qui

non reciperet, cum de potestate nihil detraheret. Pulsi Italia mathematici.[z] Cautum severe, 'ne Equites Rom. ludo[6] [a]

Augusti *prolataret*, titulum Cæsaris *non admitteret*, *cum de potentia nihil demeret*. *Mathematici Italia ejecti*. *Stricte vetitum*, ne equites Romani spectaculis

6 Perperam Ms. Reg. et editio princeps, *luto et arena*. Brotier.

NOTÆ

spintria et fellularius olim Tiberii; qui omnis scientiæ aut virtutis bellicæ prorsus expers?

Quis *vocabulum Augusti* in eo approbet? Etiam si demas flagitia et scelera hominis, ubi *acerrima* illa *mens Divi Augusti?* ubi *cautissima Tiberii senectus?* Infra: ipse 'nullis stipendiis, nulla militari fama.'

[z] *Pulsi Italia mathematici*] Summa edicti erat, ut 'intra Kalend. Octob. urbe Italiaque Mathematici excederent.' Proxima nocte astrologi aliud vulgarunt programma, ut scribit Suet. c. 14. 'Bonum factum, ut Vitellius Germanicus intra eundem Kalendarum diem usquam ne esset.'

Quam hoc in ipso verum comprobaverit eventus, qui in finem usque mox secuti Decembris supervixit, velim constaret nobis ex Astrologorum supputationibus ad liquidum deductis: præsertim cum ipsorum libri ambitiose admodum venditent id exemplum.

Ut verum fatear, Zonaras videtur errantibus patrocinari, ut et Xiphilinus, qui edictum scribit propositum, postquam Vitellius Romam venerat, cum ex Tacito colligi possit, Lugduno potius missum fuisse. *Savilius.*

Sive Lugduno miserit edictum, sive edixerit postquam in urbem venit, non video quomodo constet ratio mathematicis seu Chaldæis, cum ad tres menses supervixerit Vitellius ultra quam comminati erant.

Inepte Dio et Zonaras, nec sine errore aut mendacio. Ex edicto tenentur illi exire intra Kal. Octob. Rescribunt mathematici, ne Vitellius usquam esset intra eundem diem. An hoc verum? vane, *insulse*, et oscitanter Græculi auctores sic scripsere: et mendacio astrologorum supervixit illusitque ipse Vitellius.

Sic Suet. Vitell. 14. 'Nullis tamen infensior quam vernaculis et mathematicis, ut quisque deferretur, inauditum capite puniebat: exacerbatus, quod post edictum suum, quo jubebat intra Kalend. Octobris urbe Italiaque mathematici excederent, statim libellus est propositus, et Chaldæos dicere, (vel *edicere*) Bonum factum, ne Vitellius Germanicus intra eundem Kalendarum diem usquam esset.'

Pulsi Mathematici] Qui vicissim edixere, teste Sueton. 14. 'Ne Vitellius . . . usquam esset.' Et posset dici, quod Seneca de Claudio in Ludo: 'Quid huic invides? Patere Mathematicos aliquando verum dicere, qui illum, postquam princeps factus est, omnibus annis, omnibus mensibus efferunt: et tamen non est mirum, si errant: horam ejus nemo novit; nemo enim illum unquam natum putavit. Fac quod faciendum est: dede neci; 'melior vacua, sine, regnet in aula.''

Pulsi Italia] Dio, Vitell. 'Proposito edicto, astrologos urbe ejecit, edixitque, ut intra certum diem, quem ipse præscripserat, ex omni Italia excederent. Illi contra, de nocte di-

et arena polluerentur.' Priores id Principes pecunia[b] et sæpius vi perpulerant: ac pleraque municipia et coloniæ æmulabantur,[c] corruptissimum quemque[d] adolescentium pretio illicere.

63. Sed Vitellius, adventu fratris,[e] et irrepentibus domi-

et amphitheatro contaminarentur. *Id superiores Imperatores largitione, et sæpius auctoritate expresserant: ac pleræque coloniæ et oppida* idem *imitabantur*, ita *ut flagitiosissimum quemque juvenum* etiam *pecunia solicitarent.*

Sed Vitellius, adventante fratre, et arrepentibus regnandi magistris, ferocior et

NOTÆ

em ei in tabulis præscribunt, intra quam excedat e vita: isque ante eam diem interfectus est.' Potius credendum Suetonio: et ratio suadet potius de Kalend. Octob. edictum fuisse; ante quam diem non est interfectus Vitellius, qui mox periit mense Decembri.

Mathematici] Dio VI. 'Cum irrideret Vitellius astrologos, hoc argumento confirmabat eos nihil scire, quod dicerent ipsum imperaturum. Idem quoque cum intellexisset Nero, ita risit hominem et contemsit, ut nihil de eo gravius statuerit.'

[a] *Ne Equites Rom. ludo*] Per *ludum* intelligit scholam et locum in quo gladiatores docentur gladiaturam, ut Sueton. in Jul. 31. Caligula 'equestrem ordinem, ut scenæ arenæque devotum, proscidit.'

Atque hoc loco Vitellius pollui arena equites Romanos vetuit. Gladiatoria vero arena significatur, in qua gladiatores depugnabant: unde *Arenarii* dicti, qui arena depugnabant. *Lupanus.*

[b] *Pecunia*] Sic de Ner. Ann. l. XIV. 14. 'Ratusque dedecus amoliri, si plures fœdasset, nobilium familiarum posteros, egestate venales, in scenam deduxit: quos fato perfunctos, ne nominatim tradam, majoribus eorum tribuendum puto: nam et ejus flagitium est, qui pecuniam ob delicta potius dedit, quam ne delinquerent. Notos quoque equites Rom. operas arenæ promittere subegit donis ingentibus; nisi quod merces ab eo, qui jubere potest, vim necessitatis affert.'

[c] *Æmulabantur*] Coloniæ non æmulabantur se invicem, ut vertit nobilis interpres, sed exemplo priorum principum et Rom. civitatis, corruptissimum quemque adolescentem pretio ad talia illiciebant. Id traxerant præcipue ex ingenio aulæ Neronianæ.

Attamen primo id exemplo principum et spectaculorum Rom. forte fecerant, et postea certatim inter se id æmulari cœperunt. Quippe video, fuisse quandam æmulationem inter civitates Italiæ, quod spectat ad amplitudinem amphitheatrorum.

Tac. cap. 21. de Placentina plebe: 'Fraude illata ignis alimenta credidit a quibusdam e vicinis coloniis, invidia et æmulatione, quod nulla in Italia moles tam capax foret.'

[d] *Corruptissimum quemque*] Senec. Epist. 99. 'Aspice illos juvenes, quos ex nobilissimis domibus in arenam luxuria projecit.' *Savilius.*

[e] *Adventu fratris*] Hic ipse est, qui infra l. III. 38. paravit exitium Junio Blæso ipsi, qui Galliam Lugdunensem rexerat. Huic infensus L. Vitellius, 'æmulatione prava, quod eum omni dedecore maculosum egregia fama anteibat.' Hic Blæso triumphali, qui avunculus Sejani fuit, geni-

nationis magistris,[f] superbior et atrocior, occidi Dolabellam jussit, quem in coloniam Aquinatem sepositum[g] ab Othone retulimus. Dolabella, audita morte Othonis, urbem introierat: id ei Plancius[1] Varus, Prætura functus,[h] ex intimis Dolabellæ amicis, apud Flavium Sabinum, Præfectum urbis, objecit, tanquam rupta custodia, Ducem se victis partibus[i] 'ostentasset:'[2] addidit, 'tentatam cohortem, quæ Ostiæ ageret:' nec ullis[j] tantorum criminum proba-

immanior, interfici Dolabellam jussit, quem in urbem Aquinatem amotum ab Othone memoravimus. Dolabella, nuntiato exitu Othonis, urbem ingressus erat. Id ei Plautius Varus, qui præturam obierat, Dolabellæ familiaris, coram Flavio Sabino præfecto urbis exprobravit, tanquam perfracta custodia, se ducem exhibuisset profligatis partibus. *Adjecit*, solicitatam *ab eo* cohortem quæ Ostiæ tenderet:

1 Sic bene Jac. Gronovius e Ms. Mediceo. In editione principe, *Plantius Varus*. Puteolanus, *Platius*. Mss. Reg. Guelf. Jes. *Plaucius*. Mss. Harl. Bodl. et Rhenanus, *Plautius*. Verum nomen, *Plancius Varus;* ut confirmat nummus Nicæensium, quem exhibet Cl. Pellerin, Mélange de Médailles, Vol. II. p. 39. Tab. 26. n. 4. ΑΥΤΟΚΡ . . . . . ΟΥΕΣΠΑΣΙΑΝΩ. ΝΕΙΚΑΕΙ. Caput Vespasiani laureatum. In aversa parte, ΕΠΙ. ΜΑΡΚΟΥ. ΠΛΑΝΚΙΟΥ. ΟΥΑΡΟΥ. ΑΝΘΥΠΑΤΟΥ. Pampinatum Bacchæ caput. Nummum illum ad Nicomedienses perperam retulere eruditi viri Vaillant, Harduinus, Spanhemius aliique. *Brotier*.—2 Cod. Ryckii *ostentaret*.—3 Ita Mss. Flor. Reg. Corb. editiones

NOTÆ

tus, sapientia inprimis præcellere debuit ac modestia, qui Tiberii ultionem et tot imperatorum malitiam illæsus evaserat hactenus.

[f] *Irrepentibus dominationis magistris*] Sic infra eodem lib. 84. 'Ipso Vespasiano, inter initia imperii, ad obtinendas iniquitates haud perinde obstinante: donec indulgentia fortunæ et pravis magistris, didicit aususque est.'

Magistris] Qui dominandi artes, superbiam, et præcipue sævitiam monerent.

[g] *Sepositum*] Plut. Oth. 'Dolabella suspectus fuit prætorianis, ut propinquus Galbæ; quare sepositus est Aquinum ab Othone.'

[h] *Prætura functus*] Vertit interpres Gall. quasi nuper præturam obiisset: sed Tacitus stirpem et ordinem seu dignitatem designat hominis, non præturæ adeptæ tempus.

[i] *Victis partibus*] Othonianis nempe.

[j] *Nec ullis*] Plancius objecit Dolabellæ, quod introisset urbem, et 'tanquam rupta custodia, ducem se victis partibus ostentasset,' &c. 'et ille,' nempe Dolabella, 'nullis tantorum criminum probationibus versus in pœnitentiam, seram veniam post scelus quærebat:' id est, postquam admissum probatumque scelus erat, sceleris veniam, sed seram, petebat.

Certe sero petitur venia post scelus compertum, præsertim in crimine majestatis et affectati imperii. Et tum differri Dolabella, non dissimulari potuit.

Puto, Dolabella, dum probationes talium criminum quærebantur afferebanturque, se tuebatur quasi inno-

tionibus: in pœnitentiam versus seram,[3] veniam[k] post scelus quærebat. Cunctantem super tanta re Flavium Sabinum, Triaria, L. Vitellii uxor, ultra fœminam ferox, terruit,[l] ne 'periculo Principis famam clementiæ affectaret.'[4] Sabi-

nec ullis tantorum scelerum argumentis revocatus ad meliorem mentem, tardam veniam petebat post facinus. Triaria, L. Vitellii conjux, magis quam mulierem deceat violenta, perterruit deliberantem super tanto negotio Flavium Sabinum, tanquam e discrimine Imperatoris famam lenitatis captaret. *Flavius, suapte indole man-*

veteres et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. Bud. et Rhenanus, *secundam veniam.* Inde tentabat Acidalius, *veniam secundum scelus quærebat.* Brotier. Præclaram Bip. medelam ambabus amplector, restituta interpunctione post *probationibus*, et voce *seram* præcedenti reddita. *Oberlin.*—4 Sic bene Ms. Reg. editio princeps et recentiores. Sic Horatius, I. Od. II. 5. 'Terruit gentes, grave ne rediret Sæculum Pyrrhæ.' Mss. Harl. Bodl. et Puteolanus, *terruit e periculo .... affectare,* [sic et Gronov. et Ryckius.] Ms. Agr. *terruit tamquam e periculo .... affectaret.* Rhenanus, *terruit periculo .... affectaret.* Brotier.

NOTÆ

cens esset, et tanquam scelus haud probari posset; nec etiam dum afferuntur illæ probationes, in pœnitentiam convertebatur, nullamque petiit veniam; at post scelus factum, et probationibus evictum compertumque, sero ad veniam et gratiam principis confugiebat.

Forte solicitabat Dolabella pietatem conjugis Vitellii Galeriæ, et Sextiliæ matris, et aliarum illustrium fœminarum, quæ etiam tum se magnis fortunis et negotiis immiscebant: sic antea molitæ imperium Nymphidio fœminæ Rom. insignes. Sed audacior Triaria, impulit Sabinum, ut ruentem Dolabellam desereret, immo et impelleret.

Nec ullis] Hæc omnia, quæ sequuntur, refert interpres Gall. ad Plancium Varum; qui scil. accusavit Dolabellam *apud Flavium Sabinum;* qui *addidit tentatam cohortem, &c.* qui *nec ullis tantorum criminum probationibus inventis,* quo facto reus delator fuit, nec ideo *in pœnitentiam versus,* Plancius scil. *seram veniam,* post commissum nempe *scelus* falsæ delationis, *quærebat.*

Sed potius hæc ultima verba, *nec ullis tantorum criminum, &c.* intelligenda sunt de Dolabella, qui postquam accusatus esset a Varo, et allatæ essent *probationes* criminum, tum tamen *nec in pœnitentiam* versus erat: sed *post scelus* patratum probatumque, *seram veniam* quærebat.

[k] *Seram veniam*] Sic forte intelligit Tacitus: si Dolabella statim se in coloniam Aquinatem recepisset, nec ita vulgari probarique scelus passus esset, aut statim confessus foret, facilem ipsius veniam futuram fuisse; at cum non mutasset consilium, immo perseverasset tentare animos, et restituere fortunam partium victarum, certe tum Dolabella seram veniam quærebat.

Seram post scelus veniam] Virg. 'Furto lætatus inani, Distulit in seram commissa piacula mortem.'

[l] *Terruit, ne*] Alii *tenuit, ne, &c.* sed recte pro genio Taciti, *terruit,* et etiam pro natura Sabini, qui *suopte ingenio mitis,* et pro indole mulieris, quæ *ultra fœminam ferox.* Sic capio: *terruit* dicens, *affectare* ipsum famam clementiæ e periculo principis.

nus, suopte ingenio mitis, ubi formido incessisset, facilis mutatu, et in alieno discrimine sibi pavens, ne allevasse videretur, impulit ruentem.[m]

64. Igitur Vitellius, metu et odio, quod Petroniam, uxorem ejus,[n] mox Dolabella in matrimonium accepisset, vocatum per epistolas, ' vitata Flaminiæ viæ celebritate, devertere[1] Interamnium[2] [o] atque ibi interfici' jussit. Longum

suetus, ubi pavor animum *intrasset, mutatu haud difficilis, et in alieno periculo sibi* ipse *metuens, ne adjuvisse* reum *crederetur, labentem impulit.*

Itaque Vitellius, formidine et offensione, quod Petroniam, conjugem ipsius, mox Dolabella uxorem duxisset, accitum per literas, declinata frequentia viæ Flaminiæ, migrare Interamnam, atque ibi occidi *præcepit. Longius* id *percussor*

1 Sic bene Mss. Flor. Agr. Corb. editio princeps et recentiores. In aliis Mss. et editis libris, *divertere.* Brotier.—2 Ita Mss. Reg. Flor. Agr. Bodl. et editiones recentiores. Perperam in editione principe, *intra Annium.* Mss. Harl. Jes. *Interannium.* Puteolanus emendavit *Interamnam;* [et sic scribit Ryckius.] Sic enim infra Hist. III. 63. ' Interamnæ subsistere' legitur. Ut ut est, Interamnium est ipsa Interamna, hodie *Terni,* quæ in Antonini Iti-

NOTÆ

[m] *Impulit ruentem*] Favere videtur hosti principis et eum fovere, qui in eum pro viribus non insurgit. Qui tum silet, etiam perinde reus majestatis censetur.

Impulit ruentem] Cic. pro Rabirio Posth. ' Satis est homines imprudentia lapsos non erigere ; urgere vero jacentes, aut præcipitantes impellere, certe est inhumanum.'

Impulit ruentem] Retulit nempe crimen Dolabellæ principi, prout perpetratum, probatum, et compertum fuerat: quod dissimulare et mollire tamen literis et sua auctoritate forte potuit præfectus urbis, nisi obstitisset audacia Triariæ, pessimæ fœminæ.

Quædam crimina deferebantur ad præfectum urbis, et habuit suum tribunal. Idque jus detraxerat Augustus prætori urbano, ut novum magistratum, præfectum scil. urbis, augeret.

Præcipue ad illum pertinuit, compescere motus urbanos et mala consilia adversus Rempub. aut principem ; ideoque habuit quatuor cohortes, *urbanas* dictas ; etiam et vigilum cohortes penes ipsum erant, cum uti vellet.

[n] *Petroniam, uxorem ejus*] Sueton. Vitel. 6. ' Uxorem habuit Petroniam, consularis viri filiam, et ex ea filium Petronianum, captum altero oculo. Hunc hæredem a matre sub conditione institutum, si de potestate patris exisset, manu emisit ; brevique, ut creditum est, interemit, insimulatum insuper parricidii, et quasi paratum ad scelus venenum ex conscientia hausisset.'

[o] *Interamnium*] Urbs Umbriæ regionis ad Narem fluvium, hodie *Terni,* urbs Ombriæ sive ducatus Spoleti ad fluvium *Nera,* in statu Ecclesiastico. *Tillemon.*

interfectori visum:[3] in itinere ac taberna[p] projectum humi jugulavit: magna cum invidia novi Principatus, cujus hoc primum specimen noscebatur. Et Triariæ licentiam modestum e proximo exemplum onerabat,[q] Galeria Imperatoris uxor,[r] non immixta[4] tristibus:[s] et pari probitate mater Vitelliorum, Sextilia,[t] antiqui moris. Dixisse quin etiam, ad primas filii sui epistolas,[u] ferebatur, 'non Germanicum a se,[v] sed Vitellium genitum.' Nec ullis postea fortunæ ille-

ratus: in via atque diversorio prostratum humi interfecit; cum ingenti odio adversus recentem dominationem, cujus hoc primum experimentum perspiciebatur. Et Triariæ audaciam gravabat e propinquo specimen modestiæ, Galeria principis conjux, non atrox mœstis: et pari virtute parens Vitelliorum, Sextilia, priscæ sanctimoniæ fœmina. *Quin etiam dicebatur respondisse* ipsam *primis filii sui literis,* non genuisse se Germanicum, sed Vitellium. *Nec ullis mox fortunæ blandi-*

nerario dicitur, *Interamnia civitas.* Brotier.—3 Ita bene libri scripti et editi, præter Rhenanum, qui invertit, *in itinere visum.* Idem.—4 Ita recentiores e conjectura J. F. Gronovii, et corrupta scriptura Ms. Flor. *non immix tristibus;* et editionis principis, *non immixtricibus.* Pichena emendaverat, *non immitis tristibus,* [et sic Gronovius et Ryckius.] Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *non minax tristibus.* In Ms. Corb. *non minus.* Rhenanus tentabat, *non minis.* Brotier. Ms. Agr. *non immanis.* J. Gronov. dabat *non*

NOTÆ

[p] *In itinere ac taberna*] Divertere Interamnium, atque ibi interfici Dolabellam jusserat Vitellius. At cum longum id interfectori visum esset, non ivit usque Interamnium, sed eum statim in itinere atque in taberna jugulavit.

Divertere eum a via Flaminia jusserat Vitellius, ut cædes illustris viri et crimen novi principatus fama minus notesceret. Quasi vero! sæpe quo magis supprimitur rumor, eo magis augetur.

[q] *Onerabat*] Intendebat, augebat, graviorem exhibebat.

[r] *Galeria Imperatoris uxor*] Suet. Vitel. 6. 'Duxit mox Galeriam Fundanam prætorio patre: ac de hac quoque liberos utriusque sexus tulit: sed marem, titubantia oris prope mutum et elinguem.'

[s] *Tristibus*] Alii aliter reponunt: *non minis tristibus:* alii, *non nimia tristibus,* seu *non immitis.* Alii, *non minima ex tristibus;* alii, *non immixta tristibus.* Sed quia cod. Flor. habet, *non immix.* et antiqui libri, *non minax,* hæc lectio retinenda: quia nempe muliebri fastu non insultaret afflictis. At *non immixta tristibus,* explicant, non fuisse participem ullius crudelis facti aut acerbi consilii.

[t] *Sextilia*] Suet. Vitel. 3. L. Vitellius 'decessit paralysi altero die quam correptus est, duobus filiis superstitibus, quos ex Sextilia probatissima, nec ignobili fœmina editos, consules vidit,' &c.

[u] *Ad primas filii sui epistolas*] Quibus nempe se principem electum, et quibus *Germanici* cognomen præscripserat, et sic se appellatum ab exercitu, nuntiabat.

[v] *Non Germanicum a se*] Sic Suet.

cebris, aut ambitu civitatis, in gaudium evicta,[5] [w] domus suæ tantum adversa sensit.

65. Digressum a Lugduno Vitellium M. Cluvius Rufus[1] assequitur, omissa Hispania; lætitiam[x] et gratulationem[y] vultu ferens, animo anxius et petitum se criminationibus gnarus. Hilarius, Cæsaris libertus, detulerat, 'tanquam, audito Vitellii et Othonis[z] Principatu, propriam ipse poten-

mentis, aut ambitione urbis, in lætitiam elata aut excita, *familiæ suæ improspera tantum experta est.*

Profectum Lugduno Vitellium attingit M. Cluvius Rufus, relicta Hispania; gaudium et gratulationem ore præferens, sed *mente solicitus, et qui oppugnatum se calumniis comperisset. Hilarius, libertus principis* eum *accusaverat*, quasi nunciato Vitellii et Othonis imperio, propriam ipse potestatem, et dominationem

juncta.—5 Sic bene Mss. Flor. Harl. Jes. Agr. Jac. Gronovius et recentiores. In Mss. Reg. Bodl. et editionibus veteribus, *evecta.* Mallet Nicolaus Heinsius, *erecta.* Sed *evicta* hic usurpari videtur, ut supra Annal. XI. 37. 'Supremis ejus necessitatibus ad miserationem evicta erat.' *Brotier.*

1 In Ms. Ryckii desideratur τὸ Rufus.

NOTÆ

Vitel. 3. 'Genituram ejus prædictam a mathematicis, ita parentes exhorruerunt, ut magno opere semper contenderit pater, ne qua ei provincia vivo se committeretur: et mater missum ad legiones, et appellatum imperatorem, pro afflicto statim lamentata sit.

[w] *In gaudium evicta*] Sic apud Curt. l. IV. 'Sysigambis, hortantibus captivis, ut animum a mœrore allevaret, in eodem quo antea fuit perseveravit. Non vox ulla excidit ei, non oris color, vultus ne quidem mutatus est. Sedit immobilis, præcoce gaudio verita fortunam irritare; adeo ut, quid mallet, intuentibus eam fuerit incertum.'

Evicta] Alii *evecta*, ex Mss. sed bene *evicta:* tantæ enim modestiæ fuit, ut in lætitiam evinci non potuerit, quantacumque arridente fortuna, et quæ semper fuit infra virtutem et mores illius.

[x] *Lætitiam*] Gaudium vultu ferens, quamvis animo mœstus et anxius.

[y] *Gratulationem*] Scil. gratulaturus Vitellio, quod hostes vicisset, jamque esset *rerum dominus*, posito ubique bello.

[z] *Audito Vitellii et Othonis*] Cluvius a Galba impositus erat Hispaniæ; ille, occiso Galba, statim pro Othone fuit, quia forte primum auditus erat; dein quippe post paucos dies Hispania in partibus Vitellii fuit, ob vicinas Gallias et legionum Germanicarum famam.

Haud dubie tali mutatione principum, et adeo subita, ac velut interregno anxius legatus, et varias in curas distrahitur, et quem tueatur, aut cujus nomen edictis seu diplomatis præscribat, incertus æstuat; et quamvis Reipub. magis consulat, quam sibi, tamen haud unquam satis innocens videtur: suspectatur, aut etiam accusatur ab obtrectatoribus.

Et hi genus liberti, statim sese procuratores Cæsaris, quem voluerint,

tiam et possessionem Hispaniarum tentasset: eoque diplomatibus[a] nullum Principem præscripsisset.' Interpretabatur[2] quædam ex orationibus[3] ejus,[b] contumeliosa in Vitellium, et pro se ipso[c] popularia. Auctoritas Cluvii prævaluit, ut puniri[4] ultro[d] libertum suum[e] Vitellius juberet.

Hispaniarum sibi asserere voluisset: ideoque diplomatis nullum principis vocabulum apposuisset. *Explicabat nonnulla ex concionibus illius*, ut *probrosa in Vitellium, et pro seipso civilia. Auctoritas Cluvii præpolluit, ut animadverti in libertum suum Vitellius ultro præciperet. Cluvius agmini Imperatoris adjunctus,*

2 Mallet Ernestus, *et interpretabatur*, vel *interpretabaturque*.—3 Sic bene Rhenanus et recentiores. Sic quoque emendatum in Ms. Harl. Perperam Mss. et veteres editiones, *exhortationibus*. Brotier.—4 Ms. Corb. *puniri vel*

NOTÆ

ferunt. Duces tum sunt rebus turbidis, et quidem egregii in vulgus ac verendi; et importuni illi præcipue nobilioribus et consularibus viris; quod nunc Cluvio optimo viro contigit. Sic IV. 48. 'Quia minoribus major æmulandi cura: proconsulum splendidissimus quisque securitati magis quam potentiæ consulebant.'

[a] *Diplomatibus*] Quæ a præfectis licet concessa, et impressis eorum sigillis munita essent, stylus tamen velut ex principis persona loquebatur, cujus nomine quodcumque istius generis mandatum concipiebatur. *Savilius.*

Diplomatibus nullum] Certe debuit legatus suis edictis ac diplomatibus semper præscribere nomen principis cum titulis Cæsaris, Augusti, et aliis honoribus. Quod reprehensum mox et objectum Helvidio, quia scil. teste Sueton. Vesp. 15. 'Reversum ex Syria, solus privato nomine Vespasianum salutaverat, et in prætura omnibus edictis, sine honore ac mentione ulla transmiserat,' &c.

[b] *Ex orationibus ejus*] Eloquentia præcellebat Cluvius, et laudatur infra ab Helvidio laudatissimo viro, quod tanta facundia eximius, neminem sub Nerone detulerit, et in salutem civium ea tantum usus sit.

Pravo huic liberto facile fuit deligere ex facundissimis *orationibus* quasdam sententias, quæ *populares*, seu conciliandis vulgi animis compositæ viderentur, et alias, quæ in perversum sensum trahi possent, scil. maligne interpretari volentibus, per livorem et invidiam.

Nempe sæpius infensi nobilioribus legatis tales liberti Cæsariani: his perpetuo obtrectabant, et isti longe magis amici malorum principum, quam egregii aut honesti viri: unde exitium Reipub. et Principis.

Quod facunde Plinius exequitur in Paneg. Trajani. 'Reddita est amicis fides, liberis pietas, obsequium servis; verentur et parent, et dominos habent. Non enim jam servi, principis nostri amici, sed nos sumus,' &c.

[c] *Pro se ipso*] Id est, pro ipso Cluvio Rufo: quasi per hæc favorem populi ac militum aucuparetur, et propriam potestatem sibi arrogare vellet.

[d] *Ultro*] Etiam si non rogaret aut flagitaret Cluvius, et cum forte tan-

Cluvius comitatui[5] Principis adjectus, non ademta Hispania, quam rexit absens, exemplo L. Arruntii. Eum[6] Tiberius Cæsar ob metum, Vitellius Cluvium nulla formidine[f] retinebat. Non idem Trebellio Maximo honos:[g] profugerat Britannia, ob iracundiam militum: missus est in locum ejus Vettius[7] Bolanus e præsentibus.[8 h]

66. Angebat Vitellium victarum legionum haudquaquam fractus animus: sparsæ per Italiam et victoribus permixtæ, hostilia loquebantur: præcipua quartadecimanorum[i] ferocia,

non ablata Hispania, cui præfuit absens, ad instar L. Arruntii. Eum Tiberius Cæsar per formidinem attinebat, Vitellius Cluvium nullo metu. Non idem decus Trebellio Maximo: digressus erat Britannia ob seditionem militum; suffectus est in ejus locum Vectius Bolanus ex iis qui in comitatu *aderant.*

Anxius animi Vitellius, quod superbiam ac ferociam adhuc retinerent victæ legiones: dispersæ per Italiam, et promiscue tendentes cum victoribus, hostilia disserebant: maxima quartadecimanorum superbia, qui se superatos *negabant;* namque

ultro.—5 Ita Mss. Flor. Bodl. Corb. Rhenanus et recentiores. In Ms. Reg. et editionibus veteribus, *comitatu.*—6 Ita bene Pichena et recentiores. In Mss. Flor. Reg. et editione principe, *Arruntium Tiberius:* duabus nempe vocibus in unam conflatis, *Arruntii: eum.* In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *quem Tiberius.* Brotier.—7 Budens. *Betius.* Alc. Rhen. *Vectius.* Puteol. *Bectius.*—8 Sic bene Mss. Flor. Reg. editio princeps et recentiores. Male distinxerat Puteolanus, *Bolanus. E præsentibus, &c.* Idem.

NOTÆ

tum dilueret ille crimen, suamque innocentiam tueretur, tamen et ultionem obtinuit.

[e] *Libertum suum*] Sic vocat, quia Cæsar erat seu princeps Vitellius; et qui liberti fuerant priorum Cæsarum, hi certe principis erant, quisquis successisset. Hi liberti præcipue rem familiarem principis curabant, et licet libertate donati, tamen officia quædam et operas præstare adhuc patrono suo tenebantur.

[f] *Nulla formidine*] Forte magis stupore animi, quam ulla morum constantia. Attamen egregius Cluvius, et nullis malis artibus ambitiosus; et qui 'non tam fatuus, ut regnare posset.' Senec.

[g] *Non idem Trebellio Maximo honos*] Quia certe majus discrimen fuit ex rebellione Britannorum aut ipsarum legionum Britannicarum discordia, quam ex Hispania, quæ retentu facilis, utpote pacata, et quæ media inter Africam et Galliam. Infra 66. 'Legio in Africam missa, ut pace et otio mitesceret.' Nec aptus Trebellius huic provinciæ regendæ, aut continendis legionibus, ut qui iracundia militum jam exturbatus esset.

[h] *Vettius Bolanus, e præsentibus*] Vult Bolanum e comitatu principis in Britanniam missum. *Lipsius.*

[i] *Præcipua quartadecimanorum*] Acciti erant in Italiam ab Othone, et jam remittebantur in Britanniam a Vitellio. His adduntur cohortes Ba-

qui 'se victos' abnuebant: 'quippe Bedriacensi acie, vexillariis tantum pulsis, vires legionis non affuisse.' Remitti eos in Britanniam,[j] unde a Nerone exciti erant, placuit; atque interim Batavorum cohortes una tendere, ob veterem adversus quartadecimanos discordiam. Nec diu, in tantis armatorum odiis, quies fuit. Augustæ Taurinorum, dum opificem quendam Batavus ut fraudatorem insectatur, legionarius ut hospitem tuetur, sui cuique commilitones aggregati, a conviciis ad cædem transiere: et prælium atrox exarsisset,[1] ni duæ Prætoriæ cohortes,[k] causam quartadecimanorum secutæ, his fiduciam et metum Batavis fecissent: 'quos' Vitellius 'agmini suo jungi,'[l] ut fidos;[2 m]

prælio Bedriacensi, vexillariis tantum victis, robur legionis non affuisse. *Placuit illos remitti in Britanniam, unde a Nerone evocati erant; atque interim cohortes Batavorum simul diversari, ob antiquam dissensionem adversus quartadecimanos. Nec diu, in tantis* virorum *militarium offensionibus, concordia fuit. Apud Augustam Taurinorum, dum Batavus insequitur quendam artificem, tanquam deceptorem, et legionarius* eum *defendit, ut hospitem, sui cuique socii adjuncti, a contumeliis et verbis ad verbera processere; et immane certamen efflagrasset, nisi duæ cohortes prætorianæ, factioni quartadecimanorum accedentes, his audaciam et pavorem Batavis intulissent.* Quos *Vitellius* addi suo exercitui, *ut fideles,* jubet;

1 Mss. plerumque habent *arsisset:* et sic Edd. cum Gronovio, Ryckio, et Brotiero: at Ms. Agr. *exarsisset,* quod Ryckio placet: et sic Bipont.—
—2 Sic bene Mss. et veteres ac recentiores editiones. In mediis editionibus,

NOTÆ

tavorum, ut una tenderent, quia fidi Vitellio Batavi: ne quid scil. in itinere moliretur legio, in Othonem aut quemcumque alium similem prona.

[j] *Remitti eos in Britanniam*] Id ita intellige, ut non statim abirent aut proficiscerentur, sed interim simul et una tenderent cohortes Batavorum, atque etiam in itinere individuæ essent, ut veluti specularentur, quid agerent quartadecimani; et ipsis opponerentur, si quid auderent.

[k] *Ni duæ Prætoriæ cohortes*] Scil. Neronis, dein et Othonis: nondum enim sibi prætorianos delegerat Vitellius. Forte ibi expectabant advenientem Vitellium, aut sequebantur inter victores; donec tandem exauctorati, mox arma ad tribunos ferrent, cum partes distractæ sunt. Primo separati fuerant prætoriani, quare et hic *duæ* tantum *prætoriæ cohortes:* dein exauctorati sunt.

[l] *Jungi*] Ob discordiam, quæ renovata rursus est Augustæ Taurinorum inter quartadecimanos et Batavos, suo agmini seu comitatui Batavos adjungit Vitellius, ut fidos sibi: sicque eos separat a legione, ne rixa et clades aliqua major oriretur.

Attamen quartadecimanos vitare Viennam jubet, ne simul conspirarent cum Viennensibus, qui et metuebantur. Hi namque in Galbianis partibus fuerant cum suo Vindice.

[m] *Fidos*] Fidi Vitellio Batavi, quia

'legionem, Graiis Alpibus[n] traductam, eo flexu itineris ire' jubet, 'quo Viennam vitarent:' namque et Viennenses timebantur.[o] Nocte,[p] qua proficiscebatur legio, relictis passim ignibus, pars Taurinæ Coloniæ ambusta: quod damnum, ut pleraque belli mala, majoribus aliarum urbium cladibus[q] obliteratum.[3] Quartadecimani postquam Alpibus

et legionem, per Graias Alpes transmissam, eo circuitu viæ ingredi *jubet*, quo Viennam declinarent; *quippe etiam Viennenses metuebantur. Nocte qua digrediebatur legio, omissis undequaque ignibus, pars Taurini oppidi incensa: quæ clades, ut pleræque belli miseriæ, inter majores aliarum civitatum calamitates, obli-*

ut fidos jungit. Brotier.—3 Ita Ms. Guelf. Rhenanus et recentiores. In Mss.

NOTÆ

proximi Germaniæ, vel et Germani ipsi; etiam et propter odium adversus quartadecimanos, qui jam olim affectu studioque Othoniani erant.

[n] *Graiis Alpibus*] Montes Centrorum et Salassorum populorum in Viennensi quinta provincia Galliæ: hodie vocamus *Alpes Grajennes.* Sunt in statu Sabaudiæ et Pedemontii, versus septentrionem et orientem. Provincia Viennensis quinta dicta est etiam *Alpes Grajæ et Penninæ*, posterioribus temporibus. *Tillemonius.*

[o] *Namque et Viennenses timebantur*] Quia nempe ipsi jam olim in partibus Galbianis, et adversus Galbam rebellaverat Vitellius; et certe omnes Galli metuebant Vitellium, et metuebantur.

Quare et quartadecimani, postquam Alpibus degressi sunt, conscii timoris et odii Viennensium adversus Vitellium, *signa Viennam ferebant.*

Timebantur] Ideo, puto, metuebantur Viennenses, quia favore Galbæ imbuti, et summi fautores Vindicis fuerant, multaque privilegia acceperant a Galba.

Et robore legionis fulti, ceteram Galliam facile traxissent in res novas. Et eo facilius, quod fere nihil virium relictum esset in ripa, aut in Britannia.

Et Vienna tum valida colonia, quæ viris, armis, copiis, opibusque eo ævo floruit. Nec procul Lingones, qui ipsi tum 70. millia armatorum habuere: neque refert quod Quartadecimani illi adversi Galbianis et Gallis ante fuissent; nam facile mutabantur eo, unde spes prædæ et instaurandæ fortunæ affulgeret, nulla fide, nulla cura partium aut Reipub.

[p] *Nocte*] Non, puto, quod nocte proficisceretur legio, sed forte nocte præcedente profectionem illi ignes accensi erant, dedita opera, ut ipsis profectis absumeretur colonia. Vel potius fortuitum incendium fuit. Idque Junio aut Julio mense contigit, quo tempore brevissimæ noctes. Nocte accensi ignes, qui mane et de die exarserunt, cum *proficiscebatur legio.*

[q] *Majoribus aliarum urbium cladibus*] Quia nempe mox excisa Cremona et solo æquata: quia prælia commissa in ipsa urbe, et Tarracina capta ac vastata. Et apud Mediomatrices occisa quatuor millia civium. At Augusta Taurinorum *ambusta* tantum erat.

degressi sunt,[4] seditiosissimus quisque signa Viennam ferebant: consensu meliorum compressi et legio in Britanniam transvecta.

67. Proximus Vitellio e Prætoriis cohortibus[r] metus erat: separati[1] primum, deinde, addito honestæ missionis[s] lenimento, arma ad Tribunos suos deferebant:[2] donec motum a Vespasiano bellum crebresceret: tum, resumta militia, robur Flavianarum partium fuere. Prima classicorum legio[t] in Hispaniam missa, ut pace et otio mitesceret: undecima[u] ac septima[v] suis hybernis[w] redditæ: tertiadeci-

vione spreta est. *Quartadecimani postquam Alpes transmisere, turbidissimus quisque signa Viennam vertebant:* sed *concordia modestiorum cohibiti* sunt, *et legio in Britanniam translata* est.

Proxima Vitellio ex prætorio milite formido erat: segregati primum erant, *mox, adjecto honestæ missionis solatio, arma tribunis suis reddebant: donec vulgaretur concitum a Vespasiano bellum: tum, rursus capessitis armis, grande momentum Flavianis partibus accessere. Prima classiariorum legio missa* est *in Hispaniam, ut concordia et quiete mansuesceret: undecima ac septima remissæ in sua castra,*

Reg. Harl. et editionibus veteribus, *obliteratum est.*—4 Ita bene Ms. Flor. Pichena et recentiores. Vulgo *digressi sunt*. Brotier.

1 Sic bene Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Bud. Corb. Guelf. Rhenanus et recentiores. In Ms. Reg. et editionibus veteribus, *separatæ*. Brotier.—2 Ita

NOTÆ

[r] *E Prætoriis cohortibus*] Suet. Vitel. 10. idem scribit, neque ulterius procedit: 'quicquid prætoriarum cohortium fuit, uno exauctoravit edicto:' sed conscripto recens exercitu, qua de re agit Tacitus, etiam urbanæ cohortes videntur dimissæ. *Savilius.*

Sic Suet. c. 10. 'De Bedriacensi victoria et Othonis exitu, cum adhuc in Gallia esset, audiit: nihilque cunctatus, quicquid prætorianarum cohortium fuit, ut pessimi exempli, uno exauctoravit edicto, jussas tribunis tradere arma.' Non patet, dimissas esse urbanas cohortes: nam quid peccarant illæ, aut cujus illæ momenti in tanto bello? auxit eas, Vitellius, non dimisit: prioribus alias addidit.

[s] *Honestæ missionis*] Missio alia *honesta*, alia *ignominiosa* est. *Honesta* ex valetudine, ex stipendiis confectis, et libera, nisi fallor, rep. pro hæreditate adeunda, pro honoribus petendis, &c. *Savilius.*

Constat tria esse missionum genera, *honestam*, *causariam*, (unde Livio *causarii* milites, qui ea se excusant,) et *ignominiosam.* Lupanus.

[t] *Prima classicorum legio*] Ipsa est, quæ vocatur *Prima adjutrix*, et quæ pro Othone prælio Bedriacensi affuit, cum nulli certamini antea interfuisset, et quæ *ferox* dicitur Tacito; quare hic addit, 'in Hispaniam missa, ut pace et otio mitesceret.'

[u] *Undecima*] Septima et tertiadecima legiones Othonianæ fuerunt suis hybernis *redditæ*, nempe apud Illyricum. Septima Galbiana in Pan-

mani[3] struere amphitheatra[x] jussi:[3] nam Cæcina Cremonæ,[y] Valens Bononiæ,[z] spectaculum gladiatorum edere parabant: nunquam ita ad curas intento Vitellio, ut voluptatum[4] oblivisceretur.

68. Et quidem[a] partes modeste distraxerat:[1] apud victores orta seditio, ludicro[2] initio,[b] nisi numerus cæsorum invidiam bello auxisset.[3] [c] Discubuerat Vitellius Ticini,[d]

seu præsidia solita: *tertiadecimanis ædificare amphitheatra imperatum: quippe Cæcina Cremonæ, Valens Bononiæ, celebrare certamen gladiatorium destinabant; nunquam adeo curis* imperii *distento Vitellio, ut voluptates omitteret.*

Et sane factiones prudenter diduxerat: at *inter victores exorta* est *discordia, ridiculo* sane *principio, nisi multitudo interfectorum odium belli adauxisset. Diver-*

Mss. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *ferebant.*—3 Sic Ms. Flor. Rhenanus et recentiores, cum Ryckio et Gronovio. Ceteri scripti et editi libri, *tertiamdecimam....jussit.*—4 Ita Mss. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *voluptates.*

1 Sic bene Mss. Vatic. Flor. Harl. Jes. Guelf. Lipsius et recentiores. In Mss. Reg. Bodl. et editionibus veteribus, *distinxerat.* Brotier.—2 Ita Ms. Corb. editio princeps et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ludicrorum.*—3 Mss. Flor. Reg. Corb. Bud. et editio princeps habent

NOTÆ

nonia, et eo etiam remissa tertiadecima, donec excitæ sunt a Flavianis. In Mœsia tres legiones, tertia, octava, et septima Claudiana: in Pannonia duæ, tertiadecima et septima Galbiana, in Dalmatia undecima, cum suis auxiliis.

[v] *Septima*] Claudiana, neque enim acciretur septima Galbiana pro Othone.

[w] *Hybernis*] Nempe in Pannonia.

[x] *Struere amphitheatra*] Ad breve tempus; et statim remissa in Pannoniam, ubi denuo conspicitur, cum primum a Vitellio Illyricum deficeret. *Savilius.*

[y] *Cremonæ*] Vide l. II. c. 17.

[z] *Bononiæ*] Vide l. II. c. 52.

[a] *Et quidem*] Hæc verba per mentem statim jungenda sunt post ea, quæ præcedunt: *Tertiadecimani struere amphitheatra jussi.* Et quæ sequuntur: *Nam Cæcina Cremonæ, &c.* usque ad hæc; *Et quidem partes,* quasi per parenthesim intelligenda sunt.

Itaque sic capio: *Undecima ac septima suis hibernis redditæ. Tertiadecimani struere amphitheatra jussi. Nam Cæcina Cremonæ: Valens Bononiæ, &c. Et quidem* sic *partes modeste distraxerat* Vitellius, ita ut inter victores victosque nihil jam discordiæ exarderet. *Apud victores orta seditio, ludicro* certe *initio, nisi numerus cæsorum,* nempe duarum cohortium auxiliarium, *invidiam bello* civili, seu Vitelliano, *auxisset.*

[b] *Ludicro initio, &c.*] Non invidia bello e numero cæsorum in acie, ultra quam non sævitum a Vitellianis; sed e numero cæsorum post pacem partam, sociorum: quia duæ cohortes auxiliarium Gallorum cæsæ. *Mercerus.*

[c] *Auxisset*] Jam invidia et odium magnum erat belli civilis, sed adhuc major invidia fuit, ex *numero cæsorum* tali seditione, non bello: ne erres.

Initium seditionis ex re ludicra

adhibito ad epulas Verginio.[e] Legati Tribunique, ex moribus Imperatorum, severitatem æmulantur, vel tempestivis conviviis[f] gaudent: perinde[4] miles intentus, aut licenter agit.[5] Apud Vitellium omnia indisposita, temulenta, pervigiliis[g] ac Bacchanalibus, quam disciplinæ et castris, pro-

satus erat Vitellius Ticini, et Verginium convivio exceperat. Legati et tribuni, ex indole principum, disciplinam imitantur, vel tempestivis epulis indulgent: ita pariter miles sedulus et intentus est, *aut per lasciviam agitat. Apud Vitellium omnia inordinata, mero insana, et similiora pervigiliis ac Bacchanalibus, quam militiæ aut*

quidem, *auxisset:* at omisere, *nisi;* quod merito supplevit Rhenanus. Idque innuunt Mss. Agr. et Corb. licet corrupte habeat hic, *in motus....auxisset.* Ille, *nisi metus.* Puteolanus tamen, Ryckius, ut et Mss. Harl. Bodl. Jes. *ludicro initio: numerus....auxit.* Margini Ms. Bodl. additum, *auxisset.* Totum locum invertit Lipsius, *et quidem partes modeste distraxerat, nisi numerus cæsorum invidiam bello auxisset. Apud victores orta seditio, ludicro initio. Discubuerat Vitellius, &c.* Ferri potest vulgata scriptura, licet paulo abruptior videatur oratio. Nempe Vitellius partes modeste distraxerat. Apud victores orta est seditio luctandi studio; ludicro quidem initio, nisi numerus cæsorum invidiam bello civili auxisset. At cum in hoc tumultu duæ cohortes auxiliarium fuissent interfectæ, detestabile videbatur bellum civile, hujus stragis causa. *Brotier.* Cum Brotier. consentiunt Bipont.—4 Mss. Corb. Bodl. et editio princeps, *proinde.*—5 Sic Mss. Reg. Flor. Guelf. editio princeps et recentiores. In Mss. Corb. Agr. *aut licenter agere.* Ms. Bodl. et Puteolanus, *aut licentiosus,* omisso verbo, *agit.* Emendaverat Rhenanus, *aut licentior. Licenter* habent Mss. Harl. Jes. sed verbum omisere. Altera tantum manu additum in Ms. Harl. *agens.* Brotier.—6 Ms. Jes. *propriora.* Mss. Bud. Agr

NOTÆ

cœptum, sed numerus cæsorum ob tale ludicrum talemque discordiam inter victores, auxit invidiam belli civilis, seu Vitelliani: quia illa seditio, quamvis ex re ludicra orta esset, tamen veram causam habuit ex licentia armorum civilium, et ex socordia temulentiaque Vitellii.

[d] *Ticini*] Vide l. II. c. 17.

[e] *Adhibito ad epulas Verginio*] Cur hic mentio Verginii, potius quam aliorum ducum? forte ob dignationem viri præcipuam: forte quia inter legatos fuit, quos miserat senatus, et quos se opperiri Ticini jusserat Vitellius.

Aut forte tantum mentio hic Verginii, quia inter has epulas 'Verginii servus forte obvius, ut percussor Vitellii insimulatur: et ruebat ad convivium miles, mortem Verginii exposcens.'

[f] *Tempestivis conviviis*] Convivia tempestiva sunt, quæ ante consuetam horam inchoata, longius protrahendæ hilaritati instruuntur. *Savilius.*

Tempestivis conviviis] Forte convivia *tempestiva* sunt, quæ ante tempus, seu ante horam nonam aut decimam incipiebantur, quæ nobis tertia seu quarta post meridiem. Et *intempestiva,* quæ in multam noctem protraherentur. Vide nos libris Ann.

[g] *Pervigiliis*] Vigiliæ et solennia noctu peragi solita in honorem Deorum quorundam, interdum in noctes aliquot continuas protracta, qualibet sane insolentia licentiaque infames; 'cum vinum et nox, et misti fœminis

piora.[6][h] Igitur duobus militibus, altero legionis quintæ, altero e Gallis auxiliaribus, per lasciviam, ad[7] certamen luctandi accensis, postquam legionarius prociderat,[8] insultante Gallo, et iis, qui ad spectandum convenerant, in studia diductis,[9] erupere legionarii in perniciem auxiliorum, ac duæ cohortes interfectæ.[i] Remedium tumultus fuit alius

severitati castrorum. Itaque binis militibus, altero quintæ legionis, altero e Gallorum auxiliis, petulantia ad contentionem luctandi incitatis, postquam legionarius prolapsus erat, persultante Gallo, et iis, qui ad spectaculum confluxerant, in partes diremtis, exarsere legionarii in exitium sociorum, ac duæ cohortes cæsæ. Reme-

et editio princeps, *promtiora*.—7 Sic bene Mss. et veteres ac recentiores editiones. Perperam in mediis quibusdam editionibus, *et certamen*. Brotier.—8 Ms. Corb. *ceciderat*.—9 Male Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *de-*

NOTÆ

mares, ætatis teneræ majoribus, discrimen omne pudoris exstinxissent,' ait Livius.

Abundarunt tali sacrorum genere Græcorum civitates, infundente se pariter vitiorum comitantium multitudine, ut comœdiæ istius temporis docent, atque ex Plauti Aulularia perspicere licet: 'Ego me injuriam fecisse fateor filiæ tuæ, Cereris vigiliis, per vinum atque impulsu adolescentiæ.'

Sed hæc Cereris sacra videntur præ ceteris castius habita, ut locum suum tueri potuerint, multis aliis rejectis apud Tullium, II. de legibus; 'Nocturna sacrificia mulierum ne sunto, præter illa quæ pro populo rite fient; neve quem initianto, nisi, ut assolet, Cereri Græco sacro.' *Savilius.*

Sic Suet. Vitel. 10. 'In Apennini quidem jugis etiam pervigilium egit.' Sic et Cal. 54. 'Nec alia de causa videtur eo die quo periit, pervigilium indixisse, quam ut initium in scenam prodeundi licentia temporis auspicaretur.'

Sic et in Galb. de simulacro fortunæ: 'In parte ædium consecratum, menstruis deinde supplicationibus et pervigilio anniversario coluit.' Sic et Tacit. Ann. xv. 44. 'Pervigilia celebravere fœminæ, quibus mariti erant.'

Nempe, ritu quo placarent Deos. Sic puto, pervigilium celebravit Vitellius in Apennino, in honorem Dei Penini. At pervigilia de quibus ibi Tacitus, existimem fuisse tantum voluptatis, et temulentiæ, ac veluti bacchanalia noctu celebrata, nullo Deorum aut religionis prætextu.

[h] *Castris propiora*] Sic ibi Suet. 'Namque itinere inchoato, per medias civitates ritu triumphantium vectus est: perque flumina delicatissimis navigiis, et variarum coronarum genere redimitis, inter profusissimos opsoniorum apparatus, nulla familiæ aut militis disciplina, rapinas ac petulantiam omnium in jocum vertens,' &c.

[i] *Duæ cohortes interfectæ*] Putant fuisse *Gallorum:* quia scilicet, 'legionarius prociderat, insultante Gallo.' Et infra: 'cohortes Batavorum, ne quid truculentius auderent, in Germaniam remissæ,' &c. Non præcise tamen et clare de Gallis asserit Tacitus: dicit tantum: 'erupere legionarii in perniciem auxiliorum;' et

tumultus: pulvis procul et arma aspiciebantur; conclamatum repente, 'XIV. legionem, verso itinere, ad prælium venire:' sed erant agminis coactores:[j] agniti demsere solicitudinem. Interim Verginii servus forte obvius, ut 'percussor Vitellii' insimulatur: et ruebat ad convivium miles, 'mortem Verginii'[k] expôscens. Ne Vitellius quidem, quanquam ad omnes suspiciones pavidus, de innocentia ejus dubitavit: ægre tamen cohibiti, qui exitium viri[10] Consularis,[l] et quondam Ducis sui, flagitabant. Nec quenquam

dium seditionis fuit alia trepidatio. Pulvis e longinquo, et armati animadvertebantur. Exclamarunt subito, quartamdecimam legionem, mutato incessu, ad certamen redire: *sed hi* Vitellii *postremum agmen cogebant:* illi *cogniti ademere formidinem. Interim servus Verginii casu occurrens, accusatur, tanquam* interfector Vitellii: *et irrumpebat miles in convivium, efflagitans* necem Verginii. *Ne Vitellius quidem, licet ad omnem suspicionem trepidus, de inculpata ejus conscientia dubitavit: vix tamen compressi, qui exposcebant mortem viri consularis, et olim*

ductis. Brotier.—10 *Viri* abest a Mss. Corb. Agr. Bud. et editione principe. Omisit etiam Gronovius.

NOTÆ

infra, 'frementibus auxiliis tantum impunitatis atque arrogantiæ legionariis accessise,' &c.

Duæ cohortes interfectæ] Puto, Gallorum: nam infra, 'Gallorum auxilia, ingens numerus....remissa,' &c. neque Batavorum cohortes perinde lacessebant legionarii: sed tamen inter alios auxiliares fremunt Batavi: 'tantum impunitatis atque arrogantiæ legionariis accessisse.' Et statim, 'cohortes Batavorum, ne quid truculentius auderent, in Germaniam remissæ.'

[j] *Coactores*] An coactores agminis seu legionis quartædecimæ? potius sunt Vitelliani agminis coactores. Vitellius, puto, Ticinum advenerat, forte multa adhuc die, ut ad tempestiva seu potius intempestiva convivia promtus et strenuus; at postremum agmen tam vasti comitatus tardius adventabat.

[k] *Verginii*] Abductus a Galba in urbem erat e Germania, et ibi per otium egerat, usque ad expeditionem Othonis, et tunc tractus forte cum ceteris Patribus, in comitatu Othonis fuit apud Brixellum, omnis tamen imperii ac prælii expers: et ibi etiam eum infestavit seditio militum, offerebantque rursus imperium.

Ecce etiam Vitellio victori occurrit per honorem, forte inter legatos, senatus: iterumque irruit importune miles *in exitium viri consularis,* quem et oderant, simul et mirabantur.

[l] *Viri consularis*] Jam obtinuerat consulatum sub Nerone. Nam legionibus Germanicis non nisi consularis præfici debuit; et hoc vult ibi Tacitus. Mox concesserat ipsi secundum consulatum Otho a Kal. Martiis in Maias. Et tum consulatu exierat, cum adventaret Vitellius, quadragesimo die post victoriam, quæ contigit 17. vel 18. die Aprilis.

Fuit et mox etiam tertium consul sub Trajano: in quo consulatu

sæpius, quam Verginium, omnis seditio infestavit: manebat admiratio viri[m] et fama: sed oderant, ut fastiditi.[n]

ducis sui. Nec seditio omnis quenquam magis divexavit, quam Verginium. Admirabantur adhuc virum et decus illius; *sed aversabantur, tanquam contemti.*

NOTÆ

plenus honorum et gloriæ defunctus est, et ipsi in eo consulatu successit Tacitus.

Teste Plutarcho, tranquilla senecta fruitus est Verginius, dum imperium quod recusarat multiplici motu et fere funesto quateretur; dum imperandi avidi duces, se invicem pellerent interficerentque, et quasi tragici scenicique Reges desultarent theatro, simul et perirent.

[m] *Manebat admiratio viri*] Plin. l. IX. Epist. 19. 'Significas legisse te in quadam epistola mea, jussisse Verginium Rufum inscribi sepulcro suo: ' Hic situs est Rufus, pulso qui Vindice quondam Imperium asseruit, non sibi, sed patriæ.' Reprehendis quod jusserit....miratus sum magis, quem tu reprehendis et miraris; atque ita ut non putarem satis unquam posse laudari, cujus nunc mihi subeunda defensio est. Omnes ego, qui magnum aliquod memorandumque fecerunt, non modo venia, verum etiam laude dignissimos judico, si immortalitatem, quam meruere, sectantur, victurique nominis famam supremis etiam titulis prorogare nituntur. Nec fere quenquam, nisi Verginium, invenio, cujus tanta in prædicando verecundia, quanta gloria ex facto. Ipse sum testis, familiariter ab eo dilectus probatusque, semel omnino, me audiente, provectum, ut de rebus suis hoc unum referret, ita secum aliquando Cluvium locutum, Scis, Vergini, quæ historiæ fides debeatur: proinde si quid in historiis meis legis aliter ac velles, rogo ignoscas. Ad hoc ille, Tune, Cluvi, ignoras, ideo me fecisse quod feci, ut esset liberum vobis scribere quæ libuisset?'

Admiratio viri] Plin. lib. II. Epist. 1. ' Post aliquot annos insigne atque memorabile populi Rom. oculis spectaculum exhibuit publicum funus Verginii Rufi, maximi et clarissimi civis, et perinde felicis. Triginta annis gloriæ suæ supervixit. Legit scripta de se carmina, legit historias, et posteritati suæ interfuit: perfunctus est tertio consulatu, ut summum fastigium privati hominis impleret, cum principis noluisset. Cæsares (Neronem, Othonem, Vitellium, scil. et dein Domitianum) quibus suspectus, atque etiam invisus virtutibus fuerat, evasit. Reliquit incolumem optimum (Trajanum scil.) atque amicissimum, tanquam ad hunc ipsum honorem publici funeris reservatus. Annum tertium et octogesimum excessit in altissima tranquillitate, pari veneratione. Usus est firma valetudine, nisi quod solebant ei manus tremere, citra dolorem tamen. Aditus tantum mortis durior, longiorque, sed hic ipse laudabilis. Nam cum vocem præpararet, acturus in consulatu principi gratias, liber, quem forte acceperat grandiorem, et seni et stanti ipso pondere elapsus est. Hunc dum consequitur, colligitque, per læve et lubricum pavimentum, fallente vestigio, cecidit, coxamque fregit, quæ parum apte collocata, reluctante ætate, parum coiit. Hujus viri exequiæ magnum ornamentum principi, magnum sæculo, magnum etiam foro et Rostris attulerunt. Laudatus est a consule Cornelio Tacito. Nam hic

69. Postero[1] die, Vitellius, Senatus legatione, quam ibi opperiri jusserat, audita, transgressus in castra, ultro 'pietatem[o] militum' collaudavit: frementibus auxiliis, 'tantum impunitatis atque arrogantiæ legionariis accessisse.' Cohortes Batavorum,[2] ne quid truculentius auderent, in Germaniam remissæ; principium interno[p] simul externoque

Postridie ejus diei, Vitellius, admissis patrum legatis, quos ibi expectare præceperat, ingressus castra, ultro studia militum *celebravit; indignantibus sociorum cohortibus,* eo impunitatis et superbiæ legionarios processisse. *Cohortes Batavorum remissæ* sunt *in Germaniam, ne quid immanius tentarent; jam moliente*

1 Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *postera.* Ms. Corb. et editio princeps, *postremo.* Recentiores, *postero.*—2 Gronovius scribit *Batavorum cohortes.*

NOTÆ

supremus felicitati ejus cumulus accessit, laudator eloquentissimus; et ille quidem plenus annis abiit, plenus honoribus, illis etiam quos recusavit.'

[n] *Fastidiiti*] Quia respuerat imperium quod ipsi offerebant. Haud dubie vir egregius oderat talia militiæ flagitia. Voluit imperium cum disciplina, non licentia militari emtum, non scelere quæsitum, non invitis bonis susceptum.

[o] *Pietatem*] Idque arguit summam in Vitellio socordiam. Laudat pietatem militum, eoque pacto irritat licentiam quam verbis pœnisque severissimis cohibere debuit: hinc fremunt auxiliares, 'tantum impunitatis atque arrogantiæ legionariis accessisse.'

Nempe sociis ultionis exemplum debuit Vitellius. Sed postea vindicabunt Batavi, et legionarios vicissim mactabunt, ut sunt vices scelerum et ultionum.

Sic vocabant legiones, quæ fidem aut victoriam præbuissent, *pias* et *fideles.* Dio de Claudio: 'jussit duas legiones, septimam et undecimam, Claudianas, et *fideles et pias* etiam a senatu agnominari.'

Pietatem militum] Suet. Vit. 3. Patri Vitellii, L. Vitellio, decreta 'statua pro rostris, cum hac inscriptione: PIETATIS IMMOBILIS ERGA PRINCIPEM.' Sic amorem et fidem singularem in principem, *pietatem* appellabant: scil. quasi pater patriæ, et servator communis colebatur.

Pietatem militum] Non forte, quod interfecissent auxiliares; sed quod ejus saluti invigilarent, cum scil. 'Verginii servus . . . . ut percussor Vitellii insimulatur.'

Quod utrumque tamen arguere et punire debuit, si imperatorem ageret, si priscam disciplinam æmularetur. Sed omnia in castris Vitellii *indisposita, temulenta,* &c.

[p] *Interno*] *Interno,* id est, civili: *externo,* nempe quod suscepere Germani et Galli, Civili Batavo duce, et aliis; scil. mixtum illud bellum ex civili et externo fuit.

Interno] *Internum* et civile bellum fuit, quia socii civesque certabant invicem; et *externum,* quia uni factioni accessere Germani.

bello parantibus fatis. Reddita civitatibus Gallorum auxilia, ingens numerus, et prima statim defectione[q] inter inania[3] belli[r] assumtus. Ceterum, ut largitionibus[s] affectæ[t] jam[4] Imperii opes sufficerent, 'amputari legionum auxiliorumque numeros'[u] jubet, vetitis supplementis: et promiscuæ[v] missiones[5] offerebantur. Exitiabile[6] id Reipublicæ,[w] ingratum

ac destinante fortuna initium intestinis simul et externis armis. Remissæ civitatibus Gallorum copiæ, magna multitudo, et prima statim rebellione ostentui virium ascita. Ceterum, ut donativis exhaustæ tamen Reip. opes sufficerent, arctari numeros legionum sociorumque *præcipit, prohibitis supplementis: et passim concedebantur missiones. Perniciosum id imperio, invisum militi, cui iidem labores,*

3 Sic bene Mss. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. Perperam editio princeps, *munia belli.* Ms. Agr. *initia belli.* Unde frustra quidam tentavere, *immania;* alii, *minas belli.* Brotier.—4 Sic recte Mss. Flor. Agr. et Ernestus. In Mss. Reg. Corb. et editione principe, *tam.* Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *tamen,* [et sic Ryckius.] *Idem.*—5 Perperam Mss. Reg. Corb. et editio princeps, *emissiones:* ultima prioris vocis litera temere repetita. *Brotier.*—6 Ita Mss. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *exitiale.*

NOTÆ

q *Defectione*] Nempe Vitellii electi adversus Galbam.

r *Inter inania belli*] Recte *inania:* scil. assumta a Vitellio Gallorum auxilia, ut speciem magni exercitus facerent, cum revera nihil aliud esset, quam inane et inutile vulgus. *Pichena.*

Inter inania] Nempe ad pompam, ad speciem, et ut ita dicam, *minas:* quibus, scil. copiis magis bellum haberent quam facerent. Sensim tamen redit victis animus, et redire virtus Gallis potuit si alium ducem haberent.

Inania] Sic dicit, præcipue, quia jam olim pacatæ Galliæ et inermes, quia pridem Galli insueti armis. Quare nunc tantum *inter inania belli,* et in ostentationem virium assumti erant.

s *Largitionibus*] Nempe in duces fautoresque et in vulgus militum, a quibus emendum fuit imperium donativis immensis; itaque ut possint retento militi sufficere opes imperii jam ante exhaustæ, amputatur legionum auxiliorumque numerus.

Longe diversus Vespasianus, infra 82.: 'Ne quidem plus civili bello obtulit, quam alii in pace: egregie firmus adversus militarem largitionem; eoque exercitu meliore.'

t *Affectæ*] *Affectæ* præcipue sub Nerone *opes imperii,* sub Othone, dein et Vitellio: forte et sub Galba per pædagogos senis principis.

u *Legionum auxiliorumque numeros*] Cepit interp. Hisp. quasi minueretur numerus legionum et cohortium auxiliarium: quod falsum. Manebant eædem, et pari numero ac vocabulo legiones: sed *numeri,* seu cohortes, minuebantur: ita ut non perinde replerentur milite. Quare addit, *vetitis supplementis,* et quia *promiscuæ missiones* concedebantur.

Numeri hic, sunt cohortes, vexilla, alæ, et quodcumque corpus militare, quod non legio sit.

v *Promiscuæ*] Omnibus passim indistincte, et nullo discrimine: quod *exitiabile Reipub.* et quo decus castrorum statim convulsum est.

w *Exitiabile id Reipub.*] Vel, quia

militi,[x] cui eadem munia inter paucos, periculaque ac labor crebrius redibant: et vires luxu[y] corrumpebantur, contra veterem disciplinam, et instituta majorum; apud quos virtute, quam pecunia,[z] res Romana melius stetit.

70. Inde Vitellius Cremonam flexit, et, spectato munere Cæcinæ, insistere Bedriacensibus campis, ac vestigia recentis victoriæ lustrare oculis concupivit. Fœdum atque atrox spectaculum: intra[1] quadragesimum pugnæ diem lacera corpora, trunci artus, putres virorum equorumque formæ, infecta[2] tabo humus, protritis arboribus ac[3] frugibus dira

ut *inter paucos, discriminaque et munia belli sæpius recurrebant; et vigor per lasciviam labefactabatur, adversus antiquam severitatem, et mores majorum; apud quos Resp. melius stetit fortitudine quam divitiis.*

Hinc Vitellius Cremonam divertit, et conspecto certamine Cæcinæ, voluit invisere Bedriacensem campum, et monumenta nuperæ victoriæ præsens ipse *inspicere. Turpe et horrendum spectaculum: post quadraginta dies a prælio* elapsos, *laniata cadavera, mutila membra, putida hominum equorumque simulacra, polluta sanie tellus, proculcatis arbustis et segetibus atrox vastitas. Nec minus horrenda pars itineris,*

1 Ita libri omnes. Hæc tamen insititia putat Cl. Ernestus; aut emendatum vellet, *ultra quadragesimum diem*, ut diuturnitate temporis crescat spectaculi fœditas.—2 Ita Mss. et veteres ac recentiores editiones. Cl. Ernestus, *infesta*.—3 Ita Mss. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In

NOTÆ

sic non sufficiebant legiones obtinendis provinciis, et tuendis finibus imperii, et quia munia belli et pericula inter paucos divisa, nimis fatigabant militem. Forte etiam et quia viri militares tali largitione ac luxu corrumpebantur.

Exitiabile] Id exitiabile Reipub. quia inquit Tacitus, sic *munia* belli *inter paucos crebrius redibant*, et præmia seu commoda etiam *inter paucos illos* partita. Unde et 'vires luxu corrumpebantur.' Nam disciplina et paupertate melius stetit *res* Romana, quam *pecunia* et opibus.

Addi possit, sic et misso milite, subministrari materiam novis motibus bellisque civilibus: quod certe statim contigit. Infra 76. 'Cum interim spargit legiones, (Vitellius) exarmat cohortes, nova quotidie bello semina monstrat.'

x *Ingratum militi*] Qui nempe relinquebatur in castris.

y *Vires luxu*] Infra scil. 'immixtis histrionibus et spadonum gregibus.' Et mox, 'sævitia, libidine, raptu, in externos mores proruperant,' disciplina Rom. penitus obliterata.

Vires luxu corrumpebantur] Respicit ad id quod præcesserat cap. 62. 'Degenerabat a labore ac virtute miles, assuetudine voluptatum.' Et cap. 76. 'Si quid ardoris ac ferociæ miles habuit, popinis et commissationibus, et imitatione principis deteritur.'

z *Quam pecunia*] Sic inter paucos divisa belli munia, sic ad præpositos pertinebant pecunia et opes imperii. Sic 'vires luxu corrumpebantur.' Et

vastitas: nec minus inhumana[4] [a] pars viæ,[b] quam Cremonenses lauro[5] rosisque[c] constraverant, exstructis altaribus

quam Cremonenses lauru floribusque cooperuerant, statutis aris, mactatisque hostiis,

Mss. Harl. Bodl. Jes. ac Puteolanus, *atque*.—4 Male Mss. Reg. Corb. Agr. et editio princeps, *minus humana*. Frustra tentat Rhenanus, *minus inamœna*. Bene Puteolanus et recentiores, *inhumana*. Brotier.—5 *Lauru rosisque* Mss. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In Mss. Reg. Corb. et editione principe, *laurus rosasque*. Rhenanus, *lauro*.

NOTÆ

tamen Romana res melius staret armis et virtute, quam opibus, quas nunc cumulare statuebant magistri dominationis, amputatis *legionum auxiliorumque numeris*.

[a] *Inhumana*] Fere conspirant interpretes, ut inhumana fuerit illa via, quia Cremonenses in illa exstruxerant altaria, victimasque occiderant regium in morem, quasi regi Persarum aut Parthorum occurrerent. Attamen ego aliud suspicabar: quid enim inhumanum in eo, quod lauro rosisque sternatur via? quod exstruantur altaria, victimæ cædantur more regio? quo more jam excepti erant alii principes Romani.

Sic Cæsar olim ex Gallia rediens, sic Caligula, sic Galba et alii jam: quid in eo novum, aut inhumanum? nisi forte ob flagitia Vitellii, quibus vel optima instituta dehonestabantur? nisi forte ob talem victoriam, et ob trucidatos cives, id decus non meruit?

Potius putem, superfuisse adhuc vestigia vastitatis, et cruoris in illa parte viæ, qua via nempe ibatur ad locum, quo pugna commissa fuerat; quam penitus obtegere non potuerunt Cremonenses, licet illam lauro rosisque constravissent, et alia magnificentiæ regiæ decora usurpassent. Et ex eo inhumana illa via dicitur, quod per cadavera civium trucidatorum, lætitia velut insultans cladi publicæ Cremonam inveheretur fœdissimus princeps. Attamen res in medio sit.

[b] *Pars viæ*] Illa via Cremonensis non tam fœda strage et cædibus, quam inhumana fuit; quia scil. tali victori, lauro rosisque, aris et victimis sternebatur. Quis enim mortalium, nisi *inhumanus* sit, in tanta clade Reipubl. lætetur? quis potius non exhorrescat, aut gemat?

Pars viæ] Scil. quia regio more excipiebatur, et divinos honores sibi vindicabat Vitellius, id inhumanum in tanta clade Reipub. videri potuit: ea perversa et inhumana lætitia fuit Vitellio, et ipsis Cremonensibus; quod et mox ipsis exitio fuit.

Intempestivum decus, *inhumana* illa lætitia magis intelligetur ex simili loco lib. III. 83. cum scil. pugnaretur in urbe ipsa. ‘ Sæva ac deformis urbe tota facies. Alibi prælia et vulnera; alibi balineæ popinæque, simul cruor et strues corporum, juxta scorta et scortis similes... Inhumana securitas, et ne minimo quidem temporis voluptates intermissæ, velut festis diebus id quoque gaudium accederet, exultabant,’ &c. En deformis, en intempestiva, et *inhumana* lætitia.

[c] *Lauro rosisque*] Principes et tali fastigio proximi excipi solent, sparsis per vias, quacumque incederent, floribus. Herodian. lib. IV. de Caracalla Alexandriam ingrediente: ‘ Ho-

cæsisque victimis,[d] Regium in morem: quæ, læta in præ-

more externorum *regum: quæ, grata impræsentiarum, dein ipsis exitio fuere.*

NOTÆ

norabant imperatorem accensis facibus sparsisque floribus.'

Et lib. I. 'Cum Romam Commodus appropinquaret, totus senatus, et quotquot Romam incolebant, urbe egressi, obviam procedebant quam longe poterant, lauros gestantes, et flores, quos anni tempestas dabat.' Claudian. Paneg. 2. de Stilicone. 'Spectabunt cupidæ matres, spargentur et omnes Flore viæ.' *Savilius.*

Lauro rosisque constraverant] Curt. lib. VIII. 'Cum rex sane in publico conspici patitur, thuribula argentea ministri ferunt, totumque iter, per quod ferri destinavit, odoribus complent.' Idem Curt. lib. V. 'Totum iter floribus coronisque constraverat, argenteis altaribus ab utroque latere dispositis, quæ non thure solum, sed omnibus odoribus cumulaverat.'

[d] *Exstructis altaribus, cæsisque victimis*] Aræ istæ et victimæ Vitellii Genio et victoriæ. Fœda sed vetus adulatio, quam in adventu Regum aut principum usurparunt Græci Latinique.

Justinus lib. XXIV. 'Arsinoë prægressa virum, festum diem urbi indicit; domos, templa, ceteraque omnia exornari jubet; aras ubique hostiasque disponi.'

Valer. lib. IX. De Luxuria: 'Quid sibi voluit princeps suorum temporum, Metellus Pius, cum in Hispania adventus suos ab hospitibus aris et thure excipi patiebatur?'

Factum et Cæsari e Gallia reduci. Hirtius lib. VIII. 'Multitudo obviam procedebat, hostiæ omnibus locis immolabantur: tricliniis stratis, fora templaque occupabantur.'

Et passim deinde principibus. In Calig. Sueton. cap. 13. 'Inter altaria et victimas, ardentesque tædas, densissimo et lætissimo obviorum agmine incessit.' In Galba idem cap. 18. 'Cum per omne iter, dextra sinistraque, victimæ oppidatim cæderentur.'

Plinius Panegyrico de adventu Trajani: 'Ut plena altaribus, augusta victimis cuncta.'

Alius panegyristes ad Maximianum: 'Totamque hanc urbem repentina tua in hostes eruptione solicitam, lætitia et exultatione et aris flagrantibus et sacrificiis et odoribus accensis numini tuo implesti.' *Lipsius.*

Exstructis altaribus. Sic cum corollis et thure consuli obviam itum jam olim, Dionys. ubi de Valerio Cos. 'Venienti populus ad multum viæ coronatus occurrit, suffitum thuris transeunti faciens, et mulsi poculis militem excipiens.'

Exstructis altaribus] Simile quid actum jam vetere Repub. Sallust. apud Macrob. Saturn. lib. III. 13. de Metello. 'Eum ultra Romanorum et mortalium etiam morem curabant, exornatis ædibus per aulæa et insignia, scenisque ad ostentationem histrionum fabricatis: simul croco sparsa humus, et alia in modum templi celeberrimi. Præterea, cum sedenti transenna demissum victoriæ simulacrum, cum machinato strepitu tonitruum, coronam capiti imponebat, tum venienti thure quasi Deo supplicabatur, &c.

'Quibus rebus aliquantam partem gloriæ demiserat, maxime apud veteres et sanctos viros, superba illa, gravia, indigna Romanis existimantes.'

Et licet in summa lætitia populi Rom. cum scil. triumpharet de exter-

sens, mox perniciem[e] ipsis fecere. Aderant Valens et Cæcina, monstrabantque pugnæ locos:[f] 'hinc irrupisse[6] legionum agmen, hinc equites coortos: inde circumfusas[g] auxiliorum manus.' Jam[7] Tribuni Præfectique,[h] sua quisque facta extollentes, falsa,[8] vera, aut majora vero miscebant. Vulgus quoque militum, clamore et gaudio deflectere via, spatia certaminum recognoscere, aggerem armorum, strues corporum intueri, mirari.[9] Et erant, quos varia fors[10] rerum, lacrymæque et misericordia subiret: at non Vitellius

Aderant Valens et Cæcina, ostendebantque prælii vestigia: Hinc irruisse legiones, hinc equites prorupisse: inde circumvectas sociorum cohortes. *Etiam tribuni et præfecti sua quisque facinora celebrantes, ficta, vera, aut ampliora vero interserebant. Etiam miles plebeius, clamore et lætitia a via divertere, intervalla præliorum agnoscere, spectare* et *admirari congeriem armorum, molemque cadaverum. Et erant, quos diversa sors mortalium, fletusque et miseratio incesseret.*

6 Brotierus habet *erupisse;* et sic Mss. Harl. Bodl. Guelf. Puteolanus et recentiores. In Ms. Jes. *erumpisse.* Mss. Flor. Corb. Reg. Bud. et editio princeps, *irrupisse;* et sic Ryckius et Gronov. cum Bipont.—7 Ms. Corb. *ita tribuni.*—8 Sic bene Mss. Flor. Reg. Bud. editio princeps, Pichena et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *falso vera.* Brotier.—9 Sic bene Mss. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *mirarique.* Idem.—10 Ita Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus; Mss. Corb. Agr. ed. pr. et recentiores cum Gronov. Ryckio et Brotiero habent *sors.*

NOTÆ

nis hostibus, cum imperii fines augeret, id tamen incivile et superbum visum est, et præter morem mortalium, (quidni et *inhumanum* videatur?) sterni floribus et rosis viam, cæde et sanguine civium pollutam, cruentam, et adhuc sanie ac tabo madentem. Ideoque addit Tacitus: 'Nec minus inhumana pars viæ, quam . . . . lauro rosisque constraverant,' &c.

[e] *Mox perniciem*] Quasi proniores in Vitellium essent, mox subversa flammisque hausta colonia scelere Antonii Primi.

[f] *Monstrabantque pugnæ locos*] Sic et Ann. I. 61. ubi de clade Vari: 'Et cladis ejus superstites, pugnam aut vincula elapsi, referebant, hic cecidisse legatos: illic raptas aquilas: primum ubi vulnus Varo adactum: ubi infelici dextra et suo ictu mortem invenerit,' &c.

[g] *Circumfusas*] Vertit Clar. Harlæus, quasi hostem circumdedissent. Sed auxiliares pro more militiæ circumfundebantur legionariis, et erant velut alæ legionum: socii disponebantur ordinabanturque in acie circa legiones Romanas, scil. in cornibus et alis.

[h] *Jam Tribuni Præfectique*] *Tribuni* nempe legionum seu cohortium Rom. *præfecti* auxiliarium.

Præfectique] Pertinet ad cohortes auxiliarium, vel ad equitatum indistincte.

flexit oculos,[i] nec tot millia insepultorum civium exhorruit:[j] lætus ultro, et tam propinquæ sortis ignarus,[k] instaurabat sacrum Diis loci.[l]

71. Exin[1] Bononiæ[m] a Fabio Valente gladiatorum spectaculum editur, advecto ex urbe cultu. Quantoque[2] magis propinquabat, tanto corruptius iter, immixtis histrionibus et spadonum gregibus[n] et cetero Neronianæ aulæ ingenio;[o]

At Vitellius non avertit oculos, nec tot millia civium insepultorum flexere animum: exultans ultro, et tam proximi fati inscius, rem divinam faciebat Numinibus loci.

Postea Bononiæ Fabius Valens gladiatorium certamen exhibet, allato ex urbe paratu. Et quanto propius accedebat, tanto flagitiosior ingressus, adjunctis mimis et eunuchorum gregibus, et reliquo Neronianæ aulæ flagitio; quippe etiam Vitellius

1 Ms. Corb. *exinde.*—2 *Que* aberat a Ms. Bud. Additum est altera manu.—

NOTÆ

[i] *At non Vitellius flexit oculos*] Suet. Vitel. 10. 'Utque campos in quibus pugnatum est adiit, abhorrentes quosdam cadaverum tabem detestabili voce confirmare ausus est: Optime olere occisum hostem, et melius civem.'

[j] *Nec tot millia .... exhorruit*] Sic Suet. ibidem. 'Nec eo secius ad leniendam gravitatem odoris, plurimum meri propalam hausit, passimque divisit, pari vanitate atque insolentia.'

[k] *Lætus ultro, et tam propinquæ sortis ignarus*] Virg. 'Quo nunc Turnus ovat spolio, gaudetque potitus! Nescia mens hominum fati, sortisque futuræ, Et servare modum, rebus sublata secundis.'

Tam propinquæ sortis] *Ignarus,* iisdem locis eosdem Deos ipsi ablaturos victoriam, vitam, imperium, omnia.

[l] *Diis loci*] Illorum religio sylvis et campis suum tribuit peculiarem Deum, quo non favente, nihil non isto loco sinistre tentarent homines.

Sic Æneas apud Virg. lib. VII. vers. 136. Italiam ingressus, 'Geniumque loci, primamque Deorum Tellurem, Nymphasque, et adhuc ignota precatur Flumina.' Orestes in Sophoclis Electra: 'me patria tellus, vosque præsides Dei, Excipite me.'

Apud Xenophontem 1. Παιδ. Cambyses et Cyrus, cum Persiam relinquerent, 'Deos Persiæ tutelares rogabant, ut faverent, et feliciter propositum iter conficere paterentur.' Mediam ingressi, 'iterum orabant Deos &c. ut propitii acciperent.' *Savilius.*

Diis loci] Quia vicisset hisce campis, quasi grates referebat Diis seu Geniis loci.

[m] *Bononiæ*] Vide cap. 52.

[n] *Immixtis histrionibus et spadonum gregibus*] Sic Hist. III. de Fabio Valente: 'Multo ac molli concubinarum spadonumque agmine.' *Savil.*

Sueton. Vitel. 12. 'Talibus principiis, magnam imperii partem non nisi consilio et arbitrio vilissimi cujusque histrionum et aurigarum administravit.'

[o] *Cetero Neronianæ aulæ ingenio*]

namque et Neronem ipsum Vitellius admiratione celebrabat,[p] sectari cantantem solitus,[q] non necessitate, qua[r] honestissimus quisque,[s] sed luxu et saginæ[3] mancipatus emtusque. Ut Valenti et Cæcinæ[t] vacuos honoris menses aperiret, coarctati[4][u] aliorum Consulatus, dissimulatus[v] Martii[5]

per miraculum laudabat extollebatque ipsum Neronem, frequentare canentem suetus, non quasi *vi* adactus, *ut optimus quisque, sed gulæ et luxuriæ addictus venditusque. Contracti ac restricti aliorum consulatus, ut vacuos dignitatis menses exhiberet Valenti et Cæcinæ, dissimulatione* præteritus consulatus *Martii Macri, tanquam*

3 Corrupte Mss. Corb. Reg. et editio princeps, *sanguine.* Brotier.—4 Sic Rhen. Puteol. a Budens. *cohartati.* Alciat. *cohortati.*—5 Perperam Mss. et

NOTÆ

Suet. Vitel. 11. 'Solenni convivio citharœdum placentem palam admonuit, ut et aliquid de Domitio diceret; inchoantique Neroniana cantica, primus exultans etiam plausit.'

[p] *Celebrabat*] Id est, frequentabat, colebat: nempe olim Neronem Vitellius celebrabat laudabatque, cantantem *sectari solitus.* Neque *τὸ celebrabat*, referendum ad tempus de quo hic Tacitus; sed ad præteritum; nempe sub principatu Neronis id agebat.

Quamvis etiam princeps ipse Vitellius a tali admiratione Neroniana non abhorreret; at certe non id nunc dicit Tacitus, sed ad præterita tempora et ad Neronianam aulam respicit.

[q] *Sectari cantantem solitus*] Sueton. Vitell. 4. 'Caio per aurigandi, Claudio per aleæ studium familiaris: sed aliquanto Neroni acceptior, cum propter eadem hæc, tum peculari merito: quod præsidens certamini Neroneo, cupientem inter citharœdos contendere, nec quamvis flagitantibus cunctis, promittere audentem, ideoque egressum theatro revocaverat, quasi perseverantis populi legatione suscepta, exorandumque præbuerat.'

[r] *Non necessitate, qua*] Quia scilicet, si jussui aut libidini principis non obtemperassent, opes, dignitates, gratiam dominantis, forte et vitam amissuri erant.

[s] *Honestissimus quisque*] Ut Vespasianus, Burrhus, Thrasea, Helvidius Priscus et alii boni, qui talia flagitia aversabantur.

[t] *Ut Valenti et Cæcinæ, &c.*] Cessit consulatu ipse Vitellius, et aliorum quorundam consulatus amputavit, ut vacuos legatis honoris menses aperiret. Sic et Otho apud Plutarch. 'Quo tempore ipse consulatum obtinere debuit, hujus scil. temporis partem tribuit Verginio Rufo.'

Potuit Otho diutius retinere consulatum, sed eum deposuit Kalend. Martiis.

Tac. 'Proximos menses Verginio destinat,' nempe a Kal. Martiis ad Maias.

[u] *Coarctati*] Nonnulli sane loco dejecti; sed quisque, ut patet, binos menses explevit, quod receptum erat istius temporis consuetudine. *Savilius.* Non coarctati consulatus eorum qui obtinuere. Sed coarctati consulatus, quia non omnes designati consules obtinuerunt: sic destinati ab Othone consulatus coarctati sunt.

Coarctati] Si vera et genuina illa vox, *coarctati*, id debet intelligi de

Macri, tanquam Othonianarum partium Ducis: et Valerium Marinum, destinatum a Galba Consulem, distulit, nulla offensa, sed mitem et injuriam segniter laturum. Pedanius[w] Costa omittitur, ingratus Principi, ut adversus Neronem ausus,[x] et Verginii exstimulator:[y] sed alias pro-

ducis Othonianæ factionis: et prolatavit Valerium Marinum, designatum a Galba consulem, nulla culpa, sed lenem, et offensionem ignave toleraturum. Pedanius Costa transmittitur, invisus Vitellio, ut qui rebellasset adversus Neronem, et Vergi-

veteres editiones, *M. Macri.*

NOTÆ

istis consulatibus in genere, non de singulis, ita ut longa illa series consulum, seu consulatuum designatorum, ab Othone, coarctata sit.

Igitur Kalendis Jan. seu paulo post, in annum integrum consules duodecim, nempe binos ad duos quosque menses, designaverat Otho: se ipsum consulem et fratrem Titianum designaverat feceratque ad duos menses, *Januarium* scil. et *Februarium.*

Dein Verginium et Vopiscum in menses *Martium* et *Aprilem,* mox Cælium et Flavium Sabinos in *Maium* et *Junium,* dein Arium Antonium et Marium Celsum in *Julium* et *Augustum,* seu in Kalendas Septemb.

At hic *coarctati* cohibitique consulatus Othonis a Vitellio, 'ut Valenti et Cæcinæ vacuos honoris menses aperiret.'

Itaque designati suffectique consules Valens et Cæcina *ex Kal. Septemb. ad Kalend. Novemb.* Dein ex Kalend. Novemb. suffecti Cæcilius Simplex et Quintius Atticus, nempe in Kalend. Jan. sequentes: sicque orbis anni impletus.

Eoque sensu *coarctati* et cohibiti sunt *consulatus aliorum,* nempe eorum qui in reliquum annum designati primum fuerant ab Othone; *aliorum* nempe qui suffici postea consules debebant, si mansisset principatus Othoni.

Coarctati] Quod explicat statim: 'Dissimulatus Martii Macri .... et Valerium Marinum .... distulit .... Pedanius Costa omittitur,' &c.

Coarctati] Multi consulatus destinati multis: illi consulatus *coarctati* et ad pauciores redacti. Designatorum consulum, quibus scil. consulatus destinati erant, alii *dissimulati,* alii *dilati,* alii prorsus *omissi:* sicque *coarctati consulatus,* non quoad tempus, sed quoad personas.

[v] *Dissimulatus*] Dissimulatus, dilatus, omissus, perinde repulsam patiuntur; et pro eodem est: nisi forte aliqua spe in futurum lactatus sit Valerius Marinus, ut cui nihil flagitii objectari posset.

[w] *Pedanius*] De quo forte memoraverat Tacitus in motu Vindicis et exitu Neronis, scil. in libris qui fato intercepti sunt, ut et de tribus ducibus Gallis quos nunc rabiei militum permittit Vitellius.

Quasi uni Vitellio datum esset vindicare Nerones et Tigellinos. Ille orbis vindices occidit, quasi Respub. ageretur. Sed in exitium suum similis Neroni præmature inferias mactat Vitellius.

[x] *Ut adversus Neronem ausus*] Cujus criminis et odii 'ultor est quisquis successit' princeps. Forte præerat

tulit causas:[z] actæque insuper[a] Vitellio gratiæ, consuetudine servitii.

nium instigasset; sed alias rationes attulit: redditæque præterea Vitellio grates ingenio ac libidine serviendi.

NOTÆ

Pedanius alicui legioni in superiore Germania, legatus scil. cum exstimulavit Verginium in Neronem, ut legati mox incitavere Fonteium Capitonem in Galbam, dein et ipsum Vitellium.

[y] *Verginii exstimulator*] Haud dubie illum stimulabat, hortabaturque ad suscipiendum imperium; hinc parum gratus Vitellio, ut fautori Neronis jam olim: hinc omittitur, scil. consul non designatur.

[z] *Alias protulit causas*] Ne vindicare, sicque æmulari Neronem videretur, quo bonos offendisset.

[a] *Actæque insuper*] Seneca de tranquil. animi. 13. ubi de Caligula: 'agebant enim gratias, et quorum liberi occisi, et quorum bona ablata erant.' Sic supra l. XIII. 'Seneca, qui finis omnium cum dominante sermonum, grates agit.' Et in vita Agric. 'Agi sibi gratias passus est, nec erubuit beneficii invidia.'

Seneca de ira II. 33. 'Notissima vox est ejus, qui in cultu regum consenuerat, cum illum quidam interrogasset, Quomodo rarissimam rem in aula consecutus esset, senectutem? Injurias, inquit, accipiendo, et gratias agendo.' *Pichena.*

Insuper] Puto intelligendum, quasi diceret: Præter dedecus illud Reipub. illatum a Vitellio, præter injuriam factam egregiis viris qui consulatu pellebantur, etiam tali probro id additum ex libidine adulandi serviendique *consuetudine*, ut et gratias ipsimet agerent dominanti, qui injuriam patiebantur.

Actæque insuper . . . gratiæ] Capiunt, quasi singuli, qui aut omissi aut dilati erant, gratias Vitellio egerint. Puto, ipsi dominanti gratias egerunt apud senatum; quo *servitii* flagitium augebatur.

Et ut consules electi, cum inirent magistratum, gratias referebant principi in senatu, ita et isti, quibus negabatur consulatus, perinde grates agebant palam in curia, indomita serviendi libidine: *nec erubuit* Vitellius talis *beneficii invidia.*

Actæque, &c. gratiæ] Ipse Pedanius gratias egit Vitellio, cum repulsam pateretur; forte et amici illius in senatu et e senatu. Sic cum injuria fieret, gratias dominanti agebant, *consuetudine servitii*, forte sic ut tantum differrentur, et ne silentio suo iram promerent, simul et irritarent dominantem, unde offensio et repulsa in perpetuum: ut, scil. per eam adulationem, sic utcumque repulsam lenirent, nec prorsus alienarent principem; scil. ut non prorsus eos repelleret, sed tantum differret.

Gratiæ] Puto, gratias Vitellio egere ipsimet candidati qui repulsam patiebantur.

Et hic pridem mos inoleverat, ut quo major esset injuria dominantis, eo majus servitium exhiberetur; immo et in summis Reipub. cladibus grates Diis agebantur et principi.

Vel in commune, seu publice et consensu totius senatus, actæ gratiæ Vitellio pro tali ordinatione consulatuum.

Puto tamen id egisse canditatos, vel libidine servitii, vel spe obtinendi postea consulatum; ad quem designatio illa tamen viam utcumque sternere videbatur.

72. Non ultra paucos dies, quanquam acribus initiis cœptum, mendacium valuit. Extiterat quidam, 'Scribonianum se Camerinum ferens, Neronianorum temporum metu in Istria[b] occultatum, quod illic clientelæ et agri veterum Crassorum ac nominis favor manebat.' Igitur deterrimo quoque in argumentum fabulæ[c] assumto, vulgus credulum et quidam militum, errore veri, seu turbarum studio, certatim aggregabantur: cum[1] pertractus ad Vitellium interrogatusque,[2] 'quisnam mortalium esset,' postquam nulla dictis fides, et a domino noscebatur, conditione fugitivus,[d] nomine *Geta*, sumtum de eo supplicium servilem in modum.[3] [e]

73. Vix credibile memoratu est, quantum superbiæ socordiæque Vitellio adoleverit, postquam speculatores e[1]

Non nisi ad paucos dies invaluit falsus rumor, licet vehementibus initiis incœpisset. Emerserat quidam, Scribonianum se Camerinum vocans, qui in Istria latuisset, formidine Neronianæ sævitiæ, quod in illa provincia clientes, et prædia priscorum Crassorum, ac gentis *istius* favor supererat. *Itaque pessimo quoque adjuncto in documentum mimi* seu mendacii, *suaderi plebecula facilis, et nonnulli militum,* seu *ignorantia veri, seu rerum novarum desiderio, certatim adjungebantur; cum perductus ad Vitellium, inquisitusque,* quisnam mortalium esset, *postquam sermoni* ejus *non credebatur, et dominus* eum *agnovit, sorte fugitivum, vocabulo* Getam, tum *supplicio affectus* est, *quo more servi* plectuntur.

Vix credibile dictu est, quantum arrogantiæ vesaniæque Vitellio accesserit, post-

1 Ms. Corb. *tum pertr.*—2 Ita vulgo Mss. editio princeps et recentiores. Ms. Corb. et Puteolanus omisere, *que.*—3 Sic Ryckius e Ms. Agr. Brotierus cum Gronov. *in serv. mod.*

1 Rhenanus omisit præpositionem; quam habent Mss. et editi libri. At

NOTÆ

[b] *Istria*] Histria, provincia Venetiæ et Histriæ regionis Italiæ, ad mare Adriaticum: hodie pars major *Istriæ* peninsulæ, sub dominio Reipublicæ Venetæ et Domus Austriacæ, ad sinum Venetum. *Tillemonius.*

[c] *Fabulæ*] Fabula mera fuit, qua se Crassum fingebat, et vere theatralis ac mimicus ille Crassus. Itaque deterrimum quemque ille assumebat *in argumentum* talis *fabulæ*, quo nempe comprobaret se esse verum Scribonianum; sed larva histrioni statim detracta est.

[d] *Fugitivus*] *Fugitivus*, id est, servus qui dominum fugit: nec potest dici *fugitivus*, nisi servus. Fuga præcise non est vitium aut conditio, nisi servi.

[e] *Sumtum de eo supplicium servilem in modum*] Id est, virgis cæsus extremo supplicio affectus est, ut ostendit Acron. in comm. Horatii. Nam domini servos ad trabem suspensos flagellabant; atque in media domo, ad terrorem incutiendum, servis habenas pendebant. *Lupanus.*

[f] *Speculatores e Syria*] Igitur speculatores in Syriacis Judaicisque legionibus, nec solum in prætoriis cohortibus.

Syria Judæaque, 'adactum in verba[2] ejus Orientem,' nuntiavere. Nam, etsi vagis adhuc et incertis auctoribus, erat tamen in ore famaque Vespasianus,[g] ac plerumque ad nomen ejus[h] Vitellius excitabatur. Tum ipse, exercitusque, ut nullo æmulo, sævitia, libidine, raptu, in externos mores[i] proruperant.[3]

quam nuntii e Syria et Judæa attulere, obstrictum in nomen ejus Orientem. *Nam quamvis incertis adhuc et dubiis auctoribus,* jam *tamen sermonibus et fama* differebatur *Vespasianus, et sæpe ad vocabulum ejus excitabatur Vitellius. Tum ipse, milesque, ut nullo rivali, in externa flagitia ruebant, immanitate, cupidine,* et *prædandi licentia.*

Budens. Puteol. Alciat. Rhenan. *de Syr.*—2 Sic bene Mss. et veteres ac recentiores editiones. In mediis quibusdam editionibus, *in verbis.* Brotier.—3 *Proruperunt* Brotier.

NOTÆ

g *Erat tamen in ore famaque Vespasianus*] Suet. Vesp. 5. 'Nuntiabantur ex urbe præsagia, Neronem diebus ultimis monitum per quietem, ut thensam Jovis Opt. Max. e sacrario in domum Vespasiani et in Circum deduceret. Ac non multo post, comitia secundi consulatus ineunte Galba, statua Divi Julii ad Orientem sponte conversa: acieque Bebriacensi, priusquam committeretur, duas aquilas in conspectu omnium conflixisse; victaque altera, supervenisse tertiam a solis ortu, ac victricem abegisse.'

Sic infra Tac. 'Has ambages (oraculorum) et statim exceperat fama, et tunc aperiebat: nec quicquam magis in ore vulgi.'

Erat tamen in ore] Non quod moliretur aliquid; nihil quippe adhuc auditum Vitellio. Immo et legiones Orientis adactæ in verba Vitellii, unde superbia et socordia accrevit. Sed *erat in ore famaque Vespasianus,* quasi suscipiendo imperio par esset; quasi posset occupare Rempub. Nam neminem sine æmulo relinquit fama, nec semper errat ipsa, quandoque eligit.

h *Ad nomen ejus*] Sueton. Vesp. 6. 'Plurimum cœptis contulerunt, jactatum exemplar epistolæ, veræ sive falsæ, defuncti Othonis ad Vespasianum, extrema obtestatione ultionem mandantis, et ut Reip. subveniret optantis: simul rumor dissipatus,' &c.

Et supra ibid. 'Propositis itaque nominibus legatorum consularium, quot ubique tunc erant, cum ceteros alium alia de causa improbarent, et quidam e legione tertia, quæ sub exitu Neronis translata ex Syria in Mœsiam fuerat, Vespasianum laudibus ferrent, assensere cuncti, nomenque ejus vexillis omnibus sine mora inscripserunt.'

i *Libidine, raptu, in externos mores proruperant*] Per *barbaros* et *externos,* intelligendi præcipue Orientales. Nam in Oriente semper magna imperia, ibique ambitio et impotentia regum præcipue grassata est. Virgil. ubi de pugna Actiaca: 'Hinc ope barbarica, variisque Antonius armis, Victor ab auroræ populis et littore rubro, Ægyptum viresque Orientis et ultima secum Bactra vehit.' Sic et intelligendus locus, c. 70. ubi aræ structæ et

74. At Vespasianus bellum armaque, et[1] procul[j] vel juxta sitas vires, circumspectabat. Miles ipsi adeo paratus, ut præeuntem sacramentum, et fausta Vitellio omnia[2] [k] precantem, per silentium[l] audierint. Muciani animus nec Vespasiano alienus, et in Titum pronior.[m] Præfectus Ægypti,[n] Ti. Alexander, consilia sociaverat.[o] Tertiam legionem,[p]

At Vespasianus circumspiciebat bellum, castraque et copias, quæ longe, vel prope positæ erant. *Miles in ipsum adeo promtus* erat, *ut silentio exceperint* illum, *cum præiret sacramento, et læta prosperaque omnia Vitellio oraret. Nec Muciani voluntas Vespasiano adversa*, ille *et in Titum promtior. Rector Ægypti, Tiberius, consilia miscuerat.* Vespasianus *tertiam legionem* ut *suam reputabat, quod e*

1 Sic Gronov. et Ryckius. Brotierus omisit *et:* sic Rhenan. duce Budens. —2 Ita libri scripti et editi. Frustra tentat Freinshemius, *omina.* Brotier.

NOTÆ

mactatæ hostiæ, adventante Cremonam Vitellio, scil. more regum Orientalium. Quare et addit: 'nec minus inhumana pars viæ quam Cremonenses, &c. regium in morem.' Namque id *Barbarum* et *externum* fuit; atque etiam tunc *inhumanum* visum est, nec id Græci aut Romani moris.

In externos mores proruperant] Id est, in regum externorum libidines ac flagitia proruperant. Sic Ann. l. XVI. de Poppæa: 'Corpus non igni abolitum, ut Romanus mos; sed, regum externorum consuetudine, differtum odoribus conditur,' &c. Sic externi reges, 'nullo æmulo, sævitia, libidine, raptu,' grassantur. Sic alibi dixit: 'et aliæ regum libidines.' Quod maxime Vitellio convenit. Ibi præcipue Persarum, seu Parthorum reges intelligit.

[j] *Et procul*] Præsertim in Illyrico, in Italia, in Urbe ipsa, in Germania et Britannia: nam totus Oriens statim in ipsius partibus.

[k] *Fausta Vitellio omnia*] Alii volunt, *omina:* sed infra de Vespas. 80. simili occasione, 'læta omnia et affluentia excepit:' et forte dicere auctor possit, *fausta precari*, non vero, *omina precari.*

[l] *Per silentium*] Nullo plausu excepere, nullis lætis vocibus aut clamoribus, quibus electum principem gratularentur, exultarent; quibus scil. fausta et affluentia omnia Vitellio precarentur, ut decuit, si electionem hanc suffragiis et favore suo approbassent legiones Orientis.

[m] *Et in Titum pronior*] Ob juventam, et ingenium a voluptatibus non alienum, quia Muciani moribus accommodum; quia nullæ causæ odii aut rixæ, sicut in senem Vespasianum, ob vicinitatem provinciarum, quibus illi præerant. Infra Mucianus: 'absurdum fuerit, non cedere imperio ei, cujus filium adoptaturus essem, si ipse imperarem.'

[n] *Præfectus Ægypti*] Suet. Vesp. 6. 'Tiberius Alexander, præfectus Ægypti, primus in verba Vespasiani legiones adegit, Kalend. Julii: qui principatus dies in posterum observatus est.'

[o] *Consilia sociaverat*] Cum Vespasiano nempe, Tito, et Muciano.

[p] *Tertiam legionem*] Tertia legio, jam

quod e Syria in Mœsiam transisset, suam numerabat: ceteræ Illyrici legiones[3] secuturæ sperabantur. Namque omnes exercitus flammaverat[q] arrogantia[4] venientium a Vitellio[r] militum; quod truces corpore, horridi sermone, ceteros, ut impares, irridebant. Sed in tanta[5] mole belli[s]

Syria in Mœsiam traducta esset: reliquæ legiones Illyricæ accessuræ credebantur. Quippe ferocia, seu superbia, *adventantium a Vitellio militum, incenderat omnes legiones; quod truculenti corpore, immanes lingua, alios ut inferiores spernebant.*

—3 Sic bene veteres et recentiores editiones. In Ms. Corb. et mediis quibusdam editionibus, *Illyrici regiones.* Idem.—4 Sic bene Mss. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In Mss. Reg. Corb. Bud. et editione principe, *omnis.* Ms. Bud. *flammaverat ad arrogantiam:* uti volebat Muretus. *Brotier.*—5 Sic bene editio princeps, Pichena et recentiores. Suffragantur Mss. Flor. et Corb. licet corrupte habeant ille, *intant a*, hic, *iniant a.* In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *inerat a mole belli, &c.* Ms. Agr. *in tanta mole belli plerumque cunctatio oberat.* Unde amicus Ryckii tentabat, *in tanta mole belli operumque cunctatio oborta.* Idem. Budens. *sed inerat amor belli,* unde Rhe-

NOTÆ

Antonio rerum ad Orientem potiente, in Syria fuerat, ut colligere est ex Hist. III. 24. ibique postea quoque mansisse argumento est, quod Corbuloni affuit Ann. XV. 6. Hist. III. 24. cui successerit Mucianus, cujus beneficiis devinctam legionem in Mœsiam Nero transtulerit: ubi legato, seu duce Aponio Saturnino, Sarmatas vicit. Hist. I. 79. III. 24.

Mox 'transgressa' (sic lego Hist. II. 85.) 'in partes' Vespasiani, 'exemplum ceteris Mœsiæ legionibus præbuit;' et duce Duillio Aponiano Veronam venit. Hist. III. 10. Capuæ hyemavit. Hist. IV. 3.

Deinde iterum in Syriam remissa est Hist. IV. 39. nempe quod olim ibi fuisset: unde et morem, qui in Syria, retinuerat, solem salutandi, Hist. III. 24. hinc ergo Mucianus eam *suam numerabat*, ut ait auctor hoc loco. *Freinshem.*

Tertiam legionem] Quæ translata, ut puto, a Nerone erat; vel dum Syriæ præesset Corbulo, ut sic vires imminueret ducis egregii, quem criminatus erat Arrius Varus: vel adversus Albanos, aut in Vindicem evocata erat, ex magna belli fama sub Corbulone.

q *Flammaverat*] Simplex pro composito, pro *inflammaverat:* sic l. XV. *flammandi*, pro *inflammandi*, ubi de Christianis, in quos sæviit Nero.

r *A Vitellio*] Puto, qui cum Cæcina et Valente advenerant a Vitellio, qui tota mole belli sequebatur. Eo autem arrogantiæ processerat ille miles Germanicianus, qui nempe ingenio cœli solique, quo militaverat, atrox ultro, etiam longe magis propter victoriam superbiebat; hinc spernebant alios milites, sed et vicissim exhorrebantur. Hinc odium publicum, et rursus arma civilia.

s *Sed in tanta mole belli*] *In tanta mole belli*, sic magis ad genium Taciti. Suet. Vesp. 6. 'Nec tamen quicquam ante tentavit, promtissimis atque etiam instantibus suis, quam solicitatus quorundam et ignotorum et absentium fortuito favore.'

Sic Tac. Ann. XII. 66. 'In tanta mole curarum Claudius Narcissus

plerumque cunctatio: et Vespasianus, modo in spem erectus, aliquando adversa[t] reputabat: 'Quis ille dies foret, quo LX.[6] ætatis annos[u] et duos filios[v] juvenes bello permitteret? Esse privatis cogitationibus progressum,[7w] et, prout velint,[8]

Sed in tanta tamque ingenti *mole belli, sæpe dubitatio; et Vespasianus modo spem* mente *præsumens, interdum* etiam *improspera* animo *revolvebat.* Quis ille dies foret, quo se *jam* sexaginta annorum ætate provectum et duos filios adolescentes belli casibus committeret? Esse privatis consiliis receptum, et,

nan. conjiciebat, *sed inerat timor belli.*—6 Brotierus cum Gronovio et Ryckio legit totidem literis *sexaginta ætatis annos.* Mss. Harl. Jes. Corb. *XL. ætatis annos.* Mallet Freinshemius, *sexagesimo ætatis anno se et duos filios, &c.*—7 Ita in Mss. et veteribus Edd. quod Pichena, Acidalius, et Gruterus defendunt, Bipont. recipiunt. Freinshemius e conjectura Lipsii legit *regressum;* ac deinde recentiores omnes cum Gronovio, Ryckio, et Brotiero.—A codicum lectione nolim recedere, restitui ergo *progressum.* Pichena bene: in hac privatorum Principumque comparatione nihil de *regressu* agitur. Sensus: Privatos homines, cum cogitationem suscipiunt, eatenus *progredi* posse, quatenus ipsis videatur. Quod Bip. addunt, si *regressum* ponas, scribendum fuisse *a cogitat.* mihi secus videtur; dandi casus hic scite locaretur. *Oberlin.* —8 Male Ms. Corb. *velit.* Brotier.

NOTÆ

valetudine adversa corripitur:' ubi reposui *Claudius Narcissus.* Nam certe Narcissus æger ad Sinuessanas aquas ivit, non Claudius: et vocabatur Narcissus nomine patroni sui *Claudius.*

[t] *Aliquando adversa*] Nempe improspera belli, ac præliorum clades, &c. Reputabat *fluxam fidem* inter bella civilia legatorum militumque, posse se occidi vel a gregario milite. Quod explicat statim: 'quid enim profuturas cohortes alasque, si unus alterque præsenti facinori,' nempe, occidendo rebellionis ducem, 'ex diversa' factione 'præmium petat?'

[u] *Quo LX. ætatis annos*] Hoc dictum eodem genio, quo supra Ann. l. VI. c. 20. dixit de Caio Cæs. 'qualem diem Tiberius induisset, pari habitu,' &c. Et lib. de Mor. Germ. 'disponere diem, vallare noctem.' An vallatur nox?

[v] *Duos filios*] Potius juvenibus filiis metuebat, quam sibi seni. Metuebat, ne occiderentur, si fortuna contra daret, quemadmodum filius Galbæ adoptatus, Piso occisus est. Quemadmodum filius et frater Vitellii; quemadmodum et Flavius Sabinus Vespasiani frater; ut et ipse Domitianus perire potuit eodem casu, nisi majore fato, mox tamen Reipub. exitio, latuisset.

[w] *Progressum*] Lipsius, *regressum:* tamen si attendas, in hac privatorum et principum comparatione, nihil de *regressu* agitur, et sententia videtur: Privatos homines, cum cogitationem aliquam, seu vitæ institutionem sibi proponunt, eatenus progredi posse, quatenus ipsis videatur, et in medio cursu quiescere, et intra mediocritatis terminos consistere, atque ex fortuna plus minusve ad libitum sumere. At qui imperium concupiscunt, arbitrium progressumque nullum habent: quoniam aut summum contingent, aut ruent in præceps. *Pichena.*

plus minusve sumi ex Fortuna:[x] Imperium cupientibus nihil medium inter summa et[9] præcipitia.'

75. Versabatur ante oculos Germanici exercitus robur, notum viro militari:[y] 'Suas legiones civili bello inexpertas;

prout cupiant, plus aut minus accipi ex fortuna: principatum ambientibus, nihil medium inter supremum fastigium aut exitium.

Obversabantur animo Germanicarum legionum vires, ut *viro belli experto cognitæ:* Suas copias civilibus armis insuetas; Vitellii, victrices: et apud victos

9 Ita Ms. Reg. editio princeps et Cl. Lallemand. Sic quoque voluere Rhenanus et Gruterus. Puteolanus, *aut præcipitia*, et sic Ryckius et Gronovius.

NOTÆ

Privatæ cogitationes etiam ambitiosissimæ cuivis licitæ sunt; nec peccatur, aut metuenda est pœna, etiam si votis et conatibus non responderit eventus.

Regredi enim tum impune licet. Si summas dignitates cogitaveris, nec acceperis, ut consulatum, licet ad secundas aut tertias resilire, ut Senatoriam, Prætoriam, Ædilitatem, Quæstoriam; et quæ aliæ sunt infra consulatum.

At qui ad imperium semel aspiravit, nec accepit, ab incœpto regredi impune non potest. Nihil ei restat, nisi præcipitium et ultima pernicies. Hinc Tacit. 'Imperium cupientibus, nihil medium inter summa et præcipitia.' *Boxhornius.*

Lege, *progressum* vel *regressum:* idem fere sensus erit; nam certe *privatis cogitationibus* progredi licet vel regredi. Possunt privati conatus, *prout velint*, *plus minusve* sumere *ex fortuna*. At imperium cupientibus, non idem licet, si semel incœperint, sistere gradum non possunt. In summo stare debent, aut *statim* præcipitari: quia 'nihil medium inter summa et præcipitia.'

Itaque in privatis cogitationibus datur *progressus;* datur et *regressus;* datur quid medium. Nihil vero tale dominationem appetentibus licet, nihil medium est. Vel stare in summo fastigio debent, vel ruere in exitium.

Attamen, quia Veteres editt. habent *progressum*, quidni eam lectionem retineas? vetus editio ex Ms. Vat. orta.

Regressum] Sic fere Plutarch. in Artaxerxe, ubi Tiribasus sic Darium alloquitur: 'Haud idem esse Ocho, non obtinere regnum, atque illi, dejici principatu; Ocho certe licere privatam vitam agere et quidem feliciter. At illi, qui electus rex fuerit, jam prorsus imperandi necessitatem incumbere, aut non vivendi.'

[x] *Ex Fortuna*] Quæ se ipsis offert, *plus minusve* sumunt privati pro libito: altissimos magistratus, consulatus ipsos ultro abdicare possunt. At in summa fortuna *nihil medium*, vincendum, aut pereundum est.

[y] *Viro militari*] Sueton. Vesp. 4. 'Claudio principe, Narcissi gratia, legatus in Germaniam missus est; inde in Britanniam translatus, tricies cum hoste conflixit; duas validissimas gentes, superque viginti oppida, et insulam Vectem Britanniæ proximam, in ditionem redegit: partim Auli Plautii consularis legati, partim Claudii ipsius ductu. Quare triumphalia ornamenta,' &c.

Vitellii, victrices: et apud victos plus querimoniarum, quam virium: fluxam per discordias[z] militum fidem, et periculum ex singulis. Quid enim profuturas cohortes alasque, si unus alterque præsenti facinori[1] paratum ex diverso[a] præmium petat? Sic Scribonianum sub Claudio interfectum: sic percussorem ejus, Volaginium,[2] [b] e gregario ad summa militiæ[c] provectum. Facilius universos impelli, quam singulos vitari.'

plus iræ quam roboris: ambiguam bello civili militum fidem, et discrimen ex unoquoque. Quid conducere, quid juvare cohortes et alas, si unus et alter, scelere patrato, præsens ex altera factione pretium quærat? Sic Scribonianum trucidatum sub Claudio; sic interfectorem ejus, Volaginium, e plebeio ad præcipua belli *munia* promotum. Facilius omnes illici *aut incitari*, quam singulos declinari.

1 *Facinore* Rhenanus et recentiores e Ms. Bud. cum Brotiero, Gronov. et Ryckio. In Mss. Reg. Harl. Bodl. Jes. et veteribus editionibus, *facinori*.—2 In Mss. Reg. Corb. Agr. et editione principe, *Volaginum*.

NOTÆ

[z] *Fluxam per discordias*] Cepit interp. Hisp. de discordiis superioribus. Sed intelligit Tacitus, omnibus omnino discordiis civilibus *fluxam* esse *militum fidem*; absolute scil. et indistincte.

[a] *Ex diverso*] Phrasis Tacito peculiaris, pro *ex parte altera*. Sic lib. seq. 'ac majore ex diverso mercede,' &c. et infra; 'quas enim ex diverso legiones?' l. XIII. 'assultare ex diverso Tiridates.' *Pichena*.

[b] *Volaginium*] Haud dubie hic unus ex istis quos punivit L. Otho, pater Othonis principis. Sueton. Oth. I. 'Ausus etiam est in Illyrico milites quosdam, quod motu Camilli ex pœnitentia præpositos suos, quasi defectionis adversus Claudium auctores, occiderant, capite punire; et quidem ante principia se coram; quamvis ob idipsum promotos in ampliorem gradum a Claudio sciret.'

Et forte ille *Volaginius*, unus et præcipuus auctor sceleris, tali præmio ornatus a Claudio. Nam solet Suetonius de uno tanquam de pluribus loqui, ut constat multis exemplis. Et certe unum Volaginium recenset Tacitus, et is haud dubie præcipue ausus est in Camillum, licet alii forte milites conscii audaciæ et affines essent.

Volaginium] Puto primum pilum obtinuisse. Colligo ex Sueton. Oth. 1. 'Quamvis ob idipsum promotos in ampliorem gradum a Claudio sciret.' Sic Arrius Varus, apud Tacitum, *pilum* adeptus est sub Nerone, quod Corbulonem secretis criminationibus infamasset.

[c] *Ad summa militiæ*] Primipilaris factus, vel tribunus, aut præfectus castrorum, vel præfectus equitum, vel forte etiam legatus legionis, ut decus ac fama talis facinoris in magnum exemplum inclaresceret. Primipilari fastigio tamen potius evectum putem.

76. His pavoribus nutantem, et alii Legati amicique firmabant, et Mucianus, post multos secretosque[d] sermones, jam et[1] coram[e] ita locutus: 'Omnes qui magnarum rerum consilia suscipiunt, æstimare[2] debent, an, quod inchoatur,[3] Reipublicæ utile, ipsis gloriosum, aut promtum effectu, aut certe[4] non arduum sit. Simul ipse, qui suadet, considerandus est, adjiciatne consilio periculum suum: et, si Fortuna cœptis affuerit, cui summum decus acquiratur. Ego te, Vespasiane, ad Imperium voco, tam salutare Reipublicæ,

His curis dubitantem, etiam alii legati et intimi hortabantur, ut auderet, *et Mucianus post multa arcanaque colloquia, tum et palam sic affatus* est: Omnes qui magnæ molis cœpta agitant, reputare animo debent, an *id* quod suscipitur, *sit* utile Reipub. ipsis decorum, aut facile factu, aut sane non admodum difficile sit. Etiam ipse, qui consilium dat, æstimandus est, an addat consilio discrimen suum: et, si fortuna votis annuerit, cui principale fastigium comparetur. Ego te, Vespasiane, ad principatum voco, qui perinde utilis

1 *Et* abest a Mss. Reg. Corb. et editione principe. In Ms. Flor. *jam et coronam.* Inde tentabat Jac. Gronovius, *jam ad coronam.* Quod frigidum ac minime Cornelianum. Ms. Jes. *jam et contra.* Brotier.—2 Male Ms. Reg. *existimare.* Mss. Jes. Guelf. et editio princeps, *extimare;* vulgari librariorum errore. *Idem.*—3 Ms. Agr. *inchoaturi.*—4 Ita vulgo Mss. et libri omnes

NOTÆ

[d] *Post multos secretos*] Conjicio aliquid hic fuisse de amicis. Hoc enim ait, prius multos cum Vespasiano sermones secreto habuisse; denique *et amicis coram*, (sic forte leg.) ea, quæ subjicit, locutum esse.

Pluribus enim præsentibus hanc orationem habitam patet ex Hist. II. 77. 'Nobis nihil ultra arrogabo, quam ne post Valentem ac Cæcinam numeremur:' et Hist. II. 78. 'post Muciani orationem, ceteri audentius circumsistere.' *Freinshem.*

Post multos secretosque] Nempe vel per se et coram, vel per literas, vel per Titum et amicos.

[e] *Coram*] Hic significat palam, multis audientibus, et quasi in publico. Ita ea voce usus Tac. Ann. VI. ubi M. Terentius; 'Spectamus porro, quæ coram habentur.' Id est, quæ publica, et oculis judiciisque omnium offeruntur. Vides igitur aliud hic esse, *secretos sermones*, aliud, *coram loqui.* Boxhornius.

Mucianus potuit illos *secretos sermones* habere cum Vespasiano, vel per se, vel per amicos seu internuncios. At jam *coram* et aperte loquitur, quia jam consensio partium coaluerat, et firmata erat inter duces et exercitus pactio incipiendi belli, resque transferendi. Jam omnes consilii et destinationis certi erant.

Coram] Jam palam loquitur Mucianus, nec amplius secessum solitudinemve consiliis suis vel colloquiis captat. Primo et secreto miscuerant consilia, vel per se, vel per amicos; nunc palam se profert Mucianus, et publice hortatur Vespasianum, ut meliorem, ad capessendam Rempub.

quam tibi magnificum.[5] Juxta Deos,[f] in[6] tua manu positum est. Nec speciem adulantis expaveris:[g] a[7] contumelia,[h]

Reipub. ac tibi gloriosus, et post Deos in tua potestate positus est. Neque *me* quasi assentantem exhorrueris: longius abfuerit a decore, quam a flagitio,

editi. In Ms. Flor. *aut non certe non arduum.* Inde male tentat Jac. Gronovius, *aut non, certe non arduum.* Brotier.—5 Sic bene Mss. Puteolanus et recentiores. In editione principe, *magnificum juxta Deos: in tua, &c.* Brotier.—6 Amicus Ryckii legebat *id in tua, &c.*—7 Sic recte adhuc Mss. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In Mss. Reg. Corb. et

NOTÆ

[f] *Juxta Deos*] Puto, hoc sibi vult Mucianus: Ejusdemque momenti fere tua voluntas est, ac Deorum favor. *Pichena.*

Juxta Deos] Id est, Post Deorum numen, seu potentiam, penes te est assumere imperium, ad quod te voco. Ita tibi omnia favent, ita pro te militant totius orbis, seu generis humani vota, ut, post Deos, sis jam imperii arbiter, ut imperium in tua manu positum sit, si suscipere velis.

Juxta Deos] Id est, proxime post Deos. Quasi jam secundo loco esset, secundamque post Deos potestatem haberet. Sic supra de legionibus Germanicis, I. 51. 'Secundum avaritiam et arrogantiam.... contumacia Gallorum irritati.' Id est, post *avaritiam, &c.*

Juxta Deos] Hic deesse videtur particula *et*, vel *quod*, aut quid simile. *Te...ad imperium voco,* quod *juxta Deos in tua manu positum est.* Vel suppleri per mentem debet. Respondet his verbis, 'promtum effectu, aut certe non arduum.'

[g] *Nec speciem adulantis expaveris*] Discrimen est inter *adulationem*, et *speciem adulationis.* Plin. Epist. VI. 27. ubi de Trajano: 'Rogas ut cogitem, quid designatus consul in honorem principis censeas. Facilis inventio, non facilis electio. Est enim ex virtutibus ejus larga materia. Scribam tamen, vel, quod malo, coram indicabo...Designatus ego consul, omni hac, etsi non adulatione, specie tamen adulationis, abstinui: non tanquam liber et constans, sed tanquam intelligens principis nostri: cujus videbam hanc esse præcipuam laudem, si nihil quasi ex necessitate decernerem.'

Sic adulatio in optimum principem a vera laude fere non differt, et quamvis ea sit adulatio, non habet tamen, qui laudat, *speciem adulantis*, sed vere et ex animo laudantis imaginem præfert, et vere laudat.

Sicque nulla flagitii servitiive species inerat consuli, qui multos honores decerneret Trajano principi: scil. quia eos digno imperatori decernebat, et quia nihil ex necessitate censeret.

Quare addit Plinius ibid.: 'Recordabar etiam, plurimos honores pessimo cuique delatos; a quibus hic optimus separari non alio modo poterat, quam diversitate censendi, &c. Recentia opera maximi principis præbent facultatem nova, magna, vera censendi.'

[h] *A contumelia*] Hinc, Vespasiane, videas, me tibi non adulari, cum quod contumeliosum est, tibi suadeam, scilicet *post Vitellium eligi:* id enim laudem et gloriam tibi minuere poterit, potius quam augere. *Pichena.*

Id est, Nec per adulationem tibi offero imperium; propius enim dedecori fuerit quam laudi, post Vitelli-

quam a laude propius fuerit,[i] post Vitellium eligi. Non adversus D. Augusti acerrimam mentem, nec adversus cautissimam Tiberii senectutem, ne[8] contra Caii quidem, aut Claudii, vel Neronis, fundatam longo Imperio domum exsurgimus: cessisti etiam Galbæ imaginibus.[j] Torpere ultra, et polluendam perdendamque Rempublicam relinquere, sopor et ignavia videretur, etiam si tibi, quam inhonesta, tam tuta servitus esset. Abiit jam[k] et transvectum est tempus, quo posses videri concupisse:[9] confugiendum est

evehi post Vitellium. Non rebellamus adversus validissimum ingenium Divi Augusti, nec contra callidissimam Tiberii senectam, nec *certe* adversus stabilitam longo principatu familiam Caligulæ, vel Claudii, vel Neronis: concessisti etiam nobilitati Galbæ. Sed nunc stuporis et inertiæ flagitium videretur, languere et marcere adhuc, et contaminandam evertendamque Rempub. permittere, etiam si tibi tam tutum servitium esset quam turpe *est*. Transiit nunc, et elapsum est tempus illud, quo credi posses ambiisse;

editione principe, *tam a contumelia*. Brotier.—8 Sic bene Ms. Flor. Ryckius et recentiores. Vulgo in Mss. et veteribus editionibus, *nec*. Idem.—9 Ita Mss. Harl. Bodl. Jes. Corb. Puteolanus et recentiores. In Ms. Bud. *conce-*

NOTÆ

um assumi. Id facio serio et ex animo, quia id salutare, et tibi et Reipub. existimo.

Contumelia] Reddit rationem, cur non aduletur ipsi, cum eum ad imperium vocat: *Ego te ... ad imperium voco;* neque sic tamen *adulantis speciem expaveris.* Nam certe ad contumeliam propius quam ad laudem accesserit, nunc *post Vitellium eligi* in principem.

[i] *Fuerit*] Intellige, quasi scriptum esset *abfuerit:* vel sic; Propius contumeliæ fuerit, quam laudi, eligi principem, post Vitellium.

[j] *Galbæ imaginibus*] Id est, nobilitati: stirpe enim nobilior Galba, quam Vespasianus. Suet. Galb. 2. 'Neroni Galba successit, nullo gradu contingens Cæsarum domum: sed haud dubie nobilissimus, magnaque et vetere prosapia, ut qui statuarum titulis pronepotem Q. Catuli Capitolini semper ascripserit,' &c.

[k] *Abiit jam*] An hoc vult? Jam senem esse Vespasianum, et in hac modesta ætate nihil juveniliter, aut cupide atque ambitiose, visum iri agere, sed omnia studio et amore Reipub.

An potius alio telo et proprio periculo excitat? Abiit jam tempus, nec in tua manu est dissimulare aut tegere cupidinem imperii: jam innotuit multis signis, et ut salvus sis, 'confugiendum est ad imperium.' *Lipsius.*

Potius standum primæ sententiæ: scil. non ambitiose suscipiebat imperium; senex quasi diceret: Abiit jam, et elapsa est ea ætas, qua ambitionis accusari potuisses. Jam ea ætas tua, qua non potes videri concupisse, sed potius ad imperium confugisse, quasi ad id necessitate sis compulsus. Nempe jam eandem for-

ad Imperium.[l] An excidit[m] trucidatus Corbulo?[n] splendidior origine,[o] quam nos sumus, fateor: sed et Nero, nobilitate natalium, Vitellium anteibat.[p] Satis clarus est apud

jam confugere debes ad principatum. An oblitus es interfectum *esse* Corbulonem? *qui certe* illustrior stirpe, quam nos sumus, fateor: sed etiam Nero, claritudine stirpis, Vitellium antecellebat. Satis nobilis est apud formidan-

pisse; quod immerito probat Jac. Gronovius. Ms. Reg. et editio princeps,

NOTÆ

tunam habes cum imperio; utriusque salus agitur. Aut forte de utroque sic intelligi possit: Ea ætas tua, ea inclinatio temporum, qua jam videri potes non concupisse, sed confugisse ad imperium.

[l] *Confugiendum est ad Imperium*] Ita confugiebat ad imperium, ut imperium invicem et Respublica in ejus sinum etiam confugeret. Quod expressit Plinius Paneg. 'Expectatum est tempus, in quo liqueret, non tam accepisse te beneficium, quam dedisse. Confugit in sinum tuum concussa Respub. ruensque imperium super imperatorem, imperatoris tibi voce delatum est.'

[m] *An excidit*] An excidit tibi e memoria, trucidatum esse Corbulonem? Interp. Hisp. 'Forsan te retinebit, quod trucidatus sit Corbulo;' non satis ad rem.

[n] *Trucidatus Corbulo*] Scil. apud Cenchreas prope Corinthum, cum rediret e Syria. Monstratus ille Neroni ab Arrio Varo, qui sub ipso meruerat in Oriente, quasi magnæ nimiæque famæ, et quasi res novas moliretur, aut moliri posset.

De Varo sic infra, l. III. 6. Antonio 'comes fuit Arrius Varus, strenuus bello; quam gloriam ei dux Corbulo et prosperæ in Armenia res addiderant. Idem secretis apud Neronem sermonibus ferebatur Corbulonis virtutes criminatus: unde infami gratia pilum adepto, læta ad præsens male parta, mox in perniciem vertere.'

Forte Varus postea occisus a Vespasiano, aut a filiis ipsius, propter novum aliquod scelus. Neque enim pravum ingenium uno scelere alitur aut continetur: sed intercepta fatis adversis hæc historia.

[o] *Splendidior origine*] Fatebatur ultro et ipse Vespasianus. Suet. Vesp. 12. 'Mediocritatem pristinam neque dissimulavit unquam; ac frequenter etiam præ se tulit. Quin et conantes quosdam originem Flavii generis ad conditores Reatinos, comitemque Herculis, cujus monumentum extat via Salaria, referre, irrisit ultro.'

Splendidior] Nobilior Corbulo quam Vespasianus; at etiam Nero nobilior Vitellio. Et tamen Nero nobilissimus timuit Corbulonem, et occidit. Quidni et Vitellius etiam timeat Vespasianum, et ea causa interficiat?

[p] *Nobilitate .... Vitellium anteibat*] Suet. Vitel. 1. 'Vitelliorum originem alii aliam, et quidem diversissimam tradunt: partim veterem et nobilem: partim vero novam et obscuram, atque etiam sordidam.' Qui nobilem, asserunt 'Vitellios, Fauno Aboriginum rege et Vitellia, quæ multis locis pro numine coleretur, ortos, toto Latio imperasse.' Alii contra, 'auctorem generis libertinum prodiderunt. Cassius Severus, nec minus alii, eundem et sutorem veteramen-

timentem, quisquis timetur. Et posse ab exercitu Principem fieri, sibi ipse Vitellius documento;[10] nullis stipendiis,[q] nulla militari fama, Galbæ odio[r] provectus. Nec Othonem quidem Ducis arte, aut exercitus vi,[11] [s] sed præpropera

tem, quisquis formidatur. Et posse a legionibus imperatorem eligi, sibi ipse Vitellius exemplo *est;* expers præliorum, nullo decore militiæ *insignis, et* invidia adversus Galbam promotus. Ne Othonem quidem *superavit* imperatoria prudentia, aut virtute militum, sed præmatura ipsius desperatione

concupiscere. Brotier.—10 Sic bene Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. Ernestus et recentiores. In veteribus editionibus, *documento est.* Idem.—11 Sic bene Rhenanus et recentiores. In Mss. et veteribus editionibus, *exercitus sui.* Brotier.

NOTÆ

tarium: cujus filius sectionibus et cognituris uberius compendium nactus, ex muliere vulgari, Antiochi cujusdam furnariam exercentis filia, equitem Rom. genuerit.'

Quod certius est in re controversa, præcipuam nobilitatem habuit Vitellius ex Lucio patre, qui, teste Suet. 'Ex consulatu Syriæ præpositus, Artabanum Parthorum regem summis artibus, non modo ad colloquium suum, sed etiam ad veneranda legionum signa pellexit. Mox cum Claudio principe duos insuper ordinarios consulatus censuramque gessit. Curam quoque imperii sustinuit, absente eo expeditione Britannica,' &c.

Vitellius collega Claudii; at Nero Claudii filius, et Cæsarum Drusorumque et Germanicorum nepos, et ex sanguine Augusti per matrem Agrippinam Germanici filiam. Itaque dubia fere nobilitas Vitelliorum ante L. Vitellium patrem principis; et sic Vitellius princeps una illa imagine præcipue nobilis: et ea potius nova claritudo dici debuit quam nobilitas; præsertim si spectentur Nerones aut Galbæ, qui avita nobilitate et multis imaginibus præeminebant.

Nobilitate] Intellige, quasi scripsisset, *Nero nobilitate natalium Vitellium anteibat;* et tamen Vitellius Neroni succedere, defuncto Galba, ausus est. Quidni et tu nunc succedere possis famæ et decori Corbulonis? cui sicut non pepercit Nero, ita neque tibi Vitellius. Itaque tibi necessario 'confugiendum est ad imperium.'

[q] *Nullis stipendiis*] Teste Suet. 3. 'Pueritiam primamque adolescentiam Capreis egit, inter Tiberiana scorta, et ipse perpetuo spintriæ cognomine notatus,' &c.

[r] *Galbæ odio*] Oderant Galbam Germanicæ legiones, quia electus erat ab Hispaniensi legione; quia a Vindice ascitus, quem occiderant; quia non statim steterant pro Galba, etiam exstincto Nerone; quia dubitaverant, obtulerantque imperium Verginio, et cunctanter sacramento Galbæ adactæ sunt.

Etiam quia abductus esset Verginius, ut crimen suum interpretabantur: sed longe maxime oderant Galbam ob senium et avaritiam, quia a pædagogis regeretur, et quia frustrati erant in bello, quod adversus Galbam gesserant, donativo, quod sibi ut debitum, vel in pace, expectabant.

[s] *Nec Othonem quidem Ducis arte, aut*

ipsius[t] desperatione victum, jam desiderabilem[u] et magnum Principem fecit. Cum interim[v] spargit legiones, exarmat cohortes,[w] nova quotidie[x] bello semina ministrat: si quid

profligatum, jam amabilem et clarum imperatorem effecit. Cum interim distrahit legiones, exauctorat cohortes, novamque in dies armis materiam

NOTÆ

exercitus vi] Si locus integer sit, sensus est: Postquam Mucianus, ut facilem belli exitum Vespasiano proponeret, dixisset, nullas esse in Vitellio virtutes: sequitur, illum ignavia ac vitiis suis effecisse, ut jam Otho princeps desideraretur, ac magnus præ Vitellio haberetur. Qui quidem Otho, non ipsius Vitellii arte ac viribus, sed sua desperatione victus fuerit.

Constituitur autem sic: Vitellius fecit jam desiderabilem et magnum principem, Othonem, non quidem victum ducis Vitellii arte, aut exercitus vi, sed præpropera ejus desperatione.

Ad hæc Mucianus, vires Vitellii extenuans, addit legiones ab illo sparsas, cohortes exarmatas, et quæ sequuntur. *Pichena.*

Nec Othonem quidem] Sic intellige: Ipse Vitellius, *nulla militari fama*, et tantum *Galbæ odio provectus*, jam *desiderabilem* in vulgus, et *magnum principem fecit* Othonem; qui ne quidem Vitellii arte, aut exercitus illius vi, sed tantum præpropera sua desperatione victus est.

[t] *Ipsius*] Othonis.

[u] *Jam desiderabilem*] Suet. Oth. 12. 'Magna pars hominum, incolumem gravissime detestata, mortuum laudibus tulit.'

[v] *Cum interim*] Dum interim cunctamur et deliberamus.

[w] *Exarmat cohortes*] Præcipue cohortes prætorianas, quas uno edicto exauctoravit. Etiam possit intelligi de cohortibus auxiliaribus, forte et de legionariis, quæ separatæ merebant.

[x] *Nova quotidie*] Cum supra ostenderit, plures legiones a Vitellio in suas provincias remissas, et cohortes prætorianas exarmatas, consequens erat, ut omnium illorum militum animos sibi adeo alienaverit, ut bellum cuperent. Ea ergo erant præcipua novi belli semina. *Pichena.*

Sic et supra: 'Ceterum ut largitionibus affectæ tamen imperii opes sufficerent, amputari legionum auxiliorumque numeros jubet,' unde nova belli semina.

Nova...bello semina] Vertit interp. Gall. quasi ea semina discordiæ spargeret in suis castris suoque exercitu Vitellius. Certe nulla inter victores discordiæ semina proprie. Offerebantur *promiscuæ missiones*, sed nemo, qui Vitellianus miles, cogebatur deserere militiam. Nemo talis exauctorabatur invitus; *missiones* illæ ultro acceptæ pro cujusque libito.

Sed intelligit id Tacitus de victis. Nempe Vitellius spargebat legiones victas, et sic distrahebat partes, non imprudenter, si ducem ac rebellandi auctorem auferret. Exauctoravit certe et exarmavit *cohortes* prætorianas; sed ex diversa factione. Unde *nova bello semina*, audito Vespasiani motu.

Sicque non suo exercitui nova discordiæ semina ministrabat, sed legionibus seu cohortibus Othonianis; quæ prælii Bedriacensis iram retinebant, et resurgere in ultionem properabant. Forte et illi tamen, qui mis-

ardoris ac ferociæ miles habuit, popinis et comissationibus[12] et Principis imitatione deteritur. Tibi e Judæa et Syria et Ægypto novem legiones[y] integræ, nulla acie exhaustæ, non discordia[z] corruptæ: sed firmatus usu miles, et belli domitor externi:[a] classium, alarum,[b] cohortium robora; et fidissimi Reges:[c] et tua ante omnes experientia.

77. 'Nobis nihil ultra arrogabo, quam ne post Valentem ac Cæcinam numeremur. Ne tamen Mucianum socium[d] spreveris, quia æmulum non experiris: me Vitellio antepono, te mihi. Tuæ domui triumphale nomen,[e] duo ju-

suppeditat: si quid alacritatis ac strenuitatis exercitus habuit, infringitur mero, luxu, temulentia, et æmulatione imperatoris. Tibi *adsunt* e Judæa, et Syria, et Ægypto novem legiones illibatæ, nullo prælio lassæ *aut absumtæ*, non bello civili labefactæ: sed vetus experimento miles, et belli externi profligator: vires classium, cohortium, alarum; et Reges fidelissimi; et tua præ ceteris *ducibus* experientia.

Nobis nihil amplius vindicabo, quam ne Valenti et Cæcinæ existimemur impares. Ne tamen contemseris Mucianum commilitonem, quia rivalem non habes: præfero me Vitellio, te mihi. Tuæ familiæ triumphale decus,

12 Budens. et Edd. vet. *comessationibus*.

NOTÆ

sionem acceperant, ad militiam mox mobilitate ingenii et nova spe redire cupiebant, ut bello civili, quo spolia et præda passim.

[y] *Novem legiones*] Nempe tres e Judæa, quatuor e Syria, et duæ ex Ægypto.

[z] *Discordia*] Dissensione seu bello civili, quo maxime corrumpitur miles et disciplina.

[a] *Belli domitor externi*] Judaici nempe.

[b] *Classium, alarum*] Id intellige de sociis seu auxiliaribus. Nam de legionibus dictum antea.

[c] *Fidissimi Reges*] Nempe Sohemus, Antiochus, Agrippa, Regina Berenice, et etiam Rex Regum Parthus, qui quadraginta millia equitum offerebat. Sic infra: 'Missi ad Parthum Armeniumque legati, provisumque, ne versis ad civile bellum legionibus, terga nudarentur.'

[d] *Socium*] Non quidem proprie socium imperii, sed periculorum et victoriæ. Sic olim socius victoriæ Augusti M. Agrippa, non imperii. Infra Mucianus: 'Si vincimus, honorem, quem dederis, habebo; discrimen ac pericula ex æquo partiemur.' Attamen infra, 83. 'socium magis imperii quam ministrum agens.'

Socium] Socium belli, socium victoriæ, et imperii parandi, non imperii præcise. Ante fortunam egregii duces socii belli ac victoriæ novi principis. Post victoriam, post fortunam transactam, inserviunt, ut omnes. Illi tamen præmiis atque honoribus vulgus præcellunt, ut par est.

[e] *Tuæ domui triumphale nomen*] Quod decus ipse Vespasianus in domum invexerat: sic innuit utcumque Mucianus, nobilitatem Vespasiani ma-

venes, capax jam Imperii[f] alter, et primis militiæ annis apud Germanicos[g] quoque exercitus clarus. Absurdum fuerit, non cedere Imperio ei, cujus filium adoptaturus essem, si ipse imperarem. Ceterum inter nos non idem prosperarum adversarumque rerum ordo erit. Nam, si vincimus, honorem, quem dederis, habebo: discrimen ac pericula[1] [h] ex æquo patiemur:[2] immo, ut melius est, tu hos[3]

tibi duo filii, *quorum* par jam principatui alter, et primis belli stipendiis apud Germanicas etiam legiones illustris. Haud conveniens fuerit, non cedere principatu illi, cujus filium arrogaturus essem, si ipse rerum potirer. Ceterum non eædem partes nostræ rebus secundis et improsperis. Nam si victoriam referimus, *ego*, quod concesseris, decus retinebo: *at* dividemus ex æquo prælia atque discrimina. Quin tu, ut magis expedit, has legiones

1 Recte Mss. Flor. Reg. Harl. Corb. Guelf. editio princeps et recentiores, *pericula*. Puteolanus, *periculum*.—2 Sic Mss. et editiones veteres ac recentiores. Male Beroaldus, *partiemur*, quod tamen Ryckius servat.—

NOTÆ

jorem fuisse quam Vitellii: sed nova tamen hæc et recens nobilitas, et ex ipso, non ex majoribus.

Tuæ domui] Cave accipias, quasi avitum decus fuerit, et quasi majores Vespasiani olim triumpharint. Ipsemet triumphale decus in suam familiam invexerat, nempe expeditione Britannica, sub Claudio principe. Potuit deberi triumphus ipsius majoribus, ut innuit Suet. 12. illum tamen honorem nullatenus obtinuerant. Suet. 'Ut non reticuerit (Vespasianus) merito se plecti, qui triumphum, quasi aut debitum majoribus suis, aut speratum unquam sibi, tam inepte senex concupisset.'

Debitus nempe triumphus majoribus, sed in persona Vespasiani, qui tale decus ipsis et sibi obtinuit. Sic Epaminondas de victoria sua præcipue lætabatur, quia pater viveret; ut, scil. eo decore frueretur in victore filio.

Tuæ domui triumphale] Cepit Interp. Gall. quasi e familia triumphali ortus esset Vespasianus: immo ipse decus illud domum invexerat et consulatum. Pater ejus *primipilarem* gradum non excesserat, et maternus avus ipsius *ter tribunus militum*, *præfectusque castrorum* fuerat, et frater matris fuit senator ac *prætoriæ dignitatis*. His debitum *triumphum* utcumque, interpretari potuit jam pro fortuna sua Vespasianus.

Infra, ubi de fortuna et claritudine Vespasiano ominibus seu prodigiis destinata: 'triumphalia et consulatus...implesse fidem ominis videbantur;' quod de Vespasiano ipso intelligitur, non de majoribus illius.

[f] *Capax jam imperii*] Annum agebat vigesimum septimum.

[g] *Apud Germanicos*] Idque dicit propter legiones Germanicas, quibus maxime nitebatur victoria et imperium Vitellii: et fama belli apud istos exercitus magni momenti fuit.

Titus, teste Sueton. 4. 'tribunus militum in Germania et in Britannia meruit, summæ industriæ nec minore modestiæ fama: sicut apparet statuarum et imaginum ejus multitudine ac titulis per utramque provinciam.'

exercitus[i] rege; mihi bellum et præliorum incerta trade. Acriore hodie disciplina victi, quam victores agunt: hos ira, odium, ultionis cupiditas ad virtutem accendit: illi, per fastidium[j] et contumaciam, hebescunt. Aperiet[k] et recludet[l] contecta et tumescentia[m] victricium partium[4] vulnera

cura; mihi arma et certaminum ambigua permitte. Severiore nunc disciplina victi, quam victores agitant: hos indignatio, invidia, et vindictæ cupido ad fortitudinem incitat; illi per contemtum et pervicaciam torpent. Bellum ipsum patefaciet et reteget occulta et ægrescentia victricis factionis

3 Mss. Harl. Jes. Corb. et editio princeps, *tuos exercitus*.—4 Sic bene Ms. Corb. editio princeps et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteola-

NOTÆ

Forte meruit tribunus in secunda legione, cui legatus erat Vespasianus in utraque provincia.

[h] *Discrimen ac pericula*] Forte id interest inter *discrimen* et *pericula*, quod *discrimen* sit bellum seu summa belli, *pericula* vero, prælia, aut utrumque indistincte. Et certe paulo post: 'Mihi bellum et præliorum incerta trade.'

[i] *Tu hos exercitus*] Nempe, qui remanebant in Oriente; qui pacatus, quod ad civilia bella spectabat.

[j] *Fastidium*] Ex victoria, et ex nimia prosperitate, superbia, lascivia, contumacia, discordia, et cetera licentiæ militaris flagitia.

Per fastidium et contumaciam] Quæ individuæ comites militis victoris, et prosperis rebus lascivientis, simulque fastidientis legatos inter arma civilia, et per contumaciam mandata ducum sciscitantis, ac pro libidine interpretantis.

Per fastidium] Principis forte, aut saltem disciplinæ. Unde et *contumacia* adversus duces et imperia.

[k] *Aperiet*] Forte ad hæc Demosthenis aspectum in Olynthiaca: 'Ut in corporibus nostris, dum valet aliquis, nullum dolorem sentit e partibus affectis; cum autem morbus supervenit, omnia commoventur, sive ruptura, sive luxatio, sive alia imbecillitas sit: ita se res habet in urbibus et regibus; qui donec foris belligerant, mala sua secreta habent; ubi vero vicinum bellum conflatum est, omnia aperiuntur et elucescunt.'

[l] *Recludet*] Interp. Hisp. 'Recludet vulnera etiam tum recentia victarum partium, quæ hactenus contecta erant, et quæ paulatim intumescunt.'

Sed nihil Tacitus hic de victis. *Vulnera* vocat discordiam victricium legionum, *fastidium*, *contumaciam*, raptus, popinas et commissationes, *imitatione principis*. Quibus suas legiones opponit: 'Tibi novem legiones integræ....non discordia corruptæ:' quibus adde torporem, inscitiam, sævitiamque Vitellii.

Hæc et similia flagitia *vulnera* sunt, quæ *contecta* victoria erant, et quæ tumescentia tandem bellum *recludet*. Hinc infra cap. 86. 'Igitur movere et quatere quicquid usquam ægrum foret, aggrediuntur.'

[m] *Tumescentia*] Plagæ et cicatrices, quæ nondum satis obductæ fuerint, ulcera infecta sanie et tabo ac male tecta intus cito intumescent, si tangantur, statim data occasione recludentur ac recrudescent.

bellum ipsum. Nec mihi major in tua vigilantia, parsimonia,[5] [n] sapientia, fiducia est, quam in Vitellii torpore, insci-

vulnera. Nec mihi plus fiduciæ est in tua providentia, frugalitate, usu rerum et experientia, quam in Vitellii inertia, socordia, immanitate. Sed etiam

nus, *contecta victricium partium et tumescentia.* Brotier.—5 Male tentat Lipsius, *acrimonia.* Idem.

NOTÆ

[n] *Parsimonia*] Ambigo de voce *parsimonia:* convenit in Vespasianum, scio; quem sordidum avarumque omnes faciunt, non solum parcum. Sed cur inter principes et illustres virtutes, hanc domesticam privatamque nominet? aut cur in ea fiduciam boni eventus colloret?

Non digna videtur, quæ ad imperium adjuvet, aut ad id gradum struat: nisi fortasse comparatione Vitellii dictum, qui natus ad prodigendum. *Lipsius.*

Mihi tamen videtur, Mucianum non temere inter alias virtutes etiam Vespasiani *parsimoniam* laudare, atque in ea victoriæ fiduciam reponere, cum belli nervos pecuniam esse constet, ut inferius dixit: ac si ea prodigeretur, ut a Vitellio fiebat, frustra in aliis virtutibus atque in cetero bellico paratu spes relinquebatur. *Pichena.*

Quin disertus ille Mucianus publicam Vespasiani parsimoniam Reip. maxime utilem censebat. Unde de eo Xiphil. 'Mucianus vero undecumque poterat, immensam pecuniam in ærarium congerebat, ut promtum bello subsidium, vituperium in se loco Vespasiani recipiens. Quippe nervus imperii, pecunia semper esse dicitur.' *Colerus.* Potuit Mucianus celebrare parsimoniam Vespasiani, quæ forte nondum avaritiæ nomine audiebat.

Nam de eo sic Suet. Vesp. 4. 'Exin sortitus Africam integerrime, nec sine magna dignatione administravit: nisi quod Adrumeti seditione quadam, rapta in eum jacta sunt. Rediit certe nihilo opulentior, ut qui prope labefactata jam fide, omnia prædia fratri obligarit, necessarioque ad Mangonicos quæstus, sustinendæ dignitatis causa, descenderit,' &c.

Potuit, inquam, Mucianus celebrare inter alias virtutes ejus parsimoniam, utpote quam judicaret omnino necessariam et ad adipiscendum et ad conservandum imperium.

Hoc patet ex his quæ infra: 'Donativum militi neque Mucianus prima concione nisi modice ostenderat.'

Et paulo inferius: 'Sed nihil æque fatigabat, quam pecuniarum conquisitio: eos esse belli civilis nervos dictitans Mucianus,' &c. Ex his clare patet, quanto opere amplexus sit et celebraverit parsimoniam, seu modum habendi Mucianus.

Quæ, ut dixi, tum virtus, nondum avaritia fuit in Vespasiano, ut ait Tac. 'Inter initia imperii ad obtinendas iniquitates haud perinde obstinato, donec indulgentia fortunæ, et pravis magistris didicit, ausus que est.'

Et quamvis avaritia vocaretur, tamen ea egregie usus est. Suet. 16. 'Male partis optime usus est. In omne hominum genus liberalissimus... ingenia et artes vel maxime fovit, primus e fisco Latinis Græcisque rhetoribus annua centena constituit: præstantes poëtas necnon et artifices coëmit.'

tia, sævitia. Sed et meliorem in bello causam, quam in pace[o] habemus: nam qui deliberant,[p] desciverunt.'

78. Post Muciani orationem ceteri audentius[1] circumsistere, hortari,[2] 'responsa vatum et siderum motus' referre. Nec erat intactus tali superstitione, ut qui mox, rerum dominus, Seleucum quendam, mathematicum,[q] rectorem et præscium palam habuerit. Recursabant animo vetera

melius se habent res nostræ in bello, quam in otio. Nam qui cunctantur, qui dubitant, *jam* defecerunt.

Post hortationem Muciani reliqui promtius circumstare Vespasianum, *incitare, memorare* sortes oraculorum et astrorum motus. *Nec erat exemtus tali opinione, ut qui postea, imperii compos, aperte* apud se *retinuerit Seleucum quendam astrologum, qui regeret et vaticinaretur. Recurrebant animo antiqua præsagia:*

1 Pro *audentius* Budens. habet *audientium*.—2 Sic Ryckius et Gronovius

NOTÆ

[o] *Quam in pace*] Pax exitiabilis deliberantibus, qui jam eodem loco habentur quo rebelles: sicque his utilius bellum, et necessarium. Illustrium reorum causa melior in bello quam in pace.

[p] *Nam qui deliberant*] Fidem enim jam fregit, qui deliberat an servet, Plutarchus exprimere in Galba voluit, ubi Vinium facit Galbam excitare, et sic alloqui: 'O Galba, quomodo deliberas? nam quærere, an Neroni fidi maneamus, jam non manentium est.'

Alludit et hoc Taciti in Agricola: 'Jam ipsos, quod difficillimum est, deliberare. Porro in ejusmodi consiliis periculosius esse deprehendi quam audere.' *Lipsius.*

'Dubitatio,' ut scribit Cicero, 'cogitationem habet injuriæ.'

[q] *Seleucum quendam, mathematicum*] Hunc eundem (si tamen idem sit) Seleucum Suetonius Othoni attribuit, de quo sic Oth. 4. 'Eodemque momento et ipse spem imperii cepit: magnam quidem et ex conditione temporum, sed aliquanto majorem ex affirmatione Seleuci mathematici,' &c.

Alii hoc idem tribuunt Ptolemæo, qui comes Othonis in Hispania. Forte id principes, ostentatione magis quam re, ut sic fidem faciant, se veluti divinitus assumtos, et Deo curæ esse salutem suam ac fortunam, persuadeant.

Seleucum, &c. rectorem] An momenta et tempora opportuna cœptis admonebat ille Seleucus? An forte in speciem magis tale hominum genus alebant? ut quæcumque ageret princeps, quasi præscita cœlitus, et præmonita ex astris viderentur.

Rectorem et præscium] Vertit interpres Gall. quasi nihil susciperet aut ageret Vespasianus, nisi consilio et arte hujus mathematici admonitus: quod indignum foret egregio duce.

Forte in præcipuis rebus, quæ ad genitalem horam spectarent, Seleuci artem consulebat, aut certe simulabat. Nam genituræ suæ certissimum fuisse Vespasianum asserunt auctores. Eo usque invaluerat doctrina illa, aut superstitio temporum.

omina:[3] [r] cupressus[s] arbor in agris ejus, conspicua altitudine, repente prociderat;[t] ac postera die, eodem vestigio resurgens, procera et latior virebat: grande id prosperumque, consensu Haruspicum: et summa claritudo juveni admodum Vespasiano promissa. Sed primo triumphalia[u] et Consulatus[v] et Judaicæ victoriæ decus, implesse fidem ominis videbantur:[4] ut hæc adeptus est, portendi sibi Imperium

cupressus arbor in prædiis ejus, insigni proceritate, subito corruerat; ac postridie, eodem loco se de novo attollens, sublimis, excelsa et magis patula revirescebat: ingens id, faustumque ex *communi sententia augurum: et magnum decus adolescenti Vespasiano prædictum. Sed primo triumphi insignia, et consulatus, et Judaicæ victoriæ gloria, implevisse fidem auspicii credebantur: postquam hæc obti-*

cum Bipont. Brotierus cum Bipont. omisit *hortari.*—3 Sic bene Pichena e Ms. Flor. Vulgo in Mss. et veteribus editionibus, *omnia.* Brotier.—4 Ita Puteolanus et recentiores. Sic quoque prima manu Ms. Harl. In Mss. Flor. Reg. Corb. Bud. et editione principe, *videbatur.* Quod æque dici po-

NOTÆ

[r] *Vetera omina*] Adipiscendi scil. olim imperii.

[s] *Cupressus*] Sic Suet. Vesp. 5. 'Arbor quoque cupressus in agro avito, sine ulla vi tempestatis, radicitus evulsa atque prostrata, insequenti die viridior ac firmior resurrexit.'

Cupressus arbor in agris ejus] In agris, id est, prope domum, seu prædium. Virg. Æneid. II. 'Juxtaque antiqua cupressus, Religione patrum multos servata per annos.'

Cupressus] Si ea inter arbores, quæ semel amputatæ, aut eradicatæ, nunquam reviviscunt, majus ex eo portentum fuerit.

[t] *Repente prociderat*] Forte respiciebant harioli isti ad id quod contigit Vespasiano; nempe triumphalia adeptus erat, jam sub Claudio: quod *grande et prosperum,* ut in homine novo.

Sed sub Nerone exturbatus aula, seu contubernio principis, quod canenti Neroni non satis intentus, dormitaret: et sic *repente* magna *arbor procidit,* seu magna gloria.

At cum postea electus est a Nerone ad bellum Judaicum profligandum, jam sic *eodem vestigio resurgebat* arbor, ac procera et latior virebat. Quod explicare videtur Tac. infra: 'primo triumphalia et consulatus, &c. ut hæc adeptus est, portendi sibi imperium credebat.'

[u] *Primo triumphalia*] Suet. Vesp. 4. 'Inde in Britanniam translatus, tricies cum hoste conflixit: duas validissimas gentes,' &c. 'Quare triumphalia ornamenta, et in spatio brevi duplex sacerdotium accepit. Præterea consulatum, quem gessit per duos novissimos anni menses,' &c.

[v] *Consulatus*] Unum consulatum gesserat Vespasianus, neque illum ordinarium, sub Claudio. Nempe suffectus consul fuerat ex Kal. Novemb. in Kal. Januar.

Igitur hic *consulatus* ἑνικῶς intellige, quamvis etiam in plurali id exprimere potuerit veritate illæsa Tacitus; oratoria scil. facilitate et facundia.

credebat.[w] Est Judæam inter Syriamque Carmelus,[x] ita vocant montem Deumque:[y] nec simulacrum[z] Deo aut templum situm[5] tradidere[a] majores; aram tantum et reverentiam.[6 b] Illic sacrificanti Vespasiano, cum spes occultas versaret animo,[c] Basilides Sacerdos,[D] inspectis identidem[6]

nuit, præsagiri sibi principatum putabat. Est inter Judæam et Syriam Carmelus, sic appellant montem Numenque: nec imago Numini, aut delubrum, (sic veteres prodidere;) altare tantum, et veneratio. Illic operanti sacris Vespasiano, cum vota secreta mente agitaret, Basilides sacerdos, sæpius spectatis victimarum *fibris,*

test, si indefinite dici accipias. *Idem.*—5 Bene Bip. ex vulg. *templum, sic fecere templum situm,* ut Ann. II. 7. 'aram Druso sitam.' *Oberlin.*—6 Brotierus edidit, *ara tantum et reverentia,* et sic Ms. Agr. et Ryckius. In ceteris Mss. et veteribus editionibus, *aram tantum et reverentiam:* quod Gruterus et Jac. Gronov. defendunt, et cum *tradidere* conjungunt. Bipont. *aram tant. et reverentiam.*

NOTÆ

[w] *Credebat*] Ut supra l. I. 22. 'Cupidine ingenii humani, libentius obscura credi.' Majore tamen fato fultus Vespasianus; quod *post fortunam credidimus.*

[x] *Carmelus*] Mons tribus Isachar in ora, postea Galilææ provinciæ, in Judæa regione: hodie *Carmain,* et Arabes vocant *Gebel Kerme,* a Francis dicitur *Carmel:* est in Terra Sancta hodierna, sub præfecto Damasci. *Tillemon.*

[y] *Montem Deumque*] Sic et alii populi mari porrectum collem velut præsentem Deum coluerunt, quod eo occlusa vallis æstu Oceani non inundaret. Cappadocibus quoque mons Deus habebatur: et de gentibus recens cognitis idem narrant.

[z] *Nec simulacrum*] Simile quod de Herculeo fano ad Gades tradit Silius l. III. 'Sed nulla effigies simulacraque nota Deorum; Majestate locum et sacro implevere timore.'

[a] *Tradidere*] Instituere, docuere majores. Ante Numam nulla effigies Deorum fuit Romæ.

[b] *Aram tantum et reverentiam*] Ego *simulacrum ac templum* recte quarto casu accipi puto, regique a verbo *tradidere:* id est, Majores tradidere, non esse Deo simulacrum aut templum, sed *aram tantum et reverentiam.* Pichena.

Sensus postulat: *ara tantum et reverentia:* nam et illa, *simulacrum* et *templum* nominativi hic sunt. *Grotius.*

Quidni sic intelligatur? *nec simulacrum Deo, aut templum* esse, sic tradidere majores, sed *aram tantum et reverentiam.*

[c] *Cum spes occultas versaret animo*] Ambigue consulebantur oracula, et ambigue respondebant. Plutarch. lib. Cur Pythia non respondeat carmine: 'Non itaque miror, si veteribus opus fuit ambiguitate, circuitione, et obscuritate quadam. Neque enim privatus aliquis profecto de emendo mancipio oraculum consulebat, aut de conducendo operas; sed civitates admodum potentes, regesque et tyranni, nihil moderatum cogitantes, Deum interrogabant de rebus: quos irritare, multa respondendo, eorum voluntatibus adversa, non erat ex usu eorum qui oraculum procurabant.' Hi sciscitabantur oracula, silentio, vel saltem dissimulantes ea quæ potissimum agitarent animo, et de quibus præscire volebant.

NOTÆ

Dionysius de quibusdam conjuratis: 'Ad vaticinia et oracula conversi, cogitationem certe facinoris secretam custodiebant, et hoc solum scire cupiebant, an jam tempus esset agendi ea quæ animo meditabantur.'

Cum spes occultas versaret animo] Sall. Jug. 'Per idem tempus Uticæ forte C. Mario, per hostias Diis supplicanti, magna atque mirabilia portendi haruspex dixerat: proinde quæ animo agitabat, fretus Diis ageret, fortunam quam sæpissime experiretur, cuncta prospere eventura.' Ubi nota hæc, *quæ animo, &c.*

[n] *Basilides sacerdos*] Idem est *Basilides* de quo Suet. Vesp. 7. et qui *libertus* vocatur: quod nullatenus convenit sacerdoti Hebræo, aut Ægyptio. Nam hi sacerdotes ex nobilibus assumti.

Sic autem Sueton. 'Suscepto igitur civili bello, ac ducibus copiisque in Italiam præmissis, interim Alexandriam transiit, ut claustra Ægypti obtineret. Hic cum de firmitate imperii capturus auspicia, ædem Serapidis, summotis omnibus, solus intrasset, ac propitiato multum Deo, tandem se convertisset, verbenas coronasque et panificia, ut illic assolet, Basilides libertus obtulisse ei visus est: quem neque admissum a quoquam, et jam pridem propter nervorum valetudinem, vix ingredi, longeque abesse constabat.'

Hanc vocem, *libertus*, intrusam putat interpres. Quid enim, inquit, Romani hominis liberto cum Judæorum aut Ægyptiorum sacris?

Sed arguere etiam licet, cur *coronas* et *panificia* obtulisse visus est Basilides, nisi quia *libertus?* Nam simul servus seu libertus, et minister publicus esse potuit. Et forte libertus ille sæpius aderat Vespasiano rem divinam facienti, si verum est, quod tradit Suetonius.

Quantum liquere potest ex Tacito et Suetonio, suo ritu et tanquam ethnicus, pro jure victoriæ, (nam omnia sacra et profana victoris erant,) sacrificabat Vespasianus in monte Carmelo, et cum suo sacerdote, qui inspiciebat victimarum exta; quod non fecisset sacerdos Hebræus: aut saltem suo modo et opinioni suæ historiam accommodantes, rem sic descripserunt auctores Ethnici.

Et verisimile est, neque templum hic aut oraculum consultum vulgo fuisse, more Græcorum seu Latinorum, sed more Orientalium, qui in montibus Deum colebant, remque ibi divinam faciebant, ut in templis: ita ut mons Carmelus simul templum et Deus esset, et Dei simulacrum et ara, in sententia Taciti.

Basilides sacerdos] Ineptum sit hoc loco conciliare velle auctores. Certe conveniunt illi in substantia rei, nempe præmonstrata fuisse Vespasiano fausta omnia. Sed in circumstantiis prorsus differunt.

Suetonius vult Basilidem fuisse *libertum*, Tacitus *sacerdotem* et virum primarium inter Ægyptios. Sacerdos Ægyptius certe inter nobiles, nec plebeius fuit, aut libertinus.

Suetonius vult affuisse, aut affuisse visum Vespasiano in Ægypto, moranti, scil. in templo Serapidis; Tacitus duobus locis, scil. in monte Carmelo et in Ægypto, factum vaticinium tradit: cetera conveniunt.

Quod certius putem: Basilides ille, qui in monte Carmelo fuit, idem est, qui et adesse visus in templo Serapidis. Idem est Basilides, qui memoratur Tacito et Suetonio, cum hac differentia, quod *vir primarius* appelletur Tacito, et Suetonio dicatur *libertus.*

Suetonius etiam videtur afferre

NOTÆ

rationem seu argumentum libertinæ ejus sortis, cum dicit, eum visum esse *verbenas coronasque et panificia* Vespasiano sacrificanti *obtulisse*, quod libertorum et ministerii fuit. Et Græculum nomen, *Basilides*, id etiam innuere videtur.

Cum dicunt interpretes, Basilidem fuisse sacerdotem Hebræum, et verum Deum adoratum in monte Carmelo, errant. Nam sacerdos Hebræus non consuleret exta victimarum, nec responderet per sortes aut ambages.

Neque verus Deus, qui mons simul et Deus sit: errant saltem quoad mentem Taciti hic. Nam Carmelus apud Tacitum simul mons et Deus et templum et simulacrum censetur. At quis hoc fingat de Deo vero?

At dices, fuisse *ibi aram tantam et reverentiam;* quo innuitur verus Deus, verus cultus, &c. sed id etiam falsum. Nam sic etiam Tacit. de Germanis: 'Deorumque nominibus appellant' illud 'secretum, quod sola reverentia vident.' Igitur ibi in lucis et nemoribus *sola reverentia*, ut et in montibus Orientis, et tamen non adorabant Germani verum Deum, ut neque Ethnici Orientales.

Etiam Paulus, cum Athenas adventasset, invenit aram dicatam Deo ignoto. Et ibi igitur etiam *ara tantum et reverentia.* Neque enim pingere Deum ignotum poterant, aut *in ullam humani oris speciem assimulare.* Et tamen non agnoscebatur Athenis verus Deus. Et quamvis verus Deus, sit Deus ignotus, et quamvis verus Deus in re, sub nomine ignoti Dei coleretur Athenis, nondum tamen veri et sine fine viventis Dei nomine colebatur apud Athenas: nam sic jam non opus haberent Paulo prædicante, qui doceret cultum veri Dei.

Basilides] Duos homines diversos astruit Tacitus, et in duobus etiam locis diversis eos constituit, in sententia Freinshemii.

Sic Tac. Hist. lib. II. ubi de monte Carmelo: 'Illic sacrificanti Vespasiano, cum spes occultas versaret animo, Basilides sacerdos, inspectis identidem extis,' &c.

Et Hist. IV. 82. 'Altior inde Vespasiano cupido adeundi sacram sedem, ut super rebus imperii consuleret. Arceri templo cunctos jubet, atque ingressus, intentusque Numini, respexit pone tergum e primoribus Ægyptiorum, nomine Basilidem, quem procul Alexandria plurium dierum itinere et ægro corpore detineri haud ignorabat. Percunctatur sacerdotes, num illo die Basilides templum inisset; percunctatur obvios, num in urbe visus sit: denique missis equitibus, explorat illo temporis momento, octaginta millibus passuum abfuisse. Tunc divinam speciem, et vim responsi ex nomine Basilidis, interpretatus est.'

Certe ex Tacito videntur esse duo Basilides, alter sacerdos in monte Carmelo, alter e primoribus Ægyptiorum, et in Ægypto degens.

Attamen non absolute repugnat, quin potuerit affuisse idem sacerdos in Carmelo monte, simul et apud Ægyptum in templo Serapidis videri adesse; et id innuere videtur Tacitus; quia ille ex *primoribus Ægyptiorum;* et *percunctatur* Vespasianus, an *illo die Basilides templum inisset.* 80. mill. sunt 20. leucæ Gall.

Basilides] Forte talia ministeria in libationibus et sacrificiis Serapidis exhibebantur ab istiusmodi libertis; quod certe obtinuit apud Romanos. Et in ea tantum circumstantia pugnat Sueton. cum Tac. quod *Basilides* ille Suetonio *libertus* sit, Tacito *sacerdos* et vir primarius: in ceteris consentiunt auctores.

extis,[d] 'Quicquid est,'[e] inquit, 'Vespasiane, quod paras, seu domum exstruere, seu prolatare[7] agros, sive ampliare servitia, datur tibi magna sedes, ingentes termini, multum hominum.' Has ambages[f] et statim exceperat fama, et tunc aperiebat:[g] nec quicquam magis in ore vulgi: crebriores apud ipsum sermones: quanto sperantibus[h] plura dicuntur.

79. Haud dubia destinatione discessere: Mucianus An-

quicquid est, *ait*, Vespasiane, quod moliris *animo*, seu *destinas* ædificare prædium, seu extendere arva, sive augere familiam, conceditur tibi ampla sedes, *tibi* immensi fines, *tibi* vis ingens hominum *promittitur. Hæc ambigue dicta etiam confestim rumor vulgaverat, et tunc* ea interpretabatur fama ac *retegebat: et nihil magis in ore hominum; frequentiora apud ipsum colloquia: quanto cupientibus plura ostentantur.*

Haud dubio proposito sese recepere: Mucianus Antiochiam, Vespasianus Cæsa-

7 Ms. Agr. *plantare agros.*

NOTÆ

Nec assentior his, qui apud Suet. delent vocem *libertus*. Debuit enim Suetonius designare sortem hominis et conditionem, cum ejus ministerium descripsisset.

Igitur in sorte et conditione hominis dissentiunt *auctores;* at certe conveniunt in nomine *Basilidis*, quod unum hic quærebatur, nempe ut felix auspicium ex tali nomine captaretur. Omnes omnino libri habent vocem *libertus;* quod non foret, si librarii manus errasset: et qui libros corrigunt critici, sæpius corrumpunt.

[d] *Extis*] Victimarum scil. quas mactaverat sacerdos.

[e] *Quicquid est*] Sic Suet. Vesp. 5. 'Apud Judæam Carmeli Dei oraculum consulentem, ita confirmavere sortes: ut quicquid cogitaret volveretque animo, quantumlibet magnum, id esse proventurum pollicerentur.'

Silet de Basilide, quem hic adesse facit Tacitus, et qui sacerdos Carmeli Dei tale oraculum pronuntiat: nec ideo dissentit Sueton. a Tac. hoc loco; sed tantum in assignanda sorte hominis discrepant auctores.

[f] *Has ambages*] Virg. Æneid. v. 'Talibus ex adyto dictis Cumæa Sibylla Horrendas canit ambages, antroque remugit, Obscuris vera involvens.'

[g] *Aperiebat*] Quæ primum ut incerta et ambigua vaticinia initio exceperat fama; at tunc, moto Oriente, et conversis ad bellum animis pro Vespasiano, jam eadem fama illa oracula ut certa *aperiebat*, et facile explicabat. Neque solum ea vulgabat, sed sensum videbat, elucidabat, et jam clare interpretabatur.

[h] *Sperantibus*] Cepit clar. Harlæus, quasi id dicerent Vespasiano, 'cui plura dicunt, quanto plura sperat.' Sed puto, ii, qui loquuntur apud Vespasianum, ipsimet etiam sperant, et eo plura ipsi dicunt, quo majora sperant: spes enim certe eos lætitia et alacritate evehit. Hinc crebri lætique sermones apud ducem, quo plus sperare et audere velit.

Sperabant ipsi partem victoriæ, partem fortunæ, ac prædæ. Nec

tiochiam,[i] Vespasianus Cæsaream :[j] illa Syriæ, hæc Judææ caput est. Initium ferendi[1 k] ad Vespasianum Imperii Alexandriæ cœptum,[2] festinante Tiberio Alexandro, qui Kal. Jul. sacramento[3] ejus legiones adegit. Isque primus[l] Principatus dies in posterum celebratus, quamvis Judaicus

ream: illa Syriæ præcipua sedes, hæc Judææ. Principium deferendi Vespasiano principatus Alexandriæ cœpit, properante Tiberio Alexandro, qui Kal. Jul. jurare in verba ejus legiones compulit. Eaque prima imperii dies posthac observata, quam-

1 Mallet Cl. Ernestus, *deferendi... imperii;* quod certe usitatius foret. *Brotier.*—2 Cl. Ernestus tentat *captum.* Non ita tamen displicet, *cœptum.* Idem.—3 *In sacram.* Budens.

NOTÆ

ipse Vespasianus loquitur, consilia tantum versat animo. Sed crebri apud ipsum sermones aliorum, etiam multa sperantium. Intellige igitur, quasi scripsisset Tacitus : *eo crebriores apud ipsum sermones, quo a sperantibus plura dicuntur.*

[i] *Antiochiam*] Antiochia Epidaphne, urbs Cassiotidis tractus, in Syria provincia : hodie *Antioche,* urbs præfecturæ Aleppi, in Souria regione imperii Turcici Asiatici. *Tillemonius.*

[j] *Cæsaream*] Cæsareæ multæ fuerunt. Una in Mauretania, unde ipsa *Cæsariensis* dicitur. Altera est Cæsarea, quæ cognominatur Philippi, cujus Matthæus c. 16. mentionem facit, quam exstruxit Philippus tetrarcha Iturææ, et Trachonitidis, Herodis majoris filius, et frater Herodis minoris, in honorem Tiberii Cæsaris. Ea mutato nomine *Paneas* dicta, in provincia Phœnices, ad radices Libani.

Tertia est Cæsarea in Cilicia, Cæsarea ad Anazarbum dicta. Quarta, de qua hic loquitur, quam hoc loco Tacitus Judææ, alii Palestinæ attribuunt. Hæc prius *Turris Stratonis* vocabatur : deinde ab Herode majore instaurata, *Cæsarea* nuncupata est in honorem Augusti, cui etiam templum erexit, et ludos quinquennales dicavit. *Lupanus.*

Cæsarea jam ante excidium Hierosolymorum caput Judææ fuisse videtur ex Josepho, forte jam ab Herode fundatore, vel quia ibi conventus agebant legati Cæsaris, et sic disposuerant Romani, ut opes Hierosolymæ imminuerent, vel ob situm oppidi commodioris.

[k] *Initium ferendi*] Sic Suet. Vesp. 6. 'Ceterum, divulgato facto, Tiberius Alexander præfectus Ægypti primus in verba Vespasiani legiones adegit Kalend. Julii : qui principatus dies in posterum observatus est. Judaicus deinde exercitus quinto idus Julii apud ipsum juravit.'

Sueton. referente Savilio, scribit inchoatum id ab Illyrico exercitu. Inchoatum certe, sed non peractum : nam ibid. Suet. 'et tunc quidem compressa res est, revocatis ad officium numeris parumper.'

Verum igitur initium transferendi imperii fuit Alexandriæ, incipiente Tiberio Alexandro : quia in posterum ille primus imperii dies celebratus est, nempe Kalend. Jul.

[l] *Isque primus*] Dies ille Natalis imperii decore dictus. Spart. Hadrian. 'Tertio iduum earundem Nata-

exercitus v. Non. Jul.[m] apud ipsum jurasset, eo ardore,[4] ut ne Titus quidem filius expectaretur, Syria remeans, et consiliorum inter Mucianum ac patrem nuntius: cuncta impetu militum acta: non parata[5] concione,[6] [n] non conjunctis legionibus.[o]

vis Judaicus miles quintum nonas Jul. apud ipsum sacramentum appellasset, eo impetu et instinctu, ut ne Titum quidem filium opperirentur, e Syria redeuntem, et internuntium consiliorum Muciani ac parentis. Omnia ardore militum transacta sunt: non disposita concione, non convocatis legionibus.

4 Ita libri omnes, præter Rhenanum, qui illa omisit.—5 Amicus Ryckii mallet *imperata.*—6 Sic bene Ms. Agr. Ryckius et recentiores. Perperam in Mss. et veteribus editionibus, *parata cognitione;* [sic tamen Gronovius.] Emendabat Lipsius, *paratu ac concione.* Brotier. Bipont. *consensione.*

NOTÆ

lem imperii statuit celebrandum.' *Lipsius.*

[m] *V. Non. Jul.*] Suet. *V. Idus;* sed eum ad exemplar Taciti emendandum videri, non vane pronuntiat clarissimus Torrentius. *Lipsius. V. Idus* dies undecimus est mensis Julii. *Savilius.*

Cum vicina sit Ægyptus Judææ, verisimilius est tertio post die jurasse legiones Judaicas: non tamen corrigendus Suetonius; sibi relinquendus est.

Non. Jul.] Tertia die Julii mensis.

[n] *Non parata concione*] Sic legerim cum Pichena, non *cognitione,* ut vulgo. *Freinshemius.*

Cognitio ibi, pro *concione,* improprie tamen, et vox ea translata a judiciis. Fuit quasi cognitio aut quæstio illa concio seu convocatio militum legionumque ad principia, cum scil. apud milites concionari vellet dux seu imperator; et cum de aliqua re gravissima deliberaret et consultaret. Is igitur cœtus, seu convocatio seu concilium, dici potuit *cognitio,* licet improprie.

Sic infra Mucianus Antiochiæ apud theatrum, *ubi illis consultare mos est,* idem peragit, quod Vespasianus Cæsareæ. Erat igitur velut consultatio illa convocatio legionum. Quidni igitur et *cognitio* rite vocabitur?

Sic autem infra: 'Namque id ipsum opperiens Mucianus, alacrem militem in verba Vespasiani adegit. Tum Antiochensium theatrum ingressus, ubi illis consultare mos est, concurrentes et in adulationem effusos alloquitur,' &c.

Hunc cœtum tamen infra *concionem* vocat: 'Donativum militi neque Mucianus prima concione, nisi modice, ostenderat:' nec recte dicitur, ut puto, *parata concione.* Non enim paratur, sed vocatur concio; sed bene dicitur *parata cognitio.*

Decuit enim, ut puto, disponi et præparari militum animos, ante vocari, et alia etiam multa præparari. Quo tamen nihil opus fuit, cum summo ardore, instinctu, et impetu omnia perageret miles. Ita ut ne legiones quidem convocatæ aut conjunctæ fuerint.

Cognitione] Alii, *non parata concione.* Ex *concione,* et pro *concione* cognitio, ita ut unum pro alio usurpari possit. *Concio* importat locum, populum, orationem, et cognitionem

80. Dum quæritur tempus locusque,[1] [p] quodque in re tali difficillimum, prima vox, dum animo[q] spes, timor, ratio, casus obversantur; egressum cubiculo Vespasianum pauci milites, solito assistentes[2] ordine,[r] ut Legatum salutaturi, 'Imperatorem' salutavere.[3] [s] Tum ceteri accurrere, 'Cæsa-

Dum investigatur occasio et opportunitas, quodque in tali casu maxime arduum est, prima vox, dum recurrunt animo, spes, metus, causa, pericula; pauci milites pro solito more astantes, exeuntem cubiculo Vespasianum, tanquam legatum salutaturi, principem *appellavere. Tum reliqui affluere,* Cæsarem *et* Augustum, *et*

1 Jac. Gronovius omisit, *que;* quod in Ms. Flor. tres postremæ literæ desint. Nihil mutavi ob ceterorum librorum consensum, Taciti, Scriptorumque usum. *Brotier.*—2 Sic bene Pichena et recentiores e Ms. Flor. Male in Mss. et veteribus editionibus, *adsistunt.* Idem.—3 Ed. pr. et Puteol. *salutari.*

NOTÆ

rei de qua deliberatur aut judicatur; et sic potuit sumi *cognitio* pro ipsa concione. Infra 84. 'Non jus aut verum in cognitionibus,' seu judiciis, scil. quæ in theatro sæpe et pro concione fiebant.

Non parata cognitione] Vertit interpres Gall. quasi nulla fuerit concio militum, quasi nulla oratio habita sit; quod falsum. *Nam militariter locutus* Vespasianus. Non certe *parata cognitio*, seu concio, quia scil. *cuncta impetu militum acta:* sed tamen concio, fuit, et oratio, licet incomta et militaris, nec ante præparata fuerit.

[o] *Non conjunctis legionibus*] Sumsit interp. Gall. quasi non conjuncti essent exercitus Orientis, præcipue scil. Judaicus et Syriacus. Sed Tacitus intelligit tantum de legionibus exercitus Judaici, qui Vespasiano præsens aderat, quod satis patet ex sequentibus: 'Dum quæritur tempus... prima vox, &c. egressum cubiculo Vespasianum pauci milites... imperatorem salutavere.' Singuli exercitus, sive in Judæa, in Ægypto, aut Syria, seorsim imperatorem Vespasianum salutavere, ut et seorsim sacramento ejus adactæ sunt.

Non conjunctis] Non vocatis in concionem legionibus Judaicis apud principia et tribunal.

[p] *Tempus locusque*] Quo nempe convocarentur legiones, *salutarent*que legatum *imperatorem:* quod non temere aut quocumque loco et tempore fieri decuit, præsertim in nova electione; quæ firmari sacramento, bello, ac præliis debuit.

[q] *Dum animo*] Distractus animus inter spem metumque, inter prudentiam et fortunæ casus. Sic ancipiti ducis animo varieque exagitato, tandem cunctationem abrumpunt *pauci milites.*

[r] *Solito assistentes ordine*] Manipuli vicissim suo ordine apud tentorium prætoris seu legati excubabant, et pauci erant præ custodibus prætorianis, qui facto principi assistebant. Et illi pauci milites Vespasianum tanquam *legatum* salutare solummodo debuerunt. At flagrantes animis hi legiones prævenere, et *imperatorem salutavere:* quorum clamore ac lætitia exciti *ceteri*, statim *accurrere.*

[s] *Ut legatum salutaturi, imperatorem salutavere*] Sic apud Curt. l. v.

rem' et 'Augustum,' et omnia Principatus vocabula[t] cumulare: mens a metu[u] ad fortunam transierat. In ipso nihil tumidum,[v] arrogans, aut in rebus novis novum fuit. Ut primum tantæ vicissitudinis[4] [w] offusam oculis caliginem

cuncta imperii decora congerere: animus a formidine ad fortunam transmiserat. In ipso nihil vanum, superbum, aut in novis honoribus novum extitit. Statim atque tantæ multitudinis obversantem aspectui splendorem discussit, militari gravitate

—4 Brotier. cum omnibus fere aliis dedit *multitudinis*, et sic disserit: 'Ita quidem libri omnes. At sensus postulat, *tantæ mutationis;* ut recte monuit J. F. Gronovius. Ita quoque vertit Cl. Gordon: 'As soon as he had recovered the full use of his sight, dazzled at first by the glare of a change so sudden and so mighty, he spoke to them in the language and spirit of a soldier.' Murphy quoque: 'The change, as was natural, dazzled his imagination; but he took time to allay the hurry of his spirits, and then calmly addressed the men in the language of a soldier.' Mallet quidem Trillerus, *tantæ altitudinis;* laudatque Livium XXVI. 45. ubi in describenda mœniorum oppugnatione ait: 'Quidam stantibus scalis, cum altitudo caliginem oculis offudisset, ad terram delati sunt.' Verum diversa narrantur. Et certe *mutatio*, quam *altitudo*, Taciti loco accommodatior. Jam enim dixerat: *Mens a metu ad fortunam transierat.* Sunt tamen, qui *tantæ multitudinis* retineant, et velint caliginem tanta militum multitudine oculis Vespasiani fuisse offusam.' Sic Brot. Dotteville dedit *vicissitudinis*, quod facile potuit a librario in *multitudinis* verti. Reddi meretur Tacito. *Oberl.* Bipont. retinent *multitudinis*.

NOTÆ

'Sub lucis ortum Nabarzanes cum Bactrianis militibus in vestibulo prætoris aderat, titulum solennis officii occulto scelere præferens. Darius signo ad eundem dato,' &c.

Ut legatum] Cæsaris: rectorem scil. provinciæ et exercituum.

[t] *Omnia Principatus vocabula*] Ut Cæsaris, Augusti, Imperatoris, Tribuni, Patris patriæ, Pontificis maximi, &c.

[u] *Mens a metu*] Jam minus metuit adepta fortuna, ea jam se tuebatur. Jam *meliorem*, licet *in bello*, *causam* habere cœpit. 'Tantum simul peditum equitumque, et æmulantium inter se regum paratus, speciem fortunæ principalis effecerant.' Jam sui, jam imperii securus fuit: sic jam *a metu ad fortunam transierat.*

[v] *In ipso nihil tumidum*] Ita decuit per se magnum animum, non attolli per fortunam. Claudiani illud pulchrum et hic aptum: 'Frons privata manet: non se meruisse fatetur, Qui crevisse putat.' Sulpicius tamen Severus scribit assumsisse diadema: quod falsum, nec mos ævi hujus. Mos cœpit a Valeriano, et primus ille principum diademate revinctus.

Nihil tumidum] Sic supra Hist. I. 17. de Pisone Cæsare ascito a Galba: 'Pisonem ferunt statim intuentibus, et mox conjectis in eum omnium oculis, nullum turbati aut exultantis animi motum prodidisse.'

[w] *Tantæ vicissitudinis*] Sæpe legitur *multitudinis;* nempe militum, et populi, qui ad tantam rei novæ lætitiam ac famam undique affluxerant. Nempe, *tantæ multitudinis*, præ paucitate eorum militum, qui *solito assistentes ordine*, illum ut legatum Cæsaris antea salutabant mane, ex more militiæ. At nunc eum Cæsarem ipsum et principem salutant omnes. Tanta

disjecit,[x] militariter locutus,[y] læta omnia[z] et affluentia exce-

locutus, fausta omnia et prospera audivit. Quippe id ipsum expectans Mucianus,

NOTÆ

multitudo offundebat splendorem novo Cæsari, et ex splendore caliginem, quam tandem oculis offusam ut disjecit, militariter *locutus* est.

[x] *Caliginem disjecit*] Vertit interpres Gall. 'Ut prima nubila discussit, sive pulverem disjecit, quem tanta multitudo excitasset.' Nihil ad rem.

Caliginem disjecit] Qui locus ex altero, An. III. 1. intelligendus est, ubi de Agrippina Germanici: 'Postquam duobus cum liberis, feralem urnam tenens, egressa navi, defixit oculos.' Quod alii intelligunt, quasi defixisset seu convertisset in se oculos astantis multitudinis: sed melius est, oculos, seu vultum composuisse ipsam, cum e navi exiret, ut tantam scil. multitudinem mœrentem, mœrens ipsa intueri ac sustinere posset. Aliud mœstitiæ summæ argumentum, aliud summæ lætitiæ ac fortunæ specimen et splendor fuit: et utrinque confusio ac caligo oborta.

[y] *Militariter locutus*] Significat orationem ejus castrensem horridamque fuisse, non cultam forensi aut urbano more. *Lips.*

Militariter locutus] Talia deridet in principe Julianus imperator. Certe doctus et facundus ille supra principem, ideoque indoctos et subrusticos Cæsares facunde illusit; quasi princeps debeat esse ex utroque Cæsar.

Quales certe fuerunt primi principes Romani, quibus *imperatoria virtus* ita dilecta fuit, ita Mars lætus, ut tamen optimas artes, et eloquentiam præcipue, exercerent.

Nec multis id improsperum. Sæpe armis, sed tamen quandoque et verborum lenociniis prensanda retinendaque fortuna est, ut sibi constare et remanere velit.

Testis noster Hercules Gallicus, qui catenis aureis ex ore pendentibus trahit ad se populos, auribusque devinctos ipsos, ac velut ultro captivos, leniter ac feliciter sibi obstringit.

Militariter locutus] Livius l. II. ubi de Lætorio tribuno pleb. 'Rudis in militari homine lingua, non suppetebat libertati animoque.' Sic Galba supra, 'apud frequentem militem imperatoria brevitate' locutus est.

[z] *Læta omnia*] Non *omina*, sed *læta omnia et affluentia:* et rationem reddit; *namque id ipsum operiens Mucianus, &c.* Et forte idem est, quod antea habet: 'et omnia principatus vocabula cumulare.'

Læta omnia] Intellige ab exercitu Judaico, qui tum læta, prospera, et affluentia omnia Vespasiano precatus est et acclamavit, ut etiam mox statim ab exercitu Syriæ, qui eadem alacritate in verba Vespasiani juravit, præeunte Muciano. Et etiam simul a legionibus Ægypti, quæ jam præiverant, pari sacramento, nec impari ardore.

Explicat Clar. Harlæus, quasi læta undique nuntia accepisset Vespasianus. Sed sic partem sententiæ Taciti tantum capit: nam ab exercitu suo primo 'læta omnia et affluentia excepit,' dein et a Syria, &c.

Sic supra, c. 74. 'Fausta Vitellio omnia precantem:' nempe Vespasianum, qui tum talia precabatur Vitellio, idemque exigebat ab exercitu præsente.

Læta omnia] Quæ intelligenda ex mente et historia Josephi, l. IV. 38. Nam ipso teste, tanto ardore tantaque alacritate excepta est fama electi Vespasiani, ut omnes Orientis civitates, hunc diem festum celebrarent,

pit: namque[5] id ipsum opperiens Mucianus, alacrem militem in verba Vespasiani adegit. Tum Antiochensium theatrum ingressus, ubi illis consultare mos est,[a] concurrentes et in adulationem[b] effusos alloquitur: satis decorus etiam Græca facundia,[c] omniumque, quæ diceret atque ageret, arte quadam ostentator. Nihil æque[d] provinciam exerci-

lætum militem sacramento Vespasiani obstrinxit. Tum iniit theatrum Antiochensium, ubi pro more concionem habent oppidani, illosque *confluentes, et in assentationem ultro pronos affatur: satis facundus* et eruditus *etiam Græca eloquentia, qui et omnia, quæ proferret ac faceret, gratia quadam* extollebat atque *ostentabat. Nihil perinde incitavit provinciam legionesque, quam quod affirmabat Mucia-*

5 *Jamque* habent Mss. Flor. Reg. Corb. editio princeps, Pichena et recentiores, quos secutus est Brotier. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *nam.* Lipsius, *jam.*

NOTÆ

et sacrificia facerent, quibus prospera omnia imperatori precarentur. Et cum Berytum advectus esset, multi legati e Syria et aliis provinciis ipsi occurrere ; qui nomine civitatum ipsi coronas offerrent, et epistolas quibus ipsi læta faustaque omnia precabantur.

Læta omnia et affluentia excepit] Diceret Plutarchus εὐτυχίαν ἐπευχομένων τῷ αὐτοκράτορι, *Felicitatem omnem precantibus imperatori.* Cui clamori, quibus votis opponitur silentium et indignatio militum, qui pervicaciter silent, etiam, fausta omnia precantibus ducibus, et proximis tribunali. Vocat Plutarch. in vita Galbæ, τὰ τῶν στρατιωτῶν ὕπουλα καὶ σκυθρωπὰ, *Ægros subtus et tacite infensos militum animos.* Quo silentio et contumacia legiones Vespasiani excepere Vitellium, cum sacramento præivit Vespasianus, et cum fausta omnia Vitellio ipse precaretur.

[a] *Consultare mos est*] Qui mos scilicet plerisque Græcorum et qui oriundi a Græcis. Frontinus 3. Strateg. cap. 2. 'Alcibiades in theatro disseruit, ubi ex more Græcorum locus consultationi præbebatur.'

Justinus l. XXII. 'Agathocles velut Reip. statum formaturus, populum in theatrum concionem vocari jubet.' Inde illud Satyrici de principe oratore, 'et pleni moderantem fræna theatri.' Meminit ejusce ritus Cicero pro Flacco, et alii. *Lipsius.*

[b] *In adulationem*] Hi longe callidissimi assentatores: et certe in eo genere multo maxime Romanis præcellebant Græculi.

[c] *Facundia*] Facundus certe et eruditus Mucianus doctissima commentaria scripserat, quæ sæpe laudat Plinius, et quibus utitur haud dubie Tacitus. Mucianus alter Mæcenas sui ævi.

[d] *Nihil æque*] Sueton. Vesp. 6. 'Plurimum cœptis contulerunt jactatum exemplar epistolæ, veræ sive falsæ, defuncti Othonis ad Vespasianum, extrema obtestatione ultionem mandantis, et ut Reip. subveniret optantis. Simul rumor dissipatus, destinasse Vitellium victorem permutare hyberna legionum, et Germanicas transferre in Orientem ad securiorem mollioremque militiam.'

tumque accendit, quam quod asseverabat Mucianus, 'statuisse Vitellium, ut Germanicas legiones in Syriam, ad militiam opulentam[e] quietamque, transferret; contra Syriacis legionibus Germanica hyberna,[6] cœlo ac laboribus dura, mutarentur.' Quippe et provinciales sueto militum contubernio gaudebant, plerique necessitudinibus[f] et propinquitatibus mixti; et militibus vetustate stipendiorum nota et familiaria castra in modum Penatium diligebantur.[7]

nus, decrevisse Vitellium, ut Germanicus miles transmitteretur in Syriam ad militiam divitem et otiosam: contra Syriaco militi permutarentur castra Germanica, sæva cœlo et laboribus aspera. *Namque et provinciales* ipsi *solito militum consortio delectabantur, multique affinitatibus et cognationibus devincti; et legionibus antiquitate militiæ sueta et amica hyberna instar domorum amabantur.*

6 Ita Rhenanus et recentiores omnes, præter Jac. Gronovium, qui veterum editionum scripturam defendit, *Germanica hyberno cœlo:* sic quoque habent Mss. Vera tamen videtur Rhenani emendatio. Favet Suetonius in Vespas. VI. 'Simul rumor dissipatus, destinasse Vitellium victorem permutare hyberna legionum, et Germanicas transferre in Orientem ad securiorem mollioremque militiam.' Passim ipse Tacitus legionum hyberna memorat. *Brotier.*—7 Male Rhenanus, *dirigebantur*. Idem.

NOTÆ

[e] *Opulentam*] Sic supra Ann. l. XIII. ubi de Corbulone Armeniam reciperante, Syriaci milites 'nitidi et quæstuosi' vocantur, 'militia per oppida expleta.'

[f] *Plerique necessitudinibus*] Provinciales militibus familiarissimos, et milites provincialibus necessitudine, affinitate, et omnibus rebus conjunctos fuisse Cornelius ait: sed hoc posterius quis illi crediderit? 'Provincialis mulier ei, qui ibi meret, contra principum mandata, si nubat,' inquit Ulpianus, 'nuptiæ non sunt.'

Nullæ igitur fuere ex hujusmodi conjunctionibus necessitudines affinitatesve contractæ: nisi in Syria supplendis legionibus, dicamus indicta fuisse per provinciam tirocinia: quemadmodum apud Livium Annali XXXVII. legitur: 'C. Atinium Labeonem, cum provinciam Siciliam et in ea exercitum regeret, jussum in supplementum scribere ex ipsa provincia, si vellet, peditum duo millia, et centum equites.'

Illud si est, eos, qui in patria sua militarent, non videri contra mandata ex eadem uxorem ducere, idque etiam quibusdam mandatis contineri, quod Julius Paulus l. v. responsorum scripsit, huic loco aptissime accommodatur. *Vertran.*

Necessitudinibus] Non quia uxores ducerent ex Syria, sed quia delecti in Oriente milites ex civibus Romanis ibi degentibus: sic habuere familiam, propinquitates, ac necessitudines in hisce locis, et quia ibi omnia aut certe multa stipendia meruerant, *nota his et familiaria castra*, et quasi domus propria diligebantur.

Vel etiam forte quandoque ex sociis asciti in legiones, in cives, et militia Rom. instituti. Sic l. XIII. 35. 'Habiti per Galatiam ac Cappadociam delectus.'

81. Ante Idus[1] Jul.[2] [g] Syria[h] omnis in eodem sacramento fuit. Accessere cum regno Sohemus,[i] haud spernendis[3] viribus; Antiochus,[j] vetustis[k] opibus ingens[4] et inservientium Regum ditissimus: mox per occultos suorum nuntios excitus ab urbe[l] Agrippa,[m] ignaro adhuc[5] Vitellio,[n] celeri navigatione properaverat: nec minore animo Regina Bere-

Ante Idus Jul. Syria universa in iisdem partibus fuit. Adjuncti cum regno, Sohemus, haud exiguis opibus; Antiochus, avitis divitiis potens, et obsequentium regum longe *opulentissimus: dein secretis suorum nuntiis evocatus ex civitate Agrippa, inscio adhuc Vitellio, propero navium cursu advectus erat: nec minori*

1 Budens. *Kal.*—2 Gronovius et Ryckius scribunt *Julias:* Brotierus cum Homero *Julii.*—3 Sic bene Ms. Corb. editio princeps et recentiores. In Mss. Harl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *cum viribus.* Ms. Jes. *spernendus.* Brotier.—4 *Ingens,* Lipsio displicet; et attextum videtur. Certe abesse posset. *Idem.*—5 Sic Rhen. a Budens. Prius erat *ad hoc.*

NOTÆ

[g] *Idus Jul.*] Ante diem quintam decimam Julii mensis.

[h] *Syria*] Id est, Syriacæ legiones et auxilia.

[i] *Sohemus*] Quem Regio insigni decoraverat Nero, cum bellum pararet adversus Parthos, Armeniæ reciperandæ causa.

Sohemus] Ille modo *Rex Libani,* modo Emesenorum appellatur apud Joseph. nisi forte duo sint.

[j] *Antiochus*] Rex Comagenorum, cujus filius Epiphanes pugnam ciens pro Othone vulneratus erat.

[k] *Vetustis*] Id est, *avitis;* et hic errat clar. Harlæus qui vertit, quasi Antiochus pridem opes ipse comparasset. Jam olim longe opulentissimi regum Orientis majores ipsius Antiochi.

[l] *Excitus ab urbe*] Quomodo aut quando ergo illuc venerat? Ex Egesippo disce l. IV. 21. 'Sententiam novi principis de bello Judæorum sciscitari, Vespasiano consilium fuit; misitque Titum filium, et Regem Agrippam. Titus de Achaia revertit, Agrippa Romam contendit, ut apud novum principem locaret gratiam.' *Lipsius.*

[m] *Agrippa*] Agrippa simul veniebat cum Tito ad officium et cultum novi principis, Galbæ nempe: at Titus, audita morte Galbæ, et Vitellii armis, e Corintho in Syriam revertitur; Agrippa Romam venit ad venerationem Othonis.

Sed moto confectoque isto bello civili, puto, priusquam Vitellius Romam adventaret, et accederent magistri dominationis, Agrippa, audito moveri Orientem, et parari bellum pro Vespasiano, mature in patriam revolavit, excitus a partibus Flavianis, et secretis amicorum nuntiis; nempe ne factioni Orientali deesset; et ille reginæ Berenices sororis favore præcelluit apud Vespasianum.

[n] *Ignaro adhuc Vitellio*] *Ignaro,* non certe profectionis Agrippæ, quam tamen et forte ignoravit Vitellius; sed hic aliud vult Tacitus, nempe ignorasse adhuc Vitellium quid in Oriente ageretur. *Ignaro* nempe rebellionis Muciani ac Vespasiani: eo magis, quod *speculatores* nuper nun-

nice[o] partes juvabat, florens ætate formaque, et seni quoque Vespasiano magnificentia munerum grata. Quicquid provinciarum alluitur mari, Asia atque Achaia tenus,[p] quantumque[6] introrsus[q] in[7] Pontum et Armenios patescit, juravere: sed inermes Legati regebant, nondum additis[r] Cappadociæ[s]

affectu, regina Berenice partes fovebat, florens juventa et pulchritudine, et seni etiam Vespasiano non injucunda per splendorem ac magnitudinem munerum. Omnes provinciæ, quas allambit pelagus Asiam usque et Achaiam, quantumque terrarum *introrsus Pontum et Armeniam extenditur, idem sacramentum appellavere: sed legati præerant sine præsidio militari, nondum adjectis legionibus Cappadociæ.*

6 Ms. Flor. et Agr. *quantumcunque.*—7 Sic bene Mss. et veteres recentioresque editiones. In mediis editionibus omissa præpositio, *in.* Brotier.

NOTÆ

tiarant, in ejus verba adactas legiones Orientis.

[o] *Regina Berenice*] De qua Sueton. Tit. 7. 'Nec minus [suspecta] libido, propter exoletorum et spadonum greges, propterque insignem reginæ Beronices amorem, cui etiam nuptias pollicitus ferebatur.' Et infra: 'Beronicem statim ab urbe dimisit, invitus, invitam:' de qua vulgatus est rumor, quod cum Agrippa fratre coiret.

[p] *Asia atque Achaia tenus*] Quæ et aliis provinciis Orientis se adjunxere, et juravere in eadem verba: nam mari etiam alluuntur.

[q] *Quantumque introrsus*] Quotquot erant provinciæ intra seu citra Pontum et Armeniam utramque. Neque enim ultra Pontum aut Armeniam tum Rom. imperii reverentia.

[r] *Nondum additis*] Ex Tacito tamen non apparet penitus inermis 'Cappadocia Pontusque et quicquid castrorum Armeniis prætenditur.' *Savil.* Suet. Vesp. 8. 'Cappadociæ propter assiduos barbarorum incursus legiones addidit: consularemque rectorem imposuit pro equite Rom.' Quod factum puto, cum Alani in Armeniam irrupere. Vere *inermis* Cappadocia, et legiones raro ibi in hybernis: eam tutabantur Syriæ legati et reges vicini sociique et auxiliares: forte et quædam cohortes Rom. dispositæ per præsidia, scil. pro necessitate rerum ac temporum.

Nondum additis] Nobilis interpres cepit, quasi legiones Cappadociæ nondum adjunctæ essent ceteris Flavianorum copiis. Intellige, nondum fuisse additas legiones Cappadociæ, id est, nullas fuisse tum legiones in illo tractu. Dicit *nondum,* quia postea Vespasianus princeps ipse armavit Cappadociam, ibique in castris seu præsidiis legiones collocavit.

Antea Syriæ et Orientis legiones, Cappadociam defendebant. Tac. Ann. VI. 5. 'Dehinc initio ab Syria, usque ad flumen Euphratem, quantum ingenti terrarum sinu ambitur, quatuor legionibus coërcita,' &c. His adde auxilia et accolas reges, imperio Rom. inservientes: qui ipsi et 'inter instrumenta servitutis.'

Nondum additis] Fallitur interpres Gall. qui cepit, quasi ideo *inermes* essent illi *legati,* quia nondum advenissent legiones: quod intelligit de

legionibus. Consilium de summa rerum[t] Beryti[u] habitum: illuc Mucianus, cum Legatis Tribunisque et splendidissimo quoque Centurionum ac militum, venit: et e Judaico exercitu lecta decora. Tantum simul peditum equitumque, et æmulantium inter se Regum paratus, speciem fortunæ Principalis effecerant.

82. Prima belli cura, agere delectus: revocare[1] vetera-

Consilium de universo bello Beryti habitum. Illuc venit Mucianus, cum legatis et tribunis, et clarissimo quoque centurionum ac militum. Et e Judaicis legionibus, quicquid decorum maxime ac splendidum fuit. *Tanta vis simul peditum equitumque, et comitatus* tot *contendentium certatim regum, Imperatorii fastigii speciem exhibuerant.*

Præcipua belli solicitudo, conscribere militem; excire veteranos: designantur

1 Ita Mss. et libri omnes editi. Cf. Ruhnken. ad Vell. Paterc. II. 3. Laudat tamen Lipsius ex nescio quibus libris, *evocare.* Quod immerito illi probabile videtur: licet enim qui revocabantur, vulgo dicerentur, *evocati,* ap-

NOTÆ

legionibus, quæ tum in Oriente. Sed non nisi post aliquot abhinc annos additæ legiones Cappadociæ a Vespasiano jam principe. Forte cum de irruptione Alanorum per Portas Caspias auditum est, (vide Joseph.) et cum auxilia et filium Vespasiani adversus hosce hostes postularent Parthi, tunc tutelæ forte provinciarum vicinarum, et præcipue Cappadociæ, invigilatum est.

[s] *Cappadociæ*] Cappadociam in formam provinciæ redactam regebat eques Rom. jam a tempore Tiberii, et erat inermis, donec Vespasianus ipse legiones addidit, quibus barbarorum incursus reprimeret, forte Alanorum, forte et quibus Parthos retunderet, Armenios ipsos, Iberos, Albanos, &c.

[t] *De summa rerum*] Id est de universa Repub. seu potius de universo bello, quod hic fere idem est.

Sic supra Hist. l. II. 32. 'Suetonius Paulinus dignum fama sua ratus, quia nemo illa tempestate militaris rei callidior habebatur, de toto genere belli censere.' Sic Hist. III. 50. 'ducesque [Flaviani] ad Fanum fortunæ iter sistunt, de summa rerum cunctantes.'

[u] *Beryti*] Ex iis quæ Josephi nobis prodit descriptio, apparet Beryti primo Vespasianum et Mucianum convenisse, et ante actum fuisse inter illos, Tito internuntio, quem Tacitus cum Muciano in Syria locat; prorsus præter necessitatem, si ante fuerint congressi, et aliquid de summa rei decretum.

Sane nihil in Tacito reperias de priore conventu; mirumque videatur, quomodo bini exercituum ductores coram se invicem potuerint compellare, nondum suscepto bello. Si non convenisse statuas, priusquam arma ex publico decreto sumta sint, perierit optimæ orationis materies, quam Tacitus Muciano tribuere omni modo conatur. *Savilius.*

Berytus] Urbs Phœniciæ provinciæ ad oram, in Syria regione: hodie *Bayrut* vel *Berul*, urbs præfecturæ Damasci, in Souria regione imperii Turcici Asiatici. *Tillemonius.*

nos:[v] destinantur validæ civitates exercendis armorum officinis:[w] apud Antiochenses aurum argentumque signatur: eaque cuncta per idoneos ministros, suis quæque locis, festinabantur.[2] Ipse Vespasianus adire, hortari, bonos laude, segnes exemplo, incitare sæpius, quam coërcere; vitia magis amicorum, quam virtutes dissimulans. Multos præfecturis[x] et procurationibus; plerosque Senatorii ordinis honore[y] percoluit, egregios viros et mox summa adeptos;[z]

opulentæ civitates fabricandorum armorum officinis: apud Antiochiam cuduntur nummi aurei et argentei: eaque omnia properabantur per egregios ministros in suis quæque civitatibus. Ipse Vespasianus invisere, incitare, honestos decore, ignaros exemplo, hortari sæpius, quam castigare; dissimulans potius delicta amicorum, quam bonas artes. Plerosque auxit *præfecturis et procurationibus; multos senatori fastigii decore* seu dignitate *exornavit, eximios viros, et qui postea summas digni-*

pellabantur quoque, *revocati;* ut patet ex veteri lapide apud Gruterum p. 524. n. 7.

D. M.
ET MEMORIAE AETERNAE
ATTONI. CONSTANTIS
VET. LEG. XXXII. REMISS
VS. HONESTA. MISSIO
NE. CASTRIS. INTER. CE
TEROS. SVOS. REVOCATVS
QVIQVE. BELLO. INTER
FECTVS. OBIIT. ATTIA
FLORENTINA. CON
IVGI. CARISSIMO
ET. SIBI. VIVA. PONEN
DVM. CVRAVIT. ET. SVB
ASCIA. DEDICAVIT *Brotier.*

2 Ms. Agr. a prima manu, *festinantur.*

NOTÆ

[v] *Revocare veteranos*] Non solum veteranos prætorianos, qui a Vitellio exauctorati fuerant, sed et veteranos legionum, qui honestæ missionis commodis seu præmiis jam fruebantur. Et præcipue de veteranis Orientis hic agitur.

Veteranos] Non modo, qui stipendia meruerant, et qui adhuc sub vexillo habebantur; sed etiam emeriti revocabantur, et qui ideo *Evocati* dicebantur.

[w] *Exercendis armorum officinis*] Virg. 'Omnes arma requirunt, Pars leves clypeos, et spicula lucida tergent Arvina pingui, subiguntque in cote secures; Signaque ferre juvat, sonitusque audire tubarum. Quinque adeo magnæ, positis incudibus, urbes Tela novant,' &c.

[x] *Præfecturis*] Intellige *præfecturas* provinciarum.

quibusdam fortuna[a] pro virtutibus fuit. Donativum[3] militi neque Mucianus prima concione, nisi modice, ostenderat; ne[4] Vespasianus[b] quidem plus civili bello obtulit, quam alii in pace; egregie firmus adversus militarem largitionem,[c] eoque exercitu meliore. Missi ad Parthum[d] Armeniumque legati, provisumque, ne, versis ad civile bellum legionibus, terga nudarentur. Titum instare Judææ,[e] Vespasianum ob-

tates obtinuere; nonnullis fortuna pro bonis artibus fuit. Neque largitionem militi Mucianus ipse *exhibuerat prima allocutione, nisi modicam; et ne Vespasianus quidem plus ostendit civilibus armis, quam alii in pace: eximie validus adversus militarem donationem, ideoque copiis melioribus. Missi oratores ad Parthos et Armenios; prospectumque, ne, intentis ad civicos motus legionibus, relicta a tergo destituerentur. Visum est, ut Titus instaret Judaico bello, Vespasianus occuparet*

—3 Sic bene Pichena e Ms. Flor. Vulgo in Mss. et veteribus editionibus, *donativa.* Brotier.—4 Sic bene Ms. Corb. Rhenanus et recentiores. Ms. Reg. *neque.* Alii Mss. et veteres editiones, *nec.* Idem.

NOTÆ

[y] *Plerosque senatorii ordinis honore*] Sueton. Vesp. 9. 'Amplissimos ordines et exhaustos cæde varia, et contaminatos veteri negligentia, purgavit supplevitque, recensito senatu et equite; submotis indignissimis, et honestissimo quoque Italicorum ac provincialium allecto.'

Scio ea post victoriam maxima ex parte peracta fuisse: sed haud dubie etiam multos participes victoriæ statim in senatum allegit.

[z] *Summa adeptos*] Intellige summa imperia, seu primos in Repub. honores; præturam, consulatum, præfecturas provinciarum majorum. Inter quos forte fuit et Nerva mox princeps, et pater Trajani, qui mox consularis et triumphalis.

[a] *Fortuna*] Plerosque *egregios viros* ex virtute evexit, quosdam ex sola *fortuna.* Nova dominatio omnibus indiget, etiam malis ministris.

[b] *Ne Vespasianus*] Sueton. Vesp. 8. 'Participibus autem victoriæ adeo nihil extra ordinem indulsit, ut etiam legitima præmia non nisi sero persolverit.'

[c] *Adversus militarem largitionem*] *Largitio* hic indefinite sumi debet, nec restringenda ad civile hoc bellum; sed quocumque modo, quacumque occasione, sic firmus fuit.

[d] *Missi ad Parthum*] Suet. Vesp. 6. 'Et e regibus Vologesus Parthus, &c. hic quadraginta millia sagittariorum' promisit.

Ad Parthum Armeniumque] Tum regebat Parthos Vologesus, Armenios Tiridates, ambo fratres Arsacidæ, tum æqui rebus Rom. ut qui pacem et Armeniam a Nerone nuper obtinuissent: et certe illi statim, ut in Oriente, Flavianis partibus accessere.

Misitque rex regum legatos ad Vespasianum, qui 40. equitum millia ipsi offerrent; quos non accepit, ut neque etiam Sarmatas et Jazigas in commilitium ascire voluit Mucianus, ne scil. inter bella civilia aliquid externum molirentur.

[e] *Instare Judææ*] Ut nempe Judaicum bellum patraret profligaretque, expugnata arce seu metropoli, Hierosolymis nempe.

tinere claustra Ægypti[f] placuit. Sufficere videbantur adversus Vitellium pars copiarum et Dux Mucianus et Vespasiani nomen,[g] ac nihil arduum fatis.[h] Ad omnes exercitus Legatosque scriptæ epistolæ, præceptumque, 'ut Prætorianos Vitellio infensos, reciperandæ militiæ[i] præmio invitarent.'

83. Mucianus cum expedita manu,[j] socium magis Imperii, quam ministrum agens, non lento itinere, ne cunctari videretur, neque tamen properans, gliscere[k] famam ipso spatio sinebat: gnarus, modicas vires[1] sibi, et majora credi de absentibus. Sed legio sexta et tredecim[2] vexillariorum millia ingenti agmine sequebantur. Classem e Ponto[l] By-

claustra Ægypti. Adversus Vitellium sufficere videbantur pars militum, et dux Mucianus, et Vespasiani fama; ac nihil difficile fortunæ. Compositæ literæ ad omnes legiones præfectosque, imperatumque ut prætorianos Vitellio infestos, resumendi belli pretio ac mercede incitarent.

Mucianus cum expedito agmine, magis se ferens collegam principatus, quam administrum, non tardo incessu, ne dubitare crederetur, neque tamen festinans, patiebatur increscere famam ipso temporis intervallo: haud ignarus, modicas sibi copias, et ampliora credi de absentibus. Sed legio sexta, et tredecim millia vexillariorum magna specie sequebantur. Naves e Ponto Byzantium advehi jusserat: incertus

1 Sic bene Mss. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *esse sibi*. Brotier.—2 Male Beroaldus, *octo*

NOTÆ

f *Claustra Ægypti*] Joseph. l. IV. 37. Excidii, fuse hanc materiam exequitur: quam Italiæ necessaria sint hæc horrea, quantum undique Ægyptus difficillimos habeat aditus, et quam plenus periculis fuerit portus Alexandrinus, facunde describit. *Savilius.*

g *Vespasiani nomen*] Fama belli majus illud *nomen* quam *Numen* aut Dii adulatorii Othonis: quod tamen potentibus fatis adjutum, quibus scil. 'nihil arduum.'

h *Nihil arduum fatis*] De ramo aureo Virg. VI. 'Namque ipse volens facilisque sequetur, Si te fata vocant; aliter, non viribus ullis Vincere, nec duro poteris convellere ferro.'

i *Militiæ*] Prætorianæ, quam victore Vitellio amiserant.

j *Cum expedita manu*] Cum cohortibus et alis, quæ nullis sarcinis aut machinis graves, et sic magis expeditæ erant, quam legionarii. Et *vexillarii* illi, qui sequuntur, e legionibus delecti.

k *Gliscere*] Scil. augeri, et crescere famam, ipso temporis ac locorum spatio sinebat.

l *Classem e Ponto*] Intelligo classem, quæ Romanis etiam illic ordinaria ad tuendam Ponti oram. Quanta ea fuit? hauries e solo Egesippo l. II. in oratione (cui pulchra placent, eam legat,) Agrippæ: 'Mœotia regna Bosphoranique omnes Romano subji-

zantium[m] adigi jusserat: ambiguus consilii, num, omissa Mœsia,[n] Dyrrhachium[o] pedite atque equite,[3] simul longis navibus versum in Italiam mare clauderet,[p] tuta pone tergum

animi, num, relicta Mœsia, Dyrrhachium tenderet cum *pedite et equite; eodemque tempore insideret occuparetque versum in Italiam pelagus longis navigiis, secura*

****

vexillariorum millia. Idem.—3 Male Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *equite peteret.* Verbum hoc recte omisere Mss. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps et recentiores. Id enim ad *clauderet* referendum. *Brotier.*—

NOTÆ

ciuntur imperio; et illud ante innavigabile pelagus quadraginta naves ad pacem exercent.' *Lipsius.*

Ponto] Pontus Euxinus, mare alluens oras Illyrici late sumti, Sarmatiæ Europææ et Asiaticæ, Colchidis, et Asiæ minoris peninsulæ. Hodie vocamus *Mer Noire*, *Mer Majeure*, et *Pont Euxin.* Est inter Turcicum imperium Europæum, Poloniam, parvam Tartariam, Circassiam, Georgiam, et Natoliam, regiones Europæ et Asiæ recentiorum. De *Ponto* provincia vide notas l. II. c. 6. *Tillemonius.*

[m] *Byzantium*] Deinde Constantinopolis, urbs Europæ provinciæ, in Thracia regione, et ad Bosphorum Thracium. Hodie a Turcis vocatur *Stampol*, et a Francis *Constantinople.* Urbs est Romaniæ provinciæ in Turcico imperio Europæo, et ad fretum Constantinopolitanum, atque ad mare Marmaræ. *Tillemonius.*

[n] *Ambiguus consilii, num omissa Mœsia*] Duobus consiliis inter se diversis distractus Muciani animus, an scil. peteret Mœsiam, ut se Dacis opponeret, vel an omissa Mœsia, contenderet in Italiam, adversus Vitellium. Sicque tunc *Dyrrhachium* venire necessario debuit, quod oppidum in ora Dalmatiæ seu Epiri positum est.

Dubitabat igitur, an iret in Mœsiam, Dacos hostem externum propulsurus, an in Dalmatiam seu Dyrrhachium veniret, Italiam terra marique oppugnaturus: nempe an ea parte, 'pedite atque equite' irrumperet, et 'simul longis navibus versum in Italiam mare clauderet,' ut sic nempe Achaiam Asiamque tueretur a tergo, talibus præsidiis firmatas adversus Vitellium, qui alioqui *inermes* provincias istas invadere potuisset.

Præterea *Vitellium in incerto fore, quam partem Italiæ* ipse *protegeret, si simul* terrestri exercitu *Brundisium Tarentumque*, simul et *infestis classibus* Lucaniæ Calabriæque littora peterentur.

Quod intelligendum, ita ut ille terrestris exercitus, navibus etiam inveheretur Dyrrhachium, aut Brundisium, et dein terra Italiam invaderet. *Lucaniæ* littora hodie oram Neapolitanam appellant.

Num omissa Mœsia] De qua re Josephus l. IV. 39. 'Misit Vespasianus Mucianum in Italiam cum exercitu adversus Vitellium, et cum propter hyemem mari proficisci non sine periculo posset, terra iter facere jussit;' scil. per Cappadociam et Phrygiam.

[o] *Dyrrhachium*] Urbs Taulantiorum populorum in ora occidentali Macedoniæ. Hodie *Durazzo* urbs Albaniæ provinciæ ad sinum Venetum, in præfectura Romeliæ, sub Turcico imperio Europæo. *Tillemonius.*

[p] *Mare clauderet*] Mare Ionium et Adriaticum, inter Græciam, Italiam,

Achaia Asiaque: quas inermes exponi Vitellio, ni præsidiis firmarentur: atque ipsum Vitellium in incerto fore, quam partem Italiæ protegeret, si sibi[4] Brundisium[q] Tarentumque[r] et Lucaniæ[s] Calabriæque[5 t] littora[6] infestis classibus peterentur.

84. Igitur navium, militum, armorum, paratu strepere[u] provinciæ. Sed nihil æque fatigabat,[v] quam pecuniarum

post tergum Achaia et Asia; quæ nudæ objiciebantur Vitellio, nisi copiis munirentur: atque ipsum Vitellium in dubio fore, quam regionem Italiæ defenderet, si simul infensis classibus adirentur Brundisium Tarentumque, et littora Lucaniæ atque Calabriæ.

Itaque strepebant provinciæ apparatu classium, virorum, armorum. Sed nihil

4 Ita Mss. editionesque veteres et recentiores. Rhenanus, *si simul Brundisium;* quod tuetur Ryckius.—5 Ryckius et Gronov. habent *Calab. Lucaniæque.*—6 Ms. Flor. *in litt.*

NOTÆ

et Illyricum. Hodie *Mer Ionienne* et *Golfe de Venise,* inter Turciam Europæam, Italiam recentiorem, &c. *Tillemonius.*

[q] *Si sibi Brundisium*] Nonnulli, *si simul Brund.* i. e. Si simul Brundisium Tarentumque terrestribus copiis, simul 'et Lucaniæ Calabriæque littora infestis classibus peterentur.'

Brundisium] Urbs Calabrorum populorum in Messapia provincia Italiæ. Hodie *Brindisi* Italis, *Brindes* Francis, urbs Terræ *Otranto,* in regno Neapolitano, ad sinum Venetum. *Tillemonius.*

[r] *Tarentum*] Urbs Salentinorum populorum in Messapia provincia Italiæ, et ad mare Ionium. Hodie *Taranto* Italis, et *Tarente* Francis, urbs Terræ Hydruntinæ seu *Otranto,* in regno Neapolitano. *Tillemonius.*

[s] *Lucaniæ*] Lucania, provincia Italiæ regionis ad mare Tyrrhenum Ioniumque. Hodie magna pars Principatus *Citerioris,* cum *Basilicata* fere integra. Hæ sunt regni Neapolitani provinciæ, et parent regi Catholico. *Tillemonius.*

[t] *Calabriæque*] Calabri populi Messapiæ provinciæ in Italia, et ad mare Adriaticum. Hodie pars septentrionalis Terræ Hydruntinæ *Otranto,* in regno Neapolitano ad Orientem, paret regi Catholico. *Tillemonius.*

[u] *Paratu strepere*] Deducto prius in iter destinatum Muciano, redit, ac sermonem de apparatu repetit, non sine turbis; et fortassis, ut Muciani dicta comprobet, 'pecunias esse belli civilis nervos.' *Savil.*

[v] *Fatigabat*] Adhuc in paratu, adhuc in procinctu Mucianus ad expeditionem, et nondum expedit, sed se viæ et expeditioni accingit; ideoque expeditam manum parat, nec admodum properat, ut sic gliscere sui famam ipso tempore sinat.

Fatigabat] Fatigabat præcipue populos et ditissimos provincialium, sociorum et etiam civium, qui vel procurationibus, vel aliis muniis publicis, aut commercio locupletes erant. Et in prædam illi per fas et nefas rapti, per delationes, et similes *iniquitates* spoliati sunt.

conquisitio: 'eos esse belli civilis nervos,' dictitans Mucianus, non jus aut verum in cognitionibus,[w] sed solam magnitudinem opum spectabat. Passim delationes:[x] et locupletissimus quisque in prædam correpti:[y] quæ gravia atque intoleranda, sed necessitate armorum excusata, etiam in pace mansere:[z] ipso Vespasiano, inter initia Imperii, ad obtinendas iniquitates[a] haud perinde obstinante:[1] donec in-

perinde angebat, quam pecuniæ inveniendæ modus: Mucianus prædicans, non alia esse belli civilis robora, *non jus, aut fas in judiciis respiciebat, sed solam magnitudinem divitiarum. Passim* intentæ *accusationes; et opulentissimus quisque in prædam abripiebantur; quæ molesta et intolerabilia, sed* tamen *necessitudine belli tolerata, etiam rebus compositis duravere: ipso Vespasiano, inter primordia principatus, non admodum pervicaci ad exercenda* iniquarum *exactionum flagitia: do-*

1 Ita Mss. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps, Ryckius et recentiores, qui intelligunt, *se.* Dixit quidem Plautus, Aulular. Act. II. Sc. II. 89. 'Id inhiat, ea affinitatem hanc obstinavit gratia.' Placet tamen magis, *obstinato;* ut habent Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus. *Brotier.* Budens. habet, *aut*

NOTÆ

[w] *In cognitionibus*] In judiciis, quæ scil. ad fiscum spectarent.

[x] *Delationes*] Etiam delationes sub Vespasiano! quis non obstupescat, aut indignetur? Igitur similis Neroni Vespasianus! etiam inter arma civilia, quibus forum et lites silent, delatores arrepunt!

Puto, id Mucianus primum ausus, et necessitate belli excusatus est, dein et ipse Vespasianus rerum potitus, facilitate et indulgentia fortunæ, corruptus, et accedentibus magistris dominationis, tandem ausus est in pace, quod alii in bello cœperant: scil. ausus ipse injurias et *iniquitates obtinere.*

Initiis imperii, in multis novo principi condonabat innocentiam Mucianus, ut delationum, cædium, rapinarum, &c. quæ non infima pars sapientiæ politicæ.

[y] *Correpti*] Quasi deliquissent adversus novum principem, aut quasi dissimularent, et alias partes tuerentur: quod tamen exitiabile novo principatu videri potuit. Sed 'nihil arduum fatis.'

[z] *Etiam in pace mansere*] Interp. Gall. Etiam in pace et usque in finem imperii.

[a] *Ad obtinendas iniquitates*] Sic dicitur, 'obtinere injuriam,' Livius l. XXIX. 'Omnium primum ratus tueri publicam fidem, partim edicto, partim judiciis etiam in pertinaces ad obtinendam injuriam redditis, res suas Syracusanis restituit.' Confer, quæso, 'ad obtinendas iniquitates,' cum istis: 'in pertinaces ad obtinendam injuriam.'

Vespasianus inter initia principatus, pervicax non erat ad divites subvertendos, rei pecuniariæ causa, sed nonnunquam necessitati manus dabat, quandoque prædis obviam ibat, donec usus pravis magistris, pessima quæque ipse admisit.

De ejus initio hæc legas. Suet. 16. 'Sunt contra qui opinentur, ad manubias et rapinas necessitate compulsum, summa ærarii fiscique inopia,'

dulgentia fortunæ et pravis magistris didicit aususque est. Propriis quoque opibus Mucianus bellum juvit, largus[2] privatim, quod[3] avidius[4] de[5] Republica sumeret. Ceteri conferendarum pecuniarum exemplum secuti: rarissimus[6] quisque eandem in reciperando licentiam habuerunt.

85. Accelerata interim Vespasiani cœpta, Illyrici[b] exercitus studio, transgressi[1] in partes.[c] Tertia[2] legio exemplum

nec arridente fortuna, et accedentibus *improbis magistris, assuevit* tandem *et ausus est. Propriis etiam divitiis, Mucianus bellum sustinuit, exhibens privatim, quod largius de Rep.* mox *acciperet. Reliqui contribuendarum opum exemplum æmulati* sunt; sed *paucissimi eandem in resumendo libertatem usurparunt.*

Approperata interim Vespasiani consilia, favore Illyricarum legionum, quæ trans-

per vim obstinate.—2 Sic optime Mss. et veteres ac recentiores editiones. Male Rhenanus, *largitus* [quod Ryckius habet.] Frustra tentat Heinsius, *largus privati.* Brotier.—3 Melius, *quo avidius;* ut multis jam observatum. *Idem.*—4 In Ms. Jes. *avidus.*—5 Ms. Reg. *in republ.*—6 Ita Ms. Corb. editio princeps et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *carissimus.*

1 Ita vulgo Mss. editiones veteres et recentiores. Rhenanus perperam omisit, *transgressi.* In Ms. Corb. *transgressa,* uti volebant Freinshemius et Ryckius. Tunc sic distinguendum: *Transgressa in partes tertia legio, &c.* Brotier. Atque ita vertit Cl. Gordon: 'In Mœsia, the third Legion revolting to his party, afforded thence an example to the others there,' &c. Murphy quoque: 'In Mœsia, the third Legion revolted, and drew after them the eighth, and also the seventh,' &c.—2 *Tertiadecima* Budens.

NOTÆ

&c. Suetonius etiam testatur, eundem, progressu temporis, eandem semitam non trivisse: 'creditur etiam procuratorum rapacissimum ad ampliora officia ex industria solitus promovere, quo locupletiores mox condemnaret:' hæc quam nostro consona! *Saliner.*

Sic et Cicero dixit: 'obtinere mendacium,' 'obtinere injuriam.'

Iniquitates] Plin. Paneg. 'Nunquam principibus defuerunt, qui fronte gravi et tristi supercilio, utilitatibus fisci contumaciter adessent; et erant principes ipsi sua sponte avidi et rapaces, et qui magistris non egerent: plura tamen semper a nobis contra nos didicerunt.'

[b] *Illyrici*] Nomine Illyrici intelligitur Pannonia, Mœsia, ac Dalmatia.

[c] *Transgressi in partes*] Illyricum dividebatur in tres provincias; Mœsiam, cui datus hoc tempore præses aut legatus Aponius Saturninus; Pannoniam, cui T. Ampius Flavianus præerat; Dalmatiam, quam Poppæus Sullanus, (nam utriusque nominis dispar occurrit scriptura,) regebat.

In Mœsia tres erant legiones, tertia Gallica, octava Augusta, et septima Claudiana, cum totidem *legatis legionum:* Dillio Aponiano tertiæ, Hist. III. Numisio Lupo octavæ, Histor. III. et Tertio Juliano septimæ legionis legato: atque ille, cum suo munere sponte abiret, ut docet hic locus, suc-

ceteris Mœsiæ legionibus præbuit. Octava erat ac septima Claudiana,[d] imbutæ favore Othonis, quamvis prælio non interfuissent.[e] Aquileiam[3] progressæ,[f] proturbatis, qui de

iere in partes. Tertia legio exemplo fuit ceteris Mœsiæ copiis. Octava legio *erat ac septima Claudiana, pronæ in partes Othonis, licet pugnæ non affuissent. Aquileiam* jam *advectæ, exterritis rejectisque, qui de clade Othonis admonebant,*

3 Sic Mss. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Aquil. jam progr.*

NOTÆ

cessorem habuit Vipsanium Messallam. Hist. III.

In Pannonia quoque tunc erant duæ legiones; septima Galbiana, cui legatus Antonius Primus; et tertiadecima Gemina, ab exstructis amphitheatris ex Italia remissa, cui legatus hoc bello Vedius Aquila, qui ultimo quoque bello legatum egerat. III. Hist. et II.

In Dalmatia unica duntaxat legio erat, undecima nempe Claudiana; (decimaquarta in Britanniam traducta;) et legatus ejus Annius Bassus. Hist. III.

Quoad tempus Illyricæ a Vitellio defectionis, Sueton. Vit. 15. faculam allucet, 'octavo imperii mense desciverunt ab eo exercitus Mœsiarum atque Pannoniæ;' ut in Augusti mensis principium aut Julii finem incidisse videatur. *Savilius.*

[d] *Claudiana*] Quia a Claudio principe delecta erat.

[e] *Quamvis prælio non interfuissent*] Igitur non interfuere prælio Bedriacensi tres istæ legiones, *tertia, octava* et *septima Claudiana.* Unde colligi possit, huic affuisse tres alias legiones, duas Pannonicas, *septimam* scil. *Galbianam,* et *tertiamdecimam,* et Dalmaticam, scil. *undecimam Claudianam.*

Abfuit *quartadecima,* quæ item in Pannonia; missi *vexillarii* ex quartadecima, et hi prælio affuerunt, teste Tac. *Præmissi* vexillarii ex tribus legionibus Mœsicis, qui *præmissi* affuerunt prælio, vel partim Brixelli mansere cum Othone, partim pugnavere ad Bedriacum.

Intelligunt, bina millia præmissa esse ex qualibet legione, ita ut sex millia Mœsicorum affuerint; quod tamen repugnare videtur verbis Taciti; etiam et Suetonii. Non enim *bina e tribus legionibus millia,* sed bina e singulis legionibus præmissa diceret Suetonius. Ipsæ legiones Aquileiam tantum advenere, unde in hyberna remissæ sunt.

[f] *Aquileiam progressæ*] Suet. Vesp. 6. scribit non tres legiones, sed duo millia ex tribus legionibus Aquileiam progressa. Sed in dubio errore deductus. *Savilius.*

Legiones Mœsicæ, sive *bina millia* ex unaquaque earum, (utrumque enim boni æquique facio, nam minimum id discrimen et scriptoribus crebrum, vel eæ eodem intervallo iter fecere, quo Dalmatiæ et Pannoniæ miles: 'fuere quatuor legiones, e quibus bina millia præmissa, ipsæ modicis intervallis sequebantur:' Tacitus.) obvios Vitellianos habuerunt, qui victum et fato functum Othonem nuntiabant, seque ad transitionem hortabantur; quo ægre accepto, laceratis Vitellii vexillis, nuntiisque fugatis, Aquileiam sese receperunt:

Othone[g] nuntiabant, laceratisque vexillis,[h] nomen *Vitellii*

discerptisque signis, quibus nomen Vitellii *inscriptum* erat, *tandem abrepta pecunia*,

NOTÆ

ubi post sacrilegia rapinasque, sibi metuentes, in Vespasiani verba juraverunt.

Suet. c. 6. ‘ Mœsiaci exercitus bina e tribus legionibus millia missa auxilio Othonis, postquam iter ingressis nuntiatum est, victum eum, ac vim vitæ suæ attulisse, nihilo secius Aquileiam usque perseverarunt, quasi rumori minus crederent: ibi per occasionem ac licentiam omni rapinarum genere grassati,’ &c. Noster: ‘ tertia legio exemplum ceteris,’ &c.

En Tacitus affluenter, dum Mœsici essent in itinere, *proturbatis qui de Othone:* quæ jejune a Sueton. dicta sunt: ‘ nihilo secius Aquileiam usque perseverarunt, quasi rumori minus crederent.’ Contra Suetonius diffuse narrat militum gesta, in Aquileia, *ibi per occasionem, &c.* quæ Tacitus scripsit nimis astricte, *Aquileiam progressæ hostiliter egerant*. Salinerius.

Aquileiam progressæ] Forte verisimile est, legiones Mœsicas nondum ingressas fuisse Aquileiam tunc cum hortantur Othonem, supra c. 46. ‘ Præmissi e Mœsia . . . legiones Aquileiam ingressas, nuntiabant.’ Sic bonum animum habere jubebant, et vero addebant. Forte nec satis verum, quod habet Tacitus hocce loco 85. si sequimur Sueton. Oth. 6. ‘ Mœsiaci exercitus bina e tribus legionibus millia missa auxilio Othonis, postquam iter ingressis nuntiatum est, victum eum ac vim vitæ suæ attulisse, nihilo secius Aquileiam usque perseverarunt, quasi rumori minus crederent: ibi . . . . omni rapinarum genere grassati,’ &c.

Itaque, teste Sueton. videntur accepisse nuntium cladis, et mortis Othonis, nuntiosque proturbasse, priusquam ingrederentur Aquileiam.

Sed cum etiam dissideat Suetonius in aliis circumstantiis a Tacito, ut cum tribuit *præmissis*, vim illam, furta, et raptus, quos tamen Tacitus tribuit ipsis legionibus, standum Tacito nostro.

Et verisimilius videtur, esse præmissa, vel e tribus Mœsicis legionibus duo millia vexillariorum, ut vult Suetonius, quæ affuerunt prælio, aut e quatuor legionibus, ut vult Tacitus; quibus sic et vexillarii Quartadecimanorum accersendi fuerint: ita ut quatuor hæ legiones, *Tertia, Octava, Septima Claud.* et *Quartadecima* præmiserint bina millia vexillariorum; aut si sentis cum Suetonio, bina millia præmissa sint ex tribus Mœsicis legionibus: ita ut vexillarii Quartadecimanorum diversi ac distincti a vexillariis Mœsicis fuerint. Quæ Suetonii maxime pugnant cum Tacito, qui vult præmissos illos affuisse præsentes Othoni ad Brixellum, et Quartadecimanos vexillarios prælio Bedriacensi victos esse.

Et frustra miscentur aut conciliantur auctores: sicque historiam magis obscurant interpretes. Distinguendæ sunt tantum circumstantiæ, in quibus dissident, et quilibet auctor sibi relinquendus.

[g] *Proturbatis, qui de Othone*] Id est, Spretis rejectisque, qui victum eum, et vixisse dicebant. Quod Suet. dixit, ‘ rumori eos non credidisse,’ ut solent homines in spem suam proni. *Lipsius.*

Proturbatis, id est, disjectis, propulsis, fugatisque: est enim hoc plusquam *spretis*. Violentiam quippe arguit clare, cum addit: ‘ laceratisque

præferentibus, rapta postremo pecunia[i] et inter se divisa, hostiliter egerant. Unde metus, et ex metu consilium:[j] 'posse imputari Vespasiano, quæ apud Vitellium excusanda[k] erant.' Ita tres Mœsicæ legiones per epistolas alliciebant Pannonicum exercitum, aut abnuenti vim parabant.[4] In eo motu[5] Aponius[l] Saturninus, Mœsiæ rector, pessimum facinus audet, misso Centurione[m] ad interficiendum Tertium[6]

et inter se partita, hostili animo egerant. Unde timor, et ex timore consultum: posse meriti loco tribui Vespasiano *ea*, quorum venia postulanda a Vitellio foret. *Sic tres legiones Mœsicæ solicitabant per literas Pannonicum militem, aut recusanti vim intentabant. In eo tumultu Aponius Saturninus, præfectus Mœsiæ, deterrimum scelus molitur, misso centurione ad occidendum Tertium Julianum, lega-*

4 Sic Mss. et libri editi. Omisit Rhenanus, *Pannonicum exercitum, aut abnuenti vim parabant.* Restituit Lipsius.—5 Sic bene Mss. editiones veteres et recentiores. Male Beroaldus, *metu.* Brotier.—6 Male Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Tectium Julianum.* Idem.

NOTÆ

vexillis,' &c. Sic supra l. I. 'Celsum infestis pilis proturbant.'

Qui de Othone nuntiabant] Id est, qui mortem Othonis nuntiabant. *Pich.*

[h] *Vexillis*] Hinc observandum vexilla imperatoris nomine inscribi solita. Sic et Suet. Vesp. 6. 'Nomenque ejus vexillis omnibus sine mora inscripserunt.' *Vertranius.*

[i] *Pecunia*] An pecuniam publicam Aquileiæ civitatis et provinciæ interverterunt? an pecuniam, quæ pro more militiæ apud principia cujusque legionis in fiscis deponebatur? Certe ex Sueton. Vesp. 6. 'Omni rapinarum genere grassati sunt.'

Forte potius in socios et paganos aut etiam publici exactores grassati illi: et pecuniæ apud principia depositæ, ut patrimonio suo, parcere debuit miles; ibi viaticum ducis et stipendia militum.

Rapta ... pecunia] Cepit interpres Gall. quasi pecuniam solvendo stipendio destinatam rapuissent. Forte rapuerunt pecuniam publicam, aut eam quæ apud principia in usus belli deponebatur. Sic supra de seditione qua vexatus Germanicus Ann. I. 37. 'Legiones reduxit turpi agmine, cum fisci, de imperatore rapti, inter signa interque aquilas veherentur.'

[j] *Unde metus, et ex metu consilium*] Sic Suet. Vesp. 6. 'Cum timerent, ne sibi reversis reddenda ratio ac subeunda pœna esset, consilium inierunt eligendi creandique Imperatoris.'

[k] *Quæ apud Vitellium excusanda*] Id est, posse Vespasianum iis obligari, quæ contra Vitellium, etiam si non pro ipso Vespasiano facta fuissent. *Ferrettus.*

[l] *Aponius*] Hic filius Aponii, de quo Sueton. Calig. 38. 'Aponio Saturnino inter subsellia dormitante, monitum a Caio præconem, ne prætorium virum ... præteriret: nec licendi finem factum, quoad tredecim gladiatores HS. nonagies ignoranti addicerentur.' Nonagies sestertium sunt 225,000. coronati.

[m] *Misso Centurione*] Qui haud dubie secum trahebat agmen, centuriam

Julianum, septimæ legionis Legatum,[n] ob simultates, quibus causam partium prætendebat. Julianus, comperto discrimine, et gnaris locorum ascitis, per avia Mœsiæ, ultra montem Hæmum[o] profugit: nec deinde civili bello interfuit, per varias moras susceptum ad Vespasianum iter trahens, et ex nuntiis[p] cunctabundus, aut properans.

86. At in Pannonia XIII. legio ac VII. Galbiana, dolorem iramque Bedriacensis pugnæ retinentes, haud cunctanter Vespasiano accessere, vi præcipua Primi Antonii. Is legibus nocens et tempore Neronis falsi damnatus, inter alia belli[q] mala, Senatorium ordinem reciperaverat. Præpositus a Galba septimæ legioni, scriptitasse Othoni credebatur, Ducem se partibus offerens:[r] a quo neglectus,[s] in nullo

tum septimæ legionis, ob inimicitias, quibus causam factionum obtendebat. Julianus, audito periculo, et assumtis qui regionem noscerent, per amota loca aversaque itinera *Mœsiæ, fugit ultra juga Hæmi montis: nec postea civilibus præliis affuit, differens viam* seu profectionem *ad Vespasianum susceptam per varias cunctationes, et ex rumoribus nectens moras, aut festinans.*

At in Pannonia tertiadecima legio et septima Galbiana, quæ tristitiam et iram Bedriacensis prælii retinebant, haud mora, Vespasiano adjunctæ sunt, opera præcipue Antonii Primi. Is juxta leges, imperante Nerone, falsi convictus, inter alias belli calamitates, senatoriam dignitatem receperat. Præfectus a Galba septimæ legioni, ferebatur sæpe scripsisse Othoni, ducem se factioni ostendens: a quo spre-

NOTÆ

seu manipulum militum. Neque unus centurio sine milite tale facinus ausus foret: sic fieri solere et in talibus facinoribus, patet ex Tacito, multis locis.

[n] *Septimæ legionis Legatum*] Nempe *septimæ* legionis Claudianæ, quæ in Mœsia. Nam infra Antonius Primus præpositus a Galba septimæ legioni, quæ *Galbiana* dicebatur, et quæ in Pannonia merebat.

[o] *Per avia Mœsiæ, ultra montem Hæmum*] Quatuor Mœsias Ptolemæus facit; in Europa duas, superiorem et inferiorem; in Asia majorem et minorem. De Europæa hic loquitur, quæ *Bosnia*, et *Servia*, et *Bulgaria* vulgo dicitur, ditionis Turcarum. *Lupanus.*

Hæmum] Hæmus, mons Macedoniæ, Thraciæ, et Mœsiæ: hodie *Monte Argentaro* vel *Costegnas* in Macedonia, Romania, et Bulgaria, provinciis præfecturæ Romeliæ, sub Turcico imperio Europæo. *Tillemon.*

[p] *Ex nuntiis*] Scil. prout res succedebant, prout res Flavianis secundæ aut adversæ ei renuntiabantur, cunctabatur in via, aut properabat: quare et illi ademta prætura; quæ mox tamen reddita.

[q] *Belli*] Intelligit bellum Galbæ adversus Neronem, cui se hostem profitebatur Antonius, forte quasi vi ac sævitia Neronis, non jure ejectus senatu esset. *Inter alia* hujus *belli mala*, restitutus ordini Antonius, dein et præpositus septimæ Galbianæ legioni.

[r] *Ducem se partibus offerens*] Haud

Othoniani belli usu fuit: labantibus Vitellii rebus, Vespasianum secutus, grande momentum addidit; strenuus manu, sermone promtus,[t] serendæ in alios invidiæ artifex, discordiis et seditionibus potens, raptor, largitor, pace pessimus, bello non spernendus. Juncti inde Mœsici ac Pannonici exercitus, Dalmaticum militem traxere, quanquam Consularibus Legatis nihil turbantibus. Titus Ampius Flavianus[1] Pannoniam, Poppæus[2] Silvanus Dalmatiam tenebant,[u] divites senes. Sed[3] Procurator[v] aderat[4] Cornelius Fuscus,

tus, nullo usu fuit bello Othoniano: nutante Vitellii fortuna, Vespasiano accedens, ingens momentum adjecit; fortis prælio, oratione promtus, serendi in alios odii peritus, dissensionibus et bellis civilibus prævalidus, prædator, munificus, pace deterrimus, bello non temnendus. Dein junctæ simul *Mœsicæ ac Pannonicæ legiones, Dalmaticum exercitum allexere, quamvis legati consulares nihil moverent. Titus Ampius Flavianus obtinebat Pannoniam,* et *Poppæus Silvanus Dalmatiam, senes locupletes. Sed aderat Cornelius Fuscus procurator, florens ætate, nobilis stirpe.*

1 Sic bene Lipsius et Pichena e Ms. Farnes. et ipso Tacito, Hist. III. 4 et 10. A Ms. Reg. et editione principe abest, *Ampius.* Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Titus Fabianus.* Infra Hist. III. 4. iidem Mss. Harl. Bodl. Jes. habent, *Tum pius Flavianus,* et Hist. III. 10. Ms. Corb. *Titum Ampium Flavianum.* Brotier.—2 Brotier. habet *Pompeius,* et ita lectionem suam defendit: 'Sic bene Mss. Reg. Corb. Agr. et editio princeps. Ms. Flor. et Pichena, *Poppæus.* Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Pompeius Syllanus;* at iidem Mss. infra Hist. III. 50. et IV. 47. habent, *Pompeius Silvanus.* T. Ampius Flavianus et Pompeius Silvanus inter curatores aquarum memorantur, sed corrupte, ut recte monuit Ryckius, apud Frontinum, de Aquæductibus, lib. II. p. 251. *Vespasiano tertium et Cocceio Nerva consulibus, Pompeius Silvius,* corrige, *Silvanus: Silvino,* corrige, *Silvano,* successit, *Valerio et Messalino,* corrige, *Domitiano secundum et Valerio Messalino, consulibus, T. Anius Flavianus,* corrige, *T. Ampius Flavianus.*' Sic *Brot.* Bipont. habent *Poppæus.*—3 Rhenanus, *et procur.*—4 Ms. Corb. *sed procur. erat.*

NOTÆ

dubie post cædem Galbæ: sed *neglectus* est ab Othone, qui raptum per scelus imperium, tamen per bonos retinere maluit, et scelerosum perfidiosumque hominem vitavit.

[s] *Neglectus*] Haud dubie, quia ab exilio revocatus a Galba, et restitutus ordini erat; hinc metuendus Othoni, et etiam spernendus; et quia olim flagitii seu falsi damnatus, Ann. l. XIV. sic ille tenui auctoritate et mala fama in vulgus: nam licet injustis armis, tamen afferri obtendique bonas artes utile fuit.

[t] *Sermone promtus*] Facundus, et qui facile ac scite loqueretur, ut patet infra.

[u] *Tenebant*] Id est, regebant, ut legati consulares; qui nempe legatis legionum, legionibusque, et ipsis provinciis præerant: et ipsi, quia *senes,* et *divites,* non turbabant; prudenter quidem: *sed procurator . . . vigens ætate* Fuscus, *acerrimam bello facem prætulit.* Igitur bene, *sed, &c.*

[v] *Sed Procurator*] Cujus provinciæ

vigens ætate, claris natalibus. Prima juventa, quietis[5] cupidine,[w] Senatorium ordinem exuerat: idem[6] pro Galba Dux[x]

Initio juventæ, senatorium decus reliquerat, otii desiderio: is dein *pro Galba dux*

5 Ita libri omnes. Tentant quidem eruditi viri Grotius et Huetius, *quæstus cupidine;* quod olim Mela petitione honorum abstinuerat, ut per procurationes pecuniam certius citiusque quæreret; ut dictum est supra Annal. xvi. 17. Nihil tamen mutaverim. Nihil quoque mutavit Cl. Gordon: 'He had in his early youth, from a passion for solitude and repose, divested himself of the dignity of a Senator.' Murphy sic vertit: 'In his youth he had resigned his Senatorian rank, to seek in solitude a retreat from public business.' Et certe id quietem innuit, quod dux coloniæ suæ pro Galba steterit. Mutantur autem hominum studia. Potuit ergo Fuscus prima juventa quietem, deinde pericula sectari. *Brotier.*—6 Male Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *idemque pro Galba.* Idem.

NOTÆ

procurator esset, Pannoniæ, an Dalmatiæ, minime traditur; ideo credendum est, utriusque; nam inferius apparet, eum apud utrumque exercitum auctoritatem habuisse. *Pichena.*

Sed procurator aderat] Vertunt, quasi procurator esset utriusque provinciæ. Sic Albinus utriusque Mauretaniæ procurator fuit. Infra tamen *procurationem adeptus*, non *procurationes.* Attamen, quia audaciæ promtæ Fuscus, et magnæ statim auctoritatis, ut inter senes et cunctantes legatos, facile pro suo jure se multis non modo provinciis, sed et classibus, immiscuit. Rebus turbidis procuratores se magnam Reipub. partem faciunt, simul et magnam partem cladium.

[w] *Prima juventa, quietis cupidine*] Non sane quieti hic homo ingenii, ut sequentia ostendunt. Lege *quæstus cupidine*, et expone ex illo loco Ann. xvi. 'Mela quibus Gallio et Seneca parentibus natus, petitione honorum abstinuerat, per ambitionem præposteram, ut eques Rom. consularibus potentia æquaretur: simul acquirendæ pecuniæ brevius iter credebat per procurationes administrandis principis negotiis.' *Grotius.*

An prima juventa quietis cupidus Fuscus? sed quis etiam prima juventa tantopere lucri cupidus, ut ideo senatorium ordinem exuat? Nihil mirum de Mela, qui tantum eques Rom. et cum præcipue vectigalia curarent, et procurationes haberent equites Romani, et quia fratres Melæ summis honoribus evecti erant: quod nobilitati familiæ sufficiebat.

At mirum hic, quod juvenis claris natalibus, senatoriam dignitatem, et, ut ita dicam, nobilitatem suam exuat, ut procurator fiat, ut ingentem vim pecuniæ cumulet; hoc stupendum in juvene nobili, et quidem *prima juventa.*

Certe puto fuisse illum natura et ingenio mobilem, ita ut prima juventa otium et quietem amarit, quam tandem pertæsus, postea sese rebus turbidis immiscuit, eo animo et impetu, qualem hic describit Tacitus.

Sæpe enim fit, ut qui in pace nullius auctoritatis aut momenti sunt, in turbis ac motibus audacissimi sint et acerrimi instigatores, ut malint *nova*, licet *ambigua* et periculosa, quam certas et olim partas opes, quibus quiete et tranquille frui possent.

Itaque *prima juventa* cupidus quietis Fuscus, dein post otium, avidus turbæ, discordiarum, et belli. Sunt

coloniæ[y] suæ, eaque opera Procurationem adeptus,[7] susceptis Vespasiani partibus, acerrimam bello facem prætulit: non tam præmiis periculorum, quam ipsis periculis lætus: pro certis et olim partis nova, ambigua, ancipitia[8] malebat. Igitur movere et quatere, quicquid usquam ægrum[z] foret,

civitatis suæ, eoque officio meritus procurationem, amplexusque Vespasiani partes, acribus ministeriis bellum adjuvit; non tam discriminum pretio, aut præda, *quam ipsis discriminibus lætus:* ille *pro certis opibus et olim acquisitis, recentia, incerta, periculosa præferebat. Igitur incipiunt turbare, et moliri*, ac labefacere *quicquid*

7 Male Ms. Corb. et editio princeps, *adeptus est.* Brotier.—8 Brotierus habet *et ancipitia:* et ita Mss. et editiones veteres. In recentioribus editio-

NOTÆ

qui inter negotia exoptent otium, quod si adepti sint, tamen eos statim pœnitet prioris voti. Sic est ingenium hominis; in bello, in negotiis quietem cupimus, dein et in otio negotium: ita qui quietem prius amavere, data occasione, maxime prorumpunt in bella ac turbas.

Quietis] Potuit Fuscus primo amare quietem ob atrocitatem temporum, et præsertim imperante Nerone: tum enim exitio erat stirpis claritudo, ut et magna virtus atque industria.

Sed rebus motis contra Neronem, se statim ducem coloniæ suæ accommodavit pro Galba, et tum meliora altioraque sperare cœpit. Nec defuit fortuna. Galba quippe eum statim procuratione amplissima exornavit; dein et pro Flavianis etiam majora molitus est.

Repete ex Ann. XVI. 35. ultima verba Thraseæ ad Quæstorem consulis, qui senatusconsultum ei attulerat: 'Specta, juvenis, et omen quidem Dii prohibeant. Ceterum in ea tempora natus es, quibus firmare animum expediat constantibus exemplis.' Et ibid. 26. ad Rusticum Arulenum: 'Multum ante secum expenderet, quod tali in tempore capessendæ Reipubl. iter ingrederetur.'

Id evincit, potuisse Fuscum juvenem, respicientem ad tempora sua, *cupidine quietis, senatorium ordinem* exuere. Et certe tum quiescebat, 'beatus procul negotiis' in provincia, ubi *pro Galba dux coloniæ suæ* fuit, rebus motis adversus Neronem.

Quietis cupidine] Cujus statim pœnituit. Nam statim novo motu Vindicis, 'pro certis et olim partis opibus, nova, ambigua, ancipitia malebat;' periculis magis lætus, quam præmiis: quibus scil. præmiis jam fruebatur, si frui partis sciret aut posset vir animi inquies: 'Serviet æternum qui parvo nesciet uti.'

[x] *Pro Galba Dux*] Forte aliquid susceperat adversus Neronem, cum ille destitutus est: forte tum in Galbianas partes traxerat coloniam, simulque provinciam

[y] *Dux coloniæ* Non, ut vult Clar. Harlæus, a Galba institutus est dux coloniæ suæ; sed se ipse Fuscus ducem fecerat pro Galba contra Neronem, ut fit *turbidis rebus.* Tum quisque se pro libito *partem Reipub.* facit; in cujus rei gratiam, procurationem a Galba accepit, non coloniæ solum, sed totius provinciæ

[z] *Ægrum*] Quotquot nutabant, dubitabantve, et in res novas proni e-

aggrediuntur.[9][a] Scriptæ in Britanniam ad quartadecimanos, in Hispaniam ad primanos[b] epistolæ: quod utraque legio pro Othone, adversa Vitellio fuerat. Sparguntur per Gallias literæ:[c] momentoque temporis flagrabat ingens bellum, Illyricis[d] exercitibus palam desciscentibus, ceteris fortunam secuturis.[e]

usquam ægrum esset, aut nutaret. *Missæ in Britanniam literæ ad quartadecimanos, in Hispaniam ad primanos; quod ambæ hæ legiones pro Othone stetissent adversus Vitellium. Passim scriptæ per Gallias epistolæ; et brevi tempore exardebat immensum bellum, Illyrico milite aperte rebellante, reliquis, ut fortuna daret, accessuris.*

nibus omissa copula, *et*.—9 Sic bene Mss. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. editiones veteres et recentiores. Male Beroaldus, *aggreditur*. Hæc enim non ad unum Fuscum, sed ad Vespasianum ceterosque Flavianarum partium duces pertinent. *Brotier*.

NOTÆ

rant. Hæc enim præcipua ægritudo in membris partibusque Reipub. cum nempe nihil certum usquam fidumque imperantibus existat, cum partes imperii in se ipsas dissideant certentque, cum in sua viscera civitas arma induit, velut a semet abrupta et distracta.

Sic supra Hist. I. 4. 'Repetendum videtur .... quid in toto terrarum orbe validum, quid ægrum fuerit.'

[a] *Aggrediuntur*] Ad Vespasianum ceterosque suarum partium duces respicit. *Pichena.*

Hoc forte referendum ad illa verba quæ supra: 'accelerata interim Vespasiani cœpta,' &c. et ad illa sequentia: 'dum hæc per provincias a Vespasiano ducibusque partium geruntur,' &c.

Aggrediuntur] De Vespasiano, Muciano, aliisque magistris seu ministris novæ dominationis id intelligendum.

Aggrediuntur] Præcipue Antonius et Fuscus, qui veluti faces belli, quicquid ubique ægrum fuit, movebant, excitabant, quatiebant, ut tandem res in bellum invalescerent, erumperent.

[b] *Ad primanos*] Vocatur legio hæc supra, *prima Adjutrix*, seu *prima Classica.*

[c] *Per Gallias literæ*] Nempe ad proceres Galliarum, ut scil. res turbarent, faverentque partibus. Quem prætextum arripuit Civilis et alii Belgicæ principes. Ad Civilem proprias in id literas scripserat Antonius.

[d] *Illyricis*] Intelligit duas legiones Pannoniæ, *septimam Galbianam* et *tertiam decimam Geminam;* tres Mœsicas, scil. *septimam Claudianam, tertiam Gallicam*, et *octavam Augustam:* quibus additæ 16. alæ et multæ cohortes. Nam post victoriam Cremonensem adjunxit se *undecima Claudiana* e Dalmatia.

[e] *Ceteris fortunam secuturis*] Nempe *quartadecimanis;* qui simul et traxere alias legiones Britannicas: et etiam *primanis;* qui et allexere decimam ac sextam in Hispania.

Galliæ inermes erant, sed tributis opibusque juvare partes poterant. Et certe dictæ hæ legiones victoriam tantum et *fortunam* secutæ sunt, nondum tamen profligato prorsus bello.

87. Dum[1] hæc per provincias a Vespasiano Ducibusque partium geruntur, Vitellius contemtior in dies segniorque, ad omnes municipiorum villarumque amœnitates[f] resistens, gravi urbem agmine petebat. Sexaginta millia armatorum[g] sequebantur, licentia corrupta: calonum numerus amplior: procacissimis[h] etiam inter servos[2 i] lixarum ingeniis: tot

Dum hæc per provincias aguntur a Vespasiano et ducibus factionis, Vitellius vilior in dies et inertior, ad omnes coloniarum prædiorumque delicias divertens desidensque, tendebat Romam cum *importuno comitatu. Sexaginta millia militum sectabantur, lascivia depravata: lixarum multitudo major; petulantissimis etiam*

1 Ms. Corb. *Cum hæc.*—2 Ita libri omnes. Male tentat Lipsius, *inter severos.* Servorum enim procacissimi lixæ. *Brotier.*

NOTÆ

[f] *Villarumque amœnitates*] Suet. Vitell. 10. 'Namque itinere inchoato, per medias civitates, ritu triumphantium vectus est: perque flumina delicatissimis navigiis, et variarum coronarum genere redimitis, inter profusissimos opsoniorum apparatus.'

[g] *Sexaginta millia armatorum*] Valens e Germania collegerat quadraginta millia armatorum, præter legionem Italicam, et octo cohortes Batavorum, &c. Cæcina triginta millia, præter alam Syllanam, &c. 'Vitellius tota mole belli secuturus,' ait Tacit. Hist. I. 61. et hoc lib. 'Reliquas Germanici exercitus vires trahebat,' præter octo millia e Britannico delectu.

Ex multitudine in hunc locum collecta, nihil in Tacito occurrit, quod persuadeat, quicquam dimissum, præter cohortes Batavorum; et tamen sexaginta tantum armatorum millia hic numerantur. *Savil.*

Sexaginta millia] Omnia auxilia Galliæ ad suos remissa, et forte quædam legionariorum vexilla, simul et ad ripam tuendam, et ad victos ipsos custodiendos; eos enim *modeste distraxerat* Vitellius supra.

Forte in municipiis Galliæ et Italiæ partem cohortium seu vexillorum reliquerat: vel forte intervenit error ex notis numeralibus.

Certe si annumeres quadraginta millia Valentis, octo cohortes Batavorum, legionem Italicam, et triginta millia Cæcinæ; dein et exercitum Vitellii cum octo millibus Britannicorum, reperies, habuisse centum millia armatorum: nisi forte sexaginta illa millia intelligantur de solis legionariis; quod non puto.

[h] *Procacissimis, &c.*] Rescribo: *procacissimis etiam inter severos,* (hoc est, retinentes disciplinæ,) *lixarum ingeniis:* hoc ait, ut intelligatur, quantum damni intulerit ista hominum fæx, inter omnigenam omnium licentiam; quæ etiam inter *severos* disciplinæ custodes vix continetur.

Similia fere statim subjicit: 'Tot legatorum amicorumque comitatus inhabilis ad parendum, etiam si summa modestia regeretur.' Adde infra Hist. IV. 20. 'Lixarum procax manus.' *Freinshemius.*

Procacissimis] Calones lixæque mali et procaces, præsertim armis civilibus, et corrupta militia; sed longe

Legatorum[j] amicorumque comitatus, inhabilis ad parendum, etiam si summa modestia regeretur. Onerabant multitudinem obvii ex urbe Senatores Equitesque: quidam metu,[k] multi per adulationem, ceteri ac paulatim omnes, ne, aliis proficiscentibus, ipsi remanerent. Aggregabantur e plebe, flagitiosa per obsequia Vitellio cogniti, scurræ, histriones,

inter mancipia calonum ingeniis: tot legatorum et amicorum agmen, haud idoneum obsequio, etiam si severissima disciplina contineretur. Graviorem efficiebant multitudinem occurrentes ex urbe patres equitesque: nonnulli formidine, plerique per assentationem, reliqui ac sensim universi, ne, aliis abeuntibus, ipsi morarentur. Adjungebantur e vulgo, scelerosa per officia Vitellio noti, mimi, saniones, aurigæ,

NOTÆ

pessimi et procacissimi illi, servis tot legatorum amicorumque, qui ad officium et honorem novi principis occurrebant, immixti. Tum in illa colluvie lixæ confusi longe audacissimi, et quasi nova lues ac nova audacia addita foret, longe pessimi erant. Videtur Tacitus reddere rationem, cur tum procacissima essent lixarum ingenia, quia scil. inter servos, seu in turba servorum; quia scil. tantus ille comitatus, id est, servi seu liberti 'legatorum et amicorum inhabilis ad parendum, etiam si summa modestia regeretur.' Quod addit, quia tali principe, et bello civili, corrupta prorsus disciplina castrorum erat.

[i] *Inter servos*] Non quod præcise lixæ sint hic procacissimi servorum, ut vertunt; sed quia mixti servis lixæ, seu calones, longe magis lasciviunt; ut qui tum licentiam et audaciam castrensem urbanæ lasciviæ adjungant, et servile ingenium tum æmulentur, aut etiam superare gaudeant. Sicque illi pravitati pravitatem, et veluti veneno novum virus adjiciebant.

[j] *Tot Legatorum*] Non legatos accipio, a civitatibus Vitellio missos, honoris et obsequii causa, sed legatos legionum. *Pich.* Quidni etiam legatos sociorum regum et civitatum? Non potuit esse numerus ingens legatorum legionum, quarum vexillarii fere tantum aderant. Tantum tres aquilæ advectæ fuerant.

Tot legatorum] Intellige legatos seu oratores missos a senatu, provinciis, civitatibus, et regibus, qui colere novum Cæsarem festinabant, aut necessitate negotiorum in comitatu erant. Et hi *legati*, tali nomine distinguendi ab illis, qui sua sponte et privato officio adveniebant. *Obvii* scil. *ex urbe Senatores equitesque, &c.* quibus tamen et ingens agmen servorum assistebat.

Legatos] Legionum, seu vexillariorum. Nam haud dubie legati legionum ducebant vexillarios suarum legionum. In quibus forte intelligendi etiam præfecti castrorum, et præfecti sociorum, seu alarum.

[k] *Quidam metu*] Neque certe fas proceribus tunc abesse, et veluti crimen fuit tum non occurrere, non colere officiis novum principem. Quod firmat Plinius l. III. Epist. 7. ubi de Silio Italico: 'Seque in Campania tenuit. Hoc liberum fuit, ac ne adventu quidem novi principis inde commotus est. Magna Cæsaris (Trajani) laus, sub quo liberum fuit; magna illius, qui hac libertate ausus est uti.'

aurigæ, quibus ille amicitiarum dehonestamentis[l] mire gaudebat. Nec coloniæ modo, aut municipia, congestu copiarum,[m] sed ipsi cultores arvaque, maturis jam frugibus, ut hostile solum vastabantur.

88. Multæ et[1] atroces inter se militum cædes, post seditionem Ticini cœptam manente legionum auxiliorumque discordia; ubi adversus paganos certandum foret, consensu. Sed plurima strages ad septimum[n] ab urbe lapidem. Singulis[o] ibi militibus Vitellius paratos cibos, ut gladiatoriam saginam,[p] dividebat: et effusa plebes[2] totis se castris miscuerat. Incuriosos milites, vernacula utebantur[3] urbani-

quibus ipse amicitiarum flagitiis admodum delectabatur. Nec civitates solummodo, aut oppida, præbendis copiis et commeatibus, *sed* etiam *ipsi coloni et agri, flavis jam messibus, ut hostiles terræ diripiebantur.*

Multæ et immanes neces militum inter se, post discordiam Ticini ortam, durante dissensione legionum sociorumque; concordia vero, *cum adversus paganos pugnandum foret. Sed maxima clades cædesque ad septimum a civitate lapidem. Ibi Vitellius viritim militi distribuerat provisas epulas, quasi saginaret gladiatores; et erumpens confluensque populus, promiscue se totis castris effuderat. Nonnulli*

1 Ms. Agr. *ad* vice *et*.—2 Ita quidem Ms. Corb. et editiones recentiores. Æque bene Ms. Harl. et veteres editiones, *plebs*. Brotier.—3 Sic Mss. et vet. edd. Quod quidem ferri posset. At cum id tamen Cornelianum stylum minime sapiat, recte conjecit Lipsius, *ut rebantur;* et sic scribit Ryckius, Gronovius, et Brotier. In mediis quibusdam editionibus, *vernacula urbani-*

NOTÆ

[l] *Amicitiarum dehonestamentis*] Suet. Vitell. 11. 'Magnam imperii partem non nisi consilio et arbitrio vilissimi cujusque histrionum et aurigarum administravit.' Et c. 18. 'Alterum femur subdebile, impulsu olim quadrigæ, cum auriganti Caio ministratorem exhiberet.'

Amicitiarum] Tales homines agnoscere palam non erubescebat Vitellius; 'nec se gerebat ille,' inquit Dio, 'ut multi alii, qui, præter expectationem ad dignitatis fastigium evecti, spernunt eos qui humillimam eorum fortunam olim cognovere.' Hoc quidem recte: probaturque in bonis et egregiis viris; at in ganeonibus, quid nisi flagitium?

[m] *Congestu copiarum*] Nempe ad epulas et comissationes Vitellii, simul et comitum militumque, quibus 'cibos, ut gladiatoriam saginam, dividebat.'

[n] *Ad septimum*] Sunt duæ leucæ Gallicæ.

[o] *Singulis*] Scilicet, Per cohortes et manipulos compositis; ut sic saltem distinguerentur.

[p] *Gladiatoriam saginam*] Gladiatores et athletæ apud veteres delicate habiti, et quodammodo saginati. Atque eo digitum velut intendit usitata phrasis: 'athleticus habitus et gladiatoria sagina.'

Cic. 'cum gladiatoria totius corporis firmitate.' Cyprianus: 'impletur in succum cibis fortioribus corpus, et

tate,[q] quidam spoliavere, abscisis[4 r] furtim balteis, 'an accincti forent,'[s] rogitantes. Non tulit ludibrium insolens contumeliæ animus: inermem populum gladiis invasere: cæsus inter alios pater militis, cum filium comitaretur;[5 t] deinde agnitus: et, vulgata cæde, temperatum ab innoxiis. In urbe tamen trepidatum,[u] præcurrentibus passim militibus. Forum maxime petebant, cupidine visendi locum, in quo Galba jacuisset.[v] Nec minus sævum[6] spectaculum erant

urbanis, ut putabant, *facetiis, negligentes milites discinxere, clam abruptis balteis, postulantes*, an cingulum haberent. *Non toleravit contumeliam insuetus convicii miles: inermem plebem* strictis *mucronibus involavere: occisus inter alios parens militis, cum in consortio filii esset; postea cognitus; et, sparso rumore necis, abstinuere ab insontibus. In civitate tamen formidatum, prævenientibus undequaque militibus. In forum præcipue tendebant, desiderio spectandi locum, in quo Galba*

tate, omissis, *ut rebantur*. Brotier. Bipont. servant *utebantur*.—4 Ita Mss. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *abscissis*. Brotier.—5 Frustra tentabat Reinesius, *conviciaretur*. Patet ex iis quæ sequuntur, patrem illum fuisse filio suo comitem, non vero conviciatorem. Unde cum temere in hoc tumultu, non a filio, sed ab aliquo milite, fuisset interfectus, deinde agnitus, et vulgata cæde, temperatum est ab innoxiis. *Brotier*.—6 Habent quidem Mss. Flor. et Harl. *Scævum*; ediditque Jac. Gronovius. Id tamen librariorum rusticitati potius, quam

NOTÆ

arvina assidui nidoris moles membrorum robusta pinguescit, ut saginatus in pœnam carius pereat.' *Savilius*.

[q] *Vernacula urbanitate*] Illi jocari se urbanatim censebant; at milites rusticatim tetigerunt. *Lipsius*.

[r] *Abscisis*] Nempe, a tergo forte abscindebant balteos interim, dum lasciviret miles.

[s] *An accincti forent*] Nempe ignominiosum, et instar flagitii fuit militi, non esse accinctum, nec sufficiebat pugio; simul requirebatur et gladius: quare *non tulit ludibrium insolens* talis *contumeliæ miles*.

[t] *Cum filium comitaretur*] Pater undecumque filium prosecutus, non a filio, sed ab alio milite, hominem ignorante, cæsus est: deinde intellectum est, non hunc in ea culpa, neque e scurris istis fuisse, sed filio comitem hæsisse. *Gronovius*.

[u] *In urbe tamen trepidatum*] Ob cædem nempe plebeculæ urbanæ; et quia Germaniciani milites, adhuc a cæde rubentes, præcurrerent in urbem.

[v] *In quo Galba jacuisset*] Infesti illi Othoni, ut quem armis profligarant, et quia occiderat Galbam; et profligato Othone, jam deplorabant, et quasi desiderabant Galbam; licet etiam in ipsum rebellassent, licet neutrum vellent, nec Galbam nec Othonem; neque vel ipsum Vitellium, nisi simul cum illo bellum, prædam, et spolia obtinuissent.

In quo Galba] Rebellarant adversus Galbam et eum oderant; sed statim propior iræ et injuriæ Otho, qui Galbam occiderat; statim carior Galba, quia occisus fatoque defunctus.

ipsi,[7] tergis ferarum et ingentibus telis horrentes, cum turbam populi per inscitiam[w] parum vitarent, aut, ubi lubrico viæ vel occursu alicujus procidissent, ad jurgium, mox[8] ad manus et ferrum transirent. Quin et[x] Tribuni Præfectique[y] cum terrore et armatorum catervis[z] volitabant.

89. Ipse Vitellius, a ponte Milvio,[a] insigni equo, paludatus[b] accinctusque, Senatum et Populum ante se agens,

interfectus esset. Nec minus atrox spectaculum præbebant ipsi, spoliis ferarum et enormibus hastis terribiles, cum multitudinem plebis per imprudentiam non satis declinarent, aut, cum prolapsi essent lubrico itineris, vel offensione alicujus, ad rixam, dein ad vim et ad arma irent. Quin etiam tribuni et præfecti, illato pavore, et multo confertoque milite stipati, passim *vagabantur.*

Ipse Vitellius, a ponte Milvio, conspicuo equo, cum paludamento et armis, ante se

antiquitati tribuerim. Ceteri omnes libri habent *sævum.* Brotier.—7 *Ipsi* deest in Budens.—8 Et in eodem deest *mox.*

NOTÆ

Post Neronem, oderant Vindicem. Post Vindicem, Verginium; post Verginium, Galbam; dein Othonem. Etiam et in Vitellium rebellaturi, nisi flagitiis et licentia placeret.

[w] *Per inscitiam*] Urbanitatis ignari, aut quia non satis adverterent vitandæ turbæ, tantæ multitudinis insueti.

[x] *Quin et*] Quin et pavorem augebant tribuni, &c.

[y] *Tribuni Præfectique*] *Tribuni* cohortium legionariarum vel prætorianarum: *præfecti,* duces cohortium quæ extra legionis corpus merebant, seu auxiliarium. Vel *præfecti* sunt, quicumque præpositi: erant enim *præfecti castrorum,* præfecti legionum, qui nempe vicem legatorum obirent; *præfecti* vexillariorum, auxiliarium, aut etiam equitum utriusque generis, sive legionariorum sive sociorum.

[z] *Catervis*] Sic forte vocat, quia Germaniciani erant illi; et ut sic distinguat a cohortibus et alis Romana disciplina *ordinatis.* Catervæ barbarorum 6000. milites habuere, ut legio Rom. sed de istis non intelligendus hic Tacitus: innuit tantum de globis, qui pares sint centuriis aut manipulis. Aut sic tantum spernit, quasi barbaros.

[a] *Ponte Milvio*] Vide l. I. c. 87.

[b] *Paludatus*] Videtur hic mos fuisse introëundi urbem armis victam. Josephus, Excid. IV. c. 35. hujus quoque ingressus meminit. *Savilius.*

Ex his verbis satis patet, inter *prætextam* et *paludamentum* longam esse differentiam. Nam *paludati* erant consules, exercituum duces, et ipsi imperatores.

Valerius de Crasso loquens, cum in Parthos proficisceretur: 'Pullum ei traditum est paludamentum; cum in prælium exeuntibus album et purpureum dari soleret.'

Id quoque melius Plinii exemplo in Paneg. demonstratur: 'Gestus consulatus, non hoc urbis otio, et intimo sinu pacis, sed juxta barbaras gentes, ut illi solebant quibus erat mos paludamento mutare prætextam.' *Lupanus.*

Paludatus accinctusque] Dissentit

quo minus, ut captam, urbem[c] ingrederetur, amicorum consilio deterritus, sumta prætexta[d] et composito agmine, incessit. Quatuor legionum aquilæ[e] per frontem, totidem-

pellens patres plebemque, amicis monentibus absterritus, ne velut expugnatam civitatem introiret, accepta prætexta, et pacato incessu ingressus est. Aquilæ

NOTÆ

Suet. a Tacito. Sic enim Vitell. 19. 'Urbem denique ad classicum introiit paludatus, ferroque succinctus, inter signa atque vexilla, sagulatis comitibus, ac detectis commilitonum armis.' Sagulati illi, ut bello, et, *detectis armis*, quasi bello captam aut rebellem urbem intrarent. Sic in Tib. 37. 'Cum Polentina plebs,' &c. cohortes 'detectis repente armis, concinentibusque signis, per diversas portas in oppidum immisit, ac partem majorem plebis ac decurionum in perpetua vincula conjecit.'

[c] *Ut captam, urbem*] Quia nempe paludamento seu sago militari opertus, accinctusque gladio fuit, quasi urbem expugnasset armis. Pro *paludamento* tamen, *sumta prætexta*, ingressus est *composito agmine:* quod opponitur hostili agmini; quo scil. paludatus succinctusque ferro incedebat.

[d] *Sumta prætexta*] Toga scil. prætexta, quæ pacis insigne. Et cur, *ut captam urbem ingrederetur*, in quo nemo rebellabat? quid opus sago et paludamento, ubi nullum jam diu bellum? Prætextam induebant omnes magistratus ac sacerdotes; at Vitellius jam princeps, et eo ipso magistratuum supremus ut et sacerdotum, quia Pontifex Maximus, quæ dignitas principatui annexa.

Fuit et proconsul, et tribunus pleb. perpetuus. Itaque princeps, ut tot dignitatibus exornatus, et etiam ut senator ipse, et ut princeps senatus, *prætextam* induere debuit.

Igitur composito ac pacato agmine incedens princeps, pacis insignia habere, et quia princeps coram senatu, prætextam induere debuit.

Forte ea causa apud Sueton. Ner. 57. 'Non defuerunt, qui imagines prætextatas (Neronis) in rostris proferrent, modo edicta, quasi viventis;' scil. quasi adhuc imperaret et princeps esset, *prætextatus* pingebatur, et *edicta* proponebat. Scil. leges omnesque magistratus in se traxerat princeps; 'omnia Cæsar erat.'

[e] *Quatuor legionum aquilæ*] Octo legiones, quæ hic et alibi velut in partibus Vitellianis notantur, fuerunt *Italica*, Lugduno advecta, et septem legiones e Germania, nulla licet integra, nisi sola Rapax. Ceteræ omnes imminutæ, relicta militum parte, quibus tamen divisis nomen utrimque priscum, et velut suo toti, manet. *Savilius.*

Quatuor legionum aquilæ] Sic capiunt, quasi Aquilæ et signa sola invecta fuerint per frontem, prope astantibus præfectis tribunisque et primis centurionibus; non autem milites seu legiones hoc loco, aut eo ipso ordine incesserint.

Nempe, quasi aquilæ ac vexilla peditum et signa equitum simul et per frontem ferrentur, in speciem ac pompam; dein legionum seu *peditum ordines;* et post pedites, *eques* succederet; dein ingrederentur cohortes, seu auxiliares; ut sic nomina gentium armorumque discernerentur. Ita ut clarissimi præfecti tribunique et centuriones soli aquilæ astarent, seu propius vexillis incederent; centu-

que circa e legionibus aliis vexilla, mox XII. alarum signa,[f] et post peditum[g] ordines, eques: dein[1] quatuor

quatuor legionum in fronte, totidemque circum vexilla aliarum legionum, dein signa duodecim alarum, et post pedestre agmen, equitatus: postea quatuor et triginta

1 Ms. Reg. et editio princeps, *dehinc*.

NOTÆ

riones ceteri juxta suam quisque centuriam, et reliquus miles ordine quo dictum est.

Quibus non assentior: quasi vero separata ab Aquila seu legio seu miles incederet. Certe primæ per frontem incedebant aquilæ; sed suo solitoque ordine militiæ, quasi in aciem assisterent, ita ut quatuor illæ aquilæ seu legiones componerent agmen, cujus duo cornua erant, seu duo latera, scil. aliud dextrum, aliud sinistrum. In dextro latere incessit una legio, ita ut prima cohors legionis prior ordinata esset in dextro, ex more; et ibi aquila, ibi principia, ibi et præfecti, tribuni, et nobiliores omnes.

Sic et secunda legio suo ordine etiam habuit in prima cohorte suam Aquilam, et sua principia, duces, tribunos, &c. Sic tertia legio etiam per frontem et suo ordine in lævo latere; ita ut in prima etiam ipsius cohorte Aquila esset.

Sic et quarta legio, quæ remotior in sinistro: et illæ aquilæ, seu principia locata in prima cohorte, et prima cohors semper in primis ordinibus; ita ut illæ quatuor Aquilæ recta linea incedentes *per frontem*, scil. singulæ in prima cohorte, seu in primis ordinibus, possent uno intuitu conspici populis civibusque obviam venientibus; idque non sine magna pompa et eximio spectaculo. Et sequebantur eodem ordine vexilla quatuor aliarum legionum, dein *eques*, et *auxilia* suo loco. Ita igitur incessere aquilæ seu legiones, ut v. g. *Quinta* prima esset in dextro cornu, *Prima* prope adesset in eodem latere, *Italica* incederet in sinistro, dein ultimo *Rapax* etiam in lævo cornu, sic procedendo a dextro in sinistrum latus, ordine militiæ. Certe *Aquilam* quintæ legionis habuit Fabius Valens, dein et *aquilam Italicæ*, quam Lugduno advexit. Cæcina vero habuit aquilam unaetvicesimæ seu Rapacis; quam *aquilam* secum invexerit ipse Vitellius, non reperi. Habuit tamen *aquilam* unam ex Germanicis. At nullam avexit aquilam ex Britannia. 'E Britannico delectu octo millia sibi adjunxit,' inquit Tacitus, id est, octo millia vexillariorum, quæ scil. ipse delegerat e tribus legionibus Britannicis, *Nona* scil. *Secunda*, et *Vigesima*.

[f] *Mox* XII. *alarum signa*] Præcedebant aquilæ seu legiones integræ quatuor, dein vexilla etiam legionum quatuor. En pedites legionarii, et *post* illos *pedites, eques*, seu XII. *alarum signa*, quod idem est ac *eques:* dein sequebantur *quatuor et triginta* cohortes, auxiliarium nempe.

[g] *Post peditum*] Sic cepit Clar. Harlæus, quasi post XII. *alarum signa* incederent *peditum ordines*, mox *eques*, *dein quatuor et triginta cohortes*, discretæ per *nomina gentium*, aut per *species armorum*.

Aliud tamen innuere videntur verba Taciti, ita ut post quatuor aquilas et totidem vexilla, incederent XII. alarum signa, quæ erant equites, eques-

et xxx. cohortes,[h] ut nomina gentium, aut[2] species armorum[i] forent,[3] discretæ. Ante aquilam[4] [j] Præfecti castrorum

cohortes, ut vocabula nationum, aut genera armorum forent, distinctæ. Ante aqui-

2 Ms. Reg. *ut* pro *aut.*—3 *Forent,* videtur redundare. *Brotier.*—4 Flor. *aquila.* Lipsius vult *aquilas.*

NOTÆ

tres legionum, seu vexillariorum, ideoque Tacitus dicit, 'mox xii. alarum signa, et post peditum ordines, eques.'

Ita ut harum alarum signa et eques hic unum et idem sint; ita ut post grave agmen legionum vexillorumque, immediate sequatur eques legionarius, forte et alæ sociorum; dein auxiliarii pedites succedant; nempe, 34. *cohortes,* quæ discretæ agmine et incessu, pro nationibus, aut armis.

Seu potius ita incedebant aquilæ, vexilla, et alæ seu eques, dein et 34. cohortes, sociorum nempe, ut eo incessu nomina gentium et species armorum distinguerentur: nisi forte alæ illæ fuerint separatæ a corpore legionum, ut *ala Petrina,* et *ala Syllana,* de quibus supra; ita ut nulla ibi mentio sit equitis legionarii, ut qui forte tum idem corpus constitueret cum legione.

Et si separatæ alæ istæ sint, idem sensus recurrit, de quo modo diximus: ita ut post aquilas et vexilla, seu post pedites, incederent duodecim alæ, et, si vis, reliquus equitatus.

Et de 34. cohortibus idem dici potest, quod dixi de alis. Vel illæ cohortes seorsim merebant, et Romanæ tamen erant; vel partim Romanæ illæ, partim auxiliares fuere.

Sed ubi vexilla Britannica? vel inter illas *cohortes* seorsim merentes annumerati, seu potius quatuor vexillis additi Britannici illi.

Et ibi haud dubie inter *cohortes* istas, Lusitani, ac Thraces, de quibus supra Tacitus, ut et Gallorum ac Germanorum auxilia, nisi forte jam remissa in patriam, aut in aliqua parte Italiæ habita sint.

[h] *Quatuor et* xxx. *cohortes*] Auxiliares erant, ut puto, et hæ æquivalent tribus legionibus. Erant ibi octo legiones, (nam nomine vexillariorum ipsæ legiones intelliguntur,) et par auxiliarium numerus adesse debuit, sed jam auxilia pleraque dimissa erant. Ut pari pompa incederent quatuor aquilæ et quatuor vexilla per frontem, plures vexillares cohortes sub uno insigni vexillo ordinatæ sunt: nam aderant septem legionum vexillarii, qui sub quatuor vexillis instructi sunt in majorem pompæ speciem. Ita ut 34. cohortes, quæ sequuntur, sint tantum sociorum. Et illa duodecim alarum signa, capio fuisse, partim alas Romanas, partim auxiliares. Post peditum ordines eques; id est, incedebat eques post aquilas et vexilla; nam triginta cohortes illæ agmen claudebant: et hæ forte partim Romanæ separatæ, forte omnes sociorum erant.

[i] *Species armorum*] Alia arma induebant Lusitani, alia Britanni, Thraces, Galli, Germani, &c.

[j] *Ante aquilam*] Accipe, ante quamque suam aquilam; alioqui verius *aquilas;* nam quatuor erant simul. *Lipsius.*

Ante aquilam Præfecti castrorum] Præfecti castrorum ordine et digni-

Tribunique et primi Centurionum, candida veste:[k] ceteri juxta suam quisque centuriam, armis donisque fulgentes.[l] Et militum phaleræ[m] torquesque splendebant: decora facies,

lam præfecti castrorum et tribuni, et præcipui centurionum, alba veste: reliqui apud suam quisque centuriam, splendentes armis donisque. Et fulgebant militum phaleræ et monilia: egregium atque insigne spectaculum, et agmen, non Vitellio

NOTÆ

tate antecedebant tribunos, et sæpe pro legatis legioni præerant.

Itaque legati legionum non ad aquilam tum assistebant, sed simul cum legatis exercituum Fabio Valente et Cæcina, et cum consularibus et proceribus haud dubie latus principis tegebant in ea pompa.

Et hinc patet, fuisse in qualibet legione suum præfectum castrorum. Nam singuli præfecti hic ante suam quamque aquilam; ordine enim suo incedebant aquilæ seu ordine militiæ, ut et vexilla, non simul.

Ante aquilam præfecti castrorum] Qui, ut puto, totidem erant, quot aderant legiones et vexilla. Nam loco legatorum præerant legionibus, et vexillarios legionum ipsi ducebant. Nulla hic mentio legatorum cujuslibet legionis, qui pauci forte, et in Germania apud aquilas in castris remanserant: non *ante aquilam* stabant, sed principis latus cingebant, qui aderant legati, per honorem, ut Fabius et Cæcina: qui ea causa non in vulgo comitum censebantur.

[k] *Primi Centurionum, candida veste*] Scil. primipili: nam centuriones 'ceteri juxta suam quisque centuriam.'

Candida veste] Ut togati scil. seu Romani, et præcipue nobiliores et vetusti moris retinentes. Nam vulgus mox pullatum. Plin. l. VII. Epist. 17. 'Nam illos quoque sordidos pullatosque reveremur.'

Candida veste] Romana nempe toga induti velut in pace, ne sagis seu paludamentis operti, togatos civesque sic exterrerent, ne veluti *captam urbem* ingrederentur: et quia proximi principi incedebant, qui eadem veste utebatur.

Nam Vitellius 'sumta prætexta et composito agmine incessit.' Et supra reprehenditur Cæcina ut vanus, qui versicolore sago indutus et braccis, more barbarorum, togatos alloqueretur.

[l] *Donisque fulgentes*] Id est, militiæ præmiis; quæ insignia virtutis et decora, ut torques, coronæ, phaleræ, &c.

Armis donisque fulgentes] Sic Sueton. Vitell. 11. 'Detectis commilitonum armis.' Conveniunt auctores in eo, quod introierit cum legionibus armatis et sub signis et ad classicum; an vero *paludatus* ipse et cum comitibus sagulatis, dissentiunt. Attamen cum dicit Sueton. *detectis . . . armis*, sic magis invehitur in Vitellium, quasi captam urbem ingressus sit. At lenius clementiusque Tacitus, qui dicit *armis . . . fulgentes*, scil. ut in pace, ut in triumpho.

[m] *Militum phaleræ*] Quomodo militum? nam videntur ea esse tantum ornamenta equorum, aut saltem equitum: equi veluti torques gestabant, ex Lipsio l. v. dial. 17. *Phaleræ* distinctæ a torquibus; illæ demissæ ad pectus pendebant; hi stringebant magis, et ambiebant ipsum collum.

Diversitas etiam in forma, quod illæ pleniores et magis jacentes; isti contorti, et ex annulis aut catellis plexi.

et non Vitellio Principe dignus exercitus.[5] Sic Capitolium[n] ingressus, atque ibi matrem complexus, Augustæ nomine honoravit.[6]

90. Postera die, tanquam apud alterius civitatis Senatum Populumque, magnificam orationem de semetipso[o] promsit, industriam temperantiamque suam laudibus attollens: consciis flagitiorum ipsis, qui aderant, omnique Italia, per quam somno et luxu pudendus[p] incesserat. Vulgus[q]

Imperatore dignum. Sic iniit Capitolium, atque ibi cum salutasset matrem, Augustæ vocabulo exornavit.

Postridie ejus diei, quasi apud alienæ urbis patres plebemque, splendidam orationem de semetipso pronuntiavit, laudibus celebrans ingenium et continentiam suam: testibus vitiorum ipsis, qui audiebant, universaque Italia, per quam ingressus erat sopore et luxuria erubescendus. Plebs tamen, cui nulla Reip. *cura, et sine discre-*

5 Hæc quidem, *decora facies . . . dignus exercitus*, absunt a Ms. Bud. librarii errore, cum ea habeant ceteri omnes libri.—6 Sic Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. Rhenanus et recentiores. In veteribus editionibus, *decoravit*.

NOTÆ

Forte hic per τὸ *militum*, intelligit equites et quoscumque armatos; ita ut equitibus tribuat *phaleras*, militibus torques.

Phaleræ] *Decora* hæc *facies:* nempe velut in triumpho dona militaria et præmia virtutis ostentabant viri militares.

[n] *Capitolium*] Vide l. I. c. 2.

[o] *Magnificam orationem de semetipso*] Dio l. LXV. Vitellius 'etiam plerisque risum excitabat. Cum enim viderent gravitatem et majestatem ejus in publicis conventibus, cujus stupra ante cognoverant, sedereque in equo regio, ornatum chlamyde purpurea eum, quem sciebant Veneto vestitu certatores equos in certaminibus abstersisse; deinde cum tanta manu militum conscendere in Capitolium, quem nemo ante videre poterat in foro, propter multitudinem creditorum; postremo adorari ab omnibus, quem ne osculari quidem libenter voluerat quisquam; teneri non poterant, quin riderent.'

[p] *Omnique Italia, per quam somno et luxu pudendus, &c.*] Sive cum ambularet cum Nerone per amœna Campaniæ littora, vel in Achaiam iret, vel cum in Africam, dein et in Germaniam commearet.

Per quam somno . . . pudendus] Forte non semel: sed præcipue dum rediret nuper e Germania, 'ad omnes amœnitates villarum resistens,' et medio die sæpe temulentus; et sic perpetuo *tempestiva convivia* celebrabat; seu potius, perpetua Bacchanalia. *Pervigilia* celebravit, sed ut luxum sic magis intenderet, dein et somnum.

[q] *Vulgus*] Forte et vulgus militum; sed præcipue lues illa grassata est in urbanam plebeculam.

Vulgus . . . vacuum curis] Publicis nempe. Sic l. I. 'Vulgus expers curarum ob magnitudinem.' Nempe curæ publicæ vulgi ingenium excedunt; majores sunt, quam ut iis at-

tamen, vacuum curis, et sine falsi verique discrimine[1] solitas adulationes edoctum, clamore et vocibus astrepebat: abnuentique[r] nomen *Augusti*,[s] expressere, ut assumeret: tam frustra,[t] quam recusaverat.

91. Apud civitatem, cuncta interpretantem, funesti ominis loco[u] acceptum est, quod, maximum Pontificatum[v] adeptus,

tione falsi aut veri, suetis assentationibus erudita, voce et clamoribus applaudebat: recusantique vocabulum Augusti, *extorsere, ut admitteret: tam incassum quam abnuerat.*

Apud urbem, omnia sciscitantem, infausti ominis loco sumtum est, quod cum maxi-

1 Ms. Corb. *verique distinctione*

NOTÆ

tendere et incumbere possit aut velit privata plebecula. Certe curæ illæ publicæ populi animos non excedunt, sed rudis vulgi.

Vacuum curis] Reipub. nempe, vel ob magnitudinem curarum, vel ob multitudinem imperitæ et alio distractæ plebeculæ, vel ob tenuitatem fortunæ. Non talia satagit plebs, nisi convocata, nisi simul adsint populus et proceres.

[r] *Abnuentique*] Vertunt, quasi nutu id respueret: sed quidni etiam manu ac voce aspernaretur adulantem insane plebeculam?

[s] *Nomen Augusti*] Augusti nomen felix faustumque habebatur, et ut bonum aliquod omen, atque etiam honoris causa, imperatoribus a populo Rom. tribui solebat. Vitellio autem parum congruens fuit, cum infelicem exitum brevi sortiturus esset.

Frustra ergo illi tributum, ab eoque assumtum, quia nihil ei profuit, et frustra recusaverat, quia mox assumsit.

Vel potius intelligas, *tam frustra*; id est, tam temere, eademque levitate. *Pichena.*

[t] *Tam frustra*] Augusti nomen religiosum faustumque habitum. Suet. Aug. 'Prævaluit, ut Augustus vocaretur; non tantum novo, sed etiam ampliore cognomine: quod loca quoque religiosa, et in quibus augurato quid consecratur, Augusta dicantur.'

Frustra recusavit Vitellius nomen Augusti, et frustra assumsit: quia ignavis vana et infausta omnia omina nominaque, quantumvis sacra et amplissima.

Quia impar tantæ moli tantoque vocabulo Vitellius: quia impar imperio, ideo frustra cumulata ipsi principatus decora et vocabula. Torpentem et ignavum dominantem, 'non, ipsa si velit, servet salus.'

Tam frustra] Nempe in vano homine, et qui nullius constantiæ, famæ, vel auctoritatis sit, sive per superbiam, sive modeste agat, perinde frustra est. Et ut habet Tac. infra: 'Quæ grata sane et popularia, si a virtutibus proficiscerentur,' ut in tali principe, 'indecora et vilia accipiebantur.'

[u] *Funesti ominis loco*] Livius l. VI. 'Tum de diebus religiosis agitari cœptum, diemque A. D. XV. Kal. Sextiles duplici clade insignem, (quo die ad Cremeram Fabii cæsi, quo deinde ad Alliam cum exitio urbis fœde

Vitellius de cærimoniis publicis xv. Kal. Aug.[w] edixisset, antiquitus infausto die Cremerensi[x] Alliensique[1][y] cladibus:

mum Pontificatum iniret Vitellius, edictum publicasset de cærimoniis publicis quinto decimo Kal. Aug. jam olim infelici die adversis præliis Cremerensi Alliensique:

1 Male Ms. Jes. *Aliensi.* Brotier.

NOTÆ

pugnatum,) a posteriore clade Alliensem appellarunt, insignemque nulli rei publice privatimque agendæ fecerunt.'

Dionys. l. IX. de clade Cremerensi: 'Diem, in quem incidit ista clades, populus Rom. infelicem et nefastum dixit; neque quicquam rei seriæ illo die inceptari voluerunt.' *Savilius.*

[v] *Pontificatum*] Post Augustum, princeps quisquis successerat, Pontificatum maximum in se transferebat. Is autem juris divini scientiam habere debuit, vel per se, vel per amicos saltem, seu ministros, instrui.

[w] *XV. Kal. Aug.*] Die decima octava mensis Julii.

[x] *Cremerensi*] Plin. de Vir. Illust. 14. 'Romani cum adversum Veientes bellarent, eos sibi hostes familia Fabiorum privato nomine deposcit, et profecti trecenti sex, duce Fabio consule, fuerunt. Cum sæpe victores extitissent, apud Cremeram fluvium castra posuerunt. Veientes ad dolos conversi, pecora ex adverso in conspectu illorum posuerunt; ad quæ progressi Fabii, in insidias delapsi, ad unum occisione perierunt. Dies, quo id factum, inter nefastos relatus: porta qua profecti fuerant, Scelerata est appellata.'

Cremerensi] Cremera, amnis Etruriæ regionis ad orientem, labitur in Tiberim fluvium. Hodie *la Varca* vel *la Valca*, et *la Valcha*, seu potius *Baccano.* Labitur per ducatum Bracciani et patrimonium Sancti Petri, ad orientem in statu Ecclesiastico. *Tillemonius.*

[y] *Alliensi*] Sueton. Vitell. 11. 'Magis deinde ac magis, omni divino humanoque jure neglecto, Alliensi die Pontificatum maximum cepit.'

Cic. 'Majores nostri funestiorem diem esse voluerunt Alliensis pugnæ, quam urbis captæ, quod hoc malum ex illo. Itaque alter religiosus etiam nunc dies, alter in vulgus ignotus.'

Alliensique] Plin. de Vir. Illust. 23. 'Cum Galli Senones, relictis ob sterilitatem agris suis, Clusium Etruriæ obsiderent, missi sunt Romani tres legati, qui Gallos monerent, ut ab oppugnatione desisterent. Ex his unus contra jus gentium in aciem processit, et ducem Senonem interfecit. Quo commoti Galli, petitis in deditionem legatis, nec impetratis, Romam petierunt, et exercitum Rom. apud Alliam fluvium occiderunt, die XVI. Kal. Augusti; qui dies inter nefastos relatus, Alliensis dictus. Victores Galli urbem intraverunt,' &c.

Alliensique] Allia fluvius Sabinorum populorum, in Samnio regione, labitur in Tiberim fluvium. Hodie quid sit, certo non constat. Holstenius in notis ad Italiam Cluverii p. 127. credit esse rivulum Sabinæ provinciæ, qui inter prædium S. Columbæ et S. Joannis, paulum ultra Marcigliauum, prægalto alveo, defluit in Tiberim; Kircherus in suo Latio p. 216. dedit chartam Sabinæ provinciæ,

adeo omnis humani divinique juris expers, pari libertorum amicorumque socordia, velut inter temulentos agebat. Sed comitia Consulum cum candidatis[z] civiliter celebrans,[a] om-

adeo inscius omnium humanarum divinarumque legum agitabat, velut inter ebriosos, simili libertorum familiariumque imprudentia. Sed comiter seu populari animo *transigens comitia consulum cum candidatis, omnem sordidi vulgi plausum laudemque*

NOTÆ

ubi *Allia* nunc vocatur *Cortese Fiume:* alii aliter. Quocumque nomine vocetur, certum est nunc esse amnem parvum Sabinæ provinciæ, in statu Ecclesiastico. Vide Livium l. v. c. 37. Clades Alliensis contigit anno Romæ conditæ 364. ante Christum 390. *Tillemonius.*

Alliensi] Duplici clade insignis dies ille; namque eodem ipso die olim trecenti ad Cremeram Fabii cæsi: deinde ad Alliam, cum exitio urbis, fœde pugnatum est adversus Gallos. Romani hunc diem a prima clade *Cremerensem*, a posteriori *Alliensem* appellarunt, insignemque re nulla publice privatimque agenda fecerunt.

[z] *Cum candidatis*] Vertit interpres Gall. *alios candidatos*, sed perperam. Nam Vitellius non fuit unus e candidatis: neque enim consulatum aut præturam ambiit ipse sibi, sed candidatis suis, quos scil. commendabat populo aut patribus. Tum, puto, Vitellius principali fastigio contentus, eam dignitatem suis legatis victoribus Cæcinæ et Valenti reliquit; et eo magis quod imperium adeptus mense Aprili, potuit tantum sufficere consules, non vero potuit se, aut alios ἐπωνύμους, seu ordinarios consules facere; et indignum foret principe, suffici consulem, nec dare nomen suum fastis.

Et forte expectabat ipse initium anni sequentis, quo se Kalendis Jan. faceret consulem ordinarium, et daret nomen anno: sed victus, spe, vita, et imperio ac consulatu frustratus est.

Itaque Vitellius comiter transigit *comitia* consularia *cum candidatis suis;* nempe, quos senatui commendabat.

Comitia, quibus fiebant consules, cum translata a populo ad patres essent, et sibi principes id reservassent, ut certum numerum candidatorum sine ulla repulsa provehere sibi liceret, debuit princeps, qui comis et civilis ingenii haberi vellet, hosce candidatos offerre et commendare patribus civiliter, (id est, nihil sibi arrogare, quo se supra civem ferret, quo se dominum, non principem ostentaret,) ut et a fortiori alios candidatos, qui repulsam pat poterant, quos etiam forte commendabat.

Nam, puto, tum princeps victor bello civili, qui omnia omnibus debuit, remunerare multos cogebatur, et sic commendare plurimos, illosque in multos menses ordinare.

Itaque sibi potissimum id vindicabat, ut posset evehere ad consulatum quos vellet; ideoque *candidatos* consulatus senatui commendabat. At illa commendatio, seu precatio principis, fere necessitatis locum habuit, quia imperare potuit. Tum ergo agebatur tantum de modo, an id civiliter peteret princeps, obtineretque; an superbe et vi dominationis id extorqueret.

Fuerat consul, jam vivente patre, Vitellius, et quidem ordinarius, et per sex menses, jam sub Claudio, teste Sueton. Vitell. 3.

Cum candidatis] Cepit Interpres Gall. quasi inter alios candidatos et

NOTÆ

ipse coleret plebeculam, et quasi ipse etiam ambiret sibi magistratum. Certe cum candidatis suis populum aut senatum ambibat, nempe, ut eos commendaret patribus aut populo, si quid jam valeret populus in comitiis consulum, sive candidatos consulatus commendaret sine repulsa, sive non; quocumque modo comitia illa, *civiliter*, id est, sine superbia aut arrogantia dominantis, et quasi se ipse non supra civem efferret, favorem et suffragia ambibat, non sibi arrogabat vi dominationis; ita ut imaginem libertatis, et æqualitatis civium retineret, quasi vetere Repub.

Quod spectat ad *comitia prætorum*, translata jam a Tiberii ævo ad patres erant, quibus nonnullos candidatos commendabat princeps sine repulsa, alios liberis patrum suffragiis relinquebat.

[a] *Civiliter celebrans*] Vitellius nempe cum suis candidatis circumibat et prensabat patres, penes quos tum erant comitia.

Livius 39. 'Claudius consul sine lictoribus cum fratre toto foro volitando, clamantibus adversariis et majore parte senatus, meminisse eum debere prius, se consulem populi Rom. quam fratrem P. Claudii esse; quin ille sedens pro tribunali aut arbitrum aut tacitum spectatorem comitiorum se præberet, coërceri tamen ab effuso studio nequiit.'

Val. Maximus l. v. 2. 'Metellus non dubitavit consul pro Q. Calidio præturæ candidato supplicare populo, quod tribunus plebis legem, quo pater ejus in civitatem restitueretur, tulerat.'

Cicero pro Plancio c. 6. 'Si quotiescumque præteritus erit is, qui non debuit præteriri, toties oportebit eum, qui factus erit, condemnari; nihil jam est, quod populo supplicetur; nihil quod diribitio, nihil quod suffragatio magistratuum, renuntiatio suffragiorum expectetur:' sic enim legendum.

Et in eadem: 'precibus aliquid attulimus etiam nos; appellavi populum, tribubus submisi me, et supplicavi: ultro, mehercules, se mihi etiam offerentes, ultro pollicentes rogavi.'

Sueton. Aug. 86. 'Quoties magistratuum comitiis interesset, tribus cum candidatis suis circumibat, supplicabatque more solenni.' Prorsus sic postea civiliores principum agebant inter patres.

Plinius III. ep. 20. 'Excesseramus sane manifestis illis apertisque suffragiis licentiam concionum: non tempus loquendi, non tacendi modestia, non denique sedendi dignitas custodiebatur. Magni undique dissonique clamores: procurrebant omnes cum suis candidatis: multa agmina in medio, multique circuli, et indecora confusio.'

Unde facile colligere est, simile quid, licet non tam vehemens, etiam severos principes fecisse.

Idem Plinius Paneg. 69. 'Nec ideo segnius juvenes nostros exhortatus es, senatum circumirent, senatui supplicarent: atque ita a principe sperarent honores, si a senatu petissent. Quo quidem in loco, si quibus opus exemplo, adjecisti, ut te imitarentur.'

Cap. 71. 'Quo gaudio exceptum est, cum candidatis, ut quemque nominaveras, osculo occurreres, devexus quidem in planum, et quasi unus ex gratulantibus?'

Et mox: 'Contigit ergo oculis nostris insolita facies, Princeps et candidatus æqui tum et simul stantes:

nem infimæ plebis rumorem, in theatro ut spectator,[b] in circo ut fautor,[c] affectavit: quæ, grata sane et popularia, si

ambiit, apud theatrum ut spectator, et *apud circum ut fautor: quæ, læta qui-*

NOTÆ

intuerique parem accipientibus honorem, qui dabat.' Denique, 'cum orationi oculos, vocem, manum commodares: ut si alii eadem ista mandasses, omnes comitatis numeros obibas: atque etiam, cum suffragatorum nomina, honore quo solent, exciperentur, tu quoque inter excipientes eras, et ex ore Principis ille senatorius assensus audiebatur.'

Hoc est, civiliter cum candidatis comitia celebrare: et sic gratiam quærebat in senatu. Quod sequitur, *in theatro ut spectator, &c.* hoc delinimentum ad plebem est, et a præcedenti differt toto genere. *Gronovius.*

Comitia . . . civiliter celebrans] Quem ambitum candidatorum facunde descripsit Ausonius in gratiarum actione Gratiano principi pro consulatu: 'Quot quidem et ipse sibi invenit gradus? Cum clarissimo viro collega meo honore conjunctus, nuncupatione prælatus, consul ego, Imperator Auguste, munere tuo non passus septa, neque campum, non suffragia, non puncta, non loculos; qui non prensaverim manus, nec consalutantium confusus occursu, aut sua amicis nomina non reddiderim, aut aliena imposuerim; qui tribus non circumivi, centurias non adulavi, jure vocatis classibus non intremui, nihil cum sequestre deposui, cum diribitore nil pepigi. Romanus populus, Martius Campus, et equester ordo, rostra, ovilia, Senatus, Curia, unus mihi omnia Gratianus.'

[b] *In theatro ut spectator*] Interesse spectaculis in principe arguebat animum popularem. Xiphil. de Othone: 'In theatra continuo veniebat, sicque vulgus demulcebat.' Sueton. de Augusto 15. 'Ipse Circenses spectabat: spectaculo plurimas horas, aliquando totos dies aderat.' Tac. de eodem: 'Civile rebatur misceri voluptatibus vulgi.'

Ita et raro ibi conspici, arrogantis fuit tetricique animi; qualis Julianus in Misopog.: 'Fugio Circenses, ut qui in ære alieno sunt, conventus; raro itaque intersum.' Aut si intraverit princeps et aliud agat; ut Cæsar, qui reprehensus est, teste Sueton. 'quod inter spectandum, epistolis libellisque legendis ac rescribendis vacaret.'

In theatro igitur et circo, famam popularis civilisque ingenii affectavit Vitellius; sed frustra, cum *memoria vitæ prioris* hæc dehonestarentur. Quippe iisdem spectaculis et locis olim vitam famamque ea labe polluerat, quæ nunquam elui posset.

[c] *In circo ut fautor*] Venetæ factioni favebat. Suet. Vit. 7. 'Adjutum putant T. Vinii suffragio, tunc potentissimi, et cui jam pridem per communem factionis suæ (alii legunt, Venetæ,) favorem conciliatus esset.'

Et teste Dione, ita favit isti factioni, ut Veneto indutus habitu aliquando abstergendis equis operam suam in circo præstiterit. Et Sueton. Vitell. 14. 'Quosdam et de plebe, ob id ipsum, quod Venetæ factioni clare maledixerant, interemit,' &c.

Ut fautor] Nempe factioni alicui certatim favebant, ut *Prasinæ, Venetæ, &c.* Infra Tac. 'Ipse sola perdendi cura, stabula aurigis exstruere,' &c. quod gratum plebi sordidæ, ac Neronianis flagitiis imbutæ.

In circo] Talia spernit Plinius lib. IX. Epist. 6. 'Circenses erant, quo

a virtutibus[d] proficiscerentur, memoria vitæ prioris, indecora et vilia accipiebantur. Ventitabat in Senatum; etiam cum parvis de rebus Patres consulerentur. Ac forte Priscus Helvidius, Prætor designatus,[e] contra studium ejus censuerat. Commotus primo Vitellius, non tamen ultra, quam 'Tribunos plebis[f] in auxilium[g] spretæ potestatis'

dem et civilia, si a bonis artibus orirentur, sed *recordatione vitæ anteactæ*, ut *inhonesta et vilia habebantur. Sæpe veniebat in curiam; etiam cum referretur apud patres de modicis negotiis. Et casu Priscus Helvidius, prætor destinatus, censuerat contra voluntatem ejus. Concitus primo Vitellius, non tamen ultra prorupit, quam ut* Tribunos plebis *advocaret* in subsidium contemti principis. *Dein, placanti-*

NOTÆ

genere spectaculi ne levissime quidem teneor. Nihil novum, nihil varium, nihil quod non semel spectasse sufficiat. Quo magis miror, tot millia virorum tam pueriliter identidem currentes equos, insistentes curribus homines, videre. Si tamen aut velocitate equorum aut hominum arte traherentur, esset ratio nonnulla. Nunc favent panno, pannum amant, et si in ipso cursu medioque certamine, hic color illuc, ille huc transferatur, studium favorque transibit, et repente agitatores illos, equos illos, quos procul noscitant, quorum clamitant nomina, relinquent. Tanta gratia, tanta auctoritas in una vilissima tunica.'

[d] *Si a virtutibus*] Si a bonis artibus hæc orirentur, ut olim contigit Julio et Augusto Cæsaribus, ea placere possint etiam viris honestis: at cum e flagitiis, ut in Caligula, Nerone, Vitellio, hæc certe *vilia* et *indecora*. Quis Vatinii, Tigellini, et talium portentorum spectacula, quamvis popularia, quamvis civilia, probaverit, nisi pariter flagitiosus?

[e] *Prætor designatus*] De consule designato certum est, quod ex more primus sententiam rogaretur a consulibus; at de *prætore designato*, nihil tale reperi.

Forte tamen locum habuere prætores designati post consulares, et ante prætura functos, ut consulares præibat consul designatus et modicos senatores.

Verisimile est, hoc loco censuisse Helvidium post Vitellium, qui, ut puto, primus rogatus est a consule; et tum non fuit consul Vitellius, nec retulit apud patres: et si referret princeps, non statim proferret sententiam suam, ut nec consul qui referebat.

[f] *Tribunos plebis*] Horum potestatem describit eleganter Plin. lib. I. Epist. 23. 'Plurimum refert, quid esse tribunatum putes; inanem umbram et sine honore nomen, an potestatem sacrosanctam, et quam in ordinem cogi, ut a nullo, ita ne a se quidem deceat. Ipse cum tribunus essem . . . abstinui causis agendis, primum quod deforme arbitrabar, cui assurgere, cui loco cedere omnes oporteret, hunc, omnibus sedentibus, stare; et qui jubere posset tacere quemcumque, huic silentium clepsydra indici; et quem interfari nefas esset, hunc etiam convicia audire; et si inulta pateretur, inertem, si ulcisceretur, insolentem videri. Erat hic quoque æstus ante oculos, si forte me appellasset, vel ille, cui adessem, vel ille, quem contra, intercederem, auxilium ferrem? an quiescerem, sile-

advocavit. Mox, mitigantibus amicis, qui altiorem iracundiam ejus[2] verebantur, 'nihil novi accidisse,' respondit, quod duo Senatores in Republica dissentirent:[h] solitum se etiam Thraseæ contradicere.' Irrisere plerique[i] impuden-

bus amicis, qui metuebant majorem indignationem illius, subjecit, nihil novum *aut insolitum* contigisse, quod duo senatores in Repub. diversa censerent: suetum *et* se *alias* quoque a Thrasea dissentire. *Multi risu excepere insolentiam* exem-

2 Brotierus habet *alt. ejus irac.* et sic Ms. Bodl. et editio princeps. Vulgo

NOTÆ

remque, et quasi ejurato magistratu, privatum ipse me facerem?'

Tribunos pleb.] Nonne ipsemet princeps tribunus plebis perpetuus? Num unus sufficiebat ad prohibendam injuriam? puto, sufficiebat unus tribunus, sed validius obstabant, si tribuni communiter conspirassent, quia unus ceteris omnibus obstare potuit.

Forte sic, quia contemta erat potestas principis et quidem tribuni, ideo alios tribunos advocat *in auxilium spretæ potestatis.* Forte potestate tribunicia perpetua, annexaque principi, quæ eadem cum vi dominationis, uti noluit. Sed civilis ingenii videri se voluit in senatu.

Forte quemadmodum ut senator sententiam suam proferebat in senatu, sic et ut senator tantum advocat tribunos; quod senatori licuit, si vis ipsi inferretur; et si loqui de Reipub. prohiberetur, ut probavi alibi ex Dionysio Halic. Quare et infra Vitellius, 'nihil novi accidisse, respondit, quod duo senatores in Repub. dissentirent.'

Igitur, ut puto, tantum ut senator dissentit Vitellius, certatque cum Helvidio: igitur, pari modo, ut senator advocat tribunos pleb. in auxilium.

Certe quocumque modo, sive ut senator, sive ut princeps Vitellius, sive ut tribunus, perinde stolide agit, aut loquitur. Stolide dissentit ab Helvidio, stolide invocat tribunos pleb. et pari vecordia se cum Thrasea comparat.

[g] *In auxilium*] Plin. lib. IX. epist. 13. 'Obstrepitur; adeo quidem, ut diceret: Rogo, P. C. ne me cogatis implorare auxilium tribunorum. Et statim Murena tribunus: Permitto tibi, vir clarissime Veiento, dicere. Tum quoque reclamatur.'

[h] *Quod duo Senatores in Repub. dissentirent*] Suet. August. 54. 'In senatu verba facienti dictum est: Non intellexi: et ab alio, Contradicerem tibi, si locum haberem. Interdum ob immodicas altercationes disceptantium e curia per iram se proripienti quidam ingesserunt, Licere oportere senatoribus de Repub. loqui.'

Quod duo Senatores] Sueton. Tib. 29. 'Dissentiens in curia a Q. Haterio, Ignoscas, inquit, rogo, si quid adversus te liberius, sicut senator, dixero.'

[i] *Irrisere plerique*] Cum Helvidius a Vitellio dissensisset, dixit Vitellius, *solitum se etiam Thraseæ contradicere.* Quo dicto, a plerisque irrisus est; non quod Thraseam et Helvidium contulisset, ut alii putant, sed quod a Thrasea integerrimo viro ipse dissimillimus, impudenter illius similis videri vellet, cui sic contradiceret Helvidius, ut Thraseæ olim ipse.

Aliis id ipsum placebat, quod pro exemplari veræ gloriæ Thraseam

tiam[3] æmulationis:[j] aliis id ipsum placebat, quod neminem[4] ex præpotentibus,[k] sed Thraseam, ad exemplar veræ gloriæ[l] legisset.

pli et *æmulatus: aliis id ipsum non displicuit, quod nullum ex præpollentibus, sed Thraseam, assumsisset in æmulationem veri decoris.*

in aliis libris, *altiorem iracundiam ejus.*—3 Ferrettus malebat *imprudentiam.* —4 Sic bene Mss. Flor. Reg. Corb. editio princeps, Pichena et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *quod non ex præpotentibus.* Brotier.

NOTÆ

sumsisset, non eorum quenquam, qui plus quam Thrasea apud principes superiores potuissent: fuerat autem, ob virtutes et invictam libertatem animi, invisus Neroni Thrasea, ideoque in minori dignatione. *Vertranius.*

Irrisere] Et quidem summa impudentia Vitellii, quod auderet comparare se sanctissimo viro Thraseæ, renitente propria conscientia, et tot testibus consciisque flagitiorum Neronianorum præsentibus. Et qui Thraseam ne quidem forte contueri ausus esset, nedum ipsi respondere.

Haud dubie respiciebat Vitellius ad causam Antistii, qui 'majestate delatus est' a Cossutiano Capitone, quod scil. 'probrosa adversus principem carmina' factitasset.

Sic Tac. Ann. xiv. 48. et 49. 'Censuitque Junius Marullus, consul designatus, adimendam reo præturam, necandumque more majorum. Ceteris inde assentientibus, Pætus Thrasea, multo cum honore Cæsaris, et acerrime increpito Antistio, non, quicquid nocens reus pati mereretur, id, egregio sub principe, et nulla necessitate obstricto senatu, statuendum, disseruit,' &c.

'Libertas Thraseæ servitium aliorum rupit. Et, postquam discessionem consul permiserat, pedibus in sententiam ejus iere, paucis exemtis; in quibus adulatione promtissimus fuit A. Vitellius, optimum quemque jurgio lacessens, et respondenti reticens, ut pavida ingenia solent.' Sic Thraseæ contradicebat Vitellius, ita tamen ut statim reticeret paveretque.

[j] *Impudentiam æmulationis*] Nempe quod Vitellius stolidus, flagitiis infamis ac scelerosus, auderet æmulari et accipere in exemplum vitæ anteactæ, seu gestæ Reipub. doctissimum optimumque et sanctissimum virum Thraseam.

[k] *Quod neminem ex præpotentibus*] Quod scil. Vitellius ter consulis censorisque et collegæ Cæsaris filius, et qui inter proceres præpotentesque censeri potuit, etiam ante principatum, neminem ex præpotentibus consularibus, et sibi æqualibus, *sed Thraseam*, qui modicus senator, (sicque invidia tamen dominantium,) *ad exemplar* virtutis et *veræ gloriæ elegisset*, cui se hac in re compararet.

Quod neminem ex præpotentibus] Qui nempe solis opibus et avorum imaginibus, non virtute sua præniterent; sed potius Thraseam in exemplum virtutis ac veræ gloriæ sibi proposuisset ad æmulandum.

[l] *Ad exemplar veræ gloriæ*] Quomodo ad exemplar gloriæ, si contradiceret Thrasea magis moribus factisque, quam verbis aut rixis? Attende: non sibi Thraseam exemplar gloriæ sumebat aut legebat. Sed elegit eum, quem potius nominaret laudaretque,

92. Præposuerat Prætorianis P. Sabinum, a Præfectura[1] cohortis;[m] Julium Priscum, tum Centurionem :[2] Priscus

Præfecerat prætorio militi P. Sabinum, antea *præfectum cohortis ;* et *Julium Priscum, qui tum centurio* fuit. *Sabinus Cæcinæ auctoritate nitebatur ; Priscus,*

1 Corrupte Mss. et veteres editiones, *ad præfecturam cohortis.* Primo emendatum, *ac præfecturæ cohortis.* Melius postea Mercerus, *a præfectura cohortis.* Mox volebat, *et Julium Priscum*, ut sensus postulat, ni intelligatur. *Brotier.*—2 In Mss. Reg. Corb. et editione principe, *dum centurio est.* Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *dum centurio esset.* At cum Mss. Flor. et

NOTÆ

tanquam exemplar veræ gloriæ, quam aliquem ex *præpotentibus.*

Exemplar] Quod potius elegisset Thraseam, cum quo se compararet, et quem potius æmularetur ac laudaret, quasi exemplar veræ gloriæ. Id alii aliter accepere ; at re ipsa Vitellius innuere tantum voluit, licere senatori dissentire ab alio senatore, cum de Repub. censerent : sic olim et ipsum pariter dissensisse privatum et senatorem a Thrasea, quemadmodum et nunc senator ipse (licet nunc princeps senatus et Reipub.) dissentit a senatore Helvidio Prisco.

Et potius meminit Thraseæ, ob Helvidium Priscum, generum ipsius Thraseæ, vel ob similem sapientiam utriusque ; vel etiam, quia non modicæ claritudinis fuit, quod se opposuisset ipse facundiæ et ingenio Thraseæ, et civi recti bonique amantissimo, ac vel pervicacissimo.

Vel vere et simpliciter prorsus id dixit. Nam certe constat ex Tacito ipso XIV. 49. olim Vitellium contradixisse Thraseæ in senatu, nempe in causa Antistii Sosiani, qui capite damnabatur sententia consulis designati et universi senatus, ob probrosa carmina in Neronem factitata ; nisi tali decreto Patrum se opposuisset Thrasea, cujus libertas 'servitium aliorum rupit,' &c.

[m] *P. Sabinum a præfectura cohortis*] *P. Sabinum*, non fratrem Vespasiani, ut viri docti, repugnante historia, scribunt. Ille Sabinus in carcerem conjectus erat *ob amicitiam Cæcinæ* Hist. III. Vespasiani frater erat *præfectus urbis*, et libertate fruebatur, donec in Capitolio obsideretur et caperetur. *Savilius.*

Voluit hic Tacitus ludere in verbis, ut et in re ludebat fortuna. Componit *præfecturam cohortis cum præfectura prætorii :* dicitque P. Sabinum transiisse a minima parte ad totum, ab imo ad summum, a præfectura cohortis auxiliaris ad præfecturam cohortium prætorianarum. Apud auxiliares *præfecti*, apud legionarios *tribuni* dicti.

Et iste P. Sabinus alius a fratre Vespasiani : nam prænomen *Publii*, non fuit Flavianæ Gentis : et perpetuo *Flavius Sabinus* vocatur frater ille Vespasiani, qui præfectus *urbis*, non prætorii.

Præfectura cohortis] *Cohortis*, non *prætorianæ* quidem ; alioqui vocaretur *tribunus ;* sed *cohortis* auxiliaris, cui qui præest, *præfectus* vocatur, ejusque munus *præfectura.*

Præfectura seu præfectus certe dici potest de eo, qui omnibus cohortibus prætorianis præponitur ; non autem de eo, qui esset tantum tribunus prætorianæ cohortis.

Præfectura] Non fuit præfectus cohortis prætorianæ. Neque etiam, puto, Jul. Priscus fuit centurio præ-

Valentis, Sabinus Cæcinæ gratia pollebant. Inter discordes[n] Vitellio nihil auctoritatis :[o] munia Imperii Cæcina ac Valens obibant; olim anxii odiis, quæ, bello et castris male dissimulata,[p] pravitas amicorum, et fœcunda gignendis inimicitiis civitas auxerat, dum ambitu, comitatu, et immensis salutantium agminibus contendunt comparanturque;[q] variis in hunc aut illum[3] Vitellii inclinationibus. Nec unquam satis fida potentia,[r] ubi nimia est.[s] Simul ipsum

Valentis. Inter dissentientes, Vitellio nulla auctoritas: Cæcina ac Valens curas imperii sustinebant; pridem soliciti et ægri inimicitiis, quas in expeditione et castris male occultatas intenderat improbitas amicorum, et Urbs incitandis offensionibus fœcunda, dum certant invicem studiis, *ambitu, stipantium catervis, et ingenti salutantium turba, conferuntur que* inter se; *diverso favore Vitellii in hunc, aut illum. Nec unquam satis tuta potestas, cum immodica est.* Et *etiam spernebant*

Farnes. habeant, *centurionem*, recte emendatum est, *tum centurionem.*—3 Ms.

NOTÆ

torianorum, ut volunt; id enim indecorum fuerit forte et periculosum, subito evehere hominem ad eam dignitatem, nullo ordine militiæ, et intra eadem castra. Et certe uno edicto Vitellii exauctorati erant veteres prætoriani.

Itaque suffecti legionarii eorum loco, et ascitus sua virtute et gratia Valentis Priscus ille, nempe e legionariis, quemadmodum et P. Sabinus etiam gratia Cæcinæ ex aliqua cohorte ascitus est. Forte fuerat Sabinus præfectus cohortis legionariæ, sed separatim ab aquila merentis.

[n] *Inter discordes*] Nihil auctoritatis Vitellio, neque in legatos dissentientes, neque in ulla parte Reipub. Legati curás et munia imperii sustinebant, spreto tali principe.

[o] *Vitellio nihil auctoritatis*] Cic. in L. Pisonem: ‘Nunquam ego sanguinem expetivi tuum: nunquam illud extremum, quod possit esse improbis et probis, commune supplicium legis ac judicii; sed abjectum, contemtum, despectum a ceteris, a te ipso desperatum et relictum, circumspectantem omnia, quicquid increpuisset pertimescentem, diffidentem tuis rebus, sine voce, sine libertate, sine auctoritate, sine ulla specie consulari, horrentem, trementem, adulantem omnibus videre te volui, vidi.’

[p] *Male dissimulata*] Forte non tam prudenter dissimulabant legati, quin emicarent indicia iræ, et quandoque in invicem erumperent. Quæ cum nossent amici, pravitate sua inimicitias auxerant. Vel *male*, forte est, pravis animis, ita ut odia et ultionem invicem in aliud tempus differrent, pravo consilio.

[q] *Comparantur*] Comparabantur inter se *ambitu, comitatu, &c.* simul et *variis in hunc, aut illum Vitellii inclinationibus.*

[r] *Nec unquam satis fida potentia*] Quia nimia potentia legatorum, hinc suspecti sibi invicem, et amicis ipsorum, qui eos comparabant.

Forte et *nimia* ea potestas videri potuit ipsi Vitellio. Unde suspicio in alterutrum, aut favor et confidentia major, unde ‘comparantur, variis in hunc vel illum Vitellii inclinationibus.’

Vitellium, subitis offensis aut intempestivis blanditiis mutabilem, contemnebant metuebantque. Nec eo segnius invaserant domos, hortos,[t] opesque Imperii: cum flebilis et egens nobilium turba, quos ipsos liberosque patriæ Galba reddiderat, nulla Principis misericordia juvarentur. Gratum primoribus civitatis, etiam plebes approbavit, quod reversis ab exilio jura libertorum[u] concessisset: quanquam id omni modo[4] servilia ingenia corrumpebant, abditis pe-

formidabantque ipsum Vitellium, facilem ac mobilem repentinis odiis, aut ineptis blandimentis. Nec ideo tardius insederant ædes, hortos, et divitias principatus: cum miserabilis, et inops nobilium multitudo, quos simul *cum filiis restituerat civitati Galba, nulla imperatoris gratia levarentur. Lætum proceribus, etiam vulgus celebravit, quod jus in libertos tribuisset revocatis exulibus: licet* flagitio ac servili

Corb. *aut in illum.*—4 Ita Mss. Flor. Reg. Guelf. Harl. Bodl. Jes. Pichena et recentiores. In veteribus editionibus, *omnino.*

NOTÆ

Unde et ipsi Vitellium suspectabant *metuebantque*, ut qui subito irasci posset, aut etiam sæpe irasceretur; scilicet, *ut subitis offensis mutabilem;* aut rursus eum *contemnebant*, ex *intempestivis blanditiis.*

Horum quippe tum temporis, licet non prorsus fideret, ministerio indigebat. Et ille inter duos legatos, licet prævalidos, sed dissentientes, stare tutius potentiam suam arbitrari potuit.

[s] *Ubi nimia est*] Eo ipso suspicax invicem, et infida magis potentia inter duos, quo *nimia* est. Olim moderata legatorum odia, aut saltem dissimulata, dum in bello, dum in castris, dum metuebant hostem; at nunc, amoto hoste, se invicem timent, et odia tota prorumpunt: quo majus fastigium et nimia potentia, eo acrior æmulatio est inter pares.

[t] *Domos, hortos*] Distingue inter *domos hortosque* illos, et inter *opes imperii. Domus* illæ *hortique* fuerant forte magna ex parte *nobilium* illorum, quos occiderat Nero, aut exilio damnarat. Hos nobiles *liberosque* ipsorum *patriæ reddiderat Galba.* Sed eos juvandi opibus spatium non fuit, vel avaritia propria, vel rapacitate pædagogorum, aut brevitate imperii, aut quia subitis exactionibus exhaustæ eæ opes erant; at nunc Vitellius *reversis ab exilio jura libertorum* reddit, sed frustra.

Forte *domus* illæ et *horti* fuerant Othonis et Othonianorum, quas opes, ut perduellium, confiscatas, sibi facile arrogabant superbi victoria legati, haud memores prope instantis similis fati.

[u] *Reversis ab exilio jura libertorum*] Interpretor: Cum Galba exules restituisset, non tamen etiam bona reddiderat: credo, quia in fiscum illata, et pleraque jam per prodigentiam Neronis consumta. Sed nec pars, quæ accusatoribus sententia judicum semel donata erat, temere eripienda videbatur; itaque egebant.

Vitellius eos miseratus, huc decurrit, ut largiretur jura libertorum, dupliciter quidem; ut redderet, in-

NOTÆ

quam, jura libertorum veterum, daret et eorum, qui postea manumissi; non aliter, quam si ab illo justo domino manumissi fuissent.

In speciem igitur ingens hoc donum. Nam operas liberti domino debebant, et alimenta, si egeret; denique testamento, bonorum semissem.

Hoc vulgo etiam appellant *jus patronatus*, et *jus patronorum*, Plinius, lib. x. epist. 11. Ejusdem sententiæ versus illos Martialis censeo, (princeps Jurisconsultorum hodie varie eos tamen traxit) ad Trajanum : 'Qui sua restituis spoliato jura patrono, Libertis exul non erit ille suis.'

Non dissimilis; immo major benignitas Augusti in Julum Antonii hostis sui filium. De quo Dio, lib. LI. 'Julo, Antonii et Fulviæ filio, libertos ejus, quicquid mortuos relinquere ex legibus conveniebat, statim dare jussit.' Non enim dedit solum ea jura, sed repræsentavit. *Lipsius.*

Libertus alere Patronum tenebatur, si quæcumque illum bonis fortuna evolvisset; post mortem quoque jubent priscæ constitutiones facere ex semisse hæredem. Si fraus intervenisset, patrono lex dabat *omnium bonorum possessionem, etiam contra tabulas.*

Atque hæc dico, præter alia obsequia, (lex vocat *operas*,) præcipue constituebant *libertorum jus*, ut docet 38. Digest. Vitellius autem, ut 'reversis ab exilio jura libertorum concessit' ex beneficio, ita consecutis temporibus in sua venisse videntur ex jure communi. Ulpian. Dig. 38. tit. de bonis libert. l. III. et eodem tit. l. IV. Paulus. *Savilius.*

Alendi etiam libertis erant Patroni egentes: Modestini verba sunt: 'Cum probatum sit contumeliis patronos a libertis esse violatos, vel illata manu atrocius esse pulsatos, aut etiam paupertate, vel corporis valetudine laborantes, relictos; primum eos in potestatem patronorum redigi, et ministerium præbere dominis cogi: sin autem, nec hoc modo admoneantur, a præside emtori addicantur, et pretium patronis tribuatur.'

Ex quibus puto facile intelligi, quid senserit Cornelius. Nam cum exulibus quibusdam bona ablata fuissent, et jus in libertos, iis ab exilio reversis *jura libertorum* Vitellius concessit; hoc est, inter cetera, ut alere patronos egentes tenerentur: quod tamen corrumpebant ingenia servilia abditis pecuniis. *Ferrettus.*

Patrono egenti tenebatur alimenta præbere libertus l. II. c. de libert. et eorum lib. Tenebantur et libertorum filii petere tutorem a Patronis, l. II. §. liberti. C. qui pet. tut. Libertus quoque tenebatur obsequia honoremque et reverentiam præstare patrono, l. v. C. de obseq. a lib. pat. præst.

Item lis a liberto moveri adversus patronum non poterat; nec eundem actione famosa in jus vocare poterat, saltem nisi venia a Prætore impetrata, l. IV. §. 1. D. de in jus voc. l. II. C. eod.

Poterat et patronus libertum ingratum ac contumacem in servitutem revocare l. I. C. de ingrat. lib. Tenebatur et libertus operas præstare ad nutum patroni, l. I. et III. et XXII. D. de oper. lib.

Sed quod magis ad rem præsentem facit, erat et successionis jus patronis in bonis liberti, ex l. duodecim tab. si is decessisset sine legitimo hærede, §. I. de succ. libert.

Dein L. Papia cum filiis patroni libertus in virilem partem vocatus, si HS. C. esset patrimonium, §. *postea:* eodem.

cuniis per occultos aut ambitiosos[5] sinus;[v] et quidam in domum Cæsaris transgressi,[6] atque ipsis dominis potentiores.

93. Sed miles, plenis castris, et, redundante multitudine, in porticibus aut delubris et urbe tota vagus,[1] non principia noscere, non servare vigilias, neque labore firmari: per illecebras urbis et inhonesta dictu, corpus otio, animum libidinibus imminuebant.[2] Postremo, ne salutis quidem cura,

perfidia *liberti omni arte destruerent*, occultis *abditis*que *opibus per secretos aut ambitiosos sinus; et nonnulli transierant in familiam principis, atque ipsos patronos potentia superabant.*

Sed miles, refertis castris, et, immenso numero, in basilicis aut templis, et civitate universa palabundus, non signa nosse, non agere excubias, neque belli *muniis exerceri; per delicias urbanas et indecora memoratu, infringebat corpus inertia, animum voluptatibus. Demum ne valetudinis quidem cura* habita, *pestilenti regione Va-*

5 *Ambitiosissimos* Budens.—6 Ms. Corb. *ingressi.*
1 Ms. Corb. *vagans.*—2 Sic Mss. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps,

NOTÆ

Justinianus, decedentibus libertis sine liberis, ab intestato patronis ex l. duodecim tabb. delatam successionem reservavit. *Sed nostra constitutio*, eod. Succedebantque liberto, non solum patronus, sed etiam conjuncti, vel proximi patrono, usque ad quintum gradum, §. *sed nostra.*

His stantibus, cum Galba nobiles exules patriæ reddidisset, minime tamen bonis restitutis, egenique ideo essent, nec a Vitellio bonorum traditione juvarentur, tamen jus libertorum illis concessit. *Marc. Donatus.*

[v] *Per occultos, aut ambitiosos sinus*] Capio, Vitellium quidem exulibus reversis jura vetera reddidisse in libertos: sed non cum magno fructu: quia pecunias suas occultabant per varias artes et recessus. Ita in alimentis aliisque Patronos fraudabant, ut modici ipsi et inopes. Voci *sinus* ea vis subest fraudandi, subtrahendi, occulendi.

Tacit. l. IV. infra. 'Tradi se præfectis, centurionibusque; quos ubi spoliis expleverunt, mutari, exquirique novos sinus, et varia prædandi vocabula.'

Plin. l. XXXVI. 'Unde M. Scaurus pater, toties Princeps civitatis, et Marianis sodalitiis rapinarum provincialium sinus?' *Sinum* vocat hominem ipsum, in quem rapinæ omnes collatæ, velut in sinum. Plura exempla vide apud Brissonium. *Lipsius.*

Sinus ambitiosi] Sinus ambitiosi videntur, cum pecuniæ depositæ essent apud potentiores. *Pichena.*

Ambitiosos] Ambigue dictum. Potest τὸ *ambitiosus* sumi active et passive, ita ut ipsi liberti tales *sinus* ambitiose exquisierint, prensarint; vel etiam cives præpotentes ambitiose tales libertos defenderint; quia scil. divitiis illorum inhiabant; quia etiam et operas seu officia prava in quibusdam, sæpe et malas artes, seu libidines sectabantur.

infamibus Vaticani locis[w] magna pars tetendit: unde crebræ in vulgus mortes. Et, adjacente[3] Tiberi, Germanorum

ticani magna ex parte tentoria fixere: hinc frequentes militum mortes. Et amnis cupiditas, et caloris insolentia corrupit valetudinem Germanorum Gallorumque, qui

Ryckius et recentiores. In Ms. Harl. et Puteolanus, *imminuebat.*—3 Ita quidem Mss. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps, Ryckius, aliique. At in

NOTÆ

[w] *Infamibus Vaticani locis*] Ob aërem parum purum: quod etiam hodie experiuntur. Frontin. l. II. de Aquæductibus, vult id emendatum in tota urbe, suo ævo, idque ablutione aquarum: 'Ne pereuntes quidem aquæ otiosæ sunt. Nam immunditiarum facies, et impurior spiritus, et causæ gravioris cœli, quibus apud veteres *urbis infamis aër* fuit, sunt remotæ.' *Lipsius.*

Vaticanus collis non procul a Tiberi est, conterminus Janiculo, supra molem Hadriani, in quo D. Petri Basilica nunc est, et Pontificum, aliorumque nobilissimæ ædes.

Quomodo itaque illius locos infames vocet Tacitus, difficultate non caret: præsertim cum antiquitus in eo et Circus Caii, et Neronis, et Obeliscus fuerint, tradente Plinio, XVI. 40. et XXXVI. 11. necnon et celeberrima illa lex, de qua idem lib. XVI. 44. et cum ibidem etiam laudabiles perficerentur patellæ, scribente Juven. Sat. VI. 'Vaticano fragiles de monte patellas.' Et quod pariter deliciosus haberetur, innuere videtur Horat. lib. I. od. 20.

Cur igitur *infames loci?* Ego sane ab effectu sic appellatos existimo, eo quod Vitelliani milites, æstus et sitis impatientes, libidinibus quoque operam dantes, fluminis vicinitate allecti, crebris mortibus occasionem præbuerint, vires concubitu frequenti imminuentes, et copiam aquæ ingurgitantes. Nam tunc forte a meretricibus loci illi frequentibus incolebantur; sicut et partem Tiberi adjacentem habuisse constat.

Quod si hæc expositio non placet, aliam subjicimus, Tacitum non universum Vaticanum infamem appellasse, sed tantum partem, hoc est, locos infernos, quos tunc aquis putribus et cœno multo abundasse credendum, ob idque insalubres habitationes habuisse, præsertim æstivo tempore, caloribus æstuantibus.

Cujus rei lumen ex Gellio, XVI. 17. *Aram et statuam Aio Deo locatam in Vaticano, in infima Nova via.*

Lamprid. in Heliogabalo: 'Fertur elephantorum quatuor quadrigas in Vaticano agitasse, dirutis sepulcris quæ obsistebant.'

Ex quibus colligere possumus, postquam Romæ sepeliere mortuos, (quod antea, ut alibi ostendimus, vetitum erat,) Vaticani locos sepeliendis cadaveribus destinatos; ob idque a Tacito *infames* vocatos. *Marc. Donat.*

Forte ex duplici causa *infames* Vaticani loci; nempe ob morbos et libidines. Morbi ex loco, ex cœlo, ex aquis, ex tempestate anni; dein et forte magis, ex libidinum flagitiis, ut inter urbanas illecebras.

Vaticani] Vaticanus mons et campus extra mœnia Romæ antiquæ, et in regione decima quarta Urbis: hodie pars regionis *Borgo*, in parte occidentali Romæ modernæ. *Tillemon.*

Gallorumque[4] obnoxia morbis corpora[x] fluminis[y] aviditas[z] et æstus impatientia labefecit. Insuper confusus, pravitate[a] vel ambitu, ordo militiæ. Sedecim Prætoriæ, quatuor

prope ripam tendebant, *morbis obnoxii. Præterea corruptus permixtusque ordo castrorum, malignitate vel ambitione. Legebantur sedecim cohortes prætoriæ,*

Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *adjacentia Tiberi*, [et sic Gronovius.] Quod retinuit Cl. Ernestus, dum constet, *jacere*, aut *adjacere*, de fluminibus dici. Certe, *adjacentia* tueri licet auctoritate Plinii, vi. 17. 'Indorum gens, non Eoo tantum mari adjacens, verum et meridiano.' *Brotier.*—4 Sic bene Mss. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. Corrupte Ms. Corb. *Gadanorum*. Ms. Bud. et editio princeps, *Gadavorum*. Inde frustra tentabat Rhenanus, *Batavorum*. Remissas enim in Germaniam Batavorum cohortes vidimus supra c. 69. *Idem.*

NOTÆ

[x] *Germanorum Gallorumque .... corpora*] Livius: 'Mollia et fluida corpora Gallorum et minime patientia sitis.' Idem iv. 8. 'Si primum impetum, quem fervido ingenio et ira effundunt, sustinueris, fluunt sudore et lassitudine membra, labant arma. Mollia corpora, molles, ubi ira consedit, animos, sol, pulvis, sitis, ut ferrum non admoveas, prosternunt.'

Obnoxia] Præcise, corpora Gallorum aut Germanorum non magis obnoxia morbis, quam aliarum gentium, sed mutatione soli cœlique, et ob fluminis aviditatem, atque æstus impatientiam, tum certe plures morbi grassabantur.

[y] *Fluminis*] Vertunt, quasi se intempestive eo flumine lavarent, et quasi non expectassent æstivum tempus, cœli æstusque Italici impatientes: quod falsum.

Nam non potuerunt advehi in urbem, nisi quadragesimo, aut certe quinquagesimo die, post victoriam Bedriacensem, quæ contigit medio mense Aprili; ergo fuerunt Romæ, mense Junio, Julio, et Augusto: et Kalendis Jul. salutatus est imperator Vespasianus in Oriente.

Et Cæcina regressus ex urbe ad bellum, puto, postquam iniit consulatum Kalendis Septemb. Neque dum impleverat duos menses sui consulatus, cum principem Vitellium, et exercitum prodidit Flavianis.

[z] *Aviditas*] Vertit Clar. Harlæus, quasi avidi essent innatandi lavandique corpus undis Tiberinis. Sed potius, caloris et sitis impatientia, Galli Germanique avide hauriebant aquas illas.

Et forte postquam vina Italica ebibissent avidius, postea lymphis et illi, eadem intemperantia, se ingurgitabant: ex illa impatientia sitis, et ex cœli insolentia, morbi grassabantur. Forte utraque causa ægrescebant, ex intemperie lavandi et bibendi.

Aviditas] Quia biberent avidius, æstus impatientia.

[a] *Pravitate*] Pravitate vel ambitu ipsorum legatorum ac ducum, forte et ipsorum militum. Infra, 'plus in eo delectu Valens audebat.' Et de milite: 'quamvis indignus, si ita maluerat, urbanæ militiæ ascribebatur.' *Ambitus* hic præcipue intelligi debet de manipulariis, qui hanc vel illam militiam ambirent.

urbanæ[b] cohortes scribebantur, quis singula millia inessent. Plus in eo delectu Valens audebat, tanquam ipsum Cæcinam periculo exemisset: sane adventu ejus partes convaluerant, et sinistrum lenti itineris rumorem prospero prælio verterat: omnisque inferioris Germaniæ miles Valentem assectabatur:[5] unde primum creditur Cæcinæ fides fluitasse.

94. Ceterum non ita Ducibus indulsit Vitellius, ut non plus militi liceret: sibi quisque militiam sumsere; quamvis indignus,[c] si ita maluerat, urbanæ militiæ ascribebatur: rursus bonis, remanere inter legionarios aut alares[d] volenti-

quatuor urbanæ, quibus singulis mille ascriberentur armati. *Plus in iis conscribendis allegendisque pollebat Valens, tanquam discrimini eripuisset ipsum Cæcinam. Et certe ipso adventante, partes firmatæ, et* ille *felici pugna mutaverat adversam tardi* sui *incessus famam: et universæ copiæ inferioris Germaniæ Valentem celebrabant: hinc primum fluctuasse ac nutasse Cæcinæ fides existimatur.*

Ceterum legatis non tantum auctoritatis *indulsit Vitellius, ut non plus militi concederetur. Sibi quisque ordinem* pro libito *accepere; licet indignus, si ita voluerat, in urbanum militem allegebatur: et vice versa honestis, merere cupienti-*

5 Sic bene Edd. veteres et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. *assectabantur*. Emendatum in Ms. Harl. *assectabatur*.

NOTÆ

[b] *Urbanæ*] Intellige prætorianas, et etiam alias cohortes urbanas, quæ præfecto urbis et præfecto vigilum parebant. Has supra solitum auxerat Vitellius.

[c] *Indignus*] Nobilissima illa militia prætorianorum et veluti robur exercituum et imperii; ideoque tali militiæ ascribi non debuerunt, nisi electi et eximii, et virtute corporis atque animi præstantissimi, veteresque militiæ, ac donis militaribus conspicui. Et maculosi, fœdi, scelerosi, nullaque eximia vi aut arte præcellentes, ut indigni nobilissima militia, ejici debuerunt.

[d] *Alares*] Nulla forte ibi mentio auxiliarium, qui militare non potuerunt, nisi in sua militia sociali; et tantum ibi videtur esse quæstio de legionariis pedes tribus et equestribus, nempe quinam ex illis, militiæ urbanæ ascriberentur, quinam manerent in sua legione, seu vetusta militia.

Puto, per τὸ *aut* distinguit tantum pedites et equites legionarios, ita ut bonis liceret remanere inter legionarios pedites; *aut alares*, id est, equites legionis, seu *alares* indistincte, vel militiæ urbanæ ascribi, si vellent. Patet ex eo quod addit, ‘ robora tamen legionibus alisque subtracta,’ &c.

Certe bellis civilibus supplebant legiones ex Gallis, qui cives Rom. et etiam Germanis, qui tum novo more et jure accensebantur legionariis, sed tum eo ipso non censebantur inter auxiliares.

Tum fiebant, aut jam ante erant cives, cum allegerentur in legiones, et ex illis sic post multa stipendia potuissent ascribi prætorianis;

NOTÆ

sed non statim, nec facile iis ascripti auxiliares, ut qui neque militia, neque disciplina, linguave Romana instituti essent. Immo ex vetustis Italiæ coloniis delecti prætoriani, ut fortiores, aut certe fideliores.

Equitum multiplex genus. Alii erant *legionarii* et addicti suæ legioni; alii *alares*, seu *alarii*, quod idem est, equites sociorum erant, sed annexi etiam alicui legioni; et auxilia hujus legionis erant v. g. octo cohortes Batavorum; habebant suos equites alarios; et illi equites alarii, ut et pedites cohortium, erant auxilia legionis quartædecimæ.

Quod usurpatum video jam vetere Repub. et prisca militia: sic Livius XXXV. 5. 'C. Livium Salinatorem, qui præerat alariis equitibus, quam concitatissimos equos immittere jubet: legionarios equites in subsidiis esse.'

Idque etiam sub principibus usurpatum, colligitur ex Tac. XIII. 35. 'Adjectaque ex Germania legio, cum equitibus alariis et peditatu cohortium.' Quo loco intelligit Tacitus, adjunctam esse exercitui Corbulonis legionem Germanicam, cum suis auxiliis pedestribus et equestribus, seu cum cohortibus peditum, et alis sociorum, seu alariis equitibus, qui auxilium ordinarium erant hujusce legionis, haud dubie, præter ipsos legionarios equites, qui e corpore legionis erant, nec unquam separabantur a sua legione.

Sed et erant aliæ alæ sociorum equitum, quæ seorsim ab omni legione militasse videntur, ita ut illæ ex usu temporum huc et illuc mearent, ut ala Caninefatum, Treverorum, &c.

Sed et aliæ erant *alæ*, quæ Romanæ et legionariæ, etiam separatim merentes a legionibus, huc et illuc transferebantur etiam, pro nutu imperantium, ut et similes cohortes Romanæ erant in castris separatim merentes. Sic *ala Petrina*, *Scriboniana*, *Syllana*, *&c.* Et illæ alæ legionariæ et ejusdem conditionis fuerunt ac legionarii; sed nulli legioni annexæ erant.

Alares illi seu sociorum equites, quamvis essent annexi legioni, ut auxilium proprium, et etiam magis suis cohortibus, tamen sæpe separati pugnabant a legione sua, et a suis cohortibus seu peditibus, pro nutu ducum: quod patet ex Tac. IV. 73. 'Tum tres leves cohortes, ac rursum duæ' (quæ cohortes sociorum erant); 'dein tempore interjecto, alarius eques immissus.'

Sed hoc facit difficultatem, quia sæpe per *alarium equitem* intelligit Tacitus indistincte et equitem sociorum, qui inter auxilia legionum, alasque eorum separatas et alas Rom. seorsim etiam merentes; quandoque forte et legionarios equites. Itaque *alares hic* fuerint proprie contradistincti tantum a peditibus legionariis, tanto magis, quod eo ævo jam invalescebat equitatus in castris Romanis.

Et forte hoc loco nihil de sociis, qui ascribi militiæ prætorianæ non potuerunt, ut qui essent externi, non subsignani, nec militia Rom. instituti. Hic agitur, ut puto, tantum de *legionibus* et *alis*, qui Romanus et militia Rom. institutus miles. Nec videtur potuisse ascribi prætorianis, quæ nobilior militia, nisi qui ante legionarius fuisset.

Itaque prout vellent legionarii, licebat ipsis remanere et merere in *legionibus*, aut in *alis*, id est, in peditatu aut equitatu legionum, seu conditionis legionariæ, (quod dico prop-

bus, permissum: nec deerant, qui vellent, fessi morbis et intemperiem cœli incusantes.[1] Robora tamen legionibus alisque subtracta:[e] convulsum[f] castrorum[g] decus, XX. milli-

bus in legionum castris, aut alarum, concessum: et erant, qui sic *mallent, anxii adversa valetudine, et inclementiam aëris adversantes. Flos tamen et validissimi abstracti legionibus alisque: labefactus castrorum honos, viginti millibus ex universo*

1 Ms. Corb. *accusantes.*

NOTÆ

ter alas Rom. seorsim merentes,) aut allegi prætorianis. Et certe prætorianæ cohortes etiam habuere velut alas suas; nam hæ et suum equitatum habuere, ut patet ex Tacito.

Igitur putem, hæc verba, *inter legionarios aut alares,* eodem sensu capienda esse quo sequentia hæc, *Robora tamen legionibus alisque subtracta.* Quo loco intelligitur tantum miles Rom. seu legionarius; quo intelliguntur *alæ* legionariæ, sive cum legione sive seorsim mererent. An certe Caninefates, an Frisios, an Tungros prætoriæ militiæ ascripsisset Vitellius?

Jam eo ævo contradistincti *alares* a *legionariis:* quia jam invalescebat numerus alarum seu equitum, vel ob immensa viarum et imperii spatia, sive ob hostes imminentes, Germanos Parthosque. Jam non solum *alæ* illæ protegebant latera seu cornua legionum, sed ipsæ per se conficiebant corpus militare, et propriam aciem constituebant. Et video prælia solo alarum seu equitum incursu transacta ac profligata esse, legionibus fere immotis.

Itaque legionario militi licuit merere, vel in *legionibus,* vel in *alis,* ut solebat, vel urbanæ militiæ ascribi. Et cum dicit Tacitus: *Robora . . . alisque subtracta,* id intelligendum tantum de alis legionariis, et militia Rom. institutis, non de alis sociorum et auxiliarium.

Et licet olim Batavi seu Germani custodiæ principum appositi sint, non tamen *prætoriani* vocabantur; fidem certe in illis, non militiæ decus spectabant Cæsares. Et si alas auxiliarium prætoriæ militiæ ascriberet Vitellius, debuit potissimum deligere prætorianos ex Batavis, qui ipsi fidissimi erant. Et tamen octo Batavorum cohortes statim remissæ sunt in Germaniam.

[e] *Robora tamen, &c. subtracta*] Quia boni maxima ex parte *urbanæ militiæ ascribebantur;* vel quia etiam morbi confecti, ex intemperie cœli, vel ex libidinibus et illecebris urbanis.

[f] *Convulsum*] Certe convulsum robur legionum, quia nempe viginti millia subtracta sunt. Nec propterea magnopere ornatum aut firmatum castrorum prætorianorum decus: quia licet subtracti e legionibus, tum robora essent exercitus, dum manerent in legionibus; attamen veluti colluvies hominum, immixti ex toto exercitu castris illis, jam sic minus validi erant et minus strenui, quia jam non idem ordo, non eadem militia, nec duces iidem.

Nec se invicem noscebant: quippe ex cognitione mutua, ex contubernio exercitioque robur invicem, et fiducia militum, et quasi cognatio, velut unius familiæ, quo nihil firmius, nil bello præstantius. Erant jam veluti membra distracta ex alio corpore, et alteri

bus, e toto exercitu, permixtis magis[h] quam electis. Concionante[i] Vitellio, postulantur 'ad supplicium[j] Asiaticus[k]

exercitu, confusis magis quam conscriptis. Concionem habente Vitellio, efflagitantur

NOTÆ

addita, unde veluti monstrum et portentum indecore conflabatur.

Repete quod supra habetur l. XIV. 27. ubi de colonia Antium deducta a Nerone: 'Non enim, ut olim, universæ legiones deducebantur cum tribunis et centurionibus, et suis cujusque ordinis militibus, ut consensu et caritate rempublicam efficerent, sed ignoti inter se, diversis manipulis, sine rectore, sine affectibus mutuis, quasi ex alio genere mortalium repente in unum collecti, numerus magis quam colonia.'

Sic et hæc militia urbana, magis *numerus*, et cœtus, seu colluvies hominum, quam verus exercitus fuit.

Et utcumque se habeant in castris urbanis, attamen castra legionum labefacta sunt. Igitur per τὸ *castrorum* hic, intellige castra legionum Germanicarum, quæ a Vitellio in urbem transvectæ, non autem *castra urbana*, seu prætoriana, quæ immo, sic aucta robore et numero fuerant.

His adde licentiam, desidiam, et delicias urbis, quibus statim emolliti, fracti, et profligati Germaniciani illi. Quæ causa vincendi Flavianis præcipua fuit, et fuit tum Roma Vitelliano exercitui, quod olim Capua Pœnis et Annibali.

[g] *Castrorum*] Quæ vox indefinite sumi debet.

[h] *Permixtis magis*] Non certe *delecti illi*, quia *sibi quisque* pro libito *militiam sumsere*, et indigni licet, militiæ urbanæ ascripti. Sicque *permixti magis* illi, quam delecti, ut qui neque ordines, neque signa solita, neque duces, neque se invicem noscitarent. Potius numerus fuit et colluvies, quam verus exercitus: sicque *convulsum castrorum* seu legionum decus, bonis amotis, aut ægris, et otio ac mollitia corruptis.

[i] *Concionante*] Nempe apud exercitum.

[j] *Postulantur ad supplicium*] Qua mobilitate ingenii, qua pravitate vulgi? Oderant illi Neronem et adversus eum rebellarant, oblato non semel imperio duci Verginio, et tamen exhorrent Vindicem et duces Galliarum.

Nisi forte Germaniciani illi superbia et atrocitate ingenii, prave æmulabantur Gallos, simulque spernebant; neque voluerant, id eos sibi arrogare, ut, motis armis, eligerent Galbam aut alium in principatum.

Idem odium et fastidium fuit adversus Hispanienses, et alios quoscumque exercitus; et illi sibi unis arrogabant imperium et electionem Imperatoris. Sed statim ab uno Gallicano homine, ab Antonio Primo, imminuetur et contundetur ea superbia, ea audacia, non sine miraculo, fatoque prævalidissimo.

Postulantur ad supplicium] Forte tamen subtracti illi boni duces sævitiæ militum, precibus et auctoritate meliorum. Vel etiam apud amicos, ut in tam populosa urbe, latere potuerunt ad tempus, dum ira illa lascivientium furentiumque militum sensim consideret; si forte a concione aberant illi duces: quod ipsis saluti esse potuit, cum de rabie vulgi et periculo interim admonerentur.

[k] *Asiaticus*] Puto, iste diversus a

et Flavius et Rufinus, Duces Galliarum,[l] quod pro Vindice bellassent.' Nec coërcebat ejusmodi[2] voces Vitellius; super insitam inerti[3] animo ignaviam, conscius, sibi instare donativum et deesse pecuniam, omnia alia[m] militi largieba-

ad exitium Asiaticus, et Flavius et Rufinus, duces Galliarum, quod pro Vindice bellum intulissent. *Nec cohibebat Vitellius ejusmodi clamorem; præter insitam a natura socordiam, gnarus, sibi imminere largitionis tempus, nec habere*

2 Ms. Corb. *hujusmodi.*—3 Brotierus omisit *inerti:* sic Gronov. et Ryckius, libri scripti et editi; præter Ms. Flor. in quo, *insitam morte animo ignaviam.* Inde tentabat Lipsius, *insitam forte;* Pichena, *insitam inerti;* Bipont. *insitam inerte.*

NOTÆ

Valerio Asiatico, de quo Hist. I. 59. 'Accessere partibus Valerius Asiaticus, Belgicæ provinciæ legatus, quem mox Vitellius generum ascivit.'

Sic, tali principe imperante, virtutes puniuntur, et flagitia ornantur; quia vindicaverant urbem orbemque, supplicio afficiuntur eximii Galliarum duces. Ex hoc uno facinore æstimari Vitellii principatus possit. En specimen egregii imperatoris! statim etiam et inferias Neroni dabit; sed et ipse orbi imperioque polluto justa persolvet supplicia.

Asiaticus] Asiaticus ille haud dubie diversus ab Asiatico, quem mox in generum elegit Vitellius. Ille Gallus natione, hic Romanus. Nec tamen Asiatico huic nupsisse videtur filia Vitellii: nam mox eam locavit, amplissimaque dote instruxit Vespasianus, non sine specimine pietatis, etiam adversus hostem: et haud dubie alii viro nupsit ipsa, sponte principis.

[l] *Duces Galliarum*] Malo literarum fato intercepta est historia Taciti, ubi de bello Vindicis agebat, sub finem Neronis. His libris nostræ Galliæ decora, et egregios tanti consilii duces auctoresque, ac totius orbis vindices, non sine lætitia et grati animi memoria, velut æternæ virtutis gloriæque Gallicæ summa exempla intueremur, admiraremur.

Hi duces inter viginti millia Gallorum cum Vindice victi sunt prælio, apud Vesontionem, præter spem commisso.

Et hi, ut puto, tum Romæ erant inter auxilia Gallorum pro Vitellio, qui tanta socordia fuit, ut belli socios eximios stolidi vulgi sævitiæ permitteret.

An has etiam inferias, et velut hostias, rursus mactabit Neroni, eo ipso Nerone deterior? ut supra I. 58. 'Sævitiam militum, plerosque ad pœnam exposcentium, sæpius approbat.'

Et hocce libro, abstulit consulatum Pedanio Costæ, quia Verginium incitarat adversus Neronem. En specimen egregii principatus! sed non diu sic ludet fortuna. Et quid hæc sine virtute?

[m] *Conscius sibi instare donativum, &c. omnia alia*] Hunc quoque locum liberare inusta nota possumus. Ait enim hoc: Vitellium, qui pecuniam dare militi non poterat, impunitatem et licentiam omni culpæ dedisse; ut hac saltem blanditia eum retineret; nec aliter sane fit in paupere militia. *Lipsius.*

tur.[n] Liberti Principum,[o] 'conferre[4] [p] pro numero[q] mancipio-

pecuniam, cuncta alia militi concedebat. Liberti procerum jussi contribuere pro

4 Male Mss. Reg. Corb. et editio princeps, *conferri.* Brotier.

NOTÆ

[n] *Omnia alia militi largiebatur*] Innuere videtur his verbis, damnatos esse et permissos militari sævitiæ optimos fortissimosque *duces Galliarum*, qui, ut puto, vel capti prælio erant apud Vesontionem, vel etiam præsentes aderant, duces popularium suorum: idque odium forte ortum ex discordia legionariorum cum auxiliariis.

Neque, ut puto, jam a prælio Vindicis retenti in custodiis forent duces Galli, præsertim post victoriam Galbæ, nisi summa ejus socordia.

[o] *Liberti principum*] Non muto; et scio multos Romæ, eosque prædivites, priorum principum libertos. Videatur tamen et lectio et rapina proclivior, si libertos *Patrum* substituas: aut de iis, *Principes*, hic capias. *Lipsius.*

Per *principes* hic puto intelligendos primores civitatis: nam libertos principum vocat Tacitus, *libertos Cæsaris*, etiam dum principatus jacet in incerto.

Et si intelligeret hic libertos priorum Cæsarum, certe id aliter explicare debuisset: nihil tamen affirmo, quia Tacito usurpatur vox *principis*, fere tantum de Cæsare seu Imperatore.

Principum] Si priorum *principum* liberti, certe ad ipsum Vitellium spectabat ea res; nam Cæsaribus successerat, et erant omnes illi liberti, Cæsariani, et proprias opes tantum sic exegisse videretur. Et intra paucos res nummaria stetisset. Certe nulli hæredes priorum Cæsarum supererant, ad quos pertineret isti liberti. Ultimus Æneadum, seu Juliorum, Nero.

Puto, potius intelligi debent *procerum liberti:* non ausus Vitellius ipsos proceres lacessere, ipsos in libertis suis oppugnat.

Sic olim Augustus in clade Variana, certum numerum servorum imposuerat primoribus etiam fœminis; ex quibus milites, clade Variana cæsos, suppleret, ad ripam Rheni tuendam. Suet. Aug. 25. 'Ad tutelam ripæ Rheni fluminis, eosque servos adhuc, viris fœminisque pecuniosioribus indictos, ac sine mora manumissos, sub priore vexillo habuit,' &c.

Liberti principum] Sunt *liberti* priorum *principum*, seu Cæsarum, qui haud dubie divites et magno numero. Erant illi liberti Caii Cæsaris, Claudii, Neronis, Galbæ, Othonis, &c. Quis enim patres vocet *principes*, sub principe et Cæsare imperante?

Et isti *liberti* patrum, quid opis habuere, comparati cum libertis Cæsarum; qui procuratores fisci provincias totas depeculabantur, ita ut sæpe principe ipso ditiores essent?

Quis regum æquavit opibus Polycletos, Patrobios, Callistos, Narcissos, Helios, Pallantes, et cetera *odiorum* prævalida *nomina*?

Attamen *liberti* patrum procerumque etiam divites. Sed simul ipsos patres offendisset Vitellius, cum ipsi jus in bona libertorum haberent: quod partibus Vitellii nocere potuit.

[p] *Conferre*] Quia scil. instabat donativum.

rum,' ut[5] tributum, jussi. Ipse, sola perdendi cura, stabula aurigis exstruere:[r] circum[s] gladiatorum ferarumque spectaculis opplere: tanquam in summa abundantia, pecuniæ illudere.

95. Quin et natalem Vitellii diem Cæcina ac Valens, editis tota urbe vicatim[t] gladiatoribus celebravere: ingenti paratu et ante illum diem insolito. Lætum fœdissimo cui-

multitudine servorum, *tanquam vectigal. Ipse sola profundendi ac profligandi* opes *studio, ædificare stabula aurigis; implere Circum certaminibus gladiatorum et ferarum;* et *velut in maxima opulentia, pecuniam* veluti *per ludum effundere* ac prodigere.

Quin etiam Cæcina ac Valens, exhibitis per compita et *per vicos totius civitatis gladiatorum ludis, diem natalem Vitellii celebrarunt: magno apparatu, et ante illud tempus inaudito. Gratum turpissimo cuique, apud honestos indignationi fuit, quod*

5 Ms. Jes. *et tributum.*

NOTÆ

[q] *Pro numero*] Forte in capita taxati singuli servi libertorum.

[r] *Stabula aurigis exstruere*] Stabulum non solum significat receptaculum equorum et jumentorum, ut vulgo dicitur, sed etiam accipitur pro caupona, et pro hospitio.

Inde *stabularii*, de quibus titulus est apud jurisconsultos, dicti, qui exercent, ut ita dicam, *stabulariam*, et muliones viatoresque excipiunt. Apuleius: 'quod primum ingressus fuerit stabulum, prandio participabo.' Sic *Beroaldus* ad Sueton.

Itaque, puto, hæc *stabula* erant diversoria alendis equis, et etiam forte aurigis, ut ibi aurigando se et equos commode exercerent, ut in Xystis seu porticibus exercebantur gladiatores: et in ea re multas opes absumsit Vitellius.

Sic et grassatus olim Caligula. Sueton. 54. 'Batuebat pugnatoriis armis, aurigabat, exstructo plurifariam circo.' Et infra 55. 'Prasinæ factioni ita addictus et deditus, ut cœnaret in stabulo assidue et maneret,' &c. Nempe in stabulo aurigarum Prasinorum: 'Incitato equo, cujus causa pridie Circenses, ne inquietaretur, viciniæ silentium per milites indicere solebat, præter equile marmoreum, et præsepe eburneum, præterque purpurea tegumenta ac monile e gemmis, domum etiam, et familiam, et supellectilem dedit,' &c.

Cœnabat igitur in stabulo Caligula, manebatque. Ergo fuit illud diversorium et aurigis et ipsis equis, ut scil. ibi et homines et equi alerentur, curarentur, exercerenturque commodius, simul ibi stabulantes. *Stabulare* est manere, divertere, habitare. Virg. 'Centauri in foribus stabulant, Scyllæque biformes.'

Stabula aurigis] *Stabula* vocantur diversoria, destinata viris simul et equis: quod patet ex Plin. l. VI. Epist. 19. 'Deforme arbitratus, (ut erat,) honorem petituros, urbem Italiamque, non pro patria, sed pro hospitio aut stabulo, quasi peregrinantes habere.'

[s] *Circum*] Vide l. I. c. 72.

[t] *Vicatim*] Per compita, per vicos singulos, saltem celebriores.

que, apud bonos invidiæ fuit, quod exstructis in campo Martio aris,[u] inferias Neroni fecisset:[1] cæsæ publice victimæ crematæque: facem[2] Augustales[v] subdidere:[3] quod sacerdotium, ut Romulus Tatio Regi,[w] ita Cæsar Tiberius

statutis aris apud campum Martium, justa Neroni persolvisset: mactatæ palam hostiæ et combustæ: ignem Augustæi sodales *subjecere; quos sacerdotes, ut Romulus* olim *Tatio Regi* sodales instituerat, *ita Tiberius Juliæ familiæ dicavit.*

1 Ita bene Lipsius et recentiores. Male Mss. Reg. Corb. et editio princeps, *jecisset*. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *jecissent*. Brotier.—2 Sic bene Mss. Flor. Corb. Agr. et editiones recentiores. Sic quoque volebat Muretus. In Mss. Reg. Harl. Jes. et editionibus veteribus, *faces*. Idem. *Faces* Gronov. et Ryckius; et hic quidem putat, quoniam *aræ* dicuntur *exstructæ*, vulgatum *facem* non solicitandum.—3 Male Mss. Harl. Bodl. *subditæ*; quod librarii ad faces augustales verbum referrent. Eodem errore in Mss.

NOTÆ

[u] *Exstructis in campo Martio aris*] Scriptor incertus apud Suidam in voce Βιτέλλιος, hanc rem sic narrat: 'Et cadaver Neronis, in cavo quodam et obscuro tumulo jacens, honoravit.' *Lipsius.*

Sic Suet. Vitel. 11. 'Et ne cui dubium foret, quod exemplar regendæ Reip. eligeret, medio Martio campo, adhibita publicorum sacerdotum frequentia, inferias Neroni dedit.'

[v] *Facem Augustales*] Tac. Ann. I. 'Idem annus novas ceremonias accepit, addito sodalium Augustalium sacerdotio, ut quondam Titus Tatius, retinendis Sabinorum sacris, sodales Titios instituerat:' ubi videmus a Tacito illud tribui Tatio, quod hic Romulo ascribit. *Savilius.*

Augustales] Ideo forte *Augustales subdidere* ignem, quia Nero Cæsar, et ascitus in Juliam gentem erat, cui genti sacerdotium illud sacraverat Tiberius.

[w] *Ut Romulus Tatio Regi*] Jam id elucidavimus ad locum Ann. I. Addemus hic fuisse institutos istiusmodi sodales a Tatio Rege, sed postea fuisse confirmatos et velut in perpetuum consecratos a Romulo Rege, post mortem Tatii in ejus honorem.

Ipsum enim, postquam decessisset, Romulus sic honoravit, pro more principum, qui, quos e medio sustulere, tum maxime celebrant honoribus.

Sic Nero matrem occisam, sic Antonius Getam fratrem trucidatum ornavit: 'Sit Divus, dum non vivus.' De Ner. Tacit. Ann. XIV. 3. 'Additurum principem defunctæ templum, et aras et cetera, ostentandæ pietatis.'

Fuerant illi sodales instituti retinendis Sabinorum sacris, vivo Tatio; sed Romulus eos, novo ritu, postea Tatio Regi consecravit, novoque decore auxit stabilivitque in perpetuum. Sic vindico Tacitum a Tacito: sibi enim ipse oppositus videtur.

Romulus Tatio Regi] Forte duplex fuit historicorum sententia de hoc sacerdotio Tatii: nempe, ita ut alii scripsissent, Tatium regem, dum viveret, instituisse hos sacerdotes; alii, Romulum Tatio Regi mortuo id sacerdotium dicasse: quam utramque sententiam secutus est Tacitus diversis scriptis temporibusque.

Et si comparatio justa sit, possit dici, quod quemadmodum instituit Tiberius sacerdotes *Augustales* Juliæ genti, seu Augusto, post mortem Au-

Juliæ genti sacravit. Nondum quartus a victoria mensis, et libertus Vitellii, Asiaticus,[x] Polycletos, Patrobios[y] et vetera odiorum nomina[z] æquabat. Nemo in illa aula probitate aut[4] industria certavit: unum ad potentiam iter,

Nondum quatuor menses a victoria elapsi erant, *et* jam *Asiaticus libertus Vitellii, opibus adæquabat Polycletos, Patrobios, et prisca invidiæ* publicæ *prodigia. Nemo in illo comitatu, ingenio aut bonis artibus contendit: una ad auctoritatem via lau-*

Corb. et Agr. *facem augustalem.* Brotier.—4 Budens. *et ind.*—5 Sic optime

NOTÆ

gusti, ita et Romulum, sacrasse sacerdotes Tatio, post mortem illius, vel saltem ritum firmasse, innovasse, atque adauxisse. Ut puto, idem dicere voluit Tacitus utroque loco. Nam et eandem comparationem affert, sodalium Augustalium, etiam I. 54. Forte illi sodales instituti primo retinendis Sabinorum sacris; sed hos mox Tatio Regi sacravit Romulus, quasi majori decore, ut sic Sabinos deliniret.

[x] *Asiaticus*] Possit de hoc Asiatico dici quod Plin. l. VII. Epist. 29. de Pallante, ubi de ejus monumenti titulo, via Tiburtina: 'Maxime tamen hic me titulus admonuit, quam essent mimica et inepta, quæ interdum in hoc cœnum, in has sordes abjicerentur; quod denique ille furcifer, et recipere ausus est et recusare, atque etiam, ut moderationis exemplum posteris prodere. Sed quid indignor? ridere satius, ne se magnum aliquod adeptos putent, qui huc felicitatis perveniunt, ut rideantur.'

[y] *Polycletos, Patrobios*] Hi liberti Neroniani opulentissimi paratu, comitatu, et opibus, ipsis regibus præcellebant. Sic Ann. XIV. 39. 'Igitur ad spectandum Britanniæ statum missus est ex libertis Polycletus, magna Neronis spe, posse auctoritate ejus, non modo inter legatum procuratoremque concordiam gigni, sed et rebelles Barbarorum animos pace componi. Nec defuit Polycletus, quominus ingenti agmine, Italiæ Galliæque gravis, postquam Oceanum transmiserat, militibus quoque nostris terribilis incederet.'

[z] *Vetera odiorum nomina*] Divitias scilicet, quas congesserat. *Pichena.*

Æquabat veteres libertos odio publico celebres, potentia, gratia, auctoritate, opibus; immo et malis artibus ac flagitiis.

Nomina] Sic famosos illos libertos vocat. *Odiorum nomina* vocat fœda illa propudia, ut, qui ex odio publico famosi essent.

Sic Florus duces Socialis belli *prodigia* appellat, l. III. c. 18. 'Cum omne robur fortissimorum fidelissimorumque sociorum sub suis quisque signis haberent municipalia illa prodigia; Popedius, Marsos,' &c.

Nomina] Non divitias præcise, ut vult Pichena, sed gratiosos libertos priorum Cæsarum, Callistos, scil. Pallantas, Narcissos, Patrobios, et similia fortunæ jocantis prodigia. Sic alibi Tac. 'Et cetera equitum prævalida nomina.'

Nomina] Opum odiorumque prodigia liberti illi principum, maxime sub Claudio et Nerone. Nam inaudita illa prævalida nomina sub Tiberio et Caio, qui certe mali erant, nondum tamen ignavi, aut socordes, nec *infra servorum ingenia.*

prodigis epulis et sumtu ganeaque[5] [a] satiare inexplebiles Vitellii libidines.[b] Ipse abunde ratus, si præsentibus frueretur,

tissimis ac profusis conviviis, et luxu saginaque explere insatiabiles Vitellii cupidines. Ipse satis sibi *superque* esse *arbitratus, si præsentibus gauderet, nec ulterius* in fu-

emendavit Palmerius, quem Pichena et recentiores omnes sunt secuti. Corrupte in Mss. Reg. Corb. et editione principe, *sumtu galanæ aquæ.* In Mss. Harl. Jes. et Puteolanus, *sumtu Caianæ aquæ.* Ms. Flor. *sumtu gaianeaque.* Tentabat Lipsius, *sumtu saginaque.* Franciscus Malherbe apud Gevartium, Elect. III. 8. *sumtu ganeæ aleæque.* Brotier. Ryckii Ms. habet *et sumtu luxuriaque.*

NOTÆ

[a] *Sumtu ganeaque*] Lipsius aptissime ad sensum restituit, *et sumtu saginaque.* Palmerius autem verius, et ad literam propius, *et sumtu ganeaque;* quam lectionem Flor. non parum juvat. Habet enim, *et sumtu Gaianeaque:* sic Ann. l. III. 'ventris, ganeæ paratus:' et l. IV. 'inter ganeam ac stupra.' *Pichena.*

Sic Suet. Vitell. 13. 'Epulas trifariam semper, interdum quadrifariam dispertiebat, in jentacula et prandia et cœnas comissationesque: facile omnibus sufficiens, vomitandi consuetudine. Indicebat autem aliud alii, eadem die,' &c.

Sumtu ganeaque] Similes helluones describit Athen. l. 8. 'Chrysippum, o amici viri, Stoicorum ducem ac principem, ego mehercle in multis admiror, ob id tamen impensius laudo, quod famosum suis de opsoniis scriptis Archestratum in eodem loco ac numero semper collocavit cum Philenide, cui turpissimum de venereis opus ascribunt,' &c.

Et de Diocle helluone insigni: 'Idem cum alienati agri pretium in coëmendis opsoniis dissipasset, ferventem piscem mandens, exustum sibi οὐρανὸν querebatur. Id tibi reliquum est, inquit Theocritus, mare ut ebibas: sic maxima tria e conspectu sustuleris.' Sic cœlum solumque salumque vorasset ingens ille helluo. Non ebibebat mare *Vitellius,* sed vorabat. 'Accipe, dixit, Privatis majora focis .... Et tua servatum consume in sæcula rhombum.' Juven.

[b] *Inexplebiles Vitellii libidines*] De Patina Vitellii sic Plin. l. XXXV. 'Atque ut luxu quoque auctoritas contingat figlinis, tripatinum, inquit Fenestella, appellabatur summa cœnarum lautitia; una erat murenarum, altera luporum, tertia mixonis piscis, inclinatis jam scilicet moribus. Nam nos, cum unam Æsopi tragœdiarum histrionis in natura avium diceremus, sestertiis sexcentis stetisse, non dubito indignatos legentes. At, hercules, Vitellius in principatu suo CC. sestertiis condidit patinam, cui faciendæ fornax in campis iis ædificata erat, quoniam eo pervenit luxuria, ut etiam fictilia pluris constent, quam murrhina. Propter hanc Mucianus, altero consulatu suo, in conquestione exprobravit patinarum paludes Vitellio, memoria non illa fœdiore, cujus veneno, Asprenati reo Cassius Severus accusator objiciebat, interiisse centum triginta convivas.' 200. sestertia, sunt nostro more 3000. coronati. Sed quonam modo fieri potuerit, ut patina fictilis tanti constiterit, inire rationem nequeo. Nec ipse Plinius hoc significare vide-

nec in longius consultans, novies millies sestertium,[c] paucissimis mensibus, intervertisse creditur. Magna et misera[d] civitas, eodem anno Othonem Vitelliumque passa, inter Vinios, Fabios, Icelos, Asiaticos,[e] varia et pudenda sorte

turum *prospiciens, existimatur profligasse intra paucos menses novies millies sestertium,* seu duos et viginti milliones et insuper quingenta millia coronatorum. *Magna et miserabilis Roma, quæ intra unum annum Othonem et Vitellium tulerat, inter Vinios, Fabios, Icelos, Asiaticos, diversa et inhonesta sorte agitabat; donec*

NOTÆ

tur, cum prius dixerit, Æsopi patinam sexcentis sestertiis stetisse.

Patinam enim pro ferculo posuisse, notum est ex loco l. x. quem explicant de centum aviculis, humano sermone canoris, senis millibus emtis.

Sed rursus, si Plinius de ferculo intellexit, quonam pacto non ineptus ille erit, qui post sexcenta sestertia, ducenta sestertia dixit? cum majus aliquid et mirabilius dicere vellet.

Igitur hoc in dubio, reperitur in vetere exemplari *decies sestertium.* Sicque addit Æsopi patinæ 400. sestertia. 600. sestertia sunt 15,000. coronati, ac *decies* sestertium, sunt 25,000. coronati: et ea summa patina hæc seu ferculum Vitellii constiterit.

[c] *Novies millies sestertium*] Sunt duo et viginti milliones coronatorum, et insuper dimidius millio etiam coronatorum, seu 67,500,000. libræ.

Novies millies sestertium] Sidonius in Panegyrico ad Majorianum abire ab hac summa videtur, ubi vitia singulorum principum recensens, de isto ait: ‘Post quina Vitelli Millia, famoso ventris donata barathro.’ Valde, inquam, abit, si de tota ejus sagina et luxu accipis: quod non debes; sed magis de singularibus epulis, et quod tantum in paucis aliquot cœnis.

Xiphilinus quidem ex Dione conscripsit: ‘in paucis diebus centum myriades absumsisse in cœnam:’ quæ sunt Latine *quadragies HS.*: nobis *centum millia* Philippicorum.

Tale et Suetonius indicat, cum ‘singulos apparatus dominis, sive convivatoribus, constitisse non minus quadringenis HS.’ asserit: id est, *decies mille* Philippicis: sed observa, *singulos.*

Sidonius igitur in singulis illis millibus, dum *quina ea* numerat, intelligit *millena* HS.; neutro, (ut cum Grammaticis dicam,) genere: atque ita juste efficit *quinquagies* HS. sive *centum viginti quinque millia* Philippicum, prope ad Xiphilinum. Quod si in eo, pro more et communi sermone, *quina millia* duntaxat capias, id est, *quina* HS. quantulum sint? *centum viginti quinque Philippæi*: ridiculum. *Lipsius.*

Novies millies] Id est, ex regulis, quas præstruximus, septem milliones, semel et tricies mille, ducentas et quinquaginta libras sterlingas. *Savil.*

[d] *Magna et misera*] Ut magna opibus, ita et magna cladibus civitas; nec fere dici queat, an major Roma, an miserior fuerit.

[e] *Vinios, Fabios, Icelos, Asiaticos*] Hæc quatuor *odiorum nomina.* Viguere sub Galba Vinius et Icelus; sub Vitellio Fabius Valens et Asiaticus libertus. Neque enim sub Othone præpolluisse ullum libertum aut amicum memini; ut qui adversos Galbæ rumores præcipue declinaret.

Fabios] Fabium Valentem prædo-

agebat; donec successere Mucianus et Marcellus,[f] et magis alii homines, quam alii mores.

96. Prima Vitellio 'tertiæ legionis defectio' nuntiatur, missis ab Aponio[g] Saturnino epistolis, antequam is quoque Vespasiani partibus aggregaretur. Sed neque Aponius cuncta, ut trepidans[h] re subita, perscripserat, et amici adulantes mollius[1] interpretabantur: 'unius legionis eam seditionem, ceteris exercitibus constare fidem.' In hunc modum etiam Vitellius apud milites disseruit, Prætorianos nuper exauctoratos insectatus, 'a quibus falsos rumores dispergi, nec ullum[i] civilis belli metum,' asseverabat, suppresso Vespasiani nomine, et vagis per urbem militibus, qui sermones populi coërcerent: id præcipuum alimentum famæ erat.[j]

97. Auxilia tamen e Germania Britanniaque et Hispa-

subsecuti Mucianus et Marcellus, et magis alii homines, quam alia ingenia.

Primum nuntiatur Vitellio, tertiam legionem rebellasse, *scriptis literis ab Aponio Saturnino, priusquam ille etiam Vespasiani partibus accederet. Sed neque Aponius omnia, ut exterritus repentino casu, renuntiarat, et amici assentantes mitius accipiebant*, eam *esse* discordiam unius legionis, reliquum militem in obsequio perstare. *In hanc sententiam ipse Vitellius apud milites locutus, in prætorianos nuper sacramento solutos invectus* est, a quibus vanos rumores differri *affirmabat*, nec ullam civilium armorum *instare* formidinem, *dissimulato nomine Vespasiani, et sparsis per civitatem militibus, qui rumores plebis cohiberent: quod maxime fovit auxitque rumores.*

Copias tamen evocavit e Germania Britanniaque et Hispaniis, lente, et angustias

1 Mss. Reg. Harl. Bodl. Jes. Corb. et editiones veteres, *nullius interpr.* Mss. Flor. et Agr. *melius*. Inde Rhenanus et recentiores fecere, *mollius*.

NOTÆ

nibus aggregat, non Cæcinam; quia isti plus ambitionis quam avaritiæ inerat.

[f] *Marcellus*] Eprius Marcellus oratoria laude celebris, Neronianæ in Thraseam et alios crudelitatis instrumentum, et omnibus, sub quibus vixit, principibus carus; utpote qui ipsorum actionibus lenocinium faciebat. Vide Tacit. Hist. II. et IV. *Savil.*

[g] *Ab Aponio*] Qui Mœsiæ rector, seu legatus consularis.

[h] *Ut trepidans*] Ut in metu subito *cuncta* non exacte perscripserat Aponius.

[i] *Nec ullum*] Vertunt: Nec affirmabat ullum esse civilis belli metum: male.

[j] *Id præcipuum alimentum famæ erat*] Liv. 44. 'Et primo supprimere in occulto famam ejus rei est conatus... et quo quæque accuratius curantur, eo facilius loquacitate regiorum ministrorum emanant.'

niis excivit, segniter, et necessitatem dissimulans. Perinde Legati provinciæque cunctabantur: Hordeonius Flaccus, suspectis jam Batavis, anxius proprio bello, Vectius[1] Bolanus, nunquam satis quieta Britannia: et uterque ambigui.[k] Neque ex Hispaniis properabatur, nullo tum ibi Consulari:[l] trium legionum[m] Legati, pares jure, et, prosperis Vitellii rebus, certaturi ad obsequium, adversam ejus fortunam ex æquo detrectabant. In Africa legio cohortesque,[n] delectæ a Clodio Macro,[o] mox a Galba dimissæ, rursus jussu Vitellii militiam cepere:[2] simul cetera juventus dabat impigre nomina: quippe integrum illic[p] ac favorabilem Proconsula-

rerum occultans. Eodem modo legati et provinciæ dubitabant, aut segniter agebant: Hordeonius Flaccus, infestis jam Batavis, solicitus proprio bello; Vectius Bolanus, nunquam satis pacata Britannia: et ambo dubiæ fidei. Neque festinabatur ex Hispaniis, nullo tum ibi præsidente legato *consulari. Legati trium legionum, æquales auctoritate, et, secundis Vitellii rebus, certatim æmulaturi fidem, perinde improsperam illius fortunam spernebant. In Africa legio et cohortes, quas conscripserat Clodius Macer, et* quas *dein Galba exauctoraverat, resumsere bellum, jubente Vitellio: etiam reliqui juvenes strenue profitebantur; namque Vitellius illic*

1 *Vettius* semper Brot. et Ryckius.—2 Sic bene Jac. Gronovius e Ms. Flor. In Mss. Harl. Jes. *capere.* In Mss. Reg. Corb. et veteribus editioni-

NOTÆ

[k] *Ambigui*] Ambigua fide, incerti quas potius partes tuerentur.

[l] *Consulari*] Amoto scil. Cluvio Rufo.

[m] *Trium legionum*] Primæ adjutricis, decimæ, et sextæ.

[n] *Cohortesque*] Forte delectus ille Clodii Macri refertur tantum ad *cohortes*, non ad legionem. Nam in Africa *legio* fuit vetus præsidium. Nec relinqueretur Africa sine legione, aut legionibus. Nec forte statim *legionem* conscripsisset Macer, quo manifesta rebellio fuisset, et veluti publica; quod novis cœptis periculosum.

Et certe Valerius Festus *legatus:* et cujus rei legatus, nisi *legionis?* non enim aliter dici *legatus* potuit. Ergo *legio in Africa* fuit, neque dimissa erat, nisi forte etiam aliqua ibi esset legio alia, et diversa ab ista; quod non puto.

Nam cum ibi de statu animorum ac copiarum agat Tacitus, debuit mentionem facere etiam aliarum legionum aut copiarum Africæ, si quæ adessent; ut supra de Hispania: 'trium legionum legati, pares jure,' &c.

[o] *Clodio Macro*] Hunc occiderat Galba, et simul dimiserat copias ab eo conscriptas.

[p] *Integrum illic*] De Vitellio eadem Sueton. in vita ejus cap. 51. at de Vespasiano mutat, et 'Africam integerrime,' inquit, 'nec sine magna dignatione administravit:' qui concilientur non video. *Lipsius.*

Integrum] Justum, nullis flagitiis, nulla libidine, non sævitia aut avari-

tum Vitellius,[q] famosum[r] invisumque, Vespasianus egerat: perinde[3] socii de Imperio utriusque conjectabant: sed experimentum contra fuit.[s]

98. Ac primo Valerius Festus, Legatus,[t] studia provincialium cum fide juvit: mox nutabat, palam epistolis edictisque[u] Vitellium, occultis nuntiis Vespasianum, fovens, et hæc illave defensurus, prout invaluissent.[v] Deprehensi cum

gesserat *proconsulatum incorruptum, justum, ac popularem; et Vespasianus infamem invidiosumque egerat: et similiter socii principatum utriusque*, qualis futurus esset, *interpretabantur: sed* mox *contrarium experimento* comprobatum *est.*

Atque initio Valerius Festus, legatus, favorem sociorum fideliter adjuvit: mox dubitabat, publice literis diplomatisque Vitellium celebrans, secretis nuntiis Vespasiano favens, et has aut illas partes protecturus, prout præpolluissent. Intercepti

bus, *cœpere.* Brotier.—3 Ita Rhenanus et recentiores. In Mss. et veteribus editionibus, *proinde.*

NOTÆ

tia temeratum. Ibi dissident aperte auctores: quid mirum? Et frustra conciliare eos volunt, qui si viverent et scriberent, adhuc dissentire vellent. Sic sunt ingenia mortalium.

[q] *Proconsulatum Vitellius*] Teste Sueton. Vitell. 5. Proconsulatum Africæ administravit, et 'in (illa) provincia singularem innocentiam præstitit, biennio continuato, cum succedenti fratri legatus substitutus esset.'

Quemadmodum ipsi frater in consulatu successerat, ita et ipsi in proconsulatu Africæ successit. Asiam enim et Africam sorte obtinebant, eodem ordine quo consulatum habuerant.

Itaque Vitellius, succedenti sibi fratri in administratione Africæ, legatus esse voluit, exemplo olim Scipionum: hinc per biennium mansit in Africa.

Hinc favor provincialium in Vitellium, cum e contra odio haberent Vespasianum, puto, ob avaritiam. Nam Adrumeti rapis lapidatus est, non sine probro et dedecore.

[r] *Famosum*] Avaritia infamatum.

[s] *Experimentum contra fuit*] Nam Vitellius prosperis et summa fortuna corruptus est: Vespasianus vero melior factus, et primus principum, tanto fortunæ splendore non occæcatus, immo prudentiam et bonas artes cum imperio auxit.

[t] *Legatus*] Legatus, qui diversus a proconsule: proconsul præerat provinciæ; *legatus*, legioni et cohortibus. Hic ipse est, qui infra lib. IV. 49. interficit Pisonem Africæ proconsulem.

[u] *Edictisque*] Quæ scil. edicta *Vespasiani* publice proponerent, tanquam principis; quibus cives sociosque admoneret, aut etiam imperaret quæ agi vellet, præmiis incitaret promissisque, increparet Vitellium, et Vitellii duces exterreret.

[v] *Prout invaluissent*] Non male, *prout ii valuissent.* Temporum enim hominem describit, qui, nunc in suspenso, inclinaturus erat ad partes valentioris. Multi ejusmodi vulpiones, præsertim per bella civica. Ta-

literis edictisque Vespasiani, per Rhætiam et Gallias, militum et Centurionum quidam, ad Vitellium missi, necantur: plures fefellere, fide amicorum, aut suomet astu[1] occultati. Ita Vitellii paratus noscebantur, Vespasiani consiliorum pleraque ignota: primum socordia Vitellii; deinde[2] Pannonicæ Alpes,[w] præsidiis insessæ, nuntios retinebant: mare quoque Etesiarum[x] flatu[3] in Orientem navigantibus secundum, inde adversum erat.

cum epistolis edictisque Vespasiani milites et centuriones nonnulli per Rhætiam et Gallias, ad Vitellium tracti, occiduntur: plures latuere, opera amicorum, aut suomet ingenio obtecti. Sic paratus Vitellii comperti, Vespasiani cœpta incognita: primum stupiditate Vitellii; insuper Alpes Pannonicæ copiis firmatæ, nuntios cohibebant: etiam pelagus, spirantibus Etesiis, favorabile navigantibus ad Orientem, hinc venientibus *contrarium erat.*

1 Sic bene Mss. Flor. Agr. Ferrettus et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. Corb. et editionibus veteribus, *suomet statu.* Brotier.—2 *Dein* Gronovius. —3 Sic optime, ex Rhenani conjectura, J. F. Gronovius et recentiores. Corrupte Ms. Flor. *etesi flabra aquilonis arcum flatu.* In Mss. Vatic. Farnes. Reg. Corb. et editione principe, *et Blasi flabra Aquilonis harum flatu.* Mss. Harl. Bodl. et Puteolanus, *etesiæ flabant. harum flatu.* Ms. Jes. *horum.* Brotier.

NOTÆ

lis Rex Juliates Ann. XII. qui 'societatem Meherdatis palam induerat, in Gotarzem, per occulta et magis fida, inclinabat.' Et depingit in uno Claudianus: 'Libravit geminas, eventu judice, vires; Ad rerum momenta cliens; seseque daturus Victori.' *Lipsius.*

[w] *Pannonicæ Alpes*] Mela l. II. scribit, Alpes ab ipsis littoribus longe lateque diffusas, primo ad septentrionem magno gradu excurrere; at ubi Germaniam attigerunt, verso impetu, in Orientem abire, et in Thraciam usque penetrare: cujus opinioni astipulatur hoc loco Tacitus, et in principio seq. libri.

Et Rufus Sextus in Epitome ad Valentinianum Augustum: 'Accesserunt Romanæ urbi Alpes maritimæ, Alpes Cottiæ, Rhæticæ, Noricæ, Pannonicæ.' Tametsi, Plin. III. 19. Alpes in Istriam usque extendat; et Paulus Jovius *Carnicas* Alpes vocat, a Carnis accolis, quos vulgo *Cranos* appellant, literis mutatis. *Lupanus.*

Pannonicæ] Sic nempe, ne rebellio Pannonici aut Mœsici exercitus in urbem renuntiaretur.

Pannonicæ Alpes] Videntur fuisse in Latobicis populis Pannoniæ regionis, et in Histria provincia Italiæ. Hodie pars montium *della Vena*, in Istria et Carniola provinciis circuli Austriæ et Status Veneti. *Tillemonius.*

[x] *Etesiarum*] Cæsar. belli civil. l. III. 'Ipse enim necessario Etesiis tenebatur, qui Alexandria navigantibus sunt adversissimi venti.'

Etesiæ ex sententia Aristotelis 2. Meteor. et Theophrasti de Ventis, 'Boreales sunt venti, qui spirant post hybernum solstitium, et ortum Caniculæ.' At Caniculæ ortus, si Plinium sequimur, incidit in decimum octa-

99. Tandem, irruptione hostium, atrocibus undique nuntiis exterritus, Cæcinam et Valentem expedire[1] ad bellum[y] jubet. Præmissus Cæcina: Valentem, e gravi corporis morbo tum[a] primum assurgentem, infirmitas tardabat. Longe alia[z] proficiscentis ex urbe Germanici exercitus spe-

Denique irrumpente hoste, sævis ac violentis undique nuntiis perculsus, jubet accingi ad bellum Cæcinam Valentemque: præire jussus Cæcina: at *infirmitas retinebat Valentem ex gravi ægritudine corporis tum primum convalescentem. Longe alia facies agminis Germanici e civitate egredientis: non robur corporum, non ala-*

1 Sic bene Acidal. ut Hist. I. 10. 88. Recepere et Bipont. pro vulgari *expediri*. Oberl. *Expediri* habent Ryckius, Gronov. Brotier. et Homer.—

NOTÆ

vum Julii, 'et post biduum exactum,' ait ille, 'Etesiæ diebus quadraginta perflant, nec ulli ventorum magis stati sunt.'

Ita ut Etesiæ spirare inciperent ordinarie a vigesimo Julii, atque expirarent in fine Augusti.

Solstitium autem æstivum cum viginti quinque dies antecedat ortum Caniculæ, ut statuit Olympiodorus in 2. Meteor. tum vigesimo quarto Junii die exoriri debuit ex justo calculo. A quo die cum enormis esset anni Juliani longitudo, nostro tempore solstitium anticipatum est undecim aut duodecim diebus, retractumque in Junii duodecimum aut decimum tertium.

Jam vero Etesiarum flatus, adeuntibus Ægyptum et Orientem secundos esse, redeuntibus adversos, præter regionis situm, argumento etiam fuerit, quod Thales, et Philosophorum alii (ut narrat Diodorus Biblioth. l. I.) putaverunt Nilum, incrementi sui causam habere ex Etesiarum flatu, 'qui cum fluvii ostiis contrarii spirent, aquas in mare exonerari prohibent.' *Savilius.*

Etesiarum flatu] Nempe rebellavit Oriens, et haud dubie Mœsicus exercitus, circa initium Julii mensis; quo fere tempore spirant Etesiæ, nempe a Canis exortu usque ad occasum, et ultra, per quadraginta dies.

Etesiarum] Etesiæ venti flant ab Occidente. Hodie Oceani nautæ vocant *Ouest*, *quart au Nord-Ouest*, et a nautis maris Mediterranei dicuntur *Quarta de Ponente verso Maestro*, teste Brietio. *Tillemon.*

[y] *Expediri ad bellum*] An non elegantius, *expedire?* Ut ad finem l. I. 'Multos e magistratibus, magnam consularium partem Otho, non participes, aut ministros bello, sed comitum specie, secum expedire jubet.' *Acidalius.*

Melius *expediri*, id est, parari: at loco allato ex l. I. *expedire*, id est, ad bellum exire, proficisci: et nonnihi discriminis esse videtur. Recte *expedire*, cum dicitur absolute et sine addito: at cum dicit, *ad bellum*, tum melius sit, *expediri ad bellum.*

[z] *Longe alia*] Longe alia species exercitus egredientis, ab illa specie et pompa qua ante ingressus urbem erat.

cies: non vigor corporibus, non ardor animis: lentum et rarum[a] agmen, fluxa[3] arma, segnes equi: impatiens solis, pulveris, tempestatum: quantumque hebes ad sustinendum laborem miles, tanto ad discordias promtior. Accedebat huc Cæcinæ ambitio vetus,[b] torpor recens,[c] nimia fortunæ indulgentia soluti in luxum: seu perfidiam meditantis[4] infringere exercitus virtutem, inter artes erat. Credidere plerique, Flavii Sabini[d] consiliis concussam Cæcinæ mentem, ministro[e] sermonum Rubrio Gallo, 'rata apud Vespasianum fore pacta[f] transitionis.' Simul odiorum invidiæque erga Fabium Valentem admonebatur,[g] 'ut impar apud[5] Vitellium, gratiam[h] viresque[6] apud novum Principem pararet.'

critas animorum: tardum et infrequens agmen, et arma labentia, tardi equi: miles *insolens caloris, pulveris, tempestatum: et quantum miles torpebat ad toleranda* belli *munia, tanto ad seditiones pronior* erat. *His adjungebatur prisca Cæcinæ vanitas, novus languor,* ut qui *nimiis fortunæ delinimentis corruptus in luxuriam; seu proditionem molienti, imminuere militum ferociam, inter dolos erat. Multi existimavere, labefactam Cæcinæ fidem, monitis Flavii Sabini, internuntio colloquiorum Rubrio Gallo,* ratas fore conditiones defectionis apud Vespasianum. *Etiam animo recurrebant inimicitiæ et iræ adversus Fabium Valentem,* quibus incitabatur, ut *ipse* inferior *gratia* apud Vitellium, favorem potentiamque *sibi* provideret apud novum imperatorem.

2 Ms. Corb. *tunc prim.*—3 Perperam Lipsius, *et fluxa arma. Et* abest a Mss. et veteribus recentioribusque editionibus. *Brotier.*—4 Mendose Mss. Flor. Reg. Corb. Harl. Bodl. Jes. et editiones veteres, *meditatio.* Emendavit Jac. Gronovius, *meditato,* quod Brotiero placet. Emendaverat Rhenanus, *meditanti,* quod recipiunt Ryckius et Gronov. In Ms. Agr. *meditantis;* et sic Bipont.—5 Quædam Edd. *ad Vitel.*—6 Hæc, *gratiam viresque,* perperam omissa in Ms. Reg. et editione principe. *Brotier.*

NOTÆ

[a] *Rarum*] Infrequens, nec densum aut confertum agmen; laxi ordines, &c.

[b] *Ambitio vetus*] Nempe insita illi a natura, quam hauserat a teneris, et quæ ante dein et post bellum increverat: vanitatis eum arguebat Valens.

Ambitio vetus] Qua pridem rebellandi consilium animo agitabat.

[c] *Torpor recens*] Qui nempe ultro ex luxu ac deliciis urbanis, seu ex nimia fortunæ indulgentia oriebatur; seu ex scelere ac dolo; quo nempe sic *infringere exercitus virtutem* cupiebat.

[d] *Flavii Sabini*] Qui Vespasiani frater et præfectus urbis. *Savilius.*

[e] *Ministro*] Internuntio.

[f] *Pacta*] Quæ nempe inita essent cum Flavio fratre Vespasiani.

[g] *Admonebatur*] Magis forte a se ipso, quam ab aliis. Jam Cæcina prodiderat Galbam et Othonem; si se occasio dederit, etiam Vitellium proditurus; dein et Vespasianum,

100. Cæcina complexu Vitellii multo cum honore digressus, partem equitum ad occupandam Cremonam præmisit: mox vexilla quartæ, decimæ[1 i] et sextædecimæ[2] legionum;

Cæcina osculo Vitellii, multo cum decore dimissus, præmisit partem equitum ad invadendam Cremonam: dein vexillarii legionis quartædecimæ et sextædecimæ;

1 Bene quidem Puteolanus et recentiores, *vexillarii.* Corrupte autem Ms. Reg. et editio princeps, *vexilla in.* At mendose libri omnes, *quartædecimæ.* [Servat tamen Brotierus, ut Gronov. et Ryck.] Nam *quartadecima* legio non pro Vitellio, sed pro Othone ferociter stetit; ideoque in Britanniam missa: et a Flavianarum partium ducibus scriptæ in Britanniam ad quartadecimanos literæ, Tacit. Hist. II. 66. et 86. Legio, de qua hic agitur, fuit Vitelliana; ac proinde una e Germanicis legionibus. Quænam autem fuerit illa legio, incertum. Eruditus Savilius emendat, *quintædecimæ.* Mercerus, *quartæ.* Probabiliter uterque, quod utraque legio pro Vitellii partibus stabat. Mercero tamen potius assentior. Hic enim in Ms. Corb. XIIII. sicut mox infra XII. et XX. pro *duoetvicesima.* Utroque in loco redundat numerus X. *Brotierus.* Ms. Flor. *vexilla in quatuordecim* XIII. *legionum.* Sicque et ed. pr. unde J. Gron. corrigit *vexilla tertiæ, quartæ decimæ et s. legionum:* tertiam latuisse in præpositione *in*, et terminatione in *vexillarii:* sed ita tamen non eximitur scrupulus, de quartadecima, quæ fuit Othoniana. Ms. Guelf. pro XVI. habet XVIII. *Ernest.* Bip. e Flor. eruunt hanc: *vexilla quartæ, decimæ et sextædecimæ leg.* scil. sub *in* latere putant IV., quod notarius interpolando expresserit per *quatuor*, et sub XIII. latere XVI. quod in vulgata extat. Bud. habet *vexilla in* XIIII. *et* XVIII. *leg.* Hanc XVIII. legionem non admiserit Broterius, qui Variana clade periisse, neque deinceps memorari amplius docet, unde et apud nostrum H. I. 18. et 55. et IV. 24. *duo et vicesimam* reponit. Ast, pace viri docti dictum sit, *duodevicesima* restituta videtur postea. Saltem apud Grut. p. 1096. 6. *C. Marius Centurio leg.* XVIII. *a Trajano donis donatus occurrit*, et H. I. 55. *duodevicesimam* omnino admittendam evincit Pichena. In loco nostro XVI. omnino præferenda, quippe in vulgata totidem literis expressa legitur. Scrupulum de *quartadecima* bene forsan solvunt Bip. sed sub *in* vel terminatione *rii* latere III. potius arbitrarer, ni c. 96. a Vitellio defecisse narraretur. Itaque, dum quid melius, in Bip. emendatione acquiesco. *Oberl.*—2 Ita Puteolanus et recentiores. Pessime Mss. Reg. Corb. XIII. Editio princeps, *tredecim.* Mss. Harl. Bodl. Jes. XVIII. *Brotier.*

NOTÆ

innata levitate, et semper venali fide; ideoque postea occisus est a Tito Cæsare, ob conspirationem.

[h] *Gratiam*] *Gratiam apud novum* vacuumque *principem* sibi compararet.

[i] *Vexilla quartæ, decimæ*] Libri scripti, *vexilla* XIIII. et XIII. *legionum.* Sed verius est, XV. aut quod Mercero placet, *Quartæ:* nam de Britannicis mox sequitur, inter quas hæc XIV. fuit.

Ceterum semel sciendum est, duplicia *vexilla* videri illo ævo fuisse. Prius, e veteranis, qui stipendiis peractis, id est, vigesimo militiæ anno absoluto, sub vexillis habebantur, donec præmium et emerita acciperent: de quibus Annal. I. et alibi dixit.

Alterum ex electione, in necessitate aliqua aut bello; cum ipsæ legiones et aquilæ in castris aut provinciis relinquebantur, certa manu decerpta, qui sub vexillo mitteban-

NOTÆ

tur. Hi tales, *vexillarii*, et e tali legione dicuntur. *Lipsius.*

Lipsius in libris esse testatur: *vexilla* XIIII. et XIII. e quis legerim, *vexilla quartæ et sextædecimæ.* Quæris, quare quintam, et quintamdecimam omiserit, quæ mox in acie? nec habeo, quod dicam: nisi aut hic etiam inter notas eæ reponendæ: aut eæ relictæ in Italia fuerant, non ductæ in urbem usque, dein in itinere junctæ Cæcinæ. *Mercerus.*

Quartædecimæ] Lege, *quintædecimæ:* nam legio quartadecima infensa Vitellio, et remissa in Britanniam fuerat, etiam octo cohortes Batavorum auxilia quartædecimæ legionis remissæ in Germaniam, ita ut nihil superesset in urbe aut in Italia quartædecimæ legionis.

Nec aliæ ibi legiones aut vexilla, quam quæ adducta fuerant a Fabio, Cæcina, et Vitellio; nempe octo legiones ex Germania, et tres ex Britannia, in quibus tantum quatuor aquilæ; cetera vexilla erant.

Et certe undecim legiones affuere prælio Cremonensi; ubi essent aliæ duæ legiones, aut unde venerint, silet Tacitus: forte illas hic omnes recensuerat Tacitus, sed ex notis numeralibus male exscriptis, aut perperam intellectis, nata confusio; ita ut quilibet numerus jam non constet.

Et certe omnes omnino legiones, seu vexilla Germanica, nunc secum trahere videtur Cæcina; nam etiam Fabius Valens statim mandat, ut expectet illum exercitus, cui præfuerat.

Nec putes, ibi meruisse seorsim *vexillarios* quartædecimæ legionis. Nam infestior et ferocior illa legio, quam ut retineri ulla ejus pars in Italia debuerit.

Et certe statim jussu Vitellii procul amandata illa legio; verum, et ipsi custodes adhibiti Batavi, non minus feroces, ut eam observarent et in officio continerent.

Quartædecimæ] De Vexillariis *quartædecimæ* legionis falsum videtur. Nam illi haud dubie restituti suæ legioni, posito ubique bello; præsertim, cum pauci essent. Nam quingentos armatos forte non excedebant, et post cladem adhuc pauciores fuere; quippe prælio Bedriacensi profligati erant.

Et *interfuit pacis*, non spargi pluribus locis infestos et feroces hostes partium, et præcipue, in urbe non haberi. An Vitellius inter victores traxisset in urbem ferocissimos hostium quartadecimanos? an in pompa, quasi triumphantes, invecti, qui rebellionem cogitabant, et passim hostilia loquebantur? nam si verus hic locus, trahuntur ex urbe ad bellum. Potius redditi illi suis signis quartadecimanis, et simul amandati in alium orbem, in Britanniam. Nec alibi jam mentio ipsorum, quasi separati a legione mererent. Nec certe sic delecti aut sejuncti vexillarii a legionibus, nisi instante necessitate belli, aut præliorum. At post Bedriacense prælium et victoriam Vitellii, jam posita ubique arma, et distractæ modeste partes erant. Nec fuerint avecti hostes in urbem; immo et extra Italiam omnes amoti.

Quod spectat ad vexilla, seu legiones Germanicas, clare evinci potest, omnes omnino advectas esse in urbem, ut scil. late terrorem inferret Vitellius reliquis Othonianarum partium fautoribus, et aliis, qui res novas moliri vellent toto orbe. Et certe veluti captam urbem, et triumphantium ritu, ingredi voluit, cui pompæ necessaria fuit præsentia legionum.

Et licet in introitu Vitellii spectentur tantum *quatuor vexilla* per frontem et circa aquilas, attamen haud

dein quinta et duoetvicesima[3] [j] secutæ: postremo agmine unaetvicesima Rapax et prima Italica incessere, cum vexillariis trium[4] Britannicarum legionum et electis auxiliis. Profecto Cæcina, scripsit Fabius Valens exercitui, quem ipse ductaverat, 'ut in itinere opperiretur; sic sibi cum Cæcina convenisse:' qui præsens, eoque validior, 'immutatum id consilium' finxit, 'ut ingruenti bello tota mole occurreretur.' Ita 'accelerare' legiones 'Cremonam,' pars 'Hostiliam[k] petere' jussæ: ipse Ravennam[l] devertit,[5] præ-

mox quinta, et duodevicesima legiones *incessere: extremo agmine unaetvicesima Rapax et prima Italica secutæ, cum vexillariis trium legionum Britannicarum et roboribus sociorum. Digresso Cæcina, misit literas Fabius Valens copiis quibus ipse præfuerat,* ut in via se expectarent; sic pactum cum Cæcina: *qui præsens, ideoque potentior,* inversum tale consilium *ementitus est,* ut instans bellum totis viribus propulsaretur. *Sicque imperatum legionibus,* ut pars properarent Cremonam, *pars* Hostiliam tenderent: *ipse Ravennam* iter *flexit, specie adhor-*

3 Sic bene Mss. Vatic. Flor. Bodl. et Lips. Idque innuunt Mss. Corb. Agr. et editio princeps. Habet enim Ms. Corb. XII. *et* XX. Ms. Agr. et editio princeps, *duodecima et vicesima.* Male alii, *duodevicesima.* Idem.—4 Sic optime emendavit Rhenanus. Corrupte Mss. et veteres editiones, *cum vexillariis hystris,* vel *hystrium,* vel *istricum Britannicarum, &c.* Brotier.—5 Ita bene Mss. Flor. Corb. Bud. Ryckius et recentiores. Vulgo in Mss. et veteribus editionibus,

NOTÆ

dubie simul incedebant alia vexilla Germanica et Britannica, et claudebant firmabantque a tergo *quatuor* illa *vexilla,* aut certe illis accensebantur; ut sic quatuor legiones præeuntes adæquarent: quod maxime decorum in speciem ac pompam.

Itaque invectæ in urbem omnes supradictæ legiones, seu vexillarii legionum. Igitur et hinc revehi debuerunt omnes ad bellum. Et certe omnes affuerunt prælio Cremonensi. Nulla certe vexilla relicta in urbe; nam alioqui Fabius his instructus firmatusque, audacius ad legiones perrupisset: quod non ausus est, cum paucis cohortibus.

Itaque orta videtur confusio hoc loco, ex notis numeralibus, male exscriptis, aut male intellectis. Puto, sic scripserat Tac. *vexillarii* XV. XVI. I. et IV. *legionum.* Nam certe prælio Cremonensi affuerunt hæ legiones, quintadecima, sextadecima, prima, quarta, quinta, duodevicesima, Italica et Rapax, et vexilla nonæ secundæque et vicesimæ Britannicarum legionum. Neque hic omiserat Tacitus duas legiones, ut neque omisit eas in prælio Cremonensi, infra l. III. 22.

Itaque nihil hic de vexillariis quartædecimæ legionis; neque enim alios ibi recensuit Tacitus præter illos qui infra, loco citato, pro Vitellio decertant apud Cremonam, adversus Flavianos: neque certe victos suosque hostes infensissimos secum ducerent ad prælium Vitelliani.

[j] *Duoetvicesima*] Recte *duodevicesima* ex Mss. et ex rei veritate.

[k] *Hostiliam*] Hostilia, vicus Cenomanorum populorum ad Padum flu-

texto[6] [m] classem alloquendi: mox Patavii[n] secretum[7] componendæ proditionis quæsitum. Namque Lucilius Bassus,[8] [o] post præfecturam alæ, Ravennati simul ac Misenensi classibus a Vitellio præpositus, quod non statim Præfecturam Prætorii adeptus foret, iniquam iracundiam flagitiosa perfidia ulciscebatur: nec sciri potest, traxeritne[9] Cæci-

tandi classem: dein Patavii quæsitus secessus adornandæ perfidiæ. Quippe Lucilius Bassus, a præfectura alæ, impositus a Vitellio classibus Ravennati ac Misenensi, quod non confestim præfecturam prætorii assecutus foret, injustam iram scelesta proditione vindicabat: nec certo constat, an solicitarit Cæcinam an (quod contigit

divertit. Idem.—6 Ita Mss. Flor. Corb. Bud. Rhenanus et recentiores. In Mss. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Agr. et editionibus veteribus, *prætextu.*—7 Budens. *ad secret.*—8 Perperam Mss. et veteres editiones, *Lucilius Blesus,* vel *Blexus.* Recte emendatum in margine Ms. Bodl. *Bassus:* [ut patet ex inscriptione Grut. infra.] *Brotier.*—9 Ita bene Mss. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In Mss. Reg. Corb. et editione principe, *nec sciri poterat, traxerat.* Brotier.

NOTÆ

vium, in Venetia regione Italiæ. Hodie *Ostiglia* urbecula ducatus Mantuæ, ad orientem in Lombardia. *Tillemon.*

[l] *Ravennam*] Ravenna, urbs Senonum populorum ad oram maris Hadriatici, in Gallia Cispadana regione Italiæ: hodie nomen antiquum retinet. Urbs est provinciæ Romandiolæ *Romagne,* in Statu Ecclesiastico. *Tillemon.*

[m] *Prætexto*] Ms. liber, *prætexto:* dicitur autem non minus Latine, *prætexto,* quam *prætextu.* Rhen.

[n] *Patavii*] Laudat gentem Plin. l. I. Ep. 14. Acilianus 'habet aviam maternam Serranam Proculam e municipio Patavio: nosti loci mores. Serrana tamen Patavinis quoque severitatis exemplum est.'

Patavium, urbs Venetiæ provinciæ in Italia: hodie *Padoue,* urbs primaria agri Patavini, sub dominio Reipubl. Venetæ. *Tillemon.*

[o] *Lucilius Bassus*] Bassi cognomen firmat omnino priscum monumentum quod Aquileiæ, cujus exemplar a Fulvio Ursino mihi traditum, subjeci: IMP. CAESAR. VESPASIANVS. AVG. PONT. MAX. TR. POT. II. IMP. VI. P. P. COSS. III. DES. IIII. VETERANIS. QVI. MILITAVERVNT. IN. CLASSE. RAVENATE. SVB. SEX. LVCILIO. BASSO. QVI. SENA. ET. VICENA. STIPENDIA. AVT. PLVRA. MERVERVNT. ET. SVNT. DEDVCTI. IN. PANONIAM. QVORVM. NOMINA. SVBSCRIPTA. SVNT. IPSIS. LIBERIS. POSTERISQVE. EORVM. CIVITATEM. DEDIT. ET. CONVBIVM. CVM. VXORIBVS. QVAS. TVNC. HABVISSENT. CVM. EST. CIVITAS. IS. DATA. AVT. SI. QVI. CAELIBES. ESSENT. CVM. IIS. QVAS. POSTEA. DVXISSENT. DVMTAXAT. SINGVLI. SINGVLAS. NON. APRIL. CAESARE. AVG. F. DOMITIANO. CN. PEDIO. CASTO. COS. ILATORI. VENETI. F. CENTVRIONI. AMAEZEIO. DESCRIPTVM. ET. RECOGNITVM. EX. TABVLA. AENEA. QVAE. FIXA. EST. ROMAE. IN. CAPITOLIO. AD. ARAM. GENTIS. IVLIAE. DE. FORAS. PODIO. SINISTERIORE. TAB. I. PAG. II. LOC. XXXXIIII. *Lips.*

nam, an (quod evenit inter malos, ut et similes sint) eadem illos pravitas impulerit.

101. Scriptores temporum,[p] qui potiente rerum Flavia domo, monumenta belli[1] hujusce composuerunt, 'curam pacis et amorem Reipublicæ' corruptas[2] in adulationem 'causas,' tradidere. Nobis, super insitam levitatem, et, prodito Galba,[q] vilem[3] mox fidem,[r] æmulatione etiam invi-

inter improbos, ut ingenia consentiant) eadem illos improbitas incitarit.

Auctores illius *ætatis*, *qui*, *imperante Flavia gente*, *commentaria hujusce belli contexuerunt*, *scripsere*, studium pacis et curam Reip. *fuisse* causas *transitionis*, sed hæc *in assentationem fœde composita*. *Nos existimamus*, *præter ingenitam mobilitatem* animi, *et post desertum Galbam*, *mox fluxam fidem*, *etiam prodidisse*

1 Ryckius cum Brotiero habet *hujusce belli*.—2 Ita bene Mss. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. Ms. Bud. *corruptos*. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *corrupti*. Brotier.—3 Ita Mss. et veteres recentioresque

NOTÆ

[p] *Scriptores temporum*] Quo innuere videtur Tacitus, se non scripsisse, imperante Flavia gente, aut saltem opus non edidisse: sed mox sub Trajano, sub quo et consulatum adeptus est. *Nobis*, inquit, quibus nullus adulandi affectus, aut causa est, jam exstincta domo Vespasiani.

Super insitam levitatem, scil. Cæcinæ et Lucilii Bassi, jam *et prodito Galba*, qui Cæcinam evexerat, et legatum legionis fecerat in Germania. Ipsum Galbam ibidem prodidit Cæcina, et beneficio adversus beneficum principem usus est, cum ad rebellionem Vitellium compulit.

Nobis igitur, præter innatam *levitatem* eorum, præter *vilem fidem*, qua jam prodiderant Galbam, nunc etiam prodidisse et subvertisse Vitellium videntur, nulla boni publici cura, sed tantum *æmulatione et invidia*, ne favore anteirentur apud ipsum Vitellium.

[q] *Prodito Galba*] Non satis liquet apud Tacitum, qua in re, et quomodo Lucilius Bassus prodiderit Galbam: de Antonio, de Cæcina, et Fabio Valente satis manifestum; de Basso non item: ille *præfectus alæ*, forte apud Germanias.

Sed quam tanti momenti operam navavit Vitellio, ut illum statim eveheret a præfectura alæ ad præfecturam utriusque classis Ravennatis ac Misenensis; ita ut in præmium ipse navatæ operæ statim adipisci præfecturam prætorii vellet? mirari subit silentium auctorum, simul et hominis superbiam.

Nihil video, nisi forte Bassus, 'strictum Divi Julii gladium....detractum delubro Martis, (Vitellio) in prima gratulatione' porrexit; quem gladium gestabat Vitellius, teste Sueton. dum per vicos Agrippinæ Coloniæ circumferretur, portantiumque humeris super scutum libraretur. Sicque vicem repeteret, nempe *gladium*, qui proprium insigne fuit prætorii præfecti.

Nisi forte ille præfectus alæ comes fuit Fabii Valentis, qui promtissimus legatorum, 'Coloniam Agrippinensem, cum equitibus legionariis auxiliariorumque,' quibus forte imperabat

diaque, ne ab aliis apud Vitellium anteiretur,[4] pervertisse[5] ipsum[6] videtur.[7] Cæcina, legiones assecutus, Centurionum militumque animos, obstinatos pro Vitellio, variis artibus subruebat:[s] Basso eadem molienti minor difficultas erat, lubrica ad mutandam fidem classe, ob memoriam recentis pro Othone[t] militiæ.

ipsum Vitellium, livore et invidia, ne ipsos *alii apud Vitellium* gratia *præcellerent. Cum Cæcina legiones attigisset, diversis* fraudibus *artibus*que *subvertebat animos centurionum militumque*, qui *pro Vitellio pervicaces:* Lucilio *Basso eadem meditanti minus negotii erat, prona facilique ad detrectandum obsequium classe, recordatione novissimi pro Othone belli.*

editiones. In mediis quibusdam, *mox vilem.*—4 Sic bene Ms. Corb. editio princeps et Ernestus. In Mss. Harl. Bodl. et Puteolanus, *anteirentur;* et sic Gronovius et Ryckius. Ms. Jes. *anteiret.* Ms. Reg. *anteirent.* Idem.—5 Recte Mss. Harl. Bodl. Jes. Corb. et Puteolanus, *pervertisse.* In Ms. Reg. et editione principe, *prævenisse*, solenni librariorum errore. *Brot.*—6 Brotierus cum Ryckio et Gronov. habet *Pervert. ips. Vitellium videtur:* et ita Puteolanus et libri omnes postea editi. Sed *Vitellium* abest a Ms. Reg. et editione principe. Sic quoque volebat Lipsius. E superioribus enim repetitum videtur.—7 Ms. Reg. et editio princeps, *videretur.* Puteolanus, *videntur*, et sic Ryckius et Gronovius.

NOTÆ

Lucilius Bassus, 'imperatorem Vitellium consalutavit.'

Quæro, quid tantum meruisset proditor Galbæ, ut statim eo usque eveheretur a Vitellio? Video tamen supra c. 92. evectos ad præfecturam prætorii, 'P. Sabinum a præfectura cohortis, et Julium Priscum tum centurionem.' Unde forte audacia et *iniqua iracundia* Lucilii Bassi: hincque ulciscebatur, ut qui Sabino et Prisco se longe anteferret.

[r] *Vilem mox fidem*] De pari flagitio queritur Mithridates apud Appianum: 'Acerbissimum tamen et veluti domesticum regibus venenum, perfidiam exercitus et filiorum atque amicorum, non prævideram ego, qui tantis curis, tantaque diligentia, vitæ meæ cavebam, atque invigilabam.'

[s] *Subruebat*] Fidem solicitabat, convellebat, corrumpebat.

[t] *Ob memoriam recentis pro Othone*] Potuit forte et addere aliam rationem, quia scil. remiges et classiarii magna ex parte 'Dalmatæ Pannoniique erant, quæ provinciæ Vespasiano tenebantur.'

Recentis pro Othone] Et etiam quia socios ipsorum legionaria militia evexerat, eadem spe ceteris facta.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARUM

LIBER TERTIUS.

BREVIARIUM LIBRI.

Cap. 1. Flavianis de ratione belli deliberantibus moram alii, 2. festinationem Antonius Primus suadet, 3. et obtinet. 4. Proxima Corn. Fusci auctoritas. 5. Principes Sarmatarum Jazygum in commilitium asciti. Sido et Italicus Suevorum Reges tracti in partes. 6. 7. Antonio, Italiam invadenti, comes est Arrius Varus. Multas urbes occupant. 8. Verona fit belli sedes. Moras frustra aut sero nectunt Vespasianus et Mucianus. 9. Interim Duces mutuis epistolis bellum gerunt. 10. T. Ampius Flavianus, militi suspectus, ab Antonio servatur. 11. Hic alteram quoque seditionem, odio Aponii Saturnini ortam, comprimit. 12. Lucilius Bassus, et 13. 14. Cæcina, a Vitellio deficientes, a militibus suis conjiciuntur in vincula. 15. Discordes Vitellianos ad Bedriacum aggredi statuit Antonius. 16. Aviditate navandæ operæ Arrius Varus rem in discrimen adducit; 17. eam Antonius constantia et virtute restituit, 18. victoria potitur. 19. Vespasiani, ea freti, Cremonam expugnare deposcunt. 20. Inconsultum eorum ardorem frustra retinet Antonius. 21. Sed adventantis hostis terror obstructas mentes consiliis Ducis aperit. 22—25. Præ-

lium atrox, anceps. Antonius egregii Ducis munia implet, victoriam aufert. 26—33. Cremona obsessa, capta, cremata. 34. postea restituta. 35. Victæ legiones dispersæ.

36. Vitellius luxu torpet 37. In urbem revectus Cæcinam condemnat; ei Rosium Regulum in unum diem Consulem sufficit. 38. 39. Junius Blæsus fraude L. Vitellii veneno tollitur. 40. 41. Fabius Valens libidine et cunctatione Vitellianorum res subruit et, 42. Flavianis Italiam occupantibus, 43. ad Stœchadas delatus, capitur. 44. Hispaniæ, Galliæ, Britannia, cuncta ad Vespasiani opes conversa. 45. Turbat tamen Britanniam Venutius: ibi varia sorte pugnatum. 46. Turbata quoque Germania. Mota et Dacorum gens, a Muciano ex Oriente reduce, repressa. 47. 48. Anicetus Polemonis libertus, Pontum infestans, capitur. Vespasianus Alexandriam pergit, ut urbem fame urgeat. 49. Antonius, post Cremonam superbior, 50. partem copiarum Veronæ relinquit, partem in Vitellianos expedit. 51. Nefarium facinus militis, ob occisum a se fratrem præmium petentis. 52. Festinationem Antonii apud Vespasianum criminatur Mucianus. 53. Is jactantius quam ad Principem literas componit, Mucianum insectatus. Inde graves Ducum simultates.

54. Vitellius stulta dissimulatione cladis ad Cremonam remedia malorum differt. Notabilis constantia Julii Agrestis. 55. Vitellius, ut e somno excitus, Apenninum obsideri jubet; honores largitur; in castra venit. 56. Prodigia. Præcipuum ipse Vitellius ostentum, ignarus militiæ, improvidus consilii, Romam revertit, perculsus defectione Misenensis classis. 57. Puteolani Vespasiano; Capua Vitellio favet. Cl. Julianus in partes Vespasiani transit, qui Tarracinam occupat. 58. Vitellius fratrem Lucium bello per Campaniam opponit. Ipse Romæ ex plebe et servitiis exercitum corradit, qui brevi dilabitur. 59. Flaviani Apenninum transeunt; ad eos Cerialis, Vitellii custodias elapsus, venit, et inter Duces assumitur. 60. Pugnæ avidos milites ægre cohibet Antonius. 61. Jam crebra fiunt ad Vespasianum transfugia. Priscus et Alphenus

castra deserunt, ad Vitellium regressi. 62. 63. Cæso Valente, desperabundus miles sub signis vexillisque ad Vespasianum transit. Pax et salus offeruntur Vitellio, si se dedat.

64. Flavius Sabinus, urbis Præfectus, frustra incitatur ad arma; 65. pacis amans, de pace agit cum Vitellio, 66. cedere parato, ni sui reniterentur. 67. 68. Hi, pullo amictu palatio degressum, et pro concione cedere se Imperio testantem, eo redire cogunt. 69. Interim Sabinus Rempublicam susceperat, eique aderant Romani omnis ordinis, frementibus Germanicis cohortibus. Modicum prælium, Vespasianis prosperum. Sabinus capitolium occupat, quod, 70. Corn. Martiale frustra ad Vitellium misso, 71. Vitelliani oppugnant, incendunt. 72. De prioribus capitolii fatis digressio. 73. Vitelliani cuncta sanguine, ferro, flammis miscent. Flavium Sabinum et Atticum Consulem capiunt. 74. Domitianus Sacricolæ habitu delitescit. Sabinus, invito Vitellio, trucidatur. 75. Sabini laudes. Atticus servatur.

76. 77. Tarracina a L. Vitellio obsessa et capta. Julianus jugulatur. Triariæ immodestia. 78. Flaviani, incertum Antonii an Muciani culpa cunctantes, obsessi capitolii fama exciti, 79. ad urbem properant. Ibi equestre prælium, Ceriali adversum. 80. 81. Vitellius legatos ad Vestales virgines pro pace aut induciis mittit, nec obtinet. 82. Flaviani tripartito agmine urbi propinquant. Varia ibi fortuna pugnatur. 83. Fœda lascivientis urbis facies, spectatore populo, et plausu diversas partes fovente. 84. Castra Prætoria expugnantur. 85. Vitellius, e pudenda latebra protractus et contumeliis affectus, ad gemonias propellitur. 86. Vita Vitellii moresque. Domitianus Cæsar consalutatur. Gesta uno eodemque anno.

MELIORE fato fideque partium Flavianarum[1] Duces consilia belli tractabant. Petovionem[2][a] in hyberna[b] tertiædecimæ legionis convenerant: illic agitavere, 'placeretne obstrui Pannoniæ Alpes,[c] donec a tergo vires universæ consurgerent; an ire cominus et certare pro Italia[d] constantius foret.' Quibus opperiri auxilia et trahere bellum videbatur, 'Germanicarum legionum vim famamque' extollebant, 'et advenisse mox cum Vitellio Britannici exercitus robora: ipsis nec numerum parem pulsarum nuper legionum; et, quanquam atrociter loquerentur, minorem esse apud victos animum. Sed, insessis interim Alpibus, venturum cum

Flavianarum partium duces prosperiore fortuna constantiaque majori bello et cœptis instabant. Petovionem in castra tertiædecimæ legionis confluxerant: illic consultavere, num expediret, obsideri Alpes Pannonicas, dum a tergo omnes copiæ coorirentur; an ingruere propius, et dimicare pro Italia fortius videretur. *Quibus placebat expectare copias sociorum, et bellum ducere, celebrabant* fortitudinem famamque Germanicorum exercituum, et post victoriam adventasse cum Vitellio Britannicarum legionum decora: sibi nec numerum æqualem fusarum nuper legionum; et, quamvis se ferociter jactarent, imparem *tamen* esse apud profligatos constantiam. Sed obstructis

1 Rhen. a Budens. *Flav. part.*—2 Brotierus legit *Pœtovionem*, et sic vulgo Mss. et Inscriptiones. In veteribus quoque editionibus scriptum per *æ*. In recentioribus editionibus, *Petovionem*: sic Gronov. et Ryckius.

NOTÆ

[a] *Petovionem*] Pœtovium, vel Pœtovio, urbs Pannoniæ superioris ad Dravum fluvium: hodie *Pettau*, urbs ducatus Stiriæ ad orientem, in circulo Austriæ. *Tillemonius.*

[b] *In hyberna*] Hinc et ex aliis Taciti locis quamplurimis apparet, unicuique legioni, hyemis tempore, propria hyberna fuisse, aut intra muros civitatum, aut non longe ab illis; contra in æstate, plures simul legiones iisdem castris tenebantur, præsertim ubi bellum, aut belli periculum. *Pichena.*

[c] *Obstrui Pannoniæ Alpes*] Videntur antea fuisse interclusæ lib. II. 'Deinde Pannoniæ Alpes præsidiis insessæ, nuntios retinebant.' Sed fortasse eo usque tantum, ut transeuntibus illac nuntiis non pateret iter. *Pichena.*

[d] *An ire cominus et certare pro Italia*] Et tamen utrumque fecit Antonius mira felicitate et prudentia; nam et opposuit exercitum Rhæticis Germanisque auxiliis, obsepsitque Alpes. Et cominus etiam pro Italia certavit. Infra c. 5. 'Igitur Sextilius Felix, cum ala Auriana et octo cohortibus, ac Noricorum juventute, ad occupandam ripam Æni fluminis, quod Rhætos Noricosque interfluit, missus,' &c. Et cap. 8. 'Interjectus exercitus per Rhætiam Juliasque Alpes: ac, ne pervium illa Germanicis exercitibus foret, obsepserat.'

copiis Orientis Mucianum. Superesse Vespasiano mare,[e] classes,[f] studia provinciarum, per quas velut alterius belli molem cieret. Ita salubri mora novas vires affore, et præsentibus nihil periturum.'

2. Ad ea Antonius Primus (is acerrimus belli concitator[1]) 'festinationem ipsis utilem, Vitellio exitiosam,' disseruit; 'plus socordiæ, quam fiduciæ, accessisse victoribus: neque enim in procinctu[g] et castris habitos: per omnia Italiæ municipia desides, tantum hospitibus metuendos: quanto ferocius[2] ante se[3] egerint, tanto cupidius insolitas voluptates hausisse. Circo quoque ac theatris et amœnitate ur-

interim Alpibus, adventurum cum exercitu Orientis Mucianum. Remanere Vespasiano pelagus, naves, et favorem provinciarum, per quas velut alterius expeditionis molem exciret. Sic utili cunctatione novas copias affuturas, et de præsentibus nihil imminutum iri.

Ad quæ Antonius Primus (is vehementissimus belli commotor) contra *censuit:* festinationem ipsis salubrem, Vitellio perniciosam *esse;* adjectum victoribus plus ignaviæ, quam audaciæ; neque enim accinctos, et in castris retentos; per cuncta Italiæ oppida inertes ac otiosos, ac solummodo paganis formidandos; quanto violentius se antea gesserint, tanto avidius in insuetas delicias novasque libidines exarsisse. Etiam enervatos Circo et theatris et illecebris

1 Sic bene Mss. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In Ms. Flor. *concittator.* Mss. Reg. Corb. Agr. et editio princeps, *concionator,* quod Ryckius putat non spernendum.—2 Ms. Guelf. *quanto fortius.*—3 Ita libri omnes scripti et editi, præter Cl. Lallemand, qui omisit, *se.* Latine quidem. *Bro-*

NOTÆ

[e] *Superesse Vespasiano mare*] Intellige mare Ponticum, Alexandrinum, Syriacum: nam maris Illyrici et Adriatici potiebatur Vitellius, et classes nondum ab illo defecerant.

[f] *Classes*] Illæ classes sociorum fuere, seu populorum, seu regum, qui magnitudine Romana protegebantur apud Orientem. Tac. lib. IV. 6. 'Apud idonea provinciarum sociæ triremes, alæque,' &c. Classes propriæ Romanorum fuere Miseni et Ravennæ, aut Forojulii.

Tac. ibid. 'Italiam utroque mari duæ classes Misenum apud et Ravennam; proximumque Galliæ littus rostratæ naves præsidebant, quas Actiaca victoria captas Augustus in oppidum Forojuliense miserat.'

[g] *In procinctu*] Procinctus est meditatio belli, seu prælii: infra Tac. 'Addito spatio, rediturum et his robur meditatione belli.' Festus: '*Procincta* classis dicebatur exercitus ad prælium instructus et paratus, quem Diali Flamini videre non licet: antiqui enim *procinctum* militem dixerunt, ut nunc quoque, cum exercitus instructus est: *procincta* autem ideo, quod togis incincti ad pugnam ire soliti fuerint; unde et testamenta *in procinctu* fieri dicta, quæ faciunt ad pugnam ituri.'

bis emollitos, aut valetudinibus fessos. Sed, addito spatio, rediturum et his robur meditatione belli: nec procul Germaniam,[h] unde vires:[4] Britanniam freto dirimi:[i] juxta Gallias Hispaniasque;[j] utrimque[5] viros, equos, tributa:[k] ipsamque Italiam et opes urbis:[l] ac, si inferre arma ultro velint,[m] duas classes, vacuumque[6] Illyricum[7] mare.[n] Quid

urbanis, aut morbis defectos atque exhaustos. Sed, dato tempore, reversurum et his vigorem disciplina et exercitatione militari. Nec longe abesse Germaniam, unde copias accirent: Britanniam *tantum* angustiis maris separari: prope *esse* Gallias et Hispanias, ex utraque provincia viros, equos, vectigalia: ipsamque Italiam et opes civitatis: ac, si provocare armis ultro audeant *Vitelliani*, duas classes, destitutumque *navibus* Illyricum pelagus, *ideoque his*

tier.—4 Acidalius legi vult *Germaniam, unde Brit. &c.* deleto *vires.*—5 Idem mallet *undique.*—6 *Que* abest a Ms. Corb.—7 In Ms. Flor. *Illyrici.* Ita quoque Mss. Harl. Jes. Guelf. manu prima: altera emendatum, *Illyricum.*—

NOTÆ

[h] *Germaniam*] Germania magna regio Europæ veteris ad Oceanum: hodie pars imperii *Allemaniæ*, ut plurimum inter Rhenum et Danubium fluvios, omne regnum Daniæ *Dannemarck*, pars occidentalis status *Poloniæ* circa Vistulam fluvium, et aliquid regni *Hungariæ:* his omnibus quidam addunt regna Sueciæ *Suede* et *Norwegiæ:* ex Geographia Cluverii et Sansonis. *Tillemon.*

[i] *Britanniam freto dirimi*] Nempe a Germania: sicque Germania ac Britannia simul pro Vitellio conspirantes, et una Galliæ Hispaniæque, quæ etiam in ipsius partibus, et Italia, validissima pars imperii erant.

Freto] Fretum Gallicum, inter Galliam regionem et Britanniam Majorem insulam. Hodie *Pas de Calais*, inter regna Franciæ et Angliæ. *Tillemonius.*

[j] *Juxta Gallias Hispaniasque*] Attamen non tam vicina Germaniæ Britannia: neque ea, si caute loqui velis, a Germania neque freto hercule dirimitur. Sed Antonius in rem suam ita loqui voluit; complexus sub Germaniæ vocabulo etiam Belgium (quæ tota pars Romanis *inferior Germania* appellata), *freti* nomine designans eam maris partem, qua ex Belgio brevissimus in Britanniam trajectus est. *Acidalius.*

[k] *Tributa*] Ex Gallia et Hispania; sed *tributa* præcipue ex Hispania, quæ aurum suppeditabat. Vide Ann. lib. I. Et supra lib. II. 32. 'Hispanias armis non ita redundare.'

[l] *Italiam et opes urbis*] Sic supra lib. II. 32. 'Italiam, et caput rerum urbem; senatumque et populum, nunquam obscura nomina, etsi aliquando obumbrentur; publicas privatasque opes et immensam pecuniam inter civiles discordias ferro validiorem.'

[m] *Ac si inferre arma ultro velint*] Vitelliani nempe: nam tum *duas classes* habuit in sua potestate Vitellius, Misenensem et Ravennatem, quibus Illyrico mari potiretur: quæ tamen classes mox rebellavere.

[n] *Vacuumque Illyricum mare*] Nem-

tum claustra montium profutura? quid tractum in æstatem aliam bellum? unde interim pecuniam et commeatus? Quin potius eo ipso uterentur, quod Pannonicæ legiones, deceptæ[o] magis, quam victæ, resurgere in ultionem[p] properent: Mœsici exercitus integras vires attulerint. Si numerus militum[q] potius, quam legionum,[r] putetur, plus hinc roboris, nihil libidinum: et profuisse disciplinæ ipsum pudorem.[s]

obnoxium. Quid tum profuturos insessos aditus montium? quid rejectam in alium annum expeditionem? unde interim opes et copias? Quin potius illud ipsum occuparent, quod legiones Pannonicæ, delusæ magis quam profligatæ, rursus erumpere in vindictam festinent: *et quod* Mœsicæ legiones illibatum robur adjecerint. Si numerus militum cogitetur potius, quam legionum, plus hinc virium, nihil voluptatum; et ipso pudore retentum castrorum de-

NOTÆ

pe opportunum, liberum, et obnoxium sibi haberent Vitelliani *Illyricum mare*, ut quod classibus suis occuparent, et de cujus possessione nemo certaret: quare addit statim Antonius; 'unde interim pecuniam et commeatus?'

Illyricum mare] Pars maris Superi vel Adriatici, et alluens oram Illyrici proprie dicti. Hodie *Mer de Dalmatie*, pars sinus Veneti, et irrigans littora Dalmatiæ provinciæ, &c. *Tillemonius.*

[o] *Pannonicæ legiones deceptæ*] Sic Suet. Oth. 9. 'Et tribus quidem, verum mediocribus præliis, apud Alpes circaque Placentiam, et ad Castoris quod loco nomen est, vicit; novissimo maximoque apud Bedriacum fraude superatus est: cum spe colloquii facta, quasi ad conditionem pacis militibus eductis, ex improviso atque in ipsa consalutatione, dimicandum fuisset.'

Quod Pannonicæ] Discrimen inter legiones Pannonicas et Mœsicas fuit, quod illæ victæ, aut certe deceptæ, prælio affuerant; Mœsicæ vero integras vires attulerant.

[p] *In ultionem*] Sueton. Oth. 9. 'Ne victis quidem (legionibus) adeo afflictis, ut non, in ultionem ignominiæ, quidvis discriminis ultro et vel solæ subirent.'

[q] *Si numerus militum*] Vires enim Vitellii extenuans, ostendere vult, illas legiones, licet numero ac nomine plures Flavianis, tamen vacuas et infrequentes fuisse, neque ad justum militum numerum. *Pichena.*

[r] *Quam legionum*] Erant cum Vitellio undecim legiones, vel saltem nomina vexillaque legionum. Sed hæ debilitatæ præliis, vel deliciis urbis, aut morbis, vel etiam delectu cohortium prætorianarum seu urbanarum. Viginti millia abstracta erant.

Hinc vere disserit Antonius, computandum potius numerum militum quam legionum, quæ certe multæ, sed vacuæ milite erant. Supra Tac. 'Convulsum castrorum decus,' &c. Nisi forte suppletæ erant ex delectibus in urbe et Italia, urgente belli rumore.

[s] *Ipsum pudorem*] Nempe quod victæ essent a Germanicianis; hinc pudor, hinc severitas et disciplina, hinc in ultionem properabant.

Equites vero[t] ne tum quidem victos; sed, quanquam rebus adversis, disjectam Vitellii aciem. Duæ tunc Pannonicæ ac Mœsicæ alæ[u] perrupere[8] hostem: nunc XVI. alarum conjuncta signa[v] pulsu sonituque et nube ipsa operient ac superfundent oblitos præliorum equites equosque. Nisi quis retinet, idem suasor auctorque consilii[9] ero. Vos, quibus fortuna[w] in integro est, legiones continete: mihi expe-

cus. Equitatum vero, ne tum quidem fusum; sed, quamvis rebus impros-peris, proturbatam Vitellii aciem. Duæ tunc alæ Pannonicæ ac Mœsicæ disjecere Vitellianos: nunc signa sexdecim alarum simul juncta, impetu sonituque et quasi procella obruent atque involvent immemores pugnarum equites equosque. Nisi quis prohibet, idem *ego* consilium et suadebo et exequar. Vos, quibus fortuna intacta et illibata est, legiones curate: ego con-

8 Male Ms. Reg. et editio princeps, *prorupere*. Ms. Jes. *perrumpere*. Brotier. —9 Sic bene Mss. veteres ac recentiores editiones. In mediis quibusdam,

NOTÆ

[t] *Equites vero*] Equites Othonianos intelligit, qui Vitellianum equitatum in sua castra repulere.

[u] *Duæ tunc Pannonicæ ac Mœsicæ alæ*] Quæ legiones prævenerant pro Othone.

[v] *Nunc XVI. alarum conjuncta signa*] Quælibet ala habuit 300. equites: igitur 16. alæ habuerunt 4800. equites. In qualibet ala 10. turmæ; et in qualibet turma ter deni equites.

XVI. alarum] Nempe secum rapuit Antonius fere universum equitatum Pannonicorum ac Mœsicorum exercituum.

[w] *Vos, quibus fortuna*] Id est, Vos, quibus etiam nunc deliberare licet, quique spem veniæ in Vitellii victoria nondum abjecistis, continete legiones, nec vos aleæ committite. Infra de Cornelio Fusco: 'Is quoque inclementer in Vitellium invehi solitus, nihil spei sibi inter adversa reliquerat.' *Pichena.*

Forte etiam hic se ipsum respicit Antonius, utpote cujus fortuna *in integro* non esset: nam falsi accusatus sub Nerone, et *legibus nocens*, tandem vix senatorium ordinem reciperaverat, non forte omnem famam aut fortunam integram.

Fortuna in integro] Puto, alludit ad ea quæ infra: quia in primo consilio militari, alii duces incerta et ambigua disseruerant, animo fortunam speculandi. At Antonius constantius et palam pro partibus Flavianis egerat, velut qui nihil spei aut interpretationis inter adversa sibi relinqueret.

Cap. 3. 'Hanc sui famam ea statim concione commoverat; qua, recitatis Vespasiani epistolis, non, ut plerique, incerta disseruit, huc illuc tracturus interpretatione, prout conduxisset; aperte descendisse in causam videbatur.'

Vel ad famam suam alludit, quæ non integra ob *falsi* crimen; vel forte simul ad utrumque.

Aut respicit forte ad ingenium senum illorum, qui opulenti et honorum pleni, jam et natura cunctatores erant, et gaudebant præsentibus; quasi diceret: Vos, quibus fortuna hæc

ditæ cohortes[x] sufficient. Jam reseratam Italiam,[10 y] impulsas Vitellii res audietis: juvabit sequi, et vestigiis vincentis insistere.'

3. Hæc atque[1] talia, flagrans oculis, truci voce, quo la-

tentus ero expeditis cohortibus. Statim modo audietis apertam Italiam, profligatas Vitellii opes: *et tum* placebit sectari, et victoris inhærere vestigiis.

Hæc et similia exardens oculis, ac voce atroci, quo longius permearet oratio,

---

consilio. Idem.—10 Sic bene Pichena et recentiores e Ms. Flor. in quo corrupte, *reserata militiam.* Mss. Reg. Corb. et editio princeps, *reseratam militiam.* Ms. Agr. *fractam militiam.* Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *reserata militia.* Frustra tentat Jac. Gronovius, *reseratam ibi viam.* Brotier.

1 Brotierus legit, *hæc et talia;* et ita Mss. Harl. Bodl. Jes. et editiones

NOTÆ

placet, vos, quibus fortuna *in integro* arridet, interim *continete legiones,* dum *reseratam Italiam* et *impulsas Vitellii res* audiatis. *Vos,* scil. *quibus fortuna hæc illibata et præsens placet.* Hoc voluit Antonius, sciens ingenii vetustorum divitumque legatorum.

Forte sic, quia legati nondum aperte descenderant in partes: certe ipsi non proprie nec ultro rebellarant; sed a vulgo et a legionibus rebellantibus, velut inviti, abstracti erant: in quo non ipsorum, sed fortunæ crimen tantum argui potuit. Sicque adhuc *fortuna in integro* fuit.

Vos quibus fortuna] Vertit interpres Hispanus: 'Vos, quibus fortuna illibata est, et qui non statim eam exponere aleæ aut discrimini vultis.'

x *Expeditæ cohortes*] Id est, absque impedimentis. *Savil.* Id intelligendum magis, ut est, aut esse debet, quam ut dicitur. Spernit enim alios Antonius, et veluti ab expeditione rejicit eximitque, ut acrius illorum animos ad illam militiam accendat. Sufficiebant *cohortes* ad reserandam Italiam, et quia brevi secuturæ legiones erant.

Cohortes] Id est, lecta robora legionum. Ne intelligas cohortes auxiliorum. Nam infra: 'Antonio vexillarios e cohortibus rapienti et partem equitum,' &c. Et certe cohortes Rom. ac legionariæ quædam etiam seorsim merebant a legionibus.

Expeditæ cohortes] Sumit Interpres Hispanus de solis *auxiliaribus.* Verisimile tamen est simul affuisse et cohortes legionarias et subsignanum militem, seu vexillarios legionum. Forte *cohortes* illæ vexillarii ipsi legionum erant, et sic sæpe appellantur.

y *Jam reseratam Italiam*] In primis editionibus, *jam reserata militia:* in cod. Flor. *jam reserata militiam.* Unde Lipsius et alii interpretes fecerunt: *jam reseratam Italiam.* Quidni pro genio Taciti, et ex reipsa, *reseratam militiam?*

Nam statim addit Antonius Primus: 'juvabit sequi, et vestigiis vincentis insistere.' Quasi diceret: Juvabit insistere vestigiis primi ducis, qui militiam reseraverit; vel se ipse jam quasi victorem intelligit, cujus vestigiis insistere juvabit.

Adde, quod nemo claudebat Italiam, socordia Vitellii. Certe idem sensus est, utcumque legas: quia scil. pro Italia et urbe, tanquam pro summa rerum pugnabatur.

Jam reseratam] Malim, *cum reseratam.*

tius audiretur, (etenim se Centuriones et quidam militum[z] consilio miscuerant,) ita effudit,[2] ut cautos quoque ac providos permoveret,[a] vulgus et ceteri, 'unum virum Ducemque,' spreta 'aliorum segnitia,' laudibus ferrent. Hanc sui famam ea statim concione[b] commoverat, qua, recitatis Vespasiani epistolis, non, ut plerique, incerta disseruit, huc illuc[c] tracturus interpretatione,[3] [d] prout conduxisset; aperte descendisse in causam videbatur: eoque gratior[4] militibus erat, culpæ vel gloriæ socius.

(*quippe immixti consilio centuriones erant, et nonnulli militum.*) *ita pronuntiavit, ut cordatos etiam prudentesque viros concitaret; vulgus et alii omnes laudibus attollerent illum, velut* unum virum legatumque, *contemta* aliorum *ducum* ignavia, *Hanc sui existimationem statim excitarat in ea concione, qua, lectis Vespasiani literis, non, ut plerique, ambigua censuit, hoc vel illo modo interpretaturus mentem, prout expedisset; palam transisse in partes censebatur: ideoque acceptior militibus erat, flagitii vel decoris particeps.*

veteres. In Ms. Corb. *ac.* In Budens. *atque;* et sic Ryckius et Gronovius cum Bipont.—2 Ms. Corb. *ita fudit.*—3 Sic mallet Acidalius. Ac merito quidem, ut Cl. Ernesto aliisque jam observatum. Brotierus ceterique habent *interpretationem.*—4 Ita quidem Mss. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et

NOTÆ

[z] *Quidam militum*] Id licuit ipsis, et licere debuit bellis civilibus. Hinc patet, vulgo centuriones in consilium apud principia vocatos non fuisse, sed tantum duces; scil. legatos legionum, præfectos castrorum, tribunos, et forte tamen aliquando primipilares.

[a] *Permoveret*] In suam sententiam adduceret.

[b] *Ea statim concione*] Puto, tunc cum duas legiones Pannonicas in Vespasiani partes traxit supra Hist. lib. II. 86. 'In Pannonia XIII. legio ac VII. Galbiana dolorem iramque Bedriacensis pugnæ retinentes, haud cunctanter Vespasiano accessere, vi præcipua Primi Antonii,' &c.

Hic 'labantibus Vitellii rebus Vespasianum secutus, grande momentum addidit; strenuus manu, sermone promtus, &c. Juncti inde Mœsici ac Pannonici exercitus Dalmaticum militem traxere.'

Quæ omnia non sine *concione* facta sunt, in qua haud dubie Antonius recitavit epistolas Vespasiani, quibus militares animos ad bellum incenderet. Vel forte illæ literæ apud principia ab Aquilifero pro more recitatæ fuerant, quod idem est; quibus lectis, jam non incerta disseruit Antonius, ut alii duces.

[c] *Huc illuc*] In hunc vel illum sensum *tracturus.*

[d] *Interpretatione*] Non literarum interpretatione, ut vult Clar. Harlæus, sed eorum quæ pro concione disseruisset; nam sæpe in talibus consiliis ita ambigue disserebant duces, ut mox possent ea, quæ dixerant, per interpretationem varie trahere; prout res verterent, et inclinaret fortuna.

4. Proxima[e] Cornelii Fusci Procuratoris auctoritas: is quoque, inclementer in Vitellium invehi solitus, nihil spei sibi inter adversa reliquerat. Titus Ampius Flavianus,[f] natura ac senecta cunctator,[1] suspiciones militum irritabat, tanquam affinitatis cum Vitellio meminisset: idemque,[2] quod, cœptante legionum motu, profugus, dein sponte remeaverat, perfidiæ locum quæsisse[g] credebatur. Nam Flavianum,[h] omissa Pannonia, ingressum Italiam, et discrimini exemtum, rerum novarum cupido Legati nomen resumere,[3] et misceri civilibus armis, impulerat: suadente Cornelio

Secundus auctoritate Cornelius Fuscus procurator. Is etiam, atrociter insectari Vitellium solitus, nullam veniæ *spem inter improspera sibi reliquam fecerat. Titus Ampius Flavianus, cum ingenio suo et senectute dubitaret,* morasque *necteret, suspicionem militum incendebat, tanquam necessitudinis* suæ *cum Vitellio recordaretur: idemque, quia incipiente discordia* seu defectione *legionum fugerat, dein ultro redierat, insidiis fraudique opportunitatem petiisse videbatur. Quippe cum Flavianus, relicta Pannonia, intrasset Italiam, et periculo ereptus* esset, tum illum *rerum novarum cupiditas incitarat,* ut *reciperare legati munus, et se inserere bellis civilibus*

recentiores. At in Mss. Flor. Reg. Corb. Agr. et editione principe, *eoque gravior.* Quod non ita spernendum. Sic infra Hist. IV. 28. 'Contusis Ubiis, gravior et successu rerum ferocior Civilis, obsidium legionum urgebat.' *Gravior,* id est, majoris auctoritatis ac ponderis. Idque innuit, quod mox sequitur: 'proxima Cornelii Fusci auctoritas.' *Brotier.*

1 *Cunctatior.* Ita Mss. Reg. Corb. Harl. et editiones veteres. In Ms.* Bodl. *cunctatior.* Ms. Jes. *contatio.* Lipsius et recentiores, *cunctator,* [quod et recipiunt Ryckius et Gronovius cum Bipont.] *Cunctatior,* probatum magis, magisque appositum. *Brotier.*—2 Sic Puteolanus et recentiores. In Mss. Harl. Jes. *iisdemque.* Altera manu in Ms. Harl. emendatum, *idemque.* In Ms. Corb. *isque.* Mss. Flor. Reg. et editio princeps, *idque;* quod immerito defendit Jac. Gronovius. *Idem.*—3 Male Ms. Guelf.

NOTÆ

[e] *Proxima*] Proximus auctoritate post Antonium Cornelius Fuscus. Vertit Interp. Hispanus, quasi ea auctoritas Fusci causa proxima fuisset cur in sententiam Antonii descenderetur: quod non satis capio.

[f] *Ampius Flavianus*] Pannoniæ legatus. *Savilius.*

[g] *Perfidiæ locum quæsisse*] Credebant scilicet, Flavianum in Pannoniam revertisse, ea mente ut legiones illas rursum a Vespasiano alienaret. *Pichena.*

[h] *Nam Flavianum*] Affert rationem cur remeasset ex Italia Flavianus. Causa regressus illius fuit, non perfidia, ut suspicabantur milites, sed rerum novarum cupido, qua occasione nempe bene mereretur de Flavianis partibus, et dignitatem suam tueretur, forte jam diffidens Vitellii rebus, et præcipue quia sic suadebat Cornelius Fuscus, flagrantissimus hujus belli concitator.

Fusco; non, quia industria Flaviani egebat, sed ut Consulare nomen surgentibus cum[4] maxime partibus honesta[5] specie prætenderetur.

5. Ceterum, ut transmittere[1] in Italiam[i] impune[2] et[3] usui foret, scriptum Aponio Saturnino, 'cum exercitu Mœsico[4] celeraret.' Ac,[5] ne inermes[j] provinciæ barbaris nationibus exponerentur, Principes Sarmatarum[k] Jazygum,[l] penes

vellet: *incitante Cornelio Fusco; non quod opera Flaviani indigeret, sed ut consularis dignitas coalescenti tum maxime factioni* Flavianorum *honesto prætextu obtenderetur. Ceterum, ut transire in Italiam indemne* Flavianis, *et salubre foret, missæ literæ Aponio Saturnino,* ut properaret cum Mœsicis legionibus. *Ac ne provinciæ destitutæ præsidiis objicerentur extraneis gentibus, Sceptruchi Sarmata-*

reassumere. Brotier.—4 Sic bene Mss. Flor. Harl. Corb. Agr. editio princeps, Ryckius et recentiores. In Mss. Bodl. Jes. et Puteolanus, *tum maxime;* ut altera manu emendatum est in Ms. Harl. *Idem.*—5 Hæc *honesta specie* redundare putat Ernestus.

1 Male Mss. Reg. Harl. Bodl. Jes. Corb. et editiones veteres, *transmitteret.* Ms. Farnes. *transmitteretur.* Brotier.—2 Pessime Mss. Farnes. Reg. Corb. et editio princeps, *impunem.* Idem.—3 Mss. Reg. Corb. et editio princeps, *eo usui.* Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *et eo usui.* Emendabat Acidalius, *et ex usu.* Bene Pichena e Ms. Flor. *transmittere ... impune ... et usui.* Brotier.—4 Sic bene Ms. Corb. et editiones recentiores: atque ita ferme Ms. Flor. corrupte tantum habet, *exercitum.* Pessime editio princeps, *de exercitu Mœsico celebrare.* Puteol. *Mœsicum exercitum celebrare.* Brotier.—5 Sic Pich. e

NOTÆ

[i] *Ceterum ut transmittere in Italiam*] Primum in consilio Petovione duces partium intelligo, non tres Illyrici consulares; Pompeium, Dalmatiæ; Flavianum, Pannoniæ; Aponium, Mœsiæ; sed Flavianum solum cum Antonio ac Vedio legatis legionum, et Cornelio Fusco procuratore. Ubi Antonii sententia invaluit, bellum ultro inferendum Italiæ censentis; ut id sine noxa fieret adversus tot Germanicas veteranas legiones, scriptum est Aponio, ut is quoque in Italiam cum Mœsicis legionibus properaret; quod ab eo factum statim docet Tacitus. Id, quia Aponius legatus consularis, et ad parem scribebatur, consilii et precum forma scriptum, *Magno usui fore,* ut cum suis properaret, nam sane ita legerim. *Mercerus.*

Transmittere] Ne intelligas præcise de ipso Ampio Flaviano, sed in universum de toto exercitu Pannonico.

[j] *Inermes*] Manebant inermes illæ provinciæ, quia abstrahebantur legiones, et in Italiam rapiebantur.

[k] *Sarmatarum*] In commilitium asciti a Flavianis: sed an ad bellum in ipsam Italiam tracti sint, incertum est; saltem horum nulla mentio in præliis, cum tamen Tacitus meminerit regum Suevorum in prælio Cremonensi: Hist. III. 21. 'Sido atque Italicus Suevi, cum delectis popularium primori in acie versabantur.' Si affuere Sarmatæ, tantum stipati erant domesticis et servis, non popularibus; et tamen illorum meminisse operæ pretium fuit, utcumque affuerint. Ve-

quos civitatis regimen,[m] in commilitium asciti;[n] 'plebem'[6]

rum Jazygum, penes quos nationis imperium, in societatem belli assumti; vulgus

Flor. Sic et Budens. Vulgo *at ne.*—6 Frustra tentat Boxhornius, *peditem quoque.* Principes Sarmatarum Jazygum plebem et vim equitum obtulere. *Brot.*

NOTÆ

risimilius est non tractos in Italiam fuisse, sed societate illorum usos esse Flavianos tantum in limite imperii, ne quis a tergo motus aut bellum exoriretur. Sic postea fere de Parthis actum, quorum pax aut societas non spreta, militia rejecta est.

[l] *Jazygum*] Jazyges Metanastæ, populi Sarmatiæ Europææ ad Danubium et Tibiscum fluvios. Hodie pars orientalis et meridionalis regni *Hungariæ;* paret summo Turcarum imperatori, et domui Austriacæ. *Tillemonius.*

[m] *Penes quos civitatis regimen*] Aut hæc sunt a manu glossatoris, aut inusitato sibi vocabulo, *civitatem* hic accepit, ut fere Cæsar, pro gente integra. *Gruterus.* Id est, Penes quos erat Reip. Sarmaticæ administratio. Videtur idem bis dicere. Nam qui dicit principes, simul dicit, penes quos potestas et summa rerum; attamen potuerunt esse principes seu primores, et qui tamen tum non curarent seu administrarent Remp. Puto, sunt iidem ipsi quos Tacitus Ann. VI. *Sceptuchos* vocat.

[n] *In commilitium asciti*] Videtur sensus: Abductis ex Pannonia et Mœsia exercitibus, timebant Flaviani duces, ne provinciæ illæ inermes relictæ, a vicinis nationibus turbarentur, et præsertim a Sarmatis Jazygibus. Ideo illorum principes, specie honoris, in commilitium evocaverunt, revera quasi obsides.

Sed cum ipsi obtulissent etiam plebem et equites, recusatum id munus, ne forte inter Romanorum discordias ipsi externam aliquam seditionem suscitarent, aut in ipso bello ad Vitellium deficerent, quod evenire non poterat; cum plebs sine principibus domi remaneret, ac principes in Italia sine suorum popularium manu militarent.

Et melius juxta hunc sensum distinxi, apposito puncto, post verbum *asciti:* cum antea continua oratione scriptum esset, *asciti, plebem, &c.* Pichena.

In commilitium asciti] Vertunt, quasi Flaviani secum in Italiam ad hoc bellum traxerint Sceptuchos illos Sarmatarum. Sed potius illi in commilitium asciti videntur, ne aut ipsi fines Rom. invaderent, abstractis legionibus, et ut ipsi forte eos fines easque provincias exarmatas tuerentur, amotis Romanis, et inter se de Italia pugnantibus.

Quod innuere videtur ipse Tacitus his verbis, *ac ne inermes provinciæ barbaris nationibus exponerentur, principes Sarmatarum, &c. in commilitium asciti.* Itaque, puto, asciti illi tantum, ne vel ipsi invaderent, vel ut aliorum barbarorum irruptionem prohiberent.

Observo apud Tacitum, quosdam Germaniæ populos, vel alios etiam ad Orientem, in commilitium a Romanis ascitos, ut incurrerent in hostes alia parte, viresque diducerent et averterent; non autem, ut copiis aut exercitui Rom. immiscerentur. Et ipsorum principum Sarmatarum, in omnibus præliis Flavianorum, nulla fit mentio.

Et forte Sceptuchi illi sine suo

NOTÆ

equitatu, sine suis popularibus non militassent in castris Rom. et in Italiam usque vecti: et præcipue cum novi socii essent, cum imperio Rom. inservire non assuevissent.

Certe reguli Orientales sic inserviebant, ut et reges Suevorum hoc loco: sed hi pridem obsequio et servitio facti, ingenio et consuetudine, non item Sarmatæ, qui ignoti, feroces, et indomiti hactenus.

In commilitium asciti] Re accuratius perspecta videntur Sceptuchi illi non tantum in belli societatem, sed vere *in commilitium asciti*, et ad bellum præliaque simul tracti. Nam plebem, seu ceterum equitatum suum illi offerebant, quod munus remittitur, ne prævalidiores aliquid molirentur inter bella civilia: igitur in hoc distincti Sceptuchi a plebe, quod plebs remittitur, illi vero admitterentur in belli partem.

Etiam hic distincti Sarmatæ a Sidone et Italico, regulis Suevorum, qui simul cum suis popularibus asciti sunt, quia vetus obsequium Suevis illis et pridem reverentia fidesque erga imperium Romanum. At non ita Sceptuchis Sarmatarum fidebant, et qui ideo soli admissi ad bellum, rejecta plebe, quia gens illa minus nota et *fidei commissæ* minus *patiens*.

In commilitium asciti] Forte in eo differunt *commilitium* et *societas belli*: quod *in commilitium asciti* suis tantum corporibus militarent, velut inter Volones, et paucis famulis eos stipantibus: sic Rex Epiphanes pro Othone prælium ciens vulneratur, supra: at vero, qui in societatem belli assumuntur, hi cum suis popularibus, et talium cohortium suarum duces merent. Sic olim Segestes, Arminius, sic et nunc *Sido atque Italicus, reges Suevorum*, non tantum *in commilitium*, sed socii prorsus belli 'trahuntur in partes,' ut 'quibus vetus obsequium erga Romanos,' et ipsorum 'gens fidei commissæ patientior.'

At non perinde comperta fides Sarmatarum, et metus erat, 'ne, majore ex diverso mercede, jus fasque exuerent.'

Fas juraque belli non sinebant transgredi ad hostes, majore pretio corrumpi, deserere socios, ac violare fidem, quam jurassent. Hoc tamen metuebatur ex Sarmatis.

Illi certe solebant sæpe utrasque partes amplecti pecunia ac stipendiis conducti, sed ita ut alii alia sequerentur, non iidem bella desultarent. Sic Ann. VI. 33. alii Sarmatarum fovebant partes Iberorum, alii Parthorum, sed ita ut in fide starent quam semel amplexi erant.

In commilitium asciti] Asciti ipsi principes Sarmatarum et tracti forte ad bellum, quasi per honorem; non tamen populares accepti, ne quid numero suo freti molirentur. Ipsi principes subtracti, ne inermes provincias ipsi cum plebe sua lacesserent, flagrante bello civili.

Discrimen igitur hic inter Sarmatas et Suevos, quod Suevorum reges asciti, et simul cum suis popularibus ad bellum tracti sunt: at vero Sarmatarum principes asciti sint in commilitium, et ad bellum ipsi una cum Flavianis venerint, sed sine plebe, sine suo equitatu.

Sed nulla mentio eorum in præliis, fateor, sic scil. ob paucitatem. Et quia modici ac spreti reguli in tantis opibus imperii, et in tanta mole belli, Epiphanes rex in prælio pro Othone vulneratur, et fere silentio prætermittitur: tanta superbia fuere in reges inservientes! Sic igitur capio: Societas inita indistincte cum Sarmatis; neque certe potuit iniri fœdus

quoque,[o] 'et vim equitum,' qua sola valent, offerebant: remissum[7] id munus, ne inter discordias externa[8] molirentur,[p] aut,[9] majore ex diverso[q] mercede, jus fasque[r] exuerent.[10] Trahuntur in partes Sido atque Italicus,[s] Reges Suevorum,[t] quis[11] vetus obsequium[u] erga Romanos; et gens

etiam, et robur equitum, *quo solo præpollent, exhibebant: remissum id beneficium, ne inter dissentiones* civium *externum* bellum *moverent, aut, majore pretio ex aliis* partibus accepto, *jus fidemque mutarent. Alliciuntur in partes Sido et Italicus, reguli Suevorum, quibus prisca fides et reverentia in Romanos; et natio* hæc *fœderis*

—7 Ita Mss. Reg. Corb. Harl. editio princeps et recentiores. Mss. Bodl. Jes. et Puteolanus, *omissum*.—8 Faërnus: *ne quid discordiæ externæ molirentur*.—9 Bene Ms. Corb. editio princeps, Pichena et recentiores. Sic quoque emendatum in Ms. Harl. Prima manu, *at*. Puteolanus, *ac*. Brotier.—10 Ed. pr. *everterent*.—11 Ita Mss. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps et Ryckius. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *quibus vetus:* Gronovius *qui*

NOTÆ

cum principibus, nisi simul et cum plebe iniretur: sed asciti in commilitium seu in partes belli soli principes, et rejecta plebs. Ne prævalidi inter discordias civium, externa molirentur. Itaque asciti Sceptruchi in bellum, et in partem præliorum venere.

[o] *Plebem quoque*] Cepit interpres Gallicus de pedestribus copiis; quod falsum puto. Nam solo equitatu pollebant Sarmatæ: et hoc loco *plebs* et *vis equitum*, unum et idem est, si sedulo attendis verbis Taciti.

[p] *Externa molirentur*] Ab externis et nondum *ante alias sociis* Sarmatis metuebatur, *ne inter discordias*, seu bella civilia, *externa* bella, externam fraudem *molirentur*, cui egregiam occasionem exhibebant discordiæ civium: 'Timeo Danaos et dona ferentes.'

Igitur assumti tantum *principes* Jazigum, a quibus nihil metui potuit ob paucitatem, et quibus forte appositi custodes, velut honoris causa: et qui procul ad bellum tracti soli, si revera venere in Italiam, nihil *externum* moliri potuerunt, et quibus abstractis, nihil plebs Sarmatica ausa foret.

[q] *Ex diverso*] Sic supra Hist. II. 75. 'Quid enim profuturas cohortes alasque, si unus alterque præsenti facinore, paratum ex diverso præmium petat:' ubi *ex diverso*, id est, ex altera factione, seu ex hoste.

[r] *Jus fasque*] Id est, fidem et societatem, qua obstricti Flavianis erant.

[s] *Sido atque Italicus*] Qui reges haud dubie orti ex Vannio. Et cave confundas hunc Italicum, cum Italo, de quo Ann. XI. 16. qui filius Arminii, et ascitus est in regnum Cheruscorum, aut cum ejus stirpe. *Italicus* iste imperat Suevis trans Danubium positis, et extra Germaniam.

[t] *Reges Suevorum*] Sed cur a suis olim Germanis desciscunt Suevi, et alias partes amplectuntur? Nam Vitelliani toti Germaniciani erant. Sic puto, quia longe dissiti Suevi a Gallia, seu Germania, quam rexerat Vitellius, et viciniores Pannonicis exercitibus, potius eos secuti sunt.

Præterea reges illi diversas ratio-

fidei[v] commissæ[12] [w] patientior: posita[13] in latus auxilia,[x] infesta[y] Rhætia, cui Portius Septiminus[14] Procurator erat,

initi observantior; objectæ in latus sociorum copiæ, nam *inimica* erat *Rhætia, cui præerat Portius Septimius procurator, illibatæ fidei adversus Vitellium. Itaque*

vetus.—12 Sic Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. Corrupte Mss. Flor. Reg. Corb. et editio princeps, *fidei commissior patientior.* Palmerius emendabat, *fidei commissior.* Inde tentabat Lipsius, *fide cognitior.* Pichena, *gens fida, ac laborum*, vel *onerum patiens.* Boxhornius delendum censet τὸ *commissæ*, et scribendum, *quam ipse.* Ego puto Tacitum pro *commissior* scripsisse *quam jussorum.* Jac. Gronovius, *fidei commissique patiens.* Certe durum est, *fidei commissæ patientior*, neque ex usu Latinorum Scriptorum. Sensus tamen satis obvius. *Brotier.*—13 Sic Mss. et editiones veteres ac recentiores. Rhenanus, *opposita*, et sic Gronovius et Ryckius. Bipont. habent *imposita.*—14 Sic adhuc Mss. editionesque veteres et recentiores.

NOTÆ

nes habuere a provinciis seu gentibus Germanicis, quæ liberæ et indomitæ non patiebantur reges; immo et abhorrebant tanquam libertatis Germanicæ infensissimos hostes.

Et isti reges opibus ac vi Romanorum se tuebantur adversus alias gentes priscæ libertatis pervicaces.

Itaque non mirum, si in alias partes ultro transierint. Tac. lib. de Mor. Germ. c. 42. de Regibus Marcommannorum et Quadorum: 'Sed et potentia regibus ex auctoritate Romana: raro armis nostris, sæpius pecunia juvantur.'

Reges Suevorum] Suevi illi, haud dubie, non illi qui in Germania, sed qui trans Danubium locati, et quibus sub Tiberio datus Vannius rex, et qui vicini Sarmatis. Hi tracti ad bellum in Italiam cum sua plebe, quia gens obsequii veteris, et 'fidei commissæ patientior.' Et in *primori acie* certarunt, cum delectis auxiliaribus, infra prælio Cremonensi, pro Flavianis.

[u] *Vetus obsequium*] Non quod essent subditi illi Romanorum, sed tantum socii veteres. Ita per *obseqnium* intellige tantum, fidem ac reverentiam, tanquam sociorum minus pollentium, et per honorem cedentium. Jam sic ultra Rhenum ac Danubium prolata erat *imperii reverentia.*

[v] *Gens fidei*] Ann. lib. XIII. ubi de Frisiis; 'Nullos mortalium armis aut fide ante Germanos esse.'

[w] *Commissæ*] *Commissæ*, ibi est datæ; gens Germana fidei datæ patientior seu observantior: vel *commissæ*, id est, creditæ fidei. Suevis *vetus obsequium* erga Romanos, non autem Sarmatis, qui nuper asciti in societatem. Comparat Tacitus Sarmatas cum Suevis, seu fidem Suevorum cum fide Sarmatarum: hæc enim Flavianis suspecta. Germani vero fideliores et constantiores habentur.

De Sarmatis, supra Ann. VI. 33. 'Contra Pharasmanes adjungere Albanos, accipere Sarmatas, quorum Septruchi utrimque donis acceptis, more gentico diversa induere.' Non tamen ideo suspecti præcise, quod *more gentico diversa induerent*, sed quia velut externi imperio, novi hi socii, nec obsequio facti.

[x] *Posita in latus auxilia*] Legitur et *opposita*; id est, adversus Rhætiam. Nempe opposita illa auxilia, quibus præerat Sextilius Felix, ala scilicet Auriana, octo cohortes, et Noricorum juventus.

[y] *Infesta*] Lege, vel intellige, *quia infesta Rhætia.*

incorruptæ erga Vitellium fidei. Igitur Sextilius Felix, cum ala Auriana[15a] et VIII. cohortibus ac Noricorum juventute, ad occupandam ripam Æni[16 a] fluminis, quod Rhætos Noricosque interfluit, missus: nec,[17] his aut illis prælium tentantibus, fortuna partium alibi transacta.

6. Antonio, vexillarios[b] e cohortibus et partem equitum[c]

Sextilius Felix, missus cum ala Auriana, et octo cohortibus, et Noricorum auxiliis, ad insidendum littus Æni amnis, qui labitur inter Rhætos Noricosque: nec his aut illis pugnam audentibus, de summa rerum alibi dimicatum est.

Antonio, ducenti raptim vexillarios e cohortibus lectos, *et partem equitatus ad*

Rhenanus, *Septimius.* Septiminorum frequens mentio in antiquis Inscriptionibus. *Brotier.*—15 Male adhuc Rhenanus, adversantibus Mss. et veteribus editionibus, *ala Tauriana.* Idem.—16 Sic optime Rhenanus. Perperam Mss. et veteres editiones, *Rheni fluminis.* Brotier.—17 Ita bene Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. Puteolanus et recentiores. In Ms. Reg. et editione principe, *nunc his, aut illis.* Idem.

NOTÆ

[z] *Cum ala Auriana*] Itane? atqui ala *Tauriana*, sive *Taurina*, adjuncta legioni Italicæ, in Vitellii partibus erat: nec de transfugio aut discessu ejus usquam didicimus. Ut justa causa sit, cur Vaticanam et Flor. lectionem recipiam, *ala Auriana.*

Nomina enim fere equitum alis, a præfectis: Taurianæ, Frontonianæ, Valeriæ, Silanæ, Aurianæ. Et hæc ipsa Auriana perseveravit ad labens imperium, legasque in notitia imperii sub dispositione ducis Armeniæ: *ala Auriana, Dascusæ.* Lipsius.

[a] *Æni*] Œnus, Fluvius Rhætiæ et Norici regionum, in Danubium se exonerat. Hodie *Inn:* labitur per regionem Grisonum, comitatum Tirolis, et ducatum Bavariæ. *Tillemon.*

[b] *Antonio vexillarios*] Hic Antonius, legatus septimæ Galbianæ, primus in viam se dedit, extremo Augusto, aut initio Septembris, secum trahens vexillarios e cohortibus, et partem equitum; non modicas procul dubio vires, integram licet non explerent legionem.

Profectus cum illo Arrius Varus, sola tum primipili auctoritate, sed ignoro cujus legionis. Lib. autem IV. tertia legio vocatur 'familiaris Arrio Varo miles.' Postea, ut Hist. IV. docemur, et prætoriano militi præfuit, obtinuitque *prætoria insignia*, et per Mucianum dejectus loco suo, factus est *præfectus annonæ.*

Patavii aut inde non procul duæ legiones e Pannonia Antonium assecutæ, nimirum *septima Galbiana*, cui legatus Antonius ipse, et *tertiadecima Gemina*, cum Vedio Aquila ejus legato.

Titus quoque Ampius Flavianus legatus, ut ex conjecturis affirmare licet, simul eo devenit; mox enim in seditione ad Veronam legitur Aponius Saturninus Mœsiæ præses, et cum *septima Claudiana*, Vipsano Messalla legato, Veronæ eum assequitur.

Et paulo post, Veronæ aut prope eam duæ aliæ legiones ex Mœsia, *tertia Gallica* cum Dillio Aponiano, et *octava Augusta* cum Numisio Lupo. Atque hoc partium Flavianarum ro-

NOTÆ

bur in prælio ad Cremonam fuit, exceptis quibusdam veteranis prætorianorum cohortibus, quæ et illic et alibi memorantur; sed quando, et ubi in istas partes concesserint, nusquam diserte, ut equidem decuit, recensetur.

Vitellio sub signis fuerunt in campis Cremonensibus duæ integræ legiones, *unaetvicesima Rapax*, Cæcina ducente ex Germania; et *Italica*, a Valente Lugduno excita; et sex legionum non integrarum vires ex Germania; nimirum *quarta et octavadecima*, (alias *duoetvicesima*) ex Germania superiori; *prima*, *quinta*, *quintadecima*, *et sextadecima* ex inferiori Germania; earum sex Hist. II. nominantur. Antequam manus consererent istæ octo, speciatim additoque nomine exprimuntur.

Præter octo legiones, militabant istis partibus *vexillarii* ex tribus legionibus Britannicis, *secunda Augusta*, *nona*, *et vicesima Victrice*, pars ex octo millibus *armatorum*, quos Vitellius e Germania duxerat, scil. e *Britannico delectu*, Hist. II. et III. atque hi milites parebant Cæcinæ.

Post pugnam Cremonensem, 'victæ legiones per Illyricum dispersæ,' Hist. III. Quinque legiones victrices, auctæ *undecima Claudiana*, et sex insuper millia ex Dalmatia, duce Poppæo Silvano, istius regionis legato, et Annius Bassus, legionis undecimæ legatus, Veronæ substiterant.

Antonius et alii duces, cum auxiliariis et *lectis e legionibus* pergebant ad Fanum Fortunæ Hist. III. ad Fanum porro cum venissent, Verona omnes arcessi jubent copias, quæ istos assecuta ad Carsulas.

Post cladem Cremonensem, Vitellius misit Fabio Valenti tres prætorianas cohortes cum ala Britannica, captas a Cornelio Fusco ad Ariminum; deinde utrumque præfectum militi prætoriano, cum quatuordecim cohortibus prætor: quibusdam equitum alis, et legione *e classicis*, alia quam erat adjutrix Classica, (quæ tum in Hispania,) et forte recens conscripta. Atque hæ fuerunt vires utriusque exercitus, quæ huic prælio interfuerunt. *Savilius.*

Vexillarios] Cave intelligas *veteranos*. *Vexillarii* sunt lecti e legionibus, qui sub vexillis merebant, ut cohortes separatæ a legione, seu aquila; nec aliter quam alii legionarii, qui in corpore legionis et sub aquila militabant: certe ejusdem sortis et conditionis erant.

Veterani sub vexillo quidem merebant; sed non *vexillarii* appellabantur, et diversæ conditionis erant, utpote missi jam et exauctorati.

Vexillarios e cohortibus] Forte illi *vexillarii* expediti et selecti ex sua legione septima Galbiana, cui præerat Antonius, et ex aliis legionibus seu cohortibus Rom. sive quæ separatæ, sive quæ annexæ legionibus essent.

Neque verisimile est in tanto motu, et in expeditionem tantæ molis traxisse tantum *cohortes auxiliarium*, qui certe nunquam *vexillarii* dicuntur. Et in hoc *legionarii* distinguuntur ab *auxiliaribus*, quod *illi subsignani* seu *vexillarii* appellentur.

Forte tantum traxit *vexillarios cohortium* Rom. quæ separatæ merebant: et statim sequuntur ipsæ legiones.

Forte intelligendæ hic quæcumque *cohortes* indefinite, sive sint in legione, sive seorsim mereant; ita ut isti *vexillarii*, quos rapit hic Antonius, incesserint sub pluribus vexillis, quæ nomina ferrent cohortium, seu legionum,

ad invadendam Italiam rapienti, comes fuit Arrius Varus, strenuus bello: quam gloriam et[1] Dux Corbulo et prosperæ in Armenia res addiderant. Idem, 'secretis apud Neronem rumoribus,' ferebatur, 'Corbulonis virtutes criminatus.'[d] Unde, infami gratia primum pilum adepto,[e] læta

occupandam Italiam, socius fuit Arrius Varus, bello egregius: quam famam ei adjecerant dux Corbulo, et res feliciter in Armenia gestæ. Idem occultis apud Neronem criminationibus bonas Corbulonis artes insectatus *dicebatur. Unde ignominioso favore, primi pili honorem assecuto, faustæ ad præsens res* erant, at

1 Sic bene Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. Reg. editiones veteres et recentiores. Perperam in mediis quibusdam editionibus emendatum, *ei dux:* [sic Ryckius et Gronov.] Frustra Mss. Corb. Reg. et editio princeps habent *magis* ante *quam.* Brotier. Bipont. *quam* mutavere in *cui,* pro quo olim scriptum *quoi.* Mihi vulgatum, subaudito *ei,* majorem vim habere vide-

NOTÆ

ex quibus electi erant. Aut etiam *vexillarii* duorum v. g. aut trium cohortium sub uno eodemque vexillo merere potuerunt, pro arbitrio et prudentia ducis. Forte dicit, *vexillarios e cohortibus,* quia certe hi electi ex cohortibus legionum.

[c] *Partem equitum*] Nempe Pannonici et Mœsici exercitus. Nam Poppæus Silvanus legatus Dalmatiæ morari visus, nec advenit cum legione *undecima Claudiana,* et *sex millibus Dalmatarum,* nisi post victoriam Antonii: nisi forte vexillarios quosdam præmisisset, quasi non sponte, aut jussu suo: quod tamen factum non puto.

[d] *Virtutes criminatus*] *Virtutes* ducis quasi crimina incusabat, pro more ævi Neroniani.

[e] *Primum pilum adepto*] Haud dubie primi pili centurio fuit tertiæ legionis, quæ in Oriente militaverat sub Corbulone, et quæ *familiaris Arrio Varo miles* appellatur, infra.

Et quod de Volaginio quodam, supra l. II. 75. Tac. scribit: 'Sic Scribonianum sub Claudio interfectum; sic percussorem ejus Volaginium, e gregario ad summa militiæ provectum:' idem hic subintelligi debet de Corbulone et de Arrio Varo; ita ut ad eadem munia præmiaque provecti sint illi nebulones, ob similia crimina; *Volaginius,* ob interemtum Scribonianum, et *Varus,* ob interfectum Corbulonem; licet paulum diverso modo, tamen eadem adepti sunt.

Tertianos vero sic laudat Antonius infra, c. 24. 'Plura ad Tertianos, veterum recentiumque admonens: ut sub M. Antonio Parthos, sub Corbulone Armenios, nuper Sarmatas pepulissent.'

Et statim: 'Orientem solem, (ita in Syria mos est,) salutavere.' Et infra, l. IV. Tertiani *in Orientem* solita hyberna remittuntur a Muciano.

Primum pilum] Haud dubie Tertiæ legionis, quæ in Syria militaverat, et in Armenia, duce Corbulone. Quare et prima in partes Flavianas transgressa. Unde iste Primipilus inter primos belli concitores cum Antonio. Nondum advenerat ipsa tertia legio, sed tantum cohortes, seu vexilla.

ad præsens male parta, mox in perniciem vertere. Sed Primus ac Varus, occupantes[2][f] Aquileiæ proxima[3] quæque, et Opitergii[g] et Altini[h] lætis animis accipiuntur: relictum Altini præsidium adversus classem Ravennatem, nondum defectione ejus audita: inde Patavium et Ateste[i] partibus adjunxere: illic cognitum, 'tres[4] Vitellianas cohortes et alam, cui Sebonianæ[5] nomen, ad Forum[j] Allieni,[6] ponte juncto,[k] consedisse.' Placuit occasio invadendi incuriosos: nam id quoque nuntiabatur:[l] luce prima inermos[7] plerosque oppressere. Prædictum, 'ut, paucis interfectis, ceteros

per scelus comparatæ, postea illi *in exitium cessere. Sed Primus ac Varus, invadentes Aquileiæ vicina quæque* loca, *alacriter excipiuntur Opitergii et Altini. Altinum copiis firmatum adversus naves Ravennates, nondum comperta transitione classis: hinc factioni adjecere Patavium et Ateste: illic compertum* est, tres cohortes Vitellianas, et alam, quam Scribonianam vocant, substitisse ad Forum Alieni, astructo ponte. *Placuit opportunitas occupandi securos, et cura vacuos; quippe id etiam nuntiabatur: cœpta luce plerosque inermes intercepere. Prius jussum* erat ut, paucis occisis, alios metu ad exuendam fidem compellerent:

tur. *Oberlin.*—2 Brotier. legit *occupata Aquileia:* et sic Mss. Flor. Reg. Bud. Corb. editio princeps, Ryckius, Gronov. et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *occupantes Aquileiæ proxima, &c.* Hanc priscam lectionem cum Bipont. restituendam censeo. *Oberl.*—3 Brotierus scribit *in proxima:* et ita Ms. Agr. Ryckius, Gronov. et recentiores. Præpositio *in* abest a Mss. Flor. Reg. Corb. et ed. pr.—4 Multi *tris*, ut ubique scribere solent. —5 Brotierus cum Gronovio et Ryckio habet *Scribonianæ;* et ita Puteolanus et recentiores. In Ms. Bodl. *Scriboniæ.* Mss. Harl. Guelf. *Scbonianæ.* Emendatum altera manu in Ms. Harl. *Scibonianæ.* In Ms. Guelf. *Scribonianæ.* Mss. Flor. Reg. Corb. Agr. *Sebonianæ:* et sic Bipont. Tentabat Jac. Gronovius, *Senonianæ.*—6 Ita Ryckius e Ms. Agr. In veteribus editionibus, *Alieni:* et sic habet Gronovius.—7 Sic Ms. Flor. Pichena et recentiores.

NOTÆ

[f] *Occupantes*] Alii ex Mss. *occupata Aquileia, in proxima quæque;* supple, *accipiuntur:* recte, et bono sensu.

[g] *Opitergii*] Opitergium, urbs Venetiæ provinciæ. Hodie *Oderzo*, oppidum Marchiæ Tarvisinæ, in statu reipublicæ Venetæ. *Tillemon.*

[h] *Altini*] Altinum, urbs Venetiæ provinciæ. Hodie *Altino*, urbs eversa Marchiæ Tarvisinæ, sub dominio reipublicæ Venetæ. *Tillemon.*

[i] *Ateste*] Urbs Venetiæ provinciæ. Hodie *Este*, oppidum agri Patavini, in ditione Veneta. *Tillemon.*

[j] *Forum Allieni*] Urbs Lingonum populorum, in Gallia Cispadana, regione Italiæ. Hodie *Ferrare*, urbs Ferrariensis agri, in statu Ecclesiastico. *Tillemon.*

[k] *Ponte juncto*] Interpres Hispanus: 'Fabricato in id ponte, ut e suis castris in oppidum commearent.'

[l] *Nuntiabatur*] Nuntiabatur, tres Vitellianas cohortes et alam Scribonianam ad Forum Allieni consedisse. Nuntiabatur quoque incuriosos ibi sedere.

pavore ad mutandam fidem cogerent:' et fuere, qui se statim dederent:[8] plures, abrupto ponte,[m] instanti hosti viam abstulerunt.

7. Vulgata victoria, post[1] principia belli[n] secundum[o] Flavianos, duæ[2] legiones, septima Galbiana,[p] tertiadecima Gemina, cum Vedio Aquila, Legato,[q] Patavium alacres veniunt: ibi pauci dies ad requiem sumti: et Minucius

et fuere, qui se confestim dederent: plures abscisso ponte, imminenti hosti iter ademerunt.

Sparsa victoriæ fama, post initia belli Flavianis prospera, duæ legiones, septima Galbiana et tertiadecima Gemina, lætæ adventant Patavium, cum Vedio Aquila, legato. Ibi dies aliquot ad quietem sumti: et Minucius Justus, præfectus castro-

In Mss. Harl. Bodl. Jes. Reg. et editionibus veteribus, *inermes*.—8 Ms. Corb. *dedere*.

1 Ita vulgo Mss. et libri omnes editi. A Mss. Flor. et Jes. abest, *post*. In Ms. Guelf. altera tantum manu additum est. Tentabat Jac. Gronovius, *per*. Forte hæc omnia spuria sunt, et additamenta quæ e margine in ipsam historiam transiere. Quod Cl. Ernesto jam observatum. Ea retinuit Cl. Gordon, et vertit: 'After the victory was grown public, and as to the party of Vespasian the first actions of the war had proved prosperous.' Murphy quoque, 'The fame of a victory, obtained in the beginning of the war, made an impression favorable to Vespasian's cause.'—2 Budens. male *date*, quod

NOTÆ

[m] *Plures, abrupto ponte*] Haud dubie præsidium agitabant ad pontem, et in ea parte qua occurrebat instabatque hostis. Sed præter spem partim oppressi, qui in extrema hac parte pontis erant; partim se dedebant. Alii plerique primo metu, et durante pugna, pontem abrupere, sicque 'instanti hosti viam abstulere.'

[n] *Post principia belli*] Non male congruit cum iis quæ præcesserunt cap. 2. 'Jam reseratam Italiam,' seu *militiam*, 'et impulsas Vitellii res audietis.' Alii, *principio belli*, ex Mss.

[o] *Secundum*] Ne intelligas præcise de victoria *secundum Flavianos:* sed intellige, ob eam victoriam, initia belli jam fausta fuisse Flavianis partibus, quod magni momenti fuit: nam *fama bella constant;* et prout initia belli, ita et cetera æstimantur.

[p] *Septima Galbiana*] Cujus legatus Antonius Primus. Eam tum ducebat *Minucius Justus, præfectus castrorum*, absente Antonio legato; quia nempe, post legatum legionis, dignitate præminebat præfectus castrorum.

[q] *Cum Vedio Aquila, Legato*] Et T. Ampio Flaviano Pannoniæ legato. *Savil.* Cepit interpres Gallicus, quasi duabus istis legionibus præesset Vedius Aquila. Fuit ille tantum legatus legionis tertiædecimæ Geminæ.

Septimæ Galbianæ legatus fuit Antonius; et absente Antonio, loco legati, septimæ huic præerat Minucius Justus, præfectus castrorum ejusdem legionis, ut fieri debuit: et summæ rerum ac belli, seu duabus istis legionibus, præerat T. Ampius Flavianus, rector Pannoniæ et legatus consularis.

Justus, Præfectus castrorum[r] legionis septimæ, quia adductius,[3] [s] quam civili bello, imperitabat, subtractus militum iræ,[t] ad Vespasianum missus est. Desiderata diu res, interpretatione[u] gloriæ, in[4] majus accipitur, postquam 'Galbæ[v] imagines, discordia[w] temporum subversas,[x] in

rum septimæ legionis, quia acerbius, quam civilibus armis licet, *imperabat, indignationi militum subductus, ad Vespasianum missus est. Pridem exoptata res interpretatione famæ in majus vulgatur, postquam Antonius* restitui *jussit*, in omnibus oppidis Italiæ, effigies Galbæ, dissensione temporum dejectas: *gloriosum Flavianis*

Rhenani ingenium frustra exercuit. *Oberlin.*—3 Sic bene Mss. Vatic. Flor. Corb. Lipsius, Pichena et recentiores. Corrupte Ms. Reg. *adducius.* Mss. Harl. Bodl. Jes. et editiones veteres, *audacius.* Brotier.—4 Budens. *interp.*

NOTÆ

[r] *Præfectus castrorum*] Præerat ille legioni septimæ Galbianæ: nam *septimæ Claudianæ* præfuit Vipsanus Messalla, loco Tertii Juliani, legati legionis istius, qui ultra montem Hæmum profugerat, metu Saturnini Mœsiæ rectoris. Miserat Saturninus centurionem ad eum interficiendum, prætextu partium.

[s] *Adductius*] Id est, severius. Sic Ann. l. xiv. 'Pluribus sermonibus, modo familiaritate juvenili Nero, et rursus adductius, quasi seria consociaret.' Et eod. lib. xiv. 'Adductum et quasi virile servitium,' ubi de Agrippina.

[t] *Subtractus militum iræ*] Scil. haud dubie ab Antonio Primo, cui præcipua auctoritas apud hanc legionem. Nec id forte sine æmulatione in Justum, ut solus bello potiretur: nec jam sine ambitione in vulgus militum Antonius; ideoque Minucium subtrahit, mittitque ad Vespasianum: sic describit hominem Tacitus infra.

[u] *Interpretatione*] Præsentia semper odio sunt: homines fere æqui absentium et fato functorum. Igitur populus et boni, post Othonis scelus et Vitelliana arma, tandem desiderare Galbæ innocentiam seu constantiam cœperunt; et pridem cupiebant ipsi restitui decus, seu reponi imagines illius; quod nunc facit Antonius.

Igitur ea res in majus accipitur apud vulgus, per interpretationem gloriæ: quia nempe decorum et gloriosum Flavianis partibus putabatur, 'si placere Galbæ principatus et partes revirescere crederentur.'

Sic leniebantur et conciliabantur Hispania, Gallia, et ceteri Galbiani. Et licet re ipsa in speciem tantum ac pompam effigies Galbæ publice proponerentur, attamen interpretatione decoris in Flavianos, ea res in majus accipiebatur, ut fieri solet apud vulgus.

Interpretatione] Interpretatione hominum, et in ore famæ, crescit gloria post cineres, et præcipue principum, quibus jam non invidetur: hi jam comparatione successorum sæpe desiderantur. Interpretatione famæ et gloriæ ac rumoribus id in majus accipiebatur, quam re ipsa fuit. Et ut fama, ita factio præpollet.

[v] *Galbæ*] Adversus Galbam rebellarat Vitellius, jamque Othonianas partes excitarat, et victas legiones, Othonis scil. in partibus jam habebat Antonius; supererat igitur, ut Gal-

omnibus municipiis[y] recoli' jussit Antonius: decorum pro causa ratus, si placere[5 z] Galbæ Principatus et partes revirescere[6] crederentur.

8. Quæsitum inde, 'quæ sedes bello legeretur?' 'Verona[a] potior' visa, 'patentibus circum campis ad pugnam equestrem,' qua prævalebant:[b] simul, 'coloniam copiis

partibus existimans, si placere Galbæ imperium, et partes ejus *resurgere putarentur.*

Postea consultatum, quæ arx belli assumeretur? Verona magis *placuit*, lata et aperta circum planitie ad explicandum equestre certamen, *quo præpolle-*

gloriæque maj.—5 Sic bene Mss. Flor. Guelf. Harl. Bodl. Jes. Pichena et recentiores. In Ms. Corb. et editionibus veteribus, *si placeret.* Tentabat Muretus, *sibi placeret.*—6 Mss. Jes. et Guelf. *reviviscere.*

NOTÆ

bæ simul etiam *partes revirescere crederentur.*

Fuerat restitutus Antonius ordini et decori a Galba, et ab eodem præpositus septimæ legioni, quæ *Galbiana* dicebatur: sicque et privata et publica causa inductus videtur, ut Galbæ decus restitueret. Tali decore dignissimus vindex ille imperii et assertor generis humani Galba. Et jam supra, 'populus cum lauru ac floribus Galbæ imagines circum templa tulit.'

[w] *Discordia*] Nempe rebellione Othonis et Vitellii adversus Galbam; eodem enim animo, eodemque fere tempore uterque defecerat a Galba. Sicque ejus imagines subversæ, et nondum repositæ fuerant.

[x] *Subversas*] Qui mos etiam olim Græcis usitatus, teste Plutarch. Polit. 'Demadis item statuas dejectas et obrutas, ac inde ad vascula quædam per contumeliam conflatas, accepimus.'

[y] *Municipiis*] Quia nondum Romæ id præcipere poterat; quia scil. nondum vicerat, quia nondum urbem occupaverat, id in municipiis jussit.

[z] *Si placere*] Vertit interp. Hispanus: Si populi præsumerent Galbæ principatum Vespasiano placere. Forte sensus est: Si Flavianis ceterisque mortalibus *placeret Galbæ principatus*, qui alioqui bonus et innocens Imperator, et si *revirescere partes* illius crederentur, utpote adversus Vitellium, qui rebellarat in Galbam, longe pejor, nec sævitia minore.

Placere] Melior vetus lectio, *placeret.* Id decorum pro causa Vespasiani ratus, si Galbæ principatus et ejus partes eo bello revirescere crederentur; quia, scil. placuerat Galba, præcipue senatui et omnibus bonis: displicuerat ille tantum fere militibus præmia et spolia cupientibus, exturbata Repub. Sic quippe et Vespasiani principatus placere optimo cuique potuit, quasi huic insitus: nec admodum dissimilis Vespasianus, si severitatem et parcimoniam spectes, nisi quod ingenio, fato, et filiis validior fuit.

[a] *Verona*] Urbs Cenomanorum populorum, in Venetia regione: hodie *Verone*, urbs Veronensis agri, in statu Veneto. *Tillemon.*

[b] *Qua prævalebant*] Prævalebant nempe equitatu, ut qui sexdecim alas

validam[c] auferre Vitellio, in rem famamque' videbatur. Possessa ipso transitu Vicetia:[1] [d] quod per se parum (etenim modicæ municipio vires) magni momenti locum obtinuit, reputantibus, 'illic Cæcinam genitum,[e] et patriam hostium Duci ereptam.' In Veronensibus pretium fuit:[f] exemplo opibusque partes juvere. Et interjectus[2] exercitus[g] per[3] Rhætiam Juliasque Alpes:[h] ac,[4] ne pervium illa[i]

bant: etiam e re et gloria *partium esse credebatur*, si urbem longe opulentissimam et commeatibus firmam Vitellio adimerent. *Occupata ex itinere Vicetia: quod ex se modicum* (*quippe tenues coloniæ opes*) *magni momenti fuit*, *cogitantibus* illic Cæcinam natum, et patrias sedes hostium duci ablatas esse. Operæ *pretium fuit in Veronensi colonia;* quæ *exemplo et copiis partes fovit. Et interpositus exercitus obstruxerat Rhætiam et Julias Alpes; ne illa* parte *Germanico*

1 Sic bene Pichena e Ms. Flor. Vulgo in Mss. et veteribus editionibus, *Vincentia*, aut *Vicentia*. Brotier.—2 Sic bene Lipsius, Pichena et recentiores. Male Mss. Flor. Reg. Corb. et editio princeps, *intertectus*. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *interceptus*. Idem.—3 [Brotierus cum Ryckio omisit *per ;* et sic] Mss. Vatic. Farnes. Corb. et Pichena. Corrupte Mss. Flor. Reg. et editio princeps, *pretiam*. Unde Puteolanus, Jac. Gronovius, et alii multi, *per Rhætiam*. Sed Flavianus exercitus non interjectus est per Rhætiam, quæ pro Vitellianis stabat. Posita tantum auxilia in latus Rhætiæ, quod ea erat infesta, ut vidimus supra c. 5. Frustra tentabat Lipsius, *Rhæticas Juliasque Alpes*. Brotier.—4 Sic Mss. et veteres recentioresque editio-

NOTÆ

haberent; ideoque *pugnam equestrem* cupiebant.

[c] *Copiis validam*] Intellige præcipue *commeatus:* licet forte et aliquæ copiæ militares adessent, quas tamen hic non intendit, forte nec intelligit Tacitus.

[d] *Vicetia*] Vel *Vicentia*. *Vicetiam* appellant Plinii meliores libri, et Strabo Οὐικέτιαν, etiam et lapides.

Vicetia] Vicentia, urbs Venetiæ provinciæ: hodie *Vicenze*, urbs tractus Vicentini, in statu Veneto. *Tillemonius.*

[e] *Illic Cæcinam genitum*] Veronæ Cæcina, Fabius Anagniæ genitus: hi mali legati pessimi principis, et in exitium publicum nati, ut Vitellius ipse.

[f] *In Veronensibus pretium fuit*] Id est, in Vicentinis species fuit, in Veronensibus utilitas. *Ferrettus.*

Pretium fuit] Operæ *pretium fuit*, ob *exemplum* et *opes*, quibus *juvere partes Flavianas.*

[g] *Interjectus exercitus*] Lego: *interseptus:* nam Rhætos et Germanos Antonius intersepsit. Infra 53. sic gloriatur ipse: 'Suis stimulis excitos Mœsiæ duces, sua constantia perruptas Alpes, occupatam Italiam, intersepta Germanorum Rhætorumque auxilia.'

Τὸ *exercitus* interjectus *per Rhætiam Juliasque Alpes* est, nempe Rhætorum exercitus, qui timebantur, ne per eas Alpes descenderent. *Salinerius.*

Hæc repugnant, quod nempe *interseptus exercitus*, Rhætorum scilicet hostium, claudat Alpes Germanis etiam hostibus, qui nempe Vitelliani erant; immo potius simul impete

Germanicis exercitibus foret, obsepserat:[5] quæ ignara Vespasiano, aut vetita: quippe 'Aquileiæ sisti bellum expec-

militi pateret aditus. Quas res ignorabat Vespasianus, vel prohibebat: etenim im-

nes: et sic Ryckius et Gronov. *Ac* omittendum putabant Pichena et Lipsius; idque rerum seriem postulare censet Brotierus: sic et Bipont.—5 Male

NOTÆ

facto, Rhæti Germanique ea claustra perrumperent.

Infra 15. 'Ingens Germanorum vis per Rhætiam timebatur.' Itaque verisimilius est, ut interjectæ sint copiæ Flavianorum inter Rhætiam et Julias Alpes, ut hac parte aditus clauderetur Germanicis exercitibus, ne hac via descenderent Rhæti Germanique in Italiam: sicque vere 'intersepta Germanorum Rhætorumque auxilia,' ut jactat Antonius infra.

Et illa *auxilia* Rhætiæ, *exercitus* vocari nondum potuerunt. At si Germanici invasissent, tum id *exercitus* vocari potuit.

Interjectus exercitus] Intellige alam Aurianam et octo cohortes, quibus præerat Sextilius Felix, supra c. 5. et fallitur interpres Gallicus qui vertit, quasi Veronensi exercitu interjecto, Primus obsepsisset Alpes: at certe nullus exercitus remansit Veronæ.

Nam Antonius cap. 15. 'Universo cum exercitu, secundis a Verona castris, Bedriacum venit.' Describit hic Tacitus totum ordinem belli et copiarum, ut occurrat seu respondeat consiliis Vespasiani, quæ post res afferebantur.

Et interjectus exercitus] Puto, intelligit idem quod supra habet c. 5. 'Posita in latus auxilia, infesta Rhætia .... Igitur Sextilius Felix cum ala Auriana et octo cohortibus ac Noricorum juventute, ad occupandam ripam Æni fluminis, quod Rhætos Noricosque interfluit, missus.'

Et per *interjectum exercitum*, hasce copias intelligit, scil. *alam Aurianam, octo cohortes, &c.* nisi quod hic de Juliis Alpibus addit; quibus obsessis, impediebantur transitus auxiliorum Germanicorum.

Quod et innuit infra l. IV. Antonius Epist. ad Vespasianum: 'Suis stimulis .... occupatam Italiam, intersepta Germanorum Rhætorumque auxilia;' ut puto, ipso eodem exercitu, de quo c. 5.

Et male hoc loco c. 8. legunt, *interseptus exercitus*: nam immo ab illo exercitu *intersepta* et interclusa auxilia Rhætica et Germanica: et ideo interjectus ille exercitus, ut intercluderet illa auxilia, atque transitu in Italiam prohiberet.

Et interjectus exercitus] Copiis illis ac præsidio Veronensi occluserat Alpes Julias, ex parte Pannoniæ; simul et Rhætiam intersepserat Antonius, ne illa perrumperent Germanici exercitus.

[h] *Per Rhætiam Juliasque Alpes*] Ab ortu in occasum euntibus, post *Carnicas* Alpes *Juliæ* occurrunt, quæ ab Tarvisio in Noricum et Austriam perducunt. *Lupanus.*

Juliasque Alpes] Alpes Juliæ, montes Norici et Pannoniæ regionum Illyrici late sumti, atque Venetiæ et Histriæ regionis Italiæ: hodie *Czalin*, et *Monti della Vena*, in Forojulio, Histria, et ducatu Carinthiæ, provinciis status Veneti et circuli Austriæ. *Tillemon.*

[i] *Ne pervium illa*] *Illa*, sicut *qua*,

tarique Mucianum' jubebat, adjiciebatque imperio consilium, 'quando Ægyptus, claustra annonæ, vectigalia opulentissimarum provinciarum[j] obtinerentur, posse Vitellii exercitum egestate stipendii frumentique ad deditionem subigi.'[k] Eadem Mucianus crebris epistolis monebat, 'incruentam et sine luctu victoriam,'[l] et alia hujuscemodi prætexendo; sed gloriæ avidus, atque omne belli decus sibi retinens. Ceterum ex distantibus terrarum spatiis, consilia post res[6] afferebantur.

9. Igitur repentino incursu Antonius stationes hostium irrumpit, tentatisque levi prælio animis, ex æquo discessum. Mox Cæcina inter Hostiliam,[m] vicum Veronensium, et paludes Tartari[n] fluminis, castra permuniit;[1] tutus loco,

perabat sisti expeditionem Aquileiæ, et opperiri Mucianum, *addebatque mandatis consilium; quandoquidem occuparentur Ægyptus, claustra rei frumentariæ, et tributa locupletissimarum provinciarum, legiones Vitellii, inopia pecuniæ annonæque, posse compelli ad se dedendi necessitatem. Eadem Mucianus frequentibus literis suadebat,* sine cæde et consternatione victoriam, *et alia similia obtendendo; sed* re ipsa *famæ cupidissimus, atque omnem belli gloriam sibi vindicabat. Ceterum ex longinquis regionum spatiis, consilia post eventus renuntiabantur.*

Itaque subita irruptione Antonius invadit stationes hostium, exploratisque animis modico certamine, æquis manibus abscessum est. *Dein Cæcina castra metatus est inter Hostiliam, oppidulum Veronensium, et stagna Tartari amnis; ingenio ac situ*

Ms. Jes. *obsesserat.* Ed. pr. *obsederat.* Brotier.—6 Pessime Ms. Reg. *post tres.* Inde sciolus aliquis scripsit in Ms. Bud. *post tres menses.* Idem.

1 Mss. Reg. et Jes. *permunivit.* A Ms. Jes. abest, *castra.*

NOTÆ

pro *illac.* Sic Ann. l. II. 'Incubueratque sagittarius, illa rupturus.' *Rhenanus.*

[j] *Vectigalia opulentissimarum provinciarum*] Præcipue intelligit provincias Orientis, quas pacatas obtinebat; quibus addi possit et ipsa Libya seu Africa, cum tributo seu re frumentaria, quam Italiæ et urbi ipsa suppeditabat, et quam facile occupaturus erat ex Ægypto, teste Josepho.

[k] *Ad deditionem subigi*] Si nempe bellum traheretur.

[l] *Incruentam... victoriam*] Non quia sic evenire posse crederet; sed talia præclara in speciem prætexebat, ut qui 'gloriæ avidus...omne belli decus sibi' arrogare vellet.

[m] *Hostiliam*] Vicus olim Veronensium, nunc Ferrariensis agri nomen servat. Tacitus annuere videtur, paludibus Tartari fuisse proximam, cum fere per quadraginta milliaria distet; eam Padus alluit: non longe est a Vitelliana, quam vulgares *Viadanam* vocant. *Alciatus.*

[n] *Tartari*] Tartarus, amnis Cenomanorum populorum et Venetiæ provinciæ, in Padum et Athesim fluvios se exonerat: hodie vocatur *il Tartaro,*

cum terga flumine, latera objectu paludis tegerentur: quod si affuisset fides, aut opprimi universis Vitellianorum viribus duæ legiones,° nondum conjuncto Mœsico exercitu, potuere,[2] aut retro actæ, deserta Italia, turpem fugam conscivissent.[3] Sed Cæcina, per varias moras, prima hostibus prodidit tempora belli, dum, quos armis pellere promtum erat, epistolis increpat, donec per nuntios[p] pacta perfidiæ firmaret. Interim Aponius Saturninus cum legione septima Claudiana advenit: legioni Tribunus Vipstanus[4] Messalla[q]

loci defensus, cum a tergo muniretur amne, et a lateribus opposita stagni: quod si constitisset fides, vel toto Vitellianorum exercitu duæ legiones profligari potuerunt, nondum adjunctis Mœsicis copiis; aut retro pulsæ, relicta Italia, indecora fuga abscessissent. Sed Cæcina, variis cunctationibus, primas occasiones opportunitatesque belli Flavianis prodidit, dum, quos proturbare armis facile erat, literis incusat, donec tandem *per internuntios proditionis conditiones daret sanciretque. Interim Aponius Saturninus advectus est cum legione septima Claudiana: legionem* hanc

2 Mss. Reg. Corb. et editio princeps, *potuissent.*—3 Ms. Jes. prima manu, *concivissent.* Sic quoque volebat Muretus. Altera manu emendatum in Ms. Jes. *conscivissent.*—4 Mss. Harl. Bodl. Jes. Reg. et Puteolanus, *Vipsanus.* Editio princeps, *Vipsanius.* Rupertus, Ryckius, Gronovius, et recentiores, *Vipstanus.* Melius, *Vipstanius.* Nam in veteri Inscriptione apud Muratori, 'Novus Thesaurus Inscript.' Vol. I. p. 319. n. 2. ejus consulatus, Trajano Principe, memoratur.

L. VIPSTANIO MESSALA
M. VERGILIANO PEDONE.

Sic quoque veteres lapides apud Gruterum, p. 1066. et 1070. *Brotier.*—

NOTÆ

et *il canale di Castagnaro.* Labitur per agrum Veronensem, et Rhodiginum in statu Veneto. *Tillemon.*

° *Duæ legiones*] Nempe, *septima Galbiana*, et *tertiadecima Gemina;* quibus haud dubie adjunxerat *vexillarios cohortium*, et partem equitatus. Quæ simul forte robur legionis unius adæquabant, et tamen sic longe impares erant viribus Cæcinæ, si fides affuisset.

Mox advenit *legio septima Claudiana* cum Aponio Saturnino: quæ tamen copiæ sic nondum etiam *Vitellianis pares* erant, ut inquit Tacitus ipse.

p *Per nuntios*] Qui scil. utrimque commeabant. An commearent usque ad Vespasianum? non puto: id longius foret.

Sed potius forte *pacta* illa perfidiæ firmata, vel per Flavium Sabinum Vespasiani fratrem, vel per duces Flavianos, haud procul imminentes, Antonium scil. et alios legatos, et desciscentibus *vera fides.* Unde fortuna partium et statim victoria.

q *Vipsanius Messalla*] Est iste ipse, cui partes sermonis præcipuæ tribuuntur in libello, De Causis corruptæ eloquentiæ. Amicum Tacito fuisse, ex elogiis his satis constat. *Lips.*

præerat, claris majoribus, egregius ipse, et qui solus ad id bellum artes bonas[r] attulisset. Has ad copias, nequaquam Vitellianis pares (quippe tres adhuc legiones erant), misit epistolas Cæcina, 'temeritatem victa arma tractantium'[5 s] incusans: simul 'virtus Germanici exercitus' laudibus[6] attollebatur; Vitellii modica et vulgari mentione, nulla in Vespasianum contumelia: nihil prorsus, quod aut corrumperet hostem, aut terreret. Flavianarum partium Duces, omissa prioris fortunæ defensione,[t] pro Vespasiano magnifice, pro causa fidenter, de exercitu[7 u] securi, in[8] Vitellium

regebat Vipsanius Messalla, nobili stirpe, vir *ipse eximius, et qui unus ad id bellum virtutes attulisset. Ad hunc exercitum minime Vitelliano parem (etenim tres* tantum *legiones etiamnum aderant), scripsit literas Cæcina, increpans* audaciam, profligata arma resumentium: *etiam* fortitudo Germanici militis *laudibus evehebatur; de Vitellio modice et vulgari modo* loquebatur, *nullo in Vespasianum probro;* sed *nihil omnino* scripserat, *quod aut convelleret hostem, aut* ei *metum inferret.* At *duces Flavianarum partium, spreta superioris fortunæ mentione, pro Vespasiano amplissimis verbis, pro partibus cum fiducia,* velut *de eventu certi, in*

5 Acidal. volebat *retractantium.*—6 *Laudibus* abest a Ms. Corb.—7 Sic Flor. (Bud.) Agr. Guelf. et edd. vett. usque ad Lipsium. Unde defendit Ryckius,

NOTÆ

Vipsanius Messalla] Legendum e lapidibus, *Vipstanus Messalla:* quod ait oriundum *claris majoribus*, intelligit præcipue maternam Valeriorum gentem, a qua cognomen habet *Messallæ*, ut pater *Poplicolæ*. Rupertus.

[r] *Artes bonas*] Virtutes, bonos mores, ut qui sine flagitiis, et nullo malo consilio; immo amore boni publici, in hoc bellum descenderat. Hæc bella civilia conscripsit iste hic Messalla, ut patet ex Tacito infra.

Artes bonas] Vertunt, quasi unus ille sincero affectu et solo Reipub. amore ad id bellum venisset. Sed potest dici, præter innocentiam illam, attulisse etiam bonas artes, seu virtutes eximias, ad id bellum, præ aliis ducibus, quorum alii, rerum novarum, honorumque et divitiarum, ac libidinum cupiditate, huc provecti erant.

Et alii etiam, præterea, flagitia afferebant, ut Antonius Primus qui l. II. describitur, 'serendæ in alios invidiæ artifex, discordiis et seditionibus potens, raptor, largitor, pace pessimus,' &c. Ita et alii fere omnes.

[s] *Tractantium*] Pro *retractantium*, ut solet Tac. simplex pro composito.

[t] *Omissa prioris fortunæ defensione*] Ut quæ nihil ad Vespasianum, sed ad Othonem, ut imbellem ducem, spectaret, non ad ipsos, qui se longe feliciores fortioresque reputabant, et jam de victoria præsumserant.

Eademque arma sumta melioribus auspiciis, eædemque legiones, nunc majore fato, jam mutatis animis, simul et fortunam mutaverant. Itaque 'pro Vespasiano magnifice, pro causa fidenter,' quasi 'de exitu securi, &c. præsumsere.'

ut inimici, præsumsere:[9][v] facta Tribunis Centurionibusque[10] 'retinendi, quæ Vitellius indulsisset,'[w] spe: atque ipsum Cæcinam non obscure ad transitionem hortabantur. Recitatæ pro concione epistolæ[x] addidere fiduciam, quod submisse Cæcina, velut offendere Vespasianum timens, ipsorum Duces contemtim, tanquam insultantes Vitellio, scripsissent.

10. Adventu deinde duarum legionum,[y] e quibus tertiam

Vitellium, ut palam infensi præsumebant; injecta spe tribunis et centurionibus conservandi quæ Vitellius ipsis concessisset; *atque ipsum Cæcinam non ambigue compellebant ad defectionem. Lectæ in concilio literæ,* novam *audentiam adjecere, quod humiliter Cæcina, velut metuens inimicitiam Vespasiani, ipsorum duces superbe* ac ferociter *scripsissent,* et *quasi Vitellio* illuderent, *insultarent.*

Adventantibus postea duabus legionibus, e quibus tertiam curabat Dillius Aponi-

putatque respici ad *victa arma.* Mihi *exitu* verum videtur. *Exercitu* quomodo ortum sit, videtur ed. pr. indicare, in qua omissa verba *securi in V. ut inimici,* sequiturque *Mæsico celebrare,* ut verbum hoc confusioni deberi videatur, quæ hic omnes libros invasit, ut vidimus. *Ernest.* Restituo cum Bip. lectionem codicum. Quamvis nuper victi, jam erant securi. *Oberl.* Brotierus cum Gronov. et Ryckio dedit *exitu.*—8 Sic bene Mss. Flor. Corb. Agr. Pichena et recentiores. *In Vitellium,* id est, *adversus Vitellium.* A Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolano abest præpositio, *in.* Budens. *ut Vitell.*—9 Mallet Freinshemius, *rescripsere.* At nescio quid audacius et magis Cornelianum habet, *præsumsere.* Brotier.—10 Sic bene Mss. Flor. Agr. Harl. Lipsius, Ryckius et recentiores. In Mss. Bodl. Jes. et veteribus editionibus, *facta a tribunis.* Puteolanus, *et centurionibus.* Idem.

NOTÆ

[u] *De exercitu*] Lege, vel saltem intellige, tanquam *de exitu securi:* nam statim, *ut inimici, præsumsere.*

[v] *Præsumsere*] Alii volunt: *rescripsere:* sed frustra. Nam magnifice *præsumsere,* ac *fidenter,* et veluti de exitu belli jam securi essent, adeo ut ipsum Vitellium palam spernerent. Infra: 'contemtim, et tanquam insultantes Vitellio, scripsissent.'

[w] *Quæ . . . . indulsisset*] Commoda, stipendia, præmia, dignitates, præfecturas, tribunatus, præturas, ordinem senatorium, aut etiam decus patriciorum; forte et insignia magistratuum nonnullis.

[x] *Recitatæ pro concione epistolæ*] Itaque lectæ coram toto exercitu, et in vulgus militum publicatæ epistolæ utrorumque, scil. Cæcinæ, et ducum ipsorum Flavianorum, quas ipsi Cæcinæ scripsissent.

Ideoque lectæ in vulgus, ut fiduciam adderent militi, quia nempe Cæcina submisse scribebat, et tanquam *offendere Vespasianum timeret; ipsi vero Flaviani, tanquam insultantes Vitellio scripsissent:* militi eo gratiores quod socii culpæ, quod aperte causam tuerentur, sine ulla spe veniæ in adversis.

[y] *Duarum legionum*] Quarum altera, *tertia Gallica,* altera, *octava Augusta* appellabatur.

Dillius Aponianus,[1] octavam Numisius Lupus ducebant, ostentare vires, et militari vallo[z] Veronam circumdare placuit. Forte Galbianæ[2] legioni in adversa fronte valli[a] opus cesserat, et visi procul sociorum equites,[b] vanam formidinem, ut hostes, fecere. Rapiuntur arma et ut proditionis[3]

anus, octavam Numisius Lupus, statuerunt ostentare copias, et cingere Veronam munimentis militaribus. Forte obtigerat Galbianæ legioni labor in adversa fronte munimenti, et conspecti eminus auxiliarium equites, vanum pavorem incussere, tanquam hostes. Statim capiuntur arma, et indignatio militum erupit in T. Ampium

1 Sic bene Rhenanus et recentiores. In Mss. et veteribus editionibus, *Apontanus.* At mox infra c. 11. *Aponianus.* Brotier.—2 Ita bene Ms. Corb. editio princeps, et recentiores. Puteolanus, *Galbiæ.* Idem.—3 Ita libri om-

NOTÆ

[z] *Militari vallo*] *Vallum militare* opponitur *vallo rustico* aut *fossæ agresti.* Savil.

Militari vallo] Ne sumas, quasi Veronam ipsam cinxerit obsidione, nam hæc in partibus et amica fuit. Nec puto, etiam totam civitatem castris suis circumdedit; sed ut infra 26. 'Othoniano bello Germanicus miles mœnibus Cremonensium castra sua, castris vallum circumjecerat, eaque munimenta rursus auxerat;' ubi puto, non etiam totam Cremonam castris amplexi sunt Germanici.

Nam aliquod spatium vacuum fuit inter castra mœniaque: nam cap. 29. 'Completur cæde quantum inter castra murosque vacui fuit.'

Si universa mœnia castris ambissent, quomodo cingere tale vallum corona potuit Antonius cum quinque legionibus? non enim plures habuit: et castra, ex more militiæ, capiebant tantum milliare unum et semis.

Et tunc cingendo totam urbem vallo, certe castra in immensum spatium crevissent: quod vim munimentorum minuisset, ut et propugnatorum.

Itaque puto disposita ea castra fuisse tantum circa partem murorum; ita tamen ut alias partes excubiis stationibusque dispositis tuerentur.

Habuerunt castra prope muros, ita ut spatia et itinera inter castra et urbem relinquerent, quibus mutuo commearent cives militesque.

[a] *In adversa fronte valli*] Puto, ea pars est valli, seu porta, quæ *prætoria* dicitur; et quæ obvertitur hosti, ut *decumana* avertitur. Hinc ea parte *adversa*, irruptionem hostis metuunt.

Erant igitur castrorum duæ partes, seu portæ, quarum altera *adversa*, altera *obversa* hosti dici posset. Erant et aliæ duæ portæ laterales *principales*, e quibus *læva* altera ad discrimen, altera *dextra* erat. Hinc infra cap. 27. Sumsere 'dexteriora valli octava ac septima Claudiana:' ubi *dexteriora*, id est, propiora portæ *dextræ*, *&c.*

Itaque porta prætoria ingredienti castra, quæ pars castrorum ad dextram fuit, *dextera* vel *dexterior*; et quæ pars castrorum huic opposita erat, *læva* appellabatur.

[b] *Sociorum equites*] Forte hac parte valli, in qua operi incumbebant Septimani, adventabant legiones istæ, *tertia* et *octava*, quas sequebantur *sociorum equites.* Qui *visi* procul septimanis, *vanam formidinem, ut hostes fecere:* hinc seditionis occasio.

ira[c] militum in T. Ampium Flavianum[d] incubuit, nullo criminis argumento, sed jam pridem invisus, turbine quodam ad exitium poscebatur: 'propinquum Vitellii, proditorem Othonis,[e] interceptorem[f] donativi' clamitabant. Nec defensioni locus, quanquam supplices manus tenderet, humi plerumque stratus,[g] lacera veste,[h] pectus atque ora singultu

Flavianum, veluti proditorem, nulla flagitii specie; sed jam pridem infestus vulgo, ut *tempestate quadam ad supplicium postulabatur: eum incusabant*, ut affinem Vitellii, ut desertorem Othonis, et qui donativum intervertisset. *Nec innocentiæ tuendæ locus* relictus, *quamvis supplices palmas attolleret, in terram plerumque procidens*, et *abscissa veste, pectus et os singultu concutiens: illud ipsum*

nes scripti et editi. Lipsio videtur vox abesse; legendumque, *proditionis auctorem*, vel *compertum:* nisi tamen, inquit, compendio fuit, *et ut proditione, ira militum:* id est, ut in proditione, quasi esset proditio. Tentabat Pichena, *et ut proditorem:* Grotius, *ut proditi ira militis.* Faërnus et Acidalius emendabant, *rapiuntur arma metu proditionis. Ira militum.* Vulgatam scripturam defendunt Gronovius et Ernestus. Nec ego damnare ausim, quod plurimus

NOTÆ

[c] *Et ut proditionis ira*] *Ira ut proditionis*, est ira, quasi ob proditionem: ut Livio, 'ira quæstionis,' 'ira corruptæ uxoris,' et similia. *Ira militum*, ut *ira Deum.* Jam *militum ira proditionis*, dictum, ut Ciceroni: 'Canum adulatio dominorum:' ita videtur satis excusari omnium librorum scriptura. *Gronov.*

Ut proditionis] Quasi Flavianus auctor esset proditionis quam suspectabant, seu potius imaginabantur.

[d] *Ampium Flavianum*] Qui consularis Pannoniæ legatus.

[e] *Proditorem Othonis*] Hæc particularia non describuntur, ubi, me judice, in præcedentibus narrari debuerunt; cum hic relatu digna censuerit. *Savil.*

Proditorem] Forte prodiderat Othonem, quia propinquus Vitellii, et eo ipso nunc suspectatur militi. Forte interceperat donativum ab Othone promissum prætorianis, vel etiam legionariis. Sed hæc, vel quia falso ipsi exprobrantur, vel quia parvi momenti erant, in præcedentibus neglexit Tacitus.

[f] *Interceptorem*] Quia forte pecuniam Othonis in se verterat, aut dissuaserat ipse donativum.

[g] *Humi plerumque stratus*] Hæc sunt argumenta omnia, si non rei et noxii hominis, at saltem afflicti et consternati; et qui invidiam et miserationem movere cupiat. Sed apud infensos et iratos, quo magis sese miseratur, quo magis se innocentem obtestatur, sic eo magis vulgus in suam perniciem incitabat: quasi nimia formido criminis argumentum esset: quod alias idem, mutatis animis, innocentiam ultro interpretarentur. Et certe quis plura et validius ac vehementius opponat, aut obtestetur apud turbam insanam, quam vir nullius sibi culpæ conscius, impendente exitio?

Humi plerumque stratus] Vertit interpres Gall. Flavianum *accidisse ad pedes militum:* quod falsum. Nam qui tot caligatos, totque millia clavo-

quatiens: id ipsum apud infensos incitamentum erat, tanquam nimius pavor conscientiam argueret. Obturbabatur militum vocibus Aponius,[4] cum loqui cœptaret: fremitu et clamore ceteros[i] aspernantur:[5] uni Antonio apertæ militum aures: namque[6] et facundia aderat, mulcendique vulgum artes et auctoritas.[j] Ubi crudescere[7] seditio, et a conviciis et[8] probris ad tela et manus transibant, 'injici catenas'[k] Flaviano jubet. Sensit[9] ludibrium miles,[l] disjectisque, qui

apud infestos irritamentum erat, tanquam nimia formido ipsum sceleris convinceret. Obstrepebant milites clamoribus in Aponianum, cum inciperet loqui: et strepitu fremituque ceteros contemnunt: soli Antonio patebant aures militum: quippe et eloquentia aderat, deliniendique vulgus industria et auctoritas. Ubi exardere cœpit *discordia, et a contumeliis et convitiis transibant ad arma, vimque* intentabant, indi vincula *Flaviano præcipit. Animadvertit se frustrari et eludi miles, repul-*

sit apud optimos scriptores genitivorum usus. *Brotier.*—4 Sic libri omnes scripti et editi, præter Rhenanum, qui omisit, *Aponius;* et Pichenam, qui emendavit, *Aponianus;* quod id ad Dillium Aponianum referret. Verum, ut recte observat Ryckius, hæc spectant Aponium Saturninum, de quo supra cap. 9. *Idem.*—5 Ernestus volebat *aspernabantur.*—6 Sic scripti et editi libri, præter Lipsium, qui omisit, *que.*—7 Sic adhuc scripti et editi libri, præter J. Fr. Gronovium, qui, forte operarum vitio, edidit, *candescere.* Brotier.—8 Ita Rhenanus recentioresque. Brotier. scribit *ac probr.* et sic quidem Mss. et vett. Edd. In Mss. Harl. Jes. altera manu emendatum, *ac vocibus.*—9 Bu-

NOTÆ

rum adoret? Erat *humi stratus* per dolorem et miserationem, ut fieri solebat in summo mœrore luctuque; quod interpretabatur vulgus de conscientia criminis, male ac perperam. Forte tamen et ad audaciorum et acrius instantium genua advolutus: hoc tamen non præcise dicit Tacitus.

[h] *Lacera veste*] Sic in mœrore et rebus adversis agebant. Sic apud Appianum Fimbria, cum spoliatus exercitu esset a Sylla, 'lacerata tunica, ad singulorum genua advolvebatur.'

[i] *Ceteros*] Duces scil. et legatos.

[j] *Auctoritas*] Non quam sibi vindicaret ex dignitate aut ex munere suo, sed ex favore apud milites: et ex ingenio suo ac militum desumta illa auctoritas, et velut ipsi innata erat; quia scil. promtus ingenio et facundia, quia *discordiis potens,* quia ingeniorum militarium peritus, ac temporum callidus, quia audax, raptor, largitor, &c.

[k] *Catenas*] Ne sumas, quasi manus pedesque vinclis astringerentur; sed vel honorata custodia illum cingi voluit, vel custodiri a milite seu centurione, ita ut brachium alterum tantum innecteretur extremo catenæ vinculo, et altero extremo, manus militis seu centurionis; quasi simul vinctus esset miles, et hujusmodi vinctos, *custodias* vocabant.

Etiam specie honoris, aliquando custodes apponebantur; sed quasi comites et sine vi. Hoc appellamus, *visu custodire.*

[l] *Sensit ludibrium miles*] Sic incolumem servavit *Vitellius Julium Bur-*

tribunal[m] tuebantur, extrema vis parabatur. Opposuit[n] sinum Antonius, stricto ferro,[o] 'aut militum se manibus, aut suis, moriturum' obtestans: ut quemque notum[p] et aliquo militari decore[10] insignem aspexerat, ad ferendam opem no-

sisque, qui suggestum defendebant, ultimam violentiam inferre *parabant. Antonius objecit pectus, nudato ense, obtestans,* aut ferro militum, aut suo periturum: *ut quempiam notum* et insignem *animadverterat, aut aliquo militari honore eximium,*

dens. *sentit.*—10 Ita Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. In Mss. Reg. Corb. editione principe, et Lipsius, *militari honore.*—

NOTÆ

donem Hist. I. et *Otho Celsum.* Savil.

[m] *Qui tribunal*] Tribunal ascenderat Antonius, forte et cum aliis ducibus, ut quasi pro concione alloqueretur placaretque seditiosos. In quo tribunali et locatus ipse Flavianus, ut sic discrimini eximeretur; at seditiosi furentes disjiciunt milites ipsos qui *tribunal tuebantur;* et parabant interficere legatum, ni Antonius facundiam, auctoritatem, sinumque ipsum opposuisset.

[n] *Opposuit*] Opponit sinum Antonius, sicque obtegit Flavianum. Opponit sinum Antonius, strictum manu gerens gladium, et sic resistit irruenti caligæ, obtestaturque, vel gladio suo, vel manibus militum periturum.

Stringit ferrum Antonius, non quasi omnino resistere velit sævientibus, et vim arcere ipse per se cogitet; (quis enim tot caligis obsistat?) sed veluti moriturus sua manu, aut certe aliena, gladium stringit, si se cæde aliorum ducum polluere audeat miles.

Igitur τὸ *stricto ferro,* debet referri ad Antonium, qui strinxit ferrum, simul et opposuit sinum nudum gladiis militum; sic partim audaciores repulsurus, partim modestiores conciliaturus, cum obtestatur in semet strinxisse ferrum. Et hæc, ut peritus ingeniorum militarium, et facundiæ strategema tum callide et prudenter usurpavit.

Male vertunt, quasi *strictum gladium Antonius* suo pectori adigeret. Opponebat sinum et gladium suum militibus, tanquam vel sua vel militum manu moriturus, tanquam paratus in se ferrum distringere, ut sic illos cohiberet, mitigaret, placaretque tandem animos vulgi conciti.

[o] *Stricto ferro*] Cepit interpres Hispanus, quasi gladiis militum strictis sinum opponeret Antonius: ut potius illum confoderent, quam se Flaviani consularis legati cæde pollurent. Ipse Antonius ferrum strinxerat.

[p] *Notum*] Id est, conspicuum, spectabilem, eximium. Possit forte etiam intelligi simpliciter de milite quem proprio nomine nosset: et gaudet miles nosci duci, et in occasionibus, operæ navandæ se idoneum existimari: qua ratione præcipue concilia-tur vulgus

Attamen quia statim addit, *et aliquo militari decore insignem,* sic forte intelligi possit, si illustrem et conspicuum belli decore quempiam *aspexerat:* 'Si forte virum quem Conspexere, silent,' &c. Sic alibi, *notos equites* pro *insignes.*

mine ciens. Mox conversus ad signa,[q] et bellorum Deos,[r] 'hostium potius[s] exercitibus illum furorem, illam discordiam injicerent,'[11] orabat: donec fatisceret[12] seditio, et, extremo jam die, sua quisque in tentoria[t] dilaberentur.[13] Profectus eadem nocte Flavianus,[u] obviis Vespasiani literis, discrimini exemtus est.

ad ferendum auxilium nominatim compellans. Dein sese vertens ad aquilas, et legionum Deos, obsecrabat, potius hostium castris illam rabiem, illamque seditionem immitterent: *donec senesceret consternatio, et declinante in vesperam die, sua in contubernia quisque abscederent. Digressus eadem nocte Flavianus, occurrentibus Vespasiani nuntiis, periculo ereptus est.*

11 Ms. Corb. *mitterent.*—12 Sic bene Ms. Corb. et editiones recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *fatiscere.* Corrupte editio princeps, *satisfacere.* Brotier.—13 Ita bene Mss. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *dilaberetur.* Idem.

NOTÆ

[q] *Conversus ad signa*] Id est, *ad signa*, quæ Rom. militibus, Deorum instar. *Savil.*

[r] *Et bellorum Deos*] Præcipue intelligit Aquilas, quæ sanctissima militum Numina. Erant et imagines principum consecratorum; sed qui potius *Divi*, quam *Dii* appellarentur.

Erant forte et in principiis quædam imagines Deorum, ut Martis, Romuli, &c. Sed præcipue hic respicit ad aquilas, aliaque *signa* militaria, quibus circumdatum erat tribunal legati, dum militem pro concione alloqueretur.

Plinius, *pilorum honore circumdatum* tribunal dicit, quia scil. pilis seu spiculis signa inserta; et primipili centurio regebat aquilam.

[s] *Hostium potius*] Virg. Georg. III. 'Dii meliora piis, erroremque hostibus illum,' &c.

[t] *Extremo jam die, sua quisque in tentoria*] Hocque inter artes callidissimi ac facundissimi hominis, ut allocutione seu concione prolixa diu retineret vulgum, donec meliores præpollerent, placarentque turbidos; et tempore sensim vanesceret seditio; nox adveniret, dareturque spatium Flaviano effugiendi ad Vespasianum.

Sic sæpe in senatu Patres, qui loco sententiæ jus habebant promendi quicquid esse e Rep. censerent, etiam si alienum esset a re proposita, detinuere senatum, et in aliud tempus opportunum res periculosas distulere. Et sæpe id non sine honore Patrum et salute Reipub.

Seditio tamen illa invaserat Flavianum sero diei, et cum legiones *labore et opere fessæ* erant.

[u] *Profectus eadem nocte Flavianus*] Bene haberet, si Tacitus nobis satisfecisset, recitato literarum istarum argumento, quæ adeo ex inopino obvenerunt, *velut ex machina.*

Tanquam Vespasianus in Judæa, duobus mensibus ante prævidisset, amicum suum Flavianum fore suspectum militibus, et male ab iis accipiendum Veronæ; ideoque hanc exarasset epistolam in ipsius gratiam.

Sed ubi in illas literas tam feliciter inciderit, aut saltem, quo ipse tenderet, nescire nos voluit auctor.

11. Legiones, veluti tabe infectæ, Aponium Saturninum, Mœsici exercitus Legatum, eo atrocius[1] aggrediuntur, quod non, ut prius, labore et opere fessæ,[v] sed medio diei exarserant: vulgatis epistolis,[w] quas Saturninus ad Vitellium scripsisse credebatur. Ut olim[x] virtutis modestiæque, tunc procacitatis et petulantiæ, certamen erat, ne minus violenter Aponium, quam Flavianum, ad supplicium deposcerent.[2]

Legiones, quadam *veluti lue contaminatæ*, *invadunt Aponium Saturninum legatum Mœsici militis*, *tanto immanius*, *quod non*, *ut antea*, *fatigatæ fodiendo vallo*, *sed sub meridiem eruperant*: *publicatis literis*, *quas Saturninus putabatur composuisse ad Vitellium*. *Ut quondam disciplinæ et obsequii* æmulatio erat, *tunc licentiæ et lasciviæ contentio erat*, *ne minus atrociter ad exitium postularent Aponium*, *quam*

---

1 Acidal. *aggred. eo ferocius;* et sic Budens.—2 Male Ms. Bodl. *reposcerent.*

NOTÆ

Sane quocumque tandem modo id contigerit, militum semel indignationi subductus, extra omnis periculi, (ut conjicio,) metum versabatur, saltem istius, quo per Vespasiani literas liberandus fuit. *Savil.*

Frustra Tacitum hic stolidum fingit *censor* iste. Non poterat deterreri miles, quin Flavianum proditorem crederet: nec quicquam verisimilius, quam fuisse quosdam, qui hoc nomine illum ad comitatum et apud Vespasianum deferrent.

Antonius Primus insontem esse non dubitabat. Ab hoc igitur furentibus ereptus dimissusque, vel eodem auctore, vel ultro, suscepit iter ad principem, ut ei se coram purgaret.

Sed homo *natura ac senecta cunctator*, ut describitur c. 4. non rapientibus veredis, sed per commodum suum, in viam se dedit.

Citius igitur literæ, tum quibus accusabatur, tum quibus excusabatur, ad Vespasianum pervenerunt; et utrisque perpensis, princeps eum statim absolvit periculoque exemit, scriptis et ipse literis, quæ Flaviano adhuc profectionem continuanti, in via occurrerunt. *Gronov.*

Proditor existimatus, et reus majestatis Flavianus, licet innocens, adire potuit periculum in exercitu, dein in itinere, et etiam in comitatu principis. Quare necesse fuit eripi tali periculo virum consularem innoxium per literas Vespasiani, quas haud dubie accepit ille dum in itinere esset: quibus literis perfidiæ crimine absolvebatur, et sic *discrimini exemtus est.*

v *Opere fessæ*] Nempe quo castra munierant.

w *Vulgatis epistolis*] Scil. falso *vulgatis epistolis*, quæ nullæ erant. Idque bellis civilibus inter mala publica fuit, et etiam nunc est, quod falsis scriptis fictisque rumoribus vulgus decipiatur sæpe, et ad discordias exitiabiles incitetur.

x *Ut olim*] Ut olim legiones de virtute modestiaque certassent invicem; ita 'tunc procacitatis et petulantiæ certamen erat.'

Quippe Mœsicæ[3] legiones, 'adjutam[y] a se Pannonicorum ultionem,' referentes, et Pannonici, velut absolverentur aliorum seditione, iterare culpam[z] gaudebant. In hortos, in quibus devertebatur[4] Saturninus, pergunt, nec tam Primus et Aponianus[a] et Messalla,[b] quanquam omni modo nisi,[5] eripuere Saturninum, quam obscuritas[c] latebrarum, quibus occulebatur, vacantium forte balnearum[6] fornacibus[7] abditus: mox, omissis lictoribus,[d] Patavium concessit.[e] Digressu Consularium uni Antonio vis ac[8] potestas in utrumque exercitum[f] fuit, cedentibus collegis,[g] et obversis[h] mili-

Flavianum. Namque Mœsicæ legiones, memorantes, favisse se vindictæ Pannonicorum; *et Pannonici, quasi purgarentur* ipsi *aliorum discordia, renovare scelus gestiebant. Properant in hortos quibus tendebat Saturninus, nec perinde Primus, et Aponianus, et Messalla, quamvis summa ope contendentes,* periculo *exemere Saturninum, quam tenebræ locorum secretorum, quibus abscondebatur, desertarum forte balnearum caminis occultatus: dein, relictis fascibus, Patavium se recepit. Discessu* legatorum *consularium, uni Antonio jus atque auctoritas in utrumque exercitum fuit, permittentibus collegis, et pronis* in eum *militum animis:* et *erant, qui*

—3 Sic Mss. et veteres recentioresque editiones. Rhenanus, *Mœsici.*—4 Sic editio princeps et recentiores. At Mss. Harl. Bodl. Jes. Reg. et Puteolanus, *divertebatur.*—5 Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *nixi.*—6 In Ms. Reg. et editione principe, *balneorum.*—7 Ita Mss. Flor. Agr. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *fornicibus.* Notatum in margine Ms. Harl. *alius* habet *fornicibus.*—8 Mss. Harl. Bodl.

NOTÆ

[y] *Adjutam*] Nempe Mœsici juverant Pannonicos, adversus Flavianum legatum.

[z] *Iterare culpam*] Cum iterarent facinus, miscebant, sociabant.

[a] *Aponianus*] Dillius Aponianus legatus tertiæ Gallicæ legionis.

[b] *Messalla*] Qui tribunus, pro legato præerat septimæ Claudianæ.

[c] *Obscuritas*] Cepit interp. Hisp. de humilitate seu vilitate loci. Non præcise ad rem: intellige de tenebris.

[d] *Omissis lictoribus*] M. Aponius Saturninus legatus consularis Mœsiæ rector, et qui triumphali statua donatus est, supra l. I. Hist. habuit lictores quos omitteret, quia scil. provinciam consularem obtineret, et exercitum.

Legatus enim ejusmodi, ensem gerere, eburneaque sella sedere, et securibus et fascibus uti potuit, quos fasces lictores præferrent: quæ fuere *insignia consularitatis cum imperio*, apud Cassiodorum 6. Variar. *Vertranius.*

Omissis] Dimisit lictores Aponius, scil. ne ex tali comitatu agnosceretur, ne insignia dignitatis ipsum proderent.

[e] *Concessit*] Vertit interpres Hispanus, quasi ambo legati Patavium se receperint. Quod historiæ, lectioni, et sententiæ Taciti repugnat.

[f] *In utrumque exercitum*] Pannonicum et Mœsicum. Dalmatici nondum adjuncti erant.

tum[9] studiis: nec deerant, qui crederent, utramque seditionem fraude Antonii cœptam, ut solus bello frueretur.[i]

12. Ne[1] in Vitellii quidem partibus quietæ mentes, exitiosiore discordia, non suspicionibus vulgi, sed perfidia Ducum, turbabantur. Lucilius Bassus, classis Ravennatis Præfectus,[j] ambiguos militum animos, quod magna pars Dalmatæ

existimarent, utramque discordiam dolo astuque Antonii conflatam esse, *ut unus belli arbiter esset.*

Ne in Vitellii quidem partibus pacati animi, perniciosiore seditione, non suspicionibus militum, incitabantur, sed proditione ducum. Lucilius Bassus, classi Ravennati impositus, dubios militum animos Vespasiani partibus adjunxerat, quippe

Corb. *jus et potestas.* Brotierus habet *vis et pot.*—9 Mss. Flor. et Corb. *militibus.* Inde Pichena tentabat, *militaribus:* Jac. Gronovius, *militis studiis.* Brotier.

1 Budens. *nec.*

NOTÆ

[g] *Collegis*] Nempe legatis legionum. Nam Antonius fuit tantum legatus legionis, nempe septimæ Galbianæ. Qui fugerant Flavianus et Aponius, legati consulares, et toti exercitui, alter Mœsico, alter Pannonico, præsidebant.

Collegis] Legatis scil. legionum. Legati consulares summæ rerum et belli præerant; alii legati prætorii, seu quasi prætorii, tantum suam legionem curabant.

[h] *Obversis*] In Antonium nempe.

[i] *Ut solus bello frueretur*] Sic et de Muciano, c. 8. 'Gloriæ avidus, atque omne belli decus sibi retinens.'

Bello] Nempe ut gloria victoriaque et præmiis belli solus frueretur.

[j] *Bassus . . . . præfectus*] Cur munus suum non retinuit? quibus fuit commissus, quamvis *honorata* esset *custodia,* apud eos qui Vespasiano favebant? quomodo missus ad Adriam? cur strictius in carcere habitus, si Mennius Vespasiani causam amplectebatur?

Si hostem profitebatur, cur jubente Hormo, Vespasiani amico, dimissus est? quid porro actum de illo? quando, cujus mandato, et cur Mennius Rufinus loci istius præsidium egit?

Hæ quidem circumstantiarum minutiæ sunt, sed quæ aut omnes, aut potior earum pars huic loco intexenda, si penitiori cognitione imbuendus foret lector. *Savilius.*

Hic quoque morosior, quam par est, vir doctissimus. Bassus non retinuit *munus,* quia raro hactenus proditoribus creditur, ut relinquatur eis facultas pœnitentiæ, et nocendi eisdem viribus quibus profuere.

Sed et ad securitatem ejus pertinuit, discedere a classe; in qua scilicet essent, quibus invitis, partes mutaverat. Ob quam causam et præsidium est additum abeunti.

Quod quorum hominum, quibus nominibus fuerint, quid intererat sciri? nam lectos fuisse e præsentibus, quibus et ipse, et qui his eum commiserant, fiderent, nemo ambigit.

Hadriam vero missus, vel quia eum ipse locum elegit, vel quia commodissimus erat e vicinis.

Mennius, nisi cum Vespasiano face-

Pannoniique erant, quæ provinciæ Vespasiano[2] tenebantur, partibus ejus aggregaverat. Nox proditioni electa, ut, ceteris ignaris, soli in principia[k] defectores coirent. Bassus pudore, seu metu, quisnam exitus foret, intra domum opperiebatur. Trierarchi[l] magno tumultu Vitellii imagines invadunt,[m] et, paucis resistentium obtruncatis, ceterum vulgus, rerum no-

magna ex parte in Dalmatia Pannoniaque conscripti erant classiarii, *quas provincias Flaviani obtinebant. Nox perfidiæ quæsita, ut, ceteris insciis, soli desciscentes apud principia convenirent. Bassus verecundia, seu formidine,* et expectatione *quorsum res evaderet, intra ædes expectabat. Trierarchi ingenti tumultu irruunt in effigies Vitellii, et paucis reluctantium interfectis, ceteri milites, rerum novarum*

2 Ms. Corb. *a Vespasiano.*

NOTÆ

ret, qui liberto ejus Bassum solvi jubenti paruit? Certe vinxit interim Bassum, quia ei diffidebat, aut diffidere se fingebat, privato odio.

Præerat autem Mennius præsidiariis illius oppidi, ut multi aliis aliorum; neque alia de causa, quam ut illud ab hostium impetu tueretur.

Et tum utique; ne quæras, Quando? Mandato cujus, nisi ducum Flavianorum, qui præsidium ibi collocandum judicarunt?

Quid actum postea de illo, tacuit, quia aut nihil in eo singularis exempli statutum est, aut id Tacitus in alium locum reservavit, ac tradere in parte historiarum amissa, commodius potuit.

Denique quis hanc scrutariam ab historico, et tam gravi, requirat? *Gronovius.*

Lucilius Bassus] Qui, teste Josepho, Judææ mox et copiis Judaicis præfuit, post Titi victoriam: nondum enim quiescebant universi Judæi. Quod indicat ejus auctoritatem et gratiam, gente Flaviana imperante.

[k] *In principia*] Nobis hic adumbrat quasi legiones et exercitum. Et certe legiones classicæ aderant, sed inferioris sortis quam castrenses: et hæ castra sua habuere in littore, haud procul a portu et classe.

Ibi igitur et *principia*, seu quasi principia; ibi non aquilæ, sed tamen signa et vexilla; ibi *imagines* consecratorum Cæsarum, ut narrat Tacitus, et principis tum imperantis: ibi igitur imagines Vitellii, quas invadunt seditiosi.

In his principiis fiebat allocutio pro concione apud milites et remiges. Nam rebus turbidis, talis colluvio se rebus publicis immiscet. Infra: 'Classis Cornelium Fuscum præfectum sibi destinat.'

Sed quia tum proditio agebatur, soli fere conscii defectionis in principia coëunt, ceteros rei inscios facile exterrituri: certe 'paucis resistentium obtruncatis, ceterum vulgus .... in Vespasianum inclinabat.'

[l] *Trierarchi*] Qui scil. triremibus præsidebant. Græcis vocibus raro, nec nisi cum Latinæ desunt, utitur Tacitus. Sic *Chiliarchos* vocat eos, qui tribunorum vicem implent in legionibus classicis, ut sic distinguantur a tribunis legionum Rom.

[m] *Imagines invadunt*] Ac solo affligunt.

varum studio, in Vespasianum inclinabat. Tum progressus Lucilius auctorem se palam præbet:[n] classis Cornelium Fuscum[3] [o] Præfectum sibi destinat, qui propere[4] accucurrit.[5] Bassus honorata custodia[p] Liburnicis navibus Hadriam[6]

cupidine, in Vespasianum propendebant. Tum prodiens Lucilius his *se* deficiendi *auctorem* consultoremque *palam exhibet: classis sibi assumit Cornelium Fuscum præfectum, qui celeriter advectus est. Bassus honesta custodia* cinctus, *delatus-*

3 Sic bene editio princeps, Lipsius et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Cornelium Tuscum.* Hic est Cornelius Fuscus, de quo dictum est supra Hist. II. 86. *Brotier.*—4 Sic Rhen. e Budens. vulgo *prope.*—5 Ita Mss. Reg. Corb. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *accurrit.*—6 Brotierus scribit *Atriam perv.* et sic Mss. Reg. Corb. et editio princeps. Sic quoque Plinius, III. 16. 'Nobili portu oppidi Thuscorum Atriæ, a quo Atriaticum mare ante appel-

NOTÆ

[n] *Auctorem se palam præbet*] Non hactenus ausus erat se auctorem defectionis profiteri palam, seu pudore flagitii, seu metu: nunc re per Trierarchos patrata, auctorem transitionis se palam exhibet.

[o] *Cornelium Fuscum*] Ille est, qui superiore libro nominatur: 'Sed Cornelius Fuscus procurator (Dalmatiæ) aderat vigens ætate, claris natalibus.'

Et hac in bello civili opera, nisi fallor, bene penitus in Vespasiani domum insinuavit: et a Domitiano præfectus prætorio factus.

Periit in Dacis, infelici pugna. Suetonius Domit. c. 6. Dio, Victor. Juvenalis de eodem: 'Et qui vulturibus servabat viscera Dacis.' *Lipsius.*

[p] *Custodia*] Quare in *custodia*, qui transitionis auctor esset? Scil. quia initio non *palam auctorem se præbebat.* Et forte pauci Trierarchi sciebant esse auctorem defectionis.

Itaque ut servetur incolumis primo tumultu, et adversus resistentes, et adversus ipsos qui transitionem volebant, et qui eum auctorem seu conscium ejusdem consilii ignorabant, in *custodia* habetur; sed *honorata* tamen.

Hocque forte inter artes Cornelii Fusci, ut honorem talis defectionis solus ipse haberet, aut certe proditoris tantum inertis ac formidolosi existimationem haberet Bassus. Nam transfugium acre, et cum pretio afferri debuit.

Sed quare Bassum vincit Mennius Rufinus, qui *honorata custodia* ad eum pervehebatur? Certe primo motu, cum nondum compertum foret, quis esset re ipsa, aut quid egisset Bassus, captivum sibi demandatum pro arbitrio suo certius et strictius retinere statuit Mennius.

Quid mirum, præsertim tali tempore, quo se quisque *Reipub. partem facit*, et merita certatim imputant? Sed Hormus Cæsaris libertus, rerum, quæ ante gestæ erant, peritior, Bassi vincula statim exsolvit.

Custodia] Quia dubitasse videbatur, nec aperte foverat aut impulerat transitionem remigum, ut præfectum classis decuit. Idcirco suspectus initio, et vinctus fuit a milite; sed statim exsoluta vincula ab Hormo, qui intima ejus consilia penetraverat.

pervectus,[7] [q] a Præfecto alæ Mennio[8] Rufino, præsidium illic[9] agitante, vincitur. Sed exsoluta statim vincula, interventu Hormi, Cæsaris liberti:[r] is quoque inter Duces[s] habebatur.

que est *Hadriam navigiis Liburnicis, et præfectus alæ Mennius Rufinus, qui hic stationem habuit, illi catenas injicit. Quæ tamen statim* ei *exemtæ* sunt, *opera Hormi liberti Cæsariani: is* tum *etiam inter duces reputabatur.*

labatur, quod nunc Adriaticum.' Puteolanus et recentiores, *Hadriam.*—7 Recte Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Corb. et Puteolanus, *pervectus.* In Ms. Reg. et editione principe, *provectus.* Brotier.—8 Ita Ms. Harl. prima manu, Puteolanus et recentiores. In Ms. Jes. *Memmio:* sic quoque emendatum altera manu in Ms. Harl. In Mss. Vatic. Agr. Corb. et editione principe, *juveniorum.* Unde quidam finxere alam juveniorum, quæ nusquam in antiquis monumentis memoratur. Ms. Flòr. *Vivennio Rufino.* Idem. Amicus Ryckii tentabat *Juventio Rufino.*—9 *Illic* abest a Ms. Corb.

NOTÆ

[q] *Hadriam pervectus*] Sed cur Bassum præcipuum auctorem defectionis custodia pervectum ait? an sibi ipsi Liburnicarum navium custodiam Bassus circumdedit, honoris et securitatis causa; ac vinctus deinde a Mennio, fortasse defectionis ignaro, et adhuc Vitellianum eum credente?

Contra censeo, Bassum vere custoditum. Nam licet proditionis fuisset auctor, tamen quia pudorem seu metum præ se tulit, ac tumultus tempore, domi se continuit, suspicioni ceteris fuit.

Ideo Cornelius Fuscus, quem ipsa classis sibi præfectum assumsit loco Bassi, ac ceteri duces, cum custodia eum tanquam suspectum miserunt ad Flavianos, ut occasionem novarum rerum tollerent. *Pichena.*

Non omnibus nota Bassi consilia, nec satis compertum cunctis, ut in tam repentino motu, an vere deficere voluisset. Itaque ut satisfiat suspectantibus, vincitur, et quidem *honorata custodia,* ut sic periculo eripiatur; et etiam, ne irritentur ii, qui ejus consilii ac defectionis conscii et certi erant.

[r] *Cæsaris liberti*] Male vertunt, *Vespasiani:* tales liberti Cæsarei erant, erant liberti familiæ principalis seu Palatinæ. Neque proprie erant Vitellii aut Vepasiani, nisi cum vicissent, et illacessiti dominarentur.

Erant liberti Cæsaris, indistincte cujus essent, præsertim bello durante, et nutante adhuc summa fortuna, nec erant proprie Vespasiani, nisi post victoriam et fortunam.

[s] *Inter Duces*] Neque præerat copiis, neque dux erat ille libertus, 'sed inter duces habebatur:' scil. sese ducum numero, turbis et rebus ultro immiscebat. Nam tales 'malis temporibus, etiam se Reipub. partem faciunt.'

Sic ille se ducibus inserebat, se ducem ferebat; at neque dux erat, neque proprie præerat, quamvis motis 'turbidisque rebus,' multa satageret propudium illud.

Liberti aulici isti procurationes seu provincias inermes habebant, nec illis uti milite licuit, dum pax haberetur, et Repub. bene constituta, ut patet ex Tacito supra. Sed multum bellis civilibus pessima ingenia sibi

13. At Cæcina, defectione classis vulgata, primores Centurionum[t] et paucos militum,[u] ceteris per militiæ munera[v] dispersis, secretiora[1] castrorum[w] affectans, in principia vocat. Ibi 'Vespasiani virtutem viresque partium' extollit:

At Cæcina, nuntiata in vulgus transitione classis, apud principia convocat præcipuos centurionum, et nonnullos militum, reliquis per belli munia sparsis, solitudinem castrorum quærens. Ibi celebrat bonas artes Vespasiani, opesque partium: de-

1 Brotierus cum Gronovio edidit *secreta castr.* et ita Mss. Harl. Bodl. Jes. et libri omnes editi, præter Ryckium, qui e Ms. Agr. edidit, *secretum.* In Mss. Flor. Reg. Corb. Bud. *secretorum.* A Ms. Reg. abest, *castrorum.* Pichena et

NOTÆ

arrogabant.

Inter duces] Male vertit interpres Gall. quasi parti exercitus præesset libertus. *Inter duces* erat, consilio, auctoritate, industria, non imperio proprie, sed sæpe malis artibus, etiam et iste pessimo facinore; præsertim, quo cremandæ Cremonæ consultor fuit: sic ille *inter duces habebatur.* Inter mala bellorum civilium, id sibi et arrogabant deterrima mancipia, ut maxima pars cladium publicarum essent.

[t] *Primores centurionum*] Nempe primipili centuriones, qui 'summa militiæ adepti' erant, ut ait Tacitus. Hi ducebant primos ordines, seu primam cohortem legionis suæ, simul et aquilam regebant.

Hinc imperium, signum, et tessera in ceteros ordines. Ditissimi primipili, et equestre fastigium adæquabant: ita ut quandoque et principem hæredem ex parte relinquerent.

[u] *Paucos militum*] Qui nempe conscii defectionis ac defensores erant, magna ex parte, non tamen omnes. Nam 'mox incipientibus, qui conscii aderant,' &c.

[v] *Per militiæ munera*] Et per excubias in ipsis castris, stationesque non deserebant, cum alii *in principia* vocarentur. Etiam et extra portas castrorum excubiæ dispositæ.

[w] *Secreta castrorum*] Eo refero, quod dimisisset plerosque militum, paucis istis retentis; itaque secretum et solitudo in castris.

Alioqui si de *principiis* capias, obstat Romanus ritus, quia illa pars frequentissima, et ibi ambulare et obversari assidue soliti.

Facit etiam, quod illos reliquos in principia vocavit: non loci igitur illius secretum affectans, sed castrorum. *Lipsius.*

Secreta castrorum] Quod et de principiis intelligi debet cum proportione. Nam ideo Cæcina, 'ceteris per militiæ munera dispersis, secreta castrorum' affectat, ut et par solitudo sit apud *principia.* Nam si fuisset frequens in castris miles, haud dubie *rerum novarum studio,* statim et in principia advolasset.

Perinde igitur affectat et solitudinem castrorum et principiorum, nempe ut plerique præsentium conscii sibi defectionis adessent, alii inscii consulto abessent, ne cœptis ejus resisteretur: quod contigisset, si multitudo pro Vitellio obstinata affuisset concioni.

'transfugisse classem: in arcto[2] commeatum:[x] adversas Gallias Hispaniasque:[z] nihil in urbe fidum:' atque omnia de Vitellio in deterius. Mox incipientibus,[a] qui conscii aderant, ceteros, re nova attonitos, in verba Vespasiani adigit: simul Vitellii imagines dereptæ,[3 b] et missi, qui Antonio nuntiarent. Sed, ubi totis castris in fama[4] proditio,[c] recur-

fecisse classem; arcem copiarum; infensas Gallias Hispaniasque; nihil Romæ fidum *aut firmum; et* sic *cuncta de Vitellio in pejus. Dein præeuntibus, qui participes aderant, reliquos, re subita stupentes, sacramento Vespasiani obstringit; eodemque tempore Vitellii effigies dereptæ* hastis, soloque afflictæ, *et missi, qui* id *Antonio referrent. Sed, postquam totis castris vulgata transitio est; et rediens ad*

Bipont. dant *secretiora;* scil. consilia.—2 Sic bene Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. In Mss. Flor. Reg. et editione principe, *in arce commeatum.* Mss. Corb. Agr. *in arcem commeatum.* Inde emendaverat Rhenanus, *inopia commeatuum:* Lipsius, *arcem commeatuum,* [et sic Ryckius et Gronovius.] *Brotier.*—3 Ita bene Ernestus et recentiores. Detractæ enim de signis imagines, *dereptæ* dicuntur, non vero *direptæ,* ut habent Mss. et veteres editiones. *Idem. Direptæ* Gronov. et Ryckius.—4 Ita Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. Puteolanus et libri omnes postea editi. In Ms. Reg. et editione principe, *infamia prodidit.* Ms. Agr. prima manu, *infamia prodita:*

NOTÆ

[x] *In arcto commeatum*] Legitur et *classem, arcem commeatuum:* et sic supra, c. 2. 'Duas classes vacuumque Illyricum mare . . . unde interim pecuniam et commeatus?'

Arcem commeatuum] Livius, l. III. castellum etiam hac metaphora ponit: 'Respicerent tribunal homines, castellum omnium scelerum.' *Lipsius.*

[z] *Adversas Gallias Hispaniasque*] Nondum certe *adversæ,* sed tamen ambiguæ. Infra c. 15. 'Britannia, Galliaque et Hispania auxilia Vitellius acciverat,' &c. Et supra l. II. 97. 'Auxilia tamen e Germania Britanniaque et Hispaniis excivit segniter.'

Quod de Germania hic dicit, intelligendum et de Galliis, quæ inermes: tota vis Galliarum fere in Germanicis legionibus. Addit: 'Perinde legati provinciæque cunctabantur.'

Et de Hordeonio, qui Germaniæ, et Vectio Bolano, qui Britanniæ tum præerant, subjicit: 'Uterque ambigui. Neque ex Hispaniis properabatur, nullo tum ibi consulari:' (Cluvius Rufus aberat:) 'trium legionum legati pares jure, et prosperis Vitellii rebus, certaturi ad obsequium, adversam ejus fortunam ex æquo detrectabant.'

[a] *Incipientibus*] Conscii defectionis incipiebant sacramentum, seu duces præibant jurantibus: ceteri inscii sequebantur, *re nova attoniti* ac perculsi, non sponte, ut statim patebit.

[b] *Imagines dereptæ*] Majus dedecus fuit, si solo afflictæ essent, quam si solummodo amoverentur. Suet. Domit. 23. ubi de Senatu infamante Domitianum: 'Clypeosque et imagines ejus coram detrahi, et ibidem solo affligi juberet.'

[c] *In fama proditio*] Alii libri: *infamia prodita.* Nec sperno: ita narrat,

rens in principia miles, præscriptum Vespasiani nomen, projectas Vitellii effigies aspexit, vastum primo silentium, mox cuncta[5] [d] simul erumpunt: 'Huc cecidisse[6] Germanici[7] exercitus gloriam, ut sine prælio, sine vulnere, vinctas[8] manus et capta traderent arma? [e] (quas enim ex diverso legiones? nempe victas; et abesse unicum Othoniani[9] exercitus robur, primanos [f] quartadecimanosque: quos tamen, iisdem illis[10] campis, fuderint straverintque) [g] ut[11] armatorum millia,

principia miles, præscriptum vexillis *Vespasiani nomen animadvertit, prostratasque Vitellii imagines*, ad ea *ingens primo silentium, dein simul omnes exardent animis:* Huc devenisse Germanicarum legionum decus, ut sine pugna, sine cæde, ligatas manus, et captiva arma dederent? Quas enim ex alia parte legiones? nempe *quæ* profligatæ *fuerant;* nec adesse præcipuum decus Othoniani agminis, primanos et quartadecimanos; quos tamen, eadem ipsa planicie, vicerint ac prostraverint, ut tot millia militum dono traderentur exuli Antonio, tan-

altera, *infamis proditio.* Ms. Mirandulanus, aut potius Marquardus Freherus, *rei fama didita.* Ferri potest vulgata scriptura. Forte tamen aliquid vitii hic latitat, maxime cum mox *et* ante *recurrens* desideretur. Quod Cl. Ernesto jam observatum. *Brotier.*—5 Acidalius mallet, *cuncti.* Et merito quidem. Mox enim cap. seq. *Hæc singuli, hæc universi.* Brotier.—6 Placet Heinsio, *huc recidisse.* Nec immerito. Sic supra Annal. III. 59. 'Huc recidisse cuncta.' *Idem.*—7 Male Mss. Harl. Jes. et Puteolanus, *Germani.* Brotier.—8 Sic bene Rhenanus et recentiores. In Mss. Reg. et veteribus editionibus, *junctas manus.* Idem.—9 Ms. Budens. *Germanici.*—10 Male Rhenanus, *quos tum iisdem campis illis.* Brotier.—11 Brotierus habet *tot armat. mill.* et ita Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. A Mss. Reg. Flor. Bud. Agr. et editione principe abest, *tot.* Et illud omisere

NOTÆ

ut statim movisse miles se videatur. At Egesippus, l. IV. c. 30. noctem interponit: et mane demum 'surgentes, evaginatis gladiis, insiluisse super Cœcinam' facit. *Lipsius.*

[d] *Cuncta*] Forte *cuncti.* Non tamen displicet vox, *cuncta:* supple castra.

Cuncta simul] Omnia, quæ in tali occasione animo offerebantur, exprimunt irati. Sic interp. Hispanus.

[e] *Vinctas manus et capta traderent arma*] Pro vulg. *junctas*, castigavi, *vinctas manus, &c.* Rhenanus.

Solebant enim victis adimi, primo arma, dein illis post terga manus vinciri. Sic Virgilius Sinonem captum describit.

Tacitus in fine hujus lib. de Vitellio loquens, 'vinctæ pone tergum manus.' *Lupanus.*

Vinctas] Quidni, *junctas*, quæ vetus lectio? vox *vinctas* intelligitur de his qui certassent, et prælio capti vinctique forent: at *junctas*, recte intelligi posse videtur de his qui sine prælio dant manus, quasi supplices veniam orent, etiam ante pugnam.

[f] *Primanos*] *Primam* scil. *Adjutricem*, quæ in Hispaniam, et *quartam decimam*, quæ in Britanniam missa. *Savilius.*

velut grex venalium, exuli Antonio[h] donum[12] darentur. Octo nimirum legiones[i] unius classis accessionem fore. Id Basso, id Cæcinæ visum: postquam domos, hortos,[j] opes, Principi abstulerint,[13] etiam Principi auferri

quam grex vilium emtitiorumque servorum. Octo scilicet legiones appendicem fore unius classis. Id placitum Basso et Cæcinæ; postquam ademerint imperatori prædia, hortos, divitias, etiam militibus imperatorem adimere;

Ryckius et Gronovius, et Bipont.—12 Ms. Bodl. *dono.*—13 Ms. Corb. *abstulere.* Brotierus cum Ryckio et Gronovio habet *etiam militibus principem auferre, licet integros,* et sic disserit: 'Ita quidem Mss. et libri omnes editi. Tantummodo in Mss. Flor. Reg. Corb. et editione principe pro, *licet*, legitur, *litem.* Hæc cum inter se non cohæreant, Ferretus, Lipsius, Grotiusque corrigebant, *etiam milites auferre, licet integros, &c.* Sic quoque vertit Cl. Davanzati: 'Voler Basso, e Cecina sopra le case, giardini, e tante richesse rapite al Principe, torgli anche i soldati, quantunque no menomati, ne feriti, e vili alli stessi Flaviani: e che risponderebbero a chi domandasse di lor prosperità, o avversità?' Sic Cl. Gordon aliique optimi interpretes, sed non eadem brevitate. Manet tamen difficultas, neque hæc cum præcedentibus satis connexa, *licet integros .... Flavianis quoque partibus viles.* Frustra tentavit J. F. Gronovius, *etiam milites auferre, deditos, integros, &c.* et Jac. Gronovius, *etiam militibus Principem auferre. Sic et integros incruentosque, Flavianis quoque partibus viles, quid dicturos, &c.* Minime Corneliana sunt *deditos .... sic et integros.* Itaque cum optimi Mss. et editio princeps habeant, *litem,* pro, *licet,* et in veteribus libris, *quid dicturos* a superioribus non sint separata, omnino probabilis, immo necessaria mihi videtur scriptura Ms. Agr. *etiam militibus Principem auferre, Principi militem: integros incruentosque, Flavianis quoque partibus viles, quid dicturos, &c.* Sive hæc repetita sint ab aliquo vetere libro, sive oriantur a conjectura eruditi viri, qui multa in Ms. Agr. emendavit, certe Corneliana sunt, et cum præcedentibus sequentibusque optime consentiunt. Facilis autem fuit librariorum error, maxime si olim scriptum fuit, *militibus Principem, Principi auferre militem.*'—*Militibus* omissum a librario e margine in alienum locum irrepsisse, et Flor. *litem* ex voce *militem* esse residuum acute conjectant Bipont. quorum emendatam lectionem meam facio. *Oberl.*

NOTÆ

[g] *Fuderint straverintque*] Certe fuderunt *primanos,* quæ legio *prima Classica,* seu *prima Adjutrix* appellatur, non autem *quartadecimanos:* illi tantum legionis quartædecimæ vexillarios vicerant; ipsa legio non affuit pugnæ.

[h] *Exuli Antonio*] Cur iste exul, aut quando? Puto sub Nerone, lege Cornelia de Testamentis, falsi damnatum et exulasse, cum tabulas subdititias, fraude et præmio inductus, obsignasset. Vide Annal. lib. XIV. actis anni 814. *Lipsius.*

Exuli] Senatu motus Antonius; an etiam urbe aut Italia pulsus sit, non liquet apud Tacitum.

[i] *Octo nimirum legiones*] Erant integræ legiones duæ, *unaetvicesima Rapax* et *Italica:* et vexilla *quartæ* et *duodevicesimæ* ex Germania superiori; vexilla *primæ, quintæ, quintædecimæ,* et *sextædecimæ* ex inferiori Germania. Firmabant *vexillarii* trium legionum Britannicarum, nempe *secundæ Augustæ, nonæ,* et *vicesimæ Victricis.* Præferebantur quatuor aquilæ, cetera vexilla erant.

[j] *Domos, hortos*] Id præsertim verum de Valente et Cæcina. Supra

militem: 14[k] integros incruentosque, Flavianis quoque partibus viles, militibus quid dicturos,[l] reposcentibus[m] aut prospera, aut adversa?'

14. Hæc singuli, hæc universi, ut quemque dolor impulerat, vociferantes, initio a quinta legione orto, repositis Vitellii imaginibus,[n] vincla Cæcinæ injiciunt: Fabium

et licet illæsos et intactos, *ac* Flavianis etiam partibus spretos, quid *tamen* responsuros repetentibus res secundas, vel improsperas?

Hæc singuli, hæc cuncti simul clamitantes, ut quemque ira concitarat, principio a quintanis facto, restitutis Vitellii simulacris, indunt catenas Cæcinæ: assumunt

NOTÆ

Hist. lib. II. 92. 'Nec eo segnius invaserant domos, hortos, opesque imperii,' &c.

[k] *Etiam Principi auferri militem*] Vulgo *etiam militibus principem auferre, licet, &c.* Sed superest in τῷ *licet*, aliquid scabri, quod muto in *deditos;* ut sit: *etiam milites auferre, deditos integros incruentosque, Flavianis quoque partibus viles, quid dicturos, &c.* Qui, scil. dediti sint nullo discrimine facto, nullo sanguine aut sudore; et ob id etiam aspernabiles iis, quibus accesserint; nec habentes, quod respondeant interrogantibus; vel, ubi nunc ad Bedriacum victoria? vel, τί παθόντες, et quas ad incitas redacti, ad tam deforme subsidium salutis descenderint. *Gronovius.*

Etiam militibus] Intellige, quasi scripserit; *etiam milites principi auferre.* Voluit tantum Tacitus varie rem exprimere. Et certe per proditionem illam auferebant milites principi Vitellio.

Etiam militibus] Si sequimur contextum, forte sic clare elicitur sensus: Postquam domos, hortos, opes principi abstulerint, etiam ei milites auferre, licet integros, &c.

Sed quia sæpe, non pro captu vulgi sentit aut scribit Tacitus, forte etiam sic distingui possit: *Postquam domos .... principi abstulerint, etiam militibus principem auferre:* (nam certe Vespasianus loco Vitellii intrudebatur;) *licet integros incruentosque*, sic et *Flavianis quoque partibus viles*, (nam certe semper viles transfugæ ac proditores, et eo viliores, quo magis se tradunt integri et incruenti,) *quid dicturos reposcentibus aut prospera, aut adversa?*

[l] *Quid dicturos*] Quid responsuri essent reposcentibus res prosperas? Nempe quorsum evasisset illa victoria insignis, relata campis Bedriacensibus? aut quid tam adversi sibi contigisset, ut *sine vulnere, sine prælio, vinctas manus*, captivaque arma et corpora hostibus traderent?

[m] *Reposcentibus*] Quid dicturi essent reposcentibus prospera? Certe post tot prospera prælia, summæ ignaviæ argui poterant, si se traderent hosti *integros et incruentos*, et veluti vinctis manibus, ut inermes atque imbelles.

Si adversa reposcuntur, par flagitium exprobrari illis potuit; quippe qui nullis dum adversis rebus fracti, statim animum fidemque mutent, qui nulla mala premente fortuna, statim deserunt principem, cujus auspiciis hactenus vicerant. Una ratio adversus talia *reposcentes*, unum perfidiæ crimen suppetet.

[n] *Repositis Vitellii imaginibus*] Eas forte, ut subito tumultu, deripuerant soloque straverant defectores, quasi

Fabullum,[1] quintæ legionis Legatum, et Cassium Longum,[o] Præfectum castrorum,[p] Duces deligunt: forte oblatos[q] trium Liburnicarum milites,[r] ignaros et insontes, trucidant: relictis castris,[s] abrupto ponte,[t] Hostiliam rursus, inde Cremonam pergunt, ut legionibus, primæ Italicæ et unietvicesimæ[2] Rapaci,[u] jungerentur quas Cæcina, ad obtinendam Cremonam, cum parte equitum præmiserat.

duces seu legatos, *Fabium Fabulum, qui præerat quintæ legioni, et Cassium Longum præfectum castrorum: forte obvios milites trium Liburnicarum, inscios et innoxios obtruncant: omissis castris, abscissoque ponte, contendunt Hostiliam iterum, et hinc Cremonam, ut sibi adjungerent legiones, primam Italicam et unaetvicesimam Rapacem, quas præire jusserat Cæcina ad occupandam Cremonam, cum parte equitatus.*

1 Sic bene Mss. Ryckius et recentiores. In veteribus editionibus, *Fabulum.* Ad virum ejusdem nominis eleganter scripsit Catullus, carm. XIII. 'Cœnabis bene, mi Fabulle, apud me Paucis,' &c. *Brotier.*—2 Sic recte Mss. Flor. Reg. Agr. Guelf. editio princeps et recentiores. Puteolanus aliique, solenni errore, *undevicesimæ.* Berneggerus et J. F. Gronovius, *unaetvicesimæ.* Brotier.

NOTÆ

per ignominiam, quod et signum destituti principis fuit.

Sic disjectas solo alii, spretasque Vitellii imagines colligunt in ipsis principiis, reponuntque suis spiculis seu hastis, quibus ante insertæ, palam inter signa circumferebantur.

[o] *Cassium Longum*] Forte, *Longinum.* Nam id cognomen familiæ Sueton. Ner. 37. 'Objectum est . . . . Cassio Longino jurisconsulto . . . quod in veteri gentili stemmate C. Cassii, percussoris Cæsaris, imagines restituisset.' Si tamen Cassius iste familiæ Cassiorum fuit.

[p] *Præfectum castrorum*] Puto Fabulum non fuisse præfectum castrorum ejusdem legionis, *quintæ,* scil. Nam sic adæquassent virum dignitate minorem legato legionis, et æmulationis causam præbuissent; quæ minus flagrabat inter diversarum legionum præpositos.

Quicquid sit, miserrimi illi duces, ut per ambitionem creati, et precario, ita infeliciter et adversis fatis rexerunt exercitum. Neque tot præliis ullum officium egregii ducis ab ipsis exhibitum reperio.

Vulgus potius duces regebat. Magnus ille exercitus, quasi Polyphemus ingens, et velut effossis oculis, arma lacertos, brachia temere movebat, 'indigus rectoris, inops consilii.'

[q] *Forte oblatos*] Non in ipsis castris legionum, ut puto, sed forte non procul, aut in via, cum prægrederentur equites, aut expediti.

[r] *Trium Liburnicarum milites*] Eos quasi conscios et socios defectionis classis trucidant, quamvis ignari et insontes essent.

[s] *Relictis castris*] De quibus supra cap. 9. 'Cæcina inter Hostiliam vicum Veronensium et paludes Tartari fluminis castra permuniit, tutus loco, cum terga flumine, latera objectu paludis tegerentur.'

[t] *Abrupto ponte*] Ne hostes illa parte insequerentur. Ille pons Tartarum flumen jungebat.

[u] *Rapaci*] Sic appellatæ quædam

15. Ubi hæc comperta Antonio, discordes animis,[v] discretos viribus[w] hostium exercitus aggredi statuit, antequam Ducibus[1] auctoritas, militi obsequium et junctis legionibus fiducia rediret: namque Fabium Valentem, profectum ab urbe, acceleraturumque cognita Cæcinæ proditione, conjectabat: et fidus Vitellio Fabius, nec militiæ ignarus. Simul ingens Germanorum vis per Rhætiam timebatur: et[2] Britannia, Galliaque et Hispania, auxilia Vitellius acciverat, immensam belli luem,[3] ni Antonius, id ipsum metuens, festinato prælio victoriam præcepisset. Universo cum exercitu, secundis[x] a Verona castris, Bedriacum venit:

Postquam ea nuntiata sunt *Antonio, oppugnare decrevit Vitellianos exercitus dissentientes animis, ac divisos copiis, priusquam rediret auctoritas ducibus, militi fides, et conjunctis legionibus virtutis et animi constantia. Quippe conjiciebat Fabium Valentem, jam digressum* esse *ab urbe, properaturumque, comperta transitione Cæcinæ: et constans in fide* erat pro *Vitellio Fabius, nec belli inscius. Etiam magna Germanorum multitudo per Rhætiam metuebatur; et Vitellius accersiverat copias e Britannia, Galliaque et Hispania, ingentem belli* molem *perniciemque, nisi Antonius, id ipsum timens, occupasset victoriam, accelerata pugna. Cum omnibus copiis perrexit Bedriacum, secundis a Verona mansionibus. Postridie,*

1 Ms. Budens. *duci.*—2 Brotierus cum Bipont. habet, *et ex Britannia;* et ita Mss. Bodl. Jes. Corb. Agr. Puteolanus et Beroaldus. In editione principe, *e Britannia.* In recentioribus, *et Britannia.*—3 Sic optime Mss. Harl. Bodl. Puteolanus et recentiores. In Mss. Reg. Jes. et editione principe, *lucem.* Brotier. Rhen. volebat *vim:* alii *molem.*

NOTÆ

legiones a vi quadam propria, seu a strenuo ac decoro aliquo facinore. Sic dictæ *Rapax, Fulminatrix, Victrix, Adjutrix, &c.*

[v] *Discordes animis*] Hoc dicit, quia haud dubie non pauci corrupti spe et promissis Cæcinæ, et quidam conscii defectionis fuerant, et quidem primores centurionum.

Sed tum illi a vulgo et majore numero abstracti, ne gradu et ordine dejicerentur, dissimulabant: vulgus obduruerat pro Vitellio.

Discretos viribus] Nondum istæ legiones se adjunxerant *primæ Italicæ* et *unaetvicesimæ.* Nondum Fabius ex urbe adventarat, qui columen partium; et commissum est prælium *ad octavum a Bedriaco* milliare, priusquam jungerentur vires: quo prælio profligatus est equitatus, simul et duæ legiones, Italica et Rapax.

Quod patet infra cap. 22. 'Rapaces atque Italici omnibus se manipulis miscuerant:' nam ita fessi, exhausti, ac perculsi erant primo prælio, ut corpus militare per se, nec aciem constituerent, sed aliis legionibus immiscerentur.

[w] *Discretos viribus*] Nempe alii in castris, vel in itinere, alii apud Cremonam erant.

[x] *Secundis*] Bidui itinere confecto, duabus mansionibus.

postero die, legionibus ad muniendum[y] retentis, auxiliares cohortes in Cremonensem agrum missæ, ut, specie parandarum copiarum,[z] civili præda miles imbueretur.[a] Ipse, cum quatuor millibus equitum, ad octavum a[4] Bedriaco[b] progressus, quo licentius popularentur: exploratores (ut mos est) longius[c] curabant.

16. Quinta[d] ferme hora diei erat, cum citus eques, 'adventare hostes, prægredi[1] paucos, motum fremitumque[e] late audiri,' nuntiavit. Dum Antonius, 'quidnam agendum,' consultat, aviditate navandæ operæ Arrius Varus cum

legionibus fodiendo vallo occupatis, sociorum cohortes missæ in regionem Cremonensem, ut, prætextu quærendi commeatus, civili prædæ miles assuesceret. Ipse cum quatuor millibus equitum processit ad octavum a Bedriaco milliare, *quo audacius liberiusque prædarentur:* et *speculatores, ut fieri solet, latius explorabant.*

Sub quintam ferme diei horam, laxis habenis advolans eques renuntiat, imminere hostes, præire paucos, tumultum strepitumque late audiri. *Dum Antonius deliberat*, quidnam factu opus sit, *ardore* juvandi partes et egregiam *præstandi*

4 Ms. Reg. *e Bed.*
1 Budens. *progredi.*

NOTÆ

Secundis a Verona] Haud dubie festinabat Antonius, præcipue equitatu validus; ita ut forte quaque die sex aut septem leucas conficeret.

[y] *Ad muniendum*] Vallum scil. seu castra.

[z] *Specie parandarum copiarum*] Si parassent tantum copias seu commeatus ejus jussu, crimen certe fuit, scil. ut belli civilis, sed longe majus scelus belli, et Antonii; quod 'civili præda miles imbueretur.'

Quod ambitiosum in vulgus, injuriosum in cives, forte et contumeliosum in ipsum principem, cui certabant: idque mox suspectabitur acrius post victoriam. Sed quid sperent bello civili, nisi prædam et spolia civium?

Copiarum] Commeatuum, utensilium, seu rerum omnium victui necessariarum.

[a] *Civili præda miles imbueretur*] Id est, spoliis augescentibus ex belli civilis occasione. *Savilius.*

Civili præda] Non quasi forte *cives* Rom. præcise spoliarent; sed quia civili bello præda hæc parabatur.

[b] *A Bedriaco*] Capio trans Bedriacum; quo scil. sustineret suos agrum Cremonensem populantes: sicque etiam exploratores longius providebant.

[c] *Longius*] Longius, nempe, quam equites aut populatores: scil. ut consilia et res hostium explorarent, referrentque ducibus.

[d] *Quinta*] Quæ undecima matutina est nostro more: puto, id circa finem Septembris contigit, et circa Æquinoctium, quo horæ veterum æquales nostris erant.

[e] *Motum fremitumque*] Nempe equites erant qui prægrediebantur.

promtissimis equitum prorupit, impulitque Vitellianos,[f] modica cæde: nam, plurium accursu versa fortuna, et acerrimus quisque sequentium fugæ ultimus[g] erat: nec sponte Antonii properatum, et[2] fore, quæ acciderant, rebatur. Hortatus suos, 'ut magno animo capesserent pugnam,' diductis[3] in latera turmis,[h] vacuum[4] medio relinquit[5] iter, quo Varum equitesque ejus reciperet: jussæ armari legiones: datum per agros signum,[i] ut, qua cuique proximum, omissa præda, prælio occurrerent.[6] Pavidus interim Varus, turbæ suorum[j] miscetur, intulitque formidinem: pulsi cum sauciis integri,[k] suometipsi[7] metu et angustiis viarum conflictabantur.

operam Arrius Varus, cum strenuissimis equitum irrupit, fuditque Vitellianos, paucis interfectis: quippe, plurium subsidio mutata est *fortuna, et* tum *promtissimus quisque insequentium, in receptu postremus erat: nec consilio aut jussu Antonii festinatum* erat, *et quæ contigerunt,* ipse *præviderat. Allocutus suos,* excitavit, ut forti animo prælium susciperent, *divisisque in utrumque latus equitibus, vacuam in medio viam aperit, qua reciperet Varum et ejus equitatum: jussæ legiones arma capere: datum per campos signum, ut ad pugnam venirent, qua cuique promtissimum* foret, *relicta præda. Trepidus interea Varus, turmis suorum jungitur, incussitque metum; fusi cum vulneratis illæsi, suomet ipsi pavore, et arctis itinerum spatiis divexabantur.*

2 *Et* abest ex ed. pr.—3 Ms. Corb. *deductis.*—4 Sic bene Mss. editio princeps, Ryckius et recentiores. Puteolanus, *vacuo medio.* Brotier.—5 Brotierus habet *reliquit.*—6 Sic bene Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus. In Mss. Flor. Reg. Agr. Corb. et editione principe, *occurreret.* Male Alcidalius, *accurrerent.* Brotier.—7 Ms. Corb. *suo et ipsi metu.* Mss. Harl. Jes. *suometipsi impetu.* At in utriusque margine notatum: *alius* habet *metu.*

NOTÆ

[f] *Vitellianos*] Puto Vitellianos equites esse, qui legionum agmen præcedebant.

[g] *Fugæ ultimus*] Nempe primus ille, versa fronte, invadentes hostes sustinebat, et acrius, sensim pedem referendo, ne acies, ne alæ perrumperentur ab hostibus.

[h] *Turmis*] Equitatu præpollebat Antonius: igitur ut Varum equitesque ejus reciperet, diducit in latera turmas equitum, qui secum remanserant et integri erant.

Turmis] Equitum scil. nam cum promtissimis tantum proruperat Arrius Varus.

[i] *Datum . . . signum*] Nempe cohortibus auxiliarium, quæ fidentes equiti, longius licentiusque populabantur.

[j] *Turbæ suorum*] Quia nempe Varus ducebat equites: ille igitur ad *suos* equites rediit pavidus, et simul pavorem intulit, unde fere clades universi exercitus.

[k] *Integri*] Intellige equites, quos scil. maxime curabat Antonius, ut in quibus plurimum confideret. Nam pulso equitatu, nudatæ forent legiones omni subsidio, neque alias unquam vel victor ipse legiones Vitellianas

17. Nullum, in illa trepidatione, Antonius constantis Ducis, aut fortissimi militis, officium omisit: occursare paventibus; retinere[1] cedentes: ubi plurimus labor, unde aliqua spes, consilio, manu, voce insignis hosti, conspicuus suis: eo postremo ardoris provectus est, ut vexillarium fugientem[l] hasta[m] transverberaret:[2] mox raptum vexillum in hostem vertit: quo pudore haud plures, quam centum equites, restitere. Juvit locus, arctiore illic via,[n] et fracto interfluentis rivi ponte, qui incerto alveo, et præcipitibus ripis, fugam impediebat: ea necessitas, seu fortuna, lapsas jam partes restituit. Firmati inter se, densis ordinibus

Nullum in ea consternatione Antonius strenui ducis, aut acerrimi militis, munus prætermisit; subvenit metuentibus; pedem referentes cohibet; ubi multus incumbit *labor, unde* affulget *spes, consilio, dextra, clamore conspicuus hosti, spectabilis suis; eo demum ardoris processit, ut hasta transfoderit signiferum fugacem: dein abreptum signum in hostem intulit. Quo* facinore ducis, et *pudore, non plures quam centum equites substitere. Favit locus, angustiore illic itinere, et abrupto ponte interlabentis rivi, qui dubio alveo, et abscissis ripis, fugam prohibebat. Et angustia hæc, seu fortuna, afflictas jam partes instauravit. Firmati inter se, conferta acie,*

1 Ita Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. In Mss. Reg. Corb. Agr. et editione principe, *occursat . . . . retinet;* et sic Ryckius.—2 Sic bene Mss. Harl. Bodl. Jes. Reg. Corb. Agr. editiones veteres et recentiores. Male Ms. Guelf. *transverberasset.* Lipsius, *trans-*

NOTÆ

perrupisset, neque sine equite bellum patrasset aut profligasset.

Quod sic infra 53. jactat apud Vespasianum: 'quod discordes dispersasque Vitellii legiones equestri procella, mox peditum vi, per diem noctemque fudisset, id pulcherrimum et sui operis.'

[l] *Vexillarium fugientem*] Sic olim Cæsar apud Valer. lib. III. 'Legionis Martiæ aquiliferum, ineundæ fugæ gratia jam conversum, faucibus comprehensum, in contrarium partem detraxit; dexteramque ad hostem tendens, Quorsum tu, inquit, abis? illic sunt cum quibus dimicamus.'

Sic et Sueton. Jul. 62. 'Inclinatam aciem solus sæpe restituit, obsistens fugientibus, retinensque singulos, et contortis faucibus convertens in hostem; et quidem adeo plerumque trepidos, ut aquilifer moranti cuspide sit comminatus: alius in manu detinentis reliquerit signum.'

[m] *Hasta*] Sua; non ea cui insertum vexillum.

[n] *Arctiore illic via*] Supra cum dirigeretur acies, et rediret ad suos Varus, ipsi equites 'angustiis viarum conflictabantur.' At nunc prosunt illæ ipsæ angustiæ itineris, quæ fugam impediebant: adeo exiguo momento et ex minima inclinatione pendet fortuna et victoria! 'Ea necessitas seu fortuna,' forte utraque simul, 'lapsas jam partes restituit.'

excipiunt Vitellianos temere effusos:[o] atque illi[3] consternantur.[p] Antonius instare perculsis, sternere obvios. Simul ceteri, ut cuique ingenium, spoliare, capere,[4] arma equosque abripere: et[5] exciti prospero clamore, qui modo per agros fuga palabantur, victoriæ se miscebant.

18. Ad quartum[q] a Cremona lapidem fulsere legionum signa,[r] Rapacis atque Italicæ, læto inter initia equitum suorum[s] prælio, illuc usque provecta. Sed, ubi Fortuna

sustinent Vitellianos temere evectos: atque illi statim *perturbantur. Antonius urgere exterritos, fundere obvios. Et jam reliqui, ut cuique animus, diripere, capere arma, et equos auferre: et evocati fausto clamore, qui paulo ante per campos* ex Vari *fuga vagabantur, victoriæ se adjungebant.*

Ad quartum a Cremona milliare, micuere legionum aquilæ, Rapacis atque Italicæ, quæ huc usque processerant, fausto inter primordia suorum equitum certamine. Sed,

verberarit. Brotier.—3 Ita Rhenanus et recentiores. In Mss. Flor. Reg. Harl. Jes. Guelf. et editionibus veteribus, *atque illic consternantur.* Ms. Bodl. et Puteolanus, *consternuntur.*—4 Ryckii Ms. *rapere.*—5 Ita Mss. Flor. Reg. Corb. editio princeps ac recentiores. *Et* abest a Mss. Harl. Bodl. Jes. Omisit quoque Puteolanus.

NOTÆ

[o] *Temere effusos*] Quasi jam vicissent; et forte quia usque ad pontem illum fractum effusos hostes temere insecuti erant.

[p] *Atque illi consternantur*] Sic infra, 'ceteri fœda fuga consternantur.' *Rhenanus.* Tò *atque*, hic ponitur exquisita illa significatione pro *statim:* de quo Gellius, x. 29. nos ad Livii XXVI. 39. *Gronovius.*

[q] *Ad quartum*] Si leucas Parisinas inspicis, duæ fuerint leucæ Gall. si longiores et provinciarum leucas, tum fuerit una leuca Gallica.

[r] *Fulsere legionum signa*] Profectæ erant Cremona, et huc usque velut ad prælium provectæ erant, cum prosperam equitum suorum pugnam animadverterent. Sed postquam ipsos fusos ac profligatos videre, hæ se miscere prælio noluerunt, et cum discrimen vitare vellent, in discrimen ipsæ venere. Discrimen certe adeundum fuit, ne subirent, ultroque lacessendus hostis. Et potuerunt hæ legiones reddere vicem hostibus et cladem, quam equiti suo intulerant, si eos etiam temere effusos, et via ac pugna fessos aggressæ forent; si suos recepissent, firmassent, &c.

Signa Rapacis atque Italicæ] Quæ haud dubie non affuerunt prælio, sed tantum huc usque provectæ erant, et equites tantum seu alas præmiserant, quemadmodum; nec tum hic etiam *robur Flaviani exercitus* aderat.

Hæ Vitellianæ legiones immotæ stetere, et *ducem* sibi *deesse intelligebant:* quæ tamen cæco impetu statim de nocte irrumpent, ut est mobile ingenium vulgi, et amoto duce præceps.

[s] *Equitum suorum*] Puto non solos erupisse equites, sed simul et cohortes expeditas, et præcipue auxilia-

contra fuit, non laxare ordines,[t] non recipere turbatos, non obviam ire, ultroque aggredi hostem, tantum per spatium cursu et pugnando fessum. Forte victi,[1 u] haud perinde

postquam fortuna adversa fuit, non aperire ordines, non admittere perculsos, non occurrere, ultroque oppugnare hostem, per tantum itineris et via et prælio fatiga-

1 Sic vulgo Mss. et libri omnes editi. Sed nondum victi erant Vitelliani, nutabant tantum. Inde Freinshemius tentabat, *forte acti*, id est, temere ac sine consilio. At melius Ms. Agr. *pugnando fessum forte victuri: haud perinde rebus prosperis, &c.* Idque narrationi optime convenit. Favent quoque Ms. Reg. et editio princeps, in quibus eadem ac Ms. Agr. distinctione scriptum, *pugnando fessum forte victi. Haud perinde.* Scripturam Codicis Agr. Acidalio, Rodolpho Agricolæ, Ryckio aliisque jam probatam secutus est Cl. Gordon. 'Nor take the opportunity of falling upon forces spent with fighting and long pursuit; an opportunity which probably might have rendered them victorious. In truth, during prosperity, they perceived not so sensibly the use of a general, as in adversity that they wanted him.' Murphy ita, 'Nor dared to attack an enemy at that time well nigh exhausted by the labors of the day. In the hour of prosperity they despised their general officers, and in their distress began to feel that they wanted an able com-

NOTÆ

rium, qui æquabant sæpe et numero et robore legiones ipsas.

[t] *Non laxare ordines*] Non laxavere ordines, nempe ne se miscentibus consternatis trepidisque, legiones ipsæ simul perturbarentur; sicque facilius ab hoste perrumperentur.

[u] *Forte victi*] Rodolphus, *victuri:* mentem video: et tamen subvereor, ut parum plena ista, et huic narrationi quædam desint. *Lipsius.*

Forte victi] Pro genio Taciti nihil ibi deesse putem. Sic igitur capio: *sed ubi fortuna contra fuit*, tum sibi deesse ducem animadverterunt; quia dux si adesset, in subsidiis legiones vel cohortes haberet; quibus oppositis, fessis et cedentibus succurreret; quibus proturbatos aut abscedentes reciperet; quibus nutantes, vel effusos cursu seu pugna hostes aggrederetur, impelleret, et forte profligaret.

At nunc contra amoto duce, legiones illæsæ et integræ privatim sibi, non in commune, consulunt; *non laxant ordines;* non recipiunt turbatos; non occurrunt cedentibus; non sustinent pugnam; non aggrediuntur hostem jam fessum cursu aut certamine.

Et tum victi Vitelliani, qui forte non perinde desideraverant ducem in rebus prosperis, atque in adversis sibi deesse jam sentiebant.

In rebus prosperis fortuna sola pro auspiciis, pro consilio, pro duce fuit; at rebus adversis longe aliter se res habet.

Forte victi] Non male: sed perinde legi possit, *forte victores.* Nam ante ipsi Vitelliani in iisdem campis Bedriacensibus *victores*, forte *haud perinde rebus prosperis* et in victoria referenda *ducem desideraverant, atque in ipsis adversis*, seu in ista hac clade, *deesse intelligebant.* Si dux afforet, juberet *recipere turbatos, obviam ire, ultroque aggredi hostem, &c.*

Forte victi] Forte victores, si ultro aggressi hostem forent. Sic versio Hispana.

rebus prosperis Ducem desideraverant, atque in adversis deesse intelligebant. Nutantem aciem[v] victor equitatus incursat: et Vipstanus Messalla, Tribunus,[w] cum Mœsicis auxiliaribus[x] assequitur,[y] quos militiæ[z] legionariis, quantum.

tum. Forte profligati illi, *non tam optaverant ducem in rebus secundis, quam in adversis* sibi *deesse animadvertebant. Victores equites* Flaviani, *trepidantem aciem* Vitellianorum *invadunt: et Vipsanius Messalla, tribunus* militum, *attingit equites cum Mœsicis sociis, quos, licet propere ductos,* tamen *adæquabat belli decore*

mander.' *Brot.*—2 *Militiæ gloria .... æquabat.* Ita Mss. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus aliique multi. Corrupte Mss. Flor. Reg. Corb. Agr. et editio princeps, *militiæ legionarii .... æquabant.* Altera manu post *militiæ* additum in Ms. Agr. *gloria.* Perperam emendavit Pichena, *militibus legionariis .... æquabat.* Hunc tamen secutus est Cl. Davanzati. Cll. Ernestus et Lallemand edidere, *militiæ legionariis .... æquabant*, ita ut *militiæ* sint in plurali, quod nec probabile, nec Mss. auctoritate nixum.' *Brotier.* Bud. *militiæ.* Plur. numero accipiendum, nullus dubito. Sic Tibullus 1, 3, 82. 'lentas militias' dixit. Suet. etiam Claud. 25. 'equestres militias' habet. Bernegg. recepit *militibus*, Freinsh. vulgatum probat. Bip. quoque Pichenam sequuntur, attamen *militiæ* ad *ductos* referri posse autumant, quasi *in militiam.* Ernesti verum vidit. Rhenanus *militiæ* adverbialiter dictum credebat pro *in militia.* Oberl.—

NOTÆ

[v] *Nutantem aciem*] Nonnulli intelligunt præcipue de duabus his legionibus, nempe de *Rapaci* et *Italica*, quæ integræ a pugna et illæsæ adhuc erant. Infra: 'Mixtus pedes equesque rupere legionum agmen;' et haud dubie propinqua Cremonensium mœnia spem effugii legionibus his dedere: et puto, recessere instar fugientium, magis quam pugnantium.

Et certe si non profligatæ hæ duæ legiones, at saltem maxime consternatæ sunt. Nam in prælio sequenti, per noctem commisso, non corpus militare constituunt ipsæ, sed se aliis legionibus immiscuere. Infra: 'Rapaces atque Italici omnibus se manipulis miscuerant.' Quod fugæ, et præcedentis trepidationis consternationisque indicium certissimum est.

[w] *Vipstanus Messalla Tribunus*] Tribunus tantum fuit, nempe legionis septimæ Claudianæ, quæ una Mœsicarum; sed tunc loco legati huic legioni præerat: propria dignatio viri hoc meruit.

Nunc ducit ad prælium, seu potius rapit tantum Mœsicos auxiliares, ut leviores et expeditiores subsignanis; et legiones gravi agmine sequebantur, quibus tamen exæquat Messalla suos *auxiliares*, licet *raptim ductos.*

[x] *Mœsicis auxiliaribus*] An illi auxiliares tantum unius legionis *septimæ Claudianæ?* Puto et additas cohortes aliorum auxiliarium Mœsicorum, nempe legionum *tertiæ Gallicæ* et *octavæ Augustæ.*

Habuerunt hoc præcipuum, quod ad prælium propere raperentur, fere instar equitum, et tamen æquarent gloriam legionariorum, qui lente procederent, qui subsignani, graviter armati, et militia Rom. instituti, nec perinde fessi certabant. Indefinite hic *legionarios* intelligit.

[y] *Assequitur*] Equitatum nempe victorem assequitur.

quam raptim ductos,[3] æquabant.[a] Ita mixtus eques[4] pedes-

legionariis. Ita juncti pedites equitesque perrupere aciem legionum. Et vicini

3 Ita libri omnes, et bene. Nec tentandum, ut placuit Lipsio, *raptim delectos.* Optimi militis est, quanquam raptim ducti, vincere. *Brotier.*—4 Sic

NOTÆ

[a] *Quos militiæ legionariis, quanquam raptim ductos, æquabant*] Legionarii pro optimo militum genere habebantur, quod Romani essent, eaque armatura et disciplina exerciti: at auxilia quoque nonnunquam pari gloria agebant, si nempe diu fortiter meruissent, ut Batavi supra Hist. II. 28. et passim his libris.

Sic igitur et Mœsicos auxiliares gloria militiæ æquabat legionariis Messalla, quanquam *raptim ductos.*

Hoc eo pertinet, pares fuisse habitos *legionariis,* quanquam recentes illos legionarios ipsi, ut modo dixerat, per tantum spatium cursu et pugnando fessi, aggrederentur, accedente nunc etiam recenti defatigatione, quod raptim ducti essent. *Freinshem.*

Legionariis] Vertit interpres Gall. Quod auderent legiones hostium lacessere. Sed universim et indistincte intelligendum est, fuisse pares virtute et decore legionariis etiam suarum partium, et quibuscumque legionariis, et præcipue suis, seu victoribus, licet tantum auxiliares essent Mœsici illi, et raptim ducti. Quid mirum in eo foret, si pares jam dicerentur victis nunc legionariis?

Raptim ductos] Forte, quia ex agris prædabundi, seu palabundi redibant; et tum tamen aliorum virtutem gloriamque æmulabantur: quicquid sit, licet *auxiliares* essent et *raptim ducti* et fessi, virtute legionarios suos sub bono duce adæquabant, vel indistincte, ut diximus. Nec illi auxiliares *raptim dilecti,* aut subitarius miles, ut vult Lipsius; vetera auxilia legionum erant.

Raptim ductos] Forte non tam intelligi debet, illos auxiliares Mœsicos fuisse raptim ductos in prælio, ac antea, nempe dum e Mœsia raptim trahebantur ad occupandam Italiam. Et si fuerunt raptim ducti in prælio, id illis fere commune fuit cum aliis, et præcipue legionariis, qui pari impetu, et quantum patitur grave agmen, incursabant *nutantem aciem* hostium, ut eam penitus impellerent, ac profligarent.

Et sic æquabantur legionariis militiæ gloria, egregio duce Messalla, quanquam illos raptim duxisset e castris aut ex acie, illosque fatigasset tanto itinere.

Erant in Mœsia tres legiones cum suis auxiliis, quæ auxilia haud dubie a ducibus bellum parantibus robore aucta fuerant. Hos auxiliares Mœsicos ducit Messalla raptim, quia, puto, expediti illi, et maxima ex parte equites; quorum præcipue cura fuit proturbare et perrumpere *nutantem aciem* Vitellianorum.

Hinc addit Tacitus, 'ita mixtus eques pedesque rupere legionum agmen.' Et forte hi auxiliares Mœsici præcesserant grave legionum Mœsicarum agmen, in Italiam adventantes. Sicque intelligi potest, *raptim ductos* esse, et in itinere, aut saltem in hoc prælio.

que rupere[5] legionum agmen. Et propinqua Cremonensium mœnia, quanto plus spei ad effugium, tanto[6] minorem ad resistendum animum, dabant.

19. Nec Antonius ultra institit,[a] memor laboris ac vulnerum, quibus tam anceps prælii[1] fortuna, quamvis prospero fine, equites equosque afflictaverat. Inumbrante vespera universum Flaviani exercitus robur advenit. Utque cumulos super et recentia cæde vestigia[b] incessere, quasi debellatum foret, 'pergere Cremonam, et victos in deditionem accipere, aut expugnare,' deposcunt. Hæc in medio,[c] pulchra dictu. Illa[2] sibi quisque, 'Posse coloniam plano[3] sitam[d] impetu

Cremonensium muri, quanto majorem spem dabant ad fugam salutemque, eo minus virtutem incitabant *ad reluctandum.*

Nec Antonius ultra insecutus est, secum *reputans animo laborem ac vulnera, quibus tam ambigua fortuna certaminis, equites equosque exagitaverat, licet felici exitu. Inclinante ad vesperam die universæ copiæ Flaviani exercitus advectæ. Et ut ingressi sunt super acervos* cadaverum, *et cruenta recenti strage itinera, tanquam profligatum bellum foret, postulant,* ire Cremonam, et victos in potestatem fidemque accipere, aut *eos* obsidere. *Hæc in commune præclara dictu* in speciem. Sed *illa sibi singuli,* dicebant: Posse urbem in planicie sitam *primo*

Budens. mollius. Vulgo *pedes equesque.* Oberl.—5 Ms. Corb. *erupere.* Ms. Agr. *irrupere.*—6 Sic editiones omnes veteres. Lipsius et recentiores omisere, *tanto,* et Ryckius et Gronov. Additum est in margine Ms. Harl.

1 Sic Mss. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *belli fortuna.* Additum in margine Ms. Bodl. *prelii.* —2 *Illa* abest a Ms. Corb. et editione principe.—3 Sic Mss. editio princeps

NOTÆ

Ita ut Messalla duceret illos e Mœsia simul cum sua legione septima Claudiana, et illos istis legionariis virtute æquaret, quanquam illos celerius raperet, nempe adversus *nutantem aciem* hostium, bellum profligaturus, et legionarii sui gravius incederent, ut par est.

Dicit Tacitus *raptim ductos,* quia eos rapidius trahebat Messalla ad prælium profligandum, quam legionem suam, cujus grave agmen erat.

[a] *Nec Antonius ultra institit*] Substitit Antonius cum exercitu ad quartum a Cremona lapidem in loco prælii et victoriæ.

[b] *Recentia cæde vestigia*] Mallem, *cædis:* tamen vulgatam fero. Id est, Ut incessere super recentia vestigia in cæde facta. *Pichena.*

Recentia cæde] Adhuc cruore, cæde, et sanguine madentia.

[c] *Hæc in medio*] Hæc palam, seu publice, et in commune jactabant. Et hæc pulchra dictu in speciem, sed privatim quisque apud se aliud agitabat animo. Quisque apud se sic disserebat: *Posse expugnari* noctu coloniam opulentam, et ex ejus præda excidioque statim ditari posse militem: hic esse certum præmium armorum civilium, tantam occasionem non debere omitti, &c.

[d] *Plano sitam*] Vertit interpres

capi. Idem audaciæ per tenebras[e] irrumpentibus, et[4] majorem rapiendi licentiam: quod si lucem opperiantur,[5] jam pacem, jam preces, et, pro labore ac vulneribus, clementiam et gloriam, inania,[6][f] laturos: sed[7] opes Cremonensium in sinu[g] Præfectorum Legatorumque fore. Expugnatæ urbis prædam ad militem, deditæ ad Duces, pertinere.'[h] Spernuntur Centuriones Tribunique, ac, ne vox cujusquam audiatur, quatiunt arma, rupturi[8] imperium, ni ducantur.

20. Tum Antonius, inserens se manipulis, ubi aspectu et auctoritate silentium fecerat: 'non se decus, neque pretium eripere tam bene meritis,' affirmabat; 'sed divisa inter exercitum Ducesque munia: militibus cupidinem pugnandi[1]

impetu expugnari. Eandem strenuitatem per noctem invadentibus, et majorem prædandi libertatem. Sin diem expectent, jam conditiones pacis et veniam, jam obsecrationes, et pro navata opera *præliisque* ac plagis, mansuetudinem et honorem, vana *decora*, reportaturos: sed divitias Cremonensium in marsupio præfectorum et legatorum fore. Captæ urbis opes militis esse, se fidei permittentis, ducum. *Contemnuntur centuriones et tribuni, ac, ne vox ullius ad aures perveniat, concutiunt arma, rapturi* ipsi *signum viæ et pugnæ, nisi ducantur.*

Tum Antonius, immiscens se numeris, ubi intuitu et auctoritate silentium impetraverat: asseverabat; non se gloriam, neque præmium auferre viris, qui tantam tamque egregiam *bello* navassent operam; sed diversas, *alias* militum, ac

---

et recentiores. Puteolanus, *in plano*.—4 Frustra emendat Rhenanus, *sed majorem*. Brotier.—5 Budens. *opperiatur*.—6 Sic bene libri omnes scripti et editi: nec tentandum cum Ursino et Mureto, *clementiæ gloriam inanem*. Brotier.—7 Rhenan. malit *et*, frustra. *Oberl.*—8 Sic bene Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Agr. editio princeps et recentiores. Sic dictum supra Annal. XIII. 36. 'sed rupto imperio.' Puteolanus, *rapturi*. Brotier.

1 Brotierus scribit *pugnandi cupidinem:* et sic Mss. Harl. Bodl. Jes. et

NOTÆ

Gall. quasi neque natura, neque arte munita colonia esset, quod falsum. Infra, c. 30. 'Ardua urbis mœnia; saxeæ turres, ferrati portarum obices.'

Et c. 34. 'Condita erat .... ingruente in Italiam Hannibale, propugnaculum adversus Gallos trans Padum agentes, &c.'

[e] *Idem audaciæ per tenebras*] Idem audaciæ, atque interdiu.

[f] *Inania*] Quoad vulgus, id verum: quoad duces, grande flagitium pro gloria et clementia: quoad Rempub. maxima consternatio, quod patebit infra, cum tandem Cremona cremabitur.

[g] *In sinu*] In marsupio, in crumena, Plaut. 'Laxa sinum; merum lucrum est.'

[h] *Deditæ ad duces, pertinere*] Æmil. Scaurus apud Liv. 37. 'Captas, non deditas diripi urbes, et in his tamen arbitrium esse imperatoris, non militum.'

convenire; Duces providendo, consultando, cunctatione sæpius, quam temeritate, prodesse. Ut pro virili portione, armis ac manu, victoriam juverit, ratione[i] et consilio, propriis Ducis artibus, profuturum. Neque enim ambigua esse, quæ occurrant: noctem[2] et ignotæ situm urbis, intus hostes et cuncta insidiis opportuna: non, si pateant[j] portæ, nisi explorato, nisi die,[3] intrandum. An oppugnationem inchoaturos, ademto omni prospectu, quis æquus locus, quanta altitudo mœnium? tormentisne et telis, an operibus et vineis,[k] aggredienda[4] urbs foret?' Mox conversus ad singulos, 'num secures, dolabrasque[5] et cetera expugnandis[6] urbibus, secum attulissent?' rogitabat. Et, cum abnuerent,[l]

ducum partes; militibus ardorem certandi congruere; at duces prodesse prospiciendo, consulendo, *et* prudentia sæpius, ac nectendo moras, quam inconsulta audacia. Ac si *jam* pro viribus, ferro, dextraque victoriam promoverit, *etiam nunc* mente, providentiaque et consiliis, quæ sunt veræ ducis artes, *ipsos* adjuturum. Neque enim incerta esse *ea*, quæ se offerant; tenebras, et situm incognitæ coloniæ, intra quam *essent* hostes, et omnia fraudi obnoxia: et si apertæ forent portæ, non *tamen*, nisi periculo facto, *non* nisi luce, introëundum *esse*. An suscepturos obsidionem, ablato omni intuitu, quis justus aut favorabilis locus, quanta sublimitas murorum? an oppugnanda colonia foret machinis et missilibus, an *subruenda* laboribus et vineis *ac pluteis? Dein ad singulos se convertens, percunctabatur*, num in promtu haberent bipennes dolabrasque, et cetera capiendis oppidis *necessaria*. *Et cum nega-*

Puteolanus. Alii, *cupidinem pugnandi.*—2 Sic bene Mss. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. Male Mss. Flor. Corb. Agr. et editio princeps, *nocte:* quod tamen defendit Ryckius. Hic, ut in multis, Tacitus imitatur Livium, v. 39. 'Noctemque veriti, et ignotæ situm urbis.' *Brotier.*—3 Ita vulgo Mss. Puteolanus et recentiores. In editione principe, *nisi explorato, non die.* Inde emendatum in Ms. Agr. *non die, nisi explorato;* quod immerito probavit ediditque Ryckius. *Idem.*—4 Sic optime Mss. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. Fœdum glossema irrepsit in Mss. Flor. Reg. Corb. et editionem principem, *vineis machinamenti genus ad expugnandum muros in modum turrium factum his aggredienda urbs foret.* Brotier.—5 Brotierus omisit *que.*—6 Ms. Agr. *oppugnandis.* Secunda manu in Ms. Harl.

NOTÆ

[i] *Ratione*] Subintellige *ita:* scil. ita se *ratione et consilio, &c.* Sic supra, 'opposita in latus auxilia:' supple, quia *infesta Rhætia.* Has particulas omittit Tacitus σεμνῶς, ut tradit de illo Plinius.

[j] *Non si pateant*] Etsi pateant portæ, non tamen, *nisi explorato,* non *nisi die, intrandum.*

[k] *Et vineis*] De vineis, pluteis, et cratibus, vide infra hoc libro c. 84.

[l] *Cum abnuerent*] Cum faterentur se non attulisse dolabras, &c.

'gladiisne,' inquit, 'et pilis perfringere ac subruere muros ullæ manus possunt? Si aggerem struere, si pluteis cratibusve protegi necesse fuerit, ut vulgus improvidum, irriti[m] stabimus, altitudinem turrium, et aliena munimenta mirantes? Quin potius mora noctis unius, advectis tormentis machinisque,[7] vim[8] victoriamque nobiscum ferimus?' Simul lixas calonesque, cum recentissimis equitum,[n] Bedriacum mittit, copias,[o] ceteraque usui[9] [p] allaturos.

21. Id vero ægre tolerante milite, prope seditionem ventum, cum[1] progressi equites sub ipsa mœnia, vagos ex[2] Cremonensibus corripiunt: quorum indicio noscitur: 'sex Vitellianas legiones omnemque exercitum, qui Hostiliæ egerat, eo ipso die triginta millia[q] passuum emensum, com-

rent, an, *inquit*, ullæ manus possunt perrumpere ac subvertere mœnia ensibus, aut hastis? Si *moliri ac* struere aggerem convenerit, si pluteis aut cratibus defendi, an ut vulgus ignarum et incautum, *ore hiantes aut compositis manibus*, vani aspiciemus mirabimurque excelsitatem turrium, et aliena propugnacula? Quin potius noctis unius intervallo, allatis catapultis balistisque, vim victoriamque nobiscum invehimus? *Eodemque tempore mittit Bedriacum lixas et calones, cum equitibus minus fessis, qui adveherent commeatus, et alias res* obsidioni *necessarias.*

At id ægreferente milite, fere ad discordiam res provecta, cum procurrens equitatus fere ad muros ipsos, palantes quosdam *e Cremonensibus capiunt; quorum sermone cognoscitur,* sex legiones Vitellianas, et universas copias, quæ Hostiliæ fuerant, eo ipso die triginta milliarium iter confecisse, ac cognita suorum

frustra additum, *necessaria*.—7 *Machinisque* abest a Ms. Bud. et forte librariorum est additamentum. *Que* enim abest a Ms. Jes. et altera tantum manu additum in Ms. Harl. *Brotier.*—8 Ed. pr. *inde* pro *vim*.—9 Ita Mss. Corb. Reg. editio princeps et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Guelf. et Puteolanus, *ceteraque, quæ usui forent allaturos.* Ita quoque Ms. Jes. sed omisit, *que*.

1 Male editio princeps, *tum progr.* Brotier.—2 Ms. Reg. et editio prin-

NOTÆ

[m] *Irriti*] Inutiles, otiosi, spe delusi ac frustrati.

[n] *Cum recentissimis equitum*] Vertit clar. Harlæus, quasi equites illi nuper delecti et conscripti essent: fallitur. Deligit Antonius equites integros et minus fessos cursu, aut pugna, ut Bedriacum advolent, ad commeatus afferendos, et cetera obsidioni necessaria.

[o] *Copias*] Commeatus, cibaria et alia utensilia.

[p] *Ceteraque usui*] Intelligunt ea, quæ necessaria obsidendo oppido erant. Certe supra: 'Quin potius mora noctis unius, advectis tormentis machinisque,' &c. Et poterant per noctem redire Bedriaco, et primo mane omnia necessaria advehere.

[q] *Triginta millia*] Vertit interpres Gall. *septem leucas* Gall. nec abs re. Nec potuit fere grave agmen legio-

perta suorum clade, in prælium accingi ac jam affore.' Is terror obstructas mentes consiliis Ducis aperuit. Sistere[r] tertiam[s] decimam[3] legionem, in ipso viæ Postumiæ aggere,[t] jubet, cui juncta a lævo septima Galbiana, patenti campo stetit, dein septima Claudiana, agresti fossa (ita locus erat)

clade, ad pugnam se comparare, ac jam jam affuturas. *Is pavor occlusos animos consiliis ducis reseravit. Stare jubet tertiam legionem in ipso aggere viæ Postumiæ, cui adhæsit a sinistro* latere *septima Galbiana, aperto campo instructa; dein septima Claudiana, rustica fossa (sic locus erat) protecta; octava, a dextro,*

ceps, *e Cremonensibus.*—3 Ita Mss. Flor. Reg. Corb. Guelf. Agr. editiones veteres et Cl. Ernestus. Male Rhenanus aliique multi omisere, *decimam.* In Mss. Harl. Bodl. Jes. *ternam decimam.* Hic agitur de Pannonicis legioni-

NOTÆ

num, cum tanta mole impedimentorum, sarcinarum, ac machinarum, longius iter ingredi. Sic leuca Gall. adæquat quatuor milliaria.

[r] *Sistere*] In ipsa via sistere legionem jubet, qua ipsa incedebat. Scil. Eodem loco seu itinere, quo ingrediebatur, legionem astare in aciem jubet.

Sic et infra 27. dispositæ legiones ad vallum corona cingendum apud Cremonam: et ne erres, hic verus ordo fuit, qui describitur hic a Tacito; et operi incubuere legiones, eodem ordine, quo dispositas hic in acie narrat Tacitus. Nempe tertiani et septimani, dein octava et septima Claudiana, dein procul *tertiadecimani ad Brixianam portam.* Sicque separatæ procul invicem duæ Pannonicæ, nempe *septima Galbiana* et tertiadecima Gemina.

Puto sic dispositas pro ordine quo pugnaverant et incesserant. Et quo ordine pugnaverant ad Bedriacum, et versus Cremonam incesserant, ita et locum cingendi valli sibi sumserunt.

Igitur ne alio animum convertas, verus iste ordo legionum, ut hic descriptus est a Tacito, quicquid dicat interpres Florentinus.

[s] *Tertiam*] Sperne quod hic affertur a Pichena. Nam patet infra, c. 27. sic ordinatas in acie legiones fuisse, quomodo hic etiam acies describitur. Nec temere mutari debuit ordo agminis, ut nec temere violari debet Taciti lectio vetus. Itaque *tertiani septimanique* simul et prope invicem dispositi, ut et *octava ac septima Claudiana,* dein *tertiadecimani:* et *vexillum prætorianum* quod robore legionem fere æquabat, locatum in acie a dextro latere tertianorum; quia *juncta* his *a lævo septima.*

[t] *In ipso viæ Postumiæ aggere*] Virg. v. 'Qualis sæpe viæ deprehensus in aggere serpens.' Viæ autem publicæ, ut quæ militari labore erant munitæ, exaggerabantur, ut imber deflueret, minusque lutulentæ redderentur. Proinde *agger* etiam pro *via* usurpatur. Sidonius: 'Antiquus tibi, nec teratur agger; Cujus per spatium satis vetustum, Nomen Cæsareum viget columnis.'

In ipso viæ] Nempe in ipso loco, in ipsa via, qua ipsa incedebat, *sistere* seu stare in acie legionem jubet.

præmunita; dextro, octava per apertum limitem,[u] mox tertia,[4] densis arbustis[v] intersepta:[w] hic aquilarum signorumque ordo: milites mixti[x] per tenebras, ut fors tulerat:[y] Præ-

loco vacuo et aperto; dein tertiadecima spissis confertisque virgultis interclusa: hoc agmen, *hic ordo aquilarum et signorum; milites* temere *se admiscebant per noctis*

bus, quæ erant septima Galbiana et tertiadecima. *Brotier.*—4 Male Mss. et libri omnes editi, cum Ryckio et Gronov. *mox tertiadecima.* Hic enim memorantur Mœsicæ legiones, scilicet septima Claudiana, octava, et tertia, quæ e Syria in Mœsiam venerat. Idque suadet tum ordo, qui hoc in loco exponitur, tum quæ mox narrantur cap. 23 et 24. *Idem.*

NOTÆ

[u] *Per apertum limitem*] Non de *aggere viæ* forte id sumendum, sed de planitie, seu apertò ac vacuo liberoque campo, ut distinguat Tacitus ab aliis legionibus, scil. a septima, quæ *agresti fossa . . . præmunita* erat, et a tertiadecima, quæ *densis arbustis intersepta.*

[v] *Densis arbustis*] Vertit. Clar. Harlæus, quasi locus ille dumis et vepribus infestus fuerit: sed puto, arbusta illa fuerunt valida, et forte cædua sylva fuit, ita ut saxa et tela balistis immissa, sylvæ occursu retunderentur. Infra; 'ut tela vacuo atque aperto excuterentur, dispersa primo et arbustis sine hostium noxa illisa.'

[w] *Intersepta*] Interp. Hisp. 'Divisa arbustis et defensa.' *Intersepta*, id est, separata arbustis a suis, vel etiam ab hoste.

[x] *Milites mixti*] Hic ordo aquilarum, seu legionum aut vexillorum fuit; at milites, ut inter tenebras, vix sua signa agnoscebant. Itaque mixti, non suis cohortibus, aut manipulis propriis, sed *ut fors tulerat.*

[y] *Ut fors tulerat*] Id intelligendum de plerisque singulis, non de universis, aut centuriis integris, ita ut illi Aquilam suam sæpe, non vexillum proprium centuriæ sequerentur, propter confusionem noctis.

Ne igitur intelligas, quasi tertiani v. g. aut septimani universim sequerentur aliam Aquilam; nam debuerunt inter se noti plurimi valescere, et militare corpus sic constituere ac firmare.

Sed multi, vel forte, vel sponte, inter tenebras abstracti a suo vexillo, se miscebant prælio, prout fors tulerat, apud quamcumque centuriam aut cohortem, suorum tamen.

Ut fors tulerat] Addit ex suo interpres Hisp. 'Nullo ordine militiæ' se miscuisse: quod falsum. Non certe omnes signa sua noscere, ut inter tenebras, et sub illis certare potuerunt. Attamen signa seu vexilla suarum legionum quisque secuti sunt. Licet promiscue, ordine militiæ tamen, vetustus miles certavit, et præcipue boni signis suis haud dubie astiterunt, nec ducibus suis aut primoribus centurionibus defuerunt.

Nec forte intelligendum, se miscuisse aliis legionibus, sed intra eandem suæ legionis aciem, non omnes manipulos aut centurias suas agnoscere potuisse. Noscebant autem interdiu centurias suas ex signis et scutis, quæ tum noctu discernere non licuit.

torianum vexillum[z] proximum tertianis;[a] cohortes auxiliorum in cornibus; latera ac terga equite circumdata: Sido atque Italicus,[b] Suevi, cum delectis popularium, primori in acie[c] versabantur.

22. At Vitellianus exercitus, cui acquiescere[d] Cremonæ

caliginem, ut se casus dederat: vexillum prætorianum propinquum tertianis stetit; *copiæ sociorum in cornibus* dispositæ; *circumfusus eques a tergo et in lateribus: Sido atque Italicus, Suevorum reges, in primis ordinibus stabant, cum validissimis suorum popularium.*

At exercitus Vitellianus, cui prudentia erat Cremonæ quietem sumere, et curare

NOTÆ

[z] *Prætorianum vexillum*] Male vertunt, *cohortem prætoriam.* Proprie *vexillum*, nec fuit cohors nec legio: sed ibi lecti seu expediti ex prætorianis cohortibus intelligi debent, qui sub uno vexillo suo merebant, ut et lecti ex legionibus, qui ideo *vexillarii* dicebantur talis legionis.

Et erant dicebanturque legionarii, seu *electi*, non legio, sed *vexillum*, quia non aderat aquila. Et si forte *vexillarii* plurium legionum simul juncti militant, tum *vexilla* Tacito dicuntur, Suetonio *vexillatio.*

Vexillarii cujusque legionis habuere suum vexillum, quod aliquando vexillis aliarum legionum adjunctum fuit; quandoque forte et plura vexilla fuerunt ejusdem legionis, attamen sub uno insigni vexillo, quod pro aquila esset, et nomen legionis legionemque referret.

Illi *prætoriani*, ex pluribus cohortibus prætor. delecti sub illo vexillo merebant, et superabant robur unius cohortis; aut forte plures cohortes præt. erant sub illo vexillo.

Prætorianum] Nempe prætoriani erant *proprius Othonis miles*, qui Galbam occiderant. Victi illi et exauctorati a Vitellio; sed, audito motu Vespasiani, arma resumserant.

[a] *Proximum tertianis*] Non potuit *vexillum* illud stare *a lævo* tertianorum, quem locum jam occuparat septima Galbiana. Igitur stetit a dextro. Si a dextro tertianorum astitissent prætoriani, jam sic prope affuissent laborantibus Galbianis, nec indigerent acciri.

Igitur cum accersuntur prætoriani ab Antonio in auxilium septimæ Galbianæ, quæ *urgebatur maxime*, infra, a dextro latere tertianorum ad lævum, quo loco certabat Galbiana legio, translati sunt.

[b] *Sido atque Italicus*] Mirum quod hic etiam non meminerit Sceptuchorum Sarmatarum, qui si prælio affuerint, etiam si sine plebe et equitatu popularium suorum, tamen memorandi fuerunt, saltem quia reges seu dynastæ; ut supra meminit Tacitus Epiphanis regis, qui pro Othone pugnavit, forte tamen sic, quia in prælio vulneratus est.

[c] *Primori in acie*] Sic sociorum sanguine, sæpe socios aut hostes vincebant. Vide Tac. in vita Agric.

[d] *Cui acquiescere*] Sic *ratio*, sic prudentiæ fuit. At strategema foret, si dux adesset, non solum cras mane *confectum algore et inedia hostem* oppugnare, sed eum per totam noctem lacessere, aut certe simulare, quasi signa illaturi continuo per tenebras forent. Sicque fatigatum nocte, labore, fame, ac vigiliis exhaustum,

et, reciperatis cibo somnoque viribus, confectum algore[e] atque inedia hostem, postera die profligare ac proruere ratio fuit: indigus rectoris, inops[1] consilii, tertia ferme noctis hora[f] paratis jam dispositisque[2] Flavianis impingitur. Ordinem agminis, disjecti[g] per iram ac tenebras, asseverare non ausim: quanquam alii tradiderint,[3] 'quartam Macedonicam[h] dextro[4] suorum cornu:[i] quintam, et quintamdecimam,

corpora, reparatisque alimento somnoque viribus, exhaustum frigore ac fame hostem postridie fundere ac fugare: egens duce, destitutus omni *consilio, sub tertiam noctis horam, dispositis jam intentisque Flavianis,* incurrit, *illiditur. Non audeam affirmare, quis ordo fuerit exercitus, confusi et inordinati,* ut *per furorem ac noctem: licet alii memoraverint,* quartam Macedonicam *stetisse* dextro suorum

1 Ita Mss. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *vacuus consilii.*—2 Sic Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. editiones veteres, Pichena et recentiores. In intermediis editionibus, *paratis jamque dispositis.*—3 Brotierus legit *tradiderunt.*—4 Ita libri omnes scripti et editi. *Dextrum* mallet Faërnus; et certe cum sequentibus optime conveniret. Alii intelligunt, *stetisse. Suorum* suspectum habet Ernestus, et in eo

NOTÆ

mane *postera die* invadere ac *profligare.*

[e] *Algore*] Sic, quia pernoctarunt extra castra, et sine pellibus, et, ut verisimile est, circa finem Octobris.

[f] *Tertia ferme noctis hora*] Pro veterum more desinebat dies, et incipiebat nox, hora sexta vespertina. Itaque nos *nonam horam* diceremus, quæ *tertia* noctis hora hic appellatur.

Sed quia eorum more, dies semper, licet longi, duodecim horarum, et horæ modo longiores modo breviores, erant, pro diversa tempestate anni; et cum post æquinoctium Autumnale ea evenerint in Italia; verisimile est, *tertiam illam horam* veterum, accessisse ad nostram horam noctis decimam; quia tum horæ noctis longiores.

Itaque inceptum prælium illud famosum circa decimam noctis horam. Et mox luna fulgere cœpit nocte adulta; quia circa finem mensis, Octobris scilicet, hæc transacta sunt, quo luna serius effulsit.

[g] *Disjecti*] Inconditi, incompositi, inordinati.

[h] *Macedonicam*] Male vertit interpres Gall. *legionem Macedoniæ.* Debuit, ut Tacitus, appellare *Macedonicam.* Nullius provinciæ fuerunt proprie legiones Romanæ.

Distinguendum tamen in hisce nominibus legionum. Hæc vocabula desumebant ex locis, quibus aut conscriptæ essent, aut quibus hyberna haberent. Quibusdam perpetuum illud nomen mansit.

Sic legio *Gallica, Italica,* et hic *Macedonica* perpetuo illud nomen habuere, etiamsi in alias provincias traherentur; nec forte plerique milites unquam Macedoniam vidissent aut Galliam, quia pridem hæ legiones conscriptæ.

At v. g. legiones *Syriacæ, Hispanienses, Pannonicæ, Britannicæ, Germanicæ,* habuerunt hoc nomen, quod hyberna in hisce provinciis haberent,

cum vexillis nonæ secundæque et vicesimæ Britannicarum legionum, mediam aciem; sextadecimanos duoetvicesimanosque[5] et primanos lævum cornu complesse.' Rapaces atque Italici[j] omnibus se manipulis miscuerant. Eques[6] auxiliaque[k] sibi ipsi locum legere. Prælium tota nocte varium, anceps, atrox; his, rursus[7] illis, exitiabile. Nihil animus, aut manus, ne oculi quidem provisu juvabant: ea-

cornu; quintam, et quintamdecimam, cum vexillariis nonæ, secundæque et vicesimæ, legionum Britannicarum, in media acie; *et* sextadecimanos duo*et*vicesimanosque et primanos in sinistro cornu certasse. *Rapaces et Italici omnibus se numeris inseruerant. Equites et socii sibi ipsi locum sumsere. Certamen tota nocte diversum, ambiguum, immane; modo his, modo illis perniciosum. Nihil ratio, nil consilium, aut manus, ne oculi quidem aspectu proderant: idemque*

verbum latitare existimat. *Brotier.*—5 Mss. Reg. Agr. et editio princeps, *duovicesimanos.* Male Mss. plurim: et Puteolanus, *duodevicesimanos.* Recte Rhenanus et recentiores, *duoetvicesimanos;* ut jam sæpe monuimus. *Idem.* —6 Sic bene Mss. editiones veteres et recentiores. Intermediæ, *equites.* —7 Brotierus legit *rursum illis;* et sic Ms. Corb. et editio princeps. Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *rursusque illis.* Recentiores, *rursus*

NOTÆ

et quamdiu haberent. At translatæ in alia loca, jam non *Syriacæ,* jam non amplius *Germanicæ* vocabantur.

Macedonicam] Macedonia, provincia Græciæ regionis ad mare Ægæum et Adriaticum. Hodie *Macédoine* provincia, et pars major *Albaniæ* provinciæ, in præfectura Romeliæ, sub Turcico imperio Europæo. *Tillemon.*

[i] *Dextro suorum cornu*] Non placet lectio: forte scripserat, *dextrum cornu,* vel forte majus subest vulnus. Forte nomen alterius legionis hic desideratur. Nam infra: *sextadecimani, duoetvicesimani* et *primani* tres legiones lævum cornu complent. Et hic una tantum legio, *quarta Macedonica,* dextrum cornu tenet.

Forte desideratur vox *duodevicesimam.* Nam hæ duæ legiones *quarta* et *duodevicesima,* seu earum *vexilla* simul fere junguntur; et erant utræque superioris Germaniæ. Nec levis momenti fuit, quod cognitæ, et velut cognatæ mutuo legiones, sibi invicem adhærerent in præliis. De statione in acie sortiebantur legiones; at in hoc prælio omnia indisposita, ut inter tenebras, et quia sine rectore pugnatum.

[j] *Rapaces atque Italici*] Quia pridie fusi ac profligati, et recentes a clade et fuga adhuc pavidi erant.

[k] *Eques auxiliaque*] Ex more socii in cornibus, equitesque latera ac terga cingebant. Sæpe etiam jussu ducis, *primori in acie* pugnabant auxiliares. Tac. Agric. 32. 'Dominationi alienæ sanguinem commodantes.'

Et cap. 35. Agricola suos 'ita disposuit, ut peditum auxilia, quæ octo millia erant, mediam aciem firmarent; equitum tria millia cornibus affunderentur: legiones pro vallo stetere, ingens victoriæ decus, citra Romanum sanguinem bellanti,' &c.

dem utraque[8] acie arma: crebris interrogationibus notum pugnæ signum: permixta vexilla,[l] ut quisque globus, capta ex hostibus, huc vel illuc raptabat. Urgebatur maxime septima[m] legio, nuper a Galba[n] conscripta. Occisi sex primorum ordinum Centuriones:[o] abrepta quædam signa: ipsam aquilam[p] Atilius Verus, primipili Centurio,[q] multa cum hostium strage, et ad extremum moriens, servaverat.

genus tela utroque exercitu: crebris inquisitionibus compertum prælii signum: promiscua passim signa, ut quisque manipulus, rapta ea *ex hostibus huc vel illuc abstrahebat. Septima legio, quam nuper Galba delegerat, maxime premebatur. Interfecti centuriones sex primorum ordinum, capta quædam vexilla. Ipsam Aquilam Atilius Verus, centurio primipili, non sine maxima hostium cæde, postremo* ipse *vitam amittens, defenderat.*

illis.—Rursus consuetudine Taciti congruens magis. *Ernest.*—8 Sic bene Mss. Flor. Agr. Reg. editio princeps et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. *eademque acie.* Inde Puteolanus aliique *eademque utraque acie.* Brotier.

NOTÆ

[l] *Permixta vexilla*] Non quod sub illis promiscue pugnarent, sed quia capta, et huc atque illuc abrepta, permiscebantur invicem.

[m] *Septima*] Urgebatur forte, quia nova seu nuper conscripta; et quia patenti campo stetit in acie, adversus vetustum militem.

[n] *Nuper a Galba*] Delecta fuerat a Galba in Hispania, dum assereret sibi imperium et orbem, adversus Neronem. Quare et hæc legio *septima Galbiana* dicta est, quæ cum principe in urbem advecta, statim remissa est in Pannoniam, quo fato tunc aut consilio incertum.

Huic datus est legatus Antonius Primus, qui, occiso Galba, se ducem Othoni obtulit, sed spretus, nullo usu fuit bello Othoniano.

Sed ille postea, rursus exardente motu civili, columen partium Flavianarum fuit, cum hac ipsa legione, quæ et *Hispana* supra vocatur: quia scil. conscripta in Hispania erat.

[o] *Sex primorum ordinum Centuriones*] Puto, illi fuerunt centuriones primæ cohortis: quia, scil. hi tutabantur aquilam; ideo in ipsos summa vis hostium incubuit. Et in eo summum flagitium aut decus, si abriperetur aquila, aut servaretur, si signa primorum ordinum abstraherentur: quod hic factum describit Tacitus.

[p] *Aquilam*] Non quod aquilam ferret primipilus; sed ipse aquilam et aquiliferum tuebatur cum suis manipularibus; ideoque eligebatur notæ et conspicuæ virtutis primipili centurio. Aquila rapta, simul et profligata videbatur universa legio: etsi non clades, at saltem summum probrum et militiæ flagitium fuit.

[q] *Primipili Centurio*] Hic unus, et princeps *sex primorum centurionum.* Hic servavit aquilam, sed periit, cum decore tamen; sicque moriens, in sinu ac toto splendore gloriæ se sepeliisse videbatur.

23. Sustinuit labantem[1] aciem Antonius,[r] accitis Prætorianis ;[s] qui, ubi excepere pugnam, pellunt hostem, dein pelluntur.[t] Namque Vitelliani tormenta in aggerem viæ

Sustentat Antonius nutantem aciem, accersitis prætorianis; qui ubi capessere prælium, fundunt hostem, dein funduntur. Quippe Vitelliani disposuerant machinas

1 Sic bene Mss. Reg. Corb. Agr. editio princeps et recentiores. Mss. Harl.

NOTÆ

[r] *Sustinuit labantem aciem Antonius*] Sæpe legitur *labentem:* at Tacito familiarius puto, *labantem.* Sic Ann. lib. II. 26. 'nec dubium habebatur, labare hostes :' Hist. lib. I. 'Postquam vulgatum erat, labare Germanici exercitus fidem.'

Et lib. v. 'Fluitantem labantemque militem eminus fodiebant.' *Pichena.*

Labentem] Restitui velim, *labantem*, pro genio Taciti.

[s] *Accitis Prætorianis*] An iidem illi cum *vexillo,* quod tertianis prope assistebat a dextro latere? Forte isti hi in subsidiis erant, quibus pro necessitate dux uteretur in prælio.

Puto tamen intelligi de illo vexillo prætoriano, quod in acie ordinatum erat, haud procul a legione septima Galbiana, quæ tantopere vexata ac proturbata est hocce prælio.

Accitis prætorianis] Vexillum illud *cohortem* vocat interpres Gall. sed distinguendum inter *cohortem* et *vexillum.* Plures cohortes erant sub uno vexillo eximio, quod instar aquilæ esset; et præcipue cohortes prætorianorum. Nam illi etiam in urbe non habuerunt aquilam.

Et si quando traherentur procul ad bella, ut hoc loco, debuerunt cohortes decem prætorianorum merere, aut certe magna earum pars, sub uno vexillo insigni.

Et certe etiam cum vexillarii legionum abstraherentur a suis legionibus, plures cohortes aut certe plures numeri merebant sub uno vexillo, quod ipsis instar aquilæ esset, et quod haberet nomen legionis, a qua vexillarii isti detracti erant.

Et hoc loco, si sedulo advertis, *vexillum* illud prætorianum longe validius fuit, quam una *cohors.* Quippe 'sustinuit labantem aciem,' et quidem adversus legionem victricem, et eam impulit.

Et cum rursus *pelluntur* prætoriani, id non tam vi legionis oppositæ factum, quam balistæ eximiæ, quæ *hostilem aciem* late *proruebat.* Itaque distinguendum fuit *vexillum* illud a *cohorte:* sub illo vexillo haud dubie multæ cohortes merebant.

[t] *Dein pelluntur*] Pelluntur, quia 'Vitelliani tormenta in aggerem viæ contulerunt, ut tela vacuo atque aperto excuterentur ;' nempe, qua parte steterant septimani, dein et prætoriani, qui prælium exceperant in aperto.

At *primo*, seu antea, illa tela, ob tenebras noctis dispersa, et arbustis sine noxa Flavianorum illisa erant. Nunc melius consulentes Vitelliani, *in aperto* excutiunt tela, et præcipue balista quintædecimæ legionis, Flavianorum aciem proturbabat, nisi duo milites Flaviani vincla talis machinæ abscidissent.

contulerant, ut tela vacuo atque aperto[u] excuterentur, dispersa primo et arbustis, sine hostium noxa, illisa. Magnitudine eximia[v] quintædecimæ[2] legionis balista, ingentibus saxis hostilem aciem proruebat, lateque cladem intulissent,[3] ni duo milites,[w] præclarum facinus ausi, arreptis[4] e strage scutis[x] ignorati,[y] vincla ac libramenta tormentorum[5][z] absci-

per limitem itineris, ut missilia emitterentur libero et patenti campo ; *quæ tamen initio sparsa temere, et arboribus sine hostium damno illidebantur. Balista legionis quintædecimæ insignis magnitudinis, aciem hostium immanibus saxis proturbabat, et late stragem inferebat ; nisi duo milites eximium facinus aggressi, captis e strue occisorum clypeis, incogniti abrupissent funes et libramenta machinarum : statim*

Bodl. Jes. et Puteolanus, *labentem*, [et sic Gronovius.] *Brotier.*—2 Sic bene Lipsius, Pichena et recentiores. In Mss. et veteribus editionibus, *quartædecimæ legionis*. Mendose quidem, cum quartadecima legio tunc esset in Britannia, in quam fuerat transvecta, ut vidimus supra Hist. II. 66. et 86. Forte quibusdam videbitur potius emendandum, *sextædecimæ*, quod facilis sit error in numeris XIV. et XVI. At præterquam quod veteres scriberent XIIII. non vero XIV. balista illa sane occupavit aggerem viæ, ac proinde mediam aciem, in qua stabant quintadecimani. Contra sextadecimani erant in lævo cornu. *Idem.*—3 Brotierus cum ceteris fere edd. *intulisset :* at bene Bipont. *intulissent ;* scil. milites. Bipont. etiam ante *late* punctum minus locant. *Oberl.*—4 Budens. *ereptis.*—5 Lipsius emendatum vellet, *tormento tum ;* aut superius corrigebat, *balistæ .... proruebant.* At nihil mutandum, cum, præter balistam, plura fuerint tormenta, quorum vincla abscindi potuerunt. *Brotier.*

NOTÆ

[u] *Vacuo atque aperto*] Nempe in limite et aggere viæ.

[v] *Magnitudine eximia .... balista*] Vegetius IV. 22. 'Balista funibus nervinis cordisque tenditur, quæ quanto prolixiora brachiola, tanto spicula longius emittit ; et si juxta artem mechanicam temperetur, et ab exercitatis hominibus, qui mensuram ejus ante collegerint, dirigatur, penetrat quodcumque percusserit.'

Ictus balistæ magnam valli partem, in castris ad Cremonam dejecit. *Savilius.*

[w] *Ni duo milites*] Forte hi ipsi *prætoriani* erant, qui balistis divexati ac profligati, et quorum præcipue res agebatur in hoc prælio. Nam occiso principe antea, et nunc exauctorati, omnem ignominiam consumserant, ni vincerent.

Infra : 'Vos, nisi vincitis, pagani, quis alius Imperator, quæ castra alia excipient ?.... nam ignominiam consumsistis.' Et hoc sibi decus vindicare maxime debuerunt prætoriani, nobiliore etiam militia præfulgentes.

[x] *Arreptis e strage scutis*] Cur e strage ? num et ipsi habebant scuta sua ? Puto, e strage hostili arripuere scuta ipsorum hostium, ne, suis usi, agnoscerentur. Forte, quia scutis ipsorum cohortis suæ titulus inscriptus erat, aut ducis.

Et certe solebant milites clypeis inscribere nomina Imperatorum, centurionum, et etiam sua ; ne forte, depositis aliquando armis in unum lo-

dissent: statim confossi[6] sunt, eoque intercidere nomina: de facto haud ambigitur. Neutro inclinaverat[7] fortuna, donec adulta nocte, luna surgens[a] ostenderet[b] acies falleretque.

obtruncati sunt, ideoque intercepta vocabula: de facinore nequaquam dubitatur. In neutram partem propendebat fortuna, donec provecta nocte, luna exoriens monstra-

—6 Ed. pr. vitiose *ignoranti*, et *confessi*. Oberl.—7 Sic bene Mss. Flor. Reg. Corb. editio princeps, Rhenanus et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *inclinata*. Margini Ms. Bodl. additum, *inclinaverat*. Brotier.

NOTÆ

cum, fraus aut error contingeret in iis recipiendis, teste Lipsio in milit. Rom.

Scutis] Quippe nomina in scuto scripta. Quintil. decl. 3. 'Vides munitum gladio latus, loricam ferro asperam, clausam galea faciem, et ad terrorem belli cristas minantes, inscriptum in scuto C. Marii nomen.'

[y] *Ignorati*] Discrimen adverte inter τὸ *ignorati* et *incogniti*. Non erant *incogniti* præcise, nempe si quis sedulo adverteret, nec essent tenebræ; et ut se mutuo agnoscebant qui machinas curabant, ita hosce ut novos et alienos non ignorassent. Sed erant *ignorati*, partim ob tenebras, et partim ob arrepta *e strage* similia Vitellianis *scuta*.

[z] *Tormentorum*] Sic vocantur in plurali *tormenta* et *machinæ*, licet unica esset balista, vel pro genio linguæ, vel quia pluribus instrumentis constabat machina hæc. Forte et eodem loco dispositi onagri, qui pro more decem erant in qualibet legione, pro numero scil. decem cohortium.

Tormentorum] Vult Lipsius, *tormento tum*: frustra. Certe unius machinæ, unius *tormenti* libramenta absciderunt, nempe *balistæ* eximiæ, quæ *quintædecimæ legionis* fuit.

Sed sic dicit, vel quia multiplicis artis et ingenii balista hæc, et veluti multiplex machina fuit, quæque multa comprehenderet tormenta, quibus libraretur: vel quia sic loquendi usus invaluerat; nec ad tales minutias attendit Tac. de sensu gravi prægnantique longe maxime anxius.

[a] *Luna surgens*] Epitome Dionis variat nonnihil Taciti descriptionem; 'Luna eclipsim passa augebat terrorem, non tam quod obscuraretur, (quanquam et hoc territis incutiat metum,) sed quod sanguinea, nigra, aliisque horrendis coloribus suffusa appareret.' *Savil.*

Ne fidas omnino Dioni aut Zonaræ, Græculis auctoribus, qui prodigia in miraculum et fabulas composita, intempestiva augent facundia, suumque ingenium, et sæpe negligentiam, rebus Rom. immiscent, a dignitate historiæ et a rei veritate sæpe degeneres. Quasi vero *luna* tum *eclipsim passa* sit, refragantibus scil. quotquot sunt, historicis Latinis. Talia fabularum inania Græcis relinquenda.

[b] *Ostenderet*] Ostendebat utramque aciem; sed ita Flavianos ostendebat, ut faveret, et ita Vitellianis collucebat, ut falleret.

Sed Flavianis æquior a tergo: hinc majores equorum virorumque[8] umbræ, et falso,[9] ut in corpora,[10] ictu,[11c] tela hostium citra cadebant: Vitelliani adverso lumine[d] collucentes,[e] velut ex occulto[f] jaculantibus, incauti[12] offerebantur.

ret agmina, deciperetque. Sed Flavianis favorabilior a tergo; hinc ampliores umbræ equorum hominumque, et irrita destinatione, in eas, velut in corpora, pila hostium citra scopum labebantur: Vitelliani opposita luce in faciem splendentes, velut ex abdito tela mittentibus hostibus, improvidi, objiciebantur.

—8 Ms. Ryckii *virorum equorumque*.—9 Bene Mss. Puteolanus et recentiores, *falso*. Male editio princeps, *falsæ*. Brotier.—10 Recte Ms. Corb. editio princeps et recentiores, *corpora*. In Mss. Harl. Jes. Guelf. et intermediis editionibus, *corpore*. Secunda manu emendatum in Ms. Harl. *corpora*. Idem.—11 Pro *ictu* mallet Acidalius, *jactu*. At *ictu* dixit quoque Lucanus, III. 469.—12 Editio princeps perperam omisit, *incauti*. Brotier.

NOTÆ

[c] *Falso, ut in corpora, ictu*] Sic Plutarchus in pugna Pompeii cum Mithridate: 'Aggressi eos Romani sunt, lunam a tergo habentes: qua inclinante in occasum, umbræ corporum anterius productæ hostibus incurrebant, qui parum exacte intervallum hac causa discernere potuerunt. Sed tanquam jam in manibus et intra tela essent, hastis temere emissis, neminem attigerunt.'

Florus paulo aliter narrat, nec rem cepisse visus est, de illapsa pugna: 'Nocturna ea dimicatio fuit, et luna in partibus: quippe quasi commilitans, cum a tergo hostibus, a facie Romanis se præbuisset, Pontici per errorem, longius cadentes umbras suas, quasi hostium corpora petebant.'

Quod sic emendo: *cum a tergo Romanis, a facie hostibus se præbuisset: Pontici per errorem longius cadentes umbras,* (voculam illam, *suas*, expungimus,) *quasi hostium corpora petebant.* Sane ratio ipsa vult. *Lipsius.*

Sive ceperit Florus mentem auctorum, sive non, sic tamen scripsisse videtur, ut habemus, hoc sensu: Cum luna Ponticis a tergo esset, et a facie Romanis, Pontici longius cadentes umbras suas, quasi hostium corpora, petebant: in quo error. Per τὸ *suas*, satis exprimit Florus, quid voluerit; scil. cum Pontici lunam haberent a tergo: ideo longius cadebant ipsorum umbræ, et fallebantur suis umbris. Et Romani cum haberent eam in facie, umbris suis non decepti, immo et umbris hostium forte quandoque minus delusi, quam qui a tergo lucem haberent. Utrimque pugnant suæ rationes. Hoc nostro loco, cum Vitelliani haberent lunam a facie, sic Flavianorum umbræ ipsis longiores occurrebant, unde error Vitellianorum: quod potuit etiam et fallere Flavianos, ita ut et umbris suis longioribus, falli ipsorum oculi aliquatenus, et deludi etiam possent. Attamen certe æquior a tergo fuit luna. Vim nimiam Floro infert Lipsius, cum expungit vocem, *suas*, ex qua colligitur mens auctoris, et unde clarissime patet, sic scripsisse Florum, et voluisse. In quo haud dubie hallucinatus est auctor ille, ut et multis aliis locis.

[d] *Adverso lumine*] Id est, contrario et opposito lumine: nam a facie Vi-

24. Igitur Antonius, ubi noscere suos noscique poterat, alios pudore et probris, multos laude et hortatu, omnes spe promissisque accendens, 'cur rursum[g] sumsissent[1] arma?' Pannonicas legiones interrogabat:[h] 'illos esse campos, in

Itaque Antonius, postquam potuit suos agnoscere et agnosci, alios incitans *pudore ac probris, plerosque honore et hortatione, universos spe promissionibusque incendens,* obtestatur; cur rursus cepissent arma? *admonebat Pannonicæ exercitus:*

1 [Brotierus cum Gronovio et Ryckio habent] *cur rari sumsissent arma.* In Mss. Corb. *cur nam sumsissent arma.* Ceteri Mss. et libri omnes editi, *cur rari, &c.* Optime Lipsius tentabat, *cur resumsissent arma.* Id sensus, id historia clamat. Tentat Ferretus, *cur rursus sumsissent, &c.* Nec male. At sæpe Tacitus usurpat, *arma, militiam resumere.* Bene Davanzati, 'perche avessero ripreso l'armi?' Sic optimi quique interpretes. *Brotier.* Ferretti doctissimi viri notavere.

NOTÆ

tellianis luna, seu in faciem; a tergo vero Flavianis collucebat.

[e] *Collucentes*] Corpora equorum hominumque *adverso lumine* collucebant in acie Vitelliana: sic scil. conspicui Vitelliani hostibus, qui velut ex occulto, in eos jacula emittebant; prætorquam, quod eorum facies et oculi, lumine illo adverso perstringebantur; et sic minus apti erant vibrandis telis, certoque designandis ictibus.

[f] *Ex occulto*] Nempe, *velut* in occulto, et *ex occulto* certabant Flaviani, ut qui a tergo lumen haberent ac retinerent, seque suis umbris velut occultarent; et ob lumen illud malignum et iniquum Vitellianis: ideo Vitelliani, *velut ex occulto,* missis ab hoste jaculis *incauti offerebantur.*

[g] *Cur rursum*] Pro *rursum* vel *rursus* sæpe legitur *rari:* id est, vel quia multi occisi erant præcedenti prælio, vel quia noctu et ut inter tenebras disjecti. Infra: 'rariore Vitellianorum acie, ut quos nullo rectore,' &c. et quia pro libito dispositi apud signa, ideo minus frequentes erant. Sed tamen mallem, *cur resumsissent arma,* vel *cur rursus sumsissent arma,* ut jam

Cur rursus sumsissent arma] Melior faciliorque sensus: 'Pannonicas legiones interrogabat,' cur resumsissent arma, addebatque, 'illos esse campos,' &c.

Cur resumsissent arma] Recte: sic l. II. c. 44. 'Sive finis bello venisset, seu resumere arma mallent:' et infra 67. 'tum resumta militia, robur Flavianarum partium fuere,' prætoriani scil.

Cur rari] Habet lectio hæc suum sensum: nempe, cur pauci astarent in acie? cur laxi ordines, cur non densi ac conferti? Sed puto, hoc non agitur ibi. Alii legunt: *cur rursus sumsissent arma?* forte *cur rursum;* sed melius et brevius, *cur resumsissent arma?*

[h] *Interrogabat*] Forte non suo loco vox. Attamen id genio Taciti condonemus; ita ut ad duo disparata referatur eadem vox, *interrogabat;* nempe ad universos milites, nam eos omnes simul *interrogat, cur rari,* aut *cur rursus, &c.* et ad *Pannonicas legiones,* quas tamen potius obtestatur, *illos esse campos.*

quibus abolere labem prioris[i] ignominiæ, ubi reciperare gloriam possent.' Tum ad Mœsicos conversus, 'principes[j] auctoresque belli' ciebat:[k] 'frustra minis et verbis provocatos Vitellianos, si manus eorum oculosque non tolerarent.'[2] Hæc, ut quosque accesserat: plura ad tertianos, veterum recentiumque[l] admonens: ut 'sub M. Antonio[m] Parthos,[a] sub Corbulone Armenios,[n] nuper Sarmatas pepulissent.' Mox infensius[3] [o] Prætorianis: 'Vos,' inquit, 'nisi vincitis, pagani,[p] quis alius Imperator, quæ castra alia[q] ex-

illam esse planitiem, in qua obliterare maculam prioris flagitii, ubi instaurare *partium* decus possent. *Tum vertens se ad Mœsicos*, primos motores suasoresque belli *appellabat;* frustra minis jactantiaque verborum lacessitos Vitellianos, si vim eorum aspectumque non sustineant. *Hæc, ut singulos adierat; plura ad tertianos, antiqua novaque memorans: ut* fudissent *olim* Parthos sub Marco Antonio, sub Corbulone Armenios, proxime Sarmatas. *Dein infestus prætorianis:* Vos, *inquit*, nisi superatis, Quirites, quis alius princeps *vos* reci-

emendationi Bipont. accedunt.—2 Vulgo legitur *tolerent*. Melius, *tolerarent*, ut jam monuit Cl. Ernestus. Prius præcessit, *possent*. Idem.—3 Edd. habent *infensus*, et sic Ryckius et Brotier. J. F. Gronovius mallet, *infensius*, quod probat Ernestus, et recipiunt Bipont.

NOTÆ

[i] *Prioris*] Prælii, scil. Bedriacensis.

[j] *Principes*] Quia primi transierant in partes Vespasiani, initio facto a tertianis.

[k] *Ciebat*] Appellabat, incitabat, provocabat.

[l] *Veterum recentiumque*] 'Ut sub M. Antonio Parthos' vicissent: hæc vetera, nempe abhinc centum annis, et amplius. 'Ut sub Corbulone Armenios,' &c. hæc nova, aut certe non admodum vetusta, nempe imperante nuper Nerone.

[m] *Sub M. Antonio*] Lapsis supra centum tribus aut quatuor annis: idque eodem modo de legione intelligendum, ut jureconsultus de nave dicit, quæ per partes refecta toties, ut decursu temporis, nihil ex prima remanserit, eadem tamen intelligitur navis. *Savilius.*

Ita ut eadem sit navis, aut legio, non quidem physice, ut distinguunt, sed moraliter, seu judicio hominum, qui sic æstimant aut loquuntur.

[a] *Parthos*] Puto, cum Ventidio duce Pacorum filium Orodis regum regis occidit Antonius, felicior bello et ductu legatorum, quam suo.

[n] *Armenios*] Non omnes quidem: nam ambigui Armenii inter Parthos Romanosque. Sed vicit Corbulo Armenios qui Parthis seu Regi Tiridati favebant. Et simul ille Armenios ad obsequium, et Parthos ad reverentiam Neroni exhibendam compulit.

[o] *Infensius*] Ne accipias, quasi proprie irasceretur prætorianis: eos alloquitur, hortaturque, quasi infensus aut indignabundus, comparate nempe ad alios milites: et certe prætoriani illi, ira et animis longe magis exardere debuerunt, ut vincerent, et ut ignominiam eluerent præsenti victoria.

[p] *Pagani*] Nempe quia exauctorati

cipient? Illic signa[r] armaque vestra sunt, et mors victis:[s]

piet, quæ alia castra? Illic vexilla et arma vestra sunt, et certum exitium

NOTÆ

a Vitellio, et sic manebant *pagani*, nisi vincerent. *Pagani*, id est, armorum bellorumque in perpetuum expertes. Sic olim velut per contumeliam, eos *Quirites* vocabant, quasi eo ipso exauctorati essent milites, et quidem cum flagitio.

[q] *Quæ castra alia*] Non intelligit prætoriana castra hic præcise, quæ tamen maximo ardore recuperare cuperent vetusti illi prætoriani; et quorum cupidine neglexisse victoriam, eaque causa Bedriacensi prælio profligatos esse, refert Dio. An vere, dubitem.

Hic igitur intelligit Antonius, seu Tacitus *castra* quæcumque indistincte, sed præcipue et proxime, *castra* hæc præsentia Flavianorum.

Cum dicit, *illic signa armaque vestra sunt*, respicere videtur ad castra prætoriana. Sed tamen jam nunc signa prætorianorum, veluti translata ad Vespasianum, et in ejus castra. Et se jam illius quasi prætorianos seu custodes jactant, et eam sibi militiam, infra l. IV. ex Muciano ac Domitiano, licet renuentibus aut dissimulantibus, rapiunt. Sic c. 46. 'Prætorianam militiam repetebant a Vitellio dimissi, pro Vespasiano congregati,' &c. Quod et illis statim concessum, quia victoribus et ferociter agitantibus fere negari non potuit.

Quæ castra] Non prætoriana castra, ex quibus missi, exauctorati, et per ignominiam pulsi estis; non castra Vitellianorum, utpote infensorum; non etiam castra Flavianorum, si per vos et vobiscum vincuntur.

Infra 84. in oppugnatione castrorum prætorianorum: 'Ergo intentius victores, præcipuo veterum cohortium [prætorianarum] studio, cuncta validissimarum urbium excidiis reperta, &c. admovent, &c. illam patriam, illos penates,' &c.

[r] *Illic signa*] Apud Vitellianos, 'signa armaque vestra sunt,' et illa resumitis, si vincitis. At mors certa vobis et parata, si vincimini, utpote qui omnem ignominiam jam consumsistis, et quibus nulla jam veniæ aut misericordiæ spes relicta est.

Ob cædem Galbæ ignominiosi prætoriani, dein et victi, exauctoratique a Vitellio; sic ignominiam omnem consumserant, si rursus vincerentur a Vitellio.

Illic signa armaque vestra] Id ambigue dictum: quasi ostendit illis utraque castra, et Flavianorum, et Vitellianorum. *Quæ castra alia* post Flavianos *vos excipient*, nisi castra legionesque Vitellianas expugnatis?

Illic, in castris nempe Vitellianis, *signa* prætoriana *armaque vestra sunt*, quibus, vos exauctorati, spoliati estis; quæ *signa*, quæ *arma*, nisi vincendo, reciperare non potestis. Illic *et mors victis*.

[s] *Mors victis*] Quia nulla jam ignominia inuri aut infligi illis pœna potuit, nisi mors. Jam a Vitellio exauctorati per culpam ac flagitium erant, ob trucidatum Galbam; jam igitur et a Vitellio, adversus quem rebellarunt, quid sperent, nisi supplicium ultimum, nisi vincant?

Notæ ignominiæ leviores erant flagitiosi militis pœnæ, quibus semel consumtis, quid supererat, nisi mors victis?

nam ignominiam consumsistis.'[t] Undique clamor: et orientem solem (ita in Syria mos est)[u] tertiani salutavere.[o]

pulsis: quippe flagitium omne exhausistis. *Passim acclamatio; et tertiani orientem solem (ita fieri in Syria solet) adoravere.*

NOTÆ

[t] *Nam ignominiam consumsistis*] Simile illud Curtii, l. vi. 'Scit eos, qui misericordiam consumserunt, amplius sperare non posse.' *Lipsius.*

Nam ignominiam] Non intelligit proprie *ignominiam* cladis, sed majus flagitium, scil. occisi principis, et mox rebellionis adversus victorem Vitellium, qui jam pepercerat prætorianis, nec amplius eis parcere poterat.

Consumsistis] Semel exauctorati, jam non potestis exauctorari, superest occidi: jam vos omnem ignominiam militarem subiistis.

[u] *Solem (ita in Syria mos est)*] Nam hæc legio e Syria deducta, ubi sub Corbulone militaverat. At de more ipso Herodianus l. iv. de Parthis, qui pugnam inituri orto jam sole: 'Cum Solem,' inquit, 'salutassent Barbari, ut ipsis mos est, maximo ululatu clamitantes, Romanos invaserunt.'

Sed observo amplius: non solum Syros aut Orientales Soli cultum hunc detulisse, sed gentium plerasque. Plato l. x. de Legibus: 'Oriente sole et luna, iisdemque occidentibus, in terram inclinationes et adorationes sunt Græcorum, omniumque Barbarorum.'

Ipsis Romanis receptum, in precando verti ad Orientem. Hyginus de Limitibus: 'Antiqui architecti in Occidentem templa recte spectare scripserunt: postea placuit omnem religionem eo convertere, ex qua parte cœli terra illuminabatur.'

Isidorus l. xv. templa ita structa ait, 'ut qui consuleret ac deprecaretur, rectum aspiceret Orientem.'

Latinus Pacatus in Panegyrico ad Theodosium: 'Nam ut divinis rebus operantes, in eam cœli plagam ora convertimus, a qua lucis exordium est.'

Nec Christiani abhorruerunt. Tertullianus apolog. c. 16. 'Alii plane humanius et verisimilius, Solem credunt Deum nostrum. Suspicio inde, quod innotuerit, nos ad Orientis regionem precari. Sed plerique vestrum, affectione aliquando et cœlestia adorandi, ad solis ortum labia vibratis.' *Lipsius.*

[o] *Orientem solem....salutavere*] Forte instinctu, exemplo et æmulatu ipsius naturæ, quæ Solem veluti rerum patrem ac principem ultro veneratur. Plinius ii. 6. Solem 'mundi esse totius animum, ac planius mentem, hunc principale naturæ regimen ac Numen credere decet, opera ejus æstimantes.' Idem xvi. 24. ubi de Palmis: 'sed omnium folia quotidie ad solem oscitant, interiores partes tepefieri volentia.' Et l. xviii. 14. de Lupino: 'Primum omnium cum Sole quotidie circumagitur, horasque agricolis etiam nubilo demonstrat.' Idem l. xviii. 27. 'Dedi ecce tibi herbas horarum indices: et ut ne sole quidem oculos tuos a terra avoces, Heliotropium ac Lupinum circumaguntur cum illo.' Quid aurum et cetera metalla? quid lapilli, gemmæ, ac margaritæ? num Numen Solis agnoscunt? num totam majestatem sideris referunt? Sic ipsos Elephantes venerari Solem orientem solere perhibent. Plut. de Industria animal. 'Juba Rex Elephantos supplices esse Diis immortalibus tradit; quippe qui suopte ingenio et mari lustrentur, et surgentem Solem ado-

25. Vagus[v] inde, an[1] consilio Ducis[w] subditus rumor,[x]

Hinc incertus rumor, dubium, *an astu ducis compositus sit*, adventasse Mucia-

1 Sic bene Mss. Flor. Corb. editio princeps, Pichena et recentiores. In

NOTÆ

rent proni, promuscide, velut manu, in cœlum sublata: unde carissimum Diis animal esse constat, vel Ptolemæi Philopatoris testimonio.'

Forte etiam sic salutavere, quia in finibus suis oriri Solem rebantur Persæ veteres. Sic apud Curtium Darius Rex: 'Precor vos per Deos patrios, æternumque Ignem, qui præfertur altaribus, fulgoremque Solis, intra fines regni mei orientis.....Ite alacres,' &c.

Forte ideo, Persæ Parthique, tantum orto sole, et *dato die*, ut habet Tacitus, prœlia incipiebant; nec ante solis ortum, signum pugnæ dari licuit, quod testatur Curtius l. III. 'Patrio more Persarum, quod traditum est, orto sole, demum procedente die, et jam illustri, signum e tabernaculo Regis buccina dabatur. Super tabernaculum, unde omnibus conspici posset, imago Solis chrystallo inclusa fulgebat. Ignis quem ipsi sacrum et æternum vocabant, argenteis altaribus præferebatur.'

Advertere licet, fuisse hujus moris aliam rationem majoris momenti, nempe ut sagittas, (nam totus Oriens, ut habet Plinius, calamis certabat,) ictu certo, in hostem destinarent: quippe præcipua vis equitum ἱπποτοξοτῶν in sagittis, quæ nocte aut luce dubia inutiles forent.

Quomodo autem fugientes Parthi tamen ferirent hostem, nondum forte satis intellectum. Sic autem agebant: Fugientes laxis habenis, invertebant se resupina facie in tergum equi, ita ut retro inflexo et resupino etiam arcu, ut et corpore, certo contuerentur confoderentque sagittis hostes avidius insequentes. Quare supra Ann. maxime vetabat Corbulo, ne regem Tiridatem et fugaces Parthos insequerentur: nam et sic stationem et ordinem turbabant Romani, dein amoti ac disjecti, statim telis fugientium aut redeuntium hostium misere configebantur, subitas quippe tergi frontisque vices.

Ea causa forte, et eo respectu, qui nondum animis exolevit, etiam hodie ter in die Persæ in præcipuis urbibus imperii, et ubi summi duces et præfecti provinciarum commorantur, e podio Meniano salutant Solem concentu musico omnis generis instrumentorum, et præcipue symphoniacarum buccinarum, quarum clangor usque ad tres aut quatuor leucas pertingit. Nempe fit ille concentus circa ortum solis, circa meridiem, dein et cum vergit ad occasum. Sic nunc Solem non adorant ut Numen; attamen sic venerari adhuc in eo Naturæ ac Numinis majestatem videntur.

Salutavere] Salutavere Solem orientem, forte simul et adoravere. Qui, puto, mos desumtus a veteribus Persis, qui unum Deum Solem coluere magno prætextu. Et toto Oriente imperavere olim Persarum reges.

[v] *Vagus*] Nullo certo auctore traditus, sparsus, vulgatus.

[w] *Ducis*] Antonii nempe, qui temporum callidissimus, et δραστήριος ἀνήρ.

[x] *Subditus rumor*] Nempe per utramque aciem. Et ipsi Flaviani feliciter decepti, forte non sine arte ducis, talem rumorem fingentis aut

'advenisse Mucianum; exercitus[2] invicem salutasse:' gradum inferunt,[3] quasi recentibus auxiliis aucti; rariore jam Vitellianorum acie, ut quos, nullo rectore, suus quemque impetus vel pavor contraheret[y] diduceretve.[4] Postquam impulsos[5][z] sensit Antonius, denso agmine[a] obturbabat:[6] laxati ordines abrumpuntur: nec restitui quivere, impedientibus vehiculis[b] tormentisque. Per limitem viæ[c] sparguntur, consectandi festinatione, victores. Eo notabilior cædes fuit, quia filius patrem interfecit. Rem nominaque, auc-

num; et legiones mutuo salutem impertisse. Irrumpunt, *signa inferunt, veluti novis copiis firmati; infrequentiore jam Vitellianorum acie, ut quos, nullo Imperatore, suus quemque ardor vel metus conjungeret aut divideret. Ubi animadvertit Antonius disjectos* hostes, *confertis ordinibus* eos *exterret; rari ordines perfringuntur: nec restituere* aciem *potuerunt, prohibentibus curriculis et machinis. Victores effunduntur per aggerem viæ, prosequendi ardore. Eo insignitior strages fuit, quia filius occidit genitorem. Rem et vocabula memorabo, sicut scripsit Vip-*

Ms. Reg. *vagus inde a consilio.* Ms. Harl. et Puteolanus, *vagus inde consilio.* Sed in Ms. Harl. altera manu additum, *an.* Brotier.—2 Ms. Corb. *exercitum.* —3 Ms. Budens. *inferre.*—4 Ita Lipsius et recentiores ob ἀντίθεσιν. In Mss. et veteribus editionibus, *duceretve.*—5 [Acidalius et Ernestus pro vulg. *pulsos* mallent *perculsos;* quos sequitur Brotierus. Gronovius et Ryckius *pulsos.*] Rectius Bipont. *impulsos.* Primam syllabam ultima præcedentis vocis litera abstulit. *Oberl.*—6 Ita Mss. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *obturbat,* et sic etiam

NOTÆ

sustentantis. 'Itaque gradum inferunt, quasi recentibus auxiliis aucti' Flaviani; et Vitelliani sensim fatiscunt, impelluntur, atque consternantur.

[y] *Contraheret*] Pro impetu, vel pavore, firmabant contrahebantque seu densabant ordines, vel diducebant laxabantve: et laxati ordines facilius perrumpebantur.

[z] *Impulsos*] Intellige *perculsos*, proturbatos, trepidantes, et jam fere consternatos cedentesque: nondum enim fusi illi aut fugati.

[a] *Denso agmine*] Sic validius proturbantur abrumpunturque laxi ordines; sic facilius perrumpitur *rarior acies* Vitellianorum.

[b] *Vehiculis*] Quæ *tormenta* deferebant, forte et arma. Nam sarcinæ et impedimenta legionum Vitellianarum, haud dubie reposita apud Cremonam in castris.

Vehiculis] Propriis ipsorum Vitellianorum vehiculis, non hostium.

[c] *Per limitem viæ*] Vertit Interpres Hispanus, 'Præter, seu extra limitem viæ sparguntur victores:' falso sensu. Facilius fuit insequi fugaces *per limitem viæ*, quam per campos infestos fossis agrestibus sementibusque, vel etiam dumis ac sepibus, vitibus, aut arbustis impeditos.

Et dixit: 'sparguntur,' quia alii propius alii eminus consectabantur hostes, ut par est in tanto agmine tantoque exercitu. *Per limitem* et *per aggerem viæ*, idem est.

tore Vipstano Messalla,[d] tradam. Julius Mansuetus, ex Hispania,[e] Rapaci legioni additus, impubem[7] filium domi liquerat: is mox adultus, inter septimanos[f] a Galba conscriptus, oblatum forte patrem et vulnere stratum, dum semianimem scrutatur, agnitus agnoscensque et exsanguem amplexus, voce flebili precabatur[g] 'piatos[8] [h] patris Manes,

sanius Messalla. Julius Mansuetus ortus *ex Hispania*, ac *Rapaci legioni ascriptus, domi reliquerat filium, nondum pubertatis annos ingressum. Dein cum puer increvisset, inter septimanos a Galba delectus, oblatum fortuito parentem et vulnere afflictum, dum semineccm excutit*, ipse *notus tum noscensque, et* eum *exanimem complexus, voce tristi rogabat*, propitios Manes parentis haberet, ac ne se

Ryckius.—7 Sic Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. Gronovius et recentiores. In Ms. Reg. et editionibus veteribus, *impuberem*, quod edidit defenditque Ryckius.—8 [Brotier. legit] precabatur *placatos:* et sic Mss. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. Puteolanus, Ernestus et Cl. Lallemand. In Ms. Flor. *platos*, supra additis duabus literis, *ca*. Editio princeps, Lipsius aliique multi, [cum Ryckio et Gronov.] *precabatur piatos.* In Mss. Corb. Agr. et in altero Ms. Flor. *precabatur ne piatos.* Unde forte scriptum fuit olim, *voce flebili Deos precabatur ne piatos patris manes, neve se ut parricidam aversarentur.* Brotier. Bipont. *piatos* recepere: malint tamen *impiatos* et *deprecabantur:*

NOTÆ

[d] *Vipstano Messalla*] Hic idem est qui juvenis ac nondum senatoriæ ætatis, et qui tribunus legionis *septimæ Claudianæ;* huic tamen, loco legati, tum præerat. Et haud dubie scripserat ille hanc historiam, aut certe commentarios, ut Sylla olim, Cæsar, Tiberius, Mucianus, et alii multi, etiam et fœminæ.

[e] *Ex Hispania*] Ex Hispania et in Hispania ortus ille, et *Hispaniensis* fuit, non tamen Hispanus, sed civis Rom. origine fuit; ut sic legioni Rom. ascribi posset: alioqui tantum inter socios merere potuit.

Sic Antonius Primus dicitur *Gallicanus* Suetonio, quia Tolosæ in Gallia natus, quamvis origine civis Rom. esset.

Sic et Vindex origine Gallus et Viennensis, et quia ascitus erat per se aut majores suos in civitatem Rom. ac deinde in senatum; ideo civis Rom. et senator, et legatus consularis fuit.

[f] *Septimanos*] Ideo forte *septima* hæc legio dicta, ut sic distingueretur a *sexta*, quæ vetus Hispaniæ præsidium.

[g] *Precabatur*] Rogabat ille, ut placatos seu propitios haberet *patris Manes*, et ne se *ut parricidam aversarentur.* Supple, Manes patris. Ita Livius l. III. ubi de Virginio, qui filiam occiderat: 'Orabat, ne quod scelus Appii Claudii esset, sibi attribuerent: neu se ut parricidam aversarentur.'

[h] *Piatos*] *Piatos*, seu propitios habere Manes patris, eo sensu precatur, nempe, ut se non tanquam *parricidam aversarentur.* Fuit crimen certe, fuit parricidium, sed quoad se, quoad filium, innoxium, et miseratione ac venia dignum: nam *id publicum esse facinus*, et se *unum militem* quid egisse?

neve se ut parricidam[i] aversarentur:[9] publicum id facinus; et unum militem quotam[j] civilium armorum partem?' simul attollere corpus, aperire humum, supremo erga parentem officio fungi. Advertere proximi, deinde plures: hinc per omnem aciem miraculum[k] et questus et sævissimi belli execratio:[l] nec eo segnius propinquos, affines, fratres trucidatos[10] spoliant: factum esse scelus loquuntur faciuntque.

26. Ut Cremonam venere, novum immensumque opus occurrit. Othoniano bello, Germanicus miles mœnibus Cremonensium[m] castra sua, castris vallum circumjecerat:

abominarentur ut parricidam: publicum id scelus; et unum militem quotam portionem *esse* bellorum civilium? *Eodemque tempore efferre corpus, effodere terram, patri justa persolvere* parat. *Videre* id *proximi* milites, *mox plures: hinc per omne agmen portentum* vulgatur, hinc *querimoniæ, atque immanissimi belli detestatio: nec eo minus cognatos affinesque et fratres occisos nudant: perpetratum esse facinus fatentur, et* tamen *perpetrant.*

Ubi Cremonam adventarunt, novus ingensque labor offertur. Othoniano bello, Germanicus exercitus munimenta sua adjecerat muris Cremonensium, et munimentis

scil. culpam.—9 Sic bene Ms. Flor. Pichena et recentiores. In aliis Mss. et editionibus veteribus, *adversarentur.* Brotier.—10 Ita vulgo Mss. et libri omnes editi. In Ms. Flor. *trucidati.* Inde frustra tentat Gronovius, *trucidant.* Probat tamen Cl. Ernestus. *Idem.*

NOTÆ

ipsum, *quotam civilium* facinorum *partem?* Non id parricidium, si recte advertatur, neque vel homicidium id vocari debere, si bellum et belli ratio, si fata et rabies bellorum civilium spectentur. Occidere fas juraque belli sinunt, et tunc non imputari debet homicidium, ut nec bello civili, parricidium.

[i] *Ut parricidam*] Similem civium rabiem descripserat jam olim Lucan. l. II. 'Non uni cuncta dabantur, Sed fecit sibi quisque nefas: semel omnia victor Jusserat, &c. Nati maduere paterno Sanguine: certatum est, cui cervix cæsa parentis Cederet: in fratrum ceciderunt præmia fratres.'

[j] *Quotam*] *Unum militem quotam* partem facinorum, criminum, ac parricidiorum, quæ bellis civilibus patrabantur?

[k] *Miraculum*] Admiratio velut ostenti, prodigii, ac monstri.

[l] *Execratio*] Execrantur scelus, fatentur esse crimen, et faciunt. 'Video meliora proboque, Deteriora sequor.' Ovid.

[m] *Mœnibus Cremonensium*] Mœnibus Cremonensium castra sua, castris vallum circumdederat miles; non quasi cingeret in orbem muros Cremonenses, sed tantum ex aliqua parte, muris castra illa circumposuerat. Quæ enim manus tanto tamque immenso spatio defendendo suffecissent?

Ea munimenta struxerat bello Othoniano Germanicus miles, ac deinde, ut puto, bello Flavianorum *rursus auxerat.* Et spatium va-

eaque munimenta rursus auxerat:[n] quorum aspectu hæsere victores, incertis Ducibus, quid juberent. Incipere oppugnationem, fessos per diem noctemque exercitu,[1] arduum, et, nullo juxta subsidio,[o] anceps: sin Bedriacum redirent, intolerandus tam longi itineris labor, et victoria ad irritum[p] revolvebatur: munire castra? id quoque, propinquis hostibus, formidolosum, ne dispersos, et opus molientes subita eruptione[2] turbarent. Quæ super cuncta terrebat ipsorum[3] miles, periculi quam moræ patientior: quippe ingrata, quæ tuta,[4] ex[5] temeritate spes: omnisque[6] cædes et vulnera et sanguis aviditate prædæ pensabantur.

fossam aggeremque circumdederat: eaque castra iterum extenderat seu firmarat: *quorum intuitu dubii stetere victores, ambiguis ducibus, quid imperarent. Difficile aggredi statim et oppugnare* castra, *fatigato per diem noctemque milite, periculosumque, nullo vicino præsidio: quod si Bedriacum reverterentur, importunus tam longæ viæ labor* visus, *et victoria incassum recidebat: firmare munimenta; id etiam, prope instantibus hostibus, metuendum, ne diductos, et vallum munientes operique intentos, repentina eruptione exterrerent.* Quin *et præter* ea *omnia, metum ducibus inferebat miles ipsorum, tolerantior discriminis quam cunctationis: quippe invisa, quæ tuta* erant, *et ex audacia spes; et cunctæ neces et plagæ et cruor cupiditate prædæ remunerabantur.*

1 Sic bene Mss. Harl. Bodl. Puteolanus et recentiores. In Ms. Jes. *fesso .... exercitum.* Mss. Flor. Reg. editio princeps, *fessos .... exercitum.* Ms. Agr. *fessos .... exercitus.* Ms. Corb. *fessum .... exercitum.* Brotier.—2 Budens. *ruptione.*—3 Ms. Agr. *super quæ cuncta terrebat ipse miles.*—4 Sic bene Mss. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. Male Ms. Corb. et editio princeps, *ingrata tutaque.* Brotier.—5 Sic optime Ms. Flor. editio princeps et recentiores. Sic quoque emendatum altera manu in Mss. Harl. Bodl. Antea, ut et Ms. Jes. ac Puteolanus, habebant, *et temeritate.* Inde in intermediis editionibus, *et ex temeritate.* Idem.—6 Mallet eruditus Petavius,

NOTÆ

cuum relictum erat inter muros oppidi et castra. Infra 29. 'Completur cæde quantum inter castra murosque vacui fuit:' quod non dici posset, si totum oppidum suis munimentis cinxissent.

Contra decus et morem militiæ foret, si suis in castris urbem, aut in urbe castra sua posuissent: id de castris æstivis inauditum.

[n] *Rursus auxerat*] Novis operibus et altitudine murorum, potius forte quam spatio aut ambitu.

[o] *Nullo juxta subsidio*] Non oppidum juxta, non castra habuere. Redire Bedriacum fessis grave; *munire castra*, id etiam *propinquis hostibus formidolosum.* Igitur ex temeritate spes; et cædes, vulnera, sanguis, aviditate prædæ, præ mora placebant; ideoque huc inclinavit Antonius, ultro præliorum avidus.

[p] *Victoria ad irritum*] Nam sic quasi retrocederent fugerentque victores ipsi, et virtus animusque redire potuit victis, si spatium daretur; nisi statim,

27. Huc inclinavit Antonius, 'cingique[q] vallum corona' jussit: primo sagittis saxisque eminus certabant, majore Flavianorum pernicie, in quos tela desuper librabantur: mox vallum portasque[r] legionibus attribuit, ut discretus labor fortes ignavosque distingueret, atque ipsa contentione decoris accenderentur. Proxima Bedriacensi viæ tertiani septimanique[s] sumsere: dexteriora valli[t] octava ac septima

Huc flexit Antonius, obsiderique munimenta *jussit. Primo sagittis et lapidibus eminus pugnabant, graviore Flavianorum damno, in quos pila desuper vibrabantur; dein assignavit munimenta et portas legionario militi, ut divisa oppugnatio strenuos segnesque discerneret,* et ut *ipsa æmulatione gloriæ stimularentur. Tertiani et septimani suscepere* loca *propinqua itineri Bedriacensi; octava ac septima Claudiana, dexteriora munimenti; ardor*

---

animusque cædes. Si quid mutandum foret, corrigendum, *animusque et cædes.* At nihil peccat vulgata scriptura. *Brotier.*

NOTÆ

expugnatis castris, ubi pretium laborum, victoria consummaretur.

[q] *Cingique*] Cingique obsidione castra Vitellianorum jussit, et undique simul oppugnari.

[r] *Portasque*] Intellige *portas* valli, seu castrorum Vitellianorum, non Cremonæ: quamvis certe porta aliqua castrorum responderet etiam alicui portæ Cremonensis oppidi, et eodem vocabulo esset, ut porta *Brixiana;* sic dicta, quia Brixiam, scilicet, hac porta commeabant oppidani.

Forte tertiani septimanique sinisteriora valli sumsere, ut *dexteriora* octava ac septima Claudiana. Tertiadecimani usque ad *Brixianam portam,* quæ forte decumana fuit, provecti sunt.

[s] *Tertiani septimanique*] Hi ipsi sunt, qui supra c. 21. vocantur 'tertia legio' et 'septima Galbiana.' Et hinc clare patet hoc loco 21. legendum esse: *Sistere tertiam legionem in ipso aggere viæ Postumiæ jubet, cui juncta a ævo septima Galbiana .... dein septima Claudiana .... dextro, octava per apertum limitem; mox tertia decima, &c.* *hic aquilarum signorumque ordo.*

Hæc acies legionum, hic ordo agminis, quem eundem ordinem in agmine et incessu etiam tenuerunt hæ legiones, cum ad obsidendam Cremonam seu castra Vitelliana properarent.

Hoc eodem ordine Antonius ipsis 'vallum' Vitellianorum corona cingendum, 'portasque attribuit.' Itaque 'proxima Bedriacensi viæ tertiani septimanique sumsere; dexteriora valli,' seu castrorum Vitellianorum, 'octava ac septima Claudiana; tertiadecimanos ad Brixianam portam impetus tulit.'

Nempe eo ipso ordine, quo locatæ in acie fuerant legiones, hæ incessere a prælio discedentes, et castra illa Cremonensia obsedere: nec facile statim mutatur ordo agminis in tanto rerum animorumque motu.

Et ut clare patet, legiones tertia septimaque, quæ primæ incedebant, *proxima Bedriacensi viæ,* seu ipsi campo quo hæ pugnarant, loca valli Vitelliani obsidenda suscepere; dein aliæ *dexteriora valli, tertiadecimani* ul-

Claudiana: tertiadecimanos ad Brixianam portam impetus[u] tulit. Paulum inde moræ,[v] dum e[1] proximis agris ligones, dolabras,[w] et alii falces,[2] scalasque convectant: tum, elatis

tertiadecimanos impulit ad portam Brixianam. Dein paulisper cunctati, dum afferunt e vicinis prædiis ligones, dolabras, et alii falces et scalas: tum erectis super

1 Pro *e* Budens. habet *et*.—2 Ms. Ryckii, *et falces, alii contos scalasque conv.* Sed τὸ *contos* deletum a manu secunda.

NOTÆ

teriora sumsere.

De vexillis Prætorianis ibi silet Tacitus, vel quia in subsidiis erant apud ducem, vel ob paucitatem illorum.

[t] *Dexteriora valli*] Scil. ingredientibus castra per *portam prætoriam*, quæ partes valli a dextra manu offerebantur, ea *dexteriora valli* appellat. Porta autem *prætoria* spectabat hostes ex more, et hic Flavianos respicere debuit; *decumana*, e contrario, *aversa* ab hoste erat.

Dexteriora valli] Erant quatuor portæ præcipuæ *valli* seu castrorum, *prætoria*, *decumana*, et *læva*, *dextraque;* et tota illa pars castrorum, quæ portam lævam dextramve respiciebat, pars dextra vel læva castrorum, appellabatur.

Ibi igitur *dexteriora valli*, est ea pars castrorum quæ ad portam dextram pertinebat.

Dexteriora valli] Sic pro *dextro*, *dexterius* dixere. Seuton. Domit. 17. ubi de interfectore Domitiani: 'Sinisteriore brachio, velut ægro, lanis fasciisque .... obvoluto,' &c.

[u] *Impetus*] Ne sumas, quasi impetu tantum, et quasi cæco instinctu illuc prorumperent; id jussu etiam ducis sic agebant, qui 'vallum portasque legionibus attribuit,' &c. Nam, eodem ordine oppugnant vallum, quo in acie steterant antea. Dicitur *impetus*, scil. quia longius quam ceteri obsessores invecti sunt.

[v] *Paulum inde moræ*] Ne sumas, quasi septimæ Claudianæ legionis ad Brixianam portam se conferentis impetus, causa moræ fuerit, quasi remotior esset illa porta. Τὸ *inde*, notat tempus, non locum: id est, Posteaquam disposita quælibet legio fuit in statione et opere, tum tantisper expectatum, dum e proximis prædiis ligones et cetera instrumenta necessaria obsidioni afferebantur.

[w] *Dolabras*] Dolabris muros subruebant. Livius XXI. 'Cum muros defensoribus nudasset, tum Annibal occasionem ratus, quingentos ferme Afros cum dolabris, ad subruendum ab imo murum mittit.' Distinctæ dolabræ a securibus. Livius XXVIII. 'Et aliis partibus, securibus dolabrisque cædebantur et refringebantur portæ.' Tac. c. 3. hoc lib. 'Num secures, dolabras .... attulissent, rogitabat.' Dolabra in columna Trajani crebra, et qua cædunt ligna milites, ut muniant. Quare Corbulo apud Frontinum: 'Hostem dolabra vincendum esse:' id est, opere ac munitionibus. Juvenal. de Mario: 'Si lentus pigra munisset castra dolabra.'

Forma est securis, sed unicâ et simplici acie; parte altera in mucronem acuminata, quæ serviebat muris diruendis, ut securis vallo et lignis cædendis.

super capita scutis, densa testudine[o] succedunt. Romanæ

capita clypeis, conferta testudine nituntur ac *subeunt*. *Utrimque* aderat indus-

NOTÆ

[o] *Testudine*] Modum, et cui usui, describit Livius XLIV. 9. Plutarch. Anton. Quoties autem testudo armatos in æquum cum propugnatoribus muri fastigium non attollebat, ut opinor, altera alteri superstructa. Tacitus verbis sequentibus, 'super iteratam testudinem scandentes,' licet alium quoque sensum admittentibus.

Robur testudinis sic compactæ ostendit Arrianus, Expeditionis I. cum Alexander ascensum moliretur in montis Hæmi jugum, hostibus insessum, qui in succedentem fastigio exercitum plaustra devolvebant, jussit, ut si laxatis ordinibus viam impulsis curribus dare non possent, 'in terram prolapsi, et corpora scutis tecta habentes, dejecta plaustra exciperent; impetu tum fracto, innoxie casura: neque fefellit Alexandrum sua conjectura.' *Savil.*

Testudine] Testudo in usu fuit, oppugnando, pugnando, repugnando. In oppugnando, cum scutis super caput elatis, muro succedebant, primis altioribus et ordine paulatim, tecti simplicis in morem decrescente, ut scil. tela injecta per proclive laberentur et minus insidere possent aut infigi.

Livius ubi de ludicro Circensi lib. XLIV. 'Horum (juvenum) inductio in parte simulacrum decurrentis exercitus erat, ex parte elegantioris exercitii, quam militaris artis, propiorque gladiatorium armorum usum. Cum alios decursu edidissent motus, quadrato agmine facto, scutis super capita densatis, stantibus primis, secundis submissioribus, tertiis magis et quartis, postremis etiam genu nixis, fastigiatam, sicut tecta ædificiorum sunt, testudinem faciebant. Hinc quinquaginta ferme pedum spatio distantes armati duo procurrebant, comminatique inter se, ab ima in summam testudinem per densata scuta cum evasissent, nunc velut propugnantes, per oras extremæ testudinis, nunc in media inter se concurrentes, haud secus quam stabili solo persultabant. Huic testudini simillima parte muri admota, cum armati superstantes subissent, propugnatoribus muri fastigio altitudinis æquabantur. Id tantum dissimile fuit, quod et in fronte extrema, et ex lateribus soli non habebant elata super capita scuta, ne nudarent corpora, sed prætenta, pugnantium more. Ita nec ipsos tela ex muro missa subeuntes læserunt, et testudini injecta, imbris in modum, lubrico fastigio innoxia ad imum labebantur.'

In hoc ludo *sexageni* juvenes, et respectum ad ordines Rom. qui pari numero. Ergo manipulatim aut centuriatim testudines se conglobabant. Ammianus: 'Alacris miles, et legionibus in testudines varias conglobatis, paulatim tuto progrediens, subruere mœnia conabatur.'

Scil. testudine facta, succedebant, subruebant. Cæsar de Belgis: 'Testudine facta, portis succedunt, murumque subruunt.' Finis etiam succedere, et ascendere, et tum ex æquo pugnabant, aut murum transcendebant. Infra Tac. c. 28. 'Quin subruerent vallum, quaterentque portas, innixi humeris, et super iteratam testudinem scandentes.' Indicat et tertios super duplicem illam seriem ascendisse. Sic etiam Tac. Hist. l. IV. 'Appositis

utrimque artes:[x] pondera saxorum Vitelliani provolvunt,[y]

tria et *ars Romana: Vitelliani propellunt saxa magnæ molis, et proturbatam*

NOTÆ

plerumque scalis, alii per testudinem suorum, scandebant jam quidam cum gladiis, et armorum incussu præcipitati sunt.'

Usi etiam testudine in pugnando, cum scil. globo facto, et tecti scutis, sic hostes invadebant ac perrumpebant. De Germanis Florus, l. III. 'Elatis super capita scutis, cum se veluti testudine Barbarus tegeret, super ipsa Romani scuta salierunt.' Cæsar l. I. 'Reperti sunt complures nostri milites, qui in phalanga insilirent, et scuta manibus revellerent, ac desuper vulnerarent.' De Helvetiis idem: 'Ipsi confertissima acie, rejecto nostro equitatu, phalange facta, sub primam nostram aciem successerunt.' Aliquando usi et Romani. Ammianus: 'Alemanni nexam scutorum compagem, quæ nostros in modum testudinis tuebatur, scindebant gladiorum ictibus crebris.' Et hæc secunda testudo, in qua nec latera semper tecta, nec subsessio, aut inclinatio per gradus.

Adhibita et testudo in repugnando, cum, scil. equitatu aut levi armatura cincti, huc decurrunt, ut in orbem se muniant, mediis altioribus, extremis undique desidentibus. Dio: 'Testudo talis est, et fit hoc modo: Impedimentis, et levi armatura et equite omni in medium acceptis, gravis armaturæ pedites illi, qui oblongis, et in tubi dimidiati modum factis scutis utuntur, in extremis partibus, tanquam in lateritio opere, pro muro ponuntur, et reliquos omnes, ipsi extra spectantes ambiunt. Ceteri, qui latiora scuta gerunt, in medio densi locantur, et scuta cum super se, tum super alios, attollunt, ut in tota phalange, non aliud sit quam scuta cernere, et a telorum jactu omnes tutos esse, ob densitatem instructionis. Adeo enim valide firmant, ut et super eam (ut in iterata testudine supra) homines aliquot ingredi possint; immo etiam equi et currus agi, quoties in cavo et angusto aliquo loco constipantur. Hæc est forma ejus instructionis, et nomen a testudine cepit, ob firmitatem, et quia optime tegit. Usus autem duplex est. Nam oppugnanda munitione aliqua subeunt, et sæpe in ipsum murum quosdam attollunt: aut circumventi forte a sagittariis, inclinant se omnes simul; (nam et equi docti sunt in genua submittere se et inflectere;) et sic opinionem hostibus defatigationis suæ præbentes, iis appropinquantibus, statim terrore injecto, consurgunt atque incurrunt.'

[x] *Romanæ utrimque artes*] Romani præcipue obsidendi artes callebant, et machinarum seu tormentorum bellicorum usum forte soli mortalium sciebant. Barbari talium rudes et imperiti. Neque oppugnandi oppidi aut propugnandi artem didicerant hactenus.

Si rem haberent Romani cum Barbaris, facile expugnata urbs, et fere incruenta victoria foret; at 'Romanæ utrimque artes,' oppugnandi scil. ac defendendi, &c.

[y] *Pondera saxorum Vitelliani provolvunt*] Nempe vectibus. Vectes sunt pali e ligno aut ferro, ad onera sublevanda aut promovenda. Vitruvius et torculari vertendo adhibet, eumque qui, vecte immisso, torquet, *vectiarium* dicit. Si e ligno essent, lingula e ferro in altero capite addi

disjectam[z] fluitantemque testudinem lanceis contisque scrutantur: donec, soluta compage scutorum, exsangues[a] aut laceros prosternerent multa cum strage.

28. [1]Incesserat cunctatio,[2] ni Duces fesso militi, et velut irritas exhortationes abnuenti, Cremonam[b] monstrassent. Hormine[c] ad[3] ingenium, ut Messalla tradit,[4] an potior[d] auctor

nutantemque testudinem rimantur hastis ac perticis; donec, abrupto disjectoque nexu clypeorum, exanimes aut mutilos solo affligerent, non sine plurima clade.

Intraverat animos *dubitatio, nisi duces ostendissent Cremonam fatigato militi, et velut inanes exhortationes aspernanti. Vix dijudicarim, an Hormi* fuerit *id*

1 Ita Ms. Flor. editio princeps, Pichena et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *prosternerent. Multa cum strage incesserat cunctatio, &c.*—2 Lipsius conjectat *tentatio.*—3 Vulgo *id;* sed Bip. recte, ait Oberlin. *ad ingenium.*—4 Ms. Agr. *ut Messallæ traditum.*

NOTÆ

solet; atque sic hos *lingulatos* sive *rostratos* dixere. His etiam utebantur ad muros subruendos, sed ferreis, haud dubie. Festo, 'Vecticularia vita dicitur, eorum qui vectibus parietes perfodiunt, furandi gratia.' Vectis et inter militaria exercitia. Sall. de Pompeio, 'cum velocibus cursu, cum validis vecte certabat.'

Pondera saxorum] Virg. Æneid. IX. 'Saxa quoque infesto volvebant pondere, si qua Possent tectam aciem perrumpere, cum tamen omnes Ferre libet subter densa testudine casus.'

[z] *Disjectam*] Ponderibus saxorum profligant disjiciuntque testudinem; dein disjectam titubantemque, lanceis scrutantur, donec compagem scutorum solverint; dein ea soluta, semineces ac laceros prosternunt, *multa cum strage.*

[a] *Exsangues*] Erant jam exsangues, et magna ex parte laceri, quia pondere saxorum elisi fuerant, aut contis lanceisque transfixi; neque aliter compages illa solvi potuit, quin multis transfossis, alii opprimerentur, eliderentur.

[b] *Cremonam*] In excidium nempe et direptionem, ut audendi scil. et acrius oppugnandi pretium, ut prædam opulentam.

[c] *Hormi*] Qui libertus Cæsaris, forte Neronis fuerat. Nam hi audaciores bellis civilibus, et se tum *partem Reipub.* faciebant; neque a Neronianæ aulæ flagitiis tum ille degeneravit.

[d] *Potior*] Potior forte auctor Plinius, qui his bellis non immixtus; at Messalla Flavianarum partium fuit, et cum Antonio pugnabat pro Vespasiano.

An potior] An certior, an majoris auctoritatis sit C. Plinius, qui certe Germanica bella scripserat, et res Neronis, et haud dubie bella hæc civilia; quod opus fato interceptum est. Forte historiam Neronis huc usque extendit, aut res suo ævo gestas composuit, usque ad Titum principem, sub quo periit. Ideo propius ad Vesuvium accesserat, haud dubie ut incendium certius describeret. Puto, historia, de qua hic, scripta erat libris, quos *a fine Aufidii Bassi XXXI.* composuerat, teste Plinio juniore; hos libros cum cura evolvebat Taci-

sit C. Plinius qui Antonium incusat, haud facile discreverim: nisi, quod neque Antonius, neque Hormus, a fama vitaque sua, quamvis pessimo flagitio, degeneravere. Non jam sanguis, neque vulnera morabantur, quin subruerent vallum, quaterentque portas; innixi humeris et super iteratam testudinem scandentes,[e] prensarent[5] hostium tela[f] brachiaque: integri cum sauciis, semineces[6] cum exspirantibus, volvuntur, varia pereuntium forma et omni imagine mortium.

29. Acerrimum septimæ[g] tertiæque[1] legionum certamen: et Dux Antonius,[h] cum delectis auxiliaribus,[i] eodem incu-

consilium, ut scribit Messalla, an majoris auctoritatis sit C. Plinius, qui culpam refundit in Antònium: nisi quod neque Antonius, neque Hormus, degenerare visi sunt ab existimatione et moribus suis, ullo, *quanquam deterrimo facinore. Non jam cruor, neque cædes prohibebant, quin subverterent munimenta, et emolirentur portas,* quin *elati humeris* invicem, *et nitentes super secundam testudinem, corriperent hostium pila ac brachia: illæsi cum vulneratis, semianimes cum morientibus præcipitantur, diversa occumbentium facie, et omni specie mortium.*

Atrocissimum prælium septimanorum et tertianorum; et dux Antonius eodem

5 Ita Mss. Corb. Guelf. editio princeps, ut sæpe alias. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *prehensarent*, et sic Gronov. et Ryckius.—6 In Mss. Reg. Agr. et editione principe, *semianimes*.

1 Sic in libris editis. At Mss. Corb. Agr. *tertiæ septimæque;* et sic Brotier.

NOTÆ

tus: sic Plin. Nep. Tacito: 'Pergratum est mihi, quod tam diligenter libros avunculi mei lectitas, ut habere omnes velis, quærasque qui sint. Fungar indicis partibus,' &c.

An potior auctor sit C. Plinius] Composuerat Plinius major res Vespasiani ac Titi, ut patet ex ejus præfatione, *Vespasiano suo.* 'Nos quidem,' inquit, 'omnes, patrem, Te, fratremque diximus opere justo, temporum nostrorum historiam orsi a fine Aufidii Bassi:' ubi scil. scribere desierat Bassus.

[e] *Scandentes*] Videntur triplici ordine aciem illam erexisse. Nempe, ita ut fieret prima testudo inferior scil. et supra primam secunda, seu iterata testudo; dein super *iteratam testudinem* alii scanderent, ut sic prehensare possent 'hostium tela brachiaque.'

[f] *Prensarent hostium tela*] Quod iterata testudine fieri potuit, eo magis, quod illa munimenta valli, non perinde alta erant, ac muri urbis.

[g] *Septimæ*] Galbianæ nempe.

[h] *Dux Antonius*] Non *dux* fuit aut legatus duarum legionum istarum; sed *dux*, qui summæ rerum bellique et omni exercitui præesset, amotis scil. legatis consularibus.

[i] *Auxiliaribus*] Pannonicis et Mœsicis. Nondum se adjunxerant Dalmatici. Infra c. 50. se victoribus adjungit e Dalmatia undecima legio, cum sex millibus Dalmatarum, duce Poppæo Silvano consulari legato.

buerat. Obstinatos inter se cum sustinere Vitelliani nequirent, et superjacta[2] tela testudine laberentur; ipsam postremo balistam in subeuntes propulere: quæ, ut ad præsens[j] disjecit obruitque,[3] quos[4] inciderat,[k] ita pinnas ac summa valli[l] ruina[m] sua traxit: simul juncta turris ictibus saxorum[n] cessit: qua septimani dum nituntur cuneis,[o] tertianus

ingruerat, cum validissimis sociorum. Obfirmatos eos *inter se cum ferre Vitelliani non possent, et desuper immissa tela in testudinem* irrita *caderent, ipsam demum machinam in scandentes provolvere: quæ ut tunc proturbavit oppressitque* ipsos *in quos ceciderat; ita suo casu* simul *traxit pinnas et fastigia munimenti: eodemque tempore annexa turris, immissis saxis, prostrata est; qua septimani, dum conten-*

—2 Ita Ms. Flor. Mss. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores, *superjecta;* et sic Gronovius, Ryckius, et Brotier. In Mss. Reg. Corb. Agr. et editione principe, *superjactata tela.* Dixit quidem Valerius Maximus, IX. 2. n. 4. Munatius Flaccus, 'maternis gremiis superpositos liberos trucidavit, infantesque alios in conspectu parentum humo infligi, alios superjactatos pilis excipi.'—3 Sic Mss. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In Ms. Corb. et editione principe, *disjecta breviterque.* Ms. Reg. *disjecto.* Cl. Ernesto displicet, *obruit:* mallet, *obtrivit.* Haud tamen vitiosum crediderim, *obruit.* Nempe propulsa balista *disjecit* testudinem, et eos omnes, in quos inciderat, *obruit.* Brotier.—4 Mallet Cl. Ernestus, *queis* vel *in quos inciderat.* Præpositio intelligi potest. Verius tamen putaverim olim scriptum fuisse, *queis.*

NOTÆ

[j] *Ad præsens*] Ut ad præsens disjecit obvios, ita et post se, *ruina,* id est, cadendo, summa munimenti simul traxit.

[k] *Quos inciderat*] In quos ceciderat.

[l] *Pinnas ac summa valli*] *Summa valli,* sunt loricæ, quæ distinctæ pinnis, ἐπάλξεις Græcis, seu προμαχῶνες, et Latino ritu, θώρακες, sive θωράκια, *loricæ;* vulgo *parapetti.* Hæ *loricæ trium pedum altitudine, pinnæ duorum,* apud Josephum. Et ea mensura ad viri modum sit, quo se tueatur; attamen si in universum sint quatuor pedes, suffecerint in vallo castrensi. Lorica pars valli fuit, licet etiam quandoque sumatur pro vallo, aut terreo murulo, ut apud Tac. l. IV. 5. 'Loricam vallumque per fines suos Treviri struxere.' *Vallum* in universum, fuit duodecim pedum, *lorica,* quæ pars valli, quatuor aut quinque, ad tegendum, scil. hominem propugnantem.

[m] *Ruina*] Virg. II. 'Ea lapsa repente ruinam Cum sonitu trahit, et Danaum super agmina late Incidit.'

[n] *Ictibus saxorum*] Quæ tormentis emissa.

Ictibus saxorum] Nempe, saxa illa emittebant Flaviani machinis seu balistis tertianorum ac septimanorum, ut sic hosti vicem redderent; scil. 'Romanæ utrimque artes.'

[o] *Cuneis*] Cepit Interpres Hisp. de cuneis ferreis, quos infigerent muro, invicemque sibi per manus traderent, et quibus sublati, in muros eniterentur. Sed id inusitatum Romanis. Unum vidi exemplum apud Plut. in Bruto. Jam turris hæc saxorum ictibus afflicta. An ergo cuneis ferreis in eam eniterentur? potius testudinem aut scalas applicuisssent.

securibus gladiisque[5] portam perfregit. Primum irrupisse C. Volusium, tertiæ legionis militem, inter omnes auctores constat:[6] is in vallum egressus, deturbatis qui restiterant,[7] conspicuus manu ac voce 'capta castra' conclamavit. Ceteri, trepidis jam Vitellianis, seque e vallo præcipitantibus, perrupere:[8] completur cæde, quantum inter castra murosque vacui fuit.

30. At[1] rursus nova laborum facies:[p] ardua urbis mœnia, saxeæ turres,[q] ferrati[r] portarum obices, vibrans tela miles,

dunt subire *cuneis*, *tertianus bipennibus ensibusque perrupit portam. Omnes scriptores consensu tradunt, primum irrupisse C. Volusium, manipularium tertiæ legionis: ille cum in castra introisset, dejectis qui obniterentur, insignis dextra et voce, exclamavit*, expugnata *esse* munimenta. *Alii penetravere, territis jam Vitellianis, seque e munimento præcipiti fuga proripientibus. Sternitur cruore ac strage, quantum* viæ seu spatii *vacuum fuit inter munimenta et mœnia* Cremonensium.

Atque iterum insueta *nova*que *laborum species* occurrit; *alti muri coloniæ, lapideæ turres, ferrea portarum claustra; excutiens miles jacula; plebs Cremonen-*

Idem.—5 Emendabat Heinsius, *securibus dolabrisque*. Quod quidem probabilissimum foret, si de porta urbis ageretur. At cum hic memoretur valli porta, haud ita valida, in tanto tertianorum impetu securibus gladiisque potuit perfringi. *Brotier*.—6 Budens. *concessit*.—7 Sic bene Mss. Harl. Bodl. Corb. editiones veteres et recentiores. Mss. Jes. Guelf. et Rhenanus, *qui resisterent*. Corrupte Ms. Flor. *resisterant*. Brotier.—8 Budens. *rupisse*.

1 Sic bene Ms. Corb. Sic quoque ediderat Cl. Ernestus. Vulgo in Mss. et veteribus editionibus, *ac rursus:* [sic Gronov. et Ryckius.] *Brotier*.—

NOTÆ

Nituntur cuneis] Ita intellige, ut disposita in cuneum acie, muros perrumpere, subire, et expugnare niterentur. Sic l. XVI. 27. 'Dispersique per fora ac basilicas cunei militares.'

Et Hist. V. 16. 'Civilis haud porrecto agmine, sed cuneis astitit.' Et Hist. IV. 20. de Batavis: 'Illi veteres militiæ in cuneos congregantur, densi undique, et frontem tergaque ac latus tuti:' sic cunei formam describit Tacitus.

Igitur, quia *turris ictibus saxorum* cesserat, ea parte in cuneos dispositi nitebantur, ut sic facilius perrumperent munimenta valli. Nec exporrecto agmine simul eniti poterant, ut angusto adhuc, nec satis patente ingressu.

Cuneus est, cum angusta in fronte acies, *trigoni* forma, paulatim se retrorsum expandit: unde et *trigonum* vocant, seu caput porci. Literæ Δ assimulabatur. Sic a pluribus in unum locum tela missa, sicque facilius muri propugnatoribus nudabantur.

[p] *Nova laborum facies*] Virgil. 'Non ulla laborum, O Virgo, nova mi facies, inopinave surgit.'

[q] *Saxeæ turres*] E lapidibus sectis, aut certe cæmentis, ad differentiam turrium, quæ mœnibus terreis structæ essent: qui mos ædificandi in quibusdam provinciis, ubi non suppeditant lapidicinæ.

Et mos ille, ævo Annibalis, quo ædificata Cremona, obtinebat in Hispania, ubi videbantur adhuc tempore

frequens obstrictusque Vitellianis partibus Cremonensis populus, magna pars Italiæ, stato[s] in eosdem dies mercatu congregata: quod defensoribus auxilium ob multitudinem, oppugnantibus incitamentum ob prædam, erat. 'Rapi ignes' Antonius, 'inferrique amœnissimis extra urbem ædificiis'[t] jubet; si damno rerum suarum Cremonenses ad mutandam fidem traherentur: propinqua muris tecta,[u] et altitudinem mœnium egressa, fortissimo quoque militum complet: illi trabibus[z] tegulisque et facibus[v] propugnatores deturbant.

sis plurima devinctaque factioni Vitellianæ; magna pars Italiæ, quæ eo confluxerat, solitis *statisque in idem tempus nundinis: quod præsidium propugnatoribus, ob ingentem numerum, obsidentibus irritamentum, propter opes erat.* Sumi propere faces *Antonius jubet*, injicique pulcherrimis extra civitatem prædiis; *si detrimento bonorum suorum Cremonenses compellerentur ad exuendam fidem: strenuissimo quoque militum implet proximas mœnibus domos, et fastigium murorum excedentes: illi dejiciunt defensores tignis lateribusque et tædis.*

****

z Mallet Cl. Ernestus, *hinc* vel *illinc*. At retinendum, *illi*. Pro *trabibus*

NOTÆ

Plinii majoris, ipso teste, turres sic ædificatæ ad montes Pyrenæos, ab ipso Annibale; quod et nunc obtinet, ubi lapides desunt. Faciunt veluti mortarium ex terra pura, cui tamen admiscent fœnum aut paleam; dein intra duos axes dissitos invicem, ea latitudine, qua murum ædificare volunt, terram illam intritam pilis seu pistillis aggerunt, firmant, densantque, et prout erigitur murus, attollunt axes; sicque ædificant domos, turres, et mœnia etiam oppidorum.

r *Ferrati*] Vel ipsæ portæ ferro munitæ, vel claustra ferrea apposita. Vulgo diceremus *rateau*, ou *herse*. Sed potius de portis ferratis id intelligendum. Nam supra, miles 'securibus gladiisque portam perfregit.'

s *Stato*] Id est, solenni et quotannis, in idem tempus constituto nundino, quo durante, tum expugnari forte Cremonam contigit. Cic. 'Statas solennesque cærimonias.'

t *Amœnissimis extra urbem ædificiis*] Id cepit interpres Gall. de *suburbio*. Sed de suburbanis villis id intelligi debuit, quæ ab urbe distabant, et quæ per agros structæ ac dispersæ fuerunt, quibus liber prospectus, aquæ, nemora, et aliæ amœnitates quæruntur; et quarum damno non mediocriter afficiuntur urbicolæ.

u *Propinqua muris tecta*] De ædificiis intelligit, quæ essent extra, et juxta muros urbis. Ex his tectis seu ædificiis, quæ murorum altitudinem superabant, et quæ fortissimis militibus impleverat Antonius, Flaviani, *propugnatores* murorum Vitellianos, trabibus tegulisque et facibus deturbabant.

Propinqua muris tecta] Ut fere suburbia oppidis adjungi solent. Non quod illa tecta muris forte apposita essent et contigua, sed tamen *proxi-*

31. Jam legiones in testudinem[w] glomerabantur,[1 x] et alii tela[y] saxaque[2] incutiebant,[z] cum languescere[3] paulatim Vitellianorum animi. Ut quis[4] ordine anteibat,[a] cedere fortunæ: ne, Cremona quoque[b] excisa, nulla ultra venia, omnisque ira victoris, non in vulgus inops, sed in Tribunos Centurionesque, ubi pretium cædis erat, reverteretur.[5] Gregarius miles, futuri socors[c] et ignobilitate tutior, perstabat:[d]

Jamque legiones dispositæ in testudinem, et alii immittebant jacula et lapides, cum sensim senescere Vitellianorum impetus. Ut quisque dignitate aut gradu præcellebat, fortunæ dare manus; ne Cremona etiam eversa, nulla amplius misericordia superesset, *omnisque impotentia victoris, non in militem egenum, sed in tribunos et centuriones, ubi præmium necis erat, recideret. Plebeius miles, futuri incuriosus et tenuitate fortunæ securior, perseverabat: palabundi per vicos,* aut *intra ædes*

vellet quoque Heinsius, *lateribus;* Ernestus, *lapidibus.* Minime displicet, *trabibus.* In hoc militum furore, non tegulis tantum, sed et trabibus deturbabantur propugnatores; tectaque erant muris propinqua. *Brotier.*

1 Sic bene Mss. Flor. Harl. Bodl. Guelf. Pichena et recentiores. In Ms. Reg. et veteribus editionibus, *glomerantur.* Brotier.—2 Sic Puteolanus, Gronov. et Ryckius. Mss. Harl. Jes. Corb. et ed. pr. *saxa telaque.*—3 Sic Ms. Flor. Pichena et recentiores. In Mss. Reg. Corb. et editione principe, *cum languescerent.* Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *cum languere.*—4 Brotierus habet *quisque*, et sic Mss. Flor. Corb. Jes. Agr. editio princeps et recentiores, cum Ryckio. Mss. Bodl. Harl. ac Puteolanus, *et ut quisque.* In Ms. Corb. *quis* pro *quisque.*—5 Ms. Agr. *revertebatur.* Ursino ac Mureto

NOTÆ

ma erant, et veluti dominabantur mœnibus; ita ut ex tectis altioribus propugnatores urbis lacessi et oppugnari possent.

[v] *Et facibus*] Intelligunt ignes arte compositos. Sed puto, fuisse tantum faces seu tædas ex igne communi arreptas, prout ad manum veniebant, quemadmodum et ipsas trabes ac tegulas promiscue ex ipsis tectis projiciendas assumebant.

Et facibus] Nondum in usu ignes arte facti.

[w] *In testudinem*] Nempe, ut sic muros *ab imo* effoderent subruerentque. Etiam aliquando testudinem ingeminabant, ut sic summa mœnium attingerent prensarentque pinnas, aut hostes.

[x] *Glomerabantur*] Quia velut in orbem convolvebantur, ut testudinem et compagem scutorum construerent, fere quasi unum corpus aut ædificium.

[y] *Alii tela*] Nempe, dum alii testudine facta, muros oppugnant, alii tela saxaque jaciunt, quo propugnatores muris absterreant, munimentaque defensoribus nudent.

[z] *Incutiebant*] Forte tormentis et machinis.

[a] *Ut quis ordine anteibat*] Intelligit tribunos et centuriones, ipsosque præfectos castrorum, legatosque legionum, 'ubi pretium cædis erat.'

[b] *Ne Cremona quoque*] Ne urbe illa etiam post vallum, *excisa*, jam nullus ultra veniæ locus relinqueretur.

[c] *Socors*] Futuri improvidus et incuriosus.

vagi per vias, in domibus abditi, pacem ne tum quidem orabant, cum bellum posuissent. Primores castrorum[e] nomen atque imagines[f] Vitellii amoliuntur: catenas Cæcinæ (nam etiam tum[6] vinctus erat) exsolvunt, orantque, 'ut causæ suæ deprecator assistat:' aspernantem tumentemque[g] lacrymis fatigant (extremum malorum)[h] tot[7] fortissimi viri, proditoris opem invocantes:[i] mox velamenta[j] et infulas pro

occulti, ne tum quidem rogabant veniam, cum arma abjecissent. Primores exercitus vocabulum et effigies Vitellii auferunt: vincula Cæcinæ eximunt, (quippe tum etiam in custodia retinebatur,) rogantque, ut causam suam tueri velit *apud victores: abnuentem superbientemque, fletibus* ac precibus *fatigant;* quæ fuit *omnium calamitatum maxima;* scil. *tot strenuissimi viri, desertoris fidem implorabant; dein pro mœnibus caduceatorum seu pacem postulantium insignia præferunt.*

placebat, *verteretur.*—6 Ms. Budens. *tunc.*—7 Sic bene Mss. Reg. Corb. Harl. editiones veteres et recentiores. Mss. Jes. Guelf. Bud. et Rhenanus,

NOTÆ

[d] *Perstubat*] Vulgus pro Vitellio induruerat: optimus et honestissimus quisque in Vespasianum inclinabat.

[e] *Primores castrorum*] Præcipue ad primipilos centurionum spectabat custodia aquilæ signorumque, et consequenter imaginum principis, quæ inter signa circumferebantur: sed ea rerum necessitate, tum pertinuit cura ad omnes *primores castrorum.*

Et sic imagines Vitellii amovere, ne irritarent oculos animosque victricium, ac flagrantium pro Vespasiano legionum. Idque prudentiæ fuit. Nam infra, victores *ingerebant* victis *probra, intentabant ictus,* etiam amotis illis imaginibus.

[f] *Nomen atque imagines*] Nomen ejus in signis. Mos enim ille, ut imperatoris sui nomen tum vexillis inscriberent, tum scutis: quod etiam in libera Rep. video factitatum.

Dio de Crasso in Parthos movente, l. XL. 'Signum unum, ex iis quæ magna sunt et velorum similia, et puniceas literas inscriptas habent, ad indicium exercitus et Imperatoris sui faciendum.'

Thebaidis scriptor etiam Græcis attribuit, sed mentem habens in militia Romana: 'Aurea clarum nota Nomen ducum vexilla præscriptum ferunt.' Facitque literas aureas, quas Dio puniceas.

Huc Suetonii illud pertinet, Vespas. c. 6. 'Nomen ejus vexillis omnibus sine mora inscripserunt.' Item Prudentii, de Constantino: 'Christus purpureum, gemmato textus in auro, Signabat Labarum, clypeorum insignia Christus Scripserat.'

Qui bene addit de clypeis, sive scutis; nam et illic, ut dixi, inscribebant. Quintilianus pro Milite: 'Inscriptum in scuto C. Marii nomen.' *Lipsius.*

[g] *Tumentem*] Fastu nempe *superbientem.* Et quidem superbiæ ac vanitatis arguebatur Cæcina. Supra, 'ut tumidum ac vanum irridebant.'

[h] *Extremum malorum*] Non præcise *ultimum,* ut vertit Hisp. Interpres, sed maximum et indignissimum.

[i] *Proditoris opem invocantes*] Xiphilinus videtur velle, cum, prætentis

muris ostentant. Cum Antonius 'inhiberi tela' jussisset, signa aquilasque extulere:[k] mœstum inermium agmen, dejectis in terram oculis, sequebatur. Circumstiterant[8] victores, et primo ingerebant probra, intentabant[9] ictus:[l] mox, ut præberi ora contumeliis, et, posita omni ferocia,[10] cuncta victi patiebantur, subit recordatio,[11] illos esse, qui nuper

Cum Antonius sisti oppugnationem *jussisset, vexilla et aquilas erexere: tristis inermium caterva* signa *comitabatur, demisso in terram vultu. Circumfusi victores* eos *primo incessebant conviciis, intendebant manus: dein cum exponi darique faciem probris, et, abjecta omni superbia, cuncta victi tolerabant, incessit animos* vulgi, eos *ipsos esse, qui paulo ante Bedriaci victoriæ modum adhibuissent. Sed*

ac fortissimi. Ms. Bodl. *at.* Brotier.—8 In Mss. Reg. Corb. et editione principe, *circumsteterant.* Sic quoque emendatum secunda manu in Ms. Harl. —9 Ed. pr. *intendebant.*—10 Sic bene Mss. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *omni fiducia.* Additum margini Ms. Bodl. *ferocia.* Brotier.—11 Sic bene Ms. Corb. et libri

NOTÆ

velamentis et infulis, veniam non impetrarent, liberasse Cæcinam, et consulari habitu amictum misisse, 'ut ipsorum nomine supplex iret; et sic veniam consecuti sunt.'

Josephus autem Exscidii IV. c. 41. ab Antonio urbem ingresso liberatum Cæcinam scribit. Apud Tacitum videtur non ad Antonium profectus, nisi facta prius militum deditione. *Savilius.*

j *Velamenta*] Insignia pacis ac deditionis pro muris ostentant. Virg. 'Pacisque manu prætendere ramos.'

k *Signa aquilasque extulere*] Quod intelligi debet ex altero loco, infra 63. 'Vitellianus miles transiturus in partes, id quoque non sine dedecore, sed sub signis vexillisque in subjectos Narniæ campos descendere. Flavianus exercitus, ut ad prælium intentus ornatusque, densis circa viam ordinibus astiterat. Accepti in medium Vitelliani,' &c.

Signa aquilasque extulere] Nempe ut sic se dederent Flavianis: et *signa* ipsa simul ferendo, totius exercitus deditionem, velut publico auctoramento, ostentabant; forte et in speciem, decus aliquod, etiam in ipsa clade, sibi arrogabant, ut sic veluti composito agmine, nec sine pompa aliqua, se deditum irent legiones Germanicæ. Et tamen ea species aut pompa aliunde, non sine flagitio ac dedecore fuit: ut quod præclarum et decorum alias foret, nunc ut occasio est, in flagitium et contumeliam vertat. Sic sæpe evenit, ut pristina decora, gloria, ac moles fortunæ, probro et oneri sint, prout sunt tempora, et prout ludum ludit fortuna.

Signa aquilasque extulere] Non super muros, sed extra portas urbis, et mœstum inermium, ac se dedentium agmen, sequebatur aquilas. Licet inermes, tamen ordinato agmine incedebant, suis quisque sub signis, miserrima facies victorum et inermium, sicque 'non sine dedecore.'

l *Intentabant ictus*] Id est, minabantur, attollebantque manus adversus victos, quasi percussuri.

Bedriaci victoriæ temperassent. Sed, ubi Cæcina,[m] prætexta lictoribusque insignis,[n] dimota turba, Consul incessit,[12] [o] exarsere victores: 'superbiam sævitiamque' (adeo invisa scelera sunt) etiam 'perfidiam,' objectabant.[13] Obsti-

postquam Cæcina, prætexta et fascibus conspicuus, summoto vulgo, consul ingressus est, indignati sunt victores, arrogantiam immanitatemque, *etiam et* proditionem *exprobrabant,* usque *adeo ingrata et infesta flagitia sunt. Prohibuit Antonius,*

editi. In Mss. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. *fuit ratio.* Unde frustra tentabat Rhenanus, *fuit miseratio.* Altera manu emendatum in Ms. Harl. *recordatio.* Idem.—12 Perperam in Mss. Harl. Jes. Guelf. *incessisset.* Secunda manu emendatum in Ms. Jes. *incessit.* Brotier.—13 Ms. Guelf. *objectant.*

NOTÆ

[m] *Sed, ubi Cæcina*] Si recte attendimus Tacito, fere simul obsessi velamenta pacis ostentant, simul proditoris opem invocant, ut deprecator assistat, simul Antonius inhiberi tela jubet, simul signa et aquilas efferunt ac se dedunt, et simul 'Cæcina consul incessit,' aut certe breve intervallum fuit.

At dices: Videtur hic Cæcina incessisse postquam dediti sunt: hoc falsum. Incessit consul simul cum se dedentibus, et simul sequebatur 'causæ deprecator.' Et id distinguit tantum Tacitus, quasi tempore, ut distinguat varios habitus animorum, ea occasione, ut solet.

Nempe describit sigillatim, quid sentirent victores de legionibus victis, ut primo ira infesti fuerint, dein statim miserati sint, ut est vulgus ingenio mobile; deinde ut mox exarserint adversus Cæcinam, et *superbiam* ei, *sævitiam etiam,* et *perfidiam* objectarint.

Ubi Cæcina] Non quod militum deditio colloquium Cæcinæ præcesserit, ut vult Savilius; sed simul signa et aquilæ efferuntur, et simul cum illis incedebat Cæcina, ut pacem veniamque, velut amicus Flavianorum, victis impetraret. Dissimilem consulis pompam exhibuit, et exposuit velut oculis Tacitus, ut horum calamitatem, et perfidi ducis flagitium habitumque et incessum seorsim adumbraret.

[n] *Prætexta lictoribusque insignis*] Prætexta erat nobilium puerorum, sacerdotum, et magistratuum, et sic prætorum ac consulum. Sueton. in Jul. 'Dimissis lictoribus abjectaque prætexta, domum clam refugit;' atque tum Julius prætor erat. *Lupanus.*

[o] *Consul incessit*] Nempe speciem, majestatem, et insignia consulis præferebat. At velut intempestiva ac præpostera fuit, ut in proditore, et ob perfidiam vincto, talis pompa; juxta invisa victoribus victisque ea species, ut in tali homine.

Consul incessit] Est aliqua majestas, quam sic exprimit, in tali incessu, Virg. 'Ast ego, quæ Divum incedo regina.' Et Athenæus, ἡραῖον βαδίζει, id est, *Junonio incessu ambulat,* pro gravitate quadam et magnificentia incessus, dixit.

Consul incessit] Certe consul electus fuerat, cum Valente, ex Kal. Septemb. in Kalendas Novembres: nempe in duos menses, ut mos ejus ævi fuit. Et vix tum temporis consul

tit Antonius, datisque defensoribus, ad Vespasianum dimisit.[p]

32. Plebs[1] interim Cremonensium inter armatos conflictabatur: nec procul cæde aberant,[q] cum precibus Ducum mitigatus est miles. Et vocatos ad concionem Antonius alloquitur, magnifice victores, victos clementer: de Cremona in neutrum.[r] Exercitus præter insitam prædandi cupi-

datisque custodibus, dimisit ad Vespasianum.

Interea populus Cremonensis, inter armatos divexabatur: nec longe ab internecione aberant, cum obsecrationibus Ducum placatus est miles. Et congregatos pro concione Antonius alloquitur, amplissimis verbis victores; victos cum mansuetudine; de Cremona reticuit. Exercitus præter innatam rapiendi populandique

1 Pichena edidit *plebes*, hic et Hist. III. 82.

NOTÆ

fuit, tunc forte exacto consulatu, cum prælium Cremonense commissum est, aut deditio facta. Certe paucis post diebus, quam vinctus a militibus fuit, prælium commissum est, et tum proditio Cæcinæ Romam Vitellio nuntiata erat. Et tunc 'non defuit,' teste Tac. c. 37. 'qui unum consulatus diem, (is enim in locum Cæcinæ supererat,) magno cum irrisu accipientis tribuentisque, eblandiretur: pridie Kal. Novemb.' &c.

Igitur breve vel nullum tempus tum tali consuli supererat: et sic etiam liquet de tempore, quo commissum est prælium Cremonense, nempe exeunte mense Octobri.

Profectus erat e Pannonia Antonius Primus initio Septembris; sicque duo fere menses elapsi sunt, priusquam legiones Pannonicæ et Mœsicæ cum cetera belli mole adventassent, et priusquam fortuna partium transigeretur in Italia.

Et certe cum prodidit, tum vel exactus vel abrogatus consulatus Cæcinæ in urbe; sed tamen adhuc consulis, seu consularia insignia servabat; vel ut magis inclaresceret facinus, et id magis ostentaret Flavianis; vel et ut tali dignatione ac specie honoris, veniam victis facilius impetraret; aut potius, quia abrogatum sibi consulatum nondum audierat, vel quamvis audiisset, facile id spernere potuit, jam afflictis Vitellii rebus.

p *Dimisit*] Quod scribit Josephus, liberatum esse Cæcinam ab Antonio Cremonam ingresso, hoc in re verum: nam quis alius liberasset, aut dimisisset? An victi? Et hi quid poterant post cladem? immo eum, ut proditorem, ut hostem exhorrebant. An victores e vulgo, qui infesti, ejus superbiam perfidiamque perinde aversabantur? Idemque cum Josepho dicere videtur Tacitus: 'Obstitit Antonius, datisque defensoribus . . . dimisit.'

q *Nec procul cæde aberant*] Id ambigue dictum inter Cremonenses et *armatos*, eo sensu, ut in cædem fere prorumperet miles, et Cremonenses non procul ab internecione abessent.

r *De Cremona in neutrum*] Id est,

dinem, vetere odio, ad excidium Cremonensium incubuit: juvisse partes Vitellianas, Othonis[s] quoque bello, credebantur: mox tertiadecimanos, ad exstruendum amphitheatrum relictos, ut sunt procacia urbanæ plebis ingenia, petulantibus jurgiis illuserant. Auxit invidiam editum illic a[2] Cæcina gladiatorum spectaculum: eademque[2] rursus[t] belli sedes: et præbiti in acie Vitellianis cibi:[u] cæsæ quædam

libidinem, prisca offensione, erupit in cladem Cremonensium: existimabantur, etiam Othonis bello, fovisse partes Vitellianas; dein, ut petulanti ingenio est urbana plebecula, lascivis jurgiis irriserant tertiadecimanos, qui ibi relicti erant ad ædificandum amphitheatrum. Exhibitum illic a Cæcina gladiatorum certamen odium intendit; eademque adhuc armorum sedes: et oblata alimenta Vitellianis in prælio:

2 Præpositionem *a*, copulam *que* perperam omisit Rhenanus, adversanti-

NOTÆ

mentem suam non aperuit, an Cremona salva futura esset, nec ne. *Pichena.*

In neutrum] Vocatos ad concionem omnes utriusque factionis milites *alloquitur*, magnifice *victores*, *victos clementer*, de Cremonensibus nihil, in excidium oppidanorum pronus, ut sic imbueret militem civili præda: quod pessimum facinus tribui potuisset servili Hormi ingenio, aut etiam aliis legatis Flavianis; sed 'vernile dictum omnem invidiam in Antonium vertit,' &c.

In neutrum] Quia *de Cremona in neutrum* disseruit pro concione, et *ceteri duces in obscuro*, et solum *Antonium fortuna famaque omnium oculis exposuerat*: et quia infra, *jam flagrabat* Cremona, videtur Antonius de consilio aliorum ducum, sic pro concione locutus. Et quia illi obscuri, et quia jam ante vocem seu jussum Antonii jam *flagrabat* oppidum, et ille solus famæ expositus erat; ideo videtur unus ille habuisse crimen et invidiam facinoris, cujus et forte alii perinde conscii ac participes fuerunt: vel saltem illi Antonii auctoritatem facile secuti erant, et pariter omnes consenserant: quod summi flagitii fuit.

[s] *Othonis*] Semper adversa fuerat Othonianis Cremona, et iis qui antea hic victi fuerant, et qui nunc victores cum Flavianis; itaque nunc cladem doloremque ulciscebantur.

[t] *Eademque rursus*] Fuerat Cremona belli sedes Vitellianis adversus Othonem, nunc et illis *eadem rursus belli sedes* adversus Flavianos. Rationes affert Tacitus odii seu invidiæ adversus Cremonam, inter quas hæc, quod belli et ante sedes fuisset.

Erat etiam inter excidii causas, quod prædandi cupidinem accenderet, nempe *tempus mercatus*, et quod ex se dives esset colonia.

[u] *Præbiti ... cibi*] De qua re sic scribit Dio: 'Cui non mirum videatur; quod cum mulieres ex oppido esculenta potumque de nocte ad Vitellianos attulissent, non modo se ipsi cibo potuque, sed etiam adversarios refecerunt, et commilitones sic invitabant, Ede, bibe, ne me imbelli aut molli manu occidas: hæ nostræ sint exequiæ jam adhuc viventibus! Vitellius et Vespasianus bellum gerunt inter se, ut nos jam olim mortuis mac-

fœminæ,[v] studio partium ad prælium[3] progressæ: tempus quoque mercatus, ditem alioqui coloniam, majorum[4] opum specie complebat. Ceteri Duces in obscuro: Antonium fortuna famaque omnium oculis exposuerat: is balneas,[5] abluendo cruori,[6] propere petit: excepta vox est, cum teporem[w] incusaret, 'statim futurum, ut incalescerent.'[7] Vernile dictum[x] omnem invidiam in eum vertit,[8] tanquam 'signum incendendæ Cremonæ' dedisset, quæ jam flagrabat.[y]

occisæ et *nonnullæ mulieres, quæ amore partium certamen inierant: tempus etiam nundinarum, cum opulenta aliunde civitas* esset, *majorum divitiarum imaginem exhibebat. Ceteri Duces ignobiles et inglorii: fortuna et gloria universorum oculis exhibuerat Antonium. Is in balnea statim se confert, abstergendo sanguini: audita* ipsius *vox est, cum teporem* balnearum *increparet*, confestim fore, ut ferverent. *Scurrile verbum omnem indignationem in eum concitavit, tanquam* signum *præbuisset* comburendæ Cremonæ, *quæ jam ardebat.*

bus libris scriptis et editis. *Brotier.*—3 Budens. *ad bellum.*—4 Ms. Bodl. et Puteolanus dant, *majore opum specie:* et sic edidit Brotier.; et sic volebat Muretus. In Mss. Corb. Harl. et editione principe, *majorem opum speciem.* Rhenanus emendaverat, *majorum*, quem sequitur Gronovius et Ryckius.—5 Pichena a Ms. Flor. *balineas:* et sic Gronovius et Ryckius et Brotier. In Mss. Reg. Corb. Bud. et editione principe, *balnea.* Puteolanus, *balneas;* et sic Bipont.—6 Ita libri omnes scripti et editi, præter Rhenanum, qui emendavit, *cruore*, non necessario. *Brotier.*—7 Mss. Harl. Jes. *inardescerent.*—8 Ms. Corb. *in eum convertit.*

NOTÆ

tent. Hæc et alia cum inter se dicerent, cessatur a prælio et comeditur; dein rursus pugnatur; paulo post et pugnam intermittunt, et renovant.'

[v] *Cæsæ quædam fœminæ*] Ostendit Cremonensium animos adeo pro Vitellio obstinatos, ut etiam fœminæ ad prælium egrederentur, quæ a Flavianis cæsæ. *Pichena.*

[w] *Teporem*] Quod non satis incalescerent balnea.

[x] *Vernile dictum*] Quo, scil. cladem urbis irridebat. Aliter Marcellus apud Valer. l. v. 'Qui, captis a se Syracusis, in arce earum constitit, ut urbis modo opulentissimæ, tunc afflictæ, fortunam ex alto cerneret. Ceterum casum ejus lugubrem intuens, fletum cohibere non potuit; quem si quis ignarus vir aspexisset, alterius victoriam esse credidisset.'

[y] *Quæ jam flagrabat*] Nempe non expectabat miles imperium ducis. Et forte jam ex composito, et communi consilio ducum, tacito tamen: et auctoritate præcipua Antonii, quem 'fortuna famaque omnium oculis exposuerat,' jam permissa præda erat, simul et incendium Cremonæ militibus, qui jam rapiebant signum atque imperium, licet nemo aperte juberet.

Et quia Antonio excidit illa vox, 'statim futurum, ut incalescerent' balnea. Hoc scurrile dictum omnem in eum vertit invidiam facinoris, cujus et alii forte duces conscii auctoresque erant.

Scil. quasi ea voce jussisset ipse

33. Quadraginta armatorum millia irrupere, calonum lixarumque amplior numerus, et in libidinem ac[1] sævitiam corruptior. Non dignitas, non ætas protegebat, quo minus stupra cædibus, cædes stupris, miscerentur. Grandævos senes, exacta ætate fœminas, viles[2] ad prædam,[z] in ludibrium trahebant.[a] Ubi adulta virgo, aut quis[3] forma conspicuus, incidisset,[4] vi manibusque rapientium divulsus,[b] ipsos postremo direptores in mutuam perniciem agebat:

Cremonam *irruere quadraginta millia armatorum, major turba calonum et lixarum, et magis effrenata in luxuriam atque immanitatem. Non claritudo defendebat, non ætas, quin stupra necibus, et neces libidinum flagitiis adjungerentur. Senes natu grandes, affecta ætate mulieres, inutiles ad pretium, in contumeliam rapiebant. Ubi grandis puella, aut quispiam pulchritudine insignis occurrisset, vi et impetu trahentium direptus distractusque, ipsos tandem raptores in mutuum exitium incita-*

1 Ms. Corb. *atque sævitiam.*—2 Male tentabat Turnebus, *miles ad prædam.* Brotier.—3 Frustra conjicit J. F. Gronovius, *aut puer forma.* Idem.—4 *Inci-*

NOTÆ

incendium Cremonæ, quæ jam ardebat, ut dicebam, vel ex composito inter duces, vel tacito pacto inter duces militesque, ut bellis civilibus, facilis est inter similes ad pessimum facinus concordia.

Initio tamen, 'precibus ducum mitigatus est miles.' 'Jam flagrabat,' inquit Tacitus; forsan scil. cœperat incendium ab aliquo milite lasciviente seu sæviente, quod dein continuatum, nemine se opponente; sed potius dissimulante, et quasi jubente Antonio, missa vernili voce, ut quem unum 'fortuna famaque omnium oculis exposuerat,' et ad cujus nutum omnes aspectabant.

Quæ jam flagrabat] Id enim forte sibi vindicabat ultroque rapiebat miles, etiam injussu ducum, vel tacito illorum consensu in idem scelus, ut qui jam antea Cremonam, ut furoris et sceleris pretium, ostentassent militi.

Quæ jam flagrabat] Non male Interpres Gallicus, qui vertit: nihil dictum aut traditum de aliis ducibus, quasi in illud facinus consenserint, aut id jusserint: quod Tacitus habet: 'ceteri duces in obscuro.'

Sed Antonii, quem 'fortuna famaque omnium oculis exposuerat,' excepta vox est, *statim futurum, ut* balneæ *incalescerent*, et *vernile dictum* illud *omnem invidiam* facinoris, quæ forte simul et in alios duces militesque transferri debuit, in eum vertit, 'tanquam signum incendendæ Cremonæ dedisset,' &c.

[z] *Viles ad prædam*] Non præcise quia bellis civilibus capti non vendebantur, aut quia edixisset Antonius 'ne quis Cremonenses captivos detineret, irritamque prædam militibus effecerat consensus Italiæ;' sed quia provecta ætate, et nulli usui esse poterant illi grandævi senes; quia sic nullius pretii fuere.

[a] *Trahebant*] Rapiebant tales homines in contumeliam et ludibrium. Nempe pro ingenio procaci militum, cum non possent corpori, affectæ ætati tamen, et senectæ illudebant.

[b] *Divulsus*] Distractus.

dum pecuniam,[c] vel gravia auro [d] templorum dona, sibi quisque trahunt, majore aliorum vi truncabantur.[5] Quidam obvia aspernati, verberibus tormentisque dominorum[6] abdita scrutari, defossa[e] eruere. Faces in manibus: quas, ubi prædam egesserant, in vacuas domos et inania[f] templa per lasciviam jaculabantur: utque exercitu,[7] vario linguis, moribus, cui cives, socii, externi interessent,[8] [g] diversæ cupidines, et aliud cuique fas, nec quicquam illicitum.[h] Per

bat: dum sibi quisque rapiunt opes, vel donaria delubrorum auro solida, majore aliorum violentia trucidabantur. Nonnulli, quæ in promtu essent spernentes, plagis et cruciatibus possessorum occulta rimari, abdita humi effodere. Tædæ præ manibus: quas, ubi opes exhauserant, in vacuas ædes, et spoliata delubra per petulantiam injiciebant. Utque in exercitu, qui discordabat sermone, ritu, ac religionibus, et *cui Romani, auxiliares, extranei adessent, variæ libidines, et aliud cuique lici-*

disset desideratur in Ryckii Msto.—5 Mallet Ernestus, *obtruncabantur*, vel *trucidabantur*. Sed proba quoque vulgata scriptura. *Brotier*.—6 Ursino ac Mureto placet, *domorum*. Eleganter quidem. Dici tamen potest, *dominorum*. Sic supra Hist. II. 13. fœminam, Ligurem, vidimus per cruciatus interrogatam, ubi filium occuleret. *Idem*.—7 Ita Mss. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps, Rhenanus et recentiores. Intellige præpositionem, *in*, quam sæpe omittit Tacitus. Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *exercitui vario*. Brotier.—8 Mallet Ernestus, *inessent*.

NOTÆ

[c] *Dum pecuniam*] Non in templis, ut puto, sed in domibus Cremonensium: nec puto, deposita fuit pecunia in delubris coloniarum; id forte in uno templo Saturni et in Urbe tantummodo usurpatum.

[d] *Gravia auro*] Virg. 'Huc undique Troja gaza Incensis erepta adytis, mensæque Deorum, Crateresque auro solidi.'

Gravia auro] Vertunt: *auro decora:* sed capio, fuisse auro solida donaria illa templorum.

Gravia auro] Non aurata, sed aurea, seu auro solida, saltem pleraque.

[e] *Defossa*] Intellige, quæ sub terram abdidissent oppidani, aut defodissent, ea perscrutabantur eruebantque milites. Cic. 2. de Divin. 'Respondit conjector, thesaurum defossum esse sub lecto: fodit, invenit aurum.'

[f] *Inania*] Postquam scil. *prædam egesserant*, donaque auro gravia, aut argento, rapuerant.

[g] *Cui cives, socii, externi interessent*] Qui constaret ex civibus, ex sociis, et externis. *Ferrettus*.

Externi] Ut Sarmatæ, Germani, seu Suevi, et alii.

[h] *Aliud cuique fas, nec quicquam illicitum*] Plin. II. 7. 'Vix prope est judicare, utrum magis conducat generi humano, quando aliis nullus est Deorum respectus, aliis pudendus. Externis famulantur sacris, ac digitis Deos gestant, et monstra quoque colunt: damnant et excogitant cibos: imperia dira in ipsos, ne somno quidem quieto, irrogant.'

Aliud cuique fas] Alii aliis mores, alii ritus, aliæ religiones: et sic quod

quatriduum Cremona suffecit.[i] Cum omnia sacra profanaque in igne[9] considerent,[j] solum Mephitis[k] templum stetit ante mœnia, loco, seu Numine defensum.[l]

34. Hic exitus Cremonæ,[1 m] anno CCLXXXVI. a primordio sui.[2] Condita erat Ti.[3] Sempronio[n] et Cornelio Consu-

tum, nec quicquam nefas erat. *Per quatuor dies Cremona vastata est. Cum cuncta sancta profanaque flammis abolerentur, unum Mephitis delubrum servatum est juxta muros*, seu *situ, seu divinitus protectum* sit.

Hunc finem habuit Cremona, post annos ducentos sex et octoginta, quam condita fuerat. Tiberio Sempronio et P. Cornelio Coss. structa erat, irrumpente in Ita-

9 Ita libri omnes scripti et editi. Mallet tamen Heinsius, *in ignem*, vel *in ignes:* sic quidem poëtæ, ac maxime Virgilius, quem sæpe imitatur Tacitus, Æneid. II. 624. 'Tum vero omne mihi visum considere in ignes Ilium.' *Brotier.*

1 Ita Ms. Corb. editio princeps et recentiores. Sic quoque Ms. Agr. secunda manu. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *hic exitus Cremonam habuit*, et sic Gronovius et Ryckius. In Mss. Flor. Bud. omissum, *habuit.*—2 Ms. Corb. *suo.*—3 Male Mss. Harl. Bodl. Jes. *T. Sempronio.* Tiberius

NOTÆ

aliis nefas, aliis concessum ac licitum videbatur; sicque 'nihil cuiquam illicitum.'

[i] *Suffecit*] Flammis, vi, ac rapinis, per quatuor dies incensa, vastata, excisa est.

[j] *Considerent*] Flamma solo æquarentur, atque in cineres fatiscerent.

[k] *Mephitis*] Dea tetri odoris. *Savilius.*

[l] *Seu Numine defensum*] Id est, potestate Deæ. Virgil. 'Jam cœlum terramque meo sine Numine, venti, Miscere!'

Seu Numine] *Ante mœnia:* scil. ut puto, extra muros fuit templum. Sicque forte loco defensum est, quia fuit extra locum quo grassabantur flammæ, et forte quia paulum distaret ab urbe: *seu Numine*, id est, potestate Deæ, quasi non sine prodigio averteret ipsa, furentes licet, a tali facinore: seu religio ac superstitio Numinis præpolluerit animis vulgi, absterrueritque ab incendio templi.

[m] *Hic exitus Cremonæ*] In hoc prælio scribit Josephus Exscidii IV. 41. ex Vitellianis triginta millia armatorum ducentosque cecidisse; Antonium, quatuor millium et quingentorum clade, pugnasse.

Xiphilinus narrat, Cremonæ cum iis qui in acie cæsi sunt, quinquaginta hominum millia periisse.

Volvebatur Octobris finis, quo circiter tempore, ut ex Tacito colligimus, nuntius de rebellante Cæcina advenerat. *Savilius.*

[n] *Ti. Sempronio*] Id est, *Tiberio:* male enim vulgo, *Tito:* ex Livio et Fastis. *Lipsius.*

Ti. Sempronio et Publio Cornelio Consulibus] Idem sibi videri significat Velleius in priore lib. qui deductas colonias sub adventum Annibalis, Cremonam atque Placentiam, scribit, et circa Padum, in agrum Gallicum, iis ipsis Tiberio Sempronio, et Publio Cornelio consulibus, anno primo belli Punici secundi, et urbis conditæ 556. deductas, Livius auctor est l. XXI. *Vertran.*

libus, ingruente in Italiam Hannibale,[o] propugnaculum adversus Gallos, trans Padum agentes, et si qua alia vis per Alpes rueret.[4] [p] Igitur numero colonorum, opportunitate fluminum, ubere agri,[q] annexu[5] connubiisque[6] gentium,[a] adolevit floruitque, bellis externis[r] intacta; civilibus infe-

liam Annibale, præsidium adversus Gallos, trans Padum agitantes, et si qua alia belli moles per Alpes ingrueret. Itaque multitudine incolarum, commoditate fluviorum, feraci terrarum annexu, et conjugiis populorum, accrevit floruitque, armis

appellabatur, non Titus, ut ex Livio et Fastis constat. Rhenanus et Ryckius et Gronovius edidere *P. Cornelio*, adversantibus Mss. et veteribus editionibus, in quibus omissum prænomen. Sic supra Annal. XIV. 1. 'siletur prænomen Fonteii.' *Brotier.*—4 Sic bene Mss. Flor. Reg. Corb. editio princeps, Rhenanus et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *irrueret.* Frustra tentabat Lipsius, *ingrueret.* Idem.—5 Ms. Agr. *connexu.*—6 Ms. Corb. *con-*

NOTÆ

[o] *Ingruente ... Hannibale*] Tum parvum castellum erat Cremona. Appianus 'Αννιβαϊκῇ: 'Scipio vero hos sequens, addensque illis animos, parum abfuit quin sauciatus ibi periret, et ægre Cremonam se recepit, servatusque est. Cremona castellum seu oppidulum, haud procul Placentia, quod adortus Hannibal, quadringentos suorum amisit, et ipse vulneratus est.' Destinatum id propugnaculum in Gallos, quod et profuit adversus Hannibalem.

[p] *Rueret*] Leg. *irrueret*, quæ vetus lectio.

[q] *Ubere agri*] Quicquid dicant, malim, *ubere agri annexu, connubiisque, &c.* Et quis dicat, *annexu gentium*, pro connubio? Potius est, ut fertili annexu terrarum, et connubiis gentium finitimarum adoleverit Cremona.

Ubere agri] Sic distinguunt, *ubere agri, annexu connubiisque.* Sed quidni placeat, *ubere agri annexu*, pro *uberis agri annexu?* nam vox, *uber*, adjective et substantive sumitur.

[a] *Connubiisque gentium*] Quæ nempe finitimam regionem accolebant, gaudebantque affinitatibus jungi cum colonis civibusque Romanis, propter opes, famamque belli. Etiam et ob robur ipsius coloniæ, cujus muris et copiis, adversus hostium et extraneorum vim sese tutabantur.

Connubiis] Intelligo vicinos populos ibi uxores sumsisse, et habitasse. Et hinc viribus et opibus adolevit Cremonensis civitas; parum enim conferunt opibus civitatis matrimonia alio abducta. At longe maxime conferunt, si huc advolent et transmigrent finitimi cum suis opibus: sic olim et res Rom. brevi adolevit.

Gentium] De accolis indigenis cepit Interpres Hispanus: recte, ut puto.

Connubiisque gentium] Non quod ipsi coloni aut ipsorum fœminæ in alias gentes denuberent, sed quia ipsi vicinorum opulentorum filias ducerent uxores; unde prædia et opes. Forte et quandoque connubia mutua: sed ut adolesceret cito floreretque colonia, potius aliæ gentes eo commeabant migrabantque.

[r] *Bellis externis*] Nempe Gallorum, Germanorum, Pœnorum.

lix.[s] Antonius, pudore[7] flagitii,[t] crebrescente invidia, edixit, 'ne quis Cremonenses captivos[8] detineret:' irritamque prædam militibus effecerat consensus Italiæ, emtionem talium mancipiorum aspernantis.[9] Occidi[10] cœpere: quod ubi enotuit, a propinquis affinibusque occulte redemtabantur:[11] mox rediit Cremonam reliquus populus:[u] reposita fora

externis illæsa; civilibus infausta. Antonius, pudore facinoris, et gravescente odio, edicto pronuntiavit, ne quis Cremonenses in custodia haberet: *et* communi *consensu Italia inutilem prædam militibus reddiderat, commercium talium captivorum contemnens. Interfici cœpere: quod ubi percrebuit, clam redimebantur a proximis et necessariis: dein plebs superstes revertit Cremonam: restitutæ* sunt

nubio.—7 Sic bene Mss. Flor. Reg. Corb. Harl. Jes. editio princeps et recentiores. Ms. Bodl. et Puteolanus, *post rem flagitii.* Brotier.—8 Ms. Agr. *Cremonensem captivum.*—9 In Ms. Corb. *inritamque prædam militibus fecerat, consensu Italiæ emtionem talium mancipiorum aspernante.* Corrupte editio princeps, *consensu . . . aspernantes.*—10 Sic bene Mss. Flor. Corb. editio princeps et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *cædi cœpere.* Brotier.—11 Ita Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Agr. Guelf. Pichena et recentiores. In Ms. Reg. et editionibus veteribus, *redimebantur.* Mendose Ms.

NOTÆ

[s] *Civilibus infelix*] Cremonam bellis civilibus fuisse infelicem, dicit Tacitus, quod Cassii, Bruti, et Antonii copias, Cremonenses suscepissent. Eaque causa a Virgilio, 'misera Cremona' vocatur, Eclog. IX. *Lupanus.*

Adde et quod Vitellianos bis fovissent nuper, juvissentque copiis.

[t] *Pudore flagitii*] Ex incensa et direpta Cremona.

Pudore flagitii] Flagitium certe fuit, a quo abstinuere boni duces, Cic. 1. de Offic. 'Suscipienda quidem bella sunt ob eam causam, ut sine injuria in pace vivatur: parta autem victoria conservandi sunt ii, qui non crudeles in bello, nec immanes fuerunt: ut majores nostri, Tusculanos, Æquos, Volscos, Sabinos, Hernicos in civitatem etiam acceperunt: at Carthaginem et Numantiam funditus sustulerunt.'

Attamen teste Plin. VI. 7. 'Viritim deleti populi' in Armenia, duce Corbulone, scil. eo bello quod pro regno Armeniæ adversus Tiridatem Parthosque gestum est sub Nerone: quod tamen non legitur apud Tacitum: severissimus certe Corbulo, sed potius in militem, quam in hostem. Et forte id in quibusdam castellis Armeniæ usurpatum, necessitate belli, et in exemplum, forte ob crebras rebelliones, et quia terribilis hostis immineret Rex Parthorum. Et certe si *viritim deleti populi,* id certe longe crudelius, quam excidium oppidorum, quo casu captivi quidem homines in prædam, sed tamen incolumes servantur, et redimi possunt. Cic. ibid. de Offic. 'De evertendis diripiendisque urbibus valde illud considerandum est, ne quid temere, ne quid crudeliter fiat: idque est viri magnanimi, rebus agitatis punire sontes, multitudinem conservare; in omni fortuna, recta atque honesta retinere.'

[u] *Reliquus populus*] Intelligit vulgus, quod forte, vel arte, aut miseri-

templaque munificentia[12] municipum:[v] et Vespasianus hortabatur.

35. Ceterum assidere sepultæ urbis ruinis,[w] noxia tabo[1] humus haud diu permisit: ad tertium[x] lapidem progressi, vagos paventesque Vitellianos, sua quemque apud signa, componunt. Et victæ legiones, ne, manente adhuc civili bello, ambigue agerent, per Illyricum[y] dispersæ. In Britanniam inde et Hispanias nuntios famamque, in Galliam Julium Calenum, Tribunum:[z] in Germaniam Alpinum Mon-

basilicæ, *fora, et ædes sacræ, liberalitate municipum* seu indigenarum; *et Vespasianus eos incitabat.*

Ceterum quia pestilens tabo ac sanie *locus* erat, *haud diu licuit immorari cineribus excisæ coloniæ: cum ad tertium lapidem processissent, palabundos trepidosque Vitellianos, sua quemque apud vexilla, instruunt. Et victæ legiones, ne, durante adhuc civili motu, dubia fide agitarent, per Illyricum distributæ* sunt. *Dein misere in Britanniam et Hispanias nuntios rumoremque; et* victoriæ *testes, Julium Calenum, Tribunum, in Galliam, quia is Æduus, et Alpinum Montanum, præfectum*

Corb. *redeprecabantur.*—12 Sic Ms. Reg. editio princeps et Cl. Lallemand. Ita quoque Ms. Agr. secunda manu. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *magnificentia*, et sic Gronovius et Ryckius.

1 Ms. Agr. *tabe.*

NOTÆ

cordia victorum, cædem aut prædam effugerat, vel etiam neglectum erat; quod, scil. in prædam vile esset, et quod nemo hos captivos emeret redimeretve. *Reliquus*, id est, relictus, seu superstes cladi populus.

Reliquus] Intellige alios omnes, simul et qui redemti erant a propinquis.

[v] *Municipum*] Id est, Incolarum istius regionis, etiam oppido conterminæ. Erat autem Cremona colonia Romana; igitur Cremonenses, puto, *municipes* fuere, quibus nempe communicata civitas Romana, sed sine suffragio.

Quod genus municipum sic describit A. Gellius, XVI. 13. 'Municipes esse cives Romanos ex municipiis, suo jure et suis legibus utentes; muneris tantum cum populo Rom. honorarii participes, a quo munere capessendo appellatos videri,' &c.

Tacitus hos accolas vocat *municipes*, non comparate ad civitatem Rom. sed ad ipsam coloniam Cremonensem, quamvis forte et ipsi jure coloniæ Rom. gauderent. Tale autem genus civitatum vocat Tac. *oppidum*, *coloniam*, seu *municipium*, indistincte. Hinc et *municipes* ibi appellat Cremonenses *accolas*, quia eodem jure cum oppidanis utebantur. Et hi ipsi coloni civesque Rom. erant. Nam huc usque civitas Rom. propagata, ut habet Tacitus l. XI. Ann.

[w] *Ruinis*] Id *bustum urbis* vocatur.

[x] *Ad tertium*] Leuca Gallica intelligi possit.

[y] *Per Illyricum*] *Illyricum* veluti genus est, cujus species seu partes sunt Pannonia, Mœsia, et Dalmatia.

[z] *Julium Calenum Tribunum*] Calenus ille *Æduus*, et tamen civis Ro-

tanum, Præfectum cohortis, quod hic Trevir,[2] Calenus Æduus, uterque Vitelliani fuerant, ostentui[a] misere. Simul transitus Alpium præsidiis occupati: suspecta Germania,[b] tanquam in auxilium Vitellii accingeretur.

36. At Vitellius, profecto Cæcina, cum Fabium Valentem, paucis post diebus, ad bellum impulisset,[1 c] curis luxum obtendebat:[d] non parare arma, non alloquio exercitioque

cohortis, in Germaniam, quia hic Trevir, ambo Vitelliani fuerant. Eodemque tempore aditus Alpium copiis seu stationibus *obsessi: quia infesta Germania, et quasi* ipsa *in defensionem Vitellii exsurgere pararet.*

At Vitellius, digresso Cæcina, cum paucis interjectis diebus Fabium Valentem ad expeditionem incitasset, instantibus *negotiis luxum prætexebat: non accingere se*

2 Budens. *Triumvir.*
1 Mallet Cl. Ernestus, *expulisset.* At probum, *impulisset.* Brotier.

NOTÆ

manus, ac forte senatoriæ stirpis. Nam in senatum asciti erant Lugdunenses et Ædui, sub Claudio.

Et ille *tribunus* militum fuit alicujus cohortis ac legionis Rom. ad differentiam aliorum sociorum, qui auxiliarium cohortium seu popularium suorum tantum *præfecti* erant; et quandoque civitate donati, sed in senatum non asciti. Sic hoc loco Alpinus Montanus Trevir *præfectus cohortis* appellatur. *Tribuni,* equestres militias obtinebant, et nobiles erant, et sæpe laticlavii.

[a] *Ostentui*] Fortunæ ac victoriæ.

[b] *Suspecta Germania*] Certe *in auxilium Vitellii accingeretur,* si quis dux adesset, si Fabius Valens penetraret ad legiones. Et certe hic plebeius miles obstinatus pro Vitellio erat, nisi obstaret ac divexaret interim castra legionum Germanicarum Civilis Batavus, illato palam Romanis bello, excitis Gallis Germanisque, initio, prætextu et vocabulo Vespasiani: qui dein et suo nomine imperium Galliarum affectavit, cum aliis proceribus Galliarum.

[c] *Ad bellum impulisset*] Expedire jussisset.

[d] *Curis luxum obtendebat*] Vertit Interpres Gall. Curis imperii luxum velabat. Sensus forte est: Curas obtendisse luxui. Nam ingentes curæ, magni labores, perinde voluptatibus et amœnitatibus levari egent. Sic Ann. lib. II. 33. 'Distinctos senatus et equitum census; non quia diversi natura, sed ut locis, ordinibus, dignationibus antistent, talesque ad requiem animi, aut salubritatem corporum parentur. Nisi forte clarissimo cuique plures curas, majora pericula subeunda; delinimentis curarum et periculorum carendum esse.' Ubi pro, *talesque,* legunt alii, *voluptatesque.* Sed quod in aliis ducibus res fuit, aut necessitas, in Vitellio tantum prætextus erat.

Curis luxum] Luxu et voluptatibus se immergebat, abdebat se lucis ac nemorum umbris, prætexens forte, quasi in secessu curas imperii aut belli meditaretur, cum neque vel inter scyphos de bello cogitaret aut loqueretur. Infra: 'Umbraculis

militem firmare, non in ore[2] vulgi[e] agere: sed umbraculis hortorum abditus, ut ignava animalia, quibus si cibum suggeras, jacent torpentque, præterita, instantia,[f] futura,[g] pari oblivione dimiserat.[h] Atque illum, in nemore Aricino[i] desidem et marcentem, proditio Lucilii Bassi, ac defectio classis Ravennatis perculit.[3][j] Nec multo post de Cæcina affertur mixtus gaudio dolor:[k] et descivisse, et ab exercitu vinctum. Plus apud socordem animum lætitia, quam cura valuit;[l] multa cum exultatione in urbem revectus, frequenti

ad arma, non adhortatione et disciplina exercere militem, non in conspectu populi agitare: sed umbris hortorum occultus, ut segnes animantes, quibus si saginam suppedites, dormiunt et stupent, priora, præsentia, futura, eadem incuria socordiaque omiserat. Atque illum in luco Aricino inertem et torpentem exterruit perfidia Lucilii Bassi, et transitio classis Ravennatis. Et paulo post affertur de Cæcina mixtus lætitia ac mærore nuntius; scil. *et defecisse* ipsum, *et a milite catenas* illi *injectas* esse. *Plus polluit gaudium apud segne ingenium, quam dolor. Magna cum ostentatione lætitiæ in civitatem reversus, pro Rostris celebrat* caritatem

2 Sic bene Mss. Flor. Agr. Lipsius et recentiores. In Mss. Reg. Harl. Bodl. Jes. et editionibus veteribus, *more vulgi*. Idem.—3 Ms. Reg. *percutit*. Tentabat Cl. Ernestus, *percussit;* quod, inquit, nuntii non *percellunt*, sed *percutiunt*. At id nimis delicatum censuerim. *Brotier*.

NOTÆ

hortorum abditus.' Et mox, 'in nemore Aricino desidem,' &c.

Curis luxum obtendebat] Forte magnitudinem curarum prætexebat, ut luxui ac voluptatibus indulgere et animum recreare pro jure suo videretur; seu potius curas graves et instantes luxu, ganeaque et epulis velabat, obtegebat. Nam non *parare arma, non alloquio*, &c. Quasi nullis curis imperii aut belli anxius, lasciviebat; sic quasi nulla se gravi cura distractum fingebat.

e *Non in ore vulgi*] *In ore agere*, est Latinis, coram et in conspectu sese offerre. Sallustianum est, in oratione Cottæ ad Quirites: 'A prima adolescentia, in ore vestro privatus et in magistratibus egi.' Fragmento alio: 'In ore agens gentibus, populo, civitati.'

Tacitus iterum hoc libro: 'Julianus ad L. Vitellium perductus, verberibus fœdatus, in ore ejus jugulatur.' *Lipsius*.

f *Instantia*] Præsentia, imminentia.

g *Futura*] Quæ ex præsentibus ac præteritis facile conjectare ac providere potuit.

h *Dimiserat*] Pro *omiserat*.

i *Nemore Aricino*] De quo Horat. 'Cum lucus et ara Dianæ.' At non tantum Ariciæ nemus sacrum Dianæ: sed et omnis lucus, etiam si aliis Diis nuncupatus sit. Servius: 'Nam, ut dicimus, et omnis quercus Jovi est consecrata, et omnis lucus Dianæ.'

j *Perculit*] Virg. 'Gravior ne nuntius aures Vulneret.'

k *Mixtus gaudio dolor*] Dolor, quia desciverat Cæcina; gaudium, quia ab exercitu vinctus erat.

l *Plus apud socordem animum lætitia, quam cura valuit*] Cepit interpres Gall.

concione, 'pietatem militum' laudibus cumulat. 'P. Sabinum,[o] Prætorii Præfectum, ob amicitiam Cæcinæ, vinciri' jubet, substituto in locum ejus Alpheno Varo.

37. Mox Senatum, composita[p] in magnificentiam oratione, allocutus, exquisitis Patrum adulationibus attollitur. Initium atrocis in Cæcinam sententiæ[q] a L. Vitellio factum: dein ceteri, composita indignatione, 'quod Consul Rempublicam, Dux[r] Imperatorem, tantis opibus, tot honoribus cumulatus, amicum prodidisset,' velut pro Vitellio[s] conque-

militum. Vincula conjici *jubet* in P. Sabinum præfectum prætorii, tanquam amicum Cæcinæ, *subrogato in ejus locum Alpheno Varo.*

Dein apud patres orationem habuit, meditatis in ambitionem verbis, et quæsitissimis senatorum assentationibus evehitur. Principium immanis in Cæcinam sententiæ a L. Vitellio sumtum: dein reliqui, meditata iracundia, quod consul Remp. deseruisset, dux principem, tantis divitiis, tot dignitatibus evectus amicum,

NOTÆ

quasi apud Vitellium plus valuerit lætitia, audito vinctum esse Cæcinam a milite, quam cura seu tristitia primi nuntii, quo ipse acceperat, rebellasse classem cum Lucilio Basso.

Intellige potius de eodem nuntio, quo *mixtus gaudio dolor:* ita ut plus valuerit *apud socordem* hominem lætitia, quam acceperat de vincto proditore Cæcina, quam *dolor* ex eo, quod descivisset idem Cæcina.

Lætitia quam cura] *Lætitia,* quod nempe vinctus esset Cæcina; *cura,* quod exercitus sine duce esset.

Quam cura] Rebellionis scil. Cæcinæ.

[o] *P. Sabinum*] Supra lib. II. 92. 'Præposuerat prætorianis P. Sabinum a præfectura cohortis,' &c. 'Sabinus Cæcinæ gratia pollebant.' Amicitia Cæcinæ promotus erat Sabinus, nunc eadem hac causa rejicitur. Distingue tres Sabinos in hac historia: *P. Sabinum,* de quo hic Tacitus, distingue *a Flavio Sabino,* qui consul designatus ex Kal. Maiis in Julias, et a Flavio Sabino, qui præfectus urbis, et frater Vespasiani.

[p] *Composita*] Sumunt, quasi ficta esset indignatio. Sed præcise potius intelligendum de meditata oratione, qua iram ostentarent adversus Cæcinam, et de exquisita adulatione in Vitellium principem, qui forte præsens senatui aderat.

[q] *Atrocis in Cæcinam sententiæ*] Haud dubie Vitellius princeps, aut consul, retulerat apud patres de Cæcina proditore ac perduelle damnando. Dein statim L. Vitellius frater, ut consularium præcipuus, atrocem sententiam promsit adversus Cæcinam; quam secuti sunt et *ceteri* Patres, libidine adulandi, et *composita indignatione.*

[r] *Dux*] Legatus Cæsaris.

[s] *Velut pro Vitellio*] Amplificando Vitellii benignitatem erga hominem ingratum et indignum, ipsi ægre sibi esse testantur, tantum viri propudium sibi præferri, et tamen Vitellii vicem deplorare palam videntur. *Savilius.*

Velut pro Vitellio] Suam sortem potius dolebant, quam Vitellii, suamque simul, forte et Reipub. vicem mœrebant tot malis conflictati, et quasi

rentes,[t] suum dolorem proferebant.[u] Nulla in oratione cujusquam[v] erga Flavianos Duces obtrectatio: ' errorem[w] im-

tanquam Vitellium deflentes, suam indignationem promebant. Nulla in sermone cujuspiam adversus Flavianos Duces jacta *contumelia: incusantes* errorem et ig-

NOTÆ

pro Vitellio gemerent, pro se ipsis gemebant. Dum detestamur scelus ingrati perfidique hominis, rem nostram agimus, 'fortunam nostram in consilio habemus,' ut ait Curtius: et nihil ejusmodi 'a nobis alienum est.'

Vel quasi pro Vitellio dolerent, suum dolorem ipsi promebant; quod nempe illis prætulisset Cæcinam, eumque tantis honoribus opibusque evexisset, dum tot probi viri mœrerent et egerent in Repub. se enim quisque primo respicit, dein alios.

Vel dolebant etiam, quod tantorum munerum arbiter esset Vitellius. Et sic utrique infensi erant, et Vitellio, quod talia dare, et Cæcinæ, quod accipere potuisset; quod et interim laceraretur Respub. talibus ducibus addicta ac mancipata. Infra 58. 'Plerique haud perinde Vitellium, quam casum locumque principatus miserabantur.'

[t] *Conquerentes*] Quod tot honoribus cumulatus, amicum prodidisset: non tam pro Vitellio sic conquerebantur, quam pro se; tum magis dolorem suum proferebant, quam Vitellii. Et sese ipsi in tali amici perfidia respiciebant.

Illi, ut puto, fraudem perfidiamque et insidiosam amicitiam indefinite exhorrebant, se respicientes, et sua; non Vitellii causa, quem jam spernere assueverant omnes boni, ut patet, cap. seq. 39.

[u] *Suum dolorem proferebant*] Forte, quod non iisdem opibus cumulati essent, et tamen cum periculo suo fidem servare Vitellio cogerentur, sæpe utrisque partibus suspecti aut invisi, *fidi* dominanti cum periculo, nunquam cum præmio.

Suum dolorem] Forte 'suam fortunam in consilio habuere,' ut ait Curtius, vel sibi prælatum Cæcinam indignabantur patres quidam; vel indistincte, et in genere, proditorem exhorrebant. Et quod Vitellio contigerat, scil. prodi ab amico, potuit singulis contingere patribus, et sæpe contigerat ante, sub malis dominationibus. Non certe in tanta fortuna illi; attamen pari dolore, pari exitu atque exitio prodebantur, subvertebantur.

Forte Cæcinam, ut tumidum et superbum, et jam opibus nimis elatum ultro oderant patres, ut fit: sicque 'velut pro Vitellio conquerentes, suum dolorem proferebant' adversus Cæcinam.

[v] *Nulla in oratione cujusquam*] Nulla *cujusquam* Patrum obtrectatio in Flavianos. Nempe hi Vitellium in senatu suis orationibus, seu potius adulationibus, extollebant; tali tamen arte, ut Flavianis ducibus, et ipsi Vespasiano caverent obtrectare, errorem legionum incusare contenti.

Nulla...erga Flavianos duces obtrectatio] Metu scil. et quasi jam spe et animo victoriam Flavianorum et cladem Vitellii præsumsissent.

[w] *Errorem*] Innoxia vocabula usurpant, ἁμαρτήματα et ἀτυχήματα vocant, quæ alias, si vincerent Vitelliani, vera forent ἀδικήματα. Verum et ingens crimen foret, quod nunc *errorem et imprudentiam* vocant.

prudentiamque exercituum' culpantes, Vespasiani nomen suspensi et vitabundi circumibant.[x] Nec defuit,[y] qui unum Consulatus diem (is enim in locum[1] Cæcinæ supererat) magno cum irrisu[2 z] tribuentis accipientisque,[3] eblandiretur.[4 a] Pridie Kal. Novembris[b] Rosius[5] Regulus[c] iniit, ejuravitque.[6 d] Annotabant periti, ' nunquam[7] antea, non

norantiam legionum, *Vespasiani vocabulum dubii ac pendentes animi circumloquendo devitabant. Et extitit, qui blanditiis impetraret unum consulatus diem, qui in locum Cæcinæ restabat, plurima cum irrisione assumentis et concedentis. Pridie Kal. Novembris Rossius Regulus obtinuit* consulatum, *abdicavitque. Ob-*

1 Ms. Bodl. *Is enim Cæcinæ supererat.* Additum in margine, *in locum.* Hæc autem loco suo mota existimat Cl. Ernestus; sicque refingenda putat: *in locum Cæcinæ (is enim supererat)* vel, *is enim supererat in locum Cæcinæ.*—2 Ms. Corb. *cum risu.*—3 Ita Mss. Reg. Corb. veteres et recentiores editiones. In Ms. Flor. *tradentisque accipientisque.* Rhenanus, inverso ordine, *accipientis tribuentisque.*—4 Sic Rhenanus et recentiores. In Mss. et veteribus editionibus, *blandiretur.* At prima hujus verbi litera facile excidit, cum superior vox in eandem desineret. *Brotier.*—5 Ita Mss. Flor. Corb. Bud. Guelf. editiones veteres et recentiores. Beroaldus, *Rossius.* Mss. Reg. Harl. Jes. Agr. et Ryckius, *Roscius.*—6 Budens. omisit *que.*—7 Vertranius

NOTÆ

[x] *Circumibant*] Vespasiani nomen haud proferebant, promendo sententias, sed periphrasi, seu circumlocutione utebantur, ne eum offenderent; et ut mox interpretari possent, pro fortuna et eventu.

[y] *Nec defuit*] Forte non defuere multi, qui tale decus ambirent, non sine *irrisu,* licet unus obtinuerit. Nec exemplum deerat Vitellio, aut Rosio.

[z] *Cum irrisu*] Qui *irrisus* sumi debet passive, non active, ita ut magnopere irriderentur et Vitellius, qui dabat talem consulatum, et Rosius, qui accipiebat; licet etiam ipsimet deridere se ipsos debuissent ne irriderentur, si quis pudor inesset.

[a] *Eblandiretur*] Vetus lectio, *blandiretur* forte rectius pro genio Taciti, qui verbum simplex usurpare solet.

[b] *Pridie Kal. Novembris*] Ultima die Octobris. Nempe cum pridie, aut paucis ante diebus, allatum esset de rebellione Cæcinæ, cui statim consulatus abrogari debuit, lata lege, si saperet Vitellius. Sed hæc instituta veteris Reipub. facile omittebat.

[c] *Rosius Regulus*] Alius ille ab *Aquilio Regulo,* qui infra Hist. lib. IV. 42. tamen dicitur, ' raptis consularibus spoliis ... saginatus:' nempe sub Nerone ille delator insignis.

Sed quia juvenis et quæstorius dicitur, et quia frater ille Messallæ, qui in partibus Flavianis, haud dubie alius est ab illo nostro Rosio Regulo, qui consulatum hic init ejuratque eadem die; ita ut, durante consulatu, semper vigilarit egregius consul.

Et quod dicitur Tacito, lib. IV. de *consularibus spoliis,* hoc intelligo de spe consulatus tantum, aut certe de *insignibus consularibus,* quæ Rosius rapuerat ex Nerone præmium delationum. Aut forte, quia consules spoliasset aut occidisset in ipso consulatu.

[d] *Iniit, ejuravitque*] Suet. Aug. 26.

abrogato[e] Magistratu, neque lege lata, alium suffectum:' nam Consul uno die[f] et ante fuerat Caninius Rebilus, C. Cæsare Dictatore, cum belli civilis præmia festinarentur.[8] [g]

servabant eruditi, nunquam alias *consulem* subrogatum, nisi abrogato magistratu *decessoris,* vel condita *in id* lege: *quippe etiam Caninius Rebilus antea consul fuerat uno die, C. Cæsare Dictatore, cum armorum civilium properarentur præmia.*

---

aliique emendant, *nonnumquam.* At nihil mutandum. Rosius Regulus consul fuit suffectus, vivente adhuc Cæcina, neque abrogato magistratu, neque lege lata, quod nunquam antea visum. Consul quidem ante fuerat Caninius Rebilus uno die, sed defuncto consule. *Brotier.*—8 Pro *festinarentur* Budens. dat *dictarentur:* unde Rhenan. *ista darentur.*

NOTÆ

[f] Secundum vero (consulatum) paucissimis horis gessit. Nam die Kal. Januarii, cum mane pro æde Capitolini Jovis, paululum curuli sella præsedisset, honore abiit, suffecto alio in locum suum.' Sed ille per fastidium et satietatem abiit consulatu. At alii isti ἐφήμερα ζῶα vocari possint: tempore ac necessitate coacti se abdicabant.

[e] *Nunquam antea non abrogato*] Lego, *nonnunquam;* nam Quinto Fabio, extrema die magistratus sui defuncto, in residuas horas Caium Caninium Rebilum Jul. Cæsar substituit.

Qua in re tum labefactata majorum instituta Dion Cassius ait lib. XLIII. extremo, quod Caninius simul ac consul factus, gessit, deposuitque consulatum: quod Cicero cavillatus, tanta solicitudine ac cura consulem eum in suo magistratu usum dixit, ut ne brevissimum quidem in eo somnum admiserit.

Hinc aperias Sueton. Jul. 76. 'Pridie Kalendas Jan. repentina consulis morte cessantem honorem, in paucas horas petenti dedit.'

Tum in illo Cæsar prævaricatus est, quod integro anno consulatum non gessit, sed ipse vivus, nullo exemplo, nullis patriæ legibus, nulloque edicto jussus, magistratu se abdicavit, aliosque subrogavit.

Exinde receptum scribit Cassius, ut perpauci toto anno consulatum gererent. Quare in Rosio Regulo falso annotasse periti videantur, nunquam ante id tempus, non abrogato magistratu, neque lege lata, consulem alii suffectum, si receptam in Cornelio scriptionem probes. *Vertranius.*

Nunquam antea non abrogato] Sic scripsit Tacitus, et sic scribere solet, ubi de rebus novis et hactenus inauditis. Et quæ summa *peritia* in eo foret, si jam ante sub primis Cæsaribus id usurpatum esset?

Nec id antea usurpatum esse, clare indicare videtur, tum socordia Vitellii et inscitia Reipub. cum ipse Tacitus, infra Hist. lib. IV. 47. scil. jam sub imperio meliorum 'abrogati inde, legem ferente Domitiano, consulatus, quos Vitellius dederat.' Ita abrogabatur magistratus, neque, nisi *lege lata,* sufficiebatur alius consul.

Quod afferunt de Cæsare, qui nulla lege lata, consulatu se abdicavit, aliosque consules sibi suffecit, nihil forte ad rem; quia tum ille fuit perpetuus dictator: sicque supra leges, et supra magistratus. Nec forte potuit se abdicare lege lata, quia sic de-

38. Nota per eos dies Junii Blæsi mors et famosa fuit: de qua sic accepimus. Gravi corporis morbo æger Vitellius, Servilianis hortis, turrim[h] vicino sitam collucere, per noctem, crebris luminibus[i] animadvertit.[1] Sciscitanti causam, 'apud Cæcinam Tuscum epulari multos, præcipuum honore Junium Blæsum,' nuntiatur: cetera in majus, de 'apparatu et solutis in lasciviam animis:' nec defuere,[j] qui ipsum Tuscum et alios, sed criminosius Blæsum, incusarent, 'quod, ægro Principe, lætos dies ageret.' Ubi asperatum[2] Vitellium, et posse Blæsum perverti, satis patuit iis, qui Principum offensas acriter speculantur, datæ L. Vitellio delationis

His diebus mors Junii Blæsi cognita, et celebrata vulgi rumoribus fuit; de qua sic traditum est. Adversa valetudine detentus Vitellius in Servilianis hortis, vidit turrim haud procul dissitam, quæ per noctem multis lampadibus fulgeret. Roganti causam, renuntiatur, multos celebrare convivium apud Cæcinam Tuscum, et in iis præcellere dignitate Junium Blæsum: *reliqua in pejus,* de luxu et procacibus in lasciviam animis: *et extitere, qui criminarentur ipsum Tuscum et alios, sed acrius infestiusque Blæsum,* quod graviter ægrotante Imperatore, lætitiæ et genio indulgeret. *Postquam irritatum Vitellium, et posse Blæsum subverti, satis innotuit iis qui dominantium iras diligenter introspiciunt, delatoris munus*

1 Budens. *advertit.*—2 Male Puteolanus, *aspernatum.* Brotier.

NOTÆ

ponere summum in Repub. imperium videretur. Qui dictator erat, sic eminenter quasi perpetuus fuit consul. Sicque sibi subrogare consules, se abdicare magistratu non potuit. Aut potius in regulam non cadunt, quæ fiunt cum leges silent et nulla Reipub. species relinquitur; cum cuncta in se traxit vis unius, et dominatio. Tum certe, 'omnia Cæsar erat.' Nec etiam liquet ex Suetonio fuisse suffectum olim consulem, non *lege lata.*

[f] *Consul uno die*] Quod exemplum improbavit Nero. Suet. 15. 'Defunctoque circa Kalendas Jan. altero e consulibus, neminem substituit: improbans exemplum vetus Caninii Rebili, uno die consulis.'

[g] *Festinarentur*] Nempe ut plures in partem Reipub. seu potius prædam statim vocarentur; ii nempe, qui armis civilibus, victoriam Cæsaris juverant.

[h] *Turrim*] Quia turris vicina, edita, et crebris facibus colluceret, ideo maxime conspicua. Formidoloso perculsoque dominanti, suspecta statim omnia: jamque noctes longiores, utpote mense Novembri, quo facinus perpetratum est.

[i] *Crebris luminibus*] Sic rebus lætis usurpatum, ut lucernas accenderent, funalia, cereos, &c. ac lauru fores exornarent.

[j] *Nec defuere*] Favebant nempe aulici illi, perversi amici, seu liberti L. Vitellio, *qui infensus* erat *Blæso, æmulatione prava,* et qui *delationis partes* statim suscepit.

partes. Ille[3] infensus Blæso æmulatione prava,[k] quod eum, omni dedecore maculosum,[l] egregia fama anteibat, cubiculum Imperatoris reserat, filium[m] ejus sinu complexus et genibus[n] accidens: causam[o] confusionis[4 p] quærenti, 'non se proprio metu, nec sui anxium, sed pro fratre, pro liberis[5] fratris, preces lacrymasque attulisse. Frustra Vespasianum timeri, quem tot Germanicæ legiones, tot provinciæ virtute ac fide, tantum denique terrarum ac maris[6] immensis spatiis, arceat. In urbe ac sinu cavendum hostem, Junios Antoniosque avos[q] jactantem, qui se stirpe Imperatoria,[r]

datum est L. Vitellio. Ille infestus Blæso, maligno livore, quod ipsum, omni flagitio probrosum, eximio decore antecelleret, cubiculum Principis aperit, filium ejus gremio excipiens, et pedibus advolutus, fratri *sciscitanti causam perturbationis,* respondet, non se pavore proprio, nec de se solicitum, sed preces fletusque attulisse pro Principe, et pro liberis Principis. Abs re metui Vespasianum, quem tot Germanicæ copiæ propellant, tot et tanta denique terrarum ac pelagi spatia prohibeant. In civitate et *ipso* sinu metuendum *esse* hostem, Junios Antoniosque *ut* majores *suos* ostentantem, qui domo imperatoria *ortum,*

3 Male Puteolanus, *illic infensus.* Idem.—4 Budens. *effusionis.*—5 Cl. Ernestus, *pro libertis.* Sane operarum errore. Adversantur enim libri omnes. *Brotier.*—6 *Ac maris* omissum in Ms. Corb.

NOTÆ

[k] *Prava*] Maligna, iniqua, quæ eo infensior et acrior est, quo magis *sine causa* suscipitur.

[l] *Omni dedecore maculosum*] Infra cap. 77. 'L. Vitellio, quamvis infami, inerat industria, nec virtutibus, ut boni, sed quomodo pessimus quisque, vitiis valebat.'

[m] *Filium*] Qui parum aptus imperio, puer ille fere mutus et 'titubantia oris elinguis,' teste Sueton.

[n] *Genibus*] Imperatoris: patris nempe, non filii.

[o] *Causam*] Quæ nova res, quæ causa pavoris, qui vultu, voce, verbis se promebat.

[p] *Confusionis*] Infra de Domitiano: 'Crebra oris confusio pro modestia accipiebatur.'

Confusionis] Consternationis seu pavoris. Infra: 'Non se proprio metu,' &c.

[q] *Junios Antoniosque avos*] Ex utroque hoc nomine causam habuerunt stirpis suæ originem ab Octavia repetendi, Augusti sorore; ut perspecta genealogiæ series probat. *Savil.*

[r] *Stirpe imperatoria*] Ne intelligas stirpem *Cæsarum,* sed *imperatorum,* more prisco: intellige Junios et Antonios, qui olim *imperatores* appellati ab exercitibus Rom. vel etiam summo fastigio dignati, ut Antonius.

Vel *stirpe imperatoria,* id est, ad imperium nata ac destinata, propter nobilitatem. Sic l. XIII. 17. Nero post occisum Britannicum sic disserit: 'Tanto magis fovendum patribus populoque principem, qui unus superesset e familia, summum ad fastigium genita.'

Stirpe imperatoria] Vertunt: 'stirpe

comem ac magnificum militibus, ostentet. Versas illuc omnium mentes,[s] dum Vitellius, amicorum inimicorumque negligens,[t] foveat[7] æmulum,[u] Principis labores[v] e convivio prospectantem. Reddendam pro intempestiva lætitia mœstam et funebrem noctem,[w] qua sciat et sentiat, vivere Vitellium et imperare, et, si quid fato accidat,[8] filium habere.'

exhibeat se militibus popularem et magnificum. Pronos illuc omnium animos, dum Vitellius amicorum infensorumque incuriosus, tolerat rivalem, qui Imperatoris morbum ex mensa et epulis prospicit. Pro gaudio *illo* præpostero reddendam *ei* noctem tristem et feralem, qua sciat, qua cognoscat spirare Vitellium et rerum potiri, et, si quid humanitus contingat, ipsi filium esse.

7 Vulgo *fovet*. Bipont. *foveret*.—8 Ms. Corb. *fato decidat*.

NOTÆ

Cæsarum:' quod falsum puto. Illic Blæsus jactat tantum 'Junios Antoniosque avos,' non *Cæsares*.

Stirps imperatoria sumi hic debet, pro more veteris Reipublicæ. Quæ tamen summa dispositio ad supremum fastigium, seu principatum. Et hoc est quod criminose hic objectatur Blæso.

Stirpe imperatoria] Non proprie *principali*, sed *imperatoria*, veteri more, quo duces exercituum *imperatores* appellabantur. Nec aliter etiam Antonius vocari *imperator* debuit, licet Triumvir Reipub. constituendæ fuerit. Nondum plane extincta erat Respub. nondum unus imperabat.

[s] *Versas illuc omnium mentes*] Addit causam Interpres Gall. ex suo. Quia nempe Blæsus maxima beneficia accepisset, acciperetque etiamnum a principe: quod falsissimum.

Versæ illuc omnium mentes, quia scil. jactaret Blæsus 'Junios Antoniosque avos,' quod 'se stirpe imperatoria comem ac magnificum militibus ostentaret.'

Et quod silet Vitellius delator, ob 'elegantiam morum' et innocentiam ac vitæ sanctitatem: quod præcipue 'Cæcina et primores partium, jam Vitellium aspernantes,' in Blæso respexerant.

Et sæpe observavi, quoties e suo penu profert aliquid Interpres, toties fere a sensu auctoris aberrare.

[t] *Amicorum inimicorumque negligens*] Hoc est amicos et inimicos non discernens. *Pichena*. Qui inimicos non ulciscitur, simul et amicorum salutem negligere videtur.

[u] *Foveat æmulum*] Non beneficiis, aut favore, ut vertunt. Sed foveri dicitur æmulus imperii, qui non statim subvertitur.

Foveat] Toleret, proprie: et hoc delator nimis auget.

[v] *Principis labores*] Sic ambigue designat et ægritudinem animi seu imperii curas, et morbum seu dolores ex mala valetudine.

Labores] Morbum intelligit corporis, forte simul et animi æstus, seu belli civilis curas: quod innuere videtur his verbis; 'sciat et sentiat vivere Vitellium,' en morbum; 'et imperare,' en curas belli et Reipub.

[w] *Funebrem noctem*] Non de morte præcise intelligit, sed de *nocte* qua convivium celebrabant apud Cæci-

39. Trepidanti inter scelus metumque, ne dilata Blæsi mors maturam perniciem,[1] palam jussa[2] atrocem invidiam, ferret, placuit veneno grassari. Addidit facinori fidem[x] nobili[3][y] gaudio, Blæsum visendo;[z] quin et audita est sævissima Vitellii vox, qua 'se'[4] (ipsa enim verba referam) 'pa-

Dubitanti inter facinus et formidinem, ne prolata nex Blæsi properum sibi *exitium afferret, et* ne *aperte imperata immane odium* in se concitaret, illum *veneno interfici placuit. Ut crederetur scelus, effecit, insigni lætitia, Blæsum inspiciendo: quin etiam excepta est atrocissima vox Vitellii, qua (eadem quippe verba tradam)*

1 Sic bene Mss. Flor. Corb. Agr. editio princeps, Rhenanus et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *maturam pœnitentiam.* Brotier.—2 Male editio princeps, *palam visa.* Ms. Agr. *palam jussa autem atrocem, &c.* Idem.—3 Mallet Lipsius, *notabili.* Melius, ut opinor, *ignobili gaudio.* Brotier.—4 Ita Mss. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps et recentiores. Mss.

NOTÆ

nam Tuscum: ita ut pro nocte illa æmœna ac læta, redderent Blæso *mœstam et funebrem noctem,* exitio scilicet.

[x] *Fidem*] *Addidit facinori fidem,* non præcise quia gaudebat; sed quia Blæsum videre voluit, et quia vox ejus sævissima audita est. Gaudium prodidit visendo et loquendo, et ex manifesto gaudio creditum scelus et compertum est.

[y] *Nobili*] Id ironice dictum, quasi scil. dignum principe Rom. gaudium fuerit, pavisse 'oculos spectata inimici morte.' Aliis *notabili,* id est, illustri, manifesto.

Nobili gaudio] Alii, *notabili:* sed puto, dixit Tac. *nobili gaudio,* et sic deridet vanitatem hominis. Et certe risum meruit talis Cæsar et princeps, hocce gaudio gestiens: 'Magnanimo satis est hostem prostrasse leoni:' et ultra mortem extendisse injuriam flagitii est.

Nobili gaudio] Sperne lectionem, *notabili,* quæ non ex libris: melior, ac prægnantioris sensus est vox, *nobili,* et magis pro genio Taciti.

[z] *Blæsum visendo*] Si de Blæso intelligenda sunt illa Suetonii 14. 'Occidit etiam unum veneno, manu sua porrecto, in aquæ frigidæ potione, quam is affectus febre poposcerat;' certe Vitellius invisebat Blæsum ægrotantem; et forte aulico comitatu stipatus ille, petenti frigidam ægroto, venenum infundi præsens jussit, vel infudit ipse, quasi amico, verniliter, pro suo more blandiretur, et velut officio et honore demulceret, amicum occidit; ut Nero, Burrhum olim et amitam suam præsens occiderat: quod etiam inter domesticos Blæsi facile potuit princeps, ministros Blæsi metu ac splendore aulico perstringens, aut etiam removens.

Et asserit Tacitus, illum vidisse mortuum, 'et pavisse oculos spectata inimici morte.' Quasi postea præ nobili gaudio id jactasset Vitellius. Sed potuit forte illum videre ægrotantem, dein et mortuum.

Certe jam alibi dixerat apud Suet. 11. ubi de Othone: 'Optime olere occisum hostem, et melius civem.' Et 14. 'Coram interfici jussit, velle se dicens pascere oculos:' ubi de fœneratoribus aut publicanis, 'qui unquam se, aut Romæ debitum, aut in via portorium flagitassent.'

visse oculos,[a] spectata inimici morte,' jactavit. Blæso, super claritatem natalium[b] et elegantiam morum, fidei ob-

gloriatus est, se satiasse oculos, aspecto infensi hominis exitio. *Blæso, præter*

Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *qua (ipsa enim verba referam) se pavisse.*—

NOTÆ

[a] *Pavisse oculos*] Similem immanitatem exprobrat Dolabellæ Cicero Philipp. II. 'Ac Dolabella quidem tam fuit immemor humanitatis, quanquam ejus nunquam particeps fuerit, ut suam insatiabilem crudelitatem exercuerit, non solum in vivo [Trebonio,] sed etiam in mortuo, ac in ejus corpore lacerando atque vexando, cum animum satiare non posset, oculos paverit suos.'

Pavisse oculos morte] Suetonius Vitel. 14. de altero refert, non de Blæso: scil. 'quendam in ipsa salutatione supplicio traditum, statimque revocatum, cunctis clementiam laudantibus coram interfici jussit, velle se dicens pascere oculos.'

Spectata inimici morte] Videtur Blæsus, (quantum patet ex Tacito,) nullo morbo implicitus periisse; et videtur tantum post mortem illum invisisse Vitellius, ut ejus exitio frueretur, pasceretque oculos. Aliter Suetonius, qui vult invisisse Blæsum ægrotantem.

[b] *Blæso, super claritatem natalium*] Aliquas circumstantias addit Suetonius, vel dissimulatas Tacito, vel ignoratas. Cum dicit *nobiles* viros, aperte innuit *Dolabellam* et *Blæsum;* cum dicit, *ad societatem imperii allicefactos*, respicit tantum ad Dolabellam, qui literis Vitellii evocatus, forte prætextu communicandæ potentiæ, cum interim tamen juberet illum interfici Interamnæ; quam fraudem forte et sensit ipse Dolabella, sed comitas principis, falsa seu vera, pro imperio et necessitate fuit.

Cum de *veneno* tradit Suetonius, innuit Blæsum; cum addit, *manu sua porrectum*, non ei repugnat Tacitus, cum refert Vitellii vocem, qua 'se pavisse oculos spectata inimici morte jactavit.'

Et cum addit Suetonius, 'in aquæ frigidæ potione, quam is affectus febre poposcerat,' innuit, non esse statim patratum facinus, sed interjectis aliquot, post epulas apud Tuscum celebratas, diebus, et forte postquam Blæsus in febrim incidisset; exemplo olim Neronis, qui Burrhum veneno necavit, prætextu, et quasi morbo faucium medelam adhiberet.

Sed certe, ut ingenue fatear, hæ genus circumstantiæ valde incertæ sunt, et pro ingenio vulgi: pro variis rumoribus, dubia et varia historia est: et potius transcurrit historiam Suetonius, quam transcribit; et sæpe ex fama ac mente vulgi.

Et hoc loco Suetonii *affectus febre* Blæsus; attamen ex Tacito hic, æger fuit ipse Vitellius. Nam Blæsum incusabant, 'quod ægro principe lætos dies ageret.'

Nec est *allicefactus* Blæsus, ut vult Suetonius, spe imperii a Vitellio; immo potius a *Cæcina et primoribus partium* Flavianarum *ambitus, abnuere perseveravit*, ex Tacito. Adeo sunt incerta, quæ de imperitantibus vulgantur aut scribuntur. Sicque frustra conciliantur historici. Alii aliud credunt, et prout animi, prout judicia diversa sunt, ita et scripta auctorum.

stinatio[c] fuit. Integris quoque rebus,[d] a Cæcina et primoribus partium, jam Vitellium aspernantibus, ambitus, abnuere perseveravit: sanctus,[5] inturbidus, nullius repentini honoris, adeo non Principatus appetens, parum effugerat,[6] ne dignus crederetur.

40. Fabius interim Valens, multo ac molli concubinarum spadonumque agmine, segnius quam ad bellum incedens, 'proditam a Lucilio Basso Ravennatem[e] classem,' pernicibus nuntiis accepit.[f] Et, si cœptum iter properasset,

nobilitatem stirpis et venustatem ingenii, fidei pervicacia fuit. Illibatis etiam rebus, solicitante Cæcina, simul et proceribus partium jam Vitellium spernentibus, principatum *recusare perstitit, innocens, a novis rebus abhorrens, ac nullius subitæ* aut præmaturæ *dignitatis, adeo non imperii cupiens, ut parum abesset, quin idoneus haberetur.*

Interea Fabius Valens, plurimo lascivoque scortorum et eunuchorum grege stipatus, et *lentius quam ad bellum ingrediens, velocibus nuntiis admonitus est*, Ravennatem classem cum Lucilio Basso descivisse. *Et si semel initam viam accele-*

5 Sic bene Mss. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In editione principe, *factus*. Inde conjiciebat Cl. Ernestus, *factis inturbidus*. Brotier.—6 Ita Mss. Flor. Reg. Corb. Quod merito probatum Jac. Gronovio et recentioribus. Editio princeps et Rhenanus, cum Ryckio, *ut parum effugeret*. Ms. Agr. *effugerit*. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ut parum abfuerit*. Idem.

NOTÆ

[c] *Fidei obstinatio*] In ipsum Vitellium *fidei obstinatio* fuit Blæso. Nam a Cæcina et aliis jam Vitellium spernentibus *ambitus*, mutare fidem noluit, nec cupiit imperium, aut ad Flavianos vertit.

[d] *Integris quoque rebus*] Potest sumi, quasi *integris rebus* Vitellii, jam Vitellium aspernarentur; aut quasi *integris quoque rebus* Vitellii, et ante rebellionem Flavianorum auditam, *ambitus* esset Blæsus a Cæcina et aliis *primoribus*, ut suscipere imperium vellet.

Qui duo sensus fere in eundem recidunt: et longe facilius fuit, illici solicitarique Blæsum, integra fortuna et nondum a Flavianis delibata; qui tamen *abnuere perseveravit:* nec *ambitus* Blæsus, nisi cum *aspernati* sunt Vitellium; et utrumque factum est, *integris* Vitellii *rebus*.

[e] *Ravennatem*] Vide l. II. 100.

[f] *Pernicibus nuntiis accepit*] Notandum, imperatores habuisse quosdam dispositos equos, ut citius, quam fieri posset, omnia ipsis nuntiarentur, quæ fierent: vulgus *postas* appellat, quorum Cyrum primum ferunt inventorem.

Augustus, quo celerius cognosceret quæ fierent in provinciis, juvenes primo modicis intervallis per militares vias, dehinc vehicula disposuit.

Cursoribus quoque usi Imperatores Rom. ut Galli reges; per quos illis quam celerrime omnia nuntiabantur, atque ipsi nuntiabant. Capitol. in Ælio Vero. *Lupanus*.

nutantem[g] Cæcinam prævenire, aut, ante discrimen pugnæ,[h] assequi legiones[1] potuisset. Nec deerant, qui monerent, 'ut cum fidissimis per occultos tramites, vitata Ravenna, Hostiliam Cremonamve pergeret.' Aliis placebat, 'accitis ex[2] urbe Prætoriis cohortibus[i] valida manu perrumpere.' Ipse, inutili cunctatione, agendi tempora[j] consultando consumsit: mox utrumque consilium aspernatus, quod inter ancipitia deterrimum est, dum media sequitur, nec ausus est[k] satis, nec providit.

41. Missis ad Vitellium literis,[l] auxilium postulat. Venere tres cohortes[m] cum ala Britannica: neque ad fallendum aptus numerus, neque ad penetrandum. Sed Valens ne in

rasset, potuisset antevertere dubitantem Cæcinam; aut ante transactam *prælii fortunam, legiones attingere. Et erant, qui suaderent,* ut per secretos calles, declinata Ravenna, tenderet Hostiliam aut Cremonam cum fidelissimis comitibus. *Alii censebant,* ut accersitis Roma prætoriis cohortibus, firmo agmine pervaderet. *Ipse, inani consultatione, agendi occasiones cunctando amisit. Dein spreta utraque sententia, quod inter ambigua pessimum est, dum media eligit, nec tentavit satis, nec* satis *prospexit.*

Compositis ad Vitellium epistolis, copias petit. Adductæ sunt tres cohortes, cum ala Britannica; quod *agmen neque ad latendum commodum, neque ad per-*

1 *Legiones* abest a Ms. Corb.—2 Ms. Corb. *accit. ab urb.*

NOTÆ

g *Nutantem*] Dubitantem, ambiguum an descisceret, an ad Vespasiani partes transiret.

h *Pugnæ*] Cremonensis.

i *Prætoriis cohortibus*] Quæ nuper delectæ a Vitellio ex toto exercitu Germanico, et quæ idcirco fidissimæ erant.

j *Agendi tempora*] *Tempora rerum,* ut alibi loquitur Tacitus, *verbis* ac consultationibus *terebat.*

k *Nec ausus est*] Nec satis audax, nec satis providus fuit. Debuit enim audacter et strenue, ignoratus *perrumpere cum paucis et fidissimis.* Vel debuit magis providere, nempe, ut haberet subsidium validius, quo penetraret: quippe *venere* tantum *tres cohortes* ex urbe, quibus stipatus, nec latere, nec vi perrumpere potuit.

l *Missis ad Vitellium literis*] Fieri potest, ut Valens primam amplexus fuerit opinionem, quæ erat, 'accitis ex urbe cohortibus, valida manu perrumpere:' sed Vitellius in culpa, qui plures non submisit. *Savilius.*

m *Tres cohortes*] Fortassis prætorianorum: et præter illas, tamen quatuordecim prætorianas cohortes comperimus, quæ sexdecim tantum fuerunt universæ, Hist. II. *Savilius.*

Tres cohortes] In quibus forte tantum duæ *prætoriæ cohortes.* Ceteræ copiæ auxiliares, aut certe legionariæ: nam illa *ala Britannica,* ut puto, non fuit auxiliaris, sed forte equitatus fuit alicujus legionis Britannicæ, quæ prælio affuerat, aut certe separata merebat.

tanto quidem[1] discrimine infamia caruit, quo minus rapere illicitas[2] voluptates, adulteriisque[n] ac stupris polluere hospitum domus, crederetur: aderant vis[o] et pecunia et ruentis fortunæ novissima libido.[p] Adventu demum peditum equitumque[q] pravitas consilii patuit, quia nec vadere per hostes

rumpendum satis validum erat. *Sed Valens, ne in tanto quidem periculo, a probro abfuit, quin existimaretur prorumpere in nefarias libidines, et contaminare hospitum domos adulteriis ac stupris. Aderant vis, et opes, et præcipitantis fortunæ cupido ultima. Tandem, advectis peditibusque et equitibus, innotuit vesania consilii, quia nec penetrare per hostes tam modicis copiis*

1 Male Rhenanus e Ms. Bud. *ne in tanto discrimine quidem:* [sic tamen Ryckius et Gronov.] *Brotier.*—2 Gronovius et Ryckius legunt, *illic. rap.*

NOTÆ

[n] *Adulteriis*] *Adulteria* de nuptis, *stupra* de viduis ac vacuis fœminis, item de virginibus, pueris, aut libertis ac servis utriusque sexus: *stupra* etiam et de concubinis propriis dicuntur, et de vestalibus.

[o] *Vis*] Inerat auctoritas, potestas, vis seu violentia, et opes, quibus vel pudicissimæ fœminæ, aut alii etiam corrumperentur.

[p] *Ruentis fortunæ novissima libido*] An inter cetera deficientia, libido novissima exuitur, ac diutius adhæret hominibus quam cetera vitia?

Potius videtur sensus: Qui diu frui non sperat, avidius fruitur. Sic lib. præced. Otho moriturus, ait: 'Difficilius est temperare felicitati, qua te non putes diu usurum.' *Pichena.*

Ruentis fortunæ novissima libido] Petron: 'Ecce jam ratem fluctus evertet: ecce jam amplexus amantium iratum dividet mare. Igitur si vere Encolpion dilexisti, da oscula, dum licet, et ultimum hoc gaudium, fatis properantibus, rape.'

Ruentis fortunæ novissima libido] Interpres Hispan. *y la ultima cudicia, y antoio de su fortuna que ya se yua desmoronando.* Italica Davanzatii versio: 'Et luxuria, quod ultimum vitium est hominis, quem fortuna deserit.' Et hanc interpretationem secutus est Interpres Gallicus.

Novissima libido] Fortuna cadens, nec ultra fruendi spes, maximum incitamentum implendæ libidinis Valenti fuit.

Ruentis fortunæ] Multa aderant ac fävebant libidini: *aderant vis, pecunia, &c.* aut etiam incitabant voluptatem hominis, in quibus *novissima libido*, quam eo avidiore cupidine, eo majori ardore occupabat, quod jam rueret fortuna; quod, ruente fortuna, jam de possessione deliciarum desperaret; quod hanc, velut extremam, velut novissimam voluptatem raperet.

Hanc novissimam voluptatem festinus rapiebat, quasi in solatium *fortunæ ruentis*, quasi levamen voluptatum deserentium in perpetuum. Scil. ultima hæc cupiditas; nec hominem ipsa deserit,cum eum cuncta deserunt.

Et tunc relinquit ille prædam, opes, avaritiam, vindictam, et ceteras hujusmodi cupidines; at stuprorum amorumque libidinem tunc non deserit, immo eo avidius amplectitur, ac rapit, quod statim rapientur ipsi omnes voluptates simul cum fortuna.

[q] *Peditum equitum*] Sunt *tres cohor-*

tam parva manu[3] poterat, etiam si fidissima foret, nec integram[r] fidem attulerant. Pudor tamen et præsentis Ducis reverentia morabatur,[4] haud diuturna vincula apud avidos[5] periculorum[s] et dedecoris[6t] securos. Eo metu, cohortes Arimi-

poterat, etiam si fidelissimæ forent, nec illibatam eæ fidem afferebant. Verecundia tamen, et astantis ducis respectus retinebat, qui *haud diuturni* sunt *nexus* fidei, *inter cupientes discriminum, et flagitii securos. Eo pavore, et pau-*

volupt.—3 Mallet. Cl. Ernestus, *tam parva manus.*—4 Male Mss. Reg. Corb. et editio princeps, *hortabatur.* Brotier.—5 Frustra tentat Faërnus, *pavidos periculorum.* In civilibus bellis periculorum mutationumque *aridi* milites. *Idem.*—6 Sic bene Mss. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. editio

NOTÆ

tes, de quibus supra, quæ pedestres, et *ala Britannica* equitatus fuit.

[r] *Nec integram*] Jam ambigui illi inter Flavianas Vitellianasque partes, desciscere parati, quo præmii spes affulgeret.

[s] *Apud avidos periculorum*] Quæ annectitur narratio, aliquantum imperfecta mihi videtur: cur enim Valens missas Ariminum copias potius hostibus objecit, quam Vitellio remisit, si non decreverat subsequi?

Quo animo Umbriam et Etruriam adierit? quid egisset, si Cremonensis prælii factus non fuisset certior?

Nisi forte quod antea abnuerat, secreta via progredi voluerit Hostiliam et Cremonam versus: istas circumstantias exigebat tractatus accuratior. *Savil.*

Aridos periculorum] Erant avidi periculorum, simul et præmiorum: cupiebant pericula, quia periculis annexa præda et spolia Reipub. Vicerant cum Vitellio, volebant et pugnare una cum Vespasiano; amabant pericula.

Quidni viri audeant, quod fœmina 'Gracilia, neque liberos, neque propinquos, sed bellum secuta?' quæ in Capitolio nempe obsidionem tulit cum Flavianis.

Erant et securi proditionis, ideoque infirma vincula fidei illorum, pudor et reverentia ducis.

Apud avidos periculorum] Pedites illi equitesque e Germanicis aut Britannicis delecti volebant pericula præliaque cum præmiis: malebant illi bella et prædam, quam pacem, quam principem.

Apud avidos periculorum] Quæ *pericula* hoc loco? an periculum in mutando fidem? Immo erant *dedecoris* et flagitii seu transfugii *securi*. An majora pericula in una factione, quam in altera? hoc non capio. Nullum periculum ex defectione, quia non unius, sed crimen omnium fuit: nulla pœna flagitii, immo præmium ex altera factione. Potius legam, *præmiorum:* nam infra 61. 'Nec ulla apud Vitellianos flagitii pœna: et præmiis defectorum vera fides:' sic lego. Vera fides, nempe ex parte Flavianorum: sicque ut dedecoris, ita et præmii securi erant.

Forte tamen possit hic esse sensus: Ita ut non contenti præsentibus, nova quærerent *pericula*, nova bella, prædam novam ex altera factione, spe scil. majoris aut certioris præmii ex transfugio. Nam magis donantur et honorantur novi transfugæ in ex-

num[u] præmittit,[v] alam 'tueri terga'[w] jubet: ipse, paucis, quos adversa non mutaverant, comitantibus, flexit[7] in Umbriam,[x] atque inde[8] Etruriam: ubi, cognito pugnæ Cremo-

cis sequentibus, quos res improsperæ non corruperant, præire cohortes Ariminum jubet, et alam terga defendere: ipse vertit in Umbriam, et hinc in Etruriam: ubi,

princeps, Pichena et recentiores. Rhenanus, *decoris.* Brotier.—7 Hunc locum veteres et recentiores scriptores ita edidere: *Eo metu, et paucis, quos adv. non mutaverant, comit. cohort. Arimin. præmittit: alam tuer. terg. jubet: ipse flexit, &c.* Verba *paucis...com.* loco mota non Muretus vidit, sed Acid., qui, sæpe in transponendo nimium audax, hic rem acu tetigit meo arbitratu. Omissa scil. olim verba e margine, cui fuere allita, in alienam sedem librarii incuria intrusit. Bahrdtius demum verbis *cognito...eventu* postponenda putabat. *Oberl.*—8 Rhenanus, *inde in Etruriam;* refragantibus libris scriptis et

NOTÆ

emplum, quam vetusti servientes. Et erant præmii securi ex Flavianis, et *dedecoris* etiam *securi* ex Vitellianis, qui talia non vindicabant: non mirum ergo, si ad nova pericula, nova et certa spe, transvolarent.

[t] *Dedecoris*] Dedecus et flagitium in milite fuit, qui fidem abrumperet, desereretque principem, cujus sacramento obstrictus erat: fere proditor infamis, nisi fortuna ac victoria, splendore gloriæ et opum, obrueret flagitium.

[u] *Cohortes Ariminum*] Capiunt nonnulli, quasi suspectaret eas, ideo præmisisse; et ipsum cum paucis fidis flexisse in Umbriam.

Ariminum] Urbs Senonum populorum, in Gallia Cispadana regione Italiæ: hodie *Rimini*, urbs Marchiæ Anconitanæ, in statu Ecclesiastico. *Tillemon.*

[v] *Præmittit*] Nempe quasi secuturus; neque enim ita præmittit cohortes, aut *alam tueri terga* jubet, ut separentur cohortes ab ala. Immo simul ingredi et se invicem tueri debuerunt *eo metu* pedites et equites.

[w] *Alam tueri terga*] Vertit Interpres Gall. quasi metueret ipse Fabius, ne a tergo invaderent eum, interciperentque hostes. Sed videtur potius metuere cohortibus: nam ipse alio *flexit in Umbriam*, (nec tendit Ariminum) cum paucis, ut patet ex sequentibus.

Et jam comperto se imprudenter accivisse cohortes ex urbe, jam forte sequitur primum consilium, quod illi initio datum erat, supra c. 40. 'Nec deerant, qui monerent, ut cum fidissimis per occultos tramites, vitata Ravenna, Hostiliam Cremonamve pergeret.'

Alam tueri] Quidam capiunt, quasi utrorumque terga tueretur *ala* ista, et Fabii et cohortium; quod fieri non potuit, nisi forte ad paucas horas: aut quia ambiguum esset, quam viam ille iniret.

[x] *Umbriam*] Regio Italiæ ad mare Adriaticum: hodie omnis ducatus *Urbino*, comitatus *Citta di Castello*, major pars *Ombriæ* seu ducatus *Spoleti*, cum nonnullis partibus *Romandiolæ*, *Marcæ Anconitanæ*, et *Perusini*, sub dominio summi Pontificis, et pars minima *Etruriæ* sive *Toscanæ* ducatus. *Tillemon.*

nensis eventu, non ignavum, et, si provenisset, atrox consilium iniit, ut, arreptis navibus, in quamcumque partem Narbonensis provinciæ egressus, Gallias et exercitus[9] [y] et Germaniæ gentes novumque bellum cieret.

42. Digresso Valente, trepidos, qui Ariminum tenebant,[z] Cornelius Fuscus, admoto exercitu, et missis per proxima

comperto exitu prælii Cremonensis, consilium molitus non segne aut iners, et, si successisset, immane et ingens, ut, scil. *comprehensis navibus, in quamlibet regionem Galliæ Narbonensis appulsus,* concitaret *Gallias, et exercitus, et Germaniæ populos, novamque belli molem exciret.*

Cum profectus esset Valens, Cornelius Fuscus, admotis copiis, et missis Liburnicis per finitimas oras, terra marique obsidet eos, qui Ariminum obtinebant, jam

editis.—9 Ita Mss. Vatic. Flor. Harl. Bodl. Jes. Agr. Puteolanus et recentiores. A Ms. Reg. et editione principe abest, *Gallias.* Rhenanus omisit, *et exercitus.* Pars quidem magna exercituum Germanicorum tum erat in Italia, manebat tamen pars in superiore inferioreque Germania, quam Valens ciere poterat. Hæ legiones memorantur infra cap. 46. *Brotier.*

NOTÆ

[y] *Et exercitus*] Nempe legiones Germaniæ superioris et inferioris, et etiam forte Britannicæ, quæ in partibus Vitellianis.

Et exercitus] Qui scil. in ipsis Galliis erant. Intelligit aquilas, seu legiones relictas a Vitellio in his partibus Galliæ, quas vocabant Romani Germaniam superiorem et inferiorem: nempe citra et ultra Rhenum.

Et cum dicit, *Germaniæ gentes,* eæ distinguendæ sunt ab exercitibus Germanicis, qui Romani et legionarii: et illæ *gentes,* vel sociæ, vel extraneæ, et tamen facile allici poterant in partes, ac commilitium Vitellii, spe præmiorum opumque.

Et cum dicit *Gallias,* eæ etiam distinguendæ sunt ab *exercitibus* qui in castris Germanicis præsidia agitabant, ut diximus, et *Galliæ* tributa, stipendia, annonam, equos, viros, arma suppeditare Valenti potuerunt: quibus firmatus, instaurare facile bellum, et excitare afflictas partes potuit.

Gallias] Sic et jam olim metuebantur Galli. Cicero Philipp. 5. 'Si M. Antonio patuisset Gallia, si oppressis municipiis, et coloniis imparatis, in illam ultimam Galliam penetrare potuisset, quantus Reipub. terror impenderet? Dubitaret, credo, homo amentissimus, atque omnibus consiliis præceps, et devius, non solum cum exercitu suo, sed etiam cum omni immanitate barbariæ, bellum inferre nobis, ut ejus furorem ne Alpium quidem muro cohibere possemus.'

[z] *Trepidos, qui Ariminum tenebant*] An illi ipsi pedites equitesque, quos Ariminum præmiserat Valens? Forte hi ipsi, sed et simul etiam alii, qui jam ante Arimini præsidium agitabant pro Vitellio: forte hic apud Ariminum intercepti illi pedites equitesque, quos præmiserat Valens. Et hi non ægre se dedebant.

littorum Liburnicis, terra marique circumvenit.[a] Occupantur plana Umbriæ et qua Picenus[b] ager Adria[1] alluitur:[c] omnisque Italia, inter Vespasianum ac Vitellium, Apennini[2] [d] jugis dividebatur. Fabius Valens, e sinu Pisano,[e] sævitia[3] maris,[f] aut[4] adversante vento, Portum Herculis Monœci[g] depellitur: haud procul inde agebat Marius Ma-

ultro paventes et exterritos. Insidentur copiis Umbriæ plana, et qua Piceni regionem allambit mare Hadriaticum: universaque Italia separabatur Apennini montibus, inter Vespasianum ac Vitellium. Fabius Valens, e sinu Pisano, devehitur Portum Herculis Monœci tranquillitate æquoris, vel reflante vento: haud longe

1 Gronovius et Ryckius scribunt *Hadria.*—2 Mss. Corb. Reg. et editio princeps, *Apenninis jugis.*—3 Brotier. cum Bipont. legit *segnitia maris*, et ita Mss. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps, Pichena et recentiores, cum Ryckio et Gronovio. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *sævitia maris. Segnitia* autem *maris*, id est, tranquillo mari; seu, ut explicat Pichena, Valens, cujus naves non remis, sed velis utebantur, aut nullo vento, aut adverso usus est. *Brotier.* Verum malacia navem non *depellit*, sed immotam tenet; ad quod non attendere, quorum auribus blanditur *segnitia.* Restituo

NOTÆ

[a] *Circumvenit*] Puto, non eos ita *circumvenit*, ut se statim dederent Flavianis, quare et simul occupantur *plana Umbriæ, &c.*

[b] *Picenus*] Picenum, regio Italiæ ad mare Adriaticum: hodie pars major provinciæ Marchiæ Anconitanæ, vulgo *Marca di Ancona*, in statu Ecclesiastico. Parsque septentrionalior Aprutii Ulterioris, vel *Abruzzo Ultra*, provinciæ regni Neapolitani. *Tillemon.*

[c] *Adria alluitur*] Id est, mari Adriatico, quod nunc *Venetiarum mare* vocant: qua loquendi forma usus est Lucanus: 'Sonat Ionio vagus Adria Ponto.' Horat. in Odis, 'quo non arbiter Adriæ major.'

Tacit. Ann. l. xv. 'Maris Adriæ trajectum' quoque appellat. Supra idem pro urbe usurpavit, 'Bassus honorata custodia, Liburnicis navibus Adriam pervectus,' &c.

Duæ fuerunt urbes nomine *Adriæ* in Italia. *Lupanus.*

Adria] Sinus Adriaticus, vel Adriaticum mare quod et superum, pars est maris Mediterranei, alluit partem Italiæ et Illyrici regionum: hodie *Mer Adriatique* vel *Golfe de Venise*, inter Italiam recentiorem et Turquiam Europæam, &c. *Tillemon.*

[d] *Apennini*] Apenninus mons Italiæ regionis: hodie *Apennino* Italis, *Apennin* Francis, in Italia recentiore. *Tillemon.*

[e] *Pisano*] Pisæ urbs Etruriæ regionis et ad Arnum fluvium: hodie *Pisa* Italis, *Pise* Francis, urbs agri Pisani, in magno ducatu Toscanæ. *Tillemon.*

[f] *Sævitia maris*] Alii libri, *segnitia maris:* id est, nullo, vel adverso vento, usum. *Lipsius.*

Segnitia] Nimia tranquillitate, quam *malaciam* vocant.

[g] *Portum Herculis Monœci*] Cato: 'In montanis Liguribus sunt Portus Herculis Ægyptii; nam Liburnum in his est, a nomine simul et cognomine

turus, Alpium maritimarum Procurator,[5] [h] fidus Vitellio, cujus sacramentum,[i] cunctis circa hostilibus, nondum[6] exu-

inde agitabat Marius Maturus, procurator Alpium maritimarum, constans pro Vitellio, cujus fidem nondum mutarat, cunctis circum infensis. Is benigne Valen-

proinde *sævitia.* Oberl.—4 Ms. Budens. *haud advers.*—5 Idem Ms. *speculator.* —6 Sic Ms. Flor. editio princeps, Pichena et recentiores. Mss. Harl. Bodl.

NOTÆ

illius. Est et alius, qui nomen vetus adhuc retinet, Portus Herculis.' Sed et ab eodem, cum portu exstructa videri potest arx, cui *Monigo*, vel (ut alii) *Monacho*, nomen vulgus nostratium dat, a priore literis pauculis distans.

Hoc suadet Ammianus l. xv. ubi de Thebano Hercule ad Geryonem exstinguendum, et Tauriscum lenius gradiente, 'Monœci,' inquit, 'arcem et portum ad perennem sui memoriam consecravit.' Quibus verbis, *arx Monœci*, et *Portus Herculis Monœci*, diversa duo significantur.

Hæc ego tentare solum, Volaterranus affirmare ausus est l. iv. 'Monœci Portus, quod solus ibi Hercules coleretur, hodie Monachus.' *Vertran.*

Ad Portum] Interpres Hispan. *al Puerto de Villa Franca.*

Portus Herculis Monœci] Urbs Vediantiorum populorum, in Liguria regione Italiæ: hodie *Monaco* vel *Mourgues*, urbs principatus Monaci, prope oram Genuensem. *Tillemon.*

[h] *Maturus, Alpium maritimarum procurator*] Idem, libro superiori, in Liguria Othonianis resistit, quos arcebat ne finibus Provinciæ nostræ appropinquarent: tum enim in verba Vitellii Provincia adacta erat, quam deinde procurator Valerius Paulinus Forojuliensis in Vespasiani verba adegit, uti mox scribit.

Licet autem maritimarum Alpium nationes (si Romam attendas) Cisalpinæ complures essent, Veneti, Statielli, Vacienni, Magelli, Euburiates, Intemelii, Ingauni, &c. Cisalpinæ, Salii, Deceates, Oxybii, non ideo maritimarum procuratori eidem suberant omnes, ut ex hoc loco observari potest.

Quicquid enim inter Macram et Varum erat, addito municipio Antipoli, Romani juris fuit, obediebat procuratori maritimarum: quicquid inter Alpium summa juga et Massilitanam ditionem, procuratori provinciæ Narbonensis parebat.

Sed etsi olim, incipiente principatu, Lucilius Capito, Tiberii Cæsaris in Asia procurator, eo quod manu militum usus esset, in exilium damnatus fuerit; sensim, imperio constituto, ab illo summo jure recessum est.

Tum enim in provincias, quæ prætorem aut proconsulem haberent, procurator plerumque mittebatur, qui rationes principis, tributorum, vectigalium, redituumque curaret, ut ad Ann. xii. diximus.

Deinde cum res in provinciis consedissent, solus procurator in eas missus, et præsidiorum, militumque et rei principalis curam habuit: qualis apud Plinium Ep. 7. Terentius Junior, et Valerius Paulinus ex Tacito videtur.

Et si Proconsul *provinciam* rexisset, cum de imperio Vespasianus et Vitellius contenderent, aliqua ejus esset a Tacito facta mentio. *Vertran.*

[i] *Cujus sacramentum*] Cujus fidem et partes nondum ejuraverat.

erat. Is Valentem comiter exceptum, 'ne Galliam Narbonensem temere ingrederetur,' monendo terruit:[j] simul ceterorum[k] fides metu infracta:7 [l] namque8 circumjectas civitates Procurator[m] Valerius Paulinus, strenuus militiæ, et

tem excepit; at monendo absterruit, ne inconsulto provinciam Narbonensem introiret: *eodemque tempore aliorum fides formidine labefactata* est. *Quippe Valerius Paulinus procurator, egregius bello, et amicus Vespasiano ante imperium,*

Jes. et Puteolanus, *non exuerat.*—7 Sic bene Ms. Bodl. Pichena et recentiores. Corrupte Ms. Flor. *inracta.* In Mss. Reg. Harl. Jes. et editionibus veteribus, *intacta.* Frustra volebat Lipsius, *intentata.* Brotier.—8 Sic Mss. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps, et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et a Puteolano, et Ryckio, omissa copula, *que.*

NOTÆ

[j] *Terruit*] Quia exterritus Valens, hinc *simul* et *ceterorum fides* eodem *metu infracta est.*

Monendo terruit] Simul monuit exterruitque.

[k] *Simul ceterorum*] Omnes, quos secum Roma adduxerat Valens, non satis certæ fidei fuere: horum alios mittit Ariminum, et fideliores secum ducit ad portum Herculis Monœci, quo cum forte appulsus esset, monet eum Maturus de statu provinciarum vicinarum, et simul statim ceterorum comitum *fides metu infracta.*

Nempe infracta fides, ex eo quod monuerat Maturus, et ex eo quod audierant de Valerio Paulino; 'quæ,' inquit Tacit. 'ubi paratu firma, et aucta rumore, apud varios Vitellianorum animos incubuere,' Fabius Valens, qui sibi metuebat, ad naves cum paucis regreditur; et sic digresso Fabio, ultro Maturus et alii, sive qui remanserant ex comitatu Valentis, sive alii hactenus constantes, statim in partes Flavianas transiere.

Simul ceterorum fides] Vertit Interpres Italus, quasi simul etiam metu infracta aliorum fides Valentem absterruerit, ne Galliam Narbonensem ingrederetur.

Ceterorum fides metu intacta] Cum Flor. habeat *inracta*, reposui, *infracta:* familiari Tacito voce, pro labefacta, seu valde fracta.

Ann. lib. XIII. 'Infracta paulatim potentia matris.' Hist. lib. II. 'Infracta partium fama.' Et l. IV. 'Galbam et infracta tributa, hostiles spiritus induisse.'

Sensus est: Valentem, ne Galliam ingrederetur, deterritum fuisse, et monitionibus Marii, et nuntiis illuc allatis de *infracta* fide ceterorum, qui Vitellianas partes secuti fuerant. *Pichena.*

[l] *Metu infracta*] Vertit Interpres Gall. 'Ceterorum, nempe comitum Valentis, fides metu concussa:' et supponit ita desertum a suis Valentem, ut cum quatuor speculatoribus, &c. ad naves regressus sit: ita ut, illo abeunte, Maturus ceterique comites antea Fabii remanserint ibi, et statim in Vespasiani partes transierint.

Possit tamen sic capi, ut Valentem terruerit simul et Maturus, simul et fides ceterorum, qui ibi aderant, infracta. Sic τὸ *ceterorum* posset intelligi de his qui erant cum Maturo, qui jam territi circumjectarum civi-

Vespasiano ante fortunam amicus,[n] in verba ejus adegerat.

43. Concitisque omnibus,[o] qui exauctorati a Vitellio bellum sponte[1] sumebant, Forojuliensem coloniam, claustra[2] [p]

ejus sacramento obstrinxerat finitimas nationes.

Excitisque omnibus, qui dimissi a Vitellio arma ultro capessebant, præsidio defendebat civitatem Forojuliensem, et claustra pelagi. Et *eo majoris auctoritatis*

1 *Sponte* deest in Budens.—2 Ita Mss. Flor. Reg. Bud. Agr. editio princeps, Ryckius et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *claustra-*

NOTÆ

tatum defectione.

At regreditur Fabius ad naves cum paucis comitibus, ita fateor; vel quia plures noluit assumere, ne agnosceretur, vel quia alii remanserant in navibus, et ibi eum expectabant.

At cur addit, *ceterisque remanere?* Certe ille abiens, Maturo ceterisque qui cum ipso erant, remanere ibi permisit. Nam jubere Fabius potuit, ut ipsum sequerentur. Summa quippe imperii Vitelliani adhuc penes Valentem fuit.

Igitur per *τὸ ceterorum* possunt intelligi, vel qui cum Fabio advenerant, vel qui erant cum Maturo, vel omnes simul Vitelliani, qui ibi aderant, et qui fracti defectione Valerii Paulini nutabant.

Nam de iis addit; 'quæ ubi paratu firma, et aucta rumore, apud varios Vitellianorum animos incubuere, Fabius Valens' cum paucis 'ad naves regreditur,' &c.

[m] *Procurator*] Fortassis Galliæ Narbonensis. *Savilius.*

[n] *Ante fortunam amicus*] Vertit Clar. Harlæus, antequam fortuna caderet, Paulinum fuisse amicum Vespasiano; fuit amicus Vespasiano, prius quam haberet imperium. Sic infra Civilis, l. v. 26. 'Erga Vespasianum vetus mihi observantia, et cum privatus esset, amici vocabamur.'

Ante fortunam amicus] Mart. Epig. XII. 94. 'Sæpe rogare soles, qualis sim, Prisce, futurus, Si fiam locuples, simque repente potens. Quenquam posse putas mores narrare futuros? Dic mihi, si fias tu leo, qualis eris?'

Ante fortunam amicus] Cic. in Lælio: 'Videre licet eos prosperis rebus immutari, sperni ab iis amicitias veteres, indulgere novis.'

Ante fortunam amicus] Sensus sit: Jam ante fortunam amicus. Nam et post fortunam etiam favit ei, et amicus fuit. Nisi forte, ut volunt, infra fortunam principis fuit jam nomen *amici*, præcipue ut in procuratore: quod non puto de Vespasiano.

[o] *Concitisque omnibus*] Quod præcipue intelligi debet de *prætorianis* Othonianis, quos exauctoraverat Vitellius: et *apud prætorianos* auctoritate præcipue valuit Paulinus, ut quorum *quondam tribunus fuerat.*

Sed tamen, quia fortissimos centuriones legionum Illyricarum occidit Vitellius post victoriam, possit conjectari, quosdam forte et exauctorasse milites, qui prætoriani non essent. Nihil tamen affirmare licet.

[p] *Forojuliensem coloniam, claustra*] Plures erant Forojulienses coloniæ, de quibus vide Plinium III. 14. et 19. Sed Tacitus loquitur de ea, quæ in littore Gallici maris citra Massiliam,

maris,[q] præsidio tuebatur:[3] eo gravior[r] auctor, quod Paulino patria Forum Julii, et honos apud Prætorianos,[s] quorum quondam Tribunus fuerat. Ipsique pagani,[t] favore municipali et futuræ potentiæ spe,[u] juvare partes annitebantur: quæ ubi paratu[4] firma, et aucta rumore, apud varios[v] Vitellianorum animos increbuere, Fabius Valens cum quatuor speculatoribus[w] et tribus amicis, totidem[5] Cen-

erat, quod Forum Julii natale solum fuit *Paulini, et favor apud prætorianos, quorum olim tribunus fuerat. Et ipsi oppidani, studio municipali, et spe futuræ potestatis, fovere partes conabantur: quæ postquam paratu valida, et in majus vulgata sunt, apud ambiguas Vitellianorum mentes, Fabius Valens revertitur ad naves cum quatuor speculatoribus, tribus amicis, et totidem centurionibus.* Tum *Maturo et*

que maris.—3 Ms. Jes. et Beroaldus, *tuebantur.*—4 Ms. Budens. et editio princeps, *parata.* Inde tentabat Rhenanus, *pacta firma*, repugnantibus libris scriptis et editis.—5 Ita Mss. Flor. Reg. Corb. Bud. editio princeps et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *totidemque centurionibus;* et

NOTÆ

Octavianorum, seu *Pacensis*, vel *Classica* appellata, teste eodem Plinio III. 4. et Pompon. Mela de situ orbis, II. 5. *Pichena.*

[q] *Maris*] Mare Gallicum, pars maris Mediterranei, alluit oram Galliæ Narbonensis. Hodie *mer de France*, ad oram meridionalem regni Franciæ. *Tillemon.*

[r] *Eo gravior*] Eo majori auctoritate id agebat, &c. *auctor*, ibi consultor est.

[s] *Prætorianos*] Vagos et inopes prætorianos Othonis, ex quo exauctorati a Vitellio fuerant, evocabat; et illi eo libentius accedebant, quod tribunus olim ipsis præfuisset.

[t] *Pagani*] Intelligendi non solum oppidani Forojulienses, sed etiam accolæ omnes, quos eo nomine distinguit a viris militaribus.

[u] *Futuræ potentiæ spe*] Non se futuros potentes sperabant illi municipes; sed futuram potentiam auctoritatemque Valerii Paulini sperabant ac desiderabant. Ideoque spe facta illis participandi fortunam, pro illo annitebantur; eo voto, ea spe, adjuvabant partes, ut aliquando vicissim juvarentur, aut certe levarentur.

Futuræ potentiæ] Non præcise *potentiam* sperare potuerunt *pagani*, seu municipes, nisi forte pauci, unde forsan omnium spes. Vulgus et plures *potentiam* Paulini sperabant, et ex potentia illius sibi opes, privilegia, tributorum immunitates, et alia præmia, aut similia commoda, sibi promittebant: quæ vota sæpe in irritum abeunt post victoriam, post pacem: interim spe delinitur, illiciturque vulgus.

Futuræ potentiæ] Nempe penes Paulinum. Unde et in ipsos, qui partes juvissent, præmiorum, honorum opumque spes ex principe quem evexissent.

Potentiæ] Ille ipse Paulinus est, qui teste Josepho l. VII. 36. Lupo succedit in præfectura Ægypti, seu Alexandriæ.

[v] *Varios*] Dubios, mutabiles, ambiguos. Aut qui jam invicem dissiderent, inter fidem ac perfidiam non

turionibus,[x] ad naves regreditur: Maturo[6] [y] ceterisque remanere, et in verba Vespasiani adigi, volentibus[7] fuit.[z] Ceterum, ut mare tutius Valenti, quam littora, aut urbes; ita futuri ambiguus, et magis, quid vitaret,[a] quam cui fideret, certus, adversa tempestate Stœchadas,[b] Massiliensium[c] insulas, affertur:[8] ibi eum missæ a Paulino Liburnicæ oppressere.

44. Capto Valente, cuncta ad victoris opes conversa,

aliis remanere, et in nomen Vespasiani sacramentum appellare cupientibus ultro licuit. Ceterum ut æquor minus periculosum Valenti, quam ripæ, aut civitates; ita futuri incertus, et magis, quid fugeret, quam cui se committeret, gnarus, infesta procella advehitur Stœchadas, insulas Massiliensium: ibi illum circumvenere Liburnicæ naves, *quas Paulinus miserat.*

Oppresso Valente, omnia ad victoris partes inclinavere, principio facto a prima

sic Ryckius.—6 Sic optime Lipsius et recentiores. Perperam Mss. et veteres editiones, *regreditur mature.* Brotier.—7 Sic bene Ms. Corb. Rhenanus et recentiores. In Mss. Reg. Agr. et editione principe, *volentibus auctor fuit.* Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *volentibus liberum fuit.* Ἑλληνικῶς dictum, *volentibus fuit.* Sic Thucydides, II. 3. Τῷ γὰρ πλήθει τῶν Πλαταιέων οὐ βουλομένῳ ἦν τῶν Ἀθηναίων ἀφίστασθαι. Id est, '*populo Platæarum non volenti erat ab Atheniensibus deficere.*' Idem.—8 Ita libri omnes scripti et editi. Mallet Cl. Ernestus, *defertur.* Forte scriptum olim, *fertur.* Brotier.

NOTÆ

satis inter se concordes; quod *extremum malorum.*

[w] *Speculatoribus*] Qui haud dubie non legionarii, sed prætoriani erant: scil. lecti ex prætoriis cohortibus, quas Valens acciverat ex urbe.

Cum quatuor speculatoribus] Quia scil. lecta speculatorum corpora, quia ipsi decora militiæ. Ideo magis fidebat Valens.

[x] *Totidem Centurionibus*] Tribus nempe, quot erant amici.

[y] *Maturo*] Digresso Valente, cujus pudore ac præsentia retinebantur, Maturus ceterique cupide amplexi sunt consilium remanendi, et libenter lætisque animis sacramento Vespasiani adacti sunt.

[z] *Volentibus fuit*] Sic l. xv. 'Hæc atque talia plebi volenti fuere.' Et Agric. 'Ut quibus bellum volentibus erat.'

Volentibus] Sic recte et pro genio Taciti. Sed quid ne vetus lectio præpolleat, *volentibus liberum fuit*, si ex Mss. sit? An se uni modo loquendi astrinxit Tacitus?

[a] *Quid vitaret*] *Littora, urbes,* et quodcumque aliud *vitaret*, facile et in promtu fuit; at *cui fideret*, tali occasione, incertum et arduum fuit.

[b] *Stœchadas*] Stœcades, insulæ prope Camatulicos populos Viennensis primæ, et in mare Gallico. Hodie *Hyeres*, insulæ præfecturæ *Provence*, in mari Franciæ. *Tillemon.*

[c] *Massiliensium*] Massilia, urbs Commonorum populorum ad oram, in Viennensi prima Galliæ Narbonensis provincia. Hodie *Marseille*, urbs provinciæ et præfecturæ *Provence*, ad oram, in regno Franciæ ad meridiem. *Tillemon.*

initio per Hispaniam a prima Adjutrice[d] legione orto, quæ, memoria Othonis infensa Vitellio, decimam quoque ac sextam[e] traxit. Nec Galliæ cunctabantur. Et Britanniam[f] inclytus[1] erga Vespasianum favor, quod illic secundæ legioni a Claudio præpositus[g] et bello clarus egerat, non sine motu[h]

Adjutrice legione apud Hispaniam, quæ legio, *recordatione Othonis infesta Vitellio, etiam allexit decimanos et sextanos. Nec Galliæ morabantur. Et Britanniam adjecit insignis favor erga Vespasianum, quod illic præfectus a Claudio secundæ legioni, et militia conspicuus agitaverat*, idque *non sine tumultu aliarum* legio-

1 Male Mss. Reg. Corb. et editio princeps, *inditus*. Brotier.

NOTÆ

[d] *A prima Adjutrice*] *Classica* dicta et *Adjutrix*, a Nerone forte sic appellata, qui eam conscripserat adversus Vindicem e classiariis. Dein in partibus Othonis validissima et ferocissima fuit; ideoque missa erat a Vitellio distrahente partes, in Hispaniam, *ut otio mitesceret*.

[e] *Sextam*] Quæ vetus Hispaniæ præsidium, etiam sub Galba legato.

[f] *Et Britanniam*] Sueton. Vesp. 4. 'Claudio principe, Narcissi gratia legatus legionis in Germaniam missus est: inde in Britanniam translatus, tricies cum hoste conflixit. Duas validissimas gentes, superque viginti oppida, et insulam Vectem Britanniæ proximam, in deditionem redegit: partim Auli Plautii consularis legati, partim Claudii ipsius ductu. Quare triumphalia ornamenta, et in spatio brevi duplex sacerdotium accepit.' Decus illud virtute sua, sed magis gratia Narcissi adeptus est. Quare et postea 'in secessu' egit, 'Agrippinam timens, potentem adhuc apud filium, et defuncti quoque Narcissi amicos perosam.'

Britanniam] Sic capio: Favor secundæ legionis Britanniam adjunxit Vespasiano, non tamen sine motu ceterarum legionum, in quibus erant multi centuriones a Vitellio provecti; nempe, cum esset in inferiori Germania; et forte post victum Othonem, huc remissæ cohortes erant et auxilia, in quibus nonnullos provexerat. Certe huc remissa erat quartadecima legio, sed de cujus ferocia nunc silet Tacitus.

[g] *Præpositus*] Legionis scil. legatus fuit.

[h] *Non sine motu*] Tacit. Agric. 7. Mucianus Agricolam 'vicesimæ legioni [Britannicæ] tarde ad sacramentum transgressæ præposuit, ubi decessor [Roscius Celer, legatus hujus legionis, Trebellio consulari legato discors] seditiose agere narrabatur: quippe legatis quoque consularibus nimia ac formidolosa erat. Nec legatus prætorius [Roscius decessor] ad cohibendum potens,' &c.

'Præerat tunc Britanniæ Vectius Bolanus placidius quam feroci provincia dignum est.'

Et infra Agric. 16. 'Interventus civilium armorum præbuit justam segnitiæ excusationem. Sed discordia laboratum. . . . Trebellius, fuga ac latebris vitata exercitus ira, indecorus atque humilis, precario mox præfuit' . . . . item sub Vitellio, aut paulo ante.

'Nec Vectius Bolanus, [qui tum imperabat, cum Britannici exercitus

adjunxit[2] ceterarum,[3] in quibus plerique Centuriones ac milites[i] a Vitellio provecti, expertum jam Principem anxii mutabant.

45. Ea discordia, et crebris belli civilis rumoribus, Britanni sustulere animos, auctore[1] Venutio: qui, super insitam ferociam et Romani nominis odium, propriis in Cartismanduam Reginam stimulis[j] accendebatur. Cartismandua Bri-

num, *in quibus multi centuriones et milites a Vitellio promoti, ægre exuebant fidem jam* ante sibi *cogniti imperatoris.*

Eo motu, et perpetuis armorum civilium nuntiis exciti, *erexere animos Britanni, duce Venusio: qui, præter ingenitam violentiam, et Romanæ gentis odium, propriis incitamentis stimulabatur adversus Cartismanduam reginam. Cartismandua rege-*

2 Faërnus legit *junxit.*—3 Sic bene libri omnes. Male Faërnus, e nescio quo Codice, supplebat, *ceterarum cohortium.* Hic agitur de legionibus, non de cohortibus. *Brotier.*

1 Ms. Corb. *actore.*

NOTÆ

transiere in Vespasiani partes,] manentibus adhuc civilibus bellis, agitavit Britanniam disciplina: eadem inertia erga hostes; similis petulantia castrorum, nisi quod innocens Bolanus,' &c.

Itaque varii dissentientesque animi in castris Britannicis; at *secunda legio*, cui præfuerat Vespasianus, traxit ceteras.

Cum dicit, *non sine motu ceterarum*, præcipue id intelligendum de legione vicesima, quæ 'tarde ad sacramentum Vespasiani transgressa' est, ut patet Agric. 7.

Et Roscius Celer, legatus legionis vicesimæ, primum discors Trebellio, dein forte et Vectio Bolano, amovetur hac legatione a Muciano, et ei substitutus est Agricola, qui prudenter seditiosos compescuit. 'Principem anxii mutabant,' attamen mutavere omnes, et Flavianas partes amplexi sunt.

Erant tum in Britannia quatuor legiones, secunda, nona, vicesima et quartadecima. Quartadecima autem facile illecta ad Flavianos, quæ jam olim amica Neroni, Othoni, et sic infesta Vitellio erat. Secunda præcipue favebat.

i *Milites*] Quomodo gregarii milites provecti a Vitellio? forte delecti, commendati ducibus, vel liberalitate, aut alio favore, eorum animos demeruerat: forte quia allecti in legiones, aut quia forte provecti ad munia militaria: nempe quia Tesserarii, Optiones et Centuriones, aut Decuriones facti.

Milites a Vitellio provecti] Quo pertinet illud Agric. 19. 'Non studiis privatis, nec ex commendatione, aut precibus centurionum milites ascire, sed optimum quemque fidelissimum putare.' Forte tamen sic ad majora militiæ munia, commendatione præpositorum evehebantur; et nemo melius novit milites, quam centurio, aut tribunus.

j *Stimulis*] Odiis.

gantibus[k] imperitabat, pollens nobilitate:[1] et auxerat potentiam,[2] postquam, capto per dolum[m] Rege Caractaco, instruxisse triumphum[n] Claudii Cæsaris videbatur. Inde opes,[o] et rerum secundarum luxus: spreto Venutio (is fuit maritus) armigerum ejus,[p] Vellocatum,[3] in matrimonium Regnumque accepit. Concussa statim flagitio[q] domus. Pro marito studia civitatis;[r] pro adultero libido Reginæ et sævitia.[s] Igitur Venutius accitis auxiliis,[t] simul ipsorum Bri-

bat Brigantes, præcellens claritudine stirpis: et cumularat opes, postquam, capto per insidias rege Caractaco, exornasse triumphum Claudii principis putabatur. Inde divitiæ, et rerum prosperarum affluentia: repudiato Venusio viro suo, in torum, et imperium ascivit Vellocatum armigerum mariti. *Statim labefacta* eo *facinore familia: pro Venusio favor popularium; pro amasio cupido reginæ, et immanitas* erat. *Itaque Venusius accersitis* vicinorum *copiis, simul* etiam *transeuntibus in partes*

2 Mallet Lipsius, *potentia*. At utrumque Latine dicitur. *Brotier.*—3 Ms. Jes. *Velocatum*. Perperam Ms. Reg. et editio princeps, *et locatum*. Idem.—

NOTÆ

[k] *Brigantibus*] Brigantes, populi provinciæ maximæ Cæsariensis in Britannia Majore insula, et ad mare Germanicum et Ivernicum. Hodie integri comitatus *Cumberland*, *Lancaster*, et *Durham*, majorque pars comitatus *York*, in latere septentrionali regni Angliæ. *Tillemonius.*

[l] *Nobilitate*] *Nobilitate*, regius sanguis intelligitur.

[m] *Per dolum*] Fraude fœminæ captus Caractacus, qui ad reginam supplex confugerat, cum victus esset, opem rogaturus.

[n] *Triumphum*] Non instruxit proprie triumphum Claudii regina, quia de Caractaco non triumphavit; sed quantum in ipsa fuit, triumphum principis Rom. adornaverat, si triumphare voluisset.

[o] *Inde opes*] Et ex opibus et rebus secundis luxus reginæ, ac libido; et tandem labefactum spretumque adulterio matrimonium.

[p] *Armigerum ejus*] Id vertunt ambigue, ita ut potius credas fuisse armigerum reginæ, quam regis Venutii. Sed fuit certe armiger ille mariti Venutii, non reginæ. *Ejus*, id est, mariti.

Armigerum ejus] Non sine exemplo commissum fœminæ. Sic Curt. l. IX. 'Quippe patrem ejus tonsorem, vix diurno quæstu propulsantem famem, propter habitum haud indecorum cordi fuisse reginæ; ab ea in propiorem ejus, qui tum regnasset, amicitiæ locum, admotum; interfecto eo per insidias, sub specie tutelæ liberorum ejus, invasisse regnum: necatisque pueris, hunc, qui regnat, generasse, invisum vilemque popularibus, magis paternæ fortunæ, quam suæ, memorem,' &c.

[q] *Flagitio*] Dedecus fuit et velut adulterium in regina: summum flagitium fuit denupsisse armigero mariti, ut ignobili, et diserte eum *adulterum* vocat ipse Tacitus; *pro adultero libido reginæ, &c.*

[r] *Civitatis*] Natio Brigantum intelligitur.

[s] *Sævitia*] *Sævitia* adversus maritum, simul et adversus subditos, qui

gantum defectione,[4] in extremum discrimen Cartismanduam adduxit. Tum petita a Romanis præsidia: et cohortes alæque[u] nostræ, variis præliis,[v] exemere tamen periculo Reginam. Regnum Venutio, bellum nobis,[w] relictum.

46. Turbata per eosdem dies Germania, et socordia Ducum,[x] et seditione legionum. Externa vi,[y] perfidia[1] sociali,

Brigantibus, Cartismanduam ad extremas angustias redegit. Tum postulatæ copiæ a Romanis: et cohortes nostræque alæ, diversis certaminibus, eripuere tamen reginam discrimine. Sed *regnum Venusio, bellum nobis relictum* est.

Eadem tempestate turbata Germania, et segnitia ducum, et discordia militum.

4 Budens. *defectio.* Probat Rhenan. nec tamen recepit.

1 Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *et perfidia.* Copulam *et* omittunt Mss. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps, Ryckius, et recentiores.

NOTÆ

se libidini reginæ opponebant. Non alia major sævitia quam fœminæ impudicæ, ob cupidinem concitæ: si siles, senescit ardor, languet; si prohibeas, exardescit, erumpit ira et libido muliebris.

Supra Ann. xi. 26. 'Jam Messallina facilitate adulterorum in fastidium versa, ad incognitas libidines profluebat.' Et infra: 'Nomen tamen matrimonii concupivit, ob magnitudinem infamiæ, cujus apud prodigos novissima voluptas est.'

Sic et etiam facilitate ac licentia adulterii, in novam libidinem, in nuptiarum gaudia nova prorumpebat, præter *infamiam:* quam causam affert Tacitus, sed nec excludit alteram. Apud prodigos, apud lascivientes, post cupidines expletas, novissima voluptas est, si perinde sint infames, si vitiorum fama adæquet, aut etiam superet voluptatum luxus, delicias, libidines, et flagitia cetera.

[t] *Accitis auxiliis*] Ex aliis nationibus Britannicis, quæ ignotæ Romanis, aut indomitæ.

[u] *Cohortes alæque*] Video tamen legiones missas auxilio regum Armeniæ, sed adversus Parthos, imperii æmulos. Reges illi inservientes, et pars imperii Rom. erant, seque vi Romana solummodo tutabantur.

Dabat Armeniæ reges populus Rom. et sua dona tuebatur armis. Tum de imperio, tum et de gloria Romani nominis agebatur: nam post Armeniam, provincias Orientis invadebant Parthi, non sine flagitio ducum Rom.

At in Britannia, aut Germania, aut etiam ad Danubium, quæ inter regulos Barbarorum agerentur, non perinde satagebant Romani. Immo præliis et internecione illorum mutua oblectabantur: quandoque pecunia, fere nunquam milite ipsos juvabant.

[v] *Variis præliis*] *Variis*, id est, multis, forsan tamen et varia fortuna diversis, aut ambiguis. Nam statim, *bellum nobis relictum.*

[w] *Bellum nobis*] Quia civitas Brigantum, quæ socia ante fuerat, aut certe pacem servarat, jam ob Venutium nobis infensa erat.

[x] *Socordia ducum*] Præcipue Hordeonii Flacci, quem custodiæ ripæ, seu Rheni, reliquerat Vitellius: et

prope[2] afflicta Romana res. Id bellum cum causis et eventibus (etenim longius provectum est) mox memorabimus.[z] Mota et Dacorum gens,[a] nunquam fida, tunc sine metu, abducto e Mœsia exercitu. Sed prima rerum[b] quieti speculabantur: ubi flagrare Italiam[c] bello, cuncta invicem hostilia, accepere, expugnatis[d] cohortium alarumque[e] hybernis[f] utra-

Fere eversum est *imperium Rom. externa violentia, et fraude sociorum. Illud bellum postea referemus cum causis et eventis; quippe latius exarsit. Coorta etiam Dacorum natio, semper infida,* et *tunc sine formidine, abstractis legionibus e Mœsia. Sed primos motus* nostros *pacati prospectabant: postquam audiverunt ardere Italiam bello,* et *omnia* apud nos *mutuo infensa, captis castris cohortium et alarum,*

2 *Pena* pro *pæne* Budens.

NOTÆ

solus Hordeonius utrique Germaniæ imperitabat.

[y] *Externa vi*] Batavorum nempe et Germanorum: *perfidia sociali*, Gallorum Belgarum, ac etiam Batavorum.

[z] *Mox memorabimus*] Lib. IV. *Savil.*

[a] *Dacorum gens*] Hos vocat *Scythas* Josephus l. VII. 12. sicque rem describit: 'Eo ipso tempore, quo rebellarunt Germani, audaciam suam ostentavere Scythæ. Transgressi amnem Danubium, in Mœsiam irrupere, multaque derepente castella ac præsidia Romana expugnarunt, prælioque interfecere Fonteium Agrippam legatum consularem: dein totam provinciam vastarunt. Itaque misit Vespasianus Rubrium Gallum, ad eos coërcendos; et ille multos variis præliis confecit, profligavit.'

Dacorum] Nunc *Transylvanos* appellamus.

[b] *Prima rerum*] Initia hujus belli civilis.

Prima rerum] Vertit Interp. Gall. quasi respicerent Daci, quomodo succederent bella civilia Rom. Sed id ambiguum, et de exitu bellorum id statim sumit lector: et hunc exitum non spectabant Daci, immo initia belli speculabantur, ut clare patet. Et hæ ambiguitates maxime interpretibus vitandæ sunt, quæ in sensum contrarium flectunt animos legentium.

[c] *Flagrare Italiam*] Inter Pannonicas ac Mœsicas, quæ antea Danubii ripam tuebantur, et Germanicas seu Vitellianas legiones.

[d] *Expugnatis*] Prius expugnarunt hyberna cohortium et alarum, quia minus valida, et fere forte vacua: milites præsidiarii tracti in Italiam.

[e] *Cohortium alarumque*] Conspirant versiones, ut sumant de *auxiliaribus:* scil. ut opponant *legionibus,* de quibus statim Tacitus: ita ut castra *sociorum* sint expugnata ab hostibus, non vero castra *legionum.*

Sed certe cohortes quædam Rom. ut et alæ, jam seorsim a legionibus merebant, et dispositæ erant per castella, præcipue apud ripam Rheni et Danubii, quibus locis irrumpere solebant Barbari, et quæ multis præsidiis passim dispositis indigebant.

Nec forte committerent Romani cohortibus solis auxiliaribus castella præsidiaque limitis imperii, in quibus salus rei Rom. sed simul aut dispone-

que Danubii[g] ripa potiebantur. Jamque castra legionum[h] exscindere parabant, ni Mucianus sextam legionem[i] opposuisset, Cremonensis victoriæ gnarus, ac ne externa moles[j] utrimque ingrueret, si Dacus Germanusque diversi irrupissent. Affuit, ut sæpe alias, Fortuna Populi Rom. quæ Mucianum viresque Orientis illuc tulit: et quod Cremonæ interim transegimus. Fonteius Agrippa[k] ex Asia

utrumque Danubii littus insederant. Jamque hyberna legionum evertere parabant, ni Mucianus objecisset sextam legionem, comperta Cremonensi victoria, ac ne externa vis utrimque incumberet, si Dacus et Germanus diversa parte invasissent. Adjuvit, ut sæpe alias, fortuna populi Romani; quæ Mucianum et copias Orientis illuc duxit: et quia Cremonæ interea debellavimus. Fonteius Agrippa post Asiam, cui

NOTÆ

bant suas cohortes Rom. aut saltem stationes intermiscebant, ut partim Romani, partim auxiliares essent. Et sic inspecti et custoditi ipsi, qui custodiebant.

Non prorsus arguo sensum de cohortibus *auxiliaribus* hic: sed verisimile est, fuisse et hic cohortes Romanas et alas, quarum præsidia a Barbaris expugnata sunt, priusquam castra ipsa legionum aggrederentur.

Sic in Agric. 41. ubi de iisdem Dacis agitur: 'Tot militares viri cum tot cohortibus expugnati et capti: nec jam de limite imperii et ripa, sed de hybernis legionum et possessione dubitatum.' An et hic intelligas de *cohortibus auxiliarium* tantum? id falsum putem: eo ævo alius mos. Nec dubites de ea lectione Agric. 41. rectissima est, ut clare demonstramus suo loco.

[f] *Hybernis*] Quæ disposita forte in utraque ripa Danubii: quibus *hybernis* expugnatis, jam facile invadebant Barbari Mœsiam.

[g] *Danubii*] Danubius, fluvius Germaniæ magnæ, Illyrici late sumti, et Sarmatiæ Europææ, in Pontum Euxinum labitur: hodie *Donauv* Allemanis, *Danube* Francis: fluit per Allemaniam, et Turcicum imperium Europæum, deinde se exonerat in mare Nigrum seu Majus. *Tillemon.*

[h] *Castra legionum*] Quæ certe exscindere facile potuerunt, cum abesset robur ipsarum legionum: et qui forte relicti erant milites custodiendis castris, essent senes plerique et invalidi, aut tirones, qui præliorum inexperti. Hoc sciebant Barbari.

[i] *Sextam legionem*] Itaque duplex hoc nomine legio, altera in Hispania, altera cum Muciano, quam adducebat ex Oriente, l. II. 83. 'Legio sexta et tredecim vexillariorum millia ingenti agmine sequebantur.'

[j] *Externa moles*] Externi belli moles.

[k] *Fonteius Agrippa*] Dissentire videntur Josephus et Tacitus hoc historiæ loco. Si sequimur Tacitum, rebellarant Daci, et jam utraque ripa Danubii potiebantur, cum ex Oriente advectus Mucianus opposuit sextam legionem, compressitque Barbaros.

Dein festinante in urbem Muciano, videtur Mœsiæ præpositus Fonteius, nempe post coërcitos a Muciano Dacos, rejectosque extra Danubium; vel etiam longe ultra Danubii ripam alteram.

Et si post digressum, aut ante adventum Muciani profligatus cæsus-

(pro Consule[3] [1] eam provinciam annuo imperio[m] tenuerat)

per annum præfuerat, proconsulari imperio, Mœsiæ præfectus est: adjuncto milite e

3 Ita quidem Mss. Flor. Reg. Agr. editio princeps, Ryckius et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *proconsul.* Idem omnino est, sive *proconsule,* sive *proconsul* scripseris. Illud tantum paulo antiquius. *Brotier.*

NOTÆ

que sit Fonteius, ut vult Josephus, certe negligenter id scripsit Tacitus, qui silet de clade et exitio viri consularis. An Daci rebellassent, profligassentque exercitum consularem post Mucianum, et post victoriam Cremonensem, cum abunde suppeterent copiæ Rom. et opes adversus Barbaros?

Forte Mucianus advehi potuit in Mœsiam, cum gravi agmine legionum, tantum circa finem mensis Decembris, et tum ibi instaurare res Romanas. At Fonteius, cum metuerent Flaviani præcipue et legiones Mœsicæ suis castris Mœsicis, statim missus fuit, ut conjicere est, post pugnam Cremonensem, 'additis copiis e Vitelliano exercitu, quem spargi per provincias, et externo bello illigari, pars consilii pacisque erat.'

Duæ res tum valde urgebant, bellum Dacorum, et pax discordium legionum; pugna autem Cremonensis commissa exeunte Octobri. Itaque potuit Fonteius advehi cum legionibus Vitellianis ex Italia in Mœsiam, serius, circa finem Novembris, et prævenit haud dubie Mucianum. Sicque vinci potuit a Dacis, cum utramque ripam fluminis occuparunt, priusquam adventaret Mucianus.

Forte veniebat ex Asia, cui præfuerat, Fonteius, nisi forte simul adveheretur cum Muciano: quod non puto. Nam certe festinare maxime debuit, quippe ut adversus insultantes impune Barbaros. Mirum quod sileat Tacitus de fortuna Fonteii, si tam iniqua fuit, ut tradit Josephus. Sed auctoribus Græcis et Orientalibus non prorsus fidendum in rebus Rom.

Fonteius Agrippa] Hic præpositus Mœsiæ a Vespasiano, seu sponte ejus, a Muciano, quod idem est: nam et habuit haud dubie annulum principis Mucianus, ad instar ranæ, seu sphingis Augustææ; quo munia imperii pro libito gereret, firmaretve jussa. Præpositus est Fonteius Mœsiæ, 'additis copiis e Vitelliano exercitu,' quæ scil. prælio Cremonensi victæ erant; ergo jussu Flaviani principatus. Sed mirum est, quod sileat Tacitus de Fonteio profligato a Dacis, et interfecto. Verisimilius tamen est victum fuisse ducem Romanum, cum jam *utraque ripa* Danubii potirentur Daci, et succurrisse in tempore legionibus castrisque Mœsicis Mucianum, cum sexta legione. Hoc contigit circa mensem Decembrem, quo forte jam Danubius gelu rigens, ponte alio non indigeret, et quo facile transmitterent Barbari.

Fonteius Agrippa] Ut narrat Tacitus, impositus Mœsiæ videtur Fonteius post adventum Muciani; itaque et profligatus erit, si vere profligatus est, postquam in Italiam venit idem Mucianus.

[1] *Asia, pro Consule*] Proconsulatus Asiæ continebat partem occidentalem Asiæ minoris proprie dictæ, ad mare Ægæum, et ubi provinciæ *Æo-*

Mœsiæ præpositus est: additis[n] copiis e Vitelliano exercitu, quem spargi per provincias,[o] et externo bello illigari, pars consilii pacisque erat.

47. Nec ceteræ nationes silebant.[p] Subita[q] per Pontum arma barbarum mancipium, Regiæ quondam[r] classis Præfectus, moverat; is fuit Anicetus, Polemonis libertus, præpotens olim, et, postquam regnum in formam provinciæ[s] verterat,[t] mutationis impatiens. Igitur Vitellii nomine, ascitis[u] gentibus, quæ Pontum accolunt, corrupto in spem rapinarum egentissimo[1] quoque, haud temnendæ[2] manus

Vitellianis legionibus, quas distribui per provincias, et extraneis bellis distringi et innecti, pars prudentiæ concordiæque erat.

Nec aliæ gentes quiescebant. In Ponto repentinum bellum excitarat extraneus servus, qui olim regiæ classi præfuerat. Is fuit Anicetus, libertus Polemonis regis, *quondam præpollens, et, cum regnum in speciem provinciæ redactum esset, novæ dominationis intolerans. Itaque Vitellii prætextu, adjunctis nationibus Ponto finitimis, solicitato in spem prædæ miserrimo quoque, haud modici agminis ductor, repente*

1 Hujus vocis loco lacunam offert Budens. *Oberl.*—2 Male Mss. Reg. Jes. et editio princeps, *haud tenendæ.* Brotier.—3 Perperam Puteolanus, *auctor* pro

NOTÆ

lis, Ionia, et *Doris:* hodie pars præfecturæ *Natoliæ* ad Archipelagum, in Turcico imperio Asiatico. Ex notitia imperii Orientis et Panciroli commentario c. 101. &c. *Tillemon.*

[m] *Annuo imperio*] Annuo imperio rexerat Asiam Fonteius, ut debuit: neque enim ultra extendebatur proconsulatus Asiæ aut Africæ, aut ullius provinciæ *publicæ.* Provinciæ armatæ seu *Cæsaris* diutius tenebantur, pro necessitate rerum ac belli; vel pro arbitrio dominantis; et *extraordinaria imperia* appellata.

[n] *Additis*] Scil. præter eas copias quæ jam ante Mœsiam tuebantur.

[o] *Spargi per provincias*] Sic prudenter distractæ partes: nec lascivit in castris 'suetus expeditionibus miles.' Ne otium castrense exuat, ne pacem turbet, ne ruat in civilia arma, bellis externis illigari, 'pars consilii pacisque.'

[p] *Silebant*] Non quiescebant, aut pacem agitabant.

[q] *Subita*] Subitum repentinumque bellum moverat externus servus, seu libertus Polemonis regis Pontici.

[r] *Regiæ quondam*] Intelligit classem Polemonis, qui Rex olim Ponti fuerat.

[s] *Regnum in formam provinciæ*] Tempore Neronis. *Savilius.*

[t] *Verterat*] Neutro passive sumitur. Hæc facta mutatio, quia supremis tabulis regnum populo Rom. seu Neroni reliquerat Polemo. Suet. Ner.18. 'Ponti modo regnum concedente Polemone, ... in provinciæ formam redegit.'

[u] *Ascitis*] In partes, in commilitium ac societatem belli vocatis.

ductor,[3] Trapezuntem,[v] vetusta fama[4] civitatem, a Græcis in extremo Ponticæ[w] oræ conditam, subitus irrupit. Cæsa ibi cohors,[x] Regium auxilium[y] olim, mox donati civitate Romana, signa armaque in nostrum modum, desidiam licentiamque Græcorum, retinebant. Classi[5] quoque[z] faces

invasit Trapezuntem, antiquam Asiæ urbem, structam a Græcis in ultimis finibus littoris Pontici. Ibi interfecta est *cohors, regium quondam* urbis *præsidium; dein ascripti* hi milites fuerant *in cives Rom. et vexilla atque arma more nostro acceperant, inertiam lasciviamque Græcorum servabant. Navibus etiam ignem subjecit*

ductor. Idem.—4 *Vetustam Asiæ civitatem.* Ita Pichena et recentiores. Sic quoque vertit Cl. Gordon. Corrupte Ms. Flor. *vetusta mama civitatem.* Ms. Reg. et editio princeps, *vetusta manus civitatem.* Ms. Corb. *manu.* Ms. Bud. *vetustam manum.* Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *vetustam admodum civitatem.* At cum *admodum* minime sit Cornelianum, potior videtur Pichenæ emendatio. Lipsius e Ms. Flor. tentabat, *vetusta fama civitatem.* Librarius in Ms. Agr. vitata difficultate, *vetustam civitatem.* Brotier. Ernestus cum Freinsh. prætulit scripturam Ms. Flor. quam recipio cum Bipont. *Oberl.* Ryckius et Gronovius, ut Brotierus, *vetustam Asiæ civitatem.* —5 Sic Rhenanus et recentiores. In Mss. et veteribus editionibus, *classis quoque.* Quod immerito probat Jac. Gronovius, quasi hic agatur de Aniceti

NOTÆ

[v] *Trapezuntem*] Trapezus, urbs Ponti Cappadocii, ad Pontum Euxinum in Asia minore peninsula: hodie *Trebisonde* Francis, *Tarabosan* Turcis, urbs præfecturæ cognominis in Natolia regione, ad mare Nigrum, sub Turcico imperio Asiatico. *Tillemon.*

[w] *Ponticæ*] Maris Pontici.

[x] *Cæsa ibi cohors*] Ibi turbat Interpres Gall. fingitque multa perperam, fuisse 500. homines cæsos, rebellasse eos olim adversus Polemonem regem, transisse in partes Romanorum; quæ omnia ficta, vel falsa.

[y] *Regium auxilium* dictum, vel quia auxiliares regis erant, quos submittebat Romanis cum aliis copiis: vel, potius, *præsidium regium* fuit, quo rex nempe Polemo, Trapezuntem civitatem custodiebat. Nec rebellavere illi adversus regem, sed concedente vita, vel alioqui largiente Polemone, redactoque in provinciam regno, eo ipso Romani fuerunt. Suet. Ner. 18. 'Ponti modo regnum, concedente Polemone, item Alpium, defuncto Cottio, in provinciæ formam redegit;' Nero, nempe. Paternum regnum Polemoni dederat Caius princeps ex SCto, teste Dione lib. XL. Forte regnum Ponticum testamento reliquerat Romanis Polemo, ut alii reges olim.

Cohors] Vertunt, *quingentos Græcos.*

Regium auxilium] Ea cohors præsidium Polemonis regis erat olim in urbe Trapezunte: dein milites hujus cohortis, qui *Græci* seu Pontici erant, in cives Rom. ascripti sunt, ut ex sociis seu auxiliaribus fierent veri legionarii.

Et certe jam 'arma signaque in nostrum modum:' id est, more legionariorum habebant: sed inertiam lasciviamque Græcam illi retinuerant; unde exitium, ideo et incuriosa *cohors cæsa.*

[z] *Classi quoque*] Hanc classem habuere in Ponto, id est, in capite et fonte maris Mediterranei. De hac

intulit, vacuo[a] mari, eludens,[6] quia lectissimas[7] Liburnicarum, omnemque militem Mucianus Byzantium adegerat. Quin et barbari[b] contemtim[8] vagabantur, fabricatis repente navibus, (*camaras*[9] vocant,)[c] arctis lateribus,[d] lata alvo,[10]

Anicetus, *destituto* classe *pelago, impune vagus, quia Mucianus Byzantium advexerat validissimas Liburnicarum, et omnes copias. Quin etiam extranei* eo mari *licentius grassabantur, instructis propere navibus, quas appellant* camaras, *angustis*

classe. *Brotier.*—6 Ms. Reg. *illudens*, probantibus Lipsio et Acidalio.—7 Editio princeps, *lectissima.* Quod non ita displicet. Græcis enim sæpe utitur Tacitus. Ms. Reg. *lætissima.* Brotier.—8 Sic bene Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. In Ms. Flor. *contemti*, Jac. Gronovio frustra probatum. Librarius enim omisit lineam in Mss. vocalibus superaddi solitam, ut litera *m* suppleatur. Ms. Corb. et editio princeps, *contenti.* Idem. Gronovius et Ryckius cum Rhenan. dant *contemtius.*—9 Sic bene Mss. Flor. Reg. Agr. editio princeps et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *quas cameras vocant;* et sic Gronovius. *Quas* in Ms. Corb. omissum. *Brotier.*—10 Sic bene Lipsius et recentiores. In Ms. Flor. *lata alvom.* Mss. Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. Agr. et editiones veteres, *latam alvum . . . . . connexam.* Cl. Ernestus, aut omissum vellet, *connexa;* aut emendatum, *connexis.* Idem.

NOTÆ

Tacitus hic: 'Lectissimas Liburnicarum, omnemque militem,' classiarium scil. et cohortium, 'Mucianus Byzantium adegerat.'

De hac classe etiam Joseph. lib. II. Exscidii: 'Ponticæ omnes gentes tribus millibus militum subduntur, et quadraginta naves longæ rostratæ illud asperum et innavigabile pelagus tutum pacatumque præstant.'

Classi] Quæ non proprie Romana, ut vertunt, sed sociorum fuit.

[a] *Vacuo*] Nempe, quia classis exusta, jam mare *vacuum*, destitutumque navibus et omni militum classiariorum præsidio erat, unde opportunitas Aniceto *eludendi* impune.

[b] *Quin et barbari*] Hi scil. barbari quos asciverat Anicetus: vel etiam alii, *data porta* semel licentiaque, ut solet.

Barbari] Alii præter eos, ut arbitror, qui se Aniceto sociaverant; Achæi nempe, Heniochi, et Cercæi, alteram Ponti Euxini oram incolentes, atque, ut refert Strabo lib. II. rapto viventes, quales hic describuntur. *Savilius.*

[c] *Camaras vocant*] Strabo lib. XI. 'Navigia oblonga, angusta, et levia; quorum alia viginti circiter homines caperent, raro, aut ad summum, triginta.' Græci vocant καμάρας. *Idem.*

A Tacito longe dissentit Ethicus Hister, qui hoc ipsum navigii genus ita nuncupatum ait, quod more Camelorum in medio curvo colcherio, quasi Cameli gibbum, fenestras obliquas et modicas, ad ventorum receptaculum haberet, camera sursum consuta, unde nomen habet, coriis magnis conjunctis. *Lupanus.*

Cameras] Sic dictas putant, quia *in modum tecti clauduntur*, velut instar fornicis concameratæ seu testudinatæ per tabulas; quibus *summa navium* illarum *augent*, pro libito, aut necessitate.

[d] *Arctis lateribus*] Sic facilius augentur tabulis, donec prorsus claudantur.

sine vinculo æris aut ferri connexa:[e] et tumido mari, prout fluctus attollitur, summa navium tabulis augent, donec in modum tecti claudantur. Sic inter undas[f] volvuntur, pari utrimque prora,[g] et mutabili remigio,[h] quando hinc vel illinc[i] appellere indiscretum et innoxium est.

48. Advertit[1] ea res Vespasiani[2] animum,[j] ut vexillarios[k] e legionibus,[l] Ducemque Virdium[m] Geminum, spec-

lateribus, largo utero, sine nexu æris vel ferri devincta; et sæviente pelago, prout unda evehitur, summa navigiorum pluribus axibus evehunt, donec in speciem domus operiantur. Sic inter aquas fluctuantur, æquali utrimque prora, et facile conversis remis, cum hinc vel illinc applicare non refert, et sine damno licet.

Movit ea res Vespasianum, ut ascisceret vexillarios e legionibus, ducemque Virdium

1 Male Mss. Reg. Corb. et editio princeps, *avertit*. Brotier.—2 Mallet

NOTÆ

[e] *Connexa*] Mallem *connexas:* attamen ad *τὸ alvo* referri potest.

[f] *Inter undas*] Ita immittuntur inseruntur que invicem tabulæ navium, etiam *sine vinculo æris aut ferri*, ut inter procellas susdeque attolli, atque rursus immergi possint, sine periculo aut noxa. Non excludit tamen ars illa forte fibulas ligneas, seu virgea vincula, ne facile dissolvi motu aut vi fluctuum naves possint.

Inter undas] Quia sic partim undis exagitatis immergitur navis, partim supra fluctus emergit attolliturque.

[g] *Pari utrimque prora*] Eandem navium formam in usu fuisse apud Germanos Suiones, auctor est Tacitus lib. de moribus Germanorum, 'forma navium in eo differt, quod utrimque prora paratam semper appulsui frontem agit.' *Pichena.*

[h] *Mutabili remigio*] Quandoquidem prora utrimque par erat, existimo, non translatos e sua sede remiges, sed tantum mutasse situm corporum aut remorum, vel remigandi modum, *quando*, sic, *hinc vel illinc appellere indiscretum et innoxium est.* Τὸ *hinc vel illinc* intellige de nave, non de littore.

Mutabili remigio] Vertunt: Quod in promtu esset ad utramque manum: quo remigio, scil. facile a parte læva dextraque uterentur, prout vellent.

[i] *Hinc vel illinc*] Par ex utraque parte navis prora: sicque ex hac vel illa navis parte, pro nutu appelli potuit, cum *innoxium* esset.

[j] *Vespasiani animum*] Non sic Tacitus: rescribe, *Vespasianum.*

[k] *Vexillarios*] Vertit Interp. Hispanus, *Jubilados*, seu veteranos: quod falsum. Nam *vexillarii* e legionibus delecti, nec illi exauctorati erant. Veterani certe merebant sub vexillo, sed exauctorati, et omnium curarum belli immunes, *nisi propulsandi hostis* a suis præsidiis; nec *vexillarii* vocabantur. Longe alia conditione *vexillarii* nostri, qui trahebantur ad longinqua difficiliaque belli ministeria.

[l] *Legionibus*] Quas in Ægypto et in Oriente habuit Vespasianus.

[m] *Virdium*] Qui forte præfectus castrorum; nam tales præfecti, ve-

tatæ militiæ, deligeret. Ille incompositum et prædæ cupidine vagum hostem adortus, coëgit[3] in naves: effectisque[u] raptim Liburnicis, assequitur Anicetum in ostio fluminis Cohibi,[4][o] tutum sub Sedochezorum[5] Regis auxilio, quem pecunia donisque ad societatem perpulerat. Ac primo Rex minis armisque supplicem tueri: postquam merces proditionis aut bellum ostendebatur; fluxa, ut est barbaris, fide, pactus Aniceti exitium,[6][p] perfugas tradidit, belloque servili

Geminum conspicuum bello. Ille aggressus hostem inconditum, et prædæ aviditate palabundum, compellit in naves: fabricatisque propere Liburnicis, attingit Anicetum in ore amnis Cohibi, tuentem se ope regis Sedochezorum, quem in partes illexerat opibus muneribusque. Et initio Rex protegere supplicem minis armisque; at *ubi exhibebatur præmium perfidiæ, aut bellum; levi, ut apud Barbaros, fide, cum de pernicie Aniceti pretio convenisset, transfugas reddidit, et motus servilis hic exitus*

Lipsius, *Vespasianum.*—3 Ita Mss. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *cogit.*—4 Male Mss. Reg. Jes. *Cohibiti.* Nec satis accurate in aliis Mss. et libris editis, *Cohibi.* Potius, *Cobi*, ut, ex scriptoribus Græcis ac Latinis, Colero ceterisque viris eruditis jam observatum. *Brotier.*—5 Ita quidem Mss. Harl. Bodl. Puteolanus ac deinde ceteri omnes. In Ms. Reg. et editione principe, *Sedotezorum.* Ms. Corb. *Sedethegorum.* Ms. Guelf. *Sodechzerum.* Ms. Jes. *Sodochezorum.* Hæc omnia corruptissima. Optime conjecit Colerus, *sub Sedochi, Lazorum regis, auxilio.* Lazos in hoc terrarum tractu memorat Plinius, VI. 4. 'Flumen Absarum, (nunc Fortunasoui,) cum castello cognomine in faucibus, a Trapezunte, (nunc Trebizond,) CXL. mill. passuum. Ejus loci a tergo Iberia est: in ora vero Heniochi, Ampreutæ, Lazi.' Gubazes, Lazorum rex, apud Cobum interfectus narratur ab Agathia, lib. III. Quod erudito Ryckio jam observatum. *Idem.*—6 Male Ms. Agr. *excidium.* Mss. Bodl. Jes. Guelf. *auxilium.*

NOTÆ

teres belli et *spectatæ militiæ*, præerant legionibus sæpe, ac vexillariis legionum.

Non habuit tamen jus gladii præfectus castrorum, quod habuere legati legionum, lib. I. 44. 'Vinctos trahunt ad legatum legionis primæ C. Cetronium, qui judicium et pœnas de singulis in hunc modum exercuit,' &c.

[u] *Effectisque*] Forte fabricare novas naves coactus est, quia omnes Liburnicas Byzantium adegerat Mucianus. Vel forte, *effectis*, id est, contractis. Attamen potuit festinanter construere navigia, ut et hostes, qui supra, 'contemtim vagabantur, fabricatis repente navibus,' &c.

[o] *Cohibi*] Chobus, vel Cobus, fluvius Suanorum et Absilarum populorum, in Colchide regione, in mare Phasianum se exonerat: hodie *Copi* vel *Copo*, in regno Odisci versus meridiem, et in latere occidentali Georgiæ regionis, labitur in mare Nigrum: ex Plinio lib. VI. c. 4. Lamberti Mingrelia, Sansonis Colchide. *Tillemonius.*

Flumen *Cohibus*, et *Sedochezi* populi illi, in alta nocte et silentio apud scriptores: notius equidem flumen reddi posse existimo, sic legendo, *in ostio fluminis Chobi.*

Sic appellat Arrianus in descriptione Ponti Euxini: 'A Chariente in

finis impositus. Lætum ea victoria Vespasianum, cunctis super vota fluentibus, Cremonensis prælii nuntius in Ægypto assequitur. Eo properantius Alexandriam[q] pergit, ut, fracto Vitellii exercitu, urbem quoque[7] [r] externæ opis indigam fame urgeret.[s] Namque et Africam, eodem latere sitam, terra marique invadere parabat, clausis annonæ subsidiis, inopiam[t] ac discordiam hosti facturus.

49. Dum hac totius orbis mutatione fortuna Imperii transit,[u] Primus Antonius nequaquam pari innocentia post Cremonam agebat; satisfactum bello ratus et cetera ex

fuit. Omnibus supra spem provenientibus, exultantem ea victoria Vespasianum in Ægypto attingit nuntius pugnæ Cremonensis. Eo festinantius Alexandriam contendit, ut fusis ac stratis jam *Vitellii legionibus, inopia frugum premeret etiam civitatem, externi auxilii egentem. Quippe* simul *solo saloque irrumpere in Africam destinabat, eadem ora* maris *positam, ut occupatis rei frumentariæ subsidiis, egestatem* seu annonæ difficultatem *et dissensionem Vitellianis afferret.*

Dum hac universi orbis inclinatione fortuna principatus transfertur, Primus Antonius minime pari abstinentia aut modestia post Cremonense prælium agitabat:

In margine Mss. Bodl. et Jes. additum, *exitium.* Brotier.—7 Male Mss. Flor. Reg. Corb. Agr. et editio princeps, *urbemque.* Idem.

NOTÆ

fluvium Chobum navigavimus.'

Populorum nomen, si tam feliciter quam audacter correxi, bene habet. Sic autem emendabam: *sub Sedochi Lazorum regis auxilio.* Lazi populi Pontici, et, ni fallor, Sarmatæ fuere, apud Ptolemæum, Plinium, Agathiam, Procopium, Stephanum. *Colerus.*

[p] *Aniceti exitium*] In eo, puto, exitium Aniceti fuit, quod perfugas Rex traderet, in quibus dux ipse Anicetus.

Exitium] Ita forte *pactus* Rex exitium *Aniceti*, ut ipse occideret; ceteros vero *perfugas* ac rebellionis socios Romanis traderet.

[q] *Alexandriam*] Alexandria, urbs Alexandrinorum Nomi, in Ægypto inferiore sive Delta, et ad mare Ægyptium, totius Ægypti fuit caput: hodie apud Francos nomen antiquum retinet, et a Turcis, quibus paret, vocatur *Scanderia.* Urbs est partis *Bahri*, sive Ægypti inferioris. *Tillemonius.*

[r] *Quoque*] Sic intellige, 'ut, fracto Vitellii exercitu,' etiam urbem Romam externæ annonæ indigam 'fame urgeret;' quia licet superatus esset miles Vitellii, tamen adhuc Roma ipsa in partibus Vitellianis perstabat.

[s] *Fame urgeret*] Aliam præterea rationem affert Josephus lib. IV. 37. nempe ut alliceret duas legiones quæ Alexandriæ erant.

[t] *Inopiam*] Ex *clausis annonæ subsidiis* statim *inopia;* et ex inopia statim *discordia* inter hostes nasci debuit, ut solet. Sic infra 50. 'Inopia et seditiosæ militum voces.'

[u] *Fortuna Imperii transit*] Ab Oceano nempe Britannico, a Rheno, et a

facili, seu felicitas in tali ingenio avaritiam, superbiam, ceteraque occulta mala patefecit: ut captam, Italiam persultare; ut suas,[v] legiones colere; omnibus dictis factisque viam[1 w] sibi ad potentiam[x] struere: utque licentia militem imbueret, interfectorum Centurionum ordines legionibus offerebat:[y] eo suffragio turbidissimus quisque delecti: nec

seu *profligatum bellum existimans, et reliqua facilia* esse, *seu prosperitas in tali homine reclusit cupiditatem, arrogantiam, et alia flagitia latentia* ; ille *velut expugnatam armis Italiam ludibrio habere; militem tanquam suum demerere; omnibus dictis factisque iter sibi ad potestatem sternere: et ut procacia audaciaque militem corrumperet, præbebat legionibus munia centurionum occisorum: eo delectu seditio-*

1 *Vim sibi.* Ita Mss. et veteres ac recentiores editiones. Lipsius emendavit, *viam.* Placet quoque Cl. Ernesto, qui, si *vim* retineatur, corrigit, *vim sibi ac potentiam struere.* Nihil mutandum merito censent Gronovius et Ryckius. Quid ni dicatur, *vim sibi ad potentiam struere?* Jam vidimus supra Annal. XIII. 19. ' fama potentiæ non sua vi nixæ.' *Brotier.* Lallem.

NOTÆ

Danubio usque ad Euphratem, in fortunam Vespasiani concedebant omnia.

[v] *Ut suas*] Ut Imperator jam, non ut legatus Cæsaris.

[w] *Viam*] Alii *vim*, ex Mss. sed frustra.

[x] *Ad potentiam*] Vertunt de *imperio:* non tamen præcise sic sumendum fuit, sed de *potentia* indistincte, et in genere.

Ad potentiam] Vel et mox ad summum fastigium, si casus daret.

[y] *Interfectorum Centurionum ordines legionibus offerebat*] Hoc est, ut ipsæ legiones sibi, quos vellent, centuriones eligerent. *Pichena.*

Interfectorum centurionum ordines] Qua non major apud vulgus caligatorum excogitari licentia potuit. Nempe gregarius miles id sibi arrogabat, ut vel se ipse eligeret, vel turbidissimos quosque ac deterrimos ad centurionatum pro libito eveheret.

Quod olim usurparat Germanicus Cæsar, lib. XIV. ' Centurionatum inde egit. Citatus ab imperatore nomen, ordinem, patriam, numerum stipendiorum, quæ strenue in præliis fecisset, cui erant dona militaria, edebat: si tribuni, si legio industriam innocentiamque approbaverant, retinebat ordines; ubi avaritiam aut crudelitatem consensu objectavissent, solvebatur militia.'

Quod licet favorabili, immo et necessaria occasione gestum, tamen arguebant imperitantes: lib. I. 52. Tiberius ' gaudebat oppressam seditionem; sed quod largiendis pecuniis et missione festinata favorem militum quæsivisset, bellica quoque Germanici gloria angebatur.'

Ceteras favoris causas non persequitur Tacitus. Sed hæ satis intelliguntur, supra cap. 40. ' Satis superque . . . . . mollibus consultis peccatum:' et cap. 36. ' Periculosa severitas, flagitiosa largitio; seu nihil militi, seu omnia concederentur, in ancipiti Respublica.'

miles in arbitrio Ducum, sed Duces militari violentia trahebantur. Quæ seditiosa, et corrumpendæ disciplinæ,[2] mox in prædam[z] vertebat, nihil adventantem Mucianum veritus; quod exitiosius[a] erat, quam Vespasianum sprevisse.

50. Ceterum propinqua[1] hyeme,[b] et humentibus Pado[c]

sissimus quisque asciti: nec miles in obsequio erga duces, sed militari ferocia duces abripiebantur. Quæ turbida, et profligandæ castrorum severitati reperta, *postea in rapinas flectebat, nihil metuens advenientem Mucianum; quod perniciosius erat quam contemsisse Vespasianum.*

Ceterum imminente hyeme, et humidis circa Padum terris, expeditæ copiæ in-

et Bipont. recipiunt *viam*.—2 Aliter distinguit Ryckius: *Quæ seditiosa, et corrumpendæ disciplinæ. Mox in prædam, &c.* Potior est vulgata distinctio, libris omnibus scriptis et editis probata. *Brotier.*

1 Mss. Corb. Agr. *propinquante hyeme;* ut volebat Muretus.

NOTÆ

[z] *In prædam*] Cum militari licentia, et ubi nulla auctoritas ducibus, statim intrat prædandi libido. Et quis eam coërceat, cum loco ducum, miles imperat, seu potius lascivit? cum duces melioresque caligarum violentia trahuntur?

Quam *prædam* tamen forte non in sinum suum vertebat Antonius; sed sic tamen militem *imbuebat* præda civili; et in eo sceleratior. Nam quis non defleat provincias vastatas, spoliatos socios, Rempub. exhaustam? ut, scil. ad breve tempus lasciviant caligæ; et frustra satiare velis tot millia caligatorum.

In prædam] Vertunt, quasi opes illas in sinum suum verteret, sibique soli haberet; quod tamen indistincte simul et de milite sumendum fuit, cui, scil. bello civili plus licebat, quam ducibus: ideo in civilia arma ruebant, ut omnia sibi agere et ferre liceret.

[a] *Quod exitiosius*] Certe periculosius est lacessisse pravos dominationis magistros, quam ipsum principem: multosque nobilissimos viros occidit Mucianus, etiam non consulto Vespasiano; sive sibi sive illi talia commodaret crimina, sive ultro principi innocentiam condonaret, et invidiam talium facinorum in se consulto transferret.

Statim occidit fratrem Vitellii, dein et filium illius. Forte et tribuno ipsius Vitellii principis cædem imperarat. *Domus illustres* Capuanorum *afflictæ.* Ejus jussu interficitur L. Piso proconsul Africæ. Occiditur et Calpurnius Galerianus filius C. Pisonis.

Et quod arguebant in Nerone ac Vitellio Flaviani ipsi patrabant, 'magis alii homines quam alii mores.' Prolixe censebat etiam Mucianus pro delatoribus, fovebat Vibios, Marcellos, et similia Reip. flagitia: usque adeo malis ministris etiam indiget ambitio et nova dominatio.

[b] *Propinqua hyeme*] Nempe, mense Novembri.

[c] *Humentibus Pado*] Forte exundaverat Padus, et vicinos agros viasque impleverat: quod gravi legionum agmini infestum et iniquum.

campis, expeditum[d] agmen[e] incedere. Signa aquilæque victricium legionum, milites vulneribus aut ætate graves, plerique etiam integri,[f] Veronæ relicti: sufficere cohortes[g] alæque, et e legionibus lecti, profligato jam bello, videbantur. Undecima legio[h] sese adjunxerat, initio cunctata; sed, prosperis rebus, anxia, quod defuisset. Sex millia Dalmatarum,[2] [i] recens delectus, comitabantur. Ducebat Poppæus Silvanus, Consularis: vis[3] consiliorum penes Annium Bassum, legionis Legatum: is Silvanum, socordem bello,

cessere. Vexilla et aquilæ legionum victricium, milites plagis aut senecta fessi, plerique etiam validi, apud Veronam remansere; sufficere credebantur cohortes et alæ, atque legionum vexillarii, patrato jam bello. Accesserat undecima legio, quæ primo dubitaverat; sed jam *rebus secundis, solicita, quod non affuisset.* Eam *sex millia Dalmatarum, nuper conscriptorum, sequebantur. Præerat Poppæus Silvanus,* legatus *consularis: auctoritas* fuit *penes Annium Bassum, legatum legionis: is præ-*

2 Budens. *Sarmatarum.*—3 Mss. Harl. Bodl. *jus consil.*

NOTÆ

[d] *Expeditum*] Sine sarcinis, impedimentis, aut etiam machinis, quæ magnæ molis.

[e] *Agmen*] Expeditum illud agmen compositum ex cohortibus, alis, et vexillariis, seu Electis legionum; at legiones seu aquilas et aliud gravius agmen Veronæ relinquunt.

[f] *Integri*] Non saucii, aut invalidi.

[g] *Cohortes*] *Cohortes alæque;* hæ sunt auxiliares, saltem ex parte, quos opponit aliis, qui *e legionibus lecti,* et quos *subsignanos* alibi vocat Tacitus.

[h] *Undecima legio*] Quæ in Dalmatia remanserat. Nam, superiori libro, dixit Silvanum *Dalmatiæ* præfuisse. *Pichena.*

Undecima legio] Vertunt, quasi comitatui seu agmini expedito Antonii sese adjunxisset ea legio; quod falsum puto. Sese *adjunxerat* Dalmatica ea legio aliis legionibus quæ *Veronæ* subsistebant. Adverte quod dicit Tacitus, *sese adjunxerat,* nempe, priusquam hinc digrederetur Antonius.

An *sex millia Dalmatarum,* molem belli inanem, secum hyeme adveheret Antonius, aut certe ipsam legionem undecimam, quæ fessa et exhausta hyberno itinere erat, cum aquilas aliarum legionum relinqueret Veronæ?

Dalmatæ illi, nondum sub signis, relicti, ut supplerent classem Ravennatem, tanquam parum idonei militiæ legionum aut cohortium. Tac. 'Classem supplevere Dalmatæ,' pars, ut milites classici, pars, ut remiges essent.

[i] *Dalmatarum*] Qui auxiliares, et nondum sub signis; seu nondum in ordinem cohortium compositi. Nam infra, 'classem Dalmatæ supplevere:' quæ militia longe ignobilior, quam auxiliarium, aut legionariorum. Jam olim invaluerat, ut Dalmatæ apud classem Ravennatem mererent. Supra, c. 12. 'Lucilius Bassus, classis Ravennatis præfectus, ambiguos militum animos, quod magna pars Dalmatæ Pannoniique erant . . . partibus ejus [Vespasiani] aggregaverat.'

et dies rerum[j] verbis terentem, specie obsequii[k] regebat, ad omniaque, quæ agenda forent, quieta cum industria[l] aderat. Ad has copias,[m] e classicis Ravennatibus, legionariam militiam[n] poscentibus, optimus quisque asciti: classem Dalmatæ supplevere.[4] Exercitus Ducesque ad Fanum[o] Fortunæ iter sistunt, de summa rerum[p] cunctantes, quod, 'motas ex urbe Prætorias cohortes,'[q] audierant, et teneri præsi-

textu obsequentiæ gubernabat Silvanum segnem militia, et qui tempora negotiorum loquendo absumeret, atque ad cuncta, quæ gerenda essent, modesto cum ingenio ei *assistebat. Ad hunc militem allecti dignissimus quisque e classiariis Ravennatibus, postulantibus ascribi in legionarios: in supplementum classis asciti Dalmatæ. Exercitus et duces ad Fanum fortunæ cohibent agmen, de universa belli ratione consultantes, quia* prætorium militem digressum *esse* e civitate *compererant, et insi-*

4 Budens. *supplere.*

NOTÆ

[j] *Dies rerum*] Tempora, quæ rebus insumenda fuerant, inanibus verbis absumebat.

[k] *Specie obsequii*] Simile quid habes in Agric. 8. 'Præerat tunc Britanniæ Vectius Bolanus placidius, quam feroci provincia dignum est. Temperavit Agricola vim suam .... peritus obsequi, eruditusque utilia honestis miscere.'

Et infra: 'Nec Agricola unquam in suam famam gestis exultavit; ad auctorem et ducem, ut minister, fortunam referebat; ita virtute in obsequendo, verecundia in prædicando, extra invidiam, nec extra gloriam erat.'

[l] *Quieta cum industria*] Omnia agebat et nihil satagebat. Et eo magis δραστήριος, eo acrior, quo magis quietum animum ostentabat.

[m] *Ad has copias*] Non ad *cohortes et alas,* quas expeditas Antonius rapiebat ad bellum; sed ad legiones, quæ Veronæ relictæ, quibus immixti illi classiarii, ut ipsas legiones supplerent; non autem, ut legionem novam facerent.

Optimus quisque asciti, id est, qui aptissimus, belloque magis idoneus videretur. Ex statura et specie diligebant militem: colluvionem spernebant inter lixas et calones, vel classi ac remigio destinabant.

[n] *Legionariam militiam*] Quæ longe nobilior et quæstuosior, quam classiaria: et hanc militiam, quasi pro suo jure poscebant, nempe ob meritum transitionis. Non omnes tamen promiscue ascripti, sed *optimus quisque asciti.*

[o] *Ad Fanum*] Sumit Interpres Hisp. de *templo fortunæ.* At oppidum fuit, sic dictum, forte ob delubrum Fortunæ, quæ illic colebatur. Et de municipio agitur hic, non de templo: debuit appellari hoc suo proprio nomine, *Fano.*

[p] *De summa rerum*] De summa belli seu de universo bello. Sic supra: 'De toto genere belli censere.'

De summa rerum] De summa belli, seu forte de pugna decretoria præcipue, qua scil. fortuna partium transigi tandem debuit, consultabant.'

[q] *Ex urbe Prætorias cohortes*] Non de his agitur, quas evocarat supra

diis Apenninum rebantur: et ipsos, in regione[5] bello attrita,[6] inopia et seditiosæ militum voces terrebant, *clavarium*[r] fla-

deri præsidiis Apenninum putabant; et ipsis, in provincia bello vastata, metum faciebant penuria copiarum *et turbidæ militum voces, expostulantium* Clavarium:

5 Plurimi libri habent *legione*.—6 *Altributa* Ms. Budens.

NOTÆ

Fabius Valens. Sed hasce cohortes miserat ipse Vitellius, ad obsidendum Apenninum. Infra 55. 'Julium Priscum et Alphenum Varum cum XIV. prætoriis cohortibus, et omnibus equitum alis, obsidere Apenninum jubet.' Et ipse Vitellius mox in ea castra venit, insessa Mevania.

[r] *Clavarium*] Quod prætextum et originem habuit, quasi ad militares clavos, de quibus res jam nota.

Simili forma *Unguentarium* Plinius dixit, l. II. epistola 11. 'Præterea acceperat sestertium decem millia, fœdissimo quidem titulo, nomine unguentarii:' donationem, scilicet, a provincialibus factam in legatum, ad unguenta.

Sic in Suetonii Vespasiano, capite 8. 'Classiarii petunt, constitui aliquid sibi calcearii nomine.' *Lipsius*.

Clavarium] Usitatum aureis clavis figere crepidas, tradit Plinius, lib. XXXIII. 3. 'Summæ apud exteros licentiæ fuerat, poculo aureo pulvino subdito, Philippum regem dormire solitum: Agnonem Teium Alexandri Magni præfectum, aureis clavis suffigere crepidas.'

Sic forte Tribuni, primipili, et centuriones opulenti, crepidas aureis clavis figebant. Ceteri luxum æmulabantur pro suis opibus, ut fieri solet; aut certe vulgus clavis ferreis muniebat caligas, seu calceos. Imperator Leo: 'Calcei peditum fastigia ante acuminata ne habeant; necessum vero est paucis quibusdam clavis firmari calceos, quos Carphia appellant. Ad varios enim usus id utile est: inprimis ad itinera facienda.

Clavarium] Clavus palliolum est, vulgo *Roquetum*: hinc *clavarium* dicebatur pecunia destinata ad emendos istiusmodi clavos, ut *unguentarium*, ad emenda unguenta. *Clavus* enim plagula est, quæ ex humeris in pectus propendebat, ut ἐπωμὶς apud Græcos, quod tegumenti genus *superhumerale* vocatur apud Hieronymum, ita Zonaras II. vol. Hist. καλοῦσι Ῥωμαῖοι Κλαβάριον; *vocant Romani Clavarium*. Sic Clar. Harlæus.

Sed non video cui usui fuerit illud breve tegmen militibus, quorum brachia et arma liberrima esse debuerunt. Nisi forte intelligant paludamentum, aut ferinam illam pellem, qua fere se tegebant viri militares Romani. Tac. de Germanico: 'contectus humeros ferina pelle, adit castrorum vias.' Non erat tamen brevis ille amictus.

Potius, puto, *clavarium* dictum a clavis caligaribus, quibus maxime muniebatur calceus manipularium. Nam sic firmius stetit miles in itinere, in agmine, in acie, in prælio; habes exemplum in Josepho. Vel ab aliquo simili joco, et facetiis militaribus, sic denominatum *Clavarium*, forte post necessitatem: quod tamen donativum acrius repetebant, armorum civilium licentia, ut qui jam forte opes et prædam Cremonensem dilapidassent.

Clavarium] Ego putem donativum esse, velut in clavos caligarum militarium, præsertim cum scribat Satyri-

gitantium: nec pecuniam aut frumentum[s] providerant: et festinatio atque aviditas præpediebant, dum, quæ accipi poterant, rapiuntur.

51. Celeberrimos auctores habeo, tantam victoribus adversus fas nefasque irreverentiam fuisse, ut gregarius eques, occisum a se, proxima acie, fratrem professus, præmium a Ducibus[u] petierit. Nec illis aut honorare[v] eam cædem jus hominum,[w] aut ulcisci ratio belli,[x] permittebat. Distule-

(ita donativum vocant:) *nec* ante *paraverant pecuniam, aut annonam; et celeritas ac nimia cupiditas corrumpebant* commeatus, *dum, quæ sumi poterant, abripiuntur.*

Tradunt auctores clarissimi, victores fuisse adeo in omne scelus promtos et audaces, ut manipularius eques, palam *professus se interfecisse fratrem, novissimo prælio,* flagitii *pretium a ducibus postularit. Nec eos jus mortalium, vel remunerare parricidium, vel* illud *vindicare, genus belli patiebatur. In aliud tempus* eum

NOTÆ

cus Poëta: 'Offendere tot caligatos, *Millia clavorum.*' Nam militum caligæ clavis suffixæ erant. *Turnebus.*

[s] *Frumentum*] Nempe, dum rapere festinant, quod accipi ultro poterat, corrumpunt copias, et commeatus, vel amittunt e manibus, quia territi agricolæ fruges auferunt, abscondunt, et sic forte sibi et aliis perdunt: vel luxu et prodigentia statim dilapidant, quod in longum tempus suffecisset.

[t] *Rapiuntur*] Rapiebat et in prædam vertebat miles, furabatur et luxu absumebat, quæ accipi et servari poterant in usum, mox et necessitatem.

Rapiuntur] *Quæ accipi poterant* copiæ, et in horreis oppidisque ac municipiis sociorum deponi, ut servarentur mox in usum, dum *rapiuntur*, aut hæ copiæ corrumpuntur, aut male, seu in malos usus statim, et forte in utilitatem paucorum absumuntur.

[u] *Ducibus*] Antonium intelligit, et legatos legionum, in quibus jam unus legatus consularis e Dalmatia; scilicet Poppæus Silvanus, sed socors et nullius fere auctoritatis.

[v] *Honorare*] Certe honoratur, ornaturque scelus, cum præmium tribuitur.

[w] *Jus hominum*] Jus, quod gentium dicitur: quod apud omnes homines, natura duce, peræque custoditur: quod Cicero *jus naturæ* vocat. *Ferretus.*

Jus] Ratio, seu lex humana.

[x] *Ratio belli*] Civilis nempe belli, quo omnia licent. Nec alio fato, aut animo, moventur arma civilia, quam ut quoscumque cives, etiam patres fratresque occidere liceat: quod jam olim proscriptionibus contigerat.

Et quo jure vindicent, aut puniant duces crimina, quæ suo exemplo approbant publice? Et qui *ratio belli* ulciscatur scelus, quo scilicet bello plus militi licet quam ducibus? quod non suscipitur, nisi ob scelerum licentiam.

Ratio belli] Interpres Italus vertit, quasi *ratio*, seu lex, *belli*, id facinus ulcisci non posset. Sed *ratio* hic, pro modo, seu specie belli sumitur: id est, genus seu species belli, civilis scil. ulcisci facinus non permittebat.

rant,[1][y] tanquam majora meritum, quam quæ statim exsolverentur:[2] nec quicquam ultra[h] traditur. Ceterum et prioribus civium bellis par scelus inciderat; nam prælio, quo[3] apud Janiculum[z] adversus[4] Cinnam pugnatum est, Pompeianus miles fratrem suum,[a] dein, cognito facinore, seipsum inter-

remiserant, velut ampliora meruisset, quam quæ confestim exsolvi possent; nec quicquam præterea memoratur. Ceterum etiam priscis olim *civium motibus, par flagitium patratum erat; quippe* ea *pugna, qua ad Janiculum adversus Cinnam dimicatum est, miles Pompeii* Strabonis *occidit fratrem suum, dein, comperto cri-*

1 Ita quidem Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et libri omnes editi. In Ms. Reg. *distulerunt*, ut volebat Acidalius.—2 Sic bene Mss. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *exsolverent*. Brotier.—3 *Cum* pro *quo* Budens.—4 Sic Mss. Harl. Bodl. Jes. Corb.

NOTÆ

[y] *Distulerant*] Non sine consilio et arte: quod, scil. scelus illud *nec honorare* nec *ulcisci* poterant, distulerunt.

[h] *Nec quicquam ultra*] Forte neque ultra petere ausus est fratricida, pudore sceleris deterritus: vel jam majora adepti duces erant, quam ut talia exsolvere tenerentur, aut vellent.

Ante prælium, debent duces omnia: si victi sint, nihil petitur, nihil debent; post victoriam, omnia sunt victoris, et tum flagitantibus præmia, aut nihil, aut ex alieno exsolvunt, jam domini victarum victriciumque partium.

[z] *Apud Janiculum*] Cum Tacito, aut Sisenna potius, consentit Livius Epitoma 97. et alterum militem in Pompeii exercitu statuit, alterum Cinnæ.

At Valerius, l. v. pro Cinna Sertorium substituit, cum quo et Orosius sentit, l. vi.

Bello Actiaco etiam idem evenisse, commemorat Epigramma vetus: quod vulgatum magno Scaligero debemus: ‘Mævius a castris miles melioribus ausus Hostilem saltu præcipitare ratem, In damnum felix, et victor ut impius esset, Nescius occiso fratre superbus erat. Dum legit exuvias, hostiliaque arma revellit, Fraternos vultus, oraque nota videt. Ille ferox: Quid lenta manus nunc denique cessas? Justius hoste tibi, qui moriatur, adest. Fraternam res nulla potest defendere cædem; Mors tua sola potest, morte levanda tua est. Viximus adversis, jaceamus partibus iisdem. Dixit; et in dubio est, utrius ense cadat. Ense meo moriar maculato cæde nefanda? Cui moreris, ferrum quo moriare dabit. Dixit, et in fratrem fraterno concidit ense. Victorem et victum condidit una manus.’ *Lipsius.*

Janiculum] Janiculus mons partim regionis decimæ quartæ urbis Romæ, partim vero extra mœnia; et ad occidentem urbis. Hodie vocatur *Montorio*, et hic est ecclesia, vulgo dicta *San Pietro Montorio*, regionis *Trastevere*, in parte meridionali et occidentali Romæ modernæ. *Tillemonius.*

[a] *Fratrem suum*] Val. Max. l. v. 3. ‘Miles namque in castris Cn. Pompeii stipendia peragens, cum Sertorianum militem acrius sibi in acie stantem cominus interemisset, jacentemque spoliaret; ut fratrem germa-

fecit, ut Sisenna memorat: tanto acrior[5] apud majores, sicut[6] virtutibus gloria, ita flagitiis[7] pœnitentia, fuit. Sed hæc aliaque, ex veteri[b] memoria petita,[8] quotiens res locusque exempla recti, aut solatia[c] mali,[d] poscet,[9] haud absurde memorabimus.

52. Antonio, Ducibusque[1] partium, 'præmitti equites, omnemque Umbriam explorari' placuit, 'si qua[e] Apennini juga clementius adirentur: acciri aquilas signaque et quicquid Veronæ militum foret: Padumque et mare commeatibus[f] compleri.' Erant inter Duces, qui necterent moras:

mine, sibi manus intulit, ut Sisenna tradit; tanto majus, ut apud antiquos virtutibus decus, ita et sceleribus acrior pœnitentia fuit. Sed hæc et alia ex priscis historiæ monumentis hausta, non abs re trademus: quoties res et occasio requirent, vel specimina virtutum, vel malorum levamenta.

Visum est Antonio, et ducibus partium, ut præiret equitatus, et totam Umbriam specularetur, si qua *parte* Apennini montes lenius transmitti possent: ut accerserentur vexilla et aquilæ, et quotquot Veronæ copiæ forent: Padusque et pelagus copiis implerentur. *Erant e ducibus, quibus placeret cunctari;*

et editiones veteres. In recentioribus, *adversum*.—5 Male Ms. Jes. *tanto ardore*. Brotier.—6 Male Mss. Bodl. Jes. *quam sicut*. Ms. Harl. et Puteolanus, *quod sicut*. Idem.—7 Ms. Bud. *flagitii*.—8 Mss. Bodl. Jes. *vetere*. Male Rhenanus, *repetita*, [quod tamen Ryckius recipit.] *Brotier*.—9 Sic Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Bud. Corb. Gronovius et recentiores. In Ms. Reg. et editionibus veteribus, *poscent*.

1 Sic bene Ms. Corb. editio princeps et recentiores. Mss. Harl. Bodl.

NOTÆ

num esse cognovit, multum ac diu convicio Deos ob donum impiæ victoriæ insectatus, prope castra transtulit, et pretiosa veste opertum, rogo imposuit. Ac deinde subjecta face, protinus eodem gladio, quo illum interemerat, pectus suum transverberavit: seque super corpus fratris prostratum, communibus flammis cremandum tradidit.'

Fratrem] Sic apud Lucan. l. I. Cæsarianus miles; 'Perque tuos juro quocumque ex hoste triumphos, Pectore si fratris gladium, juguloque parentis, Condere me jubeas, plenæque in viscera partu Conjugis, in vita, peragam tamen omnia dextra.'

[b] *Ex veteri*] Ex prisca historia.

[c] *Solatia*] Quia *exempla* sunt similium malorum.

[d] *Mali*] Præsentis mali solatium est, quod idem contigerit primis temporibus: scil. nunc *eadem rabies* civilis, *eædem scelerum causæ*, iidem homines, iidem mores, eadem facinora, eademque rursus scelera redeunt, ut et tempora.

[e] *Si qua*] Si qua parte facilius transirentur.

[f] *Commeatibus*] Frumento et ceteris copiis, ad victum usumque necessariis.

quippe nimius[g] jam Antonius, et certiora ex[2] Muciano[h] sperabantur. Namque Mucianus, tam celeri victoria anxius, et, ni præsens urbe potiretur, expertem se belli gloriæque ratus, ad Primum et Varum media scriptitabat,[i] 'instandum cœptis,' aut rursus 'cunctandi utilitates' edisserens, atque ita compositus, ut ex eventu rerum adversa abnueret, vel prospera agnosceret.[3] Plotium Griphum, nuper ab[4] Vespasiano in Senatorium[5] ordinem additum,[j] ac legioni

namque immodicus jam Antonius, et certiora sperabantur ex Muciano. Quippe Mucianus, tam præcipiti victoria solicitus, et nisi præsens civitatem occuparet, expertem se militiæ et decoris arbitratus, ambigua sæpe scribebat ad Primum, et Varum, aut urgenda cœpta, *aut vicissim* moras nectendi necessitatem *exponebat; atque ita flexus, ut ex rerum exitu improspera negaret, vel secunda approbaret et sibi arrogaret. Clarius scripsit Plotio Gripho, qui nuper in senatum ascitus* fuerat

Jes. et Puteolanus, *Antonio ac ducibus.* Quod durius. *Brotier.*—2 Ita Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Corb. Puteolanus et recentiores. In Mss. Reg. Agr. et editione principe, *de Muciano.*—3 Male Mss. Reg. Corb. et editio princeps, *cognosceret.* *Vel* abest a Ms. Corb. *Brotier.*—4 Ms. Reg. et editio princeps, *a Vesp.*—5 Ms. Reg. et editio princeps, *Senatorum.*

NOTÆ

g *Nimius*] Jam nimis potens, jam cupiditate, et ambitione nimia vanus et præceps Antonius, jam suspectus aliis ducibus; et *certiora ex Muciano,* qui verum *columen* specimenque *partium,* sperabantur.

Et Mucianus ipse anxius, *media scriptitabat* Antonio et Varo, qui ei suspecti ob gloriam: *apertius* scripsit Plotio Gripho et aliis ducibus sibi fidis; *iique omnes* rescripsere *de festinatione Primi, ac Vari sinistre, &c.*

h *Et certiora ex Muciano*] Ambigebant duces, quid facturi, aut non facturi essent; at Mucianus adventabat, alter pæne Flavius; ergo ab illo certiores omnium futuri. *Lipsius.*

Certiora] *Certiora,* nempe, ex Muciano sperabantur, ut qui veluti collega imperii esset, et quia *nimius jam Antonius,* metuebatur, ne, profligato bello, quidpiam ulterius auderet, et ideo forte tanto ille ardore properabat, et jam tum non solum Vitellianis, sed etiam et Flavianis metui potuit.

Ob felicitatem præliorum, et præcipue ob auctoritatem Antonii apud milites, plerique duces *nectunt moras,* et expectare Mucianum malunt. Hinc infra: 'iique omnes de festinatione Primi ac Vari sinistre' rescripsere.

i *Media scriptitabat*] Id est, ambigua, et quæ in utramque partem pro *eventu rerum* interpretari mox posset.

Media] Ita media et ambigua, ut nihil certi concluderet, nullum certum finem haberet aut proponeret, modo ille *instandum* cœptis, *aut rursus cunctandum* esse disserebat. Sic consilia librabat, verbaque in epistolis suspendebat, ut posset ex eventu et *prospera* sibi arrogare, et adversa in duces rejicere.

j *Additum*] Forte scripserat: *ascitum,* vel *ascriptum,* seu, *allectum.*

præpositum,[k] ceterosque sibi fidos, apertius monuit. Iique omnes, de festinatione Primi ac Vari sinistre, et Muciano volentia,[l] rescripsere.[6] Quibus epistolis Vespasiano missis, effecerat, ut non pro spe Antonii consilia factaque[7] ejus æstimarentur.

63. Ægre id[1] pati Antonius, et culpam in Mucianum conferre, cujus criminationibus eviluissent[2] [m] pericula sua:[n]

a Vespasiano, ac legioni impositus, aliisque sibi fidelibus. Iique omnes de celeritate Primi ac Vari in deterius, et Muciano quæ placebant, respondere. Quibus literis ad Vespasianum missis, obtinuerat, ut quæ consuluisset, aut gessisset Antonius, ea non perinde acciperentur, ac sibi promiserat.

Id iniquo animo ferre Antonius, et causam in Mucianum refundere, cujus calum-

6 Sic Mss. Harl. Bodl. Jes. Corb. Puteolanus et recentiores. In Ms. Reg. et editione principe, *rescribere.* Male Rhenanus, *volenti scripsere.*—7 Ms. Bud. *aut facta ejus.*

1 *Id* abest a Ms. Corb.—2 Sic bene Ms. Flor. Ryckius et recentiores. Sic quoque emendandum divinarat Freinshemius. Mss. Harl. Jes. et Puteo-

NOTÆ

[k] *Legioni præpositum*] Loco Tertii Juliani, qui supra l. II. 85. legatus septimæ Claudianæ legionis, et quem, *misso centurione,* interficere voluit Aponius Mœsiæ rector.

Ille vero 'per avia Mœsiæ ultra montem Hæmum profugit. Nec deinde civili bello interfuit, per varias moras susceptum ad Vespasianum iter trahens, et ex nuntiis cunctabundus, aut properans.' Quare ea legatione abdicari meruit; quare et ei mox prætura aufertur, dein tamen redditur, comperto concessisse ad Vespasianum.

Legioni præpositum] De quo etiam infra l. IV. 39. 'Tertio Juliano prætura, tanquam transgredientem in partes Vespasiani legionem deseruisset, ablata, ut in Plotium Griphum transferretur.' Non *prætura* quam haberet Julianus, sed quam candidatus ipse adipisci debuit Kalendis Jan.

Et sicut nunc data Gripho prætura Juliani, ita et ipsius legio septima Claudiana jam ante ei concessa erat. Attamen infra l. IV. redditur prætura Juliano, et mansit *honos* Gripho; id est, insignia prætoria, fere quasi Gripus præturam obiisset toto anno.

[l] *Volentia*] Læta, et quæ audire libenter vellet Mucianus, ut scil. eos Vespasiano suspectos redderet, *missis* ipsi his iisdem *epistolis.* En magnorum meritorum vices.

[m] *Eviluissent*] Legitur et *coaluissent;* scil. cœpissent simul et adolevissent. *Periculum* fuit, cum suspectaretur Antonius principi, cum *consilia factaque ejus* non pro merito æstimarentur. Tali occasione, qui non agnoscit merita princeps, arguit; quandoque et ulciscitur.

[n] *Pericula sua*] Legunt, *eviluissent pericula:* frustra. Et certe tum satis coalescunt pericula homini, cum dolo et secretis criminationibus incusatur, cum sic fit suspectus, et timendus principi. Quid periculosius viro no-

nec sermonibus temperabat, immodicus lingua,[3] et obsequii insolens: literas ad Vespasianum composuit, jactantius quam ad Principem,[o] nec sine occulta in Mucianum insecta-

niis accrevissent discrimina sua. Nec vaniloquentia abstinebat, nimius verbis, et obsequii intolerans: scripsit epistolas ad Vespasianum audacius, quam deceat *ad Imperatorem, nec sine tacita in Mucianum criminatione;* Se Pannonicum militem

lanus, *coaluissent.* Mss. Reg. Agr. et editio princeps, *luissent.* Brotier.—3 Ita

NOTÆ

bili, quam si prospera et egregia consilia factaque ipsius aliter æstimentur, ac meruit, ac speravit, cum bene tamen et fideliter ageret?

Certe jam sic coalescebant Antonii pericula, sed nondum tamen scelus coargui potuit. Properabat ad victoriam, ad gloriam profligati belli: num ergo scelus fuit? potius aliorum ducum æmulatio sic videri voluit. Coalescunt etiam ipsius pericula, cum debitis præmiis spoliatur: sed principum hic mos est, aut potius pravitas aulicorum, seu magistrorum dominationis. Magna merita magnis periculis, et sæpe odio, livore, vinculis, aut etiam morte pensantur. Meritum, quod superat fortunam principis, magnum statim crimen est. Hi tamen duces cum victoria sæpe ferociores quam decet, corrumpunt ultro fortunam suam, et magniloquentia fatum, iramque dominantium provocant, ut sæpe eos deserat fortuna leviter, ac celeriter, ut eos evexerat: et teste Curtio, IV. 'Fortuna . . . . magna ex parte avidos gloriæ magis, quam capaces facit.'

o *Jactantius quam ad Principem*] Sic supra l. IV. 18. de Silio: 'Credebant plerique auctam offensionem ipsius intemperantia immodice jactantis, suum militem in obsequio duravisse, cum alii ad seditiones prolaberentur; neque mansurum Tiberio imperium, si iis quoque legionibus cupido novandi fuisset. Destrui per hæc fortunam suam Cæsar, imparemque tanto merito rebatur. Nam beneficia eo usque læta sunt, dum videntur exsolvi posse: ubi multum antevenere, pro gratia odium redditur.'

In idem fere recidebat Mucianus, infra Hist. l. IV. 'Id erga principem contumeliosum, quod donatum Vespasiano imperium jactabat;' sed meliore fato. Prudentius Comites principum Germanorum: 'Illum [principem] defendere, tueri, sua quoque fortia facta gloriæ ejus assignare, præcipuum sacramentum est.' Caute tamen Mucianus ante victoriam loquebatur Hist. II. 'Si vincimus, honorem quem dederis, habebo; discrimen ac pericula ex æquo partiemur.'

Sæpe stat per duces ipsos, qui post magna merita in Rempub. servatis scil. provinciis, vel et ipso imperio, celebrantur, ne remuneretur eorum virtus aut fides, quia hi sæpe immodica cupiunt et ipso regno majora; et ipsos tantummodo irritabis, si spes etiam ac vota illorum non superes. Neque enim jam considerant ea, quæ ipsis concedunt imperitantes: quæ vel retinentur, aut etiam aliis tribuuntur, invident, quasi sua sint; quasi sibi auferantur: quia nimia, quia omnia sperant illi, sæpe nihil adipiscuntur, aut etiam quæ jam obtine-

tione: ' se Pannonicas legiones in arma egisse: suis stimulis[p] excitos Mœsiæ Duces: sua constantia perruptas Alpes,[q] occupatam Italiam, intersepta Germanorum Rhætorumque auxilia. Quod discordes[r] dispersasque Vitellii legiones equestri procella, mox peditum vi, per diem[s] noctemque,[t] fudisset, id pulcherrimum et[4] sui operis. Casum Cremonæ[5] bello imputandum: majore damno, plurium urbium excidiis, veteres civium discordias Reipublicæ stetisse.[u] Non se nuntiis,[v] neque epistolis, sed manu et armis Imperatori suo militare: neque officere gloriæ eorum, qui Asiam[w] in-

ad bellum impulisse: suis incitamentis motos Mœsiæ legatos: sua virtute penetratas Alpes; obtentam Italiam; interclusas Germanorum et Rhætorum copias. Id egregium maxime, et sui laboris ac meriti, quod dissentientes animis, diremtasque *locis* legiones Vitellii equestri nube ac tempestate, dein pedestri acie, per diem atque noctem profligasset. Cladem Cremonæ Marti sortique armorum tribuendam; majori pernicie, et plurium civitatum cladibus, antiquos civium motus a Repub. redemtos esse. Se non tabellariis aut literis, sed dextra et ferro certare suo principi: neque prohibere *se* decus illorum, qui interim Asiam ordinarint: illis Mœsiæ quietem, sibi incolumita-

libri scripti et editi, præter Lipsium, qui edidit, *linguæ*.—4 Frustra tentat Cl. Ernestus, *id sui operis*. Brotier.—5 Sic bene Mss. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In Mss. Reg. Corb. et editione principe, *Cremonensi*. Sic quoque altera manu in Ms. Harl. Ms. Agr. *Cremonensium*. Brotier.

NOTÆ

bant, amittunt: quia cupiunt omnia per ambitionem, sæpe omnia, et se ipsos perdunt.

[p] *Suis stimulis*] Suis hortamentis. Infra: ' Suis exhortationibus Gallias Hispaniasque,' &c.

[q] *Perruptas Alpes*] Dum e Pannonia in Italiam irrumpit.

[r] *Discordes*] Quia nonnulli transierant cum Cæcina ad partes Vespasiani: sed vulgus et plures pro Vitellio consentiebant.

[s] *Per diem*] *Per diem* primo prælio, *dispersas*, ac nondum contractas simul Vitellii legiones, velut equestri procella fudit, nempe Italicam et Rapacem. Aliæ tum apud Hostiliam, aliæ Cremonæ erant.

[t] *Noctemque*] Legionibus suis *per noctem* in acie dispositis, prælioque paratis, sustinuit ruentes Vitellianas, et profligavit.

[u] *Stetisse*] Vertit Clar. Harlæus, post majus damnum, adhuc stetisse seu permansisse discordias civiles. Sed *stetisse*, hic, id est, *constitisse*. Vult Tacitus, majore damno civilia olim bella redemta, seu veteres civium discordias carius constitisse Reipub.

[v] *Non se nuntiis*] Quod tacite et *occulte* Muciano exprobrat.

[w] *Qui Asiam*] Intellige totum Orientem, Syriam præcipue, Judaicos exercitus, et Ægypti legiones. Has legiones et provincias, Vespasianus, Titus, Mucianus, et alii duces, senatoriique viri prudenter composuere,

terim composuerint: illis Mœsiæ pacem,[x] sibi salutem securitatemque Italiæ, cordi fuisse. Suis exhortationibus Gallias[y] Hispaniasque,[z] validissimam terrarum partem, ad Vespasianum conversas. Sed cecidisse in irritum labores, si præmia periculorum soli assequantur, qui periculis non affuerint.'[6] Nec fefellere ea Mucianum: inde graves simultates: quas Antonius simplicius, Mucianus callide, eoque implacabilius nutriebat.[a]

54. At Vitellius, fractis apud Cremonam rebus, nuntios cladis occultans, stulta dissimulatione, remedia potius malorum, quam mala, differebat.[b] Quippe confitenti consul-

tem salutemque Italiæ curæ fuisse. Suis stimulis, suoque instinctu et impulsu, Gallias atque Hispanias, potentissimam totius orbis partem, ad Vespasianum transgressas. Sed susceptos frustra *hos* labores esse, si præmia discriminum penes eos solos sint, qui a bello et præliis abfuerint. *Nec latuere ea Mucianum: inde acres inimicitiæ: quas Antonius liberius, Mucianus caute, ideoque immitius alebat.*

At Vitellius, afflictis apud Cremonam opibus, nuntios damni obtegens, insulsa dissimulatione, magis prolatabat subsidia malorum, quam mala. Quippe cladem

—6 Ms. Reg. *affuerunt.*

NOTÆ

dum interim bellum in Occidente parabatur, adversus Vitellium.

[x] *Illis Mœsiæ pacem*] Refertur ad id quod supra dixit, Dacorum gentem in Mœsiam irrupisse, et a Muciano compressam. *Pichena.*

Illis Mœsiæ pacem] Mucianum respicit, simulque spernit. Nam latum discrimen inter Mœsiam hac occasione, et Italiam. Mœsia vastata procul despici siccis oculis potuit; at in Italia robur omne belli et opes columenque partium ac summa rerum vertebatur.

[y] *Gallias*] Huc miserat Antonius victos ipsos tribunos, ostentui gloriæ, fortunæque et victoriæ; huc miserat edicta Vespasiani, consulum; et aliis variis artibus illexerat *Gallias.*

[z] *Hispaniasque*] Initio facto a Prima Adjutrice seu Classica, quæ ferox legio pro Othone steterat, ac pervicaciam retinebat adversus Vitellium. Hæc *decimam* atque etiam *sextam* traxit, quæ tum simul in Hispania forte Tarraconensi versabantur.

Ceteræ Hispaniæ provinciæ inermes. Forte tamen ea occasione spargi per diversa loca legiones potuerunt; quod remedium unum discordiarum.

[a] *Nutriebat*] Apud se in longum revolvens odia alebat, sicque et augebat, *implacabilius* eruptura suo loco et tempore. Sic supra Ann. l. IV. 71. ubi Asinio de Gallo: Iram Tiberii, 'mitigavit Sejanus, non Galli amore, verum ut cunctationes principis opperirentur: gnarus lentum in meditando; ubi prorupisset, tristibus dictis atrocia facta conjungere.' Sic lego.

[b] *Differebat*] Immo, sic differendo *remedia*, mala sua magis approperabat.

tantique supererant spes viresque:[c] cum e contrario læta omnia fingeret, falsis[d] ingravescebat.[e] Mirum apud ipsum de bello silentium: prohibiti per civitatem sermones: eoque plures, ac, si liceret, vere[1] narraturi,[f] quia vetabantur, atrociora vulgaverant. Nec Duces hostium augendæ famæ deerant, captos Vitellii exploratores circumductosque,[g] ut robora victoris exercitus noscerent, remittendo: quos omnes Vitellius, secreto percunctatus, interfici jussit. Notabili[h] constantia Centurio, Julius Agrestis, post multos sermones, quibus Vitellium ad virtutem frustra accendebat,[i] perpulit,

fatenti et consilium sumenti spes supererant et copiæ; at *cum contra prospera omnia ementiretur, mendaciis gliscebat* malorum fama malumque. *Altum coram ipso de armis silentium: impediti per urbem rumores; ideoque plures, ac si permitteretur,* nuntii *certa relaturi; quia prohibebantur, immaniora publicaverant. Nec duces Flavianorum intendendo rumori deerant, remittentes quos interceperant Vitellii exploratores, et quos circumduxerant* per castra, *ut vires legionum victricium spectarent: quos universos Vitellius, clam sciscitatus, occidi jussit. Insigni fortitudine Julius Agrestis, centurio, post multa colloquia, quibus frustra incitabat Vitel-*

1 Brotierus cum Ryckio et Gronovio edidit *vera narraturi;* et ita Beroaldus et recentiores. Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *vere narraturi.* Male Ms. Reg. et editio princeps, *vere narranti.* In Ms. Corb. *vera narrare.*—Consensus codicum jubet, ut *vere* reponam cum Bipont. Sic

NOTÆ

[c] *Viresque*] Nempe quatuordecim prætoriæ cohortes, multæ alæ, et classica legio, præter alias cohortes, quæ relictæ erant ad tuendam urbem L. Vitellio fratri.

[d] *Falsis*] Ex dissimulatione malum ingravescebat, cui succurri potuit, si aperuisset et bonos consuluisset.

[e] *Ingravescebat*] Dictum de ipso Vitellio: dicere potuit, *malum ingravescebat.*

[f] *Vere narraturi*] Homines, qui cladem Cremonensem, et mala similia sermonibus differebant, *vere* tantum *narraturi,* si non prohiberentur; *quia vetabantur, atrociora vulgaverant.*

[g] *Circumductosque*] Sic P. Scipio apud Valer. l. III. ‘ Postquam Africam attigit, speculatores Annibalis in castris deprehensos, et ad se perductos, nec supplicio affecit, nec de consiliis ac viribus Pœnorum percunctatus est; sed circa omnes manipulos diligentissime deducendos curavit. Interrogatosque, an satis ea considerassent quæ speculari jussi erant, prandio dato ipsis jumentisque eorum, incolumes dimisit.’

[h] *Notabili*] Nobili, insigni, quæ memoria et posteris digna foret.

Notabili constantia] Sueton. Oth. 10. et post eum Zonaras, Othoni id tribuit in priori bello, circumstantiis modice discrepantibus. *Savilius.*

[i] *Ad virtutem frustra accendebat*] Sic infra hortantur fidi amici, sed frustra: ‘ Quin, ut censuram patris, ut tres consulatus, ut tot egregiæ domus honores deceret, desperatione saltem in audaciam accingeretur....

ut[2] ad vires hostium spectandas, quæque apud Cremonam acta forent, ipse mitteretur. Nec exploratione occulta fallere Antonium tentavit, sed mandata Imperatoris suumque animum[j] professus, ut cuncta viseret, postulat. Missi, qui locum prælii, Cremonæ vestigia, captas legiones ostenderent.[k] Agrestis ad Vitellium remeavit, abnuentique, 'vera esse, quæ afferret,'[3] atque ultro 'corruptum'[l] arguenti; 'quandoquidem,' inquit, 'magno documento[m] opus est,[4] nec alius jam tibi aut vitæ, aut mortis meæ usus, dabo, cui credas:' atque ita digressus, voluntaria morte dicta firmavit. Quidam[n] 'jussu Vitellii interfectum;' de 'fide constantiaque' eadem, tradidere.

lium ad constantiam, tamen *impetravit, ut ire sibi liceret ad copias Flavianorum noscendas, quæque apud Cremonam gesta essent. Nec speculatione secreta eludere Antonium conatus est, sed aperiens palam jussa principis suumque consilium, ut omnia spectaret, exposcit. Missi, qui exhiberent* ipsi *locum pugnæ, cineres ac bustum Cremonæ, et debellatas legiones. Agrestis ad Vitellium revertit, neganti-que* fida esse, quæ renunciaret, *atque ultro* convulsum ipsum *accusanti;* quia, *inquit*, magno exemplo argumentoque eges, nec aliter jam tibi, aut vita, aut mors mea prodesse potest, dabo documentum ipse, cui fidem habeas; *atque ita abscedens, spontanea morte quæ dixerat comprobavit. Nonnulli* mandato Vitellii occisum *esse scripserunt*, de fide et fortitudine viri *eadem memoravere.*

et Puteol. *Oberlin.*—2 *Ut* perperam omisit Rhenanus. *Brotier.*—3 Sic bene Mss. et veteres ac recentiores editiones. Rhenanus, *referret.* Ms. Jes. *afferrent.* Idem.—4 Ita Mss. editio princeps et recentiores. Puteolanus omisit, *est.*

NOTÆ

Moriendum victis; id solum referre, novissimum spiritum per ludibrium et contumelias effundant, an per virtutem. Surdæ ad fortia consilia Vitellio aures.'

[j] *Suumque animum*] Consilium, propositum.

[k] *Missi qui . . . ostenderent*] Id jam olim inter belli artes. Plutarch. Apophth. de Xerxe: 'Græcos exploratores cum in castris deprehendisset, nulla prorsus eos injuria affecit; sed hortatus, ut exercitum intrepide specularentur, dimisit.'

[l] *Corruptum*] Vel sè ipso ultro, vel ab hostibus ultro *corruptum.*

[m] *Magno documento*] Quandoquidem verbis amicorum non credis, crede factis. Crede magno exemplo, quod tibi præbiturus sum: magnum erit tibi documentum cladis mors mea: dabo illud, *cui credas*, cum *nec alius jam*, nec major tibi esse possit, *aut vitæ aut mortis meæ usus.* Huic ergo jam crede documento.

Magno documento] Quandoquidem *tibi magno documento opus est* ut mihi credas, et majore quam sunt verba mea; tibi dabo majus specimen, dabo vitam; et erit mors mea tibi pro documento, cum nec utraque jam alio usu tibi impendi possit.

Mori prælio non licet, moriar tamen, ut discas, quam fortis fidusque

55. Vitellius, ut e somno excitus, 'Julium Priscum et Alphenum Varum cum XIV. Prætoriis cohortibus et omnibus equitum alis obsidere Apenninum' jubet. Secuta e[1] classicis[o] legio. Tot millia armatorum, lecta equis virisque,[p] si Dux alius[2] foret, inferendo quoque bello satis pollebant. Ceteræ cohortes ad tuendam urbem L. Vitellio fratri

Vitellius, velut excusso sopore, Julium Priscum et Alphenum Varum occupare Apenninum *jubet,* cum quatuordecim cohortibus prætoriis, et cunctis alis equitum. *Adjuncta e classiariis legio. Ingens illa vis armatorum, firma equis virisque, lacessendo etiam hosti sufficiebat, si Imperator alius esset. Reliquæ cohortes permissæ L. Vitellio fratri, ad urbem custodiendam. Ipse, consuetis*

1 Ita Mss. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In Ms. Reg. et editione principe, *secutæ classicis legio.* Mss. Corb. et Agr. *secutæ classicæ legiones:* uti volebat Muretus. At immerito. Vitellio non fuere multæ legiones, ut patet ex c. 58. 64. et 67. Legio autem illa videtur conscripta e classicis, qui erant Romæ in castris Ravennatium et Misenatium. *Brotier.* —2 Male Rhenanus, *si alius dux.* Quod durum ; nec favent libri scripti aut editi. *Idem.*

NOTÆ

miles, et usque in exitium, fuerim meo principi.

[n] *Quidam*] Alii et plures voluntaria morte interiisse scripserunt, alii quidam *Vitellii jussu interfectum ;* sed omnes eadem de fide ejus et constantia tradidere.

[o] *E classicis*] *Classici* illi, milites classiarii : nam et *legiones classicæ*, et apud classem merebant. Forte tamen etiam et *e remigibus* delecti, ut in legionarios ascirentur ; et sic eos vocat Suetonius, ubi de Nerone, qui primus classiarios in numerum legionis composuisse videtur.

Ita ut verisimile sit, legionarios illos *classicos*, ad legionariam militiam evectos, delectos fuisse, partim e classiariis militibus, partim e remigibus, prout boni et idonei bello videbantur.

E classicis legio] Interp. Italus: *Una legion dell' armata ;* quasi adhuc legio classi addicta foret : quod falsum. Nam statim atque asciti in legionem erant classici, jam ad nobiliorem militiam evecti ; non amplius *classiarii* erant, sed veri legionarii. Vertere debuerunt, Legio e classicis delecta.

Legio] *Classica* ea vocari debuit, et fuit ipsius nomen : neque enim apud classem meruit ; neque jam isti classiarii erant, sed veri legionarii. Sic et *prima Adjutrix* delecta a Nerone, seu Othone, etiam *classica* vocabatur, simili causa. Sic c. 50. ' E classicis Ravennatibus legionariam militiam poscentibus, optimus quisque asciti.'

Hi igitur *classici* in numerum et ordinem legionis compositi, jam non *classici* erant ; immo in nobiliorem militiam transierant : licet quandoque legio ex origine sic appellaretur, tamen ad classem aut ad mare nihil jam pertinebat.

[p] *Lecta equis virisque*] Certe delecti erant prætoriani illi ex omnibus castris, et e toto Germaniciano exercitu, qui præcipue armis, equis, virisque præcellebat.

datæ. Ipse, nihil e solito luxu remittens, et diffidentia properus, festinare comitia,[q] quibus Consules in multos[r] annos destinabat: fœdera sociis,[s] Latium externis,[t] dilargiri: his tributa dimittere, alios immunitatibus[u] juvare: de-

voluptatibus indulgens, et quia rebus suis diffidebat, festinus maturat comitia, quibus in plures annos consules designabat: fœdera provincialibus, jus Latii extraneis impertiri cœpit: *his vectigalia remittere, alios exemtionibus levare: demum, nulla in futurum providentia, discerpere imperium.*

NOTÆ

[q] *Comitia*] Suet. Vit. 11. 'Comitia in decem annos ordinavit, seque perpetuum consulem:' quod forte ita intelligendum, ut initio anni tantum consulatus delibaret, ceteris deinceps honoris locum aperiret: idque factum sæpe per invidiam ignavorum principum, ob decus; et quia fasti, seu anni, ex primorum consulum nominibus appellati. Vide Plin. Paneg.

Festinare comitia] Non præcise, forte, quia *consules in multos annos destinabat;* sed quia tum mense Novembri hæc agitabat, et ante Kalendas Jan. instante hoste et bello.

Festinare] Alii sumunt, quasi in multos annos destinaret consules: forte simul et prævenit tempus comitiorum, eademque comitia extendit ad plures annos.

[r] *In multos*] In decem annos; quod innuere videtur Sueton. Vitell. 11.

[s] *Fœdera sociis*] Quibus, scil. privilegia nova et immunitates concedebantur provinciis; sed quæ nunc jura pretio, fide, aut egregiis meritis ministeriisque emercarentur. Sic tamen socios demereri videbatur, ut eos retineret in fide et partibus.

Fœdera] Non præcise fœdera sola intelligit, sed ex fœderibus immunitates ac commoda, quæ paciscebantur socii; sed frustra.

Fœdera] Pactiones, seu conditiones fœderum, quas optarent ac vellent, pro suo commodo, aut onerum levamento.

[t] *Latium externis*] Sumsit Interpres Hispan. quasi vicinas Italiæ sedes externis seu barbaris promitteret; insulse et inepte.

Per *externos*, intelligit tamen populos fœdere ac societatibus devinctos populo Rom. sed ab Italia et urbe procul amotos, quibus *jus Latii* tamen largitur Vitellius, quod fere accedebat ad jus civitatis Romanæ. Certe stultum et insanum principi fuit, *externos* sic publice, seu universas gentes, *in Latium* ascribere, et eo jure donare: sic quippe lacerabat imperium, subvertebatque Rempub.

Latium] Provincia Italiæ ad mare Tyrrhenum: hodie pars major provinciæ *Campaniæ Romanæ* in statu Ecclesiastico, et pars occidentalis provinciæ *Terræ Laboris* in regno Neapolitano. *Tillemonius.*

[u] *Alios immunitatibus*] Sic Sueton. Vit. 15. 'Ad retinendum ergo ceterorum hominum studium ac favorem, nihil non publice privatimque, nullo adhibito modo, largitus est.'

Immunitatibus] Sic olim de Cæsare, seu Antonio, querebatur Cicero Philipp. 1. 'De exilio reducti sunt a mortuo: civitas data, non solum singulis, sed etiam nationibus, et provinciis universis a mortuo: immunitatibus infinitis sublata vectigalia a mortuo,' &c.

nique, nulla in posterum cura,[3] lacerare Imperium. Sed vulgus[v] ad magnitudinem beneficiorum aderat:[4] stultissimus[w] quisque pecuniis[5] mercabatur: apud sapientes cassa habebantur, quæ neque dari, neque accipi, salva Republica, poterant. Tandem flagitante exercitu, qui[6] Mevaniam[x] insederat, magno Senatorum agmine, quorum multos ambitione,[y] plures formidine[z] trahebat, in castra venit, incertus animi et infidis consiliis obnoxius.

Sed plebecula ad amplitudinem beneficiorum erecta: amentissimus quisque pecunia redimebat: apud prudentes inania hæc *reputabantur,* ut *quæ neque concedi, neque assumi poterant, incolumi ac stante republica. Demum postulante exercitu, qui Mevaniam occupaverat, magno patrum comitatu, quorum plurimos ducebat ambitione, plures metu, in castra profectus est, ambiguus animi, et pessimis consiliis facile delusus.*

3 Male Ms. Reg. et editio princeps, *curare.* Brotier.—4 Male Ms. Reg. et editio princeps, *aberat.* Ms. Flor. *haberat.* Inde frustra tentabat J. F. Gronovius, *hiabat.* Idem.—5 *Pecuniis* abest a Ms. Agr.—6 *Qui* perperam omisit Rhenanus. *Idem.*

NOTÆ

[v] *Vulgus*] Imprudentes et Reipub. ignaros intelligit, quod statim explicat: 'stultissimus quisque pecuniis mercabatur;' sapientes vero ac providi, talia, ut *cassa* et inania spernebant; neque enim stare hæc poterant, *salva republica.*

[w] *Stultissimus*] Quia, scil. pecunia certa solidaque emebant munia illa, seu beneficia, quæ fluxa, cassa, et inania erant, et quæ statim novus princeps eis ablaturus fuit; nam stare hæc privilegia salvo imperio, salva Repub. non poterant.

[x] *Mevaniam*] Capiunt, quasi muris oppidi apposuissent castra sua, exemplo castrorum Cremonensium aut Veronensium.

Mevania] Urbs Umbriæ regionis in Italia: hodie *Bevagna,* oppidum Ombriæ, vel ducatus Spoleti, in statu Ecclesiastico. *Tillemonius.*

[y] *Ambitione*] An ambitio fuit senatorum, et metus? Potius fuit ambitio Vitellii, qui alios patrum ambitiose et in prætextum ac speciem ducebat, et alios, quia metuebat ne, se absente, aliquid novi molirentur. Sic Otho antea traxerat totum senatum Mutinam usque.

Ambitione] Ipsius Vitellii *ambitione;* ut et *formido* cadebat in ipsum Vitellium: formidabat senatores, ne quid novi ipso absente molirentur in urbe, quæ caput rerum et imperii. *Ambitione,* nempe in speciem, honorem, ac pompam, ut ille in partibus habere Senatum P. Q. Rom. videretur, quæ 'nunquam obscura nomina, etsi aliquando obumbrentur.'

[z] *Formidine*] Forte mutua Vitellii et patrum: quod tamen dici non potuit de *ambitione,* quæ fuit solius Vitellii: neque per ambitionem sequeretur senatus talem Imperatorem; forte potius eum desereret ambitiose.

56. Concionanti (prodigiosum dictu) tantum fœdarum[a] volucrum[1] supervolitavit, ut nube atra diem[2] obtenderent.[b] Accessit dirum omen,[c] profugus altaribus taurus,[d] disjecto

Concionem habenti (quod *portentosum relatu*) *tanta vis importunarum alitum volitando supurfusa est, ut nigra* veluti *nube lucem obscurarent. Adjunctum im-*

1 Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *fœdarum avium.* In margine Ms. Bodl. additum, *volucrum ;* ut habent Ms. Corb. et editio princeps ac recentiores.—2 Sic bene Mss. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In Mss. Reg. Corb. Agr. et editione principe, *nube radium obtenderent.* Frustra emendabat Rhenanus, *obtunderent.* Neque enim aliter, ut constat ex optimis Mss. Seneca in Œdip. Act. III. v. 625. ' Pœdore fœdo squalidam obtentus

NOTÆ

[a] *Fœdarum*] Forte corvi erant, vultures, aut similes alites ; hæ enim genus volucres pascuntur cadaveribus, et ultro castra sequuntur. Sed mirum fuit tantam multitudinem avium supervolitasse concionantem principem, scil. apud principia, et toto astante exercitu. Alii intelligunt mali ominis aves, ut sunt bubones, striges, &c.

Fœdarum] Dio : ' Cum peracto sacrificio apud milites concionaretur, magnus numerus vulturum irruit, discerpsitque exta, ac ipsum fere de tribunali deturbavit.'

Fœdarum] De vulturibus capiunt. Forte inusitatæ illæ aves : vultures quandoque ostendere imperium, sed bonis ducibus.

Fœdarum volucrum] Dio tamen lib. LXV. affirmat diserte de vulturibus, et multa alia narrat prodigia, quibus exterritus est Vitellius, si credimus auctoribus. Victoriam aquilæ exhibere solebant, vultures vero cladem.

Fœdarum] Prodigia alia affert Dio: ' Extitere sinistra prodigia. Nam et cometes apparuit, et luna contra rationem statuti temporis visa est deficere : quarto enim et septimo die obscurata est. Præterea in Oriente et in Occidente duo soles visi sunt eodem tempore : quorum hic imbecillis et pallidus, ille potens et clarus erat. Inventa sunt etiam in Capitolio multa et magna vestigia quorundam Deorum, qui ex eo exiisse videbantur ; renuntiatumque est a militibus, qui ea nocte in excubiis fuerant, templum Jovis sua sponte cum magno fragore apertum esse, atque ea causa nonnullos custodes perterritos atque exanimatos fuisse.'

[b] *Obtenderent*] Intellige, quasi scripsisset, *ut nubem atram diei obtenderent.*

[c] *Dirum omen*] Si in sacrificiis victima fugisset, malum id Romanis omen erat. Titus paulo ante mortem, ' Sabinos petit,' ait Sueton. 10. ' aliquanto tristior, quod sacrificanti hostia aufugerat.' Idem Jul. 59. et Galb. 18.

Festus : ' Piacularia vocabant, quod sacrificantibus tristia portendebant : cum aut hostia ab ara profugisset, aut percussa mugitum dedisset, aut in aliam partem corporis, quam oporteret, decidisset.'

Plin. VIII. 45. ' Notatum est vitulos ad aras humeris hominum allatos non litare, sicut nec claudicante nec aliena hostia Deos placari, nec trahente se ab aris.' *Savilius.*

[d] *Profugus altaribus taurus*] Sic olim contigit Crasso, et mox Pæto, adversus Parthos exeuntibus, quibus

sacrificii apparatu, longe, nec, ubi[3] [e] feriri hostias mos est, confossus. Sed præcipuum ipse Vitellius ostentum erat, ignarus militiæ, improvidus consilii,[4] 'quis ordo agminis, quæ cura explorandi, quantus urgendo trahendove bello modus,' alios rogitans, et ad omnes nuntios,[f] vultu quoque et incessu trepidus, dein temulentus.[g] Postremo tædio castrorum, et audita defectione Misenensis classis, Romam revertit, recentissimum quodque vulnus pavens, summi discriminis incuriosus.[h] Nam, cum transgredi Apenninum, integro

mane omen, refugiens aris taurus, everso apparatu sacrificii, procul occisus, nec ubi mactari victimæ solent. Sed ingens ipse Vitellius portentum erat, inscius belli, incautus inopsque consilii, quis ordo incessus, quæ deligentia explorandi, quanta prudentia maturando aut trahendo bello, *alios interrogabat, et ad omnes nuntios facie quoque et ingressu pavidus, dein et vino madidus* obstupescebat. *Demum pertæsus castra, et nuntiata transitione classis Misenensis, in urbem rediit, novissimam quamquam cladem exhorrens,* et *summi periculi haud anxius. Quippe,*

comam.' *Brotier.*—3 Ita Lipsius et recentiores, e Ms. Vatic. in quo, *longe necui.* In Mss. Flor. Agr. et editione principe, *ne cui.* Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *longe, quam ubi.*—4 Ms. Budens. *consiliis.*

NOTÆ

et expeditio male cessit. De Pæto Tacit. xv. 6. 'Hostiaque, quæ muniebantur hybernaculis assistens, semifacta opera fuga perrupit, seque vallo extulit.'

[e] *Nec ubi*] Fuit quoddam spatium, fuit locus templi seu principiorum, in quo feriri hostias mos esset: extra illum ambitum taurus confossus est. Intra castra, et apud principia, qui locus fuit instar templi, et quo aquilæ, sanctissima Numina legionum, fuit augurale, fuit ara, circa quam haud dubie feriri debuit victima.

Extra eum locum persultavit taurus, quod mali ominis; quod et contigit, apud Tacitum, Pæto olim, cum transmissurus esset Euphratem adversus Parthos, ostentum imminentis cladis.

[f] *Ad omnes nuntios*] Ad omnes literas seu nuntios pavebat, quasi vulnere novo perculsus, quasi fulguritus. Petron. 'Fulminatus hac pronuntiatione, sicut eram sine gladio, in lectulum decidi, et attulissem mihi damnatas manus, si non inimici victoriæ invidissem.'

[g] *Dein temulentus*] Nempe ut timorem mero pelleret, forte et dolorem ac mœstitiam.

[h] *Summi discriminis incuriosus*] Ad quod tamen præcipue advertere debuit. Nam in eo summa rerum et imperii vertebatur.

Summum discrimen fuit, quod *summa belli* etiam vocatur Tacito; certamen ultimum, cujus exitus, seu eventus, fuit victoria vel clades, et quo *fortuna partium transigenda* fuit. In illud toto conatu, toto animo descendere debuit Vitellius, si vere Cæsar, si vere Imperator esset.

Summi discriminis incuriosus] Nempe quo dirimi fortuna partium et sors ipsius debuit; quo transire et transferri res ad alterutrum concertantium debuerunt.

exercitus sui robore, et fessos hyeme atque inopia hostes aggredi,[5] in aperto foret;[i] dum dispergit vires,[j] acerrimum[k] militem, et[6] usque in extrema obstinatum, trucidandum capiendumque tradidit, peritissimis Centurionum dissentientibus, et, si consulerentur, vera dicturis. Arcuere[7][l] eos intimi amicorum Vitellii, ita formatis Principis auribus,[m] ut aspere, quæ utilia,[n] nec quicquam, nisi jucundum[8] et læsurum, acciperet.[9]

cum superare Apenninum integris exercitus sui viribus, et fatigatos frigore fameque hostes adoriri expediret; dum diducit copias, promtissimum militem, et usque in ultima pervicacem, occidendum et intercipiendum hosti *objecit, expertissimis centurionum refragantibus, et, si rogarentur, fida* consilia *promturis.* Sed *prohibuere illos familiarissimi amicorum Vitellii, ita factis auribus Imperatoris, ut acerba* viderentur, *quæ salutaria* erant, *nec quicquam, nisi lætum et noxium audiret.*

5 Ms. Corb. *aggrediendi.*—6 *Et* abest a Ms. Corb.—7 Sic bene Lipsius et recentiores. In Mss. et veteribus editionibus, *arguere eos.* Brotier.—8 Gronovius et Ryckius habent *jocundum.*—9 Faërno Acidalioque placet, *acciperent,* ut ad aures referatur.

NOTÆ

[i] *In aperto foret*] Facile, liberum, et commodum foret.

In aperto foret] Facile et expeditum foret, aut quod forte prudentiæ imperatoriæ esse clare appareret.

[j] *Dum dispergit vires*] Quibusdam secum Romam assumtis; sed inprimis, quod ab exercitu cum fratre dimitteret, ut paulo post apparet, sex cohortes et quingentos equites in Campaniam. *Savilius.*

Dum dispergit vires] Per varia circa Apenninum præsidia, aut *Narniæ*, in urbe, dein et in Campania, sic dispersos milites facile trucidandos capiendosque *tradidit.*

[k] *Acerrimum*] Ut qui Germanicianus esset, nec ferociam adhuc exuerat; et qui principem a se evectum strenue vindicabant.

[l] *Arcuere*] Quidni, *arguere*, quæ vetus lectio? Illos arguere potuerunt in consilio, et ad vim dominationis confugere, et sic egregia consilia removere, quod sæpe fit a pravis ministris, quia, scil. illi præpollebant; dein et in adulationem ire, sed suo et imperitantis exitio, ut mali amici solent.

Sic supra duces Othonis II. 33. 'Fortunam et Deos et Numen Othonis adesse consiliis, affore conatibus, testabantur: neu quis obviam ire sententiæ auderet, in adulationem concesserant.'

Arcuere] Recte *arcuere*, scil. eos prohibuere consilio belli, arcuere eos a dicendo verum; hi, nempe, *si consulerentur, vera dicturi* erant: unde patet, in consilium non esse admissos centuriones.

[m] *Ita formatis principis auribus*] Vertunt, quasi id effecissent amici Vitellii, et quasi aures ejus ita imbuissent, 'ut aspera quæ utilia,' &c. Sed potius id ipse Vitellius ex sua ignavia, luxu, et mollitia hauserat.

Non tam amici formare principem

57. Sed classem Misenensem (tantum civilibus discordiis etiam singulorum audacia[o] valet) Claudius Faventinus, Centurio, per ignominiam a Galba dimissus, ad defectionem traxit, fictis Vespasiani[p] epistolis pretium proditionis ostentans. Præerat classi Claudius Apollinaris, neque fidei constans,[q] neque strenuus in perfidia: et Apinius[1] Tiro,[r] Prætura[s] functus, ac tum forte Minturnis[t] agens, Ducem

Sed Claudius Faventinus centurio ad transitionem impulit classem Misenensem, assimulatis literis Vespasiani, præmium perfidiæ ostendens: is *ob flagitium a Galba exauctoratus fuerat, (tantum pollet bellis civilibus etiam singulorum audentia.) Curabat classem Claudius Apollinaris, neque fidei firmus, neque in proditione animosus: et Apinius Tiro, qui præturam obierat, et tum fortuito casu Minturnis versaba-*

1 Ita Mss. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. Ms. Corb. *Apinus.* Mss. Reg. Agr. et editio princeps, *Aponius.* At infra c. 76. idem Ms. Agr.

NOTÆ

debent, quam princeps amicos, ut vera et utilia admonere velint, audeant, et etiam quandoque instent.

Ita formatis principis auribus] Teste Plutarch. Apophth. 'Parisatis Cyri et Artaxerxis mater, jubebat eum, qui regem allocuturus esset, byssinis et mollioribus uti verbis.'

[n] *Ut aspere, quæ utilia*] Plutarch. lib. Qui adulator discernitur ab amico: 'Porro, sicut Thucydides ait, eum, qui ob rem maximam subit invidiam, rectum sequi consilium; ita et amicus debet molestiam castigandi in magnis modo rebus, et in quibus plurimum est situm momenti, in se recipere.'

[o] *Etiam singulorum audacia*] Huc respicit quod habetur supra II. 75. licet diversa circumstantia: 'Fluxam per discordias militum fidem, et periculum ex singulis. Quid enim profuturas cohortes alasque, si unus alterque præsenti facinore ex diverso præmium petat?'

[p] *Fictis Vespasiani*] Sic multa ficta ejus nomine, quæ non parum adjuvere partes. Sic supra fictum est, morientem Othonem ipsi commendasse Rempub. tanquam fortissimo duci, et qui solus tantæ moli par esset.

[q] *Neque fidei constans*] Qui neque satis firmus in fide pro Vitellio, et qui neque satis animose deficeret, aut ad defectionem classicos suos impelleret. Inter utrumque pendens et incertus animi, neque satis fidus erat Vitellio, neque satis strenue rebellabat pro Vespasiano.

[r] *Apinius Tiro*] Editio Rom. *Aponius.* Sic marmora et inscriptiones, *Gruterus.*

[s] *Prætura*] Vertit Interpres Gall. 'Prætorianus:' quod ambiguum, et quod maxime vitare debet Interpres: debuit vertere, 'Qui præturam exercuerat.' Nam sic de milite seu centurione ac tribuno prætoriano id sumi possit, quod lectorem fallit.

Prætura functus] Sic dignitate et auctoritate præcellebat. Sic distinguitur a *prætorio*, quales multi eo ævo, qui tantum *præturæ insignia* adepti, non *prætura functi* erant.

[t] *Minturnis*] Nempe haud procul a classe Misenensi; quare spreto

se defectoribus[2] obtulit: a quibus municipia coloniæque impulsæ, præcipuo[3] Puteolanorum[u] in Vespasianum studio, contra Capua[v] Vitellio fida, municipalem æmulationem[w] bellis civilibus miscebant.[x] Vitellius Claudium Julianum (is nuper classem Misenensem molli imperio rexerat) permulcendis militum[y] animis delegit: data in auxilium urbana cohors[z] et gladiatores, quibus[a] Julianus præerat.[b] Ut[4]

tur, ducem se desciscentibus exhibuit: a quibus coloniæ et civitates incitatæ maximo Puteolanorum in Vespasianum favore, contra Capua Vitellio addicta, oppidanam discordiam armis civilibus jungebant. Vitellius ascivit Claudium Julianum deliniendis militum animis, qui paulo ante classi Misenensi miti imperio præfuerat: concessa ei *in præsidium cohors urbana, et gladiatores, quos Julianus curabat. Ut*

habet *Apinius.* Ibidem Mss. Harl. Bodl. Jes. *Tyro.*—2 Ms. Budens. *interfectoribus.*—3 Idem Ms. *præcipue.*—4 Sic bene Mss. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *et.* Brotier.

NOTÆ

Apollinari præfecto classis, ducem se defectoribus obtulit.

Minturnis] Minturnæ, urbs Auruncorum popolorum, in Latio provincia: hodie prorsus excisa. *Tillemon.*

[u] *Puteolanorum*] Puteoli, urbs Campanorum populorum: hodie *Pozzuolo* Italis, *Poussol* Francis, urbs Terræ Laboris, in regno Neapolitano. *Tillemonius.*

Præcipuo Puteolanorum] Capiunt, quasi acrius flagrarent Puteolani pro Vespasiano, ob æmulationem in Capuanos, et quasi municipale odium bello civili magis accenderent.

[v] *Capua*] Urbs Campanorum populorum, prope Vulturnum fluvium: hodie *Santa Maria Maggiore,* sive *delle Gratie,* burgus provinciæ Terræ Laboris, prope fluvium *Garigliano,* in regno Neapolitano. *Tillemon.*

[w] *Municipalem æmulationem*] Ita ut acrius inter se certarent, quam propter causam communem, quam ob bella civilia; ut fieri solet inter vicinas infensasque civitates.

[x] *Miscebant*] Certabant acrius inter se civitates, non amore Reipub. sed causa propria et odiis privatis.

[y] *Militum*] Qui maxima ex parte classiarii, quæ deterior militia: eos infra c. 76. *remiges* vocat: 'Clausis illic gladiatoribus remigibusque.'

Militum] Classiariorum nempe, qui adhuc discordes, nondumque omnes sentiebant pro Vespasiano. Nutabant adhuc inter fidem et defectionem plerique; quare eos, misso clementiore duce, permulcere ac retinere in obsequio conatur Vetellius.

[z] *Urbana cohors*] Non *prætoria* quidem, sed vel vigilum, vel una cohortium quibus Præfectus urbis imperabat, et quibus quicquid turbidum in urbe foret coërcebat.

Urbana cohors] Non prætoriana, ut puto, sed una cohortium ex urbe delectarum, ut in tumultu, et sunt illi ipsi quos *tyrones* vocat Suet. Vitel. 15.

[a] *Gladiatores, quibus*] Jam antea præerat hisce gladiatoribus in urbe, scil. post præfecturam classis Misenensis: talia nempe curabat jam a Neronis temporibus, et bello civili

collata utrimque castra,[c] haud magna cunctatione Juliano in partes Vespasiani transgresso, Tarracinam[d] occupavere, mœnibus situque magis, quam ipsorum ingenio[e] tutam.

58. Quæ ubi[1] Vitellio cognita, parte copiarum[f] Narniæ[g] cum Præfectis Prætorii[h] relicta, L. Vitellium fratrem, cum sex cohortibus et quingentis equitibus,[2] ingruenti per Campaniam bello[i] opposuit. Ipse æger animi, studiis militum et clamoribus populi, arma poscentis, refo-

castra castris hinc et inde opposita sunt, *brevi interjecta mora Juliano ad partes Vespasiani transeunte, Tarracinam insedere, muris et ingenio loci validiorem, quam ipsorum industria.*

Quæ postquam Vitellio comperta sunt, *parte copiarum relicta Narniæ cum præfectis prætorii, objecit L. Vitellium fratrem cum sex cohortibus, et quingentis equitibus, imminenti per Campaniam bello. Ipse anxius curis, favore militum et accla-*

1 *Ubi* deest in Budens.—2 Ms. Corb. et editio princeps, *et equitibus quin-*

NOTÆ

gladiatores in usu.

[b] *Julianus præerat*] Mirum, ni ille ipse Julianus sit, qui Plinio *curasse* dicitur *munus gladiatorium Neronis.* XXXVII. 3. *Lipsius.*

[c] *Ut collata utrimque castra*] Nempe Juliani et Apinii Tironis ducis classiariorum: et transgresso in partes Juliano, hi simul Tarracinam occupant.

Collata utrimque] Collata castra invicem, non tam forte ad certamen, quam ad colloquium, quo pacta perfidiæ firmarentur: quod sæpe factum bellis civilibus, nec frustra.

Castra] Scilicet Apollinaris seu Apinii, et Juliani.

[d] *Tarracinam*] Tarracina, urbs Volscorum populorum in Latio. Hodie *Terracina*, urbs Campaniæ Romanæ ad meridiem et orientem, in statu Ecclesiastico. *Tillemonius.*

[e] *Quam ipsorum ingenio*] Infra 76. ‘Lascivia socordiaque gladiatorum magis, quam ducum similes. Non vigilias agere, non intuta mœnium firmare,’ &c.

[f] *Parte copiarum*] Sic dispergit vires, perditque. Intelligit *partem* copiarum quas supra habuit apud Mevaniam, cum imprudenter reliquit Apenninum. Aliam partem, nempe sex cohortes, tradit fratri.

[g] *Narniæ*] Narnia, urbs Umbriæ provinciæ ad Narem fluvium. Hodie *Narni*, urbs ducatus Spoleti sive Ombriæ, in ditione Pontificia. *Tillemonius.*

[h] *Cum Præfectis Prætorii*] Julio, scil. Prisco, et Alpheno Varo, qui duces digni Vitellio Imperatore. Horum tamen alter mox superesse cladi partium et infamiæ suæ noluit: sibi damnatas manus intulit.

[i] *Ingruenti per Campaniam bello*] Suet. Vit. 15. ‘Urgenti deinde terra marique hosti, hinc fratrem cum classe ac tironibus et gladiatorum manu opposuit; hinc et Bedriacenses copias et duces.’

vebatur: dum vulgus ignavum, et nihil ultra verba ausurum, falsa specie[j] 'exercitum'[3] et 'legiones' appellat. Hortantibus libertis (nam amicorum ejus quanto quis clarior, minus fidus) 'vocari tribus'[k] jubet. Dantes[4] nomina sacramento adigit: superfluente multitudine, curam delectus in Consules[l] partitur. Servorum numerum et pondus argenti[m] Senatoribus indicit.[5] Equites Romani obtulere operam pecuniasque,[6] etiam libertinis[n] idem munus ultro flagitantibus. Ea simulatio officii, a metu profecta,[7] verterat in favorem.[o]

mationibus plebeculæ, arma flagitantis, recreabatur: dum scilicet *populum segnem, et nihil ultra clamores ausurum, vano prætextu* exercitum *et* legiones *vocat. Suadentibus libertis (nam amicorum ejus quanto quis illustrior, eo suspectior* erat) convocari tribus *jubet. Et profitentes militiæ ascribit: affluente turba, inter consules dividit munus allegendi militis. Præscribit patribus numerum mancipiorum, et summam pecuniæ. Equites Romani exhibuere ultro ministeria et opes, libertinis quoque eandem operam sponte offerentibus. Ea dissimulatio effecerat, ut* velut in

gentis.—3 Ita Mss. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *exercitus.*—4 Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *data nomina.* Ms. Bud. *dat.* Inde frustra tentabat Rhenanus, *dant.* Melius *dantes*, ut habent Ms. Corb. editio princeps, Beroaldus et recentiores. *Brotier.*—5 Male Puteolanus, *inducit.* Idem.—6 Ita libri omnes, præter Cl. Lallemand, qui edidit, *pecuniamque.* At plurali sæpissime utitur Tacitus. *Brotier.*—7 Sic optime Ms. Bodl. et Cl. Ernestus. Male Mss. Harl. et Jes. et Puteolanus cum Ryckio et Gronov. *officia metu profecta.* Ms. Reg. et editio

NOTÆ

[j] *Falsa specie*] Inani verborum prætextu, falsa armorum specie, qua se ipse deludebat, ac misere fallebat.

[k] *Vocari tribus*] Ad delectum, ut, scil. nomina in militiam darent juvenes. Infra, 'curam delectus,' &c.

[l] *Delectus in Consules*] Horum certe id munus fuit vetere Repub. sed nunc illudebatur Reipub. senatui, magistratibus, et sæpe legibus.

[m] *Pondus argenti*] Forte sic exemplo Neronis, qui in fine aurum ad obryssam exigebat. Aut forte hic in necessitate rerum, cum pecunia signata non abundaret, conflabant primores vasa et supellectilia argentea, ut nummi cuderentur. Aut saltem id exigebat Vitellius; ideoque indicebat certum pondus argenti primoribus et opulentioribus.

[n] *Libertinis*] Ii operam ad bellum pollicebantur, quia sic decus aliquod et jus civitatis Rom. haud dubie assequebantur. Et *libertini,* non nisi in necessitate Reipub. in militiam Rom. asciti.

[o] *Ea simulatio officii, a metu profecta, verterat in favorem*] Nulla hic Vitellii interpretatio; sed senatores antea obsequiosi metu, sponte animum talem induunt: hoc est, cum viderent equites Romanos et libertinos nihil non ultro offerre Vitellio, et ipsi quoque servos pondusque argenti indictum libentes produxere in medium. *Gruterus.*

Ea simulatio] Servos et argenti pondus indicit princeps senatoribus, illi

Et[8] plerique haud perinde Vitellium,[p] quam casum locumque Principatus,[q] miserabantur: nec deerat ipse; vultu, voce, lacrymis, misericordiam elicere; largus promissis, et, quæ natura trepidantium est, immodicus. Quin et *Cæsarem* se dici voluit,[r] aspernatus antea: sed tunc, superstitione[9]

favorem acciperentur obsequia ex timore orta. Et plurimi non perinde Vitellium deflebant, ac fortunam sedemque imperii: nec deerat ipse; ore, voce, fletuque commiserationem movere; ingens promissis, et, qui formidantium animus est, nimius. Quin et se appellari Cæsarem *jussit, cum prius* id *contemsisset: sed tunc, reli-*

princeps, *profecto.* Idem.—8 Ms. Corb. *at.* Editio princeps, *ac.*—9 Ms.

NOTÆ

parent metu, non Vitellii forte, sed militum. Eodem metu equites opulenti 'obtulere operam pecuniasque.' Pari causa et libertini 'munus ultro flagitabant,' etiam metu, et per simulationem.

Ea simulatio, talia *officia* quæ ex *metu profecta* erant, *verterat*, seu accepta erat in vulgus, quasi faverent, foverentque ex animo Vitellium: quod fictum tamen revera et falsum erat.

[p] *Haud perinde Vitellium*] Spernebant Vitellium, ut principatu et jam miseratione indignum; sed tamen majestas principatus, et fortunæ principalis sedes sic tamen adhuc venerationi fuit, unde oriebatur miseratio dignitatis et principatus, non principis. Infra 70. *Non jam imperator*, sed *belli*, et spernendi in ipso imperii, *causa erat*.

Haud perinde] Non perinde Vitellium principem, ut indignum, scil. hoc nomine, quam dignitatem principatumque miserabantur.

[q] *Casum locumque Principatus*] Quod explicat infra 68. 'Nec quisquam adeo rerum humanarum immemor, quem non commoveret illa facies, Romanum principem et generis humani paulo ante dominum, relicta fortunæ sede, per populum, per urbem, exire de imperio.'

[r] *Cæsarem se dici voluit*] Sueton. Vit. 8. 'Cognomen Germanici delatum ab universis cupide recepit, Augusti distulit, Cæsaris in perpetuum recusavit.' *Savilius.*

Recusaverat ante Hist. l. II. 'Præmisit in urbem edictum, quo vocabulum Augusti differret, Cæsaris non reciperet.' *Salinerius.*

Cæsarem] Sed 'quantum mutatus ab illo Hectore.' Audi Tullium Philipp. 2. 'Fuit in illo ingenium, ratio, memoria, literatura, cogitatio, diligentia; &c. Res bello gessserat, quamvis Reipub. calamitosas, attamen magnas: multos annos regnare est meditatus: magno labore, magnis periculis, quod cogitaverat, effecerat: muneribus, monumentis, congiariis, epulis, multitudinem imperitam lenierat: suos præmiis, adversarios clementiæ specie duntaxat. Quid multa? attulerat jam liberæ civitati, partim metu partim patientia, consuetudinem serviendi.' Cæsaris nomen tulit Vitellius. Hoc tantum habuit Cæsaris.

Cæsarem] Tamen Suet. Vitel. 'Nomen Augusti distulit, Cæsaris in perpetuum recusavit.' At raro conveniunt auctores. Et historiam pro-

nominis,[s] et quia in metu consilia prudentium et vulgi rumor juxta a diuntur. Ceterum, ut omnia inconsulti impetus cœpta, initiis valida,[t] spatio languescunt, dilabi[u] paulatim Senatores Equitesque, primo cunctanter, et ubi ipse non aderat,[v] mox contemtim et sine[10] discrimine; donec Vitellius pudore irriti conatus, quæ non dabantur, remisit.[11]

gione nominis, et quia in pavore consilia peritorum et plebis fabulæ perinde attenduntur. Ceterum ut cunctæ res cæco ac præcipiti instinctu cœptæ, principiis acres, tempore senescunt, sensim abscedere patres et equites, initio dubitantes, et ubi ipse non intererat, dein spernentes, et promiscue ac nullo respectu, sive adesset sive abesset: *donec Vitellius pudore inanis cassique consilii, quæ non tribuebantur, condonarit.*

Ryckii *pro superst.*—10 Sic optime Pichena et recentiores. In Mss. Flor. et Corb. *contemti mæstive discrimine.* Mss. Reg. Agr. et editio princeps, *contenti.* Ms. Bodl. et Puteolanus, *conterriti.* Mss. Harl. et Jes. *contriti.* Brotier.—11 Ita optime Mss. et veteres recentioresque editiones. Tantum in Ms. Bod. *omisit,* quod perperam edidit Rhenanus. Tentabat præterea, *quæ nuntiabantur.* Idem.

NOTÆ

prie ac stricte non scribit Suetonius: capita quædam rerum attingit tantum, et leviter transcurrit.

[s] *Superstitione nominis*] Religione quadam ac veneratione *nominis* Cæsaris, ut qui semper vicisset, victoriaque fundasset imperium Rom. et qui ob virtutem fortunamque inter Deos ascriptus esset. Sed quid hæc ignavo Imperatori?

Superstitione] Tanquam læti faustique ominis nomen accipiebat Cæsaris, ut qui principatum, victoriam, ac fortunam velut adamantino nexu sibi devinxisset, partibusque et nomini ac familiæ, etiam post fata; quod mireris. Hoc jam olim denuntiarat trepidanti nauclero: 'Cæsarem vehis et ejus fortunam.'

[t] *Initiis valida*] Non ex parte Vitellii, sed senatorum, et præcipue equitum ac libertinorum, qui ultro statim *operam et pecunias* offerebant, acribus et flagrantibus initiis, quæ mox *languescunt*, ut solet.

[u] *Dilabi*] Ne darent nomina militiæ, ne pecuniam promissam exsolverent. Primo dubitanter, et veluti metuentes; et cum non ipse adesset, *dilabi*, dein *contemtim et sine discrimine*, sive adesset sive abesset Vitellius.

[v] *Ubi ipse non aderat*] An sensus est, cum ipse non adesset, seu cum abesset urbe? tum tamen Romam reverterat Vitellius. Forte sensus sit, *quo loco ipse non aderat* in urbe ipsa, ita ut pudore et reverentia adigerentur ipso præsente; sed ubi ipse non aderat, spernerent mandata ignavi et parum constantis principis.

Ubi ipse non aderat] Non mirum de Senatoribus et insignibus equitibus affuisse ubi Vitellius esset, scil. in Senatu aut in concione, et quod assentirentur ubi adesset ipse, et etiam quod dilaberentur ipsi sensim, spreto tali dominante, ubi non adesset, dein promiscue et sine discrimine.

59. Ut terrorem Italiæ possessa[1] Mevania, ac velut renatum ex integro bellum, intulerat; ita haud dubium erga Flavianas partes studium tam pavidus Vitellii discessus addidit. Erectus[2][w] Samnis[x] Pelignusque[y] et Marsi[z] æmulatione, quod Campania[a] prævenisset, ut in novo[b] obsequio, ad cuncta belli munia acres erant. Sed fœda hyeme, per transitum Apennini conflictatus exercitus, et vix quieto

Ut pavorem Italiæ incusserat occupata Mevania, ac velut exardens de novo bellum; ita haud ambiguum in Flavianas partes favorem adjecit tam trepidus Vitellii digressus. Excitus Samnis, Pelignusque, et Marsi invidia, quod Campani antevertissent, ut in recenti transitione, ad omnes belli curas promti strenuique erant. Sed horrida hyeme, dum transmitteret Apenninum divexatus est *miles, et*

1 Mallet Muretus, *obsessa.* Illam obsessam vidimus supra c. 55. Et sane cito fuit possessa. Supra c. 8. 'possessa ipso transitu Vicetia.' *Brotier.* —2 Sic bene Ms. Flor. editio princeps, Pichena et recentiores. Mss. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ereptus Samnis.* Verum hi populi Vitellio non sunt erepti, sed pavido ejus discessu erecti animosique Flavianas partes amplexi sunt.

NOTÆ

[w] *Erectus*] Alii, *ereptus.* Recte, *erectus;* nempe, pavido Vitellii discessu. Forte et longe magis erecti vicini populi 'æmulatione, quod Campania prævenisset,' ut fit novo principatu, et inter civitates finitimas, invidia municipali.

[x] *Samnis*] Sub Augusto imperatore quarta regio Italiæ fuit dicta *Samnium,* in qua varii populi. Hodie in hac regione sunt *Sabina* provincia, pars *Ombriæ* vel ducatus *Spoleti,* et pars *Campaniæ Romanæ,* in ditione Pontificia; atque comitatus *Molise* fere omnis, et *Abruzzo Citra* et *Ultra* provinciæ fere integræ, parsque septemtrionalior *Capitanatæ* in regno Neapolitano. Samnites proprie dicti, de quibus hic loquitur Tacitus, sunt populi Samnii provinciæ, in Samnio regione. Hodie fere omnis comitatus Molisinus *Molise,* in regno Neapolitano. *Tillemon.*

[y] *Pelignusque*] Peligni, populi Samnii regionis in Italia. Hodie pars Aprutii Citerioris *Abruzzo Citra,* provinciæ regni Neapolitani. *Tillemon.*

[z] *Marsi*] Populi Samnii regionis. Hodie pars Aprutii Ulterioris, *Abruzzo Ultra,* provinciæ regni Neapolitani. *Tillemon.*

[a] *Quod Campania*] Nempe per defectionem classis Misenensis: nam simul *municipia et coloniæ* Campaniæ eodem *impulsæ.*

Quod Campania prævenisset] Non Capua, quæ, ut puto, perseveravit in partibus Vitellianis, suo damno; nam postea afflictæ domus illustres, et in eam vindicatum. Sed prævenerat *Campania* in transitione classis, forte et Tarracinæ, quæ occupata a gladiatoribus pro Vespasiano. Infra: 'jam Misenensem classem et pulcherrimam Campaniæ oram descivisse.'

[b] *Ut in novo*] Novi subditi acriores promtioresque ad officia, fere ut nova servitia in familiis.

agmine nives[3] eluctantibus,[c] patuit, quantum discriminis adeundum foret, ni Vitellium retro Fortuna vertisset: quæ Flavianis Ducibus non minus sæpe, quam ratio,[d] affuit. Obvium illic Petilium Cerialem habuere, agresti cultu et notitia locorum custodias Vitellii elapsum. Propinqua affinitas Ceriali cum Vespasiano, nec ipse inglorius militiæ: eoque inter Duces assumtus est. Flavio[4] quoque Sabino ac Domitiano patuisse effugium, multi tradidere.[5] Et missi ab Antonio nuntii per varias fallendi artes penetrabant,[e] locum ac præsidium[f] monstrantes. Sabinus inhabilem labori et audaciæ valetudinem[g] causabatur: Domitiano aderat animus; sed custodes a Vitellio additi,[6][h] quanquam se so-

vix pacato incessu nives superantibus, innotuit, quantum periculi subeundum foret, ni Vitellium retro abegisset fortuna, quæ non minus sæpe favit ducibus Flavianis, quam prudentia. Illic occurrit Petilius Cerialis, qui rusticano habitu, et peritia locorum præsidia Vitellii vitaverat. Proxima necessitudo Ceriali cum Vespasiano, nec ipse ignobilis bello; ideoque inter duces ascitus est. Plurimi memoravere Flavium etiam Sabinum, ac Domitianum elabi potuisse. Et nuntii, ab Antonio missi, diverso latendi astu pervadebant in urbem, *locum et auxilium ostendentes. Sabinus excusabat se, quod corpus itineri, et valetudo audaciæ impar esset. Non carebat animo Domitianus; sed satellites* ei *a Vitellio appositi, quamvis se comites fugæ*

Idem.—3 Sic bene Rhenanus et recentiores e Ms. Bud. In Mss. Harl. Bodl. Jes. *nive se luctantibus.* Inde Puteolanus, *nive se eluctantibus.* Brotier.—4 Budens. *Flaviano.*—5 Ms. Agr. *multi prodidere.*—6 Male editio princeps, *abditi.* Brotier.

NOTÆ

c *Nives eluctantibus*] Sic in vita Agric. 'Virtutem hostium, locorumque difficultates eluctatus.' Eodem modo Hist. lib. I. 'Immensa viarum spatia, ægre sub armis eniterentur.' *Rhenanus.*

Eluctantibus] Superantibus.

d *Ratio*] Prudentia, consilium.

e *Penetrabant*] In urbem; et hi locum monstrabant Sabino ac Domitiano.

f *Locum ac præsidium*] Locum scil. quo effugerent, ac *præsidium*, quo se reciperent, aut opem et subsidium offerebant. Jam multi occulte favebant Flavianis, licet palam starent adhuc pro Vitellio, ut fit inter bella civilia.

Præsidium] Effugium. Vel ipsi *missi* ab Antonio, se duces, præsidium et custodes offerebant, aut subsidium et receptum monstrabant: forte simul omnia hæc.

Ac præsidium] Capiunt de loco certo tutoque quo se reciperent, dum custodias Vitellii penetrarent.

g *Valetudinem*] Jam ille senex et senecta invalidus. Infra 75. 'Quinque et triginta stipendia fecerat in Republica.'

h *Sed custodes a Vitellio additi*] Quomodo igitur congruit quod habet infra 69. 'Domitianum fratris filium in Capitolium accivit?' nisi forte tur-

cios fugæ promitterent, tanquam insidiantes timebantur. Atque ipse Vitellius, respectu suarum necessitudinum,[i] nihil in Domitianum atrox[j] parabat.

60. Duces partium ut Carsulas[k] venere, paucos ad requiem dies sumunt,[1] donec aquilæ signaque[l] legionum assequerentur: et locus ipse castrorum placebat, late prospectans: tuto copiarum[m] aggestu: florentissimis pone[2] tergum municipiis: simul colloquia cum Vitellianis, decem

offerrent, velut fraudem struentes metuebantur. Atque ipse Vitellius, propinquorum suorum affectu, nihil sævum statuebat adversus Domitianum.

Duces Flavianorum, ut Carsulas advecti sunt, aliquos dies ad quietem accipiunt, donec Aquilæ et signa legionum adventarent; et sedes ipsa castrorum arridebat, in immensum prospiciens; securo commeatuum advectu; opulentissimis a tergo coloniis: etiam congressus cum Vitellianis, decem millium intervallo dissitis, et transitio

1 Ms. Ryckii, *sumunt dies.*—2 Gronovius, *prope*; Ms. Budens. *post tergum.*—

NOTÆ

batis rebus, et quasi jam ejurasset imperium Vitellius, tum Domitianum custodes deseruerint, aut forte in partes simul transierint, ut solet, afflictis Vitellii rebus: quod verisimile; nam et jamdiu ante 'se socios fugæ promittebant,' quasi de Vitellio desperantes.

[i] *Necessitudinum*] Vertit interpres Hispanus, quasi Vitellius haberet aliquam necessitudinem cum Vitellio, quod falsum. Explicat Tacitus infra quid per *necessitudines* intelligat c. 67. 'Obruebatur animus miseratione curaque, ne pertinacibus armis minus placabilem victorem relinqueret conjugi ac liberis.'

Necessitudinum] Suorum nempe liberorum, et conjugis.

Suarum necessitudinum] Hic turbant inter *necessitudines* Vitellii, et *necessitudines* Domitiani, quasi necessitudines Domitiani respicere aut vereri videretur, aut necessitudines suas cum Domitiano. Sed *respectu necessitudinum*, id est, Vitellius, respectu suæ familiæ, respectu scil. fratris, conjugis, et filii sui, parcebat Domitiano. Nempe, respectu pignorum suorum, parcebat liberis Vespasiani, sed frustra. Nam frater et filius Vitellii statim post victoriam occiduntur Muciani jussu.

[j] *Nihil in Domitianum atrox*] Ostendit facilitatem difficultatemque effugii. Domitiano difficultas erat, quod custodes, 'tanquam insidiantes timebantur,' facilitas, quia 'aderat animus. Atque ipse Vitellius....nihil in Domitianum atrox parabat.'

[k] *Carsulas*] Carsula, urbs Umbriæ regionis: hodie *Casigliano*, castrum ducatus Spoleti, sive Ombriæ versus meridiem, in statu Ecclesiastico. *Tillemonius.*

[l] *Donec aquilæ signaque*] Quæ, scil. tardius sequebantur expeditas cohortes et alas: namque difficilius Apennini nives gravi agmine eluctabantur.

[m] *Copiarum*] Annonæ, frugum, commeatuum.

millium[n] spatio distantibus,[o] et proditio sperabatur. Ægre id pati miles, et victoriam malle, quam pacem: ne suas quidem legiones opperiebantur, ut prædæ,[3] [p] quam periculorum socias.[4] Vocatos ad concionem Antonius docuit: 'esse adhuc Vitellio vires, ambiguas,[q] si deliberarent; acres, si desperassent. Initia bellorum civilium fortunæ permittenda; victoriam consiliis et ratione perfici.[5] Jam Misenensem classem et pulcherrimam Campaniæ oram descivisse: nec plus e toto terrarum orbe reliquum Vitellio, quam quod inter Tarracinam Narniamque jaceat. Satis gloriæ prælio Cremonensi partum, et exitio Cremonæ nimium invidiæ; ne concupiscerent Romam capere potius, quam servare: majora illis præmia,[r] et multo maximum decus, si incolumitatem Senatui Populoque Rom. sine sanguine quæsissent.'

sperabatur. Impatienter id ferre miles, et pugnam *victoriamque malle, quam pacem: ne suas quidem legiones expectabant, ut præmii* magis, *quam discriminis participes. Convocato exercitu, disseruit Antonius:* esse adhuc Vitellio copias, fidei dubias, si consultarent; fortes, si spem abjicerent. Principia motuum civilium sorti *armorum* committenda; victoriam consummari consiliis et prudentia. Jam defecisse classem Misenensem et amœnissimam Campaniæ regionem: nec plus Vitellio superesse ex universo imperii orbe, quam quod situm sit inter Tarracinam et Narniam. Satis decoris acquisitum pugna Cremonensi; et excidio Cremonæ nimium odii; ne cuperent potius expugnare urbem, quam incolumem præstare: ampliorem illis mercedem, et longe maximam gloriam *fore,* si salutem procurassent senatui populoque Rom. sine cæde et cruore.

3 Ms. Corb. *Ut prædæ potius.* In aliis *potius* recte intelligitur. *Brotier.*—4 Male Ms. Corb. et editio princeps, *socios.* Idem.—5 Sic bene Lipsius et recentiores. In Mss. Reg. Corb. et editione principe, *profici.* Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *a consiliis et ratione proficisci.* Brotier.

NOTÆ

[n] *Decem millium*] Trium ferme leucarum Gallicarum.

[o] *Distantibus*] Apud Narniam scil.

[p] *Ut prædæ*] Ut prædæ magis, quam periculorum socias.

[q] *Ambiguas*] Dubias in fide erga Vitellium *si deliberarent;* et ut nutantes inter utrasque partes, facile ad se transituras; *acres* fortesque tamen, si de venia ac pace *desperassent.*

[r] *Majora illis præmia*] Hæc ratio valere debuit apud digniores, apud honestiores, et qui altiores ordines ducerent. Sed in vulgus quid hæc, nisi *inania* clementiæ nomina? Supra c. 19. 'Pro labore ac vulneribus, clementiam et gloriam inania laturos,' &c.

61. His ac[1] talibus mitigati animi. Nec multo post legiones venere. Et terrore famaque aucti exercitus Vitellianæ cohortes nutabant, nullo in bellum adhortante, multis[s] ad transitionem,[t] qui suas centurias[u] turmasque tradere,[2] donum victori, et sibi in posterum gratiam, certabant.[2] Per eos cognitum est, 'Interamnam proximis campis præsidio quadringentorum equitum teneri.' Missus extemplo[3] Varus, cum expedita manu, paucos repugnantium interfecit: plures, abjectis armis, veniam[v] petivere: quidam in castra[w] refugi, cuncta formidine implebant, augendo rumoribus virtutem copiasque hostium, quo amissi præsidii[4] dedecus lenirent. Nec ulla apud Vitellianos flagitii[x] pœna: et præmiis defectorum versa[5] fides,[y] ac reliquum[z] perfidiæ certa-

His et similibus rationibus *placati animi. Nec multo interjecto tempore legiones adventavere. Et pavore ac rumore firmati agminis, Vitellianus miles dubitabat, nemine ad bellum incitante, multis ad defectionem* compellentibus, *qui certatim tradebant suas copias pedestres et equestres*, ut *munus victori, et sibi in futurum favorem. Per eos compertum est*, Interamnam propinquis agris occupari statione quadringentorum equitum. *Missus statim Varus, cum expedito agmine, nonnullos resistentium interemit: plures, positis armis, salutem rogavere: nonnulli in castra fugientes, omnia pavore complebant, extollendo sermonibus strenuitatem viresque hostium, quo deserti præsidii flagitium minuerent. Nec ulla apud Vitellianos ignaviæ mulcta; et* illecti *defectores mercede* proditionis *facile mutabant fidem, ac* tum *reliqua* tantum *proditionis æmulatio; perpetuæ transitiones tribuno-*

1 Sic Mss. Harl. Bodl. et editiones veteres. In Mss. Jes. et Corb. *his atque talibus*. In recentioribus editionibus, *his et talibus*, et sic Ryckius et Gronov.—2 Male Ms. Reg. et editio princeps, *tradidere*. Immerito probat Gruterus, ut, *certabant*, quasi insititium repudiet. *Brotier.*—3 Sic recte Rhenanus pro *exemplo* edidit: nam Flor. et meus ita habent. *Ryckius.*—4 Male Ms. Jes. *amissi præmii*. Brotier.—5 *Vera fides*. Ita Ms. Agr. Puteolanus, Ryckius et recentiores. In Mss. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Corb. et editione principe, *verba fides*. Inde emendavit Freinshemius, *versa fides*. [Quem Gronov. sequitur.] Mallet Ernestus, *certa fides;* ut apud

NOTÆ

[s] *Multis*] Vitellianis ipsis, qui, transfugii pretium, suas *centurias turmasque* trahere secum ad victorem certabant.

[t] *Ad transitionem*] Ad proditionem, seu defectionem.

[u] *Qui suas centurias*] Quæ centuriæ traditæ ut donum victori, ita simul favor et gratia tradentibus erant. Centurias suas tradere donum victori, et sic *sibi in posterum gratiam* parare *certabant*.

[v] *Veniam*] Ea lege ut præsidium desererent, ac victori permitterent.

[w] *In castra*] Quæ apud Narniam.

[x] *Flagitii*] Ignaviæ, perfidiæ, &c.

[y] *Præmiis defectorum, vera fides*] De mendo suspicionem facit Florentinus,

men: crebra transfugia Tribunorum Centurionumque; nam gregarius miles induruerat[6] pro Vitellio: donec Priscus et

rum centurionumque; quippe plebeius miles obstinatus erat pro Vitellio: donec

Horatium, III. Od. XVI. 30. 'Et segetis certa fides meæ.' *Brotier.* Mihi cum Bipont. potior videtur conjectura Freinsh. *Oberl.*—6 Ms. Corb. *induraverat.*

NOTÆ

apud quem corrupte legitur, *ũba fides.* Tamen sensus videtur: Vitelliani flagitia non puniunt; contra, ad Flavianos deficientibus præmia cum fide exsolvuntur. *Pichena.*

Legendum esse, *præmiis defectorum versa fides,* satis ostendunt sequentia, *et reliquum perfidiæ certamen.*

Alii non recte, *vera fides,* quam lectionem et codex Flor. suspectam reddit, qui præfert, *ũba fides:* nempe ea nota, qua syllabam *ver* exprimere consueverant illius ætatis librarii. *Freinshem.* Forte sensus sit: *præmiis defectorum* mutata *fides.*

Versa fides] Lego, *vera fides* Quia nulla apud Vitellianos proditionis pœna, et quia præmia defectorum apud Flavianos certa erant, hinc *vera fides* in ipsos; hinc et 'reliquum perfidiæ certamen,' hinc 'crebra transfugia tribunorum centurionumque,' ad Flavianos nempe.

Ita ut τὸ *vera fides* forte fuerit ambigue dictum, et de præmiis, quæ cum fide exsolvebantur, et de ipsis defectoribus, quorum vera fides ob præmia ipsis etiam cum fide persoluta: vetus exemplar habuit *vera fides;* huic standum.

Versa fides] Melius *vera.* Nempe vere et sincere servata fides desciscentibus, et præmia promissa illis vera fide exsoluta; quare nihil belli reliquum, tantum postea *reliquum perfidiæ* et transitionum, seu transfugiorum, *certamen* invicem inter Vitellianos.

Vera fides] Puto sic leg. aut certe intelligendum: *Nec ulla apud Vitellianos flagitii,* seu proditionis, *pœna, et præmiis defectorum servabatur fides; ac* deinceps *reliquum perfidiæ certamen* fuit, *et crebra transfugia, &c.* Vel leg. *servata fides:* nam quid hæc: *versa fides?* quis sensus? forte, *juxta verba fides.*

Sed, ut puto, melior lectio, *vera fides.* Transeuntes seu deficientes securi erant flagitii, impune desciscebant, et simul certi *præmiorum* defectionis fuere: nam *vera* et certa *fides* iis præstabatur a Flavianis ducibus. *Vera fides* hic opponitur *fluxæ fidei.* Supra 48. 'fluxa, ut est barbaris, fide.'

[z] *Ac reliquum*] *Nec ulla* ignaviæ aut proditionis *pœna* apud Vitellianos; et apud Flavianos, e contra, *præmiis defectorum vera fides.* Atque ea causa, ex eo tempore deinceps, quod *reliquum,* fuit perfidiæ certamen.

Ac deinceps, quia Flavianæ legiones advenerant, 'et terrore famaque aucti exercitus Vitellianæ cohortes nutabant;' et quia nulla pœna deserti præsidii, aut transfugiorum, et certa fides præmiorum deficientibus, deinceps nihil reliquum, nisi certamen perfidiæ, tribunorum centurionumque Vitellianorum transfugientium ad Flavianos.

Alphenus,[a] desertis castris, ad Vitellium regressi,[b] pudore proditionis cunctos exsolverent.[7]

62. Iisdem diebus Fabius Valens Urbini[c] in custodia[1] interficitur. Caput ejus Vitellianis cohortibus[d] ostentatum,[e] ne quam ultra spem foverent: nam, 'pervasisse in Germanias Valentem, et veteres illic novosque exercitus ciere,' credebant. Visa cæde in desperationem versi: et Flavianus exercitus, immane quantum animo[2] exitium Valentis, ut finem belli, accepit. Natus erat Valens Anagniæ,[f] Equestri familia: procax moribus, neque absurdus[g] ingenio, famam

Priscus et Alphenus, relicto exercitu, ad Vitellium reversi, flagitio seu ignominia defectionis omnes absolverent.

Iisdem diebus Fabius Valens apud Urbinum interimitur in carcere. Caput illius Vitelliano militi ostentui exhibitum est, ne quam ultra spem alerent: quippe existimabant Valentem penetrasse in Germanias, et antiquas novasque copias hinc excire. *Spectata nece, spem omnem abjecere; et exercitus Flavianus, incredibile quantum præsumsit animo mortem Valentis, ut exitum belli. Valens Anagniæ genitus, equestri loco: petulanti ingenio, neque* tamen *ineleganti, famam urbani-*

7 Ms. Corb. *exsolvere.*

1 Ms. Corb. et editio princeps, *in custodia Urbini.*—2 Corrupte Ms. Reg. et editio princeps, *quantum animæ.* Supplebat Acidalius, *quantum animo auc-*

NOTÆ

[a] *Priscus et Alphenus*] Qui præfecti prætoriis cohortibus, nunc ipsa castra et cohortes deserunt.

[b] *Ad Vitellium regressi*] In urbem; neque id sine summo flagitio, cum sic deseruissent castra et tot tamque validas copias sine prælio hosti tradidissent: sicque majori probro, quam ut tantum deseruisse principem viderentur.

Quare infra Hist. l. IV. 11. 'Julius Priscus prætoriarum sub Vitellio cohortium præfectus, se ipse interfecit, pudore magis, quam necessitate:' non *necessitate*, quia ipsi ob ignaviam facile parcebatur: 'Alphenus Varus ignaviæ infamiæque suæ superfuit.'

[c] *Urbini*] Urbinum, urbs Umbriæ regionis: hodie *Urbino* Italis, *Urbin* Francis, urbs ducatus Urbini in statu Ecclesiastico. *Tillemonius.*

[d] *Cohortibus*] De legione classica silet, quia longe ea minoris famæ, quam cohortes prætoriæ et alæ, quæ robora partium. Eam tamen infra memorat, c. 67. 'Audita defectione legionis cohortiumque, quæ se Narniæ dediderant.'

[e] *Ostentatum*] Narniæ scil.

[f] *Anagniæ*] Anagnia, urbs Hernicorum populorum, in Latio: hodie *Anagni*, urbs Campaniæ Romanæ versus medium et orientem, in statu Ecclesiastico. *Tillemon.*

[g] *Neque absurdus*] Ne putes sic minui, aut de mediocritate intelligi: certe eleganti ingenio fuit Valens, sed mores haud probi: quod sic expressit Tac. 'scite magis, quam probe.'

urbanitatis per lasciviam[h] petere. Ludicro juvenalium[3] sub Nerone, velut ex necessitate, mox sponte,[i] mimos actitavit, scite magis quam probe.[j] Legatus legionis et fovit[k] Virginium et infamavit.[l] Fonteium Capitonem[4] corruptum,[m]

tatis per luxum et libidinem affectare. Spectaculo Juvenalium, principe Nerone, tanquam vi, seu jussu dominantis adactus, *dein ultro mimos egit* ipse, *venuste magis, quam honeste. Legatus legionis, et juvit Verginium, et criminatus est. Interemit Fonteium Capitonem*, seu *illectum et solicitatum* ad exuendam fidem,

---

tus. Brotier.—3 Ita Lipsius et recentiores. In Mss. et veteribus editionibus, *ludicro juvenum.*—4 Ita vulgo Mss. et veteres recentioresque editiones. Beroaldus, *Fonteium Capitonem in proditionem corruptum.* Ita quoque habet Ms. Corb. sed omittit, *Capitonem.* Brotier.

NOTÆ

h *Per lasciviam*] Lasciviæ et procacitati morum prætexebat *famam* elegantiæ et *urbanitatis;* seu prætextu quærendi captandique famam sciti et elegantis ingenii, *lasciviam* sectabatur.

i *Mox sponte*] Primo Valens *mimos actitavit*, quasi jussus a Nerone, quod certe instar necessitatis fuisse videbatur; sed mox et sponte sub eodem Nerone palam ingenium ostentavit.

Quo arguebat clare primum etiam id non ex necessitate, sed libenter et suapte sponte id fecisse. In tales mimos assumti equites Rom. ut Laberius olim sub Cæsare dictatore; sic scena polluti equites, nondum tamen senatores.

j *Quam probe*] Flagitium fuit in equite Rom. talia *actitandi.* Et quo elegantius id præstaret, eo inhonestius, eo flagitiosius egisse videbatur: nam eo latius vulgata infamia.

k *Fovit*] Cum Verginium foveret, aut fovere simularet, et ad imperium suscipiendum impelleret, renuentem aut cunctantem interim secretis criminationibus incusabat apud Neronem, aut mox apud Galbam.

Ita ut sic utrumque deciperet, et principem et ducem. Utrumque simul prodebat, Galbam, cum impelleret Verginium; et Verginium, cum eum secreto, licet innocentem criminaretur.

Fovit Verginium] Incitavit forte adversus Neronem, dein et ad imperium suscipiendum, et contra Galbam; dein etiam et infamavit, forte apud Neronem, dein et apud Galbam, proditor omnium, excepto forte Vitellio, quem et ipsum prodidisset, nisi prævenisset eum fortuna et captivitas.

l *Et infamavit*] Vertit Interpres Gall. quasi eum infamasset, quia coluerat, et quasi societate aut amicitia sua, eumque celebrando ac frequentando infamasset. At non potuit Fabius infamare talem virum hoc modo, qui tantæ famæ fuit, tantæque gravitatis et auctoritatis apud milites, et apud senatum P. Q. R. et apud ipsum Galbam et sequentes principes, ut eum principatu dignum censerent, et eo magis, quod recusasset.

Eum incusavit apud Galbam, forte et apud Neronem, voluisse imperium, aut certe dissimulando rebellionem auxisse, et sic *infamavit*, ut diximus.

Infamavit] Quasi cunctantem illum accipere imperium apud Galbam criminatus est Valens; ideoque et Verginius modico honore exceptus est a Galba, cum illi occurrit ex Hispania

seu quia corrumpere nequiverat, interfecit.[n] Galbæ proditor: Vitellio fidus et aliorum[o] perfidia illustratus.

63. Abrupta undique spe, Vitellianus miles, transiturus in partes, id quoque[p] non sine decore,[1] sed sub signis[q] vex-

seu quia illicere non poterat. Desertor Galbæ; in Vitellium constans, et aliorum proditione nobilitatus.

Abscissa undique spe, Vitellianus miles, transgressurus in partes, idque etiam non

1 *Dedecore* Rhen. e Bud. Sic et Agr. Contra Flor. et edd. vet. *sine decore.* Utraque lectio bonum sensum fundit. Turpe est militi, armatum, immo sub signis vexillisque sese tradere hosti, nec pro sua parte, dum liceat, strenue pugnare. Sic Acid. quoque Gron. Brot. [Ryck.] Lall. Verum, cum hic *pudore proditionis exsoluti* dicantur, decus armorum signorumque iis, in societatem transeuntibus, permissum a Flavianis. Ita potior ratio cod. Flor. quem se-

NOTÆ

Romam pergenti.

Sic Alphenus Varus Corbulonem criminatus erat apud Neronem.

Vertunt, quasi Valens sua consuetudine et familiaritate aliquam ignominiæ labem Verginio inussisset, quasi libidine, aut stupro, aut simili flagitio devinctus: quod ineptum et falsissimum est.

[m] *Corruptum*] Solicitatum ad capiendum principatum, aut cum eum convellere tentasset, aut non potuisset, eum interfecit.

[n] *Interfecit*] Fabius Fonteium interfectum imputavit Galbæ, dein et Galbam prodidit, ipsum Vitellium etiam proditurus, si occasio aut merces oblata esset *ex adverso;* sed præventus est. Attamen hactenus illum fidum Vitellio affirmat Tacitus infra: nec abs re; neque enim in adversis partibus par decus sperare potuit.

[o] *Et aliorum*] Cæcinæ, Lucilii Bassi, et similium. Mirari subit jam sileri duces eximios, Paulinum, Celsum, Verginium ipsum, alios: haud dubie neglecti illi a Vitellianis, ut quippe Othoniani, ac forte observati et custoditi.

Et egregii duces talia bellorum flagitia exhorruerant, atque in secretum se potius abdiderant, *præda victoris futuri;* ut olim Asinius Gallus inter Antonium et Augustum bellis abesse maluit.

[p] *Id quoque*] Alii sic sumunt, quasi non *sine dedecore* transirent in alias partes, sed cum majore dedecore esset, quod *sub signis vexillisque* transirent. Sed immo decus illud servatum videtur victis legionibus, transeuntibusque, quod *sub signis vexillisque* incederent. Iis honos habitus, fere quasi non transirent, quasi non victæ forent, sed velut ejusdem principis et sacramenti essent. Non sine dedecore fuit, quod transirent, quod in medio circumdarentur a victoribus: sed tamen temperatum imminutumque dedecus videtur, quod sub signis vexillisque ingrederentur.

Id quoque] *Id quoque non sine dedecore, sed* tamen *sub signis vexillisque;* quia, scil. ultro transire videbantur in partes, nec tamen id etiam sine flagitio et dedecore. Nam Flavianus miles, ut victis et captivis insultabat, scil. 'densis circa viam ordinibus asstiterat. Accepti in medium Vitelliani,' &c. sicque non sine contemtu ac dedecore: *væ victis.*

Dedecore] Non erat dedecus in eo

illisque in subjectos Narniæ campos descendere. Flavianus exercitus, ut ad prælium, intentus ornatusque,[2] densis circa viam ordinibus, astiterat. Accepti in[3] medium Vitelliani: et circumdatos Primus Antonius clementer alloquitur: 'pars Narniæ, pars[r] Interamnæ subsistere' jussi: relictæ simul e victricibus legiones, neque quiescentibus graves, et adversus

sine ignominia, sed cum aquilis et vexillis, in proxima Narniæ plana degressi sunt. Flavianus exercitus, tanquam ad certamen, instructus paratusque, conferto circa iter agmine astabat. Assumti in medium Vitelliani: et in orbem cinctos, Primus Antonius mansuete alloquitur: jussi remanere, alii Narniæ, alii Interamnæ: *substitere simul* et *legiones e victricibus, neque modestis infensæ, et adversus pervi-*

quor cum Bip. *Oberl.*—2 *Intentus armatusque.* Ita Mss. Harl. Bodl. Jes. Reg. Corb. Agr. editio princeps, Beroaldus et recentiores. Mss. Flor. Bud. et Puteolanus, cum Ryckio et Gronov. *intentus ornatusque,* quod Pichenæ placuit. Plus auctoritatis habet, *armatus,* nec minus veritatis et elegantiæ. *Brotier.*—3 Male Ms. Reg. *ad medium.* Idem.—4 Budeus.

NOTÆ

præcise, quod transirent in partes Flavianas. Nam coacti, et a viribus et a ducibus destituti sic agebant.

In eo dedecus seu flagitium fuit, quod sub signis vexillisque velut victi ac triumphati incederent inter medios ordines legionum victricium, et quasi ludibrio et ostentui; quod velut capti hostes circumdarentur, essentque veluti arbitrio et libidini victorum permissi, quod clade, cæde et exitio pejus, et omni militari flagitio majus fuit.

Id quoque non sine dedecore] Forte non pertinet ad id, quod sequitur, 'sub signis vexillisque,' sed potius ad id quod infra: 'Flavianus exercitus, &c. densis circa viam ordinibus astiterat. Accepti in medium .... circumdatos,' &c. in quo dedecus fuit, et sic quasi flagitium ostentabatur.

[q] *Sed sub signis*] Forte sensus sit: Id quoque non sine dedecore, *sed tamen* sub signis, &c. dedecus in eo præcipue, quod ut victi, et quod inermes circumdarentur, et victoribus, quasi per flagitium, insultantibus.

Sub signis vexillisque] Bene *sub vexillis:* nam ibi nulla legio, quæ aquilam haberet, nisi forte classica; quæ cohortibus prætorianis adjuncta fuerat, sed fere sine nomine.

Sub signis] Puto, in eo præcipuum flagitium, quod sub signis se deditum ultro irent integri et incruenti, nulloque prælio victi, quasi se et principem proderent, per ignominiam et perfidiam.

Vexillisque] Cepit Interp. Hispanus de *vexillis equitum,* quasi distingueret Tacitus hic, inter *signa,* quæ peditum erant, et *vexilla,* quæ equitum.

Sed *signa* et *vexilla* indistincte sumuntur de peditibus. Et nomine *vexillorum,* ac *vexillariorum,* semper intelliguntur pedites legionarii: cum de equite agitur, *alarum* nomine tantum eos distinguit.

Certe inferiori ævo, jam nomine *vexillorum* et *vexillationum* venit equitatus; at tempore Taciti nihil simile reperias.

[r] *Pars Narniæ, pars*] Ut sic divisæ minus validæ essent, si quid moliri rursus, ac solicitare victoriam auderent.

contumaciam validæ. Non omisere per eos dies Primus ac Varus,[s] crebris nuntiis 'salutem et pecuniam et secreta[t] Campaniæ' offerre Vitellio, 'si, positis armis, seque[4] ac liberos[u] suos Vespasiano permisisset.' In eundem modum et Mucianus composuit epistolas: quibus plerumque fidere Vitellius, ac 'de numero servorum, electione littorum,'[5][v] loqui. Tanta torpedo invaserat animum, ut, si Principem[w] eum fuisse ceteri non meminissent,[x] ipse oblivisceretur.

caces firmæ. Non defuere per illos dies Primus ac Varus, quin frequentibus literis exhiberent Vitellio incolumitatem et opes et secessus Campaniæ; si, abjectis armis, seque et filios suos Vespasiano dedidisset. *In eundem sensum etiam Mucianus scripsit literas: quibus sæpe fidem adhibebat Vitellius, et* de numero servitiorum, *et* delectu riparum *loquebatur. Tanta socordia incesserat* Vitellii *animum, ut, si imperatorem eum fuisse ceteri obliviscerentur, ipse non meminisset.*

omisit *que.*—5 Sic bene Mss. Flor. Guelf. editio princeps et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. Reg. et Puteolanus, *electione lictorum.* Brotier.

NOTÆ

[s] *Primus ac Varus*] Non eo spectabant, ut salutem Vitellii cuperent, aut incolumitatem civitatis præcise, ac Reipub. sed præcipue famam cupiebant, ac decus profligati patratique belli civilis; quæ tum summa rerum et gloriæ fuit.

Et etiam, ut sic prævenirent adventum Muciani, qui victoriam, gloriam, opes, et fere principatum in se tracturus erat, si maturius adventasset. Infra: 'gratiam patrati belli penes eum qui urbem occupasset.'

[t] *Secreta*] Villas amœnissimas, quas infra vocant, 'beatos Campaniæ sinus.'

[u] *Liberos*] Præcipue filium, quem postea statim occidit Mucianus.

[v] *Electione littorum*] Secessum videlicet aliquem amœnum et maritimum attribui sibi Vitellius volebat, velut ad otium.

Itaque in oratione adversaria mox amicorum, respondetur huic parti: 'Nunc pecuniam et familiam et beatos Campaniæ sinus promitti.' *Lips.*

[w] *Ut, si principem*] Interpres Hisp. sic vertit: 'Tantus stupor invaserat animum Vitellii, ut non solum ceteri non recordarentur eum fuisse principem, sed et ipse perinde oblivisceretur:' perperam.

[x] *Ceteri non meminissent*] Potuit ipse oblivisci, usque adeo 'torpedo invaserat animum.' At non poterant non meminisse ceteri, etiam Vitelliani, et longe magis Flaviani, qui semper suspectarent ac metuerent hominem qui semel principatum obtinuisset.

Quod infra exprimit Tac. c. 66. 'Nec tantam Vespasiano superbiam, ut privatum Vitellium pateretur: ne victos quidem laturos [id dedecus.] Ita periculum ex misericordia.'

Et infra: 'Ubi imperium Vespasianus invaserit, non ipsi, non amicis ejus, non denique exercitibus securitatem, nisi exstincto æmulatu redituram.' Et de ducibus Flavianis talia

64. At primores civitatis Flavium Sabinum, Præfectum urbis, secretis sermonibus incitabant, 'victoriæ famæque partem capesseret: esse illi proprium militem cohortium urbanarum:[y] nec defuturas vigilum cohortes,[z] servitia ipsorum,[a] fortunam partium, et omnia prona victoribus. Ne Antonio Varoque de gloria concederet.[1] Paucas[b] Vitellio cohortes, et mœstis undique nuntiis trepidas: populi mobilem animum: et, si se[2] Ducem præbuisset, easdem[3] illas adulationes[c] pro Vespasiano fore. Ipsum Vitellium ne

At proceres urbis occultis colloquiis impellebant Flavium Sabinum, præfectum civitatis, ut partem assumeret victoriæ gloriæque: esse illi proprias copias cohortium urbanarum; et accessuras cohortes vigilum, familias ipsorum, felicitatem partium, et cuncta promta faciliaque victoribus. Ne decore inferior esset Antonio et Varo. Paucas *adesse* Vitellio cohortes, et tristibus undique nuntiis exterritas; instabilem animo plebeculam; et, si se ducem obtulisset, illas ipsas assentationes Vespasiano ingesturam esse. Ipsum Vitel-

1 Male Ms. Reg. et editio princeps, *recederet.* Brotier.—2 Ms. Corb. et editio princeps, *si ducem se.*—3 Ms. Corb. *eas illas.*—4 Budens. *servaret.*

NOTÆ

promittentibus: 'Nedum Primus ac Fuscus .... ullam in Vitellium nisi occidendi licentiam habeant.'

[y] *Cohortium urbanarum*] Quæ ipsi obediebant, ut præfecto urbis; et cohortes vigilum etiam in ipsius potestate, cum opus esset.

[z] *Vigilum cohortes*] Quas principe Augusto institutas Dio scribit libro LV. idque refert in annum urbis 759. Idem Paulus tradidit libro proprio de officio Præfecti vigilum, ut vides in Pandectis.

Appiano tamen quid fiet, qui in triumviratu vigiles reperit, et institutos vult Pompeio in Sicilia victo? Id esset triginta pæne ante Dionis traditionem annis.

Scribit Civil. l. v. Sabinum præfectum a Cæsare ad turbas et latrocinia in urbe atque Italia comprimenda: 'Atque,' ut addit, 'ex eo tempore aiunt mansisse nocturnum vigilum morem et formam.' Bene, *aiunt;* nam si tu, Appiane, nimis erras.

Sparteolos hos milites vocare interpres Juvenalis videtur, Satir. 14. in illud: 'Dispositis prædives hamis.' 'Per translationem,' inquit, 'disciplinæ militaris Sparteolorum Romæ, quorum cohortes in tutelam urbis, cum hamis et cum aqua, vigilias curare consueverunt vicibus.' *Lipsius.*

[a] *Servitia ipsorum*] Ipsorum primorum civitatis, qui ingentem numerum servorum domi habuere.

[b] *Paucas*] Tres scil. ceteræ vel deditæ, vel cum L. Vitellio fratre in Campania erant.

Paucas] Tres cohortes, sed et aderant etiam equites. Nam infra mixtus Vitelliano pediti eques certat adversus Petilium Cerialem sub muros urbis.

[c] *Adulationes*] Easdem illas adula-

prosperis quidem parem: adeo ruentibus[d] debilitatum. Gratiam patrati belli penes eum, qui urbem occupasset. Id Sabino convenire, ut Imperium fratri reservaret;[4] id Vespasiano, ut ceteri post Sabinum haberentur.'

65. Haudquaquam erecto animo eas voces accipiebat, invalidus senecta.[1] Erant, qui occultis suspicionibus incesserent,[2][e] tanquam 'invidia et æmulatione fortunam[3][f] fratris[4] moraretur.' Namque[5] Flavius Sabinus, ætate prior,[g] privatis utriusque rebus, auctoritate pecuniaque Vespasianum antei-

lium, ne *rebus* quidem secundis sufficere; *usque* adeo adversis et præcipitantibus infractus erat. Meritum ac decus profligati belli penes eum *esse*, qui civitate potitus esset. Id Sabino decorum, ut principatum fratri assereret; id Vespasiano *convenire*, ut reliqui post Sabinum reputarentur.

Nequaquam alacri animo ea consilia audiebat, imbellis ob senectutem. Nec deerant, qui secretis suspicionibus eum *incusarent, veluti* livore et æmulatione fastigium fratris differret. *Quippe Flavius Sabinus, natu grandior, privata utriusque fortuna, auctoritate et opibus Vespasianum superabat. Et putabatur, labefactam*

1 Ms. Agr. *invalidus ætate sensuque.* Mira librariorum incuria, verba illa, *invalidus senecta*, in Mss. Flor. Reg. Agr. Guelf. et editione principe conjunguntur cum sequentibus verbis capitis 67. 'simul ferebatur lecticula.' Errorem deprehendit emendavitque Puteolanus. *Brotier.*—2 Ita Puteolanus et recentiores. Sic quoque Ms. Guelf. prima manu. Altera emendatum, *incederent;* uti habent Ms. Reg. et editio princeps. In Ms. Agr. *incenderent.*—3 In Ms. Bud. *fortunæ;* quod immerito probat Rhenanus. *Brotier.*—4 Male Mss. Guelf. Jes. *matris.* Idem.—5 Ms. Corb. *nam Flavius.*

NOTÆ

tiones, quæ in Vitellium jactabantur, pro Vespasiano fore.

Adulationes] Populi nempe, qui mobilis ingenio, statim adulationes suas, prout esset fortuna, converteret.

[d] *Adeo ruentibus*] Sensus est, Adeo Vitellium ruenti seu ingruenti fortunæ imparem esse, ut ne prosperæ quidem sufficeret. Vel, Tantum abesse, ut ipse ruentem fortunam sustineret, quin ne prosperis quidem rebus par esset. Nempe, ipsum Vitellium ne prosperis quidem parem: adeo longe magis ruentibus inferiorem et imparem esse.

Forte ambigue sumendum, adversis casibus, et præteritis et præsentibus adeo debilitatum: et tantum abesse, ut his non frangeretur, quin ne prosperis quidem sufficeret.

Adeo ruentibus] Cepit Interp. Hispan. de adversis quibus ante perculsus erat, seu præteritis casibus adeo fractum Vitellium, ut, &c. Potius de præsentibus casibus sumendum, qui propius urgebant.

Adeo ruentibus debilitatum] Sic capio: Vitellius ne quidem par prosperis, tanto magis ille *ruentibus* et adversis in rebus impar erit resistendo.

[e] *Incesserent*] Incusarent, insectarentur.

[f] *Fortunam*] Principatum.

[g] *Ætate prior*] Natu major.

bat.[h] Et credebatur affectam ejus fidem præjuvisse,[6] [i] domo agrisque pignori[j] acceptis. Unde, quanquam manente in speciem concordia, offensarum operta[7] metuebantur. Melior interpretatio: 'mitem virum abhorrere a sanguine et cædibus: eoque crebris cum Vitellio sermonibus de pace, ponendisque[k] per conditionem[8] armis, agitare.'[9] Sæpe domi[l] congressi, postremo in æde Apollinis, ut fama fuit, pepigere.[m] Verba vocesque duos[10] testes habebant, Cluvium[n]

ejus fidem sustentasse prædiisque villisque pignori habitis. Unde, quamvis durante in speciem amicitia, simultatum occulta formidabantur. In melius alii accipiebant, clementem virum aversari cruorem et cædes; ideoque deliberare cum Vitellio frequentibus colloquiis de concordia, finiendoque bello data acceptaque fide. *Sæpius privatim collocati, tandem in templo Apollinis, ut rumor vulgavit,* illi *transegere. Colloquii et conditionum duo testes erant adhibiti, Cluvius Rufus*

6 Ms. Agr. *præivisse.* Ceteri omnes libri scripti et editi, *præjurisse.* At cum verbum *præjuvare* nusquam in scriptoribus Latinis occurrat, Nicolaus Heinsius tentabat, *præs juvisse:* quod Ryckio Grævioque placuit. Displicuit autem Cl. Ernesto. Nec sane *præs* fuisse videtur Sabinus; sed ipse affectam Vespasiani fidem præjuvit, domo agrisque pignori acceptis. *Brotier.*—7 Male Mss. Bodl. Jes. et Puteolanus, *offensarum opera.* Idem.—8 Ms. Agr. *per conditiones.*—9 Budens. *cogitare.*—10 Ms. Jes. *duo testes.*—11 Budens. *Clivium Ruf.*

NOTÆ

[h] *Auctoritate ... anteibat*] Attamen triumphalis Vespasianus, et Sabinus præfectus urbis; at tum triumphi insignia præcise, non magni decoris.

[i] *Affectam ejus fidem præjuvisse*] Sic hic dixit *affectam fidem* pro læsa, quemadmodum Livius dixit, *res affectas,* l. VI. 'quorum legati opem rebus affectis orantes, cum senatum adissent.'

Lib. 5. 'Modo quæ res post prodigium Albani lacus, nisi instauratio sacrorum, auspiciorumque renovatio, affectæ Veienti bello Reip. remedio fuit?' *Rhenanus.*

[j] *Domo agrisque pignori*] Sic et Sueton. Vesp. 4. Ex proconsulatu Africæ 'rediit certe nihilo opulentior, ut qui prope labefacta jam fide, omnia prædia fratri obligarit: necessarioque ad mangonicos quæstus sustinendæ dignitatis causa descenderit, propter quod vulgo Mulio vocabatur:' vulgo *Muletier.* Puto, quia mulos locabat, ut olim Ventidius, aut certe emebat, ut mox carius venderet; quod vocat Suetonius *mangonicos quæstus.*

[k] *Ponendisque*] Vertit Interpres Gall. quasi de induciis tantum colloquium esset. Sed *de pace* ipsa, de summa belli agitabant: quæ pacta jam tentata aliis locis, postremo in æde Apollinis firmata sunt.

[l] *Domi*] Privatim, sive in domo Cæsaris, sive alibi. Sed mox tandem publico loco, nempe in æde Apollinis, quæ puto, palatio adhærebat.

[m] *Pepigere*] Suet. Vit. 'Ubique aut superatus aut proditus, salutem sibi, et millies HS. a Flavio Sabino Vespasiani fratre pepigit.'

Pepigere] Convenere de salute Vitellii ac filii Germanici, de pecunia seu censu ac reditu annuo, de numero servorum.

[n] *Cluvium Rufum*] Qui præerat Hispaniæ, licet absens.

Rufum[11] et Silium Italicum. Vultus procul visentibus notabantur: Vitellii projectus et degener; Sabinus[12] non insultans et miseranti propior.[13]

66. Quod si tam facile suorum mentes flexisset Vitellius, quam ipse cesserat, incruentam urbem Vespasiani exercitus intrasset. Ceterum, ut quisque Vitellio fidus, ita pacem et conditiones abnuebant, 'discrimen ac dedecus' ostentantes, 'et fidem in libidine[1] victoris. Nec tantam[2] Vespasiano superbiam,[o] ut privatum Vitellium pateretur: ne victos quidem[p] laturos.[3] Ita periculum ex misericor-

et Silius Italicus. Facies procul intuentibus observabatur, Vitellii demissa et ignobilis; Sabinus haud immitis, at miserenti similior.

Quod si tam facile suorum animos placasset Vitellius, quam ipse flectebatur, exercitus Vespasiani sine cæde urbem introisset. Ceterum, ut quisque in Vitellium constans, ita concordiam et pacta omnia *aspernabantur;* periculum et ignominiam *ostendentes,* et fidem *fore* in arbitrio victoris. Nec tantam Vespasiano arrogantiam, ut privatum Vitellium ferret; ne victos quidem passuros. Ita

fum.—12 Acidalius frustra tentat, *Sabini.* Brotier.—13 Budens. *proprior.*
1 Male Mss. Reg. Bodl. Corb. et editio princeps, *in libidinem.* Brotier.—2 Ms. Guelf. *tanto.*—3 Conjiciebat Vertranius, *ne victor quidem laturus:* Rhenanus, *ne victum quidem laturus.* At nihil peccat vulgata scriptura, quæ eadem est in omnibus libris scriptis et editis. *Brotier.* Budens. *ne victo quid. laturos.*

NOTÆ

Cluvium Rufum] Duo testes illi adhibiti, quia clarissimi et honestissimi viri e senatu, et neutris partibus suspecti erant; nec necesse fuit, multos talia audire. Pactum arcanum esse debuit, ob vulgus, ob militem pervicacem, et aliis de causis.

o *Superbiam*] Ingens superbia foret Vespasiano, pati *privatum Vitellium*, quem ante dominum rerum et principem ipse coluisset, quasi sic perpetuo triumpho eum, aut potius æterno ludibrio, per ora hominum traduceret.

Infra: 'Nisi forte altiores spiritus gerat,' quam Cæsar, quam Augustus, ut patiatur inter alios subditos *et principem.*

p *Ne victos quidem*] Sana lectio est, sana sententia: Si Vespasianus, inquiebant, tam alto animo est, ut rectis oculis æmulum quondam imperii possit aspicere; tamen id istæ ipsæ victæ partes ferent nunquam.

Hi miseratione olim principis, ad ultionem et res novas accingentur; atque huic sententiæ apte subnexum; 'ita periculum ex misericordia.' *Lipsius.*

Timendum fuit, ne vitæ periculum Vitellio a suismet etiam militibus immineret, quasi non laturis, ipsum vivere privatum, ac misericordia occiderent: ideo sequitur, 'periculum ex misericordia.'

Firmari videtur hæc sententia inferius, ubi unus e Germanicis militibus Vitellium occidere voluit, 'per iram, vel quo maturius ludibriis eximeret.' *Pichena.*

dia.[q] Ipsum sane senem,[r] et prosperis adversisque satiatum. Sed quod nomen, quem statum filio ejus, Germanico,[s] fore? Nunc pecuniam et familiam et beatos[t] Campaniæ sinus[u] promitti: sed,[4] ubi Imperium Vespasianus invaserit,[5] non ipsi,[v] non amicis[w] ejus, non denique exercitibus[x]

discrimen ex commiseratione *oriturum*. Ipsum quidem jam ætate provectum, ac secundis improsperisque *rebus* fessum. Sed quem titulum, quam sortem filio ejus Germanico fore? Nunc opes et servos, et amœnissima Campaniæ littora offerri: sed postquam Vespasianus principatum occupaverit, non ipsi,

—4 Male Mss. Reg. Corb. et editio princeps, *promittis: et ubi, &c.* In Ms. Bodl. *promitti: sed imperium ubi Vespasianus, &c.* Brotier.—5 Ms. Corb. *inva-*

NOTÆ

[q] *Ita periculum ex misericordia*] Vel, quia rursus auderent, et novi quid molirentur, ut principatum ei restituerent: vel forte, quod contigit infra, ut ipsum vel *misericordia* tanto flagitio eriperent; ideoque potius occiderent, quam privatum paterentur, quem principem coluerant.

Periculum ex misericordia] Forte sensus hic: *Periculum ex misericordia* Vespasiani, vel *periculum* in Rempub. et Flavianas partes *ex misericordia* illa in Vitellium; aut certe *periculum* in ipsum Vitellium, *ex misericordia* erga ipsum; *et ne victos quidem laturos* hanc *superbiam Vespasiani;* ne victos quidem laturos tantum flagitium in Vitellio, ut privatus viveret, et forte illum potius occisuros, ut contigit: *ita periculum ex misericordia.*

Ex misericordia] Alii intelligunt periculum fore Vespasiano ex misericordia in Vitellium. Alii fore periculum ipsi Vitellio, cui ne parcerent quidem ex misericordia victi. Sic infra miles quidam Germanicus, præ misericordia, illum ipsum occidendo contumeliis eripit.

Vel etiam *periculum* ex misericordia Vitellii in se et suos. Infra: 'Obruebatur miseratione curaque, ne pertinacibus armis minus placabilem victorem relinqueret conjugi ac liberis.'

[r] *Senem*] Septem et quinquaginta annos attigerat Vitellius.

[s] *Filio ejus Germanico*] Certe eo nomine gravis erat victoribus filius Vitellii, licet admodum puer. Et eo nomine jam Cæsar erat, et quasi candidatus imperii. Nec etiam defuit Mucianus, quin statim eum occideret.

[t] *Familiam et beatos*] Idem est quod habetur supra: 'Salutem et pecuniam et secreta Campaniæ.' Et paulo infra, 'de numero servorum, electione littorum loqui.'

[u] *Beatos Campaniæ sinus*] Campania nunc *terra Laboris* dicitur: constat totus ejus tractus tribus sinibus, ad Sinuessam, ad Misenum, ad Neapolim. Ejus campos ob fertilitatem *beatos* vocat Tacitus, ut amœna ipsius littora Mela appellat, et Lucaniæ opima loca.

Cicero de lege Agraria contra Rullum, 'Campani semper superbi bonitate agrorum, et magnitudine fructuum, salubritate aëris, et pulchritudine regionis. Ex hac copia nata illa arrogantia, quæ a majoribus nostris alterum consulem postulavit.' *Lupanus.*

[v] *Non ipsi*] Non Vespasiano ipsi *redituram securitatem.*

[w] *Non amicis*] Flavianis.

[x] *Exercitibus*] Possit indefinite in-

securitatem, nisi exstincto æmulatu,[y] redituram.[6] [z] Fabium illis Valentem, captivum et casibus dubiis[7] [a] reservatum, prægravem fuisse: nedum Primus[b] ac[8] Fuscus, et specimen partium Mucianus, ullam in Vitellium, nisi occidendi,[c] licentiam habeant. Non a Cæsare Pompeium, non ab Augusto Antonium incolumes relictos: nisi forte Vespasianus altiores spiritus[9] gerat, Vitellii cliens,[d] cum Vitellius collega

non amicis illius, non demum copiis aut legionibus securitatem reversuram, nisi sublata æmulatione. Fabium Valentem ab illis in custodia et rebus ambiguis asservatum, molestissimum *illis* fuisse: tantum abesse, ut Primus, ac Fuscus, et decus partium Mucianus, ullam *aliam* sibi arrogent potestatem in Vitellium, nisi interficiendi. Non a Cæsare Pompeium, non ab Augusto Antonium salute aut venia donatos; nisi forte Vespasianus majorem superbiam ostentet, qui Vitellii cliens, cum Vitellius collega Claudii foret. Quin

serat.—6 Ita Lipsius et recentiores. Favet Ms. Flor. in quo, *æmulatore dituram.* Forte tamen legendum, *æmulatore rediturum:* sic enim habent Mss. Harl. Jes. et Puteolanus. In Mss. Reg. Agr. et editione principe, *æmulatore daturum.* Mss. Corb. et Bud. *daturam.* Frustra tentat Rhenanus, *æmulo, rediturum:* J. F. Gronovius, *æmulatore, futuram.* Brotier.—7 Sic bene Puteolanus et recentiores. Nec variant Mss. Harl. Bodl. Jes. In Mss. Flor. Reg. Corb. et editione principe, *captis diebus reservatum.* In Ms. Agr. *paucis diebus.* Idem.—8 Sic bene Ms. Corb. editio princeps et recentiores. Male Puteolanus, *et Fustus.* Brotier.—9 In Ms. Reg. et editione principe, *altiorem*

NOTÆ

telligi de Flavianis et Vitellianis legionibus.

[y] *Exstincto æmulatu*] Interfecto scilicet Vitellio, imperii æmulo.

[z] *Æmulatu, rediturum*] Tacitus alibi de Othone: 'Et ne æmulatus in urbe ageret, provinciæ Lusitaniæ præficitur.' *Lipsius.*

[a] *Casibus dubiis*] Nempe, si forte bello vincerentur. Ut et Vitelliani reservarant Cæcinam; quem in adversa fortuna et victi vinclis exemerunt, ut causæ suæ deprecator assisteret. Sed nunc victores statim occidunt Valentem, ut omnem spem abjiciant hostes.

[b] *Nedum Primus*] Nempe, Fabium Valentem Flavianis prægravem fuisse, et eo usque, ut illum interfecerint; tanto et graviorem ipsis fore Vitellium, et tantum abesse, ut illum servent Antonius, Cornelius Fuscus, et longe clarissimum columen partium Mucianus, ut contra, nullam dum habeant in Vitellium, nisi occidendi licentiam, quam et in Valente jam usurpaverant; ita ut duces Flaviani nihil possint illi concedere, aut ullum fœdus cum eo pacisci, præterquam mortis et exitii.

[c] *Nisi occidendi*] Talia facinora principi et quidem ignaro accommodabant mali magistri dominationis, quasi innocentiam donarent: sed sic tamen sibi consulebant; sic potentiam suam augebant aut firmabant. Sic et gratia apud novum ipsi dominum præpollebant, qui cædes et scelera in magistros istos rejiciebat; clementiæ autem exempla sibi uni arrogabat.

[d] *Vitellii cliens*] Intellige L. Vitel-

Claudio[e] foret. Quin, ut censuram patris, ut tres Consulatus, ut tot egregiæ domus honores[f] deceret,[10] desperatione saltem in audaciam accingeretur: perstare militem, superesse studia populi. Denique nihil atrocius eventurum, quam in quod sponte ruant:[g] moriendum victis, moriendum

ut censura patris, ut tribus consulatibus, ut tot eximiæ familiæ honoribus dignum esset, abrupta omni spe, *nunc* saltem ad constantiam erigeretur: perseverare militem, superesse favorem plebis. Demum nihil *ipsis* crudelius contingere posse, quam *id* in quod ultro se præcipitent. Pereundum victis,

spiritum.—10 Male Mss. Reg. Corb. et editio princeps, *degeret.* Ms. Agr. *negligeret,* [et sic Ryckius.] Perperam tentat Jac. Gronovius, *deleret.* Bro-

NOTÆ

lium patrem Vitellii principis. Forte cum in gratia flagranti apud Claudium esset L. Vitellius, potuit tum Vespasianus inter clientes illius accenseri, aut sic appellari, ut hoc loco: et certe tum temporis longe inferior L. Vitellio fuit gratia et auctoritate Vespasianus.

Sed longe maxime nitebatur ille gratia et amicitia Narcissi liberti. Hincque legatus fuit secundæ legionis in Britannia, hinc et triumphalia meruit, jam ipsum ostendentibus fatis, licet initio modicus ambitione esset, ut et opibus, teste Suet. 2. 'Sumta toga virili latum clavum, quanquam fratre adepto, diu aversatus est. Nec ut tandem appeteret, compelli nisi a matre potuit. Ea demum extudit magis convicio, quam precibus vel auctoritate, dum eum, identidem per contumeliam anteambulonem fratris appellat.'

Vitellius cliens] Sed Vespasianus fuit meliori fide cliens Narcissi, ut et ipse L. Vitellius pater, qui Narcissi et Pallantis imagines aureas, quasi Deos Penates, inter Lares et in cubiculo suo coluit, teste Suetonio.

Vitellii cliens] Quo maxime augebatur æmulatio Vespasiani adversus Vitellium, tanquam stirpe nobiliorem, et avitis opibus longe præcellentem.

[e] *Collega Claudio*] Sueton. Vit. 2. 'Mox cum Claudio principe, duos insuper ordinarios consulatus, censuramque gessit. Curam quoque imperii sustinuit, absente eo, [Claudio] expeditione Britannica.'

[f] *Honores*] Inter quos præcipuum decus fuit, quod L. Vitellius, pater principis, suis consiliis suaque industria coëgisset regem Parthorum ad veneranda signa legionum Rom. et imagines Cæsaris in Oriente.

[g] *In quod sponte ruant*] Sponte ruebant in exitium, cum sponte se dederent hosti, cum arbitrio victoris se permitterent: 'Fidem in libidine victoris.'

Moriendum fuit, sive se dederent, sive vincerentur prælio. At hoc discrimen esse inter utrumque exitum, quod si se permitterent hosti, pereundum fuit *per ludibrium et contumelias.*

Quod certe contigit Vitellio, fratrique et filio. At si prælio perirent, jam *per virtutem*, et velut in sinu gloriæ sepeliri videbantur.

deditis:'[11] [h] id solum referre, novissimum spiritum per ludibrium et contumelias effundant, an per virtutem.'

67. Surdæ ad fortia consilia[i] Vitellio aures. Obruebatur animus miseratione curaque, ne, pertinacibus armis, minus placabilem victorem relinqueret conjugi ac liberis. Erat illi et fessa ætate parens;[j] quæ tamen, paucis ante diebus, opportuna morte[k] excidium domus[l] prævenit, nihil Principatu[1] filii assecuta, nisi luctum et bonam famam. XV. Kal. Januar.[2] [m] audita defectione legionis[n] cohortiumque, quæ se

pereundum se dedentibus: id unum interesse, an extremum spiritum hauriant per dedecus et convicia, an per constantiam ac fortitudinem.

Obstructæ et occlusæ ad strenua consilia Vitellii aures. Æger erat animus miseratione et metu, ne, pervicaci bello, minus exorabilem victorem redderet uxori ac soboli. Erat illi et provecta annis mater, quæ tamen, paucis ante diebus, tempestivo interitu exitium familiæ antevertit, nihil imperio filii adepta, præter dolorem et egregiam existimationem. Quintodecimo Kal. Jan. Vitellius nuntiata transi-

tier.—11 *Moriendum victis*, abest a Ms. Bodl. Contra, *moriendum deditis*, omissum in Mss. Harl. Jes. Additum est margini Mss. Bud. et Guelf.

1 Ms. Corb. atque editio princeps, *et nihil e principatu*.—2 Brotier. *Janua-*

NOTÆ

[h] *Deditis*] Aliquod discrimen est inter *deditos* et *victos*. Qui apud Cremonam capti sunt, illi victi et dediti; at qui *sub signis vexillisque in subjectos Narniæ campos descendere*, ii *dediti*, non *victi*; quippe ante aleam prælii in partes Vespasiani transiere.

[i] *Surdæ ad fortia consilia*] Rationem, seu causam refundit Interpres Gall. in ignaviam et alia vitia Vitellii; quibus fractus, nihil nisi ignavum cogitare potuit.

Sed veram rationem ac propiorem affert ipse Tacitus hac occasione, quia scil. 'obruebatur animus miseratione,' &c. Et certe metus mortis, curaque liberorum frangit etiam fortissimorum virorum animos, ut patebit de Civili Batavo, infra.

[j] *Fessa ætate parens*] Suet. Vit. 14. 'Suspectus et in mortem matris fuit, quasi ægræ præberi cibum prohibuisset; vaticinante Catta muliere, cui velut oraculo acquiescebat, ita demum firmiter ac diutissime imperaturum, si superstes parenti extitisset. Alii tradunt, ipsam, tædio præsentium et imminentium metu, venenum a filio impetrasse, haud sane difficulter.'

[k] *Opportuna morte*] Ex judicio Taciti hic videtur falsum, quod refert Suetonius de morte egregiæ fœminæ. Sic sæpe Suetonius fabulas vulgi, tanquam veram famam tradit, nullo examine, an vera, an falsa sint, quæ vulgantur: unde et dissidium frequens a Tacito, qui judicio summus.

[l] *Excidium domus*] Vocat *excidium*, quia familia extincta est, scil. occiso Vitellio ipso, fratre et filio Vitellii.

[m] XV. *Kal. Januar.*] Die decima octava Decembris.

[n] *Legionis*] Legionis, quæ ex classicis delecta, et *cohortium* prætor: hic solus miles Vitellio fere supererat.

Narniæ dediderant, pullo amictu palatio degreditur,[3] [o] mœsta circum familia.[p] Simul[4] ferebatur lecticula[q] parvulus[5] [r] filius, velut in funebrem[s] pompam. Voces populi blandæ et intempestivæ :[t] miles minaci silentio.[u]

68. Nec quisquam adeo rerum humanarum immemor, quem non commoveret[1] illa facies :[v] Romanum Principem, et ge-

tione legionis et cohortium, quæ se apud Narniam victoris fidei permiserant, lugubri vestitu regia egreditur, consternata circum familia. Simul vehebatur exigua lectica infans admodum filius, tanquam ferali pompa. Clamores plebis non sine assentatione blandientis, sed præposteri : miles truci silentio astabat.

Nec quisquam adeo casuum humanorum oblitus erat, *quem non afficeret tale spec-*

rii : Gronov. *Januarias.*—3 Sic bene Ms. Corb. Rhenanus et recentiores. Alii, *digreditur.* Brotier.—4 Male Mss. Reg. Harl. Guelf. et editio princeps, *seu ferebatur.* Idem.—5 Ms. Bud. *parvus.*

1 Ms. Jes. *commoverat.*

NOTÆ

[o] *Pullo amictu palatio degreditur*] Scripsimus, *degreditur,* [pro vulgari *digreditur.*] Nam quoties ex alto descensus innuitur, apte locum habet hoc verbum. Livius XXIX. 32. 'Cum quingentis haud amplius peditibus, ducentisque equitibus degressum jugis Massanissam persecutus.' *Rhenanus.*

Intelligit Vitellium sordida et squallenti veste indutum fuisse. Xiphilinus : 'Tunicam vilem et sordidam induit.'

Toga *pulla,* sive atra, Romani utebantur in funeribus, ut ostendit Cicero in Vatin. quod ex sequentibus verbis Taciti intelligitur : 'simul lectica ferebatur parvulus filius, velut in funebrem pompam.'

Lampridius in Commodo, 'quod funeribus solebat, ipse in pullis vestimentis sedebat.' *Lupanus.*

[p] *Mœsta circum familia*] De servis ac libertis intelligit. Nam statim de filio addit.

[q] *Lecticula*] Ut puto, pater pedestris incessit, ut sic magis populi oculos, et miserationem adverteret. 'Voces populi blandæ,' &c. At filius Germanicus, quippe ut junior, et parvulus, lecticula ferebatur.

[r] *Parvulus*] Sex annos natus, testis Suetonius.

[s] *Velut in funebrem*] Quasi hac lectica ad rogum deferretur, non ad Rostra.

[t] *Intempestivæ*] Blanditiæ illæ et adulationes plebis importunæ et intempestivæ, ut tali tempore, ut in tali fortuna.

Intempestivæ] Utpote in adversa fortuna, ac summa mœstitia.

[u] *Minaci silentio*] Quod ad pervicaciam propius accederet, quam ad mœstitiam. Indistincte adversus quemcumque minax et ferox miles, adversus victorem, adversus plebem senatumque astantem, sed et simul forte adversus ipsum Vitellium, ob ignominiosum deformemque ex imperio exitum, quem in prœliis et discriminibus per virtutem ac decus pereuntem intueri mallent : ideoque ferociæ propior miles.

Minaci] Tristi ac pervicaci silentio.

[v] *Illa facies*] Illud spectaculum.

neris humani paulo ante dominum, relicta fortunæ suæ sede,[w] per populum, per urbem, exire de[2] Imperio.[x] Nihil tale viderant, nihil audierant.[3] Repentina vis Dictatorem Cæsarem oppresserat; occultæ Caium insidiæ:[y] nox et ignotum rus[z] fugam Neronis[a] absconderant:[4] Piso et Galba tanquam in acie[b] cecidere:[5] in sua concione[c] Vitellius, inter

taculum; Romanum imperatorem, et totius terrarum orbis paulo ante arbitrum, omissa dominationis arce, per plebem, per civitatem egredi et abdicare principatum. Nihil simile spectaverant, nihil tale *acceperant. Subita vis dictatorem Cæsarem interceperat; secreta Caligulam conspiratio: nox, et ignobilis villa fugam Neronis occultaverant: Piso et Galba, velut in prælio cæsi: Vitellius pro concione sua inter suas co-*

2 Ms. Corb. *exire imperio.*—3 Mss. Harl. Jes. *audiverant.*—4 Ms. Bodl. *absconderat.* Ms. Reg. *absconderunt.*—5 Ms. Corb. *occidere.* Corrupte Ms.

NOTÆ

[w] *Sede*] Palatio nempe, quæ sedes principis et principatus.

[x] *De imperio*] De palatio non solum, sed et de *imperio* exibat, quod præcipue ejurasse visus est, cum consuli exsolutum a latere pugionem redderet.

[y] *Occultæ Caium insidiæ*] Alii tradunt alloquenti pueros a tergo Chæream cervicem gladio cæsim graviter percussisse, præmissa voce: *Hoc age:* dehinc Cornelium Sabinum alterum e conjuratis tribunum ex adverso trajecisse pectus: alii Sabinum, submota per conscios centuriones turba, signum more militiæ petisse, et Caio Jovem dante, Chæream exclamasse: *Accipe ratum;* respicientique, maxillam ictu discidisse. Jacentem contractisque membris, clamitantem se vivere, ceteri vulneribus triginta confecerunt. Nam signum erat omnium: *Repete.* Quidam etiam per obscœna ferrum adegerunt. Jam antea non defuerat plerisque animus adoriri; sed una alteraque conspiratione detecta, aliis per inopiam occasionis cunctantibus, duo consilium communicaverunt, perfeceruntque, non sine conscientia potentissimorum libertorum præfectorumque prætorii, &c. Sic fere Sueton. Paulo aliter et magis prolixe Josephus.

[z] *Ignotum rus*] Abjecta omni spe, nocte procurrit, quasi præcipitaturus se in Tiberim. Sed revocato rursus impetu, aliquid secretioris latebræ ad colligendum animum desideravit, et offerente Phaonte liberto suburbanum suum, circa quartum milliarium fugit, quatuor solum comitantibus, Phaonte, Epaphrodito, Sporo et Neophyto, obsoleta in veste: cum ad diverticulum vexisset, equis per fruticeta dimissis, per arundineti semitam ægre ad adversum villæ parietem evasit, dein quadrupes per angustias effossæ cavernæ receptus, in proximam cellam decubuit, &c. Sic fere Sueton.

[a] *Fugam Neronis*] Et etiam necem, quam sibi intulit in prædio suburbano Phaontis liberti.

[b] *Piso et Galba tanquam in acie*] De Pisone arguit Interpres Gall. quasi erraverit Tacitus: quia Piso, inquit, non tanquam in acie periit, sed e cubiculo æditui, et velut e latebra ex-

suos milites, prospectantibus etiam fœminis,[d] pauca et præsenti mœstitiæ congruentia locutus: 'cedere se[e] pacis et Reipublicæ causa:[6] retinerent tantum memoriam sui, fratremque et conjugem[f] et innoxiam liberorum ætatem mise-

pias, præsentibus etiam mulieribus, nonnulla et præsenti consternationi convenientia disseruit; exire se *principatu* amore concordiæ, et Reipub. causa: sui tantummodo meminissent, et misererentur fratris, et uxoris, et innocentis filiorum

Bud. *cecidebant*. Inde tentabat Rhenanus, *ceciderant*.—6 *Causa*, perperam abest a Ms. Reg. et editione principe. *Brotier*.

NOTÆ

tractus, confossus est.

Sed certe tanquam in acie periit Piso, postquam velut e prælio fugisset in templum Vestæ. Et qui licet extra prælii locum, fugiens, occiditur, num in prælio, num velut *in acie* periisse censetur?

[c] *In sua concione*] Sic quia ipse concionem habuit et orationem, scilicet pro Rostris vocato populo, et militibus, et ibi pauca *locutus* est: 'Cedere se pacis et Reipub. causa,' &c. Infra 70. 'Cur enim e rostris, fratris domum....petisset?'

In sua concione] Sic deponebant consulatum pro rostris et in concione. Sed quod similius Vitellio *ejuranti*, sic olim dictatores ejurabant summum imperium, cum magistratu abirent, scil. pro Rostris, nec sine concione ad Senatum P. Q. R.

Cui prisco mori non inscite allusit Nero, ubi de Pallante liberto, quem rebus amovebat Ann. lib. XIII. 14. 'Demovet Pallantem cura rerum, quis a Claudio impositus, velut arbitrum regni agebat. Ferebaturque, degrediente eo, magna prosequentium multitudine, non absurde dixisse: Ire Pallantem, ut ejuraret.'

Ejurabat nempe summum imperium libertus. Nam 'pepigerat Pallas, ne cujus facti in præteritum interrogaretur, paresque rationes cum Republica haberet.' Nempe priusquam exiret, seu ejuraret imperium, id pepigerat Pallas cum dominante.

[d] *Prospectantibus etiam fœminis*] Cepit Interpres Hispan. quasi de fenestris prospectarent fœminæ. Sed quidni et ipsæ promiscue in foro ac pro Rostris turbæ et vulgo militum se insererent, ut non solum oculos, sed et aures tali spectaculo ac concione ejurantis imperium principis explerent: ut sic curiositatem muliebrem oblectarent, bello et tanto casui principatus immixtæ.

[e] *Cedere se*] Suet. Vit. 15. 'Statimque pro gradibus Palatii, apud frequentes milites, cedere se imperio, quod invitus recepisset, professus, cunctis reclamantibus, rem distulit; ac, nocte interposita, primo diluculo sordidatus descendit ad rostra, multisque cum lacrymis, eadem verba, verum e libello, testatus est.'

Cedere se] Nempe pactum inierat cum Fl. Sabino fratre Vespasiani, ea conditione, ut abdicaret imperium publice; et sic debuit, concordiæ causa. Itaque palam profitetur: 'Cedere se pacis et Reipub. causa.'

[f] *Conjugem*] Intellige, non conjugem fratris, sed suammet uxorem, Galeriam Fundanam nempe. Supra 67. 'Obruebatur animus miseratione curaque, ne pertinacibus armis minus

rarentur:'[g] simul filium protendens, modo singulis, modo universis commendans, postremo fletu præpediente, assistenti Consuli (Cæcilius Simplex[7] erat) exsolutum a latere pugionem,[h] velut jus necis[i] vitæque civium, reddebat. Aspernante Consule,[j] reclamantibus, qui in concione astiterant, ut in æde Concordiæ[k] positurus insignia Imperii,[l] domumque fratris[m] petiturus, discessit. Major hic clamor obsis-

ætatis. *Simul filium ostendens*, et *nunc singulis, nunc omnibus commendans, demum lacrymis obortis, astanti consuli (Cæcilius Simplex erat) exemtum a latere ferrum restituebat, tanquam jus necis, et vitæ subditorum. Abnuente consule*, et *repugnantibus, qui pro concione affuerant, abscessit, tanquam principatus decora depositurus apud templum Concordiæ, et in ædes fratris migraturus* esset. *Major*

7 In Budens. *Simplex* deest.

NOTÆ

placabilem, victorem relinqueret conjugi ac liberis.'

[g] *Miserarentur*] Quam misericordiam mox Vespasianus erga filiam exercuit. Sueton. 13. 'Vitellii hostis sui filiam splendidissime maritavit, dotavitque etiam et instruxit.'

[h] *Pugionem*] Suet. Vit. 15. 'Tunc solutum a latere pugionem, consuli primum, deinde illo recusante, magistratibus, ac mox senatoribus singulis porrigens: nullo recipiente, quasi in æde Concordiæ positurus, abscessit. Sed quibusdam acclamantibus, Ipsum esse concordiam, rediit; nec solum retinere se ferrum affirmavit, verum etiam Concordiæ recipere cognomen.'

Per τὸ *magistratibus*, intellige et alterum consulem, forte etiam et prætores, qui velut alii consules.

[i] *Jus necis*] Quod præcipuum insigne imperii. Hinc electus nuperrime Galba, suspensum e collo pugionem gestabat, ostentabatque veluti us vitæ necisque civium et subditorum.

[j] *Aspernante Consule*] Prudenter egit: quippe consul, eo ævo, et ea inclinatione temporum, pugionem accipiens, qui ipsi reddebatur, *velut jus necis vitæque civium*, sic sibi imperium principis arrogasse interim videretur.

Sic se velut interregem et quasi regni arbitrum tulisse inter Vespasianum et Vitellium censeretur: et sic forte utrasque partes offendere potuit. Illud jus, aut insigne illius vix bene deponi potuit, nisi in manu victoris.

[k] *Æde Concordiæ*] Fuit in octava regione Romæ antiquæ, et ad radices Capitolini montis: vide Nardini Romam antiq. lib. v. c. 6. p. 241. *Tillemonius.*

[l] *Insignia imperii*] Laurea, fasces, secures, lictores, toga palmata, &c. Infra: 'Omnem principatus speciem vitanti.'

Insignia imperii] In quibus et pugio, et hunc ibi deponere potuit.

[m] *Domumque fratris*] Infra: 'Immitem foro.' Quod reprehensum in eo, qui posuisset nuper principatum, ut et in aliis antea, qui suspecti principi aut populo libero fuerunt. Debuit quippe omnia insignia, *omnemque*

tentium Penatibus privatis,[n] 'in palatium' vocantium. Interclusum[o] aliud[8] iter,[p] idque solum, quod[9] in Sacram[10] viam[q] pergeret, patebat: tum consilii inops, in palatium rediit. Prævenerat[r] rumor, 'ejurari ab eo Imperium:' scripseratque Flavius Sabinus cohortium[s] Tribunis, 'ut militem cohiberent.'[11] [t]

69. Igitur, tanquam omnis Respublica in Vespasiani sinum[u] cessisset,[1] primores Senatus et plerique Equestris or-

hic vociferatio resistentium privatis ædibus, et in Regiam *appellantium. Intercepta alia via, eaque sola libera et aperta, quæ in Sacram viam tenderet. Tum consilii indigus, in regiam revertit. Percrebuerat fama*, abdicari ab illo principatum; *mandaveratque Flavius Sabinus tribunis cohortium*, ut militem continerent.

Itaque tanquam universa Respublica in Vespasiani gremium confluxisset, primores

—8 Sic bene Mss. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. editio princeps, Pichena et recentiores. Ms. Bud. et Rhenanus, *alterum iter*. Brotier.—9 Ms. Jes. *quo*.—10 Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. et Puteolanus, *in sacra via*.—11 Ms. Budens. *prohiberent*.

1 Sic bene libri omnes editi. In Mss. Reg. Corb. Agr. *cecidisset*. Corrupte Ms. Flor. *cecississet*. Inde frustra tentat Ryckius, *se dedisset*. Brotier.—

NOTÆ

speciem principis, vel et se ipsum procul amovere, si pacem vellet.

[n] *Penatibus privatis*] Sic vocat *domum fratris*.

[o] *Interclusum*] *Interclusum* omne *aliud iter:* patebat tantum sacra *via*, qua scil. rediret in palatium.

[p] *Aliud iter*] Quo peteret fratris domum.

[q] *Sacram viam*] Hæc fuit in quarta et octava regione Romæ antiquæ, inter Forum Romanum et Metam Sudantem, &c. Hodie pars Campi *Vaccino* versus orientem, et inter Ecclesiam nunc dictam *San Lorenzo in Miranda*, et Sanctam Mariam Novam, in regionibus *Campitelli* et *Monti;* et in parte media Romæ modernæ, versus orientem: vide Nardini Romam antiquam lib. III. c. 12. p. 123. *Tillemonius*.

In sacram viam] Qua, nempe, sic redire in *Palatium* cogebatur.

[r] *Prævenerat*] Vertit Clar. Harlæus, quasi *prævenerit rumor in Palatium*. Immo prævenerat in urbem, et pervenerat ad Sabinum, et ad primores alios utriusque ordinis, qui procul Palatio.

[s] *Cohortium*] Nempe, prætorianarum, quas vocat infra *Germanicas cohortes:* sed unum et idem est, quia *Prætoriani* Vitellii delecti fuerant ex Germanico exercitu.

Cohortium] Quæ certe paucæ, sed ferocissimæ et periculorum avidæ, et pro tuendo principe a se electo obstinatæ.

[t] *Cohiberent*] Ne quid in ea translatione rerum moliretur miles turbidus, in perniciem civitatis.

[u] *In Vespasiani sinum*] Forte alludit Tacitus ad id quod habet Suet. Vesp. 5. 'Mox cum ædilem eum C. Cæsar, succensens, propter curam verrendis viis non adhibitam, luto jussisset op-

dinis omnisque miles urbanus[v] et vigiles[w] domum Flavii Sabini complevere: illuc de studiis vulgi et minis Germanicarum[x] cohortium affertur. Longius jam progressus[y] erat, quam ut regredi posset: et suo quisque metu, ne disjectos,[z]

patrum, et plerique equestris fastigii, et omnes cohortes urbanæ et vigiles in ædes Flavii Sabini concurrere: illic nuntiatur de favore plebis, et minis cohortium Germanicarum. At *jam longius processerat* Sabinus, *quam ut posset recedere; et suo*

NOTÆ

pleri, congesto per milites in prætextæ sinum, non defuerunt, qui interpretarentur, Quandoque proculcatam desertamque Rempub. civili aliqua perturbatione, in tutelam ejus, ac velut in gremium, deventuram.'

In Vespasiani sinum] *Fessis rebus* succurrit ille, ut inquit Tacitus, quod forte ostentum hoc voluit apud Suet. 5. 'Bos arator, decusso jugo, triclinium irrupit: ac fugatis ministris, quasi repente defessus, procidit ad ipsos accumbentis pedes, cervicemque submisit.'

[v] *Miles urbanus*] Cohortes urbanæ et cohortes vigilum sectabantur Sabinum, qui præfectus urbis.

Miles urbanus] Nempe urbanæ cohortes, quæ præfecto urbis obediebant. Nihil quippe hic de prætoriano milite, qui immo infensus Flavianis, et quos statim lacesset obsidebitque in Capitolio.

Miles urbanus] Ex dispositione Augusti sex millia erant, in quatuor partes divisa, teste Dione. At Vitellius instituit quatuor urbanas cohortes, sed quæ non nisi singula millia haberent.

[w] *Et vigiles*] Septem cohortes vigilum ab Augusto institutæ ex libertinis, remedium incendiis urbis; et, ut regi possent, habuere suos centuriones et tribunos.

[x] *Germanicarum*] Quæ et prætorianæ erant; dictæ *Germanicæ*, quia ex Germanicis legionibus delectæ erant: de cohorte Germanorum, quæ pro foribus palatii excubavit, altum silentium sub Vitellio: jam antea spreti a Galba, et remissi erant.

[y] *Longius jam progressus*] Paulo aliter Dio l. LXV. Quas ob res, inquit, præsertim cum jam Primus appropinquaret, C. Quintius Atticus, et Cn. Cæcilius Simplex consules, et Sabinus propinquus Vespasiani, aliique primarii viri simul conveniunt; dictisque sententiis, in palatium contendunt cum militibus suarum partium, ut aut persuaderent Vitellio, aut eum cogerent imperium deponere. Sed cum incidissent in Germanos Vitellii custodes, male accepti abeunt, et in Capitolium confugiunt.

Longius] Incedebat per urbem ut præfectus urbis; at circa lacum Fundani *occurrunt promtissimi Vitellianorum.*

Longius jam progressus] Hic reticet Tacitus, quod nobis explicare debuit; nempe, progressum esse domo Sabinum, et cum suis cohortibus, ceterisque, qui se comitatui adjunxerant, jam lustrare urbem cœpisse ex officio, et ut præfectum urbis, ut quicquid turbidum esset, cohiberet. Igitur cum per vicos urbis jam incederet, nec *regredi posset*, suo quisque metu, primores nempe, ne disjunctos et inordinatos ipsos Germanici *consectarentur, cunctantem* Sabinum et mitem, sanguinique civium parcentem, invitum *in arma impellebant.*

[z] *Disjectos*] Inconditos, incompositos, ut in militia urbana præliorum

eoque minus validos, Vitelliani consectarentur, cunctantem in arma impellebant. Sed, quod in ejusmodi rebus accidit, consilium ab omnibus datum est, periculum pauci sumsere. Circa lacum Fundani,[a] descendentibus,[b] qui Sabinum comitabantur, armatis, occurrunt promtissimi[c] Vitellianorum.[2] Modicum ibi[3] prælium, improviso tumultu, sed prosperum Vitellianis fuit. Sabinus, re trepida, quod tutissimum e præsentibus,[d] arcem capitolii insedit milite[4] et[5] quibusdam

quisque pavore, ne incompositos, ideoque minus fortes, Vitelliani persequerentur, dubitantem ad arma incitabant. Sed, quod in ejusmodi casibus evenit, consilium universi dedere, discrimen pauci capessere. Circa lacum Fundani degredientes qui Sabino se adjunxerant armati, incidunt in ferocissimos Vitellianorum. Levis ibi pugna, ut *inopinato tumultu, sed secunda Vitellianis fuit. Sabinus, in ea consternatione, quod certissimum e præsentibus* erat, *propugnaculum Capitolii occupa-*

2 Sic Gronovius et Ryckius cum Bipont. Brotierus omisit *Vitellianorum.*—3 Ms. Corb. *modicumque prælium.*—4 Ita Mss. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf.

NOTÆ

insueta, bellique experte.

[a] *Circa lacum Fundani*] Lacus Fundani fit mentio in antiqua apud me inscriptione, in Quirinali reperta, eo loco, quo Dei Fidii, sive Sanci Sabinorum lingua, templum erat. Ejus exemplum subjeci: L. CORNELIO. SVLLÆ. FELICI. DICTATORI. VICVS. LACI. FVND. *Ursinus.*

Lacum Fundani] Vulgo *Lac de Fodi.*

[b] *Descendentibus*] Puto, voluit præfectus urbis, velut abdicato jam Vitellio, et absente principe, ordinare ac pacare, si quid turbidum in civitate esset; ideoque stipatus suis cohortibus, vigilibus, et aliis utriusque ordinis, qui se illi adjunxerant, gratiam novi principis occupaturi, urbem circumlustrabat; sed circa lacum Fundani occurrentibus Vitellianis prælioque lacessentibus, Sabinus re trepida arcem Capitolii insedit, *mixto milite* urbano.

Descendentibus] De qua re Dio: 'Cum Primus immineret, C. Quintius et Cn. Cæcilius Simplex consules, et Sabinus, Vespasiani frater, aliique viri primarii simul conveniunt, dictisque sententiis, in palatium contendunt, ut vel persuaderent Vitellio, aut cogerent deponere imperium; sed cum incidissent in Germanos Vitellii custodes, male accepti discedunt, atque in Capitolium perfugiunt.'

[c] *Occurrunt promtissimi*] Suet. Vit. 15. 'Cedebat imperio, sed rursus interpellante milite ac populo, et ne deficeret hortante, omnemque operam suam certatim pollicente, animum resumsit. Sabinumque et reliquos Flavianos nihil jam metuens, vi subita in Capitolium compulit; succensoque templo Jovis Optim. Max. oppressit. Cum et prælium et incendium e Tiberiana prospiceret domo inter epulas,' &c.

[d] *Quod tutissimum e præsentibus*] Sic Ann. lib. II. 'Omisit tutissima e præsentibus.' Hist. IV. 'Optimum e præsentibus ratus.' Livius lib. XXIV. 'Deserti a militibus, quia id tutissi-

Senatorum[e] Equitumque: quorum nomina tradere haud promtum est, quoniam, victore Vespasiano,[f] multi id meritum erga partes simulavere. Subierunt obsidium etiam fœminæ; inter quas maxime insignis Verulana[6] [g] Gratilla, neque liberos, neque propinquos,[h] sed bellum secuta.[i] Vi-

vit, promiscuo milite, et nonnullis patrum et equitum comitantibus: *quorum vocabula memorare haud facile est, quia, victoriam adepto Vespasiano, plurimi navatam eam partibus operam ementiti sunt. Sustinuere obsidionem etiam matronæ; inter quas præcipue illustris Verulana Gracilia, neque filiorum, neque proximorum*

Puteolanus, Ernestus et recentiores. In Mss. Flor. Reg. et editione principe, ac Beroaldus cum Gronov. et Ryckio, *insedit mixto milite.* Sic quoque habet Ms. Guelf. altera manu. *Mixto* a librariis additum videtur, quod mox sequatur, *et quibusdam senatorum equitumque.*—5 In Ms. Bud. *ex quibusdam.*—6 [Brotierus cum Ryckio et Gronov. legit *Verulana Gracilia.*] Male Mss. Harl. Jes. Guelf. *vernula.* Mss. Reg. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores, *Gracilia.* Mss. Flor. Agr. Guelf. Corb. et editio princeps, *Gratilia.* Inde tentat Cl. Ernestus, *Gratilla;* et ita edidit Cl. Lallemand. At Pomponia Gratilla, de qua Plinius, III. Ep. II. et V. Ep. I. est omnino diversa.

NOTÆ

mum ex præsentibus videbatur.' *Pichena.*

Quod tutissimum] Sic Sallustius Jugurtha: 'Ex inopia quod optimum videbatur consilium capit.'

[e] *Mixto milite et quibusdam Senatorum*] Appellat Tacitus militem mixtum, id est, confusum urbana plebe Sabinum sequente, servitiisque ipsius et ceterorum, qui cum eo erant. Cave intelligas militem mixtum senatoribus equitibusque. *Pichena.*

Certe non *mixtus* ille *miles* præcise *primoribus senatus* et equitibus Rom. sed certe *mixtus* turbæ, quæ tum secuta est Sabinum, in qua et mulieres quædam, et quidam *senatorum equitumque.* Et quidni eo tumultu mixtus miles et senatoribus et equitibus, servis libertisque et fœminis, et ceteris e vulgo, qui tum Sabinum comitati sunt, et qui præfecto urbis et fratri principis individui adhæsere. Mox certe statim separatus miles suam stationem tenuit; sed in ea consternatione et primo impetu haud dubie promiscue Capitolium intravit miles ille.

Mixto milite] Urbanis scil. et vigilum cohortibus.

[f] *Victore Vespasiano*] Et mortuo Flavio Sabino, jam nemo erat qui satis adverteret. Et licet meminisset Domitianus; tamen post victoriam, post fortunam, jactationem ac vaniloquentiam plerorumque impedire non potuit Cæsar ipse: quæ vanitas gliscit commentariis, dein et in posteros, quos simul et fallit. Et omnes ut in tali tumultu noscere vix potuit puer Domitianus.

[g] *Verulana*] Splendida, senatorii fastigii, aut etiam consulari matrimonio fulgens.

[h] *Neque propinquos*] Addit Interpres Hisp. *neque maritum.* Sed nullum forte habuit, et forsan potius quærebat ipsa virum inter bellatores.

Neque liberos] Mirum et insolens, quod insignis ac splendida fœmina, in ipsius urbis et Deorum conspectu

tellianus miles custodia socordi clausos circumdedit; eoque, concubia nocte, suos liberos[j] Sabinus et Domitianum, fratris filium, in capitolium[7] accivit:[k] misso[8] per neglecta ad Flavianos Duces nuntio, qui, 'circumsideri ipsos, et, ni[9] sub-

gratia, sed belli cupidine. Vitellianus miles statione segni et incuriosa septos circumsedit; ideoque, intempesta nocte, Sabinus accersivit in Capitolium suos filios, et Domitianum filium fratris. Et Sabinus, misso per incustodita loca *nuntio ad duces*

Brotier. Omnino legendum *Gratilla;* quod recepere Bipont. *Oberl.*—7 Ita libri omnes scripti et editi. Redundare tamen *in Capitolium* existimat Lipsius. Intelligi quidem hæc poterant: non ideo tamen insititia, ut recte observat Ernestus. *Brotier.*—8 Sic bene Mss. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *at Sabinus misso, &c.* et sic Gronovius et Ryckius. Hæc addita a librariis, qui partem hanc historiarum Taciti susdeque versam misere deturpaverant. *Idem.*—9 Sic bene Pichena et recentiores e Ms. Flor. in quo tamen corrupte, *ipso sel ni subveniretur.* Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *ipsos, ni subveniretur.*

NOTÆ

secuta sit, non propinquos, non gratiam dominationis imminentis, sed bellum. Forte stipata aliis fœminis id ausa est. Cum dicit, *bellum,* sic omne genus libidinum explicuit Tacitus.

[i] *Sed bellum secuta*] Quod insolens in sexu, nec sine flagitiosa cupidine, quod non sine lascivia ac protervia impudentissima. Sic sæpe amavere gladiatores. Juven. 'est ferrum quod amant.'

Nec arguerim sævitiam in Gracilia hac, quam criminatur Tacitus infra in Triaria: 'Tanquam gladio militari cincta, inter luctum cladesque expugnatæ Tarracinæ superbe sæveque egisset.'

Potius arguam quod supra traditur Hist. lib. I. 48. de conjuge Calvisii Sabini: 'Cujus uxor, mala cupidine visendi situm castrorum, per noctem militari habitu ingressa, cum vigilias et cetera militiæ munia eadem lascivia tentasset, in ipsis principiis stuprum ausa,' &c.

Sed bellum] Vertit Interpres Gall. 'Occasionem pugnandi et periculum.' Debuit potius, ut puto, interpretari de procacitate, de lascivia ac licentia armorum. Hoc præcipue sectabatur fœmina, non pugnam, non periculum, non *studium partium:* in hac licentia tamen et pugnandi inter viros ardor fuit.

[j] *Suos liberos*] Inter quos *Flavius Sabinus,* et Flavius Clemens, quos mox occidit Domitianus Sueton. 10. 'Flavium Sabinum alterum e patruelibus, quod eum comitiorum consularium die destinatum [consulem] perperam præco, non consulem ad populum, sed imperatorem pronuntiasset,' interfecit. Et cap. 15. 'Denique Flavium Clementem patruelem suum .... repente ex tenuissima suspicione, tantum non ipso ejus consulatu interemit.'

[k] *Accivit*] Forte custodes ipsi appositi eum jam suo arbitrio reliquerant, aut negligenter custodiebant: aut quidam ipsorum fugæ ejus et receptui faverunt.

veniretur, arctas res' nuntiaret. Noctem adeo quietam egit, ut degredi[10] sine noxa potuerit: quippe miles Vitellii, adversus pericula ferox, laboribus et vigiliis parum intentus erat: et hybernus imber,[l] repente fusus, oculos auresque impediebat.

70. Luce prima Sabinus, antequam invicem hostilia cœptarent,[1] Cornelium Martialem, e primipilaribus,[m] ad Vitellium misit, cum ' mandatis et questu, quod pacta turbarentur. Simulationem prorsus et imaginem deponendi Imperii fuisse, ad decipiendos tot illustres viros. Cur enim[n] e rostris fratris domum,[o] imminentem foro, et irritandis[p] hominum oculis, quam Aventinum[q] et Penates uxoris[r] petisset? Ita privato,

Flavianos, qui moneret, obsideri ipsos, et nisi succurreretur, res angustas *esse, noctem adeo tranquillam habuit, ut exire sine periculo potuerit: namque miles Vitellii, promtus ad discrimina, operibus et excubiis parum attendebat; et hyberna pluvia, repente* cœlo *effusa, prospectum auditumque prohibebat.*

Luce orta, Sabinus, priusquam se mutuo armis lacesserent, misit Cornelium Martialem, e primipili centurionibus, ad Vitellium, cum mandatis, quibus querebatur, quod conditiones *pacis* infringerentur. Fraudem omnino, et vanam speciem exuendi principatus fuisse, ad fallendos tot nobiles viros. Cur enim ivisset e rostris in ædes fratris, proximas foro, et turbandis instigandisque populorum oculis *animisque, potius* quam in Aventinum, et domum conjugis? Ita con-

Pessime Mss. Reg. Corb. et editio princeps, *ipsi seni.* Brotier.—10 *Digredi* Gronov. et Ryckius; hic tamen mallet *degredi.*

1 Ms. Jes. *cœptaret.*

NOTÆ

[l] *Hybernus imber*] Quippe mense Decembri.

[m] *E primipilaribus*] Non ex prætorianis, sed ex evocatis, ut puto. Hi velut equestris jam fastigii: et iste ad Sabinum se receperat, ejurante principatum Vitellio.

E primipilaribus] Forte alicujus legionum Germanicarum.

[n] *Cur enim*] *Cur enim e rostris* potius *fratris domum . . . quam Aventinum petisset?*

[o] *Fratris domum*] Certe petebat domum fratris, sed a populo prohibitus est, qui viam interclusit: et in palatio dein habitabat, ubi eum convenit Martialis; et eo ducti ad Vitellium captivi Sabinus et Atticus. Infra 74. ' stantem pro gradibus palatii Vitellium, &c. pervicere, ut absisteret.'

[p] *Irritandis*] Ira fuit ex eo, quod deponeret imperium, et ejus loco eveheretur novus, ignotus, aut etiam severior princeps, forte et illis infensus, ut qui Vitellium obstinate fovissent.

[q] *Aventinum*] Aventinus mons antiquæ urbis Romæ in regione decima tertia, ab ipso dicta *Aventina*, et in parte meridionali urbis, prope Tiberim fluvium: hodie *Aventino*, vel mons *Sanctæ Sabinæ*, regionis Ripæ, in latere meridionali Romæ modernæ, et

et omnem Principatus speciem vitanti, convenisse. Contra Vitellium in palatium, in ipsam Imperii arcem regressum; inde armatum agmen emissum:[s] stratam innocentium cædibus celeberrimam[t] urbis partem: ne capitolio quidem abstineri. Togatum[u] nempe se, et unum e Senatoribus,[v] dum inter Vespasianum ac Vitellium præliis legionum, captivi-

gruisse privato, et omnem imperii prætextum declinanti. Contra Vitellium reversum *esse* in regiam, in ipsam principatus sedem: inde militares copias immissas; pollutam innoxiorum *civium* cruore frequentissimam regionem civitatis; *et* ne Capitolio quidem parci. Se vero inermem, et unum e Patribus, dum transigitur inter Vespasianum ac Vitellium certaminibus legionum,

NOTÆ

prope orientale littus fluvii *Tevere.* Tillemon.

[r] *Penates uxoris*] An Penates uxor habuit alios a Vitellio? num habitavit ipsa cum viro principe in Palatio? De eo jam in Germaniam profecturo sic Sueton. 7. 'Satis constat exituro viaticum defuisse, tanta egestate rei familiaris, ut uxore et liberis, quos Romæ relinquebat, meritorio cœnaculo abditis, domum in reliquam partem anni ablocaret.' Exiit autem Vitellius circa Julium mensem, quo tempore locabant domos, et electus est mense Januario. Sicque cum ditior factus esset, et elapsis sex reliquis anni mensibus, ad quos ablocaverat domum, rediit uxor Vitellii in suas ædes sitas apud Aventinum collem, ubi habitabat ipsa, cum post sex menses ab electione adventasset in urbem Vitellius. Itaque, si privatum ageret serio, debuit se recipere in illam domum privatam uxoris. Vocat forte *Penates uxoris*, quia ipse habitabat in palatio, et quod rebus motis modesta uxor, cum liberis, privatos Penates, nondum fortunæ satis secura, reliquisset.

[s] *Armatum agmen emissum*] Cepit Interpres Gall. quasi eo agmine obsessum se in Capitolio queratur Sabinus. Capiebam potius de his qui promtissimi occurrunt 'circa lacum Fundani:' nam 'modicum ibi prælium, et prosperum Vitellianis.'

Et id innuit clare Tac. seu Sabinus, cum dicit: 'stratam innocentium cædibus celeberrimam urbis partem,' nempe circa *lacum* dictum: et addit, 'ne Capitolio quidem abstineri.' Ergo intelligit primum *agmen* primumque prælium, aut certe utrumque, sed seorsim, suoque ordine.

[t] *Celeberrimam*] Scil. circa lacum Fundanum.

[u] *Togatum*] Nempe se pacem agitare, licet Vespasiani fratrem. *Toga* armis opponitur. Cic. 'Cedant arma togæ:' infra: 'fratrem Vespasiani mansisse in fide.'

[v] *Unum e senatoribus*] Hoc dicit, quia senatus seu senatores, quotquot erant in urbe, fovebant partes Vitellii, saltem in speciem, et in obsequio, fide, ac pace perstabant; in quibus ipse Sabinus et quidem unus e primoribus, nempe ex consulari dignitate, ob proconsulatus et extraordinaria imperia, et præcipue ob præfecturam urbis per duodecim annos gestam, non sine maximo decore. Itaque dicit, se ut alios *e Senatu*, nil turbasse, seque *fratrem Vespasiani mansisse in fide.*

tatibus urbium, deditionibus cohortium judicatur,[2] [w] jam,[3] Hispaniis Germaniisque et Britannia desciscentibus, fratrem Vespasiani mansisse in fide, donec ultro ad conditiones[x] vocaretur. Pacem et concordiam victis utilia; victoribus tantum pulchra[y] esse. Si conventionis pœniteat, non se, quem perfidia deceperit, ferro peteret, non filium Vespasiani, vix puberem. Quantum, occisis uno sene et uno juvene, profici? iret obviam legionibus; et[4] de summa rerum illic certaret: cetera secundum eventum prælii cessura.' Trepidus ad hæc Vitellius pauca purgandi sui causa respondit, culpam[5] 'in militem' conferens, 'cujus nimio ardori imparem esse modestiam suam.'[z] Et monuit Martialem, 'ut per secretam ædium[a] partem occulte abiret, ne a[6] militibus internuntius invisæ pacis interficeretur:' ipse

expugnationibus oppidorum, ac transitionibus cohortium. Jam deficientibus Hispaniis, Germaniisque, et Britannia, fratrem se Vespasiani in obsequio perstitisse, donec ad fœdus ultro acciretur. Quietem et pacem victis salutaria; victoribus solummodo decora esse. Si pacti et conditionum pigeat, non se lacesseret armis, quem fraude deluserit; non filium Vespasiani vix ex ephebis egressum. Quid *ipsi* profuturum *ad victoriam*, si interimeret unum senem et unum puerum? occurreret legionibus, et de summa fortuna illic dimicaret: cetera, prout *esset* exitus pugnæ, cessura. *Pavidus ad hæc Vitellius, pauca excusandi sui gratia respondit, causam* in militem *refundens*, cujus nimiæ violentiæ *cohibendæ* impar esset lenitas sua. *Et suasit Martiali*, ut per aversam domus partem clam discederet, ne a militibus conciliator odiosi

2 Male Ms. Corb. *vindicatur*. Brotier.—3 Cum Bipont. sublato puncto ante *jam* posito, verum loci nexum restituo. *Oberl.*—4 Copulam e Flor. Pichena dedit. Sic et Budens. Omisit Brotierus.—5 Ita libri omnes scripti et editi, præter Cl. Lallemand, qui omisit *culpam*, sane operarum errore. *Brotier.*—6 In Ms. Reg. et editione principe perperam omissa præpositio, *a*, quam habent ceteri omnes libri. *Idem.*

NOTÆ

[w] *Judicatur*] Dum decernitur, deciditur, transigitur.

[x] *Ad conditiones*] Pacis: ad *pacta* scil. *quæ* tum *turbabantur*.

[y] *Victoribus...pulchra*] Inverte sententiam, facundissime Corneli, hoc loco: dic *pacem et concordiam victoribus utilia; victis tantum pulchra esse*, et in speciem tantum ostentari.

Et certe quid pax, quid concordia victis, nisi ut majore flagitio ac ludibrio pereant? in clypeo mori, in armis, in virtute ac decore belli sepeliri debuit Cæsar, si vere Cæsar esset.

[z] *Imparem esse modestiam suam*] In quo tamen forte dissimulabat, ut interim videret quorsum res exirent; an vinceret, aut saltem ne haberet hostes in sinu urbis. Nam mox infra cap. 75. 'Vitellius consulis [Attici] supplicium poscenti populo restitit.'

[a] *Ædium*] Palatii; quia, scil. nulli hac parte custodes, non prætoriani excubabant.

neque jubendi neque vetandi potens, non jam Imperator,[b] sed tantum belli causa, erat.

71. Vix dum regresso in capitolium Martiale, furens miles aderat, nullo Duce: sibi quisque auctor: cito agmine forum et imminentia foro templa prætervecti erigunt aciem per adversum collem, usque ad primas capitolinæ arcis fores. Erant antiquitus[c] porticus in latere[d] clivi, dextræ[1] subeuntibus:[e] in quarum tectum egressi saxis tegulisque Vitellianos obruebant.[2] Neque illis manus, nisi gladiis, armatæ: et arcessere[3] tormenta, aut missilia tela, longum videbatur. Faces in prominentem porticum[f] jecere; et

fœderis occideretur. *Ipse, neque imperare neque prohibere valebat, nec jam princeps, sed tantum belli prætextus erat.*

Vix dum Martiale reverso in Capitolium, lymphatus miles ingruebat, nullo duce; sibi quisque hortator: propero incessu prætergressi forum et proxima foro delubra, instruunt aciem per oppositum jugum, usque ad prima limina Capitolinæ arcis. Erant olim porticus in latere clivi, dextræ ascendentibus: in quarum fastigium subeuntes Flaviani, *lapidibus et lateribus Vitellianos afflictabant. Neque Vitellianis dextræ armatæ, nisi ensibus: et accire machinas, aut tela missilia, longius putabant. Tædas immisere in prominentem porticum; et simul sectabantur flammas;*

1 Sic bene Mss. et editiones veteres ac recentiores. Gryphius, aliæque intermediæ editiones, *dextra.* Brotier.—2 Ita Mss. Flor. Reg. Corb. editio princeps, Pichena et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *Vitellianos deturbabant.*—3 Sic bene libri omnes editi. In Ms. Corb. *accersere.*—

NOTÆ

[b] *Non jam Imperator*] Ut qui jam exisset imperio, cessisset, atque ejurasset; et qui jam neque imperare, neque vetare scelus posset. Attamen ex more militiæ excubabat adhuc miles, ut principi, magisque sedi forte principali, et arci imperii, quam imperatori invigilare videbantur. Jam δορυφόρημα fuit Vitellius.

[c] *Antiquitus*] Quia sic describit vetus Capitolium olim a consulibus structum, a Sylla instauratum, et a Catulo dicatum: pauloque diversum fuit a Capitolio, quod aut structum a Vespasiano, vel mox a Domitiano restitutum est: nam rursus arserat Capitolium sub finem Vespasiani.

[d] *Porticus in latere*] Dionysius lib. IV. 'Frons ejus meridiem spectans, porticum habet, cum triplici columnarum ordine: in lateribus ordo duplex est.' *Lipsius.*

[e] *Dextræ subeuntibus*] Sic Cod. Flor. non *dextra subeuntibus.*

[f] *Faces in prominentem porticum*] Quæ porticus eadem, aut certe pars fuit porticuum quæ erant olim in latere clivi Capitolini, dextra manu ascendentibus; et hæc porticus attingebat primas Capitolii fores. Quare primo erigunt aciem usque ad illas valvas arcis Capitolinæ; dein, immissis tædis in illam porticum, sequuntur ignem, et statim 'ambustas Capitolii fores penetrassent,' nisi statuæ ex basibus revulsæ, et oppositæ

sequebantur ignem; ambustasque capitolii fores penetrassent, ni Sabinus revulsas undique statuas,[g] decora majorum,[h] in ipso aditu, vice muri, objecisset. Tum diversos[i] capitolii aditus invadunt, juxta lucum asyli, et qua Tarpeia[4]

atque semiustas Capitolii valvas perrupissent, nisi Sabinus dereptas passim imagines, quæ monumenta majorum, in ipso limine, ad instar munimenti, opposuisset. Tum varios Capitolii aditus occupant, prope nemus Asyli, et qua Tarpeium saxum centum

4 Ms. Harl. *Tarpeii.* Mss. Bodl. Jes. Guelf. et editiones veteres ante Bero-

NOTÆ

essent a Flavio Sabino.

In prominentem porticum] Sumunt de priore porticu, quæ extra arcem et foras promineret.

[g] *Revulsas undique statuas*] Romani multas Deorum statuas marmoreas, argenteas, aureas in Capitolio ponebant. Florus scribit Jovis statuam in Capitolio fulmine dejectam. Plinius vero, victis Samnitibus, ejusdem Dei statuam a Spurio Carvilio factam, ibique erectam dicit.

Cicero actione 7. in Verrem: 'Jovem Imperatorem quanto honori in suo templo fuisse arbitramini? hinc colligere potestis, si recordari volueritis, quanta religione fuerit eadem specie atque forma signum illud, quod ex Macedonia captum, in Capitolio posuerat Flaminius.'

Ad hæc clarorum Imperatorum imaginibus Capitolium exornabant. Plutarchus meminit Fabium Maximum suam statuam ex ære conflatam juxta Herculem collocasse; priscosque Romanos, ipsius Bruti, qui Tarquinios expulit, statuam posuisse mediam inter regum statuas.

Cicero pro Rabirio refert, Scipioni, qui Antiochum devicit, statuam erectam, non solum cum chlamyde, sed etiam cum crepidis. *Lupanus.*

Statuas] Non Deorum: nam in templo Jovis Capitolini fuere tantum simulacra *Juventutis* et *Termini:* qui Dii cedere noluerunt exaugurantibus. Teste Dionysio, alterum fuit in vestibulo cellæ Minervæ, alterum in ipsa cella, juxta pulvinar.

Itaque cum leges in P. victore: 'Capitolium, ubi omnium Deorum simulacra celebrantur;' ea et similia de ipso monte capienda sunt, qui pæne totus Deorum aris, statuis, ac templis insessus erat: puto, tum tantum revulsere imagines virorum illustrium, quæ vocantur hic *decora majorum*, nec abs re.

Statuas] Quæ non in templo, sed in area Capitolinæ arcis sitæ erant.

Statuas] Quæ statuæ, licet marmoreæ aut æneæ, parum resistere potuissent, si affuissent tormenta et tela missilia, sed solis gladiis strues illa simulacrorum convelli facile non potuit.

Statuas] Æneas scil. ideoque igni resistebant, post fores ambustas.

[h] *Decora majorum*] Hoc cepit Interpres Gall. quasi et alia ornamenta templi foribus admovissent. Per *decora majorum*, hic nihil aliud intelligendum præter ipsas *statuas*, quæ certe *decora* avorum. Etiam et ipsorum regum inerant statuæ. In eundem errorem lapsus est Interpres Hispanus.

[i] *Diversos*] Duabus scil. partibus invadunt; nempe per *lucum asyli*, et *qua centum gradibus aditur.*

rupes centum gradibus[j] aditur. Improvisa utraque vis; propior atque acrior per asylum ingruebat: nec sisti poterant[5] scandentes per conjuncta ædificia: quæ, ut in multa pace, in altum edita, solum capitolii æquabant. Hic[k] ambigitur, ignem tectis[l] oppugnatores injecerint, an obsessi,[m] quæ crebrior fama est, quo nitentes ac progressos depellerent.[6] Inde lapsus ignis in porticus[n] appositas ædibus:[o]

gradibus ascenditur. Ex utraque parte vis haud prævisa; propinquior ac vehementior per Asylum instabat; nec cohiberi poterant, subeuntes per contiguas domos: quæ, ut longa pace, in sublime erectæ, plana Capitolii adæquabant. Hic dubitatur, an *obsessores ignem admoverint ædificiis, an obsessi, quæ celebrior fama est, quo* scil. *subeuntes, et propius invadentes deturbarent. Inde cecidere flammæ in porti-*

aldum, *Tarpei.*—5 Male Ms. Guelf. *poterat.* Ni forte emendandum, ut habet Ms. Corb. *nec sisti poterat, scandentibus per conjuncta ædificia.* Quod elegantius foret. *Brotier.*—6 Sic bene Ms. Bodl. Puteolanus et recentiores. A Ms. Reg. et editione principe absunt hæc omnia, *an obsessi, quæ crebrior fama est, quo nitentes ac progressos depellerent.* A Ms. Corb. abest tantum, *est, quo.* In Mss. Harl. Jes. Bud. Guelf. *depulerint.* Additum in margine Ms. Harl. *de-*

NOTÆ

j *Centum gradibus*] Erat ea parte frons templi, et ea ad meridiem spectabat. *Centum gradibus:* sic non sine fastu aut magnificentia adibatur templum Jovis: qui *gradus* non forte continui, sed *retractiones* suas habuere.

Sic Vitruvius appellat *areolas*, ubi fessi pedem figerent, ac quiescerent; quas areolas, post singulos septem, aut novem gradus, interponi solere, notant architecti.

Attamen forte magnificentius fuit adiri templum Jovis magnis atque immensis gradibus, qui uno intuitu se conspiciendos adeuntibus et ascendendos exhiberent. Et qui ita dispositi essent, ut leni clivo escenderentur, et quasi sine labore. Hæc digna Jove templi facies.

Ea parte seu fronte templi exstructus *triplex ordo columnarum*, ut tradit Dionysius, quas Sylla Athenis advexerat, ex templo Jovis Olympii, teste Plinio.

k *Hic*] Nempe ex parte *asyli.*

l *Ignem tectis*] Nempe illis ædificiis, quæ *conjuncta* arci seu templo, et *in altum edita, solum* (seu aream) *Capitolii æquabant.* Hinc *lapsus ignis in porticus*, et ex porticibus sublatus exarsit usque ad aquilas ligneas ac veteres, quæ sustinebant fastigium Capitolii.

Sic forte vocata tigna, seu trabes, quæ in culmine ædificii, præcipue templorum, disponebantur; sicque ob sublimitatem fastigii forte potius quam ob similitudinem aquilarum; aut forte, quia sustinebant, velut alis, eas ædificii partes, quæ instar habent alarum in ædibus.

Tectis] Sunt hæc ipsa ædificia, aut tecta ædificiorum, quæ *solum Capitolii æquabant.*

m *An obsessi*] *Crebrior fama est*, et forte certior, obsessos ignem injecisse tectis, quo obsessores hac parte nitentes *depellerent.*

n *In porticus*] An Capitolii, an ædi-

mox sustinentes fastigium Aquilæ[p] vetere ligno traxerunt[7] flammam alueruntque.[8] Sic capitolium, clausis foribus, indefensum[q] et indireptum,[r] conflagravit.

cus adjunctas ædificiis: dein aquilæ sustentantes culmen, vetusta materia, susceperunt ignem et nutrierunt. Ita Capitolium, obstructis januis, incensum est, neque defensum, neque spoliatum.

pellerent. Ms. Jes. *depelleret.* Idem.—7 Ita Mss. Flor. Corb. Pichena et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et veteribus editionibus, *traxere.*—8 Ms. Agr. *aluereque.*

NOTÆ

ficiorum? nam cur dicit, *appositas ædibus*, nisi ædium pars essent? An *porticus* istæ sunt, de quibus supra: 'Erant antiquitus porticus in latere clivi, dextræ subeuntibus,' aut similes, et pars Capitolii? an voce *ædibus* Capitolinum templum intelligit? Hoc videtur, et fuisse appositas et continuas illas porticus templo. Nam statim addit: 'mox sustinentes fastigium aquilæ, vetere ligno traxerunt flammam.' Non potuerunt autem aquilæ templi trahere flammam e porticibus, nisi contiguæ forent templo Jovis Capitolini: et dicit forte porticus templi *appositas ædibus*, non quia essent pars ædium, sed quia ex ipsis *ædibus*, quæ jam flagrabant, evolavit flamma ad eas *porticus*, et ex porticibus ad aquilas, quæ fastigium templi sustinebant. Hispana et Italica versio capiunt τὸ *ædibus* de templo ipso Capitolino; quod falsum puto. Ideo arsere porticus templi, quia erant appositæ ædibus seu ædificiis, quæ jam ignem susceperant: porticus illæ mediæ, et ex una parte adhærebant templo, et ex altera, ædificiis illis, quæ, *ut in multa pace*, in altum *edita* erant, et æquabant fere altitudinem porticuum.

[o] *Appositas ædibus*] Potius appositæ videantur ædes porticibus: olim quippe et antiquius exstructæ porticus templi, quam astruerentur ædes illæ, quæ solum Capitolii æquabant.

[p] *Sustinentes fastigium Aquilæ*] Græci etiam ea mente ἀετὸν dicunt. Hesychius: Ἀετός .... κυμάτιον τὸ ἐν τοῖς γείσοις. Pausanias aliquoties usurpat, ut l. x. 'In aquilis vero est Diana, et Latona, et Apollo.' Et l. v. 'Altitudo vero ipsa, quæ ad aquilam pertingit, est pedum octo et sexaginta.' Nisi fallor, istæ ipsæ aquilæ γεισίποδες Polluci dicuntur. *Lipsius.*

Sustinentes fastigium aquilæ] Fortasse sic vocatæ, quod in aquilæ similitudinem effigiarentur. *Savilius.*

Pausanias Corinthiacis: Καὶ ἐπ' αὐτοῖς ἐπίθημα ποιοῦσι κατὰ τοὺς ἀετοὺς, μάλιστα τοὺς ἐν τοῖς ναοῖς.

Aquilæ] Quæ non in fastigio porticuum, sed in culmine templi positæ: ad has aquilas, quæ *e vetere ligno*, statim ex porticibus pervolavit ignis, et has facile incendit; nam quasi fomites ultro *traxerunt* illæ *flammam, alueruntque.*

[q] *Indefensum*] Intellige, non esse defensum adversus ignem.

[r] *Indireptum*] Neque potuit defendi præ metu, aut violentia belli et incendii, neque potuit diripi; forte, quia omnia templi decora, et pretiosa quæque donaria flammis hausta statim et absumta sunt.

Indireptum] Aliter scribit Dio; qui forte intelligendus de flammis, quæ

72. Id facinus post conditam urbem luctuosissimum fœdissimumque[s] Reipublicæ Populi Rom.[1] accidit: nullo externo hoste,[t] propitiis,[u] si per mores nostros[v] liceret, Deis,

Hoc scelus post fundatam civitatem mœstissimum turpissimumque populo Rom. contigit: nullo extraneo ingruente *hoste,* immo *faventibus Diis, nisi obstarent*

1 Hæc est vera lectio, quam firmant Mss. Flor. Agr. Guelf. edd. pr. Puteol. ceteræque omnes, quas vidi ante Lipsium: nisi quod habent *populo*, vel *populoque*, præter Flor. et ed. pr. Sed genitivum esse meliorem consuetudo loquendi veterum indicat, apud Livium in primis obvia, velut XXII. 10. ubi *Resp. Populi Romani Quiritium;* quam idoneis exemplis declaravit Gronov. Obs. IV. 14. Adde Drakenb. ad Liv. l. c. et ad VIII. 9. &c. *Ernest.*

NOTÆ

decora templi absumsere, et de arce; non de templo Jovis, cui pietas obsidentium pepercit.

Indireptum] Aliter Dio l. LXV. Vitelliani ascendunt in Capitolium, magnumque numerum obsessorum concidunt, direptisque omnibus, quæ in Capitolio reposita erant, et præter alia, magno templo Jovis Opt. Max. incenso, Sabinum et Atticum captos ad Vitellium mittunt.

Indireptum] Non obsessum ab hostibus, aut externis, sed a civibus; ideoque mansit *indireptum.* Jam satis invidiæ bello civili, etiam amoto sacrilegio. Obsessum erat Capitolium, ut expugnaretur, non ut diriperetur: multa nimis diripuere flammæ, etiam si abstineant manus.

Jure belli, omnia victoris erant tam sacra quam profana. Jure belli, sed externi, diripiebantur incendebanturque templa hostium, et omnia ornamenta donariaque abripiebantur a Romanis.

Sed nunc facinore inaudito diripientne sua templa cives? An templum Jovis Opt. Max. sacrilega manu polluent? Sunt qui et jus gentium esse putent, parcere templis, hostium etiam, et externorum: et maxime incusati olim Persæ, quod templa Atheniensium subvertissent. Quod tamen contraria religione seu superstitione faciebant; nempe, quia Deum muris includi nefas putabant. Solem illi, seu Mitram adorabant, et in montibus sub dio sacris operabantur. Germanicus bonus, et tamen Tanphanæ templo non pepercit in Germania. Tac. Annal.

[s] *Fœdissimumque*] Plenum flagitii ac probri.

Fœdissimum] Sic arguit crimen et flagitium civium, seu armorum civilium.

[t] *Nullo externo hoste*] Si tamen excipias bellum motum a Civili in Germania, et in Belgica Galliaque: quod tamen bellum non plane *externum* fuit, sed mixtum ex civili, sociali, et externo.

Quia nullus instabat hostis externus, hinc *propitios* fuisse *Deos* ipsis dicit Tacitus, *si per mores liceret*, si ambitio, cupiditas, avaritia, ac sævitia abessent.

[u] *Propitiis*] Scil. quia tum nullus externus hostis lacessebat imperium Rom.

[v] *Si per mores nostros*] Si avaritia, si luxus ac libidines, si dominandi cupido abesset. Nam hæc præcipua incitamenta belli civilis.

Hoc deterrimi mortales tum solum quærunt bello, ut spoliis civium sa-

sedem Jovis O. M.[w] auspicato a majoribus, pignus Imperii,[x] conditam, quam non Porsena dedita[2] urbe,[y] neque Galli

flagitia nostra, templum Jovis Optimi Max. felicibus auspiciis exstructum a patribus, velut *imperii arcem, quam non Porsena, permittente se urbe, neque Galli ex-*

Brotierus legit *populo Romano*, omisso *reipubl.*—2 Ms. Corb. *tradita.*—3 Male

NOTÆ

ginentur. Ut bacchari grassarique impune avaritia, sævitia, cædibus liceat, ut ex periculis et pernicie Reipub. increscant.

Quod facunde descripsit Tac. supra l. II. 37. et 38. ' Ita neque Paulinum, qua prudentia fuit, sperasse, corruptissimo sæculo, tantam vulgi moderationem, reor, ut qui pacem belli amore turbaverant, bellum pacis caritate deponerent: neque aut exercitus linguis moribusque dissonos, in hunc consensum potuisse coalescere, aut legatos ac duces, magna ex parte luxus, egestatis, scelerum sibi conscios, nisi pollutum obstrictumque moribus suis (sic legendum) principem passuros. Vetus ac jam pridem insita mortalibus potentiæ cupido, cum imperii magnitudine adolevit erupitque.'

His iisdem causis primo certavere plebes patresque, dein tribuni et *consules prævalidi.* Mox Marius et Sylla, dein Pompeius et Cæsar: ' Non discessere ab armis in Pharsalia ac Philippis civium legiones; nedum Othonis ac Vitellii exercitus,' aut aliorum, amore Reipub. bellum deponent. ' Eadem illos Deum ira, eadem hominum rabies, eædem scelerum causæ in discordiam egere.' En sæculum, en *mores nostri*, de quibus hic Tacitus.

[w] *Sedem Jovis O. M.*] Fundatio ejus, si audimus Dionysium l. III. et IV. erat ' et Jovis et Junonis et Minervæ templum.' *Savilius.*

[x] *Pignus imperii*] Livius l. I. de capite humano: ' quæ visa species haud per ambages arcem eam imperii caputque rerum fore portendebat.'

Dionysius responsi cujusdam verba refert, dati nuntiis, hoc nomine in Etruriam Roma missis: ' Viri Romani, dicite vestris civibus fata velle, ut hic locus, in quo tale caput repertum est, sit caput totius Italiæ.' Varro l. IV. de L. L.

Atque hoc caput sic inventum intelligo fuisse *imperii pignus* apud Tacitum hoc loco. *Savilius.*

Pignus imperii] Quasi templo combusto, Dii, seu fata, imperium Rom. desererent. Quare infra l. IV. 54. ubi de rebellione Gallorum: ' Sed nihil æque quam incendium Capitolii, ut finem imperii adesse crederent, impulerat. Captam olim a Gallis urbem, sed integra Jovis sede, mansisse imperium. Fatali nunc igne, signum cœlestis iræ datum .... superstitione vana Druidæ canebant.' Alia et erant pignora imperii, Palladium, Ancilia, &c. Forte et quia augurato conditum, dicatumque erat Capitolium Diis urbis imperiique præsidibus, hoc templum non una causa *pignus imperii* fuit.

[y] *Porsena dedita urbe*] Non abit longe ab hac indignitate, quod est apud Plinium XXXIV. 4. ' In fœdere, quod expulsis regibus, populo Rom. dedit Porsena, nominatim comprehensum invenimus, ne ferro, nisi in agri cultu, uterentur. Etiam stylo scribere vetitum, vetustissimi aucto-

capta, temerare[3] potuissent,[z] furore Principum exscindi![4 a] Arserat et[5] ante capitolium civili bello,[b] sed fraude privata;[c] nunc palam obsessum, palam incensum: quibus[d] armorum

pugnata ipsa, *violare potuissent, rabie imperitantium funditus everti! Etiam antea Capitolium conflagraverat armis civilibus, sed facinore privato: nunc publice*

Ms. Bud. et Rhenanus, *tenere*. Ceteri libri scripti et editi, *temerare*. Brotier. —4 Sic bene Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. Puteolanus et recentiores. Sic quoque Ms. Guelf. manu prima. In editione principe, *furore Principum exscindi potuit*. Secunda manu in Ms. Guelf. *furor .... potuit*. Idem.—5 *Et*

NOTÆ

res prodiderunt.' Sic enim eum locum e manuscripto restituimus. *Gronovius.*

Dedita certe, aut quasi dedita urbe Porsenæ: nam eo usque turpe fœdus erat, quod dissimulant auctores Romani. In re turpi honesta verba sæpe usurpantur. Sic quod *tributum* est, *stipendium* faventes vocant, &c.

Dedita] Non quasi se prorsus Romani Porsenæ regis potestati permiserint, sed quia fœderis et pacis conditiones parum honestas accipere tum coacti sunt; et in his obsides puellas nobiles regi dederint: pactumque ne ferro, nisi in ligonibus, uterentur, &c.

[z] *Temerare potuissent*] Ita dedita urbs, et certis conditionibus, Porsenæ regi Etruscorum, ut tamen arcem Capitolinam expugnare ac temerare ferro, aut flamma, non potuerit. Ita et Galli cepere urbem, sed Capitolini Jovis templum arcemque *temerare* non potuerunt.

Sicque sedes Jovis O. M. quæ hactenus intemerata externis bellis erat, nunc amentia civium ac *furore principum* exscinditur.

[a] *Exscindi*] Id quasi per admirationem: Itane *sedem Jovis, &c. quam non Porsena...neque Galli...temerare potuissent, furore principum exscindi!* vel supple, *luctuosissimum* fuit.

[b] *Civili bello*] Syllano, anno urbis conditæ 671. Scipione et Norbano consulibus. Appianus Civil. *Savilius.*

[c] *Fraude privata*] Tum privati hominis, seu paucorum fraude, arsisse templum Jovis; at nunc bello civili, nunc furore ipsorum principum, et publice, commissum esse facinus; quod eo atrocius, quia publicum id crimen, et publice patratum, et quasi publico auctoramento adversus Deos commissum est.

[d] *Quibus*] Sic capio: An tantis unquam belli causis? an unquam tantæ cladis pretio pro patria bellavimus? an tantæ unquam causæ fuerunt suscipiendi bellum pro salute Reipub. ut istud fuit incendium, ut nunc, scil. ad arcendum Capitolio ignem? an unquam tantæ cladis pretio, an nos tali tantaque pernicie unquam pro patria, ut nunc adversus patriam, certavimus?

Quibus armorum] Quasi diceret: nunquam tantis armorum causis, nunquam tanto tantæque *cladis pretio, pro patria*, pro templis, pro aris et focis *bellavimus*.

Quibus] Quæ tantæ unquam armorum causæ fuerunt populo Rom. ut, scil. bellum susciperet pro templis, pro aris, pro Diis patriis, pro Jove ipso? quæ tantæ belli causæ fuerunt, quibus scil. nos moti et inciti, arceremus hostes et incendia ab urbe Deorumque templis?

causis? quo tantæ cladis[e] pretio stetit?[6] pro patria bellavimus? Voverat Tarquinius Priscus[f] Rex, bello Sabino,[g] jeceratque fundamenta,[h] spe magis futuræ magnitudinis, quam quo[i]

oppugnatum, publice combustum: quibus belli causis? quo tantæ calamitatis pretio pro urbe, pro Repub. certavimus? Votum condendi templi *susceperat Tarquinius Priscus rex, bello Sabino, posueratque fundamenta, spe magis* ac desiderio *futuræ amplitudinis, quam quod exiguæ adhuc populi Rom. opes* huic magnificentiæ tum

abest a Mss. Harl. et Jes.—6 Ita Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. Agr. Guelf. editiones veteres, Ryckius et recentiores. A Rhenano tamen omissum, *stetit*; idque probabat Freinshemius. Certe abesset sine ullo sensus dispendio. Nonnihil tamen vis et eloquentiæ habet, *stetit*. Frustra emendabat J. F.

NOTÆ

[e] *Quo tantæ cladis*] Sententia: Ne pro patria quidem olim tanta clade pugnatum; nedum pro ambitione privata, aut contra patriam. *Lipsius*.

Quo tantæ] Vertit Alamus Hisp. Quibus belli causis, quo tantæ stragis pretio id facinus perpetratum est? an tum pro patria bellavimus?

Quo tantæ cladis] Nunquam tantæ cladis pretio pro patria defendenda bellavimus: quo tantæ cladis pretio pro patria, ut nunc adversus patriam, bellavimus?

[f] *Tarquinius Priscus*] Is complanato monte, struere Capitolium cœpit, ex voto quod voverat bello Sabino, nempe ex manubiis et præda. Sicque cum dicit Tacitus, *hostium spoliis exstruxere*, forte indistincte id intelligendum et de Tarquinio Prisco, et de Tarquinio Superbo.

Si tamen sequimur verba Taciti, Priscus tantum jecit fundamenta, aut aream solum complanavit, et solus Tarquinius Superbus ex hostium præda templum exstruxit.

[g] *Sabino*] Sabini, populi Samnii regionis Italiæ: hodie pars provinciarum *Sabinæ* et *Ombriæ*, vel ducatus *Spoleti* in ditione Ecclesiastica; et pars Aprutii Ulterioris *Abruzzo Ultra*, in regno Neapolitano. *Tillemon.*

[h] *Jeceratque fundamenta*] Dionysius Halicarnasseus l. III. solam Tarquinii Prisci operam commemorat in area excitanda. Tarquinius Superbus jecit fundamenta, maximamque partem superstruxit, sed ultimam fabricæ manum non imposuit. Adi Dionysium l. IV. et V.

Sed Tacitus videtur Livii verba secutus l. I. 'Tarquinius Priscus aream ad ædem in Capitolio Jovis occupat fundamentis.' Quæ tamen alium sensum non admittunt, quam de fundo complanato, et secuturæ substructioni præparato.

Superbus enim, ut ex Livio perspicere est, fundamenta jecit. Nusquam, quantum recordor, in hac fabrica occurrit historias pervolutanti Servius Tullius. *Savilius.*

Fundamenta] Intellige aream Capitolii excipiendis fundamentis dispositam, sed tanti spatii, ut *spe magis futuræ* sub sequentibus dominationibus magnitudinis conceptum consilium videretur, quam quia sufficerent opes populi Rom. quæ tum permodicæ erant.

Fundamenta] Priscus complanaverat aream, et substruxerat montem rudi lapide, qui mons post multos abhinc annos suffultus saxo quadrato.

[i] *Quam quo*] Quam quia *modicæ* tunc *opes* populi Rom. tantæ magni-

modicæ adhuc Populi Romani res sufficerent. Mox Servius Tullius, sociorum[j] studio; deinde[7] Tarquinius Superbus,[k] capta Suessa[l] Pometia, hostium spoliis exstruxere. Sed gloria operis libertati[m] reservata: pulsis Regibus,[n] Horatius Pulvillus, iterum[o] Consul, dedicavit, ea magnificentia, quam immensæ postea Populi Romani opes ornarent

pares essent. Dein Servius Tullius favore sociorum; postea Tarquinius Superbus, expugnata Suessa Pometia, ex hostium exuviis constituere. Sed decus ædificii Reip. reservatum: exactis regibus Horatius Pulvillus secundum consul illud *sacravit, eo splendore et ea amplitudine, quam ingentes postea populi Rom. facultates exornarent potius, quam adaugerent. Iisdem rursus fundamentis structum est,*

Gronovius, *quid tantæ cladis pretio stetit?* Pichena, *quo tanta clades pretio stetit?* Vertit Davanzati, 'qual guerra cagionò, qual pregio di tanto male? Salvar la patria forse!' Brotier.—7 Budens. *dein.*—8 Id. Ms. *isdem.*—

NOTÆ

tudinis templo exstruendo aut perficiendo *sufficerent*, sed spe in futurum.

[j] *Sociorum*] Qui stipes et opes conferebant. Solus Tarquinius Superbus hostium spoliis exstruxit. Judæi post Titi victoriam, conferre coacti sunt eam pecuniam templo Capitolino, quam ante cladem conferebant Hierosolymitano; idque tributum diversum a fisco Judaico, de quo Sueton. Domit.

Sociorum] Præcipue Latinorum, qui et consanguinei populi Rom.

[k] *Tarquinius Superbus*] Tarquinii Capitolium sic describit Dionysius: 'Situm est in alta crepidine, habetque in ambitu octo jugera: sic ut latera singula ducentorum fere pedum sint, exigua latitudinis et longitudinis differentia; nisi quod longitudo superat vix pedibus quindenis. Qua parte frons ejus meridiem spectat, triplici columnarum ordine circumcingitur; ab aliis lateribus, duplici. In ipso sunt tres Cellæ ex ordine, a lateribus communione parietum clausæ. Media est Jovis: utrimque, altera Junonis, altera Minervæ, sub eodem laqueari eodemque tecto.' Octo jugerum ambitum fuisse dicit, id est, pedum octingentorum: sic ut esset fere quadratum.

[l] *Capta Suessa*] Sic et Livius: 'Suessa Pometia e Volscis capta, divendita præda, cum quadraginta talenta argenti aurique recepisset, concepit animo eam amplitudinem Jovis templi, quæ digna Deum hominumque rege, quæ Romano imperio, quæ ipsius etiam loci majestate esset.' Quadraginta talenta Attica sunt nobis 24. millia coronatorum, quæ decima pars manubiarum sacrata Diis.

Suessa Pometia] Urbs Volscorum populorum, in Latio provincia Italiæ. *Tillemon.*

[m] *Libertati*] Scil. Consulibus, qui libertatem asseruere.

Libertati] Id est, Consulibus, post exactos scilicet reges *libertati* infestos.

[n] *Pulsis regibus*] Tertio post anno Dionys. l. v. et Livius l. II. dedicationem ad primum Horatii consulatum refert, primis Reipublicæ liberæ annis, secutus opinionem, Dionysio

potius, quam augerent.[p] Iisdem[8] rursus vestigiis[q] situm est, postquam, interjecto CCCCXXV.[9] annorum[r] spatio, L. Scipione, C. Norbano Coss.[s] flagraverat. Curam victor

postquam, interposito quadringentorum et viginti quinque annorum intervallo, L. Scipione, C. Norbano Coss. arserat. Sylla victor curam in se recepit, neque tamen

9 In libris omnibus scriptis et editis CCCCXV. *annorum.* Immo expresse in editione principe, *quadringentorum quindecim annorum.* At cum ex ipsa temporum ratione, constet interjectum fuisse quadringentorum viginti quinque

NOTÆ

et hic Tacito adversariam. *Savil.*

Capitolium a Tolli Vulcentani capite invento inibi, dictum Arnobio. Conflagravit autem sive consulto, sive fortuito incendio, ut Dionysius ait, exacta Olympiade 153. circiter Titi Manlii Torquati et Cneii Octavii consulatum.

Idque, opinor, incendium primum. Plin. XXXV. 3. alterum secutum est Syllanis temporibus, cujus meminit idem Plinius XIII. 13.

Et operis curatore Sylla, eodem, quo antea fuerat, loco refectum est Capitolium, anno postquam Pulvinus dedicarat 425. L. Scipione Asiatico et Caio Norbano Balbo consulibus: tot enim uno plus minus anni inter Horatii et horum consulatum intercessere. *Vertranius.*

[o] *Iterum*] Secundum consul.

[p] *Ornarent potius, quam augerent*] Attamen jam et maxime ornatum erat Capitolium Tarquinii Superbi, sed præcipue floruit post libertatem adeptam. Nam duravit ad bellum usque Syllanum. Livius l. x. 'Fœneratores aliquot mulctati, et ex eo quod in publicum redactum est ænea in Capitolio limina, et trium mensarum argentea vasa in cella Jovis, Jovemque in culmine cum quadrigis ædiles posuerunt.' Et l. XXXIII. 'Ædiles multos pecuarios damnarunt. Ex ea pecunia clypea inaurata in fastigio Jovis ædis posuerunt.' Et lib. XXXVIII. 'Sejuges in Capitolio aurati ab Cn. Cornelio positi: consulem dedisse inscriptum est. Et duodecim clypea aurata ab ædilibus sunt posita ex pecunia qua frumentarios damnarunt, ob annonam compressam; et duo item signa aurata.' Et Plin. l. XXXIII. 'Post Carthaginem eversam, laquearia in Capitolio inaurata esse.'

[q] *Iisdem rursus vestigiis*] Sic et postea l. IV. 53. cum instauratur Capitolium, Vespasiani jussu: 'Haruspices monuere ... ut templum in iisdem vestigiis sisteretur. Nolle Deos mutari veterem formam;' quæ magna ex parte pendebat ex fundamentis.

Iisdem rursus vestigiis] Puto nihil esse immutatum de fundamentis et magnitudine Capitolii, quod a Tarquinio Superbo structum olim erat, licet increverint opes. Nam ibi rursus iisdem vestigiis situm a Sylla seu Catulo, dein et a Vespasiano, forte item et a Domitiano.

Infra l. IV. 53. de Capitolio, quod a Vespasiano instauratum: 'Haruspices monuere ut .... templum iisdem vestigiis sisteretur,' &c. Decem millia hominum continere potuit hoc templum, et ejus altitudo immensa. Tertull. Apolog. 'Capitolia cœlo certantia.'

[r] CCCCXXV. *annorum*] Sic ratio temporum evincit scribendum. Adi fastos. *Lipsius.*

[s] *L. Scipione, C. Norbano Coss.*] An-

Sylla suscepit,[t] neque tamen dedicavit: hoc solum felicitati ejus negatum.[u] Lutatii Catuli nomen,[v] inter tanta[10] Cæ-

sacravit; hoc unum fortunæ ejus defuit. Lutatii Catuli decus, inter tot Cæsarum

annorum spatium, ita fuit omnino emendandum, ne narratio inquinaretur. *Brotier.*—10 Ita Mss. Reg. Harl. Bodl. Jes. Corb. Agr. editiones veteres et recentiores. Pichena tanquam e Ms. Flor. ediderat, *inter tot.* At, ut recte monuit ex Jac. Gronovio Ryckius, per literarum compendia in Ms. Flor. scriptum *int ta*, vel *int at:* hoc enim vix discerni potest. *Idem.* Bipont. recepere *tot.*

NOTÆ

no urbis conditæ 671. *Savilius.*

[t] *Sylla suscepit*] Catulus perfecit ac dicavit. Notabile teste Plin. 'quod sua ætas varie de Catulo existimaverit, quod tegulas Capitolii æreas inaurasset primus.' Nempe, fuit contra æruginem aut rubiginem inductum aurum: fuerunt dona et decora varia hujusce templi: 'Coronæ aureæ, victoriæ aureæ, candelabra, vasa.'

Observa ex Dione l. XII. 'Omnibus his ademtis, [vetustis scil. donis] ex Ægyptiaca præda, alia victor Augustus reposuit: detracta vetera hæc dona ex SCto, ut tam multis his novis et melioribus locus fieret.'

Eo ipso tempore, 'una donatione in cellam Jovis Capitolini contulit sexdecim millia pondo auri et quingenties sestertium in gemmis,' teste Suetonio.

16. millia pondo auri sunt nobis 600,000. coronati. Et quingenties sestertium sunt 1,250,000. coronati. Nota *in cellam Jovis:* nam teste Dione, et aliæ cellæ sua dona accepere.

[u] *Felicitati ejus negatum*] Syllæ ipsius dictum hoc est, quo Tacitus allusit. Plinius VII. 43. 'Hoc tamen nempe Felicitati suæ defuisse confessus est, quod Capitolium non dedicavisset.' *Lipsius.*

Felicitati ejus] Occiso demum Caio Mario, *felicis* nomen assumsit Sylla. Velleius l. II. Appian. l. Civil. 'Felicem vocabant adulatores ex rebus feliciter adversus hostes gestis: atque cognomen invenit assentatio, sed publicus postmodum consensus confirmavit.' *Savilius.*

[v] *Catuli nomen*] Dio lib. XXXVII. 'Post hæc facta, ne Cæsar quidem, qui tum præturam gerebat, quicquam innovavit. Hoc autem agebat, ut nomen Catuli e Jovis Capitolini templo tolleretur; (eum enim peculatus postulabat, rationesque expensarum pecuniarum exigebat:) Pompeio autem potestas fieret, reliqua negotia exequendi. Supererant enim, ut in tali tantoque negotio, semiperfecta; vel ita fingebat Cæsar, ut reliqua perficere Pompeio permitteret populus, et absoluti operis gloriam ille perciperet; sicque pro Catuli nomine, Pompeius suum inscriberet templo.'

Tantumque id decus fuit, ut illud idem postea Cæsari victori dictatorique decernerent, deletoque Catuli vocabulo, Cæsaris nomen Capitolio inscribere vellent: quod et recepit Cæsar, teste eodem Dione, l. XLIII.

Quod tamen repugnat Tacito, et licet id decretum fuerit, non tamen forte effectum est, vel ob præmaturam mortem Cæsaris, aut quia vitavit invidiam.

Lutatii Catuli nomen] At non item, cum illud refecit Domitianus, solo titulo seu vocabulo suo inscripto, for-

sarum opera,[w] usque ad Vitellium mansit. Ea tunc ædes cremabatur.[x]

73. Sed plus pavoris obsessis,[y] quam obsessoribus intulit. Quippe Vitellianus miles, neque astu, neque constantia, inter dubia indigebat. Ex diverso[z] trepidi[1] milites,[a] Dux segnis et veluti captus animi, non lingua, non

monumenta, usque ad Vitellium duravit. Hoc tunc delubrum comburebatur.

Sed id *plus timoris incussit circumsessis, quam circumsidentibus. Namque Germanicæ cohortes, neque arte carebant, neque fortitudine inter pericula. Contra* apud Sabinum *pavidus miles, dux* ipse *socors, et veluti mente captus, non voce,*

1 Sic omnes Mss. editio princeps et recentiores. Puteolanus, *trepidus*

NOTÆ

te majori ostentatione, minore gloria. Sueton. Domit. 5. 'Restituit et Capitolium, quod rursus arserat; sed omnia sub titulo tantum suo, ac sine ulla pristini auctoris memoria;' neque regum, neque Pulvilli consulis, aut Catuli; forte neque vel patris Vespasiani, qui id ultimo instaurarat.

[w] *Inter tanta Cæsarum opera*] Non quibus auxissent ornassentve Capitolium Cæsares, quamvis et ornassent donis; sed inter tot tantaque Augusti et aliorum principum superba ædificia, tot monumenta, templaque Romæ exstructa, nihil mutatum, nihil additum aut detractum Capitolio erat, forte, præter opes et donaria oblata ex victoriis et triumphis.

Ita ut prisca forma, priscus titulus Catuli, qui templum dicarat, servaretur. Inter tot alia Cæsarum opera, seu decora, non inviderant illi priscam Catulo Capitolini tituli gloriam, aut saltem non aboleverant, in tanta potentia gloriaque Principatus.

Inter tot Cæsarum] Inter tot opera publica, Cæsares nihil in Capitolio innovarunt, quo prætextu nomen suum templo inscriberent; mansit itaque Lut. Catuli nomen *usque ad Vitellium.*

[x] *Cremabatur*] Ter cremata illa ædes, nempe primum bello Syllano, negligentia custodum; nam custodes etiam noctu vigilabant in eo templo. Tunc arsit Capitolium Tarquinii Superbi, quod dicarat Pulvillus secundum consul, quia id perfecerat, vel auxerat opibus.

Dein secundo arsit bello Vitelliano, et a Vespasiano instauratum est. Dein tertio circa mortem Vespasiani crematum rursus, et a Domitiano restitutum est, ea magnificentia, quæ superaret et regum et consulum ac libertatis opes; et quæ tum digna esset florentissimo imperio et imperatore Romano.

Additæ *columnæ Pentelicæ,* quæ Athenis advectæ sunt. Teste Plut. in solam inaurationem impensa 'supra duodecim miliia talentorum.' Fores et ipsæ inauratæ, et crassis laminis aureis obductæ, quæ durarunt usque ad ævum Honorii imperatoris.

[y] *Obsessis*] *Obsessi* cum injecere ignem porticibus, discrimen pavoremque inferre *obsessoribus* volebant; sed ille pavor in obsessos recidit, cum ignis fastigium Capitolii seu Aquilas veteres corripuisset.

[z] *Ex diverso*] Nempe in factione Flaviana miles urbanus, qui in Capitolio cum Sabino fuit, trepidabat.

auribus competere: neque alienis consiliis regi, neque sua expedire: huc illuc clamoribus hostium circumagi: quæ jusserat vetare, quæ vetuerat, jubere. Mox, quod in perditis rebus accidit, omnes præcipere, nemo exequi: postremo, abjectis armis, fugam et fallendi[b] artes circumspectabant. Irrumpunt Vitelliani et cuncta sanguine, ferro, flammisque miscent. Pauci militarium virorum, inter quos maxime insignes,[c] Cornelius Martialis,[d] Æmilius[e] Pacensis, Casperius Niger,[f] Didius[2] Scæva, pugnam ausi, obtruncantur. Flavium Sabinum, inermem neque fugam[g] cœptantem,[3 h] circumsis-

non auditu sui compos; neque aliena prudentia uti, neque suamet consilia exequi; hucque et illuc vociferationibus hostium impelli. Quæ imperaverat prohibere, quæ prohibuerat, imperare. Dein, quod in rebus afflictis evenit, omnes jubere, nemo obsequi: demum, positis armis, fugam et latendi dolos circumspiciebant. Perrumpunt Vitelliani, et omnia ferro, flammisque et cædibus implent. Nonnulli militarium virorum, in quibus præcipue conspicui Cornelius Martialis, Æmilius Pacensis, Casperius Niger, Didius Scæva, certamen ausi, interficiuntur. Circumsident Flavium Sabinum non armis se tuentem, neque fugam agitantem, et Quinctium Atti-

miles, et sic Ryckius.—2 Budens. *Vidius*.—3 Sic bene libri scripti et editi.

NOTÆ

[a] *Trepidi milites*] Quippe urbanus, et lascivia urbana corruptus, ac belli inexpertus.

[b] *Fallendi*] Id est, latendi; fuga, astu, et latebris se discrimini subtrahere cupiebant. Infra: 'Per varios casus elapsi, quidam servili habitu, alii, excepto Vitellianorum signo, audaciam pro latebra habuere.'

[c] *Insignes*] Illi aut evocati, aut primipili centuriones, et tribuni: forte et quidam e prætorianis, et e senatoriis, qui tamen viri militares, aderant, ut sic novi principis gratiam occuparent: nam honestissimus quisque pro Vespasiano, vulgus pro Vitellio obduruerat.

[d] *Cornelius Martialis*] Cujus mentio l. xv. 71. ubi de conjuratione Pisonis in Neronem: 'Exuti dehinc tribunatu Pompeius, Cornelius Martialis .... quasi principem non quidem odissent, sed tamen existimarentur.'

[e] *Æmilius*] Ille inter duces Othonis, Hist. I. 87. et vinctus a militibus l. II. 12.

[f] *Casperius Niger*] Nulla alia mentio Casperii hujus, nisi forte idem sit cum Casperio centurione, qui mittitur ad Vologesum regem a Corbulone, supra l. xv. 5. Forte jam altiores ordines adeptus erat.

[g] *Neque fugam*] Tanto viro indecora fuisset illa fuga. Sic Ann. l. I. 39. in seditione legionum Germanicarum Plancus princeps legationis vitæ discrimen adiit, et tamen ad fugam compelli non potuit.

Milites 'vagi per vias obvios habuere legatos, audita consternatione ad Germanicum tendentes: ingerunt contumelias, cædem parant, Planco maxime, quem dignitas fuga impedi-

tunt, et Quintium[4] Atticum, Consulem,[i] umbra honoris[j] et suamet[5] vanitate monstratum, quod edicta in populum, pro Vespasiano magnifica, probrosa adversus Vitellium, jecerat.[6 k] Ceteri per varios casus elapsi: quidam servili habitu, alii fide clientium[l] contecti,[m] et inter sarcinas[n] abditi.

cum consulem, inani specie decoris, et suamet ambitione inani atque insulsa ostentatum, quia edicta in plebem sparserat, pro Vespasiano amplissima, et contumeliosa adversus Vitellium. Ceteri per diversos casus evasere; nonnulli servili amictu, alii ope clientium occultati, et inter utensilia obtecti. Extitere, qui comperto Vitellia-

Conjiciebat tamen Pichena, *tentantem*, vel *captantem*. Brotier.—4 Mss. Budens. Agr. *Quintium;* sic Gronov. Edd. veteres male *Quintum*. Forte ad eum Martialis epigr. VII. 31. IX. 100. *Oberl.*—5 Ms. Corb. *Sua vanitate*. Corrupte editio princeps, *sua unitate*.—6 Eleganter et apposite dictum. Male tentat Acidalius, *fecerat*. Brotier.

NOTÆ

verat.'

[h] *Cæptantem*] Idem infert, quod *captantem* aut *tentantem:* id est, ne de fuga quidem cogitabat, a tali flagitio eum arcebat dignitas.

[i] *Quintium Atticum consulem*] Sæpe *Quintum;* sed malim, *Quintium:* sunt enim apud Xiphilinum in Vitell. Caius Quintius Atticus, et Cneius Cæcilius Simplex consules, nempe, suffecti. *Vertranius.*

[j] *Umbra honoris*] Non umbra honoris hic præcise fuit, quod consul esset; sed *umbra honoris* et vanitas fuit, quod consul Atticus talia edicta sparsisset in populum. Nam quid edicta illa consulis, ut eo ævo consulatus fuit, inter arma civilia? inter principes de imperio certantes? inter tot legiones in se invicem ruentes? Nihil certe, nisi *umbra* et vanitas. Quid tum edicta consulis? Et jam ipse consulatus fere tunc in tali persona *umbra honoris*, et inane simulacrum potestatis, comparatum cum vetere Repub. et quid jam populus ille Rom. in quem jaciebat edicta, præ vetere populo Rom.?

Umbra honoris] Sunt insignia consularia, quæ statim ipse deponere debuit eo tumultu, et in turba latere, si saperet.

Umbra honoris] Forte insignibus consularibus cognitus est, quibus abjectis, latere facile in turba potuit: illa *umbra honoris monstratus*, captus et vinctus, ad exitium trahebatur.

[k] *Jecerat*] Forte tum cum ejurasset imperium Vitellius; aut forte tantum, cum se consul in Capitolium recepisset, velut ex arce jam securus minitabatur, subsidio tonantis Jovis, omnia vane et intempestive.

[l] *Fide clientium*] Qui forte in arce Capitolina erant ante arma, aut qui inter Vitellianos, aut etiam in iisdem partibus, sed qui obscuritate sua tuti, dein et alios nobiliores tueri nitebantur.

Aut digressi illi e Capitolio, forte, vel arte, se ad clientes ignobiliores recipiebant, et eorum fide se tuebantur. Sic Domitianus et liberi Fl. Sabini tum servati sunt.

[m] *Contecti*] Forte sic *contecti* a clientibus, quia *inter sarcinas* ab illis *abditi* sunt, cum cremato Capitolio utensilia aliaque amovebant multi, ne igne perirent: inter illas sarcinas abditi forte, amotique nobiliores.

[n] *Inter sarcinas*] Interpres Hisp. *Entre las cargas (de su axuar,):* forte

Fuere, qui, excepto Vitellianorum signo, quo inter se noscebantur, ultro rogitantes respondentesve, audaciam pro latebra haberent.

74. Domitianus,[o] prima irruptione apud æditum[p] occultatus, solertia liberti,[q] lineo amictu[r] turbæ sacricolarum immixtus ignoratusque,[1] apud Cornelium Primum,[s] paternum clientem, juxta Velabrum, delituit. Ac potiente rerum patre, disjecto æditui contubernio, modicum sacellum JOVI

norum signo, quo se invicem agnoscebant, ultro sciscitantes, aut respondentes, audaciam pro latendi arte assumerent.

Domitianus, cœptante irruptione abditus apud æditimum industria liberti, lineo vestitu, collegio sacerdotum immixtus et incognitus, in domo Cornelii Primi, clientis Vespasiani, prope Velabrum occultatus est. Et postquam, principatum adeptus fuit pater, everso æditimi cubiculo, exiguum sacellum aramque statuit JOVI CON-

1 Sic bene Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. Agr. Puteolanus et recentiores. In Ms. Vatic. et editione principe, *ignarusque*. Brotier.

NOTÆ

nullas sarcinas ibi habuere, ut qui repente in arcem confugissent; sed vel suis, vel alienis sarcinis abditi sunt, quia scilicet Capitolium *indireptum.*

Inter sarcinas] Quæ jacebant eo ipso loco: nam *indireptum* templum.

[o] *Domitianus ....*] Domitianus et Sabinus filius, primo tumultu, fugerant ex Capitolio, et abditi in quibusdam ædibus latuerant.

[p] *Apud æditum*] Quantum patet ex Suetonio, irrumpentibus Vitellianis, clam pernoctavit apud æditum templi Capitolini; scil. intra ipsa septa, seu ambitum Capitolii; dein postridie mane sacerdotis Isiaci celatus habitu, industria liberti, qui vel Sabini patrui fuit, vel patris, (parum refert,) et hoc linteo habitu, inter sacrificulos vanæ superstitionis trans Tiberim profectus se abdidit, ut refert Suetonius, vel 'juxta Velabrum delituit,' ut vult Tacitus.

Apud æditum] Templi, scil. Capitolini: aut alicujus sacelli intra ambitum Capitolinæ arcis.

[q] *Liberti*] Qui diversus ab æditho.

[r] *Lineo amictu*] Quod non jam spectabat ad æditum illum templi Capitolini, sed ad aliud genus sacricolarum, nempe Isidis: quod clare patet ex ipso Tacito, cum addit de *lineo amictu.*

Et distinguit clare Sueton. Domit. 1. 'Ardente templo, apud æditum clam pernoctavit: ac mane Isiaci (sacerdotis) celatus habitu, inter sacrificulos vanæ superstitionis....ita latuit,' &c.

Itaque ex Suetonio apud æditum templi Capitolini pernoctat; at mane lineo sacrificulorum Isidis amictu celatur, &c.

[s] *Apud Cornelium Primum*] In ea circumstantia dissentiunt Tacitus et Suetonius. In eo conveniunt, quod fuerit in Capitolio, quod servatus sit, quod per noctem latuerit apud æditum, quod lineo amictu de die celatus sit; sed de loco fugæ, et ad quem se receperit, discrepant. Sueton. Dom. 1. 'Cum se trans Tiberim ad condiscipuli sui matrem comite uno contulisset, ita latuit, ut scrutantibus, qui vestigia subsecuti erant, depre-

CONSERVATORI,[t] aramque posuit, casusque suos in marmore[u] expressam.[2] Mox, Imperium adeptus, JOVI CUSTODI templum[v] ingens,[w] seque in sinu Dei[x] sacravit. Sabinus et

SERVATORI, *et pericula sua in marmore exsculpsit. Dein, rerum potitus* ipse, *ingens delubrum* JOVI CUSTODI, *seque in complexu Dei dicavit. Sabinus et Atticus*,

—2 Ita optime Mss. Flor. Corb. Agr. et Ryckius aliique. Sic quoque editio princeps : *suos*, tantum in ea omissum. Puteolanus, *casusque suos in marmore expressit*. Inscriptione, marmore, an cœlato, casus suos Domitianus expresserit incertum. Cœlatura tamen probabilius, ut visum est Lupano. Sic apud Virgilium, quem sæpe imitatur Tacitus, Dædalus Icari, filii sui, ' Bis conatus erat casus effingere in auro ; Bis patriæ cecidere manus.' Virg. Æn. VI. 32.

NOTÆ

hendi non potuerit.' Forte *trans Tiberim* primo potius latuit, quam *juxta Velabrum*, et prope forum, ut vult Tacitus.

[t] *Conservatori*] Nulla mentio hujus sacelli apud Sueton. At *Jovis Custodis* meminit, Domit. 5. ' Novam autem excitavit ædem in Capitolio, Custodi Jovi.' Forte sprevit sacellum illud *Jovis Conservatoris* Suetonius, quia exigui momenti ea res, et quia nondum principatum obtinuerat Domitianus.

[u] *Casusque suos in marmore*] Solebant Romani in marmore, vel tabulis, suos prosperos vel adversos casus exprimere. Nam quandoque in tabulis pugnas depictas habebant.

Virgilius I. Æneidos : ' Videt Iliacas ex ordine pugnas, Bellaque jam fama totum vulgata per orbem.'

Herodianus lib. IV. scribit, Severum, victis Parthis, literas ad senatum misisse, depictasque in tabulis pugnas victoriasque exposuisse.

Atque lib. VII. ait Maximinum, suam de Germanis victoriam in tabulis depictam ante curiam publicasse.

Antoninus Pius res a se gestas in cochlidis columna, quæ etiam nunc Romæ stat, incidendas curavit.

Aliquando etiam res, quæ male cesserant, tabulis mandabantur, veluti naufragio reduces, templis tabulas affigunt. Inde Horatius dicit se, meretricis Pyrrhæ amore liberatum, tabulam suspendisse maris Deo, ut illi qui naufragium evaserunt.

Juvenalis : ' Et picta se tempestate tuetur.' Virgilius Æneidos 12. ' Laurenti Divo, et votas suspendere vestes.' *Lupanus.*

Casusque suos....expressit] Plut. in Mario : ' Et Belæo quodam suppeditante navim Mario, ipse postea tabellam, qua casus illos expresserat, dicavit in templo unde degressus Marius secunda aura avectus erat.'

In marmore] Vertit Interpres Gall. quasi in ipso marmore altaris casus suos inscripsisset. Non in ipsa ara, ut puto, sed juxta aram, tabula marmorea locari potuit, qua casus Domitiani legerentur.

[v] *Jovi Custodi templum*] Quod templum in area Capitolii, ut puto, et diversum est *a templo* illo *Flaviæ gentis*, quod etiam struxit princeps Domitianus, teste Suet. 1. ' Regione urbis sexta, ad Malum Punicum, domo, quam postea in templum gentis Flaviæ convertit.'

[w] *Templum ingens*] Haud dubie eodem loco quo sacellum antea aramque posuerat.

[x] *Seque in sinu Dei*] Id est, Suam

Atticus, onerati catenis et ad Vitellium ducti, nequaquam infesto sermone vultuque excipiuntur, frementibus, qui jus cædis,[y] et præmia navatæ[3] operæ, petebant. Clamore a[4] proximis[z] orto, sordida pars plebis supplicium Sabini exposcit, minas adulationesque miscet. Stantem pro gradibus palatii Vitellium, et preces parantem, pervicere, ut absisteret. Tum[5] confossum collaceratumque, et[6] capite truncum,[a] corpus Sabini in Gemonias[b] trahunt.

75. Hic exitus viri haud sane spernendi. Quinque et triginta stipendia[c] in Republica[1] fecerat, domi militiæ-

vinclis injectis, ad Vitellium tracti, nequaquam infensis verbis, aspectuque excipiuntur, indignantibus, qui facultatem occidendi postulabant, et mercedem exhibiti ministerii. Voce a propioribus incipiente, infimum et e fæce plebis vulgus mortem Sabini flagitat, minasque et assentationes permiscet. Astantem pro vestibulo regiæ Vitellium, et eos rogare parantem, ut parcerent, *adegere, ut abstineret. Tum trahunt in Gemonias corpus Sabini transfossum dilaniatumque, et amputato capite mutilum.*

Hic finis viri haud certe temnendi. Per quinque et triginta annos in Repub.

Idem.—3 Ita vulgo Mss. et veteres recentioresque editiones. Male Ryckius e Mss. Bud. Bodl. Agr. edidit, *enavatæ operæ*. In Ms. Bodl. prima manu scriptum, *navatæ ; e* superadditum manu recentiore. In Ms. Corb. *evacuatæ operæ*. Brotier.—4 In Budens. *a* deest.—5 Mss. Corb. et Agr. *tunc*.—6 Brotierus legit *absciso corp. tr.* et ita Mss. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et Ryckius, *abscisso*. In Flor. rectius omnino deest. Sequor. *Oberl.*

1 Ita libri omnes scripti et editi. Hæc, *in republica*, tamen suspecta habet Ernestus. Certe si abessent, minime desiderarentur. Ni forte quid humanitatis hic lateat, quod in republica, non in civilibus bellis stipendia fecerit.

NOTÆ

effigiem dicavit in sinu Jovis custodis. Quasi sic grates referret Deo, aut ejus custodiæ sacrum se et carum publice profiteretur : aut quasi ipsius curæ etiam in posterum et in perpetuum seque et imperium commendaret.

In sinu Dei] Sic capio, ut effigies Domitiani intra brachia et super pectus imaginis Jovis collocaretur, sive staret Jupiter, sive sederet.

[y] *Jus cædis*] Ut decuit, a principe id postulabant : quasi non ejurasset principatum ; quasi jus vitæ et necis nondum deposuisset Vitellius.

[z] *Clamore a proximis*] Scil. hi, qui prope circumstabant captivos et ipsum Vitellium, clamorem primi sustulere, audacior enim sordida plebs supplicium Sabini exposcit.

[a] *Capite truncum*] Ut sordida plebs, et calones ac lixæ illudere Sabino possent, caput absciderunt.

[b] *In Gemonias*] Quo et traxere mox Vitellium vivum spirantemque et videntem, et quasi supplicii exitiique vicem reddentes, sed majore sævitia et ignominia.

In Gemonias] Scalæ, in Octava regione Romæ antiquæ ad clivum Capitolii montis, et prope locum ubi fuit postea arcus Severi. *Tillemonius.*

[c] *Quinque et triginta stipendia*] Ne intelligas, quasi per tot annos in

que[2] clarus: innocentiam[d] justitiamque[3] ejus non argueres: sermonis nimius erat. Id unum septem annis, quibus Mœsiam, duodecim, quibus Præfecturam urbis[e] obtinuit, calumniatus est rumor. In fine vitæ alii segnem, multi[4] moderatum et civium sanguinis parcum[f] credidere. Quod inter omnes constiterit, ante Principatum Vespasiani, decus

obeunda versatus erat, pace et bello illustris. Abstinentiam et æquitatem illius non reprehenderes: verbis immodicus erat. Id solum incusavit fama per septem annos, quibus rexit *Mœsiam,* et *duodecim, quibus præfecturam urbis gessit. Sub exitum vitæ alii ignavum existimavere, plurimi modestum, et qui sanguini civium* ultro *parceret. Quod apud omnes certum et compertum fuit, ante imperium Vespasiani,*

Brotier.—2 *Que*, abest a Ms. Corb. et editione principe.—3 *Justitiam*, abest a Ms. Corb.—4 Budens. *alii.*

NOTÆ

castris meruisset Sabinus. Intellige per quinque et triginta annos aliquod munus publicum gessisse domi aut belli. Hinc addit Tacitus, 'domi militiæque clarus.'

Præterea dicit Tacitus, 'stipendia in Repub.' non in bello. Nec certe potuit Sabinus triginta *stipendia* militiæ explere, et simul duodecim annis præfecturam urbis obtinere.

Quinque et triginta stipendia] Ita ut *stipendia* illa fecerit, partim *domi*, seu in pace et in provinciis, quas pacatas rexerat, aut etiam partim bello. Puto, legatus legionis meruerat in Britannia, expeditione Claudii Cæsaris.

Quinque et triginta] Septem annis *Mœsiam rexit*, duodecim annis *præfecturam urbis obtinuit*. Jam sic habemus stipendia 19. Reliqua 16. transegit, vel tribunus mil. vel in tribunatu plebis, aut quæstura, ædilitate, prætura, vel etiam legatus legionis, dein consul, aut pro consule.

Et erant sæpe quædam intervalla temporum et otii, inter prima illa Reipub. munia, et altiores dignitates. Sic Agric. 6. 'Inter quæsturam ac tribunatum plebis, atque etiam ipsum tribunatus annum, quiete et otio transiit.' Quandoque id otium ex invidia temporum, aut etiam ex necessitate ortum, ut plures Rempub. capesserent.

Alteram etiam causam affert Tacitus seu Tiberius Ann. lib. II. ubi consulebat Tiberio Asinius Gallus: 'in quinquennium magistratuum comitia habenda:' cui respondet Tiberius: Sic 'subverti leges, quæ sua spatia exercendæ candidatorum industriæ, quærendisque aut potiundis honoribus statuerint.'

[d] *Innocentiam*] Abstinentiam, integritatem. *Justitia* latius patet quam *innocentia:* justitia ad cives, ad socios, etiam et ad hostes spectare potest, et ad magistratum pertinet. *Innocentia* etiam privato competit.

[e] *Præfecturam urbis*] Flavius Sabinus frater Vespasiani, olim præfectus urbi a Nerone, dein a Galba remotus; postea restitutus ab Othone: quod Plutarchus putat factum in honorem Neronis, vel etiam in Vespasiani gratiam: quod decus ei mansit etiam sub Vitellio.

[f] *Civium sanguinis parcum*] Mira eloquentia Cicero pro Sextio: 'Unum enim mihi restabat illud, quod forsi-

domus[g] penes Sabinum erat. Cædem ejus lætam fuisse Muciano accepimus. Ferebant plerique, 'etiam paci consultum, diremta[5] æmulatione inter duos,[h] quorum alter se fratrem Imperatoris, alter consortem Imperii cogitaret.' Sed Vitellius Consulis supplicium poscenti populo restitit, placatus,[i] ac velut vicem reddens, quod interrogantibus, 'quis capitolium incendisset,' se reum Atticus obtulerat. Eaque confessione, sive aptum[j] tempori mendacium fuit,[6]

splendor familiæ penes Sabinum erat. Necem ejus gratam fuisse Muciano audivimus. Dicebant plerique, etiam quieti et concordiæ provisum, sublata invidia inter duos, quorum alter se fratrem principis reputaret, alter socium principatus. *Sed Vitellius reluctatus est plebi consulis exitium postulanti, lenitus ac veluti vicem referens, quod percunctantibus,* quis Capitolium cremasset, *Atticus se reum exhibuerat. Sicque,* seu *agnoscendo* crimen, *sive accommodatum* id *tem-*

5 Sic bene Rhenanus et recentiores. In Mss. et veteribus editionibus,

NOTÆ

tan non nemo vir fortis et acris animi magnique dixerit, extitisses, vel repugnasses, mortem pugnans oppetisses. De quo te, te, inquam, patria, obtestor, et vos, Penates, patriique Dii, vestrarum sedium templorumque causa, me propter salutem meorum civium, quæ mihi semper fuit mea carior vita, dimicationem cædemque fugisse.'

[g] *Decus domus*] Et tamen *triumphalis* Vespasianus ; sed ævo Claudii, quo facile vel metalla fodientibus talia concedebantur. Et id decus Vespasiani maxime obscuratum sub Nerone, quo tempore fere latuit, quasi exul. Sueton. Vesp. 4. 'Medium tempus, [a consulatu] ad proconsulatum usque in otio secessuque egit: Agrippinam timens potentem adhuc apud filium, et defuncti quoque Narcissi amicos perosam.'

Et infra : 'Peregrinatione Achaica inter comites Neronis, cum cantante eo aut discederet sæpius, aut præsens obdormisceret, gravissimam contraxit offensam : prohibitusque, non contubernio modo, sed etiam publica salutatione, secessit in parvam ac deviam civitatem,' &c. Quod Suetonius dicit in *peregrinatione Achaica* id ei contigisse ; puto, falsa est ea circumstantia. Contrarium scribunt Tacitus et Josephus, et teste hoc ultimo, in comitatu fuit Neronis cum Tito in Achaia, tum cum Judaico bello præpositus est a Nerone. Itaque tum non perculsus ille aut exul ; immo electus, ut bellum Judaicum susciperet, non sine magno honore. Et Tacitus eam offensam Romæ contigisse Vespasiano, diserte scribit, cum in ludis dormitaret, non autem in Achaia.

[h] *Inter duos*] Sabinum et Mucianum.

[i] *Placatus*] Vel supplicio Sabini, vel potius, 'quod interrogantibus, quis Capitolium incendisset,' se reum Atticus obtulerat: sicque crimen et invidiam a Vitellio et a Vitellianis amovisse credebatur.

[j] *Sive aptum*] Sive verum id, sive accommodatum tali tempori mendacium fuerit, sic crimen tamen invidiamque facti 'a partibus Vitellii amo-

invidiam crimenque agnovisse, et a partibus Vitellii amolitus, videbatur.

76. Iisdem diebus L. Vitellius, positis[k] apud Feroniam[l] castris, excidio[m] Tarracinæ imminebat: clausis illic gladiatoribus remigibusque, qui non egredi mœnia, neque periculum in aperto audebant.[n] Præerat, ut supra memoravimus, Julianus gladiatoribus, Apollinaris remigibus: lascivia socordiaque gladiatorum magis, quam Ducum similes, non[1] vigilias agere, non intuta mœnium[2] firma-

pori commentum fuit, odium culpamque in se recepisse, simul *et a partibus Vitellianis amovisse videbatur.*

Eodem tempore L. Vitellius apud Feroniam castra metatus, exitio Tarracinæ instabat: inclusis hic gladiatoribus et remigibus, qui neque exire muris, neque discrimen in æquo audebant. Regebat, ut supra tradidimus, gladiatores Julianus, Apollinaris remiges; procacitate et vecordia similiores gladiatoribus, quam ducibus. Non excubias obire, non murorum invalida munire, diu noctuque languidi ac las-

direpta. Ms. Jes. *direptam æmulationem.* Brotier.—6 Ms. Jes. *sive aptum tempori fuerit.*

1 Ante hæc *non vigil.* punctum minus cum Bip. pono et sequentia ad *loquebantur* usque uno tractu jungo. *Oberl.*—2 Non ita eleganter Ms Jes. *intuta*

NOTÆ

litus videbatur.'

Quod forte tamen crimen fortunæ potius fuit. Nam Flaviani porticum incendentes, repellere tantum Vitellianos, non incendere Capitolium volebant; immo id maxime caverent, ut sibi exitiabile.

Sed factum, tali casu *sordida plebs*, non animum aut voluntatem interpretabatur. Verisimilius est Flavianos causam dedisse incendio, sed innocentem, et præter intentionem.

[k] *Positis*] Errat Interpres Hisp. qui vertit, ' Omissis seu relictis apud Feroniam castris.' Non reliquit castra, immo posuit, seu metatus est, et exinde misit copias ad occupandam Tarracinam.

[l] *Feroniam*] Lucus et templum Volscorum populorum, et circa Tarracinam urbem, in Latio. *Tillemon.*

[m] *Excidio*] Scil. de colonia vi expugnanda cogitabat: ex magna parte certe direpta Tarracina, non tamen excisa est.

[n] *Neque periculum in aperto audebant*] Quod idem cum eo Agric. 36. ' Complexum armorum, et in aperto pugnam non tolerabant.' Id est, mallent pugnare eminus et ex spatio remoto liberoque, non collato pede, non consertis manibus et gladiis: quod vocat Tacitus ' complexum armorum.'

Et certe spatio libero opus fuit ad librandos *enormes gladios.* Cui pugnæ opponitur certamen *in aperto;* tum certe *in aperto* virtus et arma, cum declinandi tela aut ensem hostis nullus locus, cum sola vi, cum in corpore solo et lacertis spes una salutis relinquitur, cum nempe, ' stat pede pes densusque viro vir.' Idque genus certaminis non abs re vocat Tacitus, ' complexum armorum, et in aperto pugnam.' *Aperto,* idem est ac *vacuo* et libero campo.

re,[o] noctu dieque fluxi[p] et amœna littorum personantes,[q] in ministerium luxus dispersis militibus, de bello tantum inter convivia loquebantur. Paucos ante dies discesserat Apinius Tiro:[r] donisque ac pecuniis acerbe per municipia conquirendis,[3] plus invidiæ quam virium partibus addebat.

77. Interim ad L.[1] Vitellium servus Verginii[2] [s] Capitonis[t] perfugit, pollicitusque, 'si præsidium acciperet, vacuam

civientes, et per beatas oras suaviter modulantes, ad copias et instrumenta luxus dimissis sparsisque militibus, de armis tantum inter epulas disserebant. Paucis abhinc diebus digressus erat Apinius Tiro: muneribusque et pecuniis aspere per colonias corradendis, plus odii, quam roboris partibus adjiciebat.

Interea famulus Verginii Capitonis transfugit ad Vitellium, promisitque, si co-

mœnia. Brotier.—3 Nec bene Ms. Corb. *adquirendis.* Idem.

1 Vitellii prænomen omisit Pichena, forte operarum errore. *Brotier.*—2 Ita Puteolanus et recentiores. In Mss. hic et infra Hist. IV. 5. 'Vergilii' aut 'Virgilii Capitonis.' Editio quoque princeps, *Virgilii.* At Verginiorum

NOTÆ

Paulum diversa ratio certaminis horum gladiatorum Hist. lib. III. et Britannorum: nam gladiatores extra muros periculum seu pugnam *in aperto non audebant.* Attamen id firmat lectionem ac sensum nostrum.

Neque periculum in aperto] Recte vertit Interpres Hisp. qui nec extra muros exire, neque congredi cominus, seu conserere manus cum hoste audebant.

[o] *Non intuta mœnium firmare*] Debuit fieri quod habetur supra, lib. II. 19. de Placentia: 'Solidati muri, propugnacula addita, auctæ turres, provisa parataque, non arma modo, sed obsequium,' &c.

[p] *Fluxi*] Lascivia, luxu, et deliciis diffluentes.

Fluxi] Languidi, vino madidi, temulenti.

[q] *Personantes*] Eorum luxus, lascivia, ac temulentia, cantu musicisque concentibus, per amœna littorum late resonabant.

[r] *Apinius Tiro*] Qui supra, c. 57. 'Prætura functus.... ducem se defectoribus obtulit.' Itaque tantum dux et auctor defectionis ille. Nam adhuc *Apollinaris remigibus* Misenensibus præerat, licet tamen Apinius videatur præcelluisse, et summæ rerum ac belli præfuisse hoc loco pro Flavianis, ita ut simul imperaret apud Tarracinam navibus, remigibus, et gladiatoribus, aut saltem auctoritate præmineret.

Itaque Apinius paucos ante dies discesserat Tarracina, et dona ac pecunias acerbe exigendo per municipia, classi seu Tarracinæ vicina, plus odii *quam virium partibus* Flavianis *addebat.*

[s] *Servus Verginii*] Qui haud dubie absente et ignaro domino talia molitus est.

[t] *Capitonis*] Forte præerat ille parti triremium, aut classiariorum militum, et Tarracinæ tum agebat; nullæ tamen partes fuisse videntur Verginii eo facinore. Nam punitus mox servus, et nulla mentio heri: forte inscio domino talia ausus erat.

arcem[u] tradi futurum,'[3] multa nocte cohortes expeditas, summis montium jugis, super caput hostium sistit: inde miles[v] ad cædem magis, quam ad pugnam decurrit: sternunt inermes,[4] aut arma capientes, et quosdam somno excitos; cum tenebris, pavore, sonitu tubarum, clamore hostili turbarentur. Pauci gladiatorum resistentes, neque inulti[5] cecidere: ceteri ad naves ruebant, ubi cuncta pari formidine implicabantur, permixtis paganis,[w] quos nullo discrimine Vitelliani trucidabant. Sex Liburnicæ inter primum tumultum evasere, in quis Præfectus classis Apollinaris: reliquæ in littore captæ,[6] aut nimio ruentium onere pressas mare hausit. Julianus ad L. Vitellium perductus, et verberibus fœdatus,[x] in ore ejus jugulatur.[y] Fuere, qui uxorem L. Vitellii Triariam incesserent,[7][z] tanquam 'gladio militari

piæ *sibi* darentur, occulte traditurum arcem præsidio destitutam, *provecta nocte*, servus *expeditum agmen in summo collium vertice, supra caput hostium statuit: inde miles ad occidendum magis, quam ad certandum degreditur: fundunt inermes, aut arma capessentes, et nonnullos a sopore excitatos; cum* illi *nocte, terrore, clangore tubarum*, et *vociferatione hostili exterrerentur. Nonnulli gladiatorum reluctantes, neque impune cæsi sunt: ceteri ad naves præcipiti fuga elapsi, ubi omnia pari pavore permiscebantur*, simul *affluentibus oppidanis, quos indistincte Vitelliani obtruncabant. Sex Liburnicæ inter primam trepidationem effugere, in quibus præfectus navium Apollinaris: ceteræ in ripa expugnatæ* sunt, *aut immodico accurrentium pondere fatiscentes pelagus absorpsit. Julianus ad L. Vitellium pertractus, et virgis cæsus, in conspectu ejus occiditur. Extitere, qui conjugem L. Vitellii Triariam arguerint, tanquam* militare ferrum *lateri* aptasset, interque

cognomen *Capito*, ut jam monuit Ernestus.—3 Brotierus cum Ryckio et Gronovio habet *furtim traditurum:* et sic Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. At optime se habent codd. in quibus et Bud. lectio *tradi futurum*, quam cum Bip. Tacito reddendam puto. Puteolani est ista spuria. *Oberl.*—4 Ms. Flor. *inermos.*—5 Male veteres editiones, cum Gronov. *neque multi.* In Ms. Jes. *atque.*—6 Sic bene omnes ferme Mss. editiones veteres et recentiores. Male Ms. Corb. et Beroaldus, *reliquas .... captas.* Brotier.—7 Sic bene Cl. Ernestus, et ex usu Taciti: ut mox infra cap. 78. 'Nec de-

NOTÆ

[u] *Vacuam arcem*] Omni præsidio militari destitutam.

[v] *Miles*] Sex cohortes scil. et alæ quædam.

[w] *Paganis*] Intellige oppidanos et omnes quotquot non militares erant.

[x] *Verberibus fœdatus*] Sic non necatus sit more majorum. Suet. Ner. 49. 'Cum comperisset, nudi hominis cervicem inseri furcæ, corpus virgis ad necem cædi,' &c. Nam Julianus primum *verberibus fœdatus* videtur, dein *jugulatus.*

[y] *In ore ejus jugulatur*] Seneca de Benef. VII. 19. 'Si in ore parentum filios jugulat.' *Pichena.*

[z] *Incesserent*] Incusarent.

cincta, inter luctum cladesque[a] expugnatæ Tarracinæ, superbe sæveque egisset.' Ipse lauream gestæ prospere[8] rei[b] ad fratrem misit: percunctatus, 'statim regredi se, an perdomandæ Campaniæ insistere[9] juberet.' Quod salutare non modo partibus Vespasiani, sed Reipublicæ fuit: nam, si recens[10] victoria miles, et, super insitam pervicaciam, secundis ferox, Romam contendisset; haud parva mole certatum, nec sine exitio urbis, foret: quippe L. Vitellio,

calamitatem excidiumque captæ Tarracinæ arroganter atrociterque agitasset. *Ipse misit ad fratrem literas laureatas de re feliciter gesta: sciscitatus*, an statim redire se præciperet, an subigendæ Campaniæ instaret. *Quod salubre non solum partibus Vespasiani, sed* et *civitati fuit: quippe, si post recentem victoriam miles, et, præter ingenitam contumaciam*, rebus *prosperis impotens, in urbem venisset; haud exiguis viribus dimicatum, nec sine pernicie civitatis foret: namque*

fuere, qui Antonium suspicionibus arguerent.' In Ms. Corb. et editione principe, *incesserant*. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *incesserint*. Brotier.—8 Sic bene Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. editiones veteres et recentiores. Male Beroaldus, *prosperæ*. Unde Rhenanus emendaverat, *prospere gestæ rei*, [et sic Gronov. et Ryckius.] *Idem*.—9 Ms. Corb. *consistere juberet*. —10 Ita vulgo Mss. editiones veteres et recentiores. Ryckius e suo Ms.

NOTÆ

[a] *Cladesque*] Non diruta aut incensa Tarracina, sed raptibus et cædibus in oppidanos sævitum. Certe direpta videtur magna ex parte, aut certe maxime afflicta. Infra l. IV. 3. de Capua: 'Domus illustres afflictæ, cum contra Tarracinenses nulla ope juvarentur.'

[b] *Lauream gestæ prospere rei*] *Laureæ*, vel *literæ laureatæ*, vel Lampridio *tabellæ laureatæ*, erant publicæ et repentinæ lætitiæ atque victoriæ indices, quas ante occupatam a Cæsaribus Rempublicam, duces exercituum ad senatum mittebant.

Propterea Plinius lib. XV. 'Addi laurum literis, militum lanceis pilisque' dixit. Plinius Paneg. 'Allata erat ex Pannonia Laurea, id agentibus Diis,' &c.

Ammianus lib. XVI. 'Literas laureatas' vocat. Cæsar, lib. III. belli civilis: 'Sed neque in literis, quas scribere est solitus, neque in fascibus insignia laureæ.' *Lupan.*

Ipse lauream] De Lauro sic Plin. lib. XV. 30. 'Ipsa pacifera, ut quam prætendi etiam inter armatos hostes, quietis sit indicium. Romanis præcipue lætitiæ victoriarumque nuntia additur literis, et militum lanceis pilisque. Fasces imperatorum decorat. Ex his in gremio Jovis Optimi Maximi deponitur, quoties lætitiam nova victoria attulit. Idque non quia perpetuo viret, nec quia pacifera est, præferenda ei utroque olea, sed quia spectatissima in monte Parnasso. Ideoque etiam grata Apollini, assuetis eo dona mittere jam et regibus Romanis, teste L. Bruto.'

quamvis infami, inerat industria: nec virtutibus, ut boni,[11] sed, quo modo pessimus quisque, vitiis valebat.

78. Dum hæc in partibus Vitellii geruntur, digressus Narnia Vespasiani exercitus, festos Saturni dies Ocriculi[1] [m] per otium agitabat. Causa tam pravæ[2] moræ, ut Mucianum opperirentur. Nec defuere,[3] qui Antonium suspicionibus arguerent, tanquam 'dolo cunctantem, post secretas Vitellii epistolas, quibus Consulatum et nubilem filiam et dotales opes, pretium proditionis, offerebat.' Alii, 'ficta hæc et in gratiam Muciani composita.' Quidam, 'omnium id Ducum consilium fuisse, ostentare potius urbi bellum, quam inferre: quando validissimæ cohortes a Vitellio descivissent, et, abscisis[4] omnibus præsidiis, cessurus Imperio videbatur. Sed cuncta festinatione, deinde ignavia Sabini, corrupta: qui sumtis temere armis, munitissimam[5] capitolii arcem, et ne magnis quidem exercitibus expugnabilem, ad-

L. Vitellio, licet ignominioso, aderat industria: non bonis artibus, ut egregii aut bonesti viri, *sed qua ratione deterrimus quisque, flagitiis pollebat.*

Dum hæc in Vitellianis aguntur, profectæ Narnia Vespasiani legiones, festa Saturnalia Otriculi per quietem celebrabant. Causa tam perversæ cunctationis fuit, *ut Mucianum expectarent. Et extitere, qui Antonium suspectarent incusarentque, tanquam* fraude moras necteret, post occultas literas Vitellii, quibus *illi* promittebat consulatum, et maturam viro filiam, et pecuniam dotalem, præmium transitionis. *Alii* falsa hæc, et in favorem Muciani ficta, credebant. *Nonnulli* aiebant, cunctorum eam ducum fuisse mentem, ostendere potius civitati arma, quam inferre: quandoquidem firmissimæ cohortes a Vitellio defecissent, et, abruptis omnibus auxiliis, relicturus ultro principatum putabatur. Sed omnia temeritate, dein socordia Sabini, labefacta esse: qui captis intempestive armis, contra tres cohortes defendere non potuisset validissimum Capitolii propugnaculum, et quod ne ab ingentibus quidem exercitibus capi

Agr. edidit, *recenti victoria miles.* Sic quoque habet Ms. Corb.—11 Ms. Corb. *ut bonus.* Corrupte editio princeps, *ut bonis.* Brotier.

1 Sic bene Ms. Agr. Ryckius et recentiores. Male Ms. Reg. et editio princeps, *Otriculi.* Corrupte Ms. Jes. *Ariculi. Ocriculum* memoratur a Plinio, III. 5. Sect. 9. 'Οκρίκλων quoque meminit Strabo, lib. V. p. 227. *Brotier.*—2 Mss. Corb. et Agr. *parvæ moræ.*—3 Male Ms. Reg. et editio princeps, *nec deficere.* Brotier.—4 Ita Mss. Flor. Reg. Guelf. editio princeps et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *abscissis.*—5 Budeus. *invictissi-*

NOTÆ

[m] *Ocriculi*] Ocriculum, vel Otriculum, urbs Umbriæ regionis; hodie in ruinis jacet, et dicitur *Civita d'Ocria:* ex ejus ruinis crevit urbs nunc vocata *Otricoli;* est Umbriæ recentioris, in statu Ecclesiastico. *Tillem.*

versus tres cohortes tueri nequivisset.'[6] Haud facile quis uni assignaverit culpam, quæ omnium fuit: nam et Mucianus ambiguis epistolis victores morabatur, et Antonius præpostero obsequio, vel, dum regerit[7] invidiam, crimen meruit; ceterique Duces, dum peractum[8] bellum putant, finem ejus insignivere. Ne Petilius quidem Cerialis, cum mille equitibus præmissus, ut transversis itineribus per agrum Sabinum Salaria via[n] urbem introiret, satis maturaverat: donec obsessi capitolii fama cunctos simul exciret.

79. Antonius per Flaminiam ad Saxa rubra,[c] multo jam noctis, serum[d] auxilium venit. Illic 'interfectum Sabinum, conflagrasse capitolium, tremere urbem,' mœsta omnia accepit: 'plebem quoque et servitia pro Vitellio armari,'[e]

posse videretur. *Vix uni quis tribuerit delictum, quod cunctorum fuit: quippe etiam Mucianus incertis literis victores attinebat, et Antonius intempestiva obsequentia, vel, dum remittit odium, culpam subiit; et reliqui duces, dum profligatum bellum credunt, exitum ejus nobilitavere. Ne Petilius quidem Cerialis, cum mille equitibus præire jussus, ut per transversas vias*, ac *per regionem Sabinam, Salaria via urbem ingrederetur, satis properaverat: donec circumsessi Capitolii rumor omnes simul* duces *commoveret.*

Antonius per viam *Flaminiam venit ad Saxa rubra, adulta et concubia jam nocte, tardum subsidium. Illic audivit*, interemtum *fuisse* Sabinum, arsisse Capitolium, trepidare civitatem, *consternata omnia: afferebatur*, populum etiam, et fa-

mam.—6 Sic Mss. Flor. Reg. Agr. Corb. Ernestus et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. Jes. et veteribus editionibus, *nequisset;* et sic Ryckius.—7 Sic bene Pichena et recentiores. In Mss. Flor. Reg. Corb. Agr. et editione principe, *regeret.* Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *tegeret.* Brotier. Bipont. conjiciunt *regereret.*—8 Male editio princeps, *parutum bellum;* non vero *patratum*, ut habet Lipsius. *Brotier.*

NOTÆ

[n] *Salaria via*] Salaria via incipit a porta Collina, in latere Septentrionali urbis Romæ; in Sabinos ducit, et intrat in viam Lavicanam: hodie vocatur *Salara;* est in Campania Romana, et Sabina, provinciis status Ecclesiastici. *Tillemon.*

[c] *Ad Saxa rubra*] Interpres Hisp. *A Monte Rosso.*

Ad Saxa rubra] Oppidulum Etruriæ regionis ad orientem, hodie *Borghetto*, aut prope: ædificium est Patrimonii sancti Petri ad orientem, in Statu Ecclesiastico. *Tillemon.*

[d] *Serum*] Eo ipso die quo captum et incensum Capitolium: quippe nocte præcedenti miserat Sabinus Flavianis ducibus nuntios, qui monerent se obsideri.

[e] *Servitia pro Vitellio armari*] Antea servorum numerum et argenti pondus senatoribus indictum retulit Tacitus. Nam solebant Romæ, in penuria maxima militum, servi ad

nuntiabatur. Et Petilio Ceriali equestre prælium adversum fuerat: namque incautum, et tanquam ad victos ruentem, Vitelliani, interjectus equiti pedes,[f] excepere. Pugnatum haud procul urbe,[1][g] inter ædificia hortosque et anfractus[2] viarum; quæ gnara Vitellianis, incomperta hostibus, metum fecerant: neque omnis eques concors,[h] adjunctis quibusdam, qui nuper apud Narniam dediti, fortunam[i] partium speculabantur. Capitur Præfectus alæ, Tullius[3] Flavianus: ceteri fœda fuga[j] consternantur,[4][k] non ultra Fidenas[l] secutis victoribus.

80. Eo successu studia populi aucta: vulgus urbanum arma cepit.[1] Paucis scuta militaria, plures, raptis, quod cuique obvium, telis,[2] 'signum pugnæ' exposcunt. Agit

milias arma capere pro Vitellio. *Et Petilio Ceriali equestre certamen improsperum fuerat: quippe* ipsum *inopinantem, et velut adversus victos irruentem, Vitelliani, pedites immixti equitatu, sustinuere. Certatum haud procul civitate, inter domos et hortos, et per diverticula itinerum; quæ nota Vitellianis, ignota Flavianis, pavorem intulerant: neque omnis equitatus in idem consentiebat, additis nonnullis, qui paulo ante Narniæ se permiserant, et successum partium aspectabant. In potestatem hostium venit præfectus alæ Tullius Flavianus: reliqui turpi fuga funduntur, exterrentur*, eos *non ultra Fidenas victores insecuti sunt.*

Ea fortuna favor plebis adolevit: multitudo urbana arma capessiit. Paucis clypei militares, plures raptis armis, quæ cuique fors obtulerat, signum prælii *flagi-*

1 Ita vulgo Mss. et libri omnes editi. In Ms. Reg. *procul ab Urbe.* Laudat Lipsius e Ms. Hispano, codice nempe Covarruviæ, *procul Urbem.*—2 Male Mss. Harl. Bodl. Jes. Guelf. *et confractus.* Brotier.—3 Sic Ms. Reg. et libri omnes editi. In Mss. Harl. Guelf. *T. Flavianus.* Secunda manu in Ms. Harl. *Tullius.* Ms. Flor. *Tulius.* Ms. Agr. *Julius.*—4 Ita Mss. et libri editi. Beroaldus, operarum sane errore, *consternuntur.* Mallet Cl. Ernestus, *in fœdam fugam;* ut apud Livium, x. 43. 'Repente in fugam consternantur.'

1 Male veteres editiones, *cæpit.* Brotier.—2 Frustra tentat Heinsius, *quod*

NOTÆ

arma capienda pro defensione patriæ vocari, ut post cladem Cannensem contigit. *Lupan.*

[f] *Equiti pedes*] Intermixti equiti, seu equitatui, pedites Vitelliani excepere Petilium.

[g] *Procul urbe*] Hispanus cod. *urbem*, vere.

[h] *Concors*] Non consentiebat omnis eques pro Flavianis partibus.

[i] *Fortunam*] Exitum præliorum, seu belli, *speculabantur.*

[j] *Fœda fuga*] Verisimile est fugisse equites etiam ultra Fidenas, licet huc usque tantum *secutis victoribus*, scil. non ultra Fidenas. *Fœda*, id est, cum flagitii et ignaviæ infamia.

[k] *Consternantur*] Exterrentur, pelluntur, funduntur, profligantur.

[l] *Fidenas*] Fidena, urbs Sabinorum populorum in Samnio regione. Vide Annal. l. IV. 62. *Tillemon.*

grates Vitellius, et 'ad tuendam urbem prorumpere'[m] jubet. Mox, vocato Senatu, deliguntur[3] legati ad exercitus, ut prætexto[4] Reipublicæ[n] concordiam pacemque suaderent. Varia legatorum sors[o] fuit. Qui Petilio Ceriali occurrerant,[5p] extremum[6] discrimen adiere,[7] aspernante milite conditiones

tant. Refert grates Vitellius, et ad defendendam civitatem *jubet* erumpere. *Dein, convocatis patribus, eliguntur legati ad legiones, ut specie Reip.* Flavianos *hortarentur ad concordiam pacemque. Diversa oratorum fortuna extitit: qui obviam irere Petilio Ceriali, ultimum periculum adivere, contemnente milite conven-*

cuique obvium teli. Idem.—3 Male editio princeps, *diriguntur.* Brotier.—4 Sic Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Bud. Puteolanus, Jac. Gronovius et recentiores. In Ms. Reg. et editione principe aliisque nonnullis, *prætextu reipublicæ*, et sic Ryckius.—5 Ita Mss. Flor. Reg. Agr. editio princeps et recentiores. Mss. Bodl. Jes. et Puteolanus cum Gronov. *occurrerunt.* Ms. Corb. *occurrerent.*—6 Male editio princeps, *ad extremum.* Brotier.—7 Mss.

NOTÆ

[m] *Ad tuendam urbem prorumpere*] Non ut intra mœnia, quasi obsessi, urbem tuerentur; sed ut foras erumperent, ad propulsandos hostes, ne ad urbem accederent. *Pichena.*

[n] *Prætexto Reipub.*] Nomine et specie Reipub. spreto Vitellio. Prætexunt bonum publicum, et quasi nulla habita ratione Vitellii. Illius nomen forte dissimulant, ut facilius pax coalescere possit.

Prætexto Reipub.] Sic mittebantur legati ab ignavis principibus. Supra l. I. 74. de Othone: Legatos 'ad utrumque Germanicum exercitum... specie senatus misit.' Quasi vero hic senatus ageretur, quasi hæc curaret senatus, aut non potius despiceret flagitia hæc imperii, si libere pronuntiaret! quasi sub Vitellio nunc *Respub.* ageretur; quasi non potius interesset Reipub. eum vinci ac perire! 'Reipub. haud dubie intererat, Vitellium vinci.' Tacit.

Prætexto Reipub.] Quod certe verum; neque enim sine discrimine ac pernicie civium, non sine exitio urbis certari intra muros potuit. Interfuit Reipub. finiri bellum, poni arma; sed an concordia partium obtineri posset, et esset e Repub. incertum. 'Fata viam invenient.'

[o] *Varia legatorum sors*] Iidem legati videntur isse ad Cerialem et Antonium, si Dionem audimus. 'Vitellius,' inquit, 'vocato senatu, legatos ex patribus et ex Vestalibus ad Cerealem mittit: hi, cum nemo audire vellet, ad Primum, qui non longe aberat, pergunt, et nihil impetrant.' Sic dissentire videtur; sed magis attendendum Tacito, quam auctori Græculo.

[p] *Ceriali occurrerant, &c.*] Paulo aliter Dio, l. LXV. 'Et primus Cerealis urbem cum equitatu adortus, in ipso ingressu victus, et velut in angusto cum equitibus interceptus, sustinuit tamen impetum hostium, ne grave damnum ab eis acciperet. Vitellius enim ratus, se victoria potito, res ad reconciliationem venturas, milites suos inhibuit.' An vere Dio? an huic prælio affuerit Vitellius? an absens, adeo strenuus et sagax fuerit et celer ingenio, ut cohiberet victores, qui equitatum fugientem insequerentur? Hoc dijudicandum aliis relinquimus.

pacis: vulneratur Prætor,[q] Arulenus[8][r] Rusticus: auxit invidiam, super violatum legati Prætorisque nomen,[s] propria[t] dignatio viri: palantur comites:[u] occiditur proximus lictor,[v] dimovere turbam ausus:[9] et, ni dato a Duce præsidio defensi forent, sacrum etiam[10] in[11] exteras gentes legatorum jus, ante ipsa patriæ mœnia,[w] civilis rabies usque in exi-

tiones pacis. Sauciatur Arulenus Rusticus, prætor: auxit indignationem, præter temeratam legati et prætoris dignitatem, propria claritudo viri: dissipantur socii legationis: *proximus* Aruleni *lictor interficitur, summovere multitudinem ausus: et, nisi datis a duce custodibus protecti forent, sanctum inviolatumque etiam inter barbaras gentes jus legationis, ante ipsos urbis muros, civilis furor usque in cædem et*

Harl. Jes. Guelf. *adire.*—8 Male Mss. Flor. Bodl. Jes. Guelf. et editio princeps, *Arulenius.* Brotier.—9 Ms. Agr. *annixus.*—10 *Etiam*, abest a Ms. Corb. —11 Sic in Mss. Flor. Reg. Jes. Bud. Agr. Corb. et editione principe, et a Ryckio et Jac. Gronovio probatur; hoc sensu: jus, quod sacrum inviolatumque erga exteras gentes servamus. Mss. Harl. Bodl. Puteolanus et recentiores, *inter exteras gentes.* Id enim, ut observat Ernestus, iis, quæ mox sequuntur, *ante ipsa patriæ mœnia,* opponitur. Quam lectionem et Brotierus probat.

NOTÆ

[q] *Vulneratur Prætor*] Plinius lib. I. Epistola 5. ‘Rustici Aruleni periculum foverat, exultaverat morte, adeo ut librum recitaret ederetque, in quo Rusticum insectatur, atque etiam *Stoicorum simiam* appellat. Adjicit, *Vitelliana cicatrice stigmosum.* Agnoscis Reguli eloquentiam.’ Hoc cicatricis Vitellianæ convicium, est a vulnere quod nunc accepit. *Lipsius.*

[r] *Arulenus*] Vocatur *Junius Rusticus* apud Sueton. Domit.

Arulenus] De quo Tac. l. XVI. ubi de morte Thraseæ cap. 26. ‘Aderat consilio Rusticus Arulenus flagrans juvenis, et cupidine laudis offerebat se intercessurum senatusconsulto: nam tribunus plebis erat. Cohibuit spiritus ejus Thrasea,’ &c. De quo et mentio in vita Agric. Laudat et Plutarchus hunc, cum orantem Romæ audiret Arulenus, acceptas a principe (Domitiano) literas, non aperuit, nisi cum dicere Plutarchus desiisset.

[s] *Nomen*] Jus, decus. Duplici titulo inviolabilis ille, et quia legatus a senatu, et quia magistratus populi Romani: nempe, tum prætor fuit Arulenus.

[t] *Propria*] Ob virtutem propriam ac sapientiam Stoicam eximius ac præcipue laudatus vir ille, et ævi sui decus ac specimen fuit, et quidem pessimis temporibus, Neronis, dein et Domitiani.

[u] *Comites*] Legationis socii.

[v] *Proximus lictor*] Qui nempe prætori proximus astaret, seu appareret. Sex lictores habuit prætor, qui omnes super eandem lineam incederent: et qui præibat alios, *primus* lictor appellabatur, qui prætori propior, *proximus.*

[w] *Ante ipsa patriæ mœnia*] Hoc ipso et atrocius foret crimen violati juris gentium in legato S. P. Q. R. scil. velut in conspectu Deorum templorumque, et in oculis civium.

Nam certe inter barbaras nationes, et locis longinquis, atque ab omni

tium temerasset. Æquioribus[x] animis accepti sunt, qui ad Antonium venerant, non quia modestior miles, sed Duci plus auctoritatis.[y]

81. Miscuerat se[z] legatis Musonius Rufus, Equestris ordinis, studium philosophiæ et placita[a] Stoicorum æmulatus: cœptabatque, permixtus manipulis, 'bona pacis ac belli discrimina' disserens,[b] armatos monere.[1] Id plerisque ludibrio, pluribus tædio: nec deerant, qui propellerent proculcarentque, ni, admonitu modestissimi cujusque, et aliis minitantibus, omisisset intempestivam[c] sapientiam. Obviæ

mortem polluisset. Majori modestia excepti sunt, qui ad Antonium iverant, non quia melior aut temperantior miles, sed quia *duci major auctoritas* inerat.

Adjunxerat se legatis Musonius Rufus, equestris fastigii, studium sapientiæ et doctrinam Stoicorum sectatus: ordiebaturque, mixtus cohortibus, commoda pacis, et belli pericula *enumerans, armatos hortari. Id plerique irridebant, pluribus* id *molestum: et erant, qui repellerent protererentque, nisi admonente honestissimo quoque, et aliis minas intentantibus, importunam philosophiam abjecisset. Occurrere*

1 Perperam Mss. Harl. Guelf. et Puteolanus, *movere.* Inde cum intempestiva hominis sapientia animi non fuissent moti, hæc suspecta et insititia conjiciebat Gruterus. At verbo *monere,* quod habent vulgo Mss. editio princeps et recentiores, penitus tollitur difficultas. *Brotier.*—2 Mss. Reg. Agr.

NOTÆ

cultu et humanitate vastis et procul amotis, violari legatos haud perinde immane videretur.

[x] *Æquioribus*] Vertit Interp. Hisp. *mas justos:* quod falsum ex Tac. ipso. Favorabilius excepti sunt legati, &c.

[y] *Plus auctoritatis*] Qua vulgi immodestiam cohiberet.

[z] *Miscuerat se*] Non propria sponte, sed vel sorte, vel delectu Vitellii et suffragio patrum: non aliter licuit legationem suscipere.

Hinc orta ingens controversia inter Helvidium et Marcellum, infra l. IV. 6. 'Priscus, eligi nominatim' (legatos qui mitterentur ad Vespasianum) 'a magistratibus juratis; Marcellus urnam postulabat.'

Objectabat Helvidius: 'Sorte et urna mores non discerni: suffragia et existimationem senatus reperta, ut in cujusque vitam famamque penetrarent; pertinere ad utilitatem Reipub. pertinere ad Vespasiani honorem, occurrere illi quos innocentissimos senatus habeat,' &c.

Contra *Marcellus,* non se, 'sed consulem designatum censuisse, dicebat, secundum vetera exempla, quæ sortem legationibus posuissent, ne ambitioni aut inimicitiis locus foret ... sufficere omnes obsequio.'

Unde patet in rebus difficilibus, non fuisse electos sorte aut urna legatos, sed suffragiis patrum: et certe sic delecti fuerant legati, quos mittebat Galba ad legiones Germanicas, cum interfectus est. Forte et quos misit Otho postea.

[a] *Placita*] Id est, sectam, seu doctrinam sapientiamque Stoicorum sequebatur.

[b] *Disserens*] Pro, *edisserens.*

[c] *Intempestivam*] Quis enim sapien-

fuere et virgines Vestales cum epistolis Vitellii, ad Antonium scriptis:[d] 'eximi[e] supremo certamini[2] unum[3] diem,' postulabat:[4] 'si moram interjecissent, facilius omnia conventura.' Virgines cum honore dimissæ: Vitellio rescriptum, 'Sabini cæde et incendio capitolii diremta[5] belli[6] commercia.'[f]

82. Tentavit tamen Antonius vocatas ad concionem legiones mitigare, 'ut, castris juxta pontem Mulvium[1] positis, postera die urbem ingrederentur.'[2] Ratio cunctandi, ne asperatus prælio[g] miles, non populo, non Senatui, ne templis quidem ac delubris Deorum consuleret. Sed omnem

etiam et sacerdotes Vestæ, cum literis Vitellii ad Antonium compositis: poscebant ut ad unam diem prolataretur extremum discrimen; si spatium interposuissent, facilius *cives* invicem conventuros. *Vestales cum reverentia dimissæ: responsum Vitellio,* Sabino interfecto, et cremato Capitolio, *omnia quæ* componendo bello iniri pacta aut fœdera possent, abrupta esse.

Voluit tamen Antonius vocatas ad principia legiones flectere, ut castra metantes prope pontem Mulvium, postridie civitatem intrarent. *Causa morandi, ne irritatus pugna miles, non plebi, non patribus parceret,* et *ne ædibus sacris quidem, ac templis Deorum* abstineret. *Sed omnem cunctationem, ut adversam victoriæ,*

et editiones veteres, *supremo certamine.*—3 In recentioribus tantum editionibus, *unam diem.*—4 Sic bene Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. Agr. Ryckius et recentiores. In Ms. Reg. et editionibus veteribus, *postulabant.* Brotier.—5 Male Mss. Reg. Harl. Jes. *direpta.* Idem.—6 Pessime tentabat Rhenanus, *bellico commercia.* Brotier.

1 Vide ad Annal. XIII. 47. Ms. Corb. *pontem Milvi.*—2 Ms. Jes. *ingre-*

NOTÆ

tiæ locus aut philosophiæ, inter tumultum strepitumque armorum, inter periculorum prædæque ac sanguinis et gloriæ, ut putabant, avidos: qui victoriam, quam pacem, qui raptus opes ac spolia Reipub. quam principem, quam senatum, aut Rempub. mallent.

[d] *Ad Antonium scriptis*] Suet. Vit. 18. 'Periit... nec fefellit conjecturam eorum, qui augurio, quod factum ei Viennæ ostendimus, non aliud portendi prædixerant, quam venturum in alicujus Gallicani hominis potestatem; siquidem ab Antonio, adversarum partium duce, oppressus est: cui Tolosæ nato cognomen in pueritia Becco fuerat: id valet gallinacei rostrum.'

[e] *Eximi*] Differri in sequentem diem supremum certamen: quod Antonius volebat: scil. 'postera die urbem ingrederentur;' ne invidiam cladis subiret ipse. Excidio Cremonensi satis invidiæ quæsitum erat.

[f] *Diremta belli commercia*] Virg. 'Belli commercia Turnus Sustulit ista prior, jam tum Pallante peremto.'

[g] *Prælio*] Nescio quid turbat hic Interpres Hispanus de prælio præterito, seu ante commisso. Potius intelligit Tacitus de prælio, quod committi ante mœnia et intra urbem debuit, quod et certe commissum est.

prolationem,[3] ut inimicam victoriæ, suspectabant. Simul fulgentia per colles vexilla,[h] quanquam imbellis populus sequeretur, speciem hostilis[i] exercitus fecerant. Tripartito agmine,[j] pars, ut astiterat,[4k] Flaminia via, pars juxta ripam Tiberis[l] incessit; tertium agmen per Salariam Collinæ portæ[m] propinquabat. Plebs[5] invectis equitibus fusa: miles Vitellianus trinis et ipse præsidiis[n] occurrit. Prælia ante urbem multa et varia: sed Flavianis, consilio Ducum præstantibus, sæpius prospera. Ii tantum[6] conflictati sunt, qui in partem sinistram urbis, ad Sallustianos[o] hortos, per

suspicabantur. Eodem tempore micantia per montes signa, licet inconditum vulgus ea sectaretur, imaginem hostilis exercitus ostentabant. Flaviani, *in tres partes diviso exercitu, alii, ut venerant, via Flaminia, alii secundum littus Tiberis invecti; tertia acies per* viam *Salariam Collinæ portæ imminebat. Populus, erumpente equitatu, stratus fugatusque. Miles Vitellianus tribus et ipse stationibus* Flavianos *excepit. Certamina ante urbem plurima et diversa: sed Flavianis, prudentia ducum præcellentibus, plerumque secunda* fuere. *Ii solum vexati sunt, qui diverterant in partem sinistram civitatis, ad hortos Sallustianos, per arcta et ambigua*

deretur.—3 Ita Mss. Flor. Reg. Harl. Jes. Corb. Guelf. editio princeps, Jac. Gronovius et recentiores. Ms. Bodl. et Puteolanus, *omnem prolatationem.* Additum adhuc in margine Ms. Bodl. *prolationem.* Unde videtur vocem, *prolatationem*, a Latio prorsus esse ablegandam, cum nusquam occurrat apud alios scriptores Latinos, neque hoc Taciti loco satis nixa. *Brotier.*—4 Ms. Jes. *ut adsisteret.*—5 Sic Mss. editiones veteres et recentiores. Pichena, *plebes.*—6 Male Mss. Reg. Corb. et editio princeps, *in tantum.* Ms. Agr. *nonnumquam conflictati sunt. Qui, &c.* Mss. Harl. Jes. Guelf. *hi tantum.*

NOTÆ

[h] *Vexilla*] Cohortium Vitellianarum, seu plebis quæ arma sumserat.

[i] *Speciem hostilis*] Quæ tantum tumultuaria plebs et incondita multitudo fuit, non exercitus.

[j] *Tripartito agmine*] Id de Flavianis intelligit, a quibus ' plebes, invectis equitibus, fusa:' et miles Vitellianus etiam ' tripartito agmine' pugnabat.

[k] *Pars ut astiterat*] Ut disposita erat in agmine, ut primo incesserat, scil. Flaminia via, in aciem astitit: hac parte irrupit Antonius, Varus forte ' juxta ripam Tiberis,' et Cerialis ' per Salariam viam.'

[l] *Juxta ripam Tiberis*] Sic narrat Dio: ' A militibus profectis contra Vitellium, magno furore præsidia pontis Tiberis franguntur: nam cum transire prohiberentur a custodibus pontis, nando flumen equites transmisere, eosque cum invasissent a tergo, aliis alia parte invadentibus, magnis incommodis affecere.'

[m] *Collinæ portæ*] Collina, quæ postea *Salaria* dicta, eadem est porta, ut volunt plerique auctores. Vide supra libro III. cap. 78. *Tillemonius.*

[n] *Trinis et ipse præsidiis*] ' Et tribus in urbe locis pugnantes cædebantur,' numeratque Josephus, si a vero non exorbitat, quinquaginta hominum millia lib. IV. Exscidii capite 24. *Savilius.*

[o] *Sallustianos*] Horti Sallustii fue-

angusta et lubrica viarum[p] flexerant. Superstantes maceriis hortorum Vitelliani, ad serum usque diem,[7] saxis pilisque subeuntes arcebant: donec ab equitibus,[q] qui porta Collina irruperant, circumvenirentur. Concurrere et in campo Martio infestæ acies. Pro Flavianis Fortuna et parta totiens victoria; Vitelliani desperatione sola ruebant: et, quanquam pulsi, rursus in urbe congregabantur.

83. Aderat pugnantibus spectator populus,[r] utque in ludicro certamine, hos,[1] rursus illos clamore et plausu fovebat: quotiens pars altera inclinasset, abditos[2] in tabernis,[s] aut, si quam in[3] domum perfugerant, 'erui jugularique'[t]

itinera. Vitelliani superstantes muris hortorum, usque ad noctem, lapidibus hastisque ascendentes propellebant: donec ab equitatu, qui porta Collina invectus erat, circumfunderentur. Conflixere etiam in campo Martio infesta agmina. A Flavianis stetit *Fortuna, et relata toties victoria; Vitelliani sola desperatione* inciti *erumpebant: et, licet fusi proturbatique, rursus in civitate conglobabantur.*

Astabat præsens *certantibus vulgus aspiciebatque, tanquam in spectaculo et ludis; et nunc his, nunc illis favebat plausu et acclamationibus: quoties altera pars cessisset, cum laterent in tabernis, aut in aliquam domum se recepissent,* extrahi et inter-

Brotier.—7 Sic bene Mss. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Agr. editiones veteres et recentiores. Sic Virgilius, Georg. IV. 132. 'Seraque revertens Nocte domum dapibus mensas onerabat inemtis.' Lipsius minime necessario emendavit, *diei*. Idem.

1 Sic bene Mss. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps, Jac. Gronovius et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus cum Ryckio, *hos modo, rursus illos*. Jam vidimus supra Hist. III. 22. 'his, rursum illis exitiabile.' Cf. Ruhnken. ad Vell. Paterc. II. 110. *Brotier*.—2 Male Beroaldus emendavit, *abditi;* adversantibus libris scriptis et editis. *Idem*.—3 *In*, abest a Mss. Corb. Agr. et editione principe.—4 Frustra Rhenanus emendavit, *postulantes;*

NOTÆ

runt aliquando extra mœnia Romæ antiquæ; postea vero in regione sexta urbis, et in Colle Hortulorum: hodie *Orto di Napoli*, in regione *Campo Marzo*, et in latere septemtrionali Romæ modernæ. *Tillemonius*.

p *Per angusta et lubrica viarum*] Dio lib. LXV. 'Cæsi sunt videlicet quamplurimi mortales; ac multi etiam, cum tegulis ex ædium fastigio jactis impeterentur, et in vicorum angustiis ab obsistentium multitudine truderentur, interierunt: ita ut per illos dies obierint hominum ad quinquaginta millia.'

q *Ab equitibus*] Qui forte iidem cum equitatu Cerialis, sed aucti animis, forsan et subsidiis. Non enim quiesceret Cerialis, dum alii pugnabant; quippe præliorum avidus ille.

r *Spectator populus*] Qui alius a plebe illa, quæ tripartita acie pugnaverat adversus Flavianos. Alii nomina militiæ dederant, alii otiosi spectatores pugnæ intra urbem erant.

s *In tabernis*] Interp. Hisp. *en las tiendas*. Ital. *nelle buttighe*. Gall. *boutiques*.

t *Jugularique*] Velut in spectaculo gladiatorum.

expostulantes,[4] parte majore prædæ potiebantur. Nam, milite ad sanguinem et cædes obverso,[5] spolia in vulgus cedebant. Sæva ac deformis urbe tota facies: alibi prælia et vulnera; alibi balineæ[6] popinæque: simul cruor et strues corporum: juxta scorta[u] et scortis similes:[7] quantum[v] in luxurioso otio libidinum; quicquid in acerbissima captivitate scelerum: prorsus ut eandem civitatem et furere crederes et lascivire. Conflixerant ante armati exercitus in urbe, bis L. Sylla,[w] semel Cinna victoribus:[8] nec tunc minus crudelitatis: nunc inhumana securitas,[x] et ne minimo quidem temporis voluptates intermissæ: velut festis diebus

fici *flagitantes, majorem prædæ partem rapiebant. Quippe milite ad pugnam et cruorem intento, opes et exuviæ penes plebem remanebant. Atrox et fœda tota civitate species: alibi pugnæ et plagæ; alibi balnea et ganeæ: simulque sanguis et strages molesque cadaverum: prope* astabant *prostibula, et prostibulis similes:* et *quantum voluptatum in luxuriosa pace; quantum*que *flagitiorum in sævissima captivitate: ut prorsus eandem civitatem et grassari per sævitiam ac cædes, et bacchari per libidinem ac lasciviam putares. Concurrerant antea infestæ acies in civitate, bis L. Sylla, semel Cinna victoria potitis: et tunc par immanitas:* at *nunc inhumana tranquillitas* animis, *et ne minimo quidem temporis* intervallo *omissæ libi-*

---

libris scriptis et editis refragantibus. *Brotier.*—5 Male Ms. Reg. et editio princeps, *adverso.* Ceterum Ms. Agr. et editio princeps habent, *ad cædes et sanguinem.* Idem.—6 Ita Ms. Corb. et editiones recentiores. Corrupte editio princeps, *balnicæ.* Mss. Reg. Harl. Bodl. et Puteolanus, *balneæ.* Idem. —7 Sic bene Mss. editio princeps, Rhenanus et recentiores. Perperam Puteolanus, *scortis miles.* Idem. Bipont. legunt *in scortis.*—8 Mss. Corb. et Agr. *victore iterum.* Ms. cod. Par. Inst. Oratorii Jesu; *confluxerant ante armati exercitus in Urbem bis L. Sulla, et Cinna victore iterum.* Brot.—9 Male dis-

NOTÆ

[u] *Juxta scorta*] *Juxta* struem stragemque corporum *scorta*, et vera quidem scorta, simulque et *scortis similes*, et perinde lascivientes.

[v] *Quantum*] Tum animadverteres quicquid in luxuriosa pace libidinum ac voluptatum; *quicquid scelerum* in crudelissimo bello, quo capta civitas esset, et omnia mala captivitatis experiretur.

[w] *L. Sylla*] Bis L. Sylla victoria potito, *semel* victore *Cinna.*

[x] *Inhumana securitas*] Inhumana ea tranquillitas animi, qua lasciviunt alii, ac procaciam proterviamque secure exercent, eo ipso tempore ac loco quo alii sæviunt grassanturque cædibus et strage, cruore ac luctu, funeribusque civitatem implent.

Quod intelligendum scil. ut l. II. 70. ubi de campis Bedriac. ‘ Fœdum atque atrox spectaculum: intra XL. pugnæ diem lacera corpora, trunci artus, putres virorum equorumque formæ ... dira vastitas: nec minus inhumana pars viæ, quam Cremonenses lauro rosisque constraverant, exstructis altaribus,’ &c.

id quoque gaudium[9] accederet,[y] exultabant, fruebantur; nulla partium cura,[z] malis publicis læti.

84. Plurimum molis in oppugnatione castrorum[a] fuit, quæ

dines; tanquam festis diebus ea quoque lætitia adjungeretur, gestiebant, persultabant; incuriosi partium, et publicis cladibus illudentes.

Non parum negotii ac difficultatis fuit in obsidione castrorum, quæ promtissimus

---

tinxit Cl. Ernestus, *velut festis diebus (id quoque gaudium accederet) exsultabant, fruebantur.* Perperam quoque distinxere veteres editiones, *exsultabant. Fruebantur nulla, &c.* Acidalius omissum volebat, *fruebantur.* Lipsius tentabat, *furebant.* At minime displicet, *fruebantur:* immo exquisite dictum. Sic, sed meliore sensu, Tullius de Finibus bonorum et mal. I. 1. 'Sive enim ad sapientiam perveniri potest: non paranda nobis solum ea, sed fruenda etiam sapientia est.' Mendose editio princeps, *accideret* pro *accederet.* Brotier.

NOTÆ

Certe in triumphis, seu aliis occasionibus, honores extraordinarios *parum humanos* putavere, ut patet clare ex Livio XXIII. ubi de triumpho Camilli de Veiis invecto: 'Maxime,' inquit, 'conspectus ipse est curru equis albis juncto urbem invectus: parumque id non civile modo, sed humanum etiam visum. Jovis solisque equis æquiparari dictatorem in religionem trahebant.'

Fœdum et inhumanum fuit spectaculum tot cæsorum una die civium campis Bedriacensibus, nec minus inhumana securitas aut lætitia, quasi triumpho, stravisse contiguam Campo viam *lauro rosisque,* exstruxisse altaria, mactasse victimas *regium in morem.* Ita et nunc inhumanum visum est, cives frui securitate, otio, libidinibus, dum alii cives mactantur, cæduntur, profligantur, scil. *malis publicis lætos.* Quam spreta hic et proculcata lex Solonis: scil. discordia civium lætari, nec se immiscere uni parti nefas erat.

[y] *Velut festis diebus id quoque gaudium accederet*] Id est, Festis Saturnalibus: et tamen supra dixerat, exercitum Vespasiani celebrare 'Saturnalia Otriculi per otium,' qui festi dies: incipiebant a decimo die Januarii usque ad decimum quartum.

Sed Capitolium obsessum et incensum, fuit causa cur duces Flaviani properarent, et festum Saturni atrox vere et inhumanum celebrarent, ad urbem, et in ipsa urbe.

Id quoque gaudium] Gaudio exultabant, non ob victoriam Vespasiani, aut nova dominatione, sed *malis publicis læti: id quoque gaudium* festis diebus accedebat.

[z] *Exultabant, fruebantur, nulla partium cura*] Recte, *fruebantur.* Refertur ad id quod supra dicitur, ne minimo quidem temporis voluptates intermissas: ideo ait, *exultabant,* ac *fruebantur,* scilicet voluptatibus, gaudebantque. *Pichena.*

Fruebantur] Inter alias voluptates, etiam eo gaudio *fruebantur.*

[a] *In oppugnatione castrorum*] Tiberius, auctore Suetonio capite 37. 'Castra constituit, quibus prætoriæ cohortes, vagæ ante id tempus, et per hospitia dispersæ, continerentur;' castra vero ipsa prætoria ad extrema urbis ædificia fuisse sita, colligitur ex Plinii libro III. *Lupanus.*

Castrorum] Quæ ad portam Viminalem.

acerrimus quisque, ut novissimam spem,[1] retinebant. Eo intentius[2] victores, præcipuo veterum cohortium[b] studio, cuncta validissimarum urbium excidiis reperta simul admovent, testudinem,[c] tormenta,[d] aggeres,[e] facesque:[f] [3] quicquisque,

quisque, ut extremam spem, tuebantur. Eo acrius incumbunt *victores, summo vetusti militis ardore, omnia munitissimis oppidis expugnandis adinventa* præparant, *simul admovent testudinem, machinas, aggeres, flammasque: et* quicquid tot cer-

1 Sic bene editio princeps et recentiores. Male Ms. Jes. et Puteolanus, *speciem*. Ms. Corb. *in novissimam speciem*. Brotier.—2 Ms. Jes. *eo contentius*. 3 Ms. Corb. atque editio princeps, *et quicquid*.

NOTÆ

[b] *Veterum cohortium*] Prætorianarum nempe, quæ decus amissum clade Othoniana, et exauctoratione Vitellii, tum recuperabant: et tunc ea castra veluti patrias sedes, ut domos, ut *Penates* recipiebant.

Veterum cohortium] Intelligo veteres cohortes prætorianas, quæ reciperare sua castra, e quibus pulsæ a Vitellio erant, præcipue nitebantur. Infra: 'illam patriam, illos Penates:' quibus forte et se adjungebat vetustus miles aliarum cohortium, eadem spe. De prætorianis cepit etiam Interpres Hisp.

[c] *Simul admovent testudinem*] Testudines aliæ *aggestitiæ*, aliæ *fossoriæ*, aliæ *arietariæ*. Aggestitia dicitur Vitruvio, *testudo ad congestionem fossarum*. Idem auctor eam quadratam facit, habentem quoquoversus latera singula pedum 25. Polybius lib. x. ubi de Antiocho rege obsidente Syringem Hircaniæ urbem: 'Erat certamen fere omne, et conatus, in testudinibus aggestitiis. Fossæ enim erant triplices, latitudine quidem haud minore 30. cubitorum, profunditate vero 15. In labris autem earum singulis vallum, sive sudetum erat, et in ultimo validus murus.' Scil. ea testudine protecti ad murum succedebant, et eum suffodiebant. Livius lib. xxxiv. 'Jam, testudinibus admotis, murus subruebatur, jam arietibus quatiebatur.'

Fossoria testudo est, quam vocat Vitruvius *testudinem ad fodiendum comparatam*. Et frontem ejus struit, 'quemadmodum angulos trigonorum; ut a muro tela, cum in testudines mittantur, non planis frontibus excipiant plagas, sed ab lateribus labentes, sine periculoque fodientes, qui intus sunt, tueantur.'

Arietaria testudo est, in qua scil. *aries* suspenditur; et qua proteguntur, qui arietem librant, et ad murum quatiendum admovent.

[d] *Tormenta*] Sunt balistæ, catapultæ, onagri, &c. quibus saxa, *faces*, et omne genus missilium in muros et in propugnatores immittuntur. Livius lib. xxvii. 'Naves partim machinationibus onerat, apparatuque mœnium oppugnandorum; partim tormentis et saxis, atque missilium telorum omni genere instruit.'

[e] *Aggeres*] Agger fuit terreus quidam, et alia materie mixta, mons et elevatio; quem paulatim versus muros promovebant attollebantque, ut ex alto pugnarent, et turres ibi constituerent et tormenta. Apud Suidam: 'Ageste bellica machinatio ex lapidibus, lignis, et terra constructa.' Cæsar de terra: 'Cespitibus ad aggerem comportandis.'

quid tot præliis laboris ac periculi hausissent, opere illo consummari,' clamitantes. 'Urbem Senatui ac Populo Rom. templa Diis reddita: proprium esse militis decus[g] in castris: illam patriam, illos Penates:[h] ni statim recipiantur, noctem in armis agendam.' Contra Vitelliani, quanquam numero fatoque[4] dispares, inquietare victoriam, mo-

taminibus laboris ac discriminis exantlassent, illa oppugnatione finiri *clamitabant*. Civitatem senatui populoque Rom. restitutam, delubra Diis *vindicata:* propriam esse militis gloriam in castris: illam patriam, illam domum *suam:* nisi statim recuperentur, noctem in armis agitandam. *Ex diverso Vitelliani,*

4 Sic bene Mss. Harl. Jes. et editiones recentiores. In Ms. Reg. et edi-

NOTÆ

Sed præcipua materies *aggeris* ligna. Nam *virgulta* et *fasces* maxime usui ad implendum, attollendum, et ligandum aggerem. Cæsar Civil. II. 'Vimina, materiamque comportari jubet: quibus comportatis rebus, aggerem exstruit.' Et usui arbores, non solum ob *virgulta* et tenuia ramorum, sed ob ipsos truncos, qui lilia in molem mediam stipabant; hosque ad latera applicabant, firmando et coërcendo. Construebant ergo latera, et cancellatim tignis directis transversisque varie ligabant. Lucan. 'Stellatis axibus agger Erigitur.' Aggeres illi alti, prout muri erant. Joseph. 3. Excid. 'Erecto jam aggere, et ipsis murorum pinnis tantum non appropinquante.' Cæsar lib. VII. 'Agger .... altus pedes 80, qui murum hostium pæne contingeret.' Aggerebant eum paulatim et admovebant in fossas ipsas, dein ad muros, et dum id fieret, nihilominus turres in aggere impositæ, quæ administrantes, aut operantes tuebantur, et eæ cum aggere simul paulatim procedebant. Agger igitur paulatim versus oppidum obsessum crescebat: scite enim tergum, seu cauda aggeris humilior fuit, et in clivum, frontem versus assidue ivit. Latera vinciebant claudebantque lignis, sed antrorsus, ut facile subirent, et versus muros, quos oppugnabant, ea pars manebat aperta, ut operando et ingerendo materiam, cresceret agger. Huic aggeri sic structo et admoto imponebant turres, et in his pontes, scalas, machinas, tormenta, saxa, faces, et omne genus tela, quibus muros subruerent, quaterent, ac propugnatores deturbarent.

[f] *Facesque*] Ut intra urbem, aut saltem ad portas: id brevius visum est, ut portas castrorum, et ipsa ædificia seu contubernia militum intra muros statim incenderent, exterrerentque propugnatores. Infra Tac. Hist. lib. IV. 23. 'Adactæ tormentis ardentes hastæ, ultroque ipsi oppugnatores ignibus petebantur.'

[g] *Proprium esse militis decus*] Milites aiunt: se *urbem senatui ac populo Rom. templa Diis* reddidisse, ac nunc *proprium esse* ipsius *militis decus*, sibi reciperare castra, tanquam *patriam*, et proprios *Penates*.

[h] *Illos Penates*] Interp. Hispanus: *Dioses particulares:* sed domos tantum intelligunt, aut veluti domos. Infra: *domos ..... cruore fœdare*, de iisdem castris.

rari pacem, domos[i] arasque[j] cruore fœdare,[k] suprema[l] victis solatia amplectebantur.[5] Multi semianimes,[m] super

licet numero et fortuna impares, solicitare victoriam, differre pacem, contubernia et aras sanguine temerare, et ea, ut *extrema victis solamina exosculabantur. Plerique*

tionibus veteribus, *factoque.* Sic quoque in margine Mss. Harl. Jes. *Brotier.*—5 Hæc omnia, *domosque arasque cruore fædare, suprema victis solatia amplectebantur,* absunt a Ms. Reg. Acidalius mallet, *fædatas;* Muretus, *fædas.* At melior est vulgata scriptura. Inter bellorum civilium furores, vel victis solatium est sævire, evertere, sacra, profana fœdare. *Amplec-*

NOTÆ

[i] *Domos*] Contubernia nempe, quæ in ipsis castris disposita erant.

[j] *Arasque*] Quæ scil. in principiis: nam ibi *augurale et ara,* ut et in castris legionum.

[k] *Arasque cruore fædare*] Narrat quid simile Athen. lib. XIII. ' Ptolemæus, Philadelphi regis filius, qui, præsidiariis militibus impositis, Epheso præerat, amicam Cirenem habuit; quæ, cum illi Thraces insidias essent moliti, et ipse in Dianæ templum confugisset, eo prosecuta est; ac posteaquam cecidit ibi trucidatus, arrepto valvarum annulo, altaria cruore illius sparsit, quoad simul eam jugularunt.' Quasi sic in ultionem Deos vocaret fœmina; aut certe Diis hominibusque facinoris atrocitatem exprobraret in perpetuum, quoad vindicarent scelus.

Fœdare] Alii legunt *fædis,* vel *fædatas.*

Cruore fædare] Vitam et sanguinem ultro profundebant *pro aris et focis.* Velut ultimo impetu gaudebant, suum cruorem fundi in castris, in principiis, apud aras, in conspectu militarium Deorum, loco scil. castrorum sanctissimo; nec sine invidia perpetua adversus victores bellorum civilium: quasi sic Deos testes ultoresque adversus auctores scelerum invocarent.

[l] *Suprema*] Sic capio: Arasque cruore fœdatas complectebantur, et hæc erant *suprema* victis solatia. Nempe, oscula hæc, quibus ultimum salutabant, venerabanturque aras Deorum castrensium, fuere hæc *suprema* solatia. Virgil. ' Et Divum amplexæ simulacra tenebant.'

Suprema victis solatia complectebantur] Sic apud Virg. Æneid. ' Amplexæque tenent postes, atque oscula figunt.' Hoc faciunt mulieres, quæ se in captivitatem abreptum iri suspicantur, seque procul avectum iri in Græciam, ac Trojam relicturas. Qui enim domum sic deserebant in perpetuum, limina salutare solebant. Quod Charinus adolescens facit apud Plautum: ' Limen superum et infernum salve, simul autem vale! Hunc hodie postremum extollo mea domo, patria pedem.'

Complectebantur] Vertit Interpres Hispan. Amabant, avebant *inquietare victoriam . . . . domos arasque cruore fædare,* quæ sunt *suprema victis solatia.* Potius sic sumendum: Inquietabant victoriam, morabantur pacem, arasque cruore fœdabant, et has aras sic fœdatas, aut simpliciter, aras *complectebantur.* Atque hæc erant *suprema victis solatia.*

[m] *Semianimes*] Semianimes plerique vulneribus super turres et mœnia exspirare maluerunt, quam se vivos permittere libidini victoris.

turres et propugnacula mœnium exspiravere. Convulsis portis, reliquus[n] globus[o] obtulit se victoribus: et cecidere omnes contrariis[p] vulneribus, versi in hostem. Ea cura etiam morientibus decori exitus fuit.

85. Vitellius, capta urbe, per aversam palatii partem,[1] Aventinum,[q] in domum uxoris, sellula defertur: ut, si diem latebra vitavisset, Tarracinam[r] ad cohortes fratremque perfugeret. Dein mobilitate ingenii, et quæ natura pavoris est, cum omnia metuenti præsentia maxime displicerent,[s] in palatium regreditur, vastum desertumque: dilapsis etiam

semineces, supra turres et munimenta murorum animam efflavere. Emotis valvis, reliquum agmen occurrit ultro victoribus: et periere omnes adversis vulneribus, obversi in hostem. Ea cupido etiam pereuntibus honestæ mortis fuit.

Vitellius, expugnata civitate, per aversas regiæ fores, Aventinum, in ædes conjugis, sella devehitur; ut si interdiu latere potuisset, noctu *Tarracinam abiret ad fratrem et cohortes. Mox levitate animi, et quæ indoles timoris est, cum cuncta formidanti præsentia* loca *præcipue molesta essent, in regiam revertitur, inanem et vacuam:*

tebantur, habent Mss. Flor. Corb. et Jac. Gronovius, *complectebantur* Ryckius et Puteolanus. Perperam editio princeps, *contemplabantur*. Ms. Jes. *compectebantur*. Brotier.

1 Non ita bene editio princeps, *adversam palatii portam*. Ms. Corb. habet quoque, *adversam*. Frustra tentat Lipsius, *per aversa palatii*. Non semper græcissat Tacitus. Jam vidimus supra cap. 70. 'Secretam ædium partem:'

NOTÆ

[n] *Reliquus*] Qui vulneribus ac præliis superstes.

[o] *Globus*] Velut *in agmen* hosti se obtulere occidendos.

[p] *Contrariis*] Id est, adversis: et hæc vulnera honesta vocantur, et sunt decora militaribus viris. Hinc addit: *versi in hostem*. Et licet ultro corpora offerrent victoribus vulneribusque, abjecta omni spe victoriæ aut salutis, haud tamen decoris immemores, licet inulti caderent; sic tamen *adversis vulneribus* cecidere. *Ea cura* gloriæ et egregiæ famæ etiam pereuntibus Romanis fuit.

Contrariis vulneribus] Plin. de Vir. Ill. 35. ubi de Pyrrho rege: 'Cumque Romanos adversis vulneribus occisos videret, Ego, inquit, talibus viris brevi orbem terrarum subigere potuissem.'

[q] *Aventinum*] Suet. Vit. 16. 'Abstrusus gestatoria sella, duobus solis comitibus, pistore et coquo, Aventinum et paternam domum clam petiit, ut inde in Campaniam fugeret; mox levi rumore et incerto, tanquam pax impetrata esset, referri se in palatium passus est.'

[r] *Tarracinam*] Noctu scilicet.

[s] *Metuenti præsentia maxime displicerent*] Sic Plut. in Mario: 'Sed sicut contingit in magnis animi æstibus anxietatibusque, ut semper fugere ex præsenti loco velimus, velut omnium importunissimo, et spem habeamus in obscuris et incertis.'

infimis[t] servitiorum, aut occursum ejus declinantibus. Terret solitudo et tacentes loci:[u] tentat clausa:[v] inhorrescit vacuis; fessusque misero errore, et pudenda latebra[w] semet occultans, ab Julio Placido,[2] Tribuno cohortis, protrahitur.[x] Vinctæ pone tergum[3] manus: laniata veste,[y] fœdum spec-

digressis etiam vilissimis mancipiorum, aut conspectum ejus vitantibus. Pavorem infert vastitas, et silentes loci: tentat secreta: horret deserta; lassusque miserabili errore, et turpi latibulo semet abscondens, hinc *eruitur a Julio Placido, tribuno cohortis. Religatæ post tergum manus, lacerata veste, deforme spectaculum, trahe-*

non vero, *secreta ædium.* Brotier.—2 Male Puteolanus, *Placito.* Ms. Corb. *a Julio Placido.* Idem.—3 Mss. Corb. Agr. et editio princeps, *tergum pone.*—

NOTÆ

[t] *Dilapsis etiam infimis*] Duobus *comitibus pistore et coquo, Aventinum* petierat. Dignus tali principe comitatus. Sed cum regrederetur in palatium, isti etiam dilapsi sunt.

[u] *Terret solitudo et tacentes loci*] Virgilius arcanum hunc naturæ nostræ motum pariter effert: 'Horror ubique animos, atque ipsa silentia terrent.'

[v] *Tentat clausa*] Nempe velut in solatium et subsidium explorat, tentat, an se ipsis locis illis clausis abscondere, an ibi latere forte possit.

Tentat clausa] Anxius, et æger animi, vellet perrumpere *clausa* loca, et *inhorrescit* apertis ac *vacuis.*

[w] *Pudenda latebra*] Nempe in cella janitoris, ad quam canis ex more invigilabat. Petron. 'In aditu ipso stabat ostiarius prasinatus, cerasino succinctus cingulo, atque in lance argentea pisum purgabat. Super limen autem cavea pendebat aurea, in qua pica varia intrantes salutabat. Ceterum ego, dum omnia stupeo, pæne resupinatus crura mea fregi; ad sinistram enim intrantibus, non longe ab ostiarii cella, canis ingens catena vinctus, in pariete erat pictus; superque quadrata litera pictum, Cave, cave, canem.'

Pudenda latebra] Suet. Vit. 16. In Palatium reversus, 'ibi cum deserta omnia reperisset, dilabentibus etiam qui simul erant, zona se aureorum plena circumdedit, confugitque in cellulam janitoris, religato pro foribus cane, lectoque et culcitra objectis.'

Latebra] Paulo aliter Dio: 'Vitellius sordido attritoque sagulo amictus, se abdit in obscurum locum ubi canes alebantur .... sed investigatus a militibus .... pannis obsitus et sanguine perfusus, quod eum canes læserant, deprehenditur; discissaque veste, et vinctis a tergo manibus, et laqueo ad collum religato, Cæsarem e palatio .... deducunt, trahuntque via sacra Imperatorem, qua ante ovarat.'

[x] *Protrahitur*] Suet. Vit. 17. 'Extractus e latebra, sciscitantes, quisnam esset, (nam ignorabatur,) et ubi esse Vitellium sciret, mendacio elusit: deinde agnitus, rogare non destitit, quasi quædam de salute Vespasiani dicturus, ut custodiretur interea, vel in carcere, donec vinctis,' &c.

[y] *Laniata veste*] Sic innuere videatur, verum esse quod ait Dio; Vitellium sese abdidisse in stabulum canum, et laceratam non solum vestem, sed

taculum, ducebatur, multis[z] increpantibus, nullo illacrymante: deformitas[a] exitus misericordiam abstulerat. Obvius[b] e Germanicis[c] militibus Vitellium infesto ictu,[d] per

batur, multis objurgantibus, nullo miserante: flagitium seu ignominia *finis miserationem ademerat. Occurrens* unus *e Germanicianis militibus, dubium fuit*, an

NOTÆ

etiam corpus ipsius morsu canum laniatum fuisse; ita ut fœda latebra Vitellii, simul et fœdum spectaculum esset ipse Vitellius.

Sed in Historicis Rom. legerat Dio, et in Suetonio ipso, se recepisse Vitellium in 'cellulam janitoris, religato pro foribus cane.' Hinc fabulam suam cudit de stabulo canum, a quibus laniatus esset Vitellius, ut mendacium mendacio adderet.

Laniata veste] Ut in reis usurpari solebat. Non quia lacerassent canes: forte ipse lacerabat, ut miserationem moveret.

Veste] Quam scilicet laniaverat ipse tribunus, aut milites qui stipabant tribunum; vel in contumeliam; vel quia mos iste usurpatus in reos fuit.

[z] *Multis*] Multi probris et conviciis incessebant, ut sordidum vulgus solet, quem paulo ante adulabantur. Infra: 'Vulgus, eadem pravitate, insectabatur interfectum, qua foverat viventem.'

[a] *Deformitas*] Talis exitus, ut in principe, non modo deformis ob squalorem fuit, seu ob tristem habitum speciemque, sed etiam fœdus ac pudendus ex ipso ignaviæ probro; et illa mors, non modo flagitii speciem habuit, sed et probrum ipsa flagitiumque fuit, ut in dominante sic perire. Flagitium et deformitas illa omnem misericordiam exemerant.

Sic ignominiosus ac scelerosus perire juste tali exitio videbatur. Tac. de Messallina XIV. 32. 'Tribus omnino comitantibus (id repente solitudinis erat) spatium urbis pedibus emensa vehiculo, quo purgamenta hortorum eripiuntur, Ostiensem viam intrat: nulla cujusquam misericordia; quia flagitiorum deformitas prævalebat.'

Ut claritudo in vita imperitantium, ita et decus in morte et gloria exigitur; et tum flagitia vitæ, si qua fuerint, cum gloria tamen sepeliri decet. Nero ipse, sceleribus coopertus, et multis parricidiis profanus et infamis; attamen in fine gloriam strenuæ mortis sibi vindicat.

Apud Sueton. 49. 'Segnitiem suam his verbis increpabat: Vivo, deformiter ac turpiter, non decorum hoc Neroni, non decorum. Sapere decet in tali casu, age ergo, excita te ipsum.'

Deformitas mortis] Mortis id genus indignum Cæsare, indignum principe, vel et consulari aut militari viro, vel et nomini Romano fœdum, deforme, ac pudendum.

[b] *Obvius*] Sic capio: Obvius e Germanicis militibus, an Vitellium, infesto ictu, et per iram, aut quo maturius ludibriis eximeret, an ipsum tribunum appetierit, in incerto fuit: sed quod certum est, aurem tribuni amputavit, &c.

Itaque incertum, an ille miles appetierit Vitellium, an tribunum: sed certe Vitellium, non attigit aut feriit, sed tribunum tantum, cujus aurem amputavit. Quid autem vellet miles ille, in incerto fuit, an eripere ludibrio, an occidere Vitellium cupierit, an ipsum tribunum, non *compertum*, quia statim confossus est.

[c] *Obvius e Germanicis*] Aliter Dio lib. 65. 'Quod ubi quidam Germa-

iram, vel quo maturius ludibriis[4] eximeret, an Tribunum appetierit, in incerto[5] fuit: aurem Tribuni amputavit ac statim confossus est. Vitellium, infestis mucronibus coactum, modo erigere os[e] et offerre contumeliis,[f] nunc cadentes statuas[g] suas, plerumque Rostra,[h] aut[6] Galbæ

Vitellium infesta plaga, et per iracundiam, vel quo citius eum contumeliis eriperet, an tribunum oppugnaverit: aurem tamen *tribuni abscidit, ac statim obtruncatus est. Protraxere Vitellium, infensis gladiis adactum, modo attollere vultum et objicere ludibriis, modo collabentes ac dejectas imagines suas spectare, interdum rostra, et*

4 Brotierus habet *ludibrio.* Ita Mss. Reg. Harl. Bodl. Jes. Corb. Guelf. et veteres editiones. Rhenanus e corrupta scriptura Ms. Bud. *ludibus,* emendaverat, *ludibriis;* et sic edidere Gronovius et Ryckius.—5 Male Ms. Reg. *in incerta.* Ms. Guelf. *incerto;* unde altera manu emendatum, *incertum.* Brotier.—6 Ita Mss. editiones veteres et recentiores. Frustra Rhenanus

NOTÆ

nus animadvertit, non pertulit diutius, sed misericordia permotus.' Sic diserte affirmat Dio, quod in fama et historia dubium et incertum fuit: quod et facit sæpe Suetonius.

E Germanicis] Qui legionarius et Rom. miles, et legionum scil. quæ ex Germania cum Vitellio in urbem advectæ, et quæ ipsum ad principatum evexerant: et ita *periculum ex misericordia.*

[d] *Infesto ictu*] Sic autem refert Dio: 'Quod ubi animadvertit quidam e Germanicis, non pertulit diutius, sed misericordia motus, Ego tibi, inquit, qua in re potero, opem feram: itaque illum percussit, dein sibi manus attulit. Neque tamen Vitellius moritur ex eo vulnere, sed trahitur in carcerem una cum suis statuis,' &c. Quam diversus ille a Tacito!

[e] *Modo erigere os*] Illustratur hic locus a Suetonio in Vit. 17. 'Per totum viæ sacræ spatium, reducto coma capite, ceu noxii solent, atque etiam mento mucrone gladii subjecto, ut visendam præberet faciem, neve submitteret.'

Plinius paneg. 'Nihil sæculo dignius, quam quod contigit, desuper intueri delatorum supina ora, retortasque cervices.' *Pichena.*

[f] *Contumeliis*] Sic apud Curtium, libro VI. 'Tunc Cœnus, quanquam Philotæ sororem matrimonio secum conjunxerat, tamen acrius quam quisquam in Philotam invectus est; parricidam esse regis, patriæ, exercitus, clamitans; saxumque, quod forte ante pedes jacebat, arripuit, emissurus in eum, ut plerique credidere, tormentis subtrahere cupiens; sed rex manum ejus inhibuit.'

[g] *Cadentes statuas*] Sic mos obtinuit, ut cum aliquis damnaretur, simul ejus statuæ dejicerentur: sic Silio damnato sub Tiberio, mox crimini tribuitur filio ipsius, quod effigiem patris domi in atrio coluisset. Sic et cum Sejanus in carcerem traheretur, vidit etiam *cadentes statuas,* conflatumque ingens et 'adoratum populo caput.'

Sic et contra, restituto decore, reponebantur simul et statuæ. Sic dejectæ statuæ Neronis, dein Galbæ, vicissim et repositæ, prout vincebant partes aut vincebantur. Idque *etiam* de fœminis obtinuerat, ut de Messal-

occisi[i] locum contueri; postremo ad Gemonias,[j] ubi corpus Flavii Sabini jacuerat, propulere. Vox una[7] non dege-

Galbæ interfecti locum aspicere: demum ad scalas *Gemonias, quo Flavii Sabini corpus projectum fuerat,* eum impulere. *Verbum unum non* prorsus *ignobilis in-*

emendaverat, *et Galbæ.* Brotier.—7 Brotierus edidit *una vox*, et sic Mss. et editiones veteres. Rhenanus, inverso ordine, *vox una;* et ita Gronov. et Ryckius.

NOTÆ

lina, Poppæa, &c. Nec solum id in urbe invaluit, sed etiam in aliis Italiæ oppidis et municipiis. Tac. Hist. III. 7. 'Galbæ imagines, discordia temporum subversas, in omnibus municipiis recoli jussit Antonius:' quod haud dubie æmulabantur et provinciæ.

Cadentes statuas] Dio lib. LXV. 'Neque tamen Vitellius moritur ex eo vulnere,' scil. Germaniciani militis, 'sed trahitur in carcerem, ut et ejus statuæ, quibus ridicula multa atque turpia exprobrantur:' scil. trahitur ipse in carcerem, sed statuæ ejusdem tantum subvertuntur, trahuntur, ac discerpuntur; non autem trahuntur in carcerem, in mente auctoris.

[h] *Plerumque rostra*] Ammianus dicit, *imitamenta priorum principum portasse* rostra, id est, vultus et statuas eorum; quas in gradibus dispositas ordine fuisse putat Lipsius; in quibus forte et ipsa statua Galbæ hic occisi, ad quam respicere cogebant rebellem Vitellium.

Olim novi magistratus eo conscendere solebant, et populum salutare, et rursus cum deponerent magistratum, ibi gratias agebant populo Romano.

At ævo principum nihil factum, nisi ut conscenderent, ac salutarent populum; itemque jurarent, aut ejurarent, vel utrumque simul: tum jurabant illi, se in magistratu nihil fecisse adversus Rempub. Plin. paneg. de Trajano: 'Jam toties procedere in rostra, hic suscipere, hic ponere magistratus, quam dignum te fuit!'

Pro rostris sedebant in curuli, et exinde orationem pro concione habebant. Claudian. 'Circumfusa tuæ conscendent rostra curules.'

Plerumque rostra] Puto, ludibrio et ostentui, ut est procaci ingenio miles; quia locus ille, scil. totius urbis celeberrimus ac frequentissimus fuit; et quo immensa multitudo, velut ad ingens spectaculum haud dubie confluxerat.

Plerumque rostra] Quare *rostra?* Forte, quia locus hic celeberrimus, et plebe frequens: an, quia Vitellius ibi conciones habuisset adversus Vespasianum? an, quia ibi ejurasset imperium, ac dignitatem potestatemque omnem deposuisset, quasi in se jure necis concesso? Forte, quia ibi statuæ ipsius, quæ dejiciebantur, aut statuæ Galbæ, quibus moriendo quasi satisfaceret. Forte potius quia *rostra* in foro, et in foro occisus erat Galba, contra quem rebellarat Vitellius. Ita ut ibi *rostra* et *Galbæ occisi locus* unum et idem sint.

[i] *Galbæ occisi*] Adversus quem ingratus rebellaverat Vitellius: et Galbæ imagines ac decus jam reposuerant Flaviani, non certe amore Galbæ, sed ostentatione, et interpretatione gloriæ in majus. Sic sibi Galbianarum partium specimen prætendebant, non sine favore vulgi; qui post expertos Othonem et Vitellium jam

neris animi excepta, cum Tribuno insultanti,[k] 'se tamen Imperatorem[l] ejus fuisse,' respondit. Ac deinde ingestis[m]

dolis auditum, cum tribuno illudenti insectantique respondit, se tamen principem

NOTÆ

Galbam desiderabat, aut partes easdem, similemque principatum.

[j] *Ad Gemonias*] Suet. Vit. 17. 'Donec religatis post terga manibus, injecto cervicibus laqueo, veste discissa, seminudus in forum tractus est, inter magna rerum verborumque ludibria, per totum viæ sacræ spatium, reducta coma a capite, ceu noxii solent, atque etiam mento mucrone gladii subjecto, ut visendam præberet faciem, neve submitteret; quibusdam cœno et stercore incessentibus, aliis incendiarium et patinarium vociferantibus; parte vulgi etiam corporis vitia exprobrante; erat enim in eo enormis proceritas, facies rubida, plerumque ex vinolentia, venter obesus, alterum femur subdebile, impulsu olim quadrigæ, cum auriganti Caio ministratorem exhiberet.'

[k] *Tribuno insultanti*] Qui tribunus, ut puto, immissus fuerat a ducibus Flavianis, ut perscrutaretur Vitellium, illumque occideret. Nam tales cædes tribunis imperabantur, ut patet de Agrippa Postumo, de Messallina. Et etiam de Britannico, cui venenum paratum a Locusta, sed jubente et exigente tribuno prætoriæ cohortis. Item de Plautiano apud Herodianum, sub Severo principe.

Tribuno insultanti] Huic tribuno, se tamen imperatorem ejus fuisse, respondit. Idem ille haud dubie tribunus est, Julius scil. Placidus, qui eum e latebra extraxit, et qui nunc ei insultat.

Hoc dico, quia vertunt, tanquam alter tribunus esset ab eo qui eum reperit extraxitque e latebra, seu cubiculo janitoris, quo se abdiderat, culcita foribus opposita.

Tribuno insultanti] Vertit Interpres Gall. quasi alius esset a tribuno Placido, et quasi in Vitellii exercitu meruisset tribunus ille. Forte sic cepit, quia objectat illi Vitellius: 'Se tamen ejus imperatorem fuisse.'

Sed puto, idem tribunus est, a quo *protrahitur* Vitellius: cui tribuno haud dubie imperata erat cædes Vitellii, vel a Muciano, vel ab Antonio, simul et ab aliis ducibus partium.

Nec refert, respondisse Vitellium tribuno, 'se tamen ejus imperatorem fuisse.' Nam hoc verum fuit de omni omnino milite Rom. quorumcumque castrorum, aut partium foret. Nam electus Vitellius ac victor ante Vespasianum: et Vitellii sacramento suas etiam legiones cohortesque adegerat Vespasianus in Oriente.

Certe amputata auris Julio Placido, cum traheret Vitellium; quare forte usque ad scalas Gemonias eum non est prosecutus, sed militibus tradidit.

Attamen forte ideo magis insultavit Vitellio, et *insultanti* hoc respondit Vitellius. Nec cædem ejus imperfectam temere reliquerit tribunus, ut cui imperata esset a dominantibus, aut certe a magistris dominationis; quos offendere exitiabilius foret, quam ipsum imperatorem.

[l] *Se tamen Imperatorem*] Sic responderi solet cum sale et ira, *tamen*. Sic mox Vespasianus, 'Licinium Mucianum notæ impudicitiæ, sed meritorum fiducia minus sui reverentem,' ita retaxabat, ut 'adderet clausulæ: Ego tamen vir sum.'

[m] *Ingestis*] Quintil. Decl. 6. 'Pepercisti mihi, quomodo excogitant

vulneribus concidit.[n] Et vulgus[o] eadem pravitate insectabatur interfectum,[p] qua foverat viventem.

86. Patria illi Luceria:[1] septimum[2] et quinquagesimum[p] ætatis annum explebat. Consulatum, Sacerdotia, nomen

ejus extitisse. *Ac deinde crebris minutissimisque ictibus confectus est. Et plebs eadem malignitate insultabat occiso, qua viventi abblandiebatur.*

Parens illi L. Vitellius: septem et quinquaginta annorum ætatem attigerat. Ob-

1 *Pater illi L. Vitellius.* Bene Mss. Harl. Bodl. Jes. Puteolanus et recentiores. In Mss. Flor. et Bud. *patrem illi Luceriam.* Mss. Reg. Corb. et editio princeps, *patrem illi Lucerium.* Inde conjiciebat Rhenanus, *pater illi Nucerinus*, vel *Nuceria:* Gruterus, *patria illi Nuceria.* Quod Publius Vitellius, avus Vitellii Imperatoris, erat *domo Nuceria*, teste Suetonio in Vitell. II. *Brotier.* Bipont. ingeniose magis quam vere: *peracta ille luce jam septimum.* Propius vero Gruterus, cui applaudit Lallem. Codices laudati levi emendatione sinceram lectionem exhibent: *Patria illi Luceria.* Oberl. —2 Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *nam septimum.* Quod forte natum ex vitiosa scriptura codicum, qui habebant *Luceriam;* vel forte legendum, *jam septimum*, uti suspicabatur Pichena. *Brotier.*

NOTÆ

artes detinere supplicia, et de pereuntibus magis sævitia eruitur, dolore suspenso.'

Ingestis vulneribus] Sueton. Vit. 17. 'Tandem apud Gemonias minutissimis ictibus excarnificatus atque confectus est; et inde unco tractus in Tiberim.'

[n] *Concidit*] Dio: 'Infesti milites eum ad scalas perductum obtruncant, abscissumque caput ejus per totam urbem gestant: Vitellius mox ab uxore sepelitur.'

Concidit] Exitium ei prædictum jam ante. Sueton. 3. 'Genituram ejus prædictam a Mathematicis ita parentes exhorruerunt, ut pater magnopere semper contenderit, ne qua ei provincia vivo se committeretur; mater missum ad legiones, et appellatum imperatorem, pro afflicto statim lamentata sit.'

[o] *Et vulgus*] Quintil. Decl. 11. 'Nihil est crudelius morte hominum, quos populus occidit; et solus hic exitus est, a quo non est nec cadaveribus salva reverentia.'

Idem Decl. 11. 'Quod miseris ultimum est, miserationem quoque perdidimus.'

[p] *Interfectum*] Vitellius occisus anno Romæ conditæ 822. Christi 69. Imperavit mensibus octo, diebus novem. Successor fuit Vespasianus. Vide notas, l. II. 49. *Tillemon.*

[p] *Septimum et quinquagesimum*] Vitellius, ait Sueton. capite 3. natus est 'Druso Cæsare et Norbano Flacco consulibus,' anno urbis conditæ 768. vigesimo quarto Septembris, aut, ut volunt alii, septimo ejusdem mensis.

Dies quo egressus est palatio, abdicaturus se imperio, erat, ex Taciti sententia, decimus octavus Decembris anno 822.

Proximo die, decimo nono scilicet Decembris, conflagravit Capitolium; vigesimo Antonius urbem intravit; moxque secuta est Vitellii mors; quæ omnia, ex Taciti narratione, dilucescunt.

Adeo ut ab ejus natali in mortem, subducto rite calculo, tantum colligantur anni quatuor et quinquaginta,

locumque inter primores,[q] nulla sua industria, sed cuncta patris claritudine adeptus. Principatum ei[3] detulere, qui ipsum non noverant.[r] Studia exercitus, raro cuiquam, bonis artibus quæsita, perinde affuere, quam huic per ignaviam. Inerat tamen simplicitas ac liberalitas:[s] quæ, ni adsit modus, in exitium vertuntur. Amicitias,[t] dum magnitudine munerum, non constantia[u] morum, contineri[4] putat, meruit

tinuerat consulatum, sacerdotia, famam locumque inter proceres, nulla sua egregia arte, sed omnia parentis dignatione. Ad imperium eum evexere, qui ipsum non noscebant. Favor militum, per virtutes comparatus, raro cuiquam perinde affuit, ac isti per inertiam. Erat tamen ei facilitas et munificentia: quæ in perniciem cedunt, nisi modus adhibeatur. Dum amicitias amplitudine donorum se retinere posse *credit, non firmitudine animi,* illas *meruit magis, quam obtinuit. Procul-*

3 Ms. Budens. *eidem.* Sic Puteol. et Alciat.—4 Brotierus cum Ryckio et Gronov. edidit *continere.* Acidalius corrigit *contineri.*

NOTÆ

et quantum a septimo aut vigesimo quarto Septembris in Decembris vigesimum fluxit intermedii temporis. *Savilius.*

Pater illi] Puto, ibi memorat patrem, præcipue quia omnis claritudo Vitellii principis ex patre L. Vitellio, ter consule, collega Claudii principis, et censore: quo decore nihil majus, nihil excellentius vidit Respub. Romana.

Pater] Quia in Ms. Bud. *Patrem illi Luceriam,* legunt alii, *patrem illi Luceria;* alii, *patria illi Nuceria.*

Septimum et quinquagesimum] Dio l. LXV. 'Vixit annos 54. Regnavit annum unum, decem diebus exceptis.' Electus fuerat secunda die Januarii; ergo periit sequenti mense Decembri die 20.

q *Locumque inter primores*] Sueton. Vit. 4. 'Omnibus probris contaminatus, præcipuum in aula locum tenuit, Caio per aurigandi, Claudio per aleæ studium familiaris. Sed aliquanto Neroni acceptior. . . . Trium itaque principum indulgentia, non solum honoribus, verum et sacerdotiis amplissimis auctus, proconsulatum Africæ, post hæc curam quoque operum publicorum administravit.'

r *Non noverant*] Plerique ducum ac legatorum, etiam si *intus et in cute novissent* Vitellium, eum tamen eligerent. Volebant prætextum tantum et δορυφόρημα. Volebant principem qui regnaretur, et sub quo licerent omnia.

s *Simplicitas ac liberalitas*] Apud Sueton. Vit. 7. dicitur, 'facili ac prodigo animo.'

t *Amicitias*] Apud Plut. Menander miratur hominem, 'cui amici vel umbra obtigerit.' Pauci amici celebres in tota historia veterum.

u *Constantia*] Probitas morum et fidei animique firmitudo, quæ sola amicitiam parit, firmat, ac retinet.

Non constantia] Non virtute et bonis artibus. *Constantiam* etiam forte hic opponit simplicitati, facilitati, ac mobilitati ingenii, quæ certe exitiabilia dominanti.

Non constantia morum] Plut. lib. de Multitudine amicorum: 'Quod autem est nomisma quo amici compa-

magis, quam habuit.[v] Reipublicæ[5] haud dubie intererat, Vitellium vinci:[w] sed imputare perfidiam[x] non possunt, qui

dubio referebat Reipub. superari Vitellium: sed ascribere Vespasiano proditionem

5 Male Rhenanus omisit, *reipublicæ*. Brotier.

NOTÆ

rantur? Benevolentia et gratia cum virtute conjuncta; quibus rebus nihil rarius fert natura. Itaque valde amare, et amari, inter multos locum non habet.'

Et infra: 'Ceterum amicitia stabile requirit quidpiam et immutabile ingenium, quod eandem retineat consuetudinem. Ideo rarus est atque inventu difficilis constans amicus.'

[v] *Meruit magis, quam habuit*] Apud Val. l. VII. Alexandrum sic increpat Philippus: 'Quæ te, fili, ratio in hanc tam vanam spem induxit, ut eos tibi fideles futuros existimares, quos pecunia ad amorem tui compulisses? a caritate istud præstatur.'

Meruit] *Meruit* certe amicitias, quia liberalitatem exercuit. Idque habuit principis. Sed non par liberalitati constantia, qua firmaret amicitias, et retineret. Ex gratia, ex largitione, ex beneficiis relinqui in animis per virtutem debuit stimulus quidam amoris et honoris. Hoc facit Genius, qui non arte, non doctrina paratur, qui cœleste munus est. Et modus largiendi sæpe validior in animis cum ingenio, quam donum ipsum cum pretio. Pretium est in dante, non in re data.

[w] *Reipub. haud dubie intererat Vitellium vinci*] Virg. III. Georg. ubi de Apibus: 'Verum ubi ductores acie revocaveris ambos, Deterior qui visus, eum, ne prodigus obsit, Dede neci: melior vacua, sine, regnet in aula. Alter erit maculis auro squalentibus ardens; Nam duo sunt genera, hic melior, insignis et ore, Et rutilis clarus squamis; ille horridus alter Desidia, latamque trahens inglorius alvum.'

Quibus notis, (nempe *maculis auro squalentibus ardens*,) describi videatur Vespasianus, qui triumphalis, qui *melior, insignis et ore.*

Ut et his notis quasi describitur Vitellius, *ille horridus alter desidia, &c.* Ac prodigentia ejus et gula, sequentibus quasi arguuntur, *latamque trahens inglorius alvum.* Quare ut *deterior* et *prodigus, aula* pelli, vinci, et *dedi neci* meruit ductor iners.

Reipub. . . . intererat Vitellium vinci] Meliores imperare debent. Apud Thucyd. Meliis respondet legatus Atheniensis: Quandoquidem justa sunt, quæ juxta rationem æquali utrimque necessitate statuuntur, possibilia vero superiores seu meliores vi exigunt, et *invalidi* seu inferiores ea concedunt, &c. Id est, *justa* sunt ea, quæ sunt æqualium inter se; quæ vero per vim fiant, ea potentioribus adversus imbelles sunt *licita*. Quibus quidem verbis cum Melii paucis subjecissent, recte Athenienses facere, qui eorum, quæ justa essent, curam haberent; ne si quando illi quoque lapsi in aliorum potestatem venirent, et eadem, quæ nunc ipsi ferrent, a potentioribus pati cogerentur: quibus Atheniensis. . . . . : 'Nos vero imperii nostri, etsi desierit, finem non metuimus.'

Intererat. . . . Vitellium vinci] Cic. pro Sextio: 'Si qui voluptatibus ducuntur, et se vitiorum illecebris et cupiditatum lenociniis dediderunt, missos faciant honores, nec attingant Rempub. patiantur viros fortes la-

Vitellium Vespasiano prodidere, cum a Galba descivissent. Præcipiti[6] in occasum die, ob pavorem Magistratuum[y] Senatorumque, qui dilapsi ex urbe, aut per domos clientium semet occultabant, vocari Senatus non potuit. Domitianum,

nequeunt, qui Vitellium deseruere, cum ante *a Galba defecissent. Declinante in vesperam die, ob formidinem magistratuum patrumque, qui digressi e civitate* erant, *aut per ædes clientium seipsos abscondebant, haberi senatus non potuit. Postquam nihil ab hostibus formidabatur, Domitianum, cum ad duces partium venisset, et Cæ-*

6 Ita Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Agr. Guelf. In Ms. Corb. et editione principe, *præcipite*. Frustra Rhenanus emendavit, *præcipitanti*. Brotier.

NOTÆ

bore, se otio suo perfrui. Qui autem bonam famam bonorum, quæ sola vere gloria nominari potest, expetunt, aliis otium quærere debent et voluptates, non sibi. Sudandum est his pro communibus commodis, adeundæ inimicitiæ, subeundæ sæpe pro Repub. tempestates, cum multis audacibus improbis, nonnunquam etiam potentibus dimicandum.'

[x] *Imputare perfidiam*] Quasi Vespasiani causa fidem Vitellio fregissent. Non, inquam, possunt ascribere hoc Vespasiano: et proprio verbo, *imputare*. Neque aliud ea vi reperies. *Lipsius*.

Imputare perfidiam non possunt] Id est, Prætendere non possunt, quod perfide egerunt, se communis commodi cogitatione perfecisse. *Ferrettus*.

Illi præsertim, qui postea in Vespasianum ut proditores se gesserunt, et inprimis Cæcina. Suet. Tit. 6. et Xiphilinus. *Savilius*.

Prætendere non possunt se Reipublicæ causa Vitellium prodidisse: nam iidem a Galba prius desciverant.

Signat præcipue Cæcinam, ac Bassum. *Pichena*.

Imputare perfidiam] Interpres Hisp. vertit: in Vespasianum rejicere seu refundere perfidiam suam non possunt.

Potius, non possunt perfidiam suam in Vitellium Vespasiano aut Reipub. ut meritum ascribere. Ut qui malitiam ac pravitatem suam potius sequerentur, quam virtutem Vespasiani. Parati et ipsum prodere, si majus præmium ipsis offerretur ex diverso. Parati adhuc et bella bellis serere, malis publicis nunquam satiati.

Imputare perfidiam] Imputare proditionem non possunt principi aut Reipub. qui jam alios, Neronem, Verginium occulte, et Galbam aperte prodidissent, qui et Fonteium pari causa et perfidia occidissent.

Imputare perfidiam] Curt. VI. de Besso: 'Hunc vos regnare patiemini, quem equidem crucifixum videre festino, omnibus regibus gentibusque, fidei, quam violavit, meritas pœnas solventem?'

[y] *Magistratuum*] Præcipue prætores quæsiti tum, ac necessarii. Prætoris quippe fuit, vocare senatum, si consul abesset; et de facto postea vocavit prætor, absentibus consulibus Vespasiano ac Tito. Sed primo die senatus vocatur a consulibus: tum scilicet Cæcilius Simplex et Quintius Atticus a Kalend. Novemb. ad Kal. Jan. consulatum obtinebant. Et vigesima prima die Decembris, quæ dies victoriam secuta est, vocatur senatus.

postquam nihil hostile metuebatur, ad Duces partium progressum et *Cæsarem* consalutatum, miles frequens, utque erat in armis, in paternos Penates[z] deduxit.

sar appellatus esset, confertus multusque miles, et ut erat in armis, in paternas ædes prosecutus est.

NOTÆ

[z] *In paternos Penates*] Quo loco mox struxit Domitianus *templum Flaviæ gentis;* quo et reliquiæ ejus illatæ, immixtæque cineribus *Juliæ, Titi filiæ,* teste Sueton.

C. CORNELII TACITI

HISTORIARUM

LIBER QUARTUS.

BREVIARIUM LIBRI.

Cap. 1. Interfecto Vitellio, milites Flaviani in urbe sæviunt. 2. Domitianus, nomen sedemque Cæsaris nactus, adulteriis filium Principis agit. L. Vitellius interficitur. 3. Campania composita, Vespasiano Senatus Consulatum cum Tito filio, Præturam Domitiano et Consulare imperium, decernit. 4. Muciani, Antonii, ceterorum honores. Restituendi capitolii consilium. Libertati consulit Helvidius Priscus, cujus 5. vita et mores, 6—8. et cum Eprio Marcello acre jurgium de legatis ad Principem mittendis. 9. De impensis publicis dissensio. 10. Musonius Rufus in P. Celerem invehitur. 11. Mucianus, urbem ingressus, cuncta in se trahit, Calp. Galerianum cædi curat, Asiaticum libertum servili supplicio tollit.

12. Germanicæ cladis fama. Ejus belli causa in Batavis, 13. Duce Claudio Civile. 14—16. Is Batavos, Canninefates, Frisios, excitat, statim dolo, mox aperta vi, Romanos superat. 17. Victoriæ hujus fama motæ Germaniæ auxilia offerunt Civili, qui et Galliarum societatem affectat. 18. Hordeonii Flacci segnitia. Victi Romani in Vetera castra fugiunt. 19. Batavorum et Canninefatium cohortes, jussu

Vitellii in urbem pergentes, corruptæ, Civili junguntur, et 20. Bonnensi prælio Romanorum aciem perfringunt. 21. Civilis, consilii ambiguus, suos in verba Vespasiani adigit, hostilia velans; 22. 23. mox Vetera obsidet, frustra. 24. 25. Hordeonius Flaccus, seditione conflictatus, summam rerum Voculæ permittit. 26. 27. Huic additus Herennius Gallus, re male gesta, verberatur. Nova seditio. 28—30. Civilis, immensis auctibus ab universa Germania elatus, obsidium Veterum urget, Ubios vexat. Varia certamina.

31. Nuntiato Cremonensi prælio, auxilia Gallorum a Vitellio desciscunt. Suos quoque Hordeonius in Vespasiani verba adigit hæsitantes. 32. Ad Civilem missus Montanus, ut a bello absistere jubeat, ab ipso tentatur. 33. 34. Cum Vocula confligit Civilis vario eventu, non sine utriusque Ducis culpa. 35. Vocula male utitur victoria. Vetera obsidione liberat. 36. Civilis Geldubam capit. Romani milites Hordeonium necant. Vocula per tenebras evadit. 37. Mox a Civile superati Voculam denuo sequuntur, quocum obsidione Magontiacum liberant. Treveri, nunc fidi, mox rebelles.

38. Vespasianus cum Tito Consulatum init. Falsi pavores in urbe et a L. Pisone. 39. Domitianus Prætor. Vis penes Mucianum. Is Primi Antonii potentiam infringit. 40. Restituti Galbæ honores. Bareæ Sorani Manibus, P. Celere damnato, satisfactum. 41. Alii quoque delatores castigati. 42. In his Aquilium Regulum, a Messalla fratre defensum, Montanus percellit. 43. 44. Idem in Marcellum tentat Helvidius, intercedente Cæsare, abolendam priorum temporum memoriam, rato. Itaque in paucos modo sævitum. 45. Senenses ob pulsatum Senatorem puniti. Antonius Flamma lege repetundarum damnatus. 46. Militaris seditio a Muciano repressa. 47. Abrogati Consulatus, quos Vitellius dederat. Funus Censorium Flavio Sabino ductum. 48—50. L. Pisonis, Africæ Proconsulis, cædes. Servi ejus egregium mendacium. Œensium Leptitanorumque discordiæ compositæ. Fusi Garamantes. 51. Parthorum auxilia non recipit Vespasianus. 52. Hunc iratum

Domitiano Titus mitigat. 53. Cura restituendi capitolii in L. Vestinum collata.

54. Audita mors Vitellii duplicaverat bellum per Gallias Germaniasque. Cum incendio capitolii finis Imperio adesse creditus. 55—58. Interfecto Hordeonio, conspirant cum Civile et Classico Julius Tutor et Julius Sabinus: nutant reliquæ Galliæ. Romanæ quoque legiones tentantur, frustra renitente Vocula, quo 59. 60. cæso, vinctisque Herennio et Numisio Legatis, istas pro Imperio Galliarum sacramento adigit Civilis, Tutor Agrippinenses, Classicus obsessos ad Vetera. 61. Civilis, voti compos, crinem deposuit. Tum et major auctoritas Veledæ. 62. Captarum legionum mœstum silensque agmen. Ala Picentina necem Voculæ vindicat. 63—65. Colonia Agrippinensis, Transrhenanis gentibus invisa, in summum discrimen adducta, cum Civile societatem init, Veledæ Numen donis placat. 66. Civilis Betasios, Tungros, Nervios in fidem accipit. 67. Fusi Lingones a Sequanis; J. Sabinus victus latet. 68. Mucianus cum Domitiano ad bellum accingitur. 69. Remi Gallias in fide Romana conservant, exceptis Treveris atque Lingonibus. 70. Sed nec iis nec reliquis civitatibus, nec ipsis Ducibus, satis consilii ac concordiæ. Tutor ad Bingium victus. 71. Petilius Cerialis Magontiacum venit, spes Romanorum erigit, Valentinum Ducem magna strage affectum capit. 72. Treveros intrat. Militibus, exitium urbis poscentibus, resistit. Victas legiones in castra recipit. 73. 74. Treveros et Lingonas officii admonet. 75. Civilis et Classicus ad Cerialem literas mittunt, ad quas ille nihil. 76. Civilis cunctandum, Tutor et Classicus statim pugnandum, statuunt. 77. 78. Atrox prælium, quo Cerialis, initio victus, mox victor castra hostium exscindit. 79. Agrippinenses a Germanis desciscunt. 80. Mucianus Vitellii filium interficit. Antonius Primus, ad Vespasianum profectus, non pro spe excipitur. 81. Multis miraculis cœlestis in Vespasianum favor ostensus. Ipse oculorum tabe notum, alium manu ægrum, sanitati restituit. 82. Confirmatur omine in templo Serapidis, cujus 83. 84. origo

Sinopensis, templum Alexandriæ magnificum, nomen. 85. Valentinus supplicio affectus. 86. Domitianus, frustra tentato Ceriale, an sibi exercitum imperiumque traditurus foret, literarum studium et amorem carminum simulat. Gesta hæc partim eodem anno, partim

IMP. VESPASIANO ITERUM, TITO FIL. COSS.

INTERFECTO Vitellio, bellum magis desierat, quam pax cœperat. Armati per urbem victores implacabili odio victos consectabantur: plenæ cædibus viæ, cruenta fora templaque, passim trucidatis, ut quemque fors[1] obtulerat. Ac mox, augescente licentia, scrutari ac protrahere abditos: si quem procerum habitu et juventa[a] conspexerant,[2] obtruncare, nullo militum aut populi discrimine. Quæ sævitia, recentibus odiis,[b] sanguine explebatur, dein verterat in avaritiam: nihil usquam secretum aut clausum sinebant, 'Vitellianos occultari,' simulantes. Initium id perfringenda-

Interemto Vitellio, magis posita arma, quam pax composita erat. Armati per civitatem victores immani rabie victos persequebantur: referta cædibus itinera, cruore madentia fora ac delubra, passim obtruncatis, ut quisque forte oblatus erat. Ac dein, crescente audacia, investigare et extrahere occultos: si quem statura et juventa præminentem animadverterant, trucidare cœperunt, *nulla differentia militum aut* inermis *plebeculæ. Quæ immanitas, repentibus odiis, cruore explebatur, dein flexerat in cupiditatem; nihil ullibi omittebant arcanum aut occlusum,* quod non scrutarentur, *fingentes* Vitellianos abscondi. *Principium id perrumpenda-*

1 Ita bene Ms. Corb. Beroaldus et recentiores. In Mss. Harl. Bodl. et editionibus veteribus, *sors*; ut jam vidimus supra Annal. XIV. 5. Cf. quoque Bentl. ad Hor. Serm. I. VI. 54. *Brotier.*—2 Sic recte Mss. Flor. Reg. Harl.

NOTÆ

[a] *Procerum habitu et juventa*] Duas notas *Germani* militis habebant, proceritatem corporis, itemque juventam. Nam *Germani* plerumque proceri; et milites a flore et robore ævi colligebantur. *Lipsius.*

[b] *Recentibus odiis*] Dum recens ardebat ira inter Vitellianos et Flavianos, statim sanguine et cæde grassabantur, dein avaritia et rapinis.

rum domuum; vel, si resisteretur, causa cædis; nec deerat egentissimus quisque ex[3] plebe: et pessimi servitiorum prodere ultro dites dominos: alii ab amicis monstrabantur. Ubique lamenta, conclamationes, et [forma[4] captæ urbis: adeo ut Othoniani Vitellianique militis invidiosa antea petulantia desideraretur. Duces partium, accendendo civili bello acres, temperandæ victoriæ impares: quippe in turbas et discordias pessimo cuique plurima vis: pax et quies bonis artibus indigent.

2. Nomen sedemque Cæsaris[c] Domitianus acceperat: nondum ad curas intentus, sed stupris et adulteriis[d] filium Principis agebat.[1] [e] Præfectura Prætorii penes Arrium Va-

rum ædium; vel, si repugnaretur, causa occidionis. Et instabat pauperrimus quisque e vulgo: et perditissimi servorum monstrare ultro opulentos heros: et *alii prodebantur ab amicis. Ubique gemitus planctusque ac vociferationes, et conditio expugnatæ per vim civitatis; ita ut* jam *Othoniani Vitellianique exercitus invisa antea licentia exoptaretur. Duces Flaviani incitando civili bello strenui,* jam *moderandæ victoriæ haud sufficiebant: quippe in seditiones dissensionesque perditissimo cuique maxima vis: pax et concordia egregiis artibus obtinentur.*

Vocabulum domumque Cæsaris occuparat Domitianus: nondum curis imperii *deditus, sed* ille *libidine* tantum *ac stupris se filium dominantis ferebat. Præto-*

Bodl. Jes. Guelf. Agr. editio princeps et recentiores. Male Puteolanus et Ryckius *prospexerant.* Idem.—3 Mss. Harl. Jes. Corb. et editio princeps *e plebe.*—4 [Brotierus cum Ryckio et Gronovio legit] *fortuna captæ urbis.* Mallet Vertranius, *et forma captæ urbis.* Et certe, *forma*, quam *fortuna*, huic loco aptior. *Formam* probavit Davanzati, 'e faccia di sforzata citta:' *fortunam*, Cl. Gordon, 'the miserable lot of a city stormed and sacked.' *Brotier.*

1 Cl. Ernestus mallet, *agens.* Vel, *sed nondum ad curas intentus, stupris et*

NOTÆ

[c] *Nomen sedemque Cæsaris*] Forsan tum digressus ille e paternis Penatibus, e quibus milites eum in palatium deduxerant. *Savilius.*

[d] *Sed stupris et adulteriis*] Tacitus in Agric. 'Admodum juvene Domitiano, et ex paterna fortuna tantum licentiam usurpante.' *Savilius.*

Stupris] Quæ flagitia vitarunt principes. Plutarch. Apophth. de Alexandro Magno: 'Puellam autem ad se sub intempestam noctem adductam, ut una cubaret, interrogavit, Cur tam sero? Ac illa, cum respondisset, se tantisper expectasse, dum maritus cubitum iret, graviter servos increpuit, quod fere ipsorum opera adulterium perpetrasset.'

Stupris et adulteriis] Puto omne adulterium stuprum esse, et sic vocari, sed non vice versa: nam ad plura extenditur stuprum, ad puerum, puellam, matronam, sive viduam, sive repudiatam et vacuam, seu conjunctam matrimonio, ad virgines Vestæ, etiam et ad concubinas, ut patet supra ubi de Tigellino.

[e] *Filium principis agebat*] Plutar.

rum: summa potentiæ in Primo Antonio: is pecuniam familiamque e Principis domo, quasi Cremonensem prædam, rapere: ceteri modestia vel ignobilitate, ut in bello obscuri, ita præmiorum expertes. Civitas pavida et servitio parata, 'occupari[2] redeuntem Tarracina L. Vitellium cum cohortibus, exstinguique reliqua belli,' postulabat.[3] Præmissi Ariciam[4][f] equites: agmen legionum intra Bovillas stetit.[g] Nec cunctatus est Vitellius, seque et cohortes arbitrio victoris permittere. Et miles infelicia arma, haud minus ira, quam metu abjecit. Longus deditorum ordo, septus armatis, per urbem incessit. Nemo supplici vultu, sed tristes et truces et adversum plausus ac[5] lasciviam insultantis vulgi

rianis cohortibus *præerat Arrius Varus;* at *summa auctoritas* fuit *penes Antonium Primum: ille opes et servitia e domo Imperatoris auferre, velut* antea *Cremonensem pecuniam* rapuerat*: ceteri* duces, vel *modesti, vel* quia *obscuri, ut in bello ignobiles, ita prædæ et opum haud participes* erant. *Civitas trepida, et servitii patiens ultro, flagitabat,* præveniri remeantem Tarracina L. Vitellium cum cohortibus, et quod belli supererat, prorsus aboleri. *Equitatus Arriciam præire jussus* est; *at legiones circa Bovillas substitere. Nec dubitavit Vitellius seque et militem fidei victoris dedere. Et cohortes infausta arma posuere, non minus per iram, quam per formidinem. Longum deditorum agmen, circumdatum armatis, per civitatem ingrediebatur. Nullus degenere vultu, sed feroces et truculenti, et ad-*

adulteriis filium Principis agebat. Brotier.—2 Rhen. (e Bud.) edidit *occupare.* Vetus restituit Lipsius. Sed interpunctio ab Rhenano inducta, recte habet. Superiores valde hic turbant. *Ernest.*—3 Ms. Agr. *postulabant.*—4 Male editio princeps, *Artiani.* Ms. Corb. *Arriani.* Budens. *Arriciani.* in Ms. Jes. *Aritiam.* Brotier.—5 Ms. Corb. et editio princeps, *adversus plausus et lasciviam.*—

NOTÆ

præcept. Reipub. ger. 'Alexander cum esset certior factus, sororem suam cum formoso quodam juvene rem habuisse, non est indignatus; sed dandum hoc sorori esse dixit, ut regni aliquem et ipsa fructum perciperet: non recte ille, neque sibi convenienter talia permittens; neque enim petulantiam, et imperii subversionem, pro fructu ejus duci par est.' Sic et Julia filia Augusti voluptatem ex imperii paterni licentia sibi vindicabat.

[f] *Ariciam*] Aricia, oppidum Latinorum populorum in Latio provincia; hodie *La Riccia,* oppidum Campaniæ Romanæ, versus occidentem, in statu Ecclesiastico. *Tillemon.*

[g] *Intra Bovillas stetit*] Dictæ *Bovillæ,* auctore Nonio, quasi *bovis hillæ,* quod illuc bos advenerit, intestina ex vulnere trahens, quæ veteres, *hillas* vocabant.

Bovillas] Bovillæ oppidum Latinorum populorum ad viam Appiam, in Latio provincia: hodie in ruinis jacet, inter Rumam urbem et oppidum *Albano,* in Campania Romana, provincia status Ecclesiastici. *Tillemon.*

immobiles: paucos erumpere ausos, circumjecti pressere:[6] [h] ceteri in custodiam conditi. Nihil quisquam locutus indignum, et, quanquam inter adversa, salva virtutis fama. Dein L. Vitellius interficitur, par vitiis fratris,[7] in Principatu ejus vigilantior; nec perinde prosperis socius, quam adversis[8] abstractus.[i]

3. Iisdem diebus Lucilius Bassus, cum expedito equite, ad componendam Campaniam mittitur: discordibus municipiorum animis, magis inter semet, quam contumacia adversus Principem. Viso milite quies: et minoribus coloniis impunitas. Capuæ[j] legio tertia hyemandi causa locatur, et domus illustres afflictæ;[k] cum contra Tarracinenses nulla ope juvarentur. Tanto proclivius est injuriæ, quam beneficio, vicem exsolvere: quia gratia oneri, ultio in

versus clamores et petulantiam plebeculæ inflexi: nonnullos ulcisci ausos, circumfusi victores *oppressere: ceteri in custodia habiti* sunt. *Nemo indignum quicquam protulit, et licet rebus improsperis, salva* fuit *virtutis gloria. Mox interimitur L. Vitellius, similis flagitiis fratris, sub imperio ejus curis intentior; nec tam secundæ ejus fortunæ socius* fuit, *quam improsperis* in exitium *tractus* est.

Eodem tempore Lucilius Bassus mittitur cum celeri equitum agmine, ad ordinandam Campaniam: dissentientibus coloniarum animis, magis inter se ipsas, quam pervicacia adversus imperitantem. Animadverso milite pax statim *et concordia; et minoribus municipiis* concessa *impunitas.* At *Capuæ legio tertia in hybernis constituitur, et familiæ nobiles vexatæ; cum e contrario Tarracinenses nullo subsidio levarentur. Tanto promtius est injuriam ulcisci, quam meritis vicem præstare: quia*, scil. *beneficium grave et importunum, et vindicta pro lucro æstimatur. Sola-*

6 Brotierus mallet *oppressere*.—7 Idem cum Faërno et Ernest. *fratri*.—8 Frustra locum hunc solicitabat Faërnus, ut emendaret, *nec proinde prosperis socius, quam adversis in Gemonias abstractus*. Jam vidimus supra Annal. IV. 13. ‘ Claritudine infausti generis, et paternis adversis foret abstractus.’ *Brotier.*

NOTÆ

[h] *Circumjecti pressere*] Legunt *oppressere*. Sed nihil necesse est; sic sæpe simplex usurpat Tacitus pro composito. Ita tamen forte repressere, ut occiderent erumpentes, velut hostes iterantes prælium: nam ceteri in custodiam conditi, ita ut alii occisi, alii in vinclis habiti sint.

[i] *Abstractus*] Id est, in exitium tractus ut Ann. l. IV. ‘ Claritudine infausti generis, et paternis adversis foret abstractus.’ *Pich.*

[j] *Capuæ*] Hist. l. II. ‘ Capua Vitellio fida.’ *Savilius.*

[k] *Domus illustres afflictæ*] Afflictio sane hæc brevis admodum fuit. Neque enim nisi a fine Decembris in principium Januarii extenditur.

Nam tum ‘ tertia legio, familiaris Arrio Varo miles, in Syriam remissa.’ Tacitus alibi. *Savilius.*

quæstu, habetur.[1] Solatio fuit servus Verginii[1] Capitonis, quem proditorem Tarracinensium diximus, patibulo affixus, in iisdem annulis, quos acceptos a[2] Vitellio gestabat. At Romæ Senatus cuncta Principibus solita[m] Vespasiano decernit, lætus et spei certus: quippe sumta per Gallias Hispaniasque[n] civilia arma, motis ad bellum Germanis, mox Illyrico,[3] postquam Ægyptum, Judæam, Syriamque, et omnes provincias exercitusque lustraverant, velut expiato terrarum orbe, cepisse finem videbantur. Addidere alacritatem Vespasiani literæ, tanquam manente bello scriptæ: ea, prima specie,[o] forma:[4] ceterum ut Princeps loquebatur,

men exhibuit famulus Verginii Capitonis, quem prodidisse Tarracinam scripsimus, cruci affixus, cum iisdem annulis aureis, *quibus a Vitellio exornatus erat, et quos* digitis *ostentabat. At in urbe senatus omnia* decora *imperatoribus* decerni *solita Vespasiano cumulat, gaudens et spei firmus: quippe susceptum per Gallias Hispaniasque civile bellum, incitatis ad arma Germanicis* legionibus, *dein Illyricis, postquam* velut *expiaverat Ægyptum, Judæam, Syriamque, et provincias omnes legionesque, quasi lustrato purgatoque* toto *imperii orbe*, jam *invenisse finem existimabatur. Adjecere lætitiam epistolæ Vespasiani, quasi durante bello composita: ea primo aspectu* literarum *species fuit; ceterum scribebat ut Imperator, non per*

1 Rursus hic, ut Hist. III. 77. Ms. Ryckii *Virgilii*. Ms. Flor. *Vergilii*.—2 Ita libri omnes scripti et editi præter Rhenanum, qui omisit præpositionem, *a*.—3 Sic bene Mss. et veteres ac recentiores editiones. Male Beroaldus, *Illyricos*. Brot.—4 Hæc, *ea, prima specie, forma*, insititia esse putat Cl. Ernestus. Quod minime crederim. In Ms. Agr. *formidata* pro *forma*. Inde

NOTÆ

[l] *Gratia oneri, ultio in quæstu, habetur*] Recte, *habetur*, apud vulgum scilicet. Nam, ut ait Seneca de Ira l. II. 32. 'Non, ut beneficiis, honestum est merita meritis repensare, ita injurias injuriis. Illic vinci turpe est, hic vincere. Inhumanum verbum est, et quidem pro justo receptum, ultio.' Idem de Benef. I. 1. 'Ita natura comparatum est, ut altius injuriæ quam merita descendant, et illa cito defluant, has tenax memoria custodiat.' *Pichena*.

[m] *Senatus cuncta Principibus solita*] Scil. ex lege quæ appellabatur *regia*. De ea Ulpianus in libro I. Digestorum de Const. Principum; 'Quod principi placuit, legis habet vigorem: utpote cum lege regia, quæ de ejus imperio lata est, populus ei et in eum omne suum imperium et potestatem conferat.'

Et adhuc extat ænea tabula Romæ in Capitolio, partem quandam continens illius S. C. seu legis, quæ de Vespasiani imperio lata fuit. *Pichena*.

[n] *Sumta per Gallias Hispaniasque*] Scil. in bello a Galba et Vindice adversus Neronem gesto. *Savil.*

[o] *Ea, prima specie, forma*] Ita compositæ erant Vespasiani literæ, et ita modeste scriptæ, ut prima specie

civilia de se et[5] Reipublicæ egregia: nec Senatus obsequium deerat. Ipsi 'Consulatus cum Tito filio, Prætura Domitiano et Consulare imperium'[p] decernuntur.

4. Miserat et Mucianus epistolas ad Senatum, quæ materiam sermonibus præbuere: 'si privatus esset, cur publice loqueretur?[q] potuisse eadem, paucos post dies, loco senten-

superbiam de se, et de Repub. læta et eximia: nec patrum deerat obsequela. Ipsi SCto, consulatus *una* cum Tito filio, *et* prætoria dignitas Domitiano, *simul* cum imperio consulari, *decernitur.*

Scripserat etiam Mucianus literas ad senatum, quæ occasionem dedere variis *sermonibus:* si privatum ageret, cur publice scripsisset? easdem res proponi potuisse *in senatu* intra paucos dies, loco sententiæ: *ipsa etiam convicia in*

tentabat Ryckius, *et prima specie formidata.* Brotier.—5 *Et,* habent Mss. et veteres editiones. At mox in iis, *rep.* Inde emendabat Muretus, *de republica egregia.* Melius Jac. Gronovius, atque ex usu Taciti, *et reipublicæ egregia.* Brotier.

NOTÆ

modum civilem non egrederentur, et tanquam flagrante adhuc bello scriberet: ceterum *ut princeps* scribebat, sed tamen modeste, et *civilia de se* loquebatur.

p *Consulare imperium*] Intelligit *potestatem consularem,* ut Suetonius loquitur, Domitian. I. 'Cæsar consalutatus, honorem præturæ urbanæ cum potestate consulari suscepit.' *Lipsius.*

Consulare imperium] Dio lib. LIV. duo ejus capita exprimit: 'Quod duodecim ipsis fasces semper et quovis loco præferrentur, et in medio lictorum, seu fascium, illi, qui consulatu fungebantur, sella curuli sederent.' *Savil.*

q *Miserat et Mucianus epistolas ad senatum, &c. cur publice loqueretur*] Mirari subit, cur nemo præter principem audeat ad senatum scribere, præsertim cum Mucianus rector Syriæ esset, quæ provincia triumphalis, et cum etiam ipse digna laureatis literis fecisset profligando Dacos, seu Sarmatas.

At aliter se res habuit, stante vetere Repub. Sic enim invehitur Cicero in L. Pisonem: 'Quis unquam provinciam cum exercitu obtinuit, qui nullas ad senatum literas miserit? tantam vero provinciam cum tanto exercitu? Macedoniam præsertim, quæ tantis barbarorum gentibus attingitur.'

Forte scripserat Mucianus senatui tantum de bello civili; quod nemo attentare nisi princeps debuit. Nam si privatus loquitur, quid ei cum Repub. cum bello, quid cum senatu rei fuit? Potuit Mucianus scribere ducibus Flavianis, forte et consuli seu consulibus, de rebus urgentibus et ad Rempub. spectantibus, et nomine imperitantium tamen, qui sic certiores facti admonerent patres, cives, populumque Rom.

At non debuit privatus scribere senatui universo. Et id solum sibi arrogare debuit aut potuit princeps: literæque ejus lectæ in senatu per quæstorem principis, vel per ipsos consules.

Publice loqueretur] Id est, publicas ad senatum literas mitteret, quod principis fuit. *Lupanus.*

tiæ dici:' ipsa quoque insectatio in Vitellium[1] sera et sine libertate.[r] Id vero erga Rempublicam superbum, erga Principem contumeliosum, quod, 'in manu sua fuisse Imperium donatumque Vespasiano,' jactabat. Ceterum invidia in occulto; adulatio in aperto erant: multo cum honore verborum 'Muciano triumphalia' de bello civili[2] data: sed 'in Sarmatas expeditio' fingebatur.[s] Adduntur 'Primo

Vitellium jacta, *intempestiva* erant, *nullamque libertatem præferebant. Illud vero adversus Rempub. fastuosum, et* ipsi *principi indecorum, quod* in potestate sua fuisse principatum, concessumque Vespasiano *gloriabatur. Sed odium in secreto; assentatio in publico erant:* igitur *amplissimis verbis decernuntur* Muciano insignia triumphalia *de bello civili: sed prætexebatur expeditio adversus Sarmatas. Adjiciuntur* ornamenta consularia Antonio Primo, *et* insignia præto-

1 Ita Mss. Flor. Reg. Corb. editio princeps et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *in Vitellianos.*—2 In Mss. Flor. Reg. et editione principe, *de bello civilium.* Inde tentabat Jac. Gronovius, *de bello civium data,*

NOTÆ

[r] *Sera et sine libertate*] *Sera*, quia jam hostes afflicti, aut nulli erant; non *libera*, quia sine periculo, mortuis vel invalidis insultabatur. *Lipsius.*

Sera et sine libertate] *Sera*, quia post victoriam: *sine libertate*, nam libere quis loquitur, quando citra odium et amorem, quicquid sentit, expromit, eo præsertim tempore, quo aliquod periculum impendet ex libertate sermonis. At cum Mucianus malediceret victo Vitellio, et a quo nihil jam timere poterat, recte, *sine libertate* eum insectari, dicebatur. *Pichena.*

[s] *In Sarmatas expeditio fingebatur*] *Triumphi* loco suffecta *triumphalia ornamenta;* et hæc decerni iis solebant, quorum insignia erant in Rempublicam merita, et post partas ex hostibus externis victorias illustriores.

Saltem nemo in Romano imperio triumphos de civibus victis affectavit. Valerius l. III. 'L. Sylla, qui plurima bella civilia confecit, cum consummata ac constructa potentia sua triumphum duceret, ut Græciæ, et Asiæ multas urbes, ita civium Romanorum nullum oppidum vexit.'

Cæsar confecto bello civili, quanquam in speciem abstineret triumpho de civibus victis, prætenderetque nomen Jubæ titulis Africani triumphi, potius quam Scipionis, Catonis aut Afranii, qui duces adversus eum militaverant; ulterius tamen quam Sylla processit, et circumductis in triumpho imaginibus eorum, excitavit in populi Romani animis mœrorem.

Augustus, post superatum Actiaca pugna Antonium et Cleopatram, maluit fœmina quam viro insigniri triumphum, εὐφημίας ἕνεκα.

Res certa est, quoties ab externo hoste victo leves suppeterent causæ, nec quæ ducendo sufficerent triumpho, neque verecundia cives nominari pateretur, quæsitos fuisse, ut hic, colores. *Savilius.*

Quid si respectum sit ad repulsionem Dacorum libro Hist. III. 'Mota et Dacorum gens, nunquam fida, tunc

Antonio Consularia, Cornelio Fusco, et Arrio Varo, Prætoria insignia.' Mox Deos respexere:[3] 'restitui' placuit 'capitolium.' Eaque omnia Valerius Asiaticus, Consul designatus, censuit: ceteri vultu manuque:[t] pauci, quibus conspicua dignitas, aut ingenium adulatione exercitum, compositis orationibus assentiebantur. Ubi ad Helvidium Priscum, Prætorem designatum, ventum, promsit sententiam,[u] ut[4] honorificam in bonum Principem,[v] ita[5] falsa abo-

ria Cornelio Fusco, atque Arrio Varo. *Dein ad Deos advertere: placuit* instaurari Capitolium. *Illaque omnia proponebat Valerius Asiaticus, consul destinatus. Alii nutu et manu; nonnulli, quibus eximia dignitas, aut animus assentationibus factus assuetusque, exquisitis sententiis eadem censebant. Ubi facta est dicendi potestas Helvidio Prisco prætori designato, protulit* ille *sententiam, decoram ut bono imperatori: falsitas et assentatio aberant; et favore Patrum celebrabatur. Et*

aut, *de bello civili non data.* At potior est vulgata scriptura. *Brot.*—3 Sic Mss. Flor. Harl. Bodl. Jes. Bud. Guelf. Puteolanus et recentiores. Mss. Reg. Corb. Agr. editio princeps, et Beroaldus, *mox Deos respicere, restituique placuit, &c.*—4 Ms. Reg. *et honorificam.* Ms. Vatic. 1864. *ut honorificum.*—5 Sic bene Ms. Agr. Ryckius et recentiores. *Ita*, abest ab aliis Mss. et veteribus editionibus. Illud sensus omnino postulat. *Brot.* Gronovius omisit

NOTÆ

sine metu, abducto e Mœsia exercitu,' &c.

'Jamque castra legionum exscindere parabant, ni Mucianus sextam legionem opposuisset,' &c.

At Daci alii a Sarmatis. Non inficior, verum Cistoboci Ptolemæo sunt inter Dacos, quos Capitolinus et Marcellinus Sarmatis ascribunt. *Salinerius.*

Illud quidem nemini mirum videri debet, Dacos, Getas, Sarmatas eodem nomine aliquando appellari; hinc certe honorum istorum origo Muciano. *Colerus.*

[t] *Ceteri vultu manuque*] Ratio assentiendi in senatu, voce, aut signo. Signo dupliciter, pedibus, aut manu. Pedum in discessione usus, manus etiam in sessione, aut statione, cum ea exporrecta significarent talem sententiam se approbare.

Vopiscus in Aureliano: 'Deinde aliis manus porrigentibus, aliis, pedibus in sententiam euntibus, plerisque verbo consentientibus, conditum est senatusconsultum.'

Seneca epistola 8. 'Non videor tibi plus prodesse, quam si in senatu, candidato vocem et manum commodarem?'

Isidorus hanc notam ad exercitum quoque transfert, libro I. 'Mos est militaris, ut quoties consentiat exercitus, quia voce non potest, manu promittat.' *Lipsius.*

[u] *Promsit sententiam*] Scripserit Tacitus, *ut honorificam in bonum principem, ita adulationis expertem.* Rodolphus legit: *Ut honorif. in bonum principem, ita falsa aberant.* Sed sic sententiam sequentem debilitat et enervat. *Lipsius.*

[v] *Ut honorificam in bonum principem*]

rant, et studiis Senatus attollebatur.[6] Isque præcipuus[7] illi dies, magnæ offensæ[w] initium et magnæ gloriæ fuit.

5. Res poscere videtur, quia iterum[1] in mentionem[x] incidimus viri, sæpius memorandi, ut vitam studiaque ejus, et quali fortuna sit usus, paucis repetam. Helvidius Priscus,[2] Tarracinæ municipio,[y] Cluvio[3] patre, qui ordinem pri-

ille dies præcipue ipsi magnæ offensionis, simul *et magnæ famæ exordium fuit.*

Occasio exigere videtur, quia rursus mentionem hic *agimus viri, sæpius celebrandi, ut paucis enarrem vitam doctrinamque illius, et qualem fortunam expertus sit. Helvidius Priscus, origine Italus,* ortusque *e Tarracinæ municipio, genitore Cluvio, qui primipili munus obtinuisset, decorum ingenium sublimioribus studiis val*

ita, et ponit periodum post *principem.*—6 Ita bene Mss. Flor. Reg. Corb. Agr. editio princeps et recentiores. Mss. Harl. Bodl. Jes. et Puteolanus, *attollebantur.* Brotier.—7 Mss. Corb. et Agr. *præcipue.*

1 Ms. Ryckii habet *quoniam* pro *quia iterum:* sed vulgatum probat Ryckius. —2 [Brotierus cum Ryckio et Gronov. legit] *regione Italiæ, Tarracinæ municipio. Regione Italiæ,* insititia et omittenda videntur; ut jam sensit Cl. Ernestus. Recte vertit Cl. Davanzati: 'Nacque in Terracina, terra municipale: di Cluvio Capitano di Primopilo.' Frustra conjiciebat Lipsius, *origine Italica.* Alii, cum Italia ab Augusto in XI. regiones fuisset divisa, suppleverunt, *regione Italiæ septima,* vel *regione I. Italiæ.* At minime verisimile est regionem Italiæ a Tacito hic fuisse memoratam. Potius crediderim librarium aliquem, vel in margine regionem Italiæ, in qua erat Tarracina, annotasse; vel, cum Ms. Agr. et editio princeps habeant, *Tarentino municipio,* additum fuisse, *e regione Italiæ,* quia Tarentum olim non erat in Italia, sed in magna Græcia, *e regione Italiæ.* Corrupte Mss. Farnes. et Corb. *Tarentinæ municipio.* Ms. Flor. *Carecinæ.* In uno e Mss. Vatic. *Tarentium.* Alii Mss. Puteolanus et ceteri omnes, *Tarracinæ.* Eruditus Corradinus, 'Vetus Latium.' Vol. II. p. 213. memorat veterem figlinam, haud procul Tarracina effossam, et inscriptam

L . . . . LVID

quam sic legit L. HELVID. Indeque conjicit ibi fuisse Helvidii Prisci villam, prædiumque Helvidiæ gentis, quæ opus doleare ibidem habuit. *Brotier.* Jam Mercerus sensit *regione Italiæ* glossema esse. Tollo cum Bipont. *Oberl.*

NOTÆ

Legam: *Ut honorificam in bonum principem, ita falsa aberant, et studiis, &c.* Vult: Honorificam fuisse orationem Helvidii, ut in bonum principem, cum esset laudis materia: nec tamen adulatoriam, sed abfuisse *falsa.* Freinshem. leg. *honorif. ut in bonum principem.*

[w] *Isque præcipuus illi dies, magnæ offensæ*] Offendit primo, cum eligi, non sortiri legatos censuisset, præter mores. Secundo cum ærarii impensarumque curam senatui delegaret, non principi reservaret. Tertio de Capitolio restituendo.

Ex quibus sententiis nulla comprobata, atque in iis principem, ac nonnullos etiam senatorum, qui adversi fuerunt, offendit, quamvis apud senatum gloriam adeptus sit, incorrupta libertate.

Sed Tacitus, postquam dixit, diem

NOTÆ

illum præcipuum Helvidio fuisse magnæ offensæ, ac magnæ gloriæ, antequam senatus acta subjiceret, aliquid de ipsius Helvidii genere ac vita præfari voluit: cum in superioribus verbis, de honoribus tantum imperatori et ducibus tribuendis actum fuerit, nihil de seriis. *Pichena.*

[x] *Iterum in mentionem*] Meminerat Hist. l. II. Nam in Annalibus sæpe occurrit. *Savilius.*

[y] *Italiæ septima, Tarracinæ municipio*] Vocem *septima* inseruimus. Scimus enim Italiam totam in undecim regiones divisam ab Augusto. Itaque cum regionis hic mentio fiat, verisimile esse aiunt, numerum ejus a Cornelio expressum.

Sed jure ambigo. Primum, quia non Tacito, non aliis historicis usurpatum, ut in oppidi mentione, *regionem Italiæ* adjungant. Et ut id in loco ignotiore fiat, quid opus in Tarracina, municipio tam vicino urbi, tam noto?

Denique libri etiam in illo ipso verbo vacillant. Nam Vaticano est *Tarentium municipio:* Farnes. *Tarentinæ;* priscis editionibus, *Tarentino.* Mirum vero, si libri omnes in oppido toties jam ante sine errore ullo nominato, hic demum offendant.

At pro *regione Italiæ,* subit opinari, *origine Italica:* non exterum scilicet fuisse, ut tunc in senatu plurimi, non solum multi. *Lipsius.*

Regione Italiæ, Tarracinæ municipio] Veteres libri legunt: *Regione Italiæ,* nullo prorsus numero addito. Mirum est, a quibusdam *Tarracinam* hic legentibus inseri, explendo sensui, *septima,* ab aliis *secunda;* cum tamen luce clarius sit, *prima* contineri *Italiæ regione.*

Nam Italiæ ex Augusti divisione undecim fuerunt regiones, Plin. III. 15. *Regio prima* a Tiberi flumine Surrentum usque patet, aut potius ad flumen Silarum, ultra triginta milliaria, (istius enim partis fines dubie Plinius agnoscit,) complectiturque Latium, Campaniam, et Picentinos.

Regio secunda a Metaponto in sinu Tarentino porrecta ad amnem Tifernum in mari Adriatico, includit Salentinos, Calabriam, Apuliam, &c.

Regio tertia, Silarum inter et Metapontum sita, circumscribit Lucanos, Brutios, et magnam Græciam.

Regio quarta a Tiferno ad flumen Aternum, itidem in Adriatico, procurrens, habet Ferrentinos, Pelignos, Samnium, &c.

Regio quinta ab Aterno ad Anconam extenditur, in qua et Picenum est.

Regioni sextæ assignatur Umbria, et quæ Anconam inter et Ariminum ora.

Regionem septimam constituit Etruria, inter Flumen Macram et Tibrim.

Regio octava est tota illa regio quæ ab Occidente limitibus sextæ regionis assidet, inter Apenninum et Padum, continetque Ariminum, Ravennam, Bononiam, Brixellum, Mutinam, Parmam, Placentiam, &c.

Regio nona, fluviis Macra et Varo terminata, comprehendit Liguriam.

Regionem decimam occupat Venetia, et *regionem undecimam* Gallia Transpadana. *Savilius.*

Forte *ortus in Italia, e Tarracinæ municipio.* Nam quod legunt, natus Tarracinæ, forte fallit. Potius orti illi e municipiis Italicis et in urbe nati, qui honores pop. R. adipiscebantur: quorum parentes jam ante incolæ urbis et cives Romani erant.

mipili duxisset, ingenium illustre[z] altioribus studiis juvenis admodum dedit: non ut plerique, ut[4] nomine magnifico segne otium velaret, sed quo firmior adversus fortuita Rempublicam capesseret: doctores sapientiæ[5] secutus[a] est, qui sola bona, quæ honesta,[b] mala tantum, quæ

de juvenis adjunxit: non veluti plerique, ut illustri vocabulo inertem quietem occuleret, sed quo constantior adversus fortunæ casus Rempub. administraret. Philosophiæ magistros sectatus est, qui reputant *ea sola egregia, quæ decora, et mala*

—3 Male editio princeps, *Clunio.* Brotier.—4 *Ut* abest a Mss. Flor. Reg. Corb. Agr. et editione principe. Inde omissum est a Ryckio. At melius alii libri, qui illud retinent. *Idem.*—5 Ms. Corb. *sapientium.*

NOTÆ

[z] *Ingenium illustre*] Cicero Cælium appellat *adolescentem illustri ingenio, industria, gratia.* Valerius Maximus l. IX. c. 12. de C. Licinio Calvo: 'Illustris ingenii orator.'

Noster v. Annalium, 'Pomponius multa morum elegantia, et ingenio illustri.' Nihil aliud de hoc, quam quod l. VI. de Vibio Marso dicit; 'illustris studiis erat.'

Illustre igitur *ingenium,* est eloquentiæ speciminibus celebratum: sic libro hoc quarto Hist. 'Ignotum adhuc ingenium et nullis defensionibus expertum.' *Gronov.*

Illustre ingenium] Est viri, qui eloquentiæ famam adeptus est; sive orationibus in senatu habitis, sive operibus editis soluta oratione, aut etiam carminibus: sic alibi vocat 'decora ingenia,' qui historiam scripserant.

Ingenium illustre] Dicunt *illustre* ingenium esse, quod est eloquentiæ speciminibus celebratum: sed id forte non satis congruit: Helvidio nam supra Dial. Orator. non pollet admodum eloquentia, longeque inferior Marcello describitur.

Et certe magis illustris Priscus studio sapientiæ, virtutis et constantiæ, quam facundia. Sic tamen et *ingenii illustris* gloriam habuit, cum simul insignis eloquentia, et longe tamen illustrior sapientiæ doctrina existimatus sit; cum contra Marcellus et Vibius insignes eloquentia, et flagitiis delationum infames sint. Sed τὸ *illustre* hic ad solam forte sapientiam respicit præcipue.

[a] *Doctores sapientiæ secutus*] Stoicos scilicet, ut quorum schola istas procudit opiniones. Laërt. Zenone lib. VII. Cicero Paradoxis, et alii. *Savil.*

[b] *Qui sola bona, quæ honesta*] Quam facunde Lucanus l. II. de Catone similia expressit! 'Hi mores, hæc duri immota Catonis Secta fuit, servare modum, finemque tenere, Naturamque sequi, patriæque impendere vitam; Nec sibi, sed toti genitum se credere mundo. Huic epulæ, vicisse famem; magnique Penates, Submovisse hyemem tecto; pretiosaque vestis, Hirtam membra super, Romani more Quiritis, Induxisse togam; Venerisque huic maximus usus, Progenies; Urbi pater est, Urbique maritus; Justitiæ cultor, rigidi servator honesti; In commune bonus; nullosque Catonis in actus Subrepsit partemque tulit sibi nata voluptas.'

turpia: potentiam, nobilitatem, ceteraque[6] extra animum, neque bonis, neque malis annumerant. Quæstorius adhuc,[c] a Pæto Thrasea gener delectus, e moribus soceri nihil æque ac libertatem hausit: civis, Senator, maritus, gener, amicus, cunctis vitæ officiis æquabilis, opum contemtor, recti pervicax, constans adversus metus.

6. Erant, quibus appetentior famæ videretur, quando etiam sapientibus[d] cupido gloriæ novissima exuitur.

tantum, *quæ inhonesta* sunt: qui *potestatem, claritudinem, et alia quæ extra mentem* sunt, *non inter bona aut mala accensent.* Cum *adhuc* tantum *quæsturæ dignitate* præniteret, *gener ascitus* est *a Pæto Thrasea, et ex ingenio institutisque soceri, nihil perinde ac libertatem sibi vindicavit: civis, senator, conjux, gener, amicus, omnibus vitæ muniis juxta constans, divitias spernens, boni tenax et firmus adversus pavorem.*

Erant, qui gloriæ cupidiorem eum existimarent, quandoquidem etiam Philosophis

6 Ms. Agr. *ceteraque quæ extra animum.*

NOTÆ

[c] *Quæstorius adhuc*] Quæstor autem fuit sub Nerone, et Achaiam administravit: quod Scholiastes in Sat. v. Juvenalis prodidit. At prætor demum sub Vespasiano, diserte ita scribente Suetonio cap. 15. Nominatur tamen Tacito 'Helvidius Priscus, legatus legionis,' anno urbis 805. lib. XII. quem, ex more ejus ævi, prætorium legatum fuisse probabile est.

Quis ergo iste? non noster; quia tunc sub Claudio nec quæstor. An pater ejus? non, quia Tacitus hic *Cluvium* illi patrem dat, duntaxat *primipilarem.*

Suspicor avunculum fuisse, et ab eo in nomen et familiam adoptatum. Nam unde alioqui *Helvidius* e *Cluvio* patre? Notandum hoc sane est ad viri magni notitiam.

Item illud, quod aliam etiam uxorem ante habuerit, et ex ea Helvidium juniorem, quem Domitianus interfecit: Plinio ac Tacito laudatum item, et patre dignum virum. Vide quæ noto in fine Agricolæ. *Lipsius.*

Legati legionum non omnes prætorii erant: sed legati munus veluti gradus fuit ad præturam. Itaque quidam præturam obtinuerant, antequam præessent legioni, alii postea. Sic legatus legionis sorte et dignitate prætorius, aut certe quasi prætorius: qui præerant toti provinciæ et exercitui, consulares fere erant, ita et qui uni legioni, prætorii, aut prætura functi erant.

[d] *Quando etiam sapientibus*] Omnes affectus facilius a sapiente exuuntur, quam hæc cupido, et in magnis viris: 'Tu sola animum mentemque peruris, Gloria.' Plato ad hanc mentem aptissime: 'Cupidinem gloriæ, velut ultimam tunicam, anima solet deponere.' Et Tac. in Agricola: 'Fama, cui sæpe etiam boni indulgent.'

Quando etiam sapientibus cupido gloriæ novissima exuitur] Sic apud Simplicium in commen. ad Epicteti caput 48. 'Quare etiam extrema tunica reliquorum affectuum dicitur gloriæ cupiditas, propterea quod alios sæpe

Ruina soceri in exilium pulsus,[e] ut, Galbæ Principatu, rediit,[f] Marcellum Eprium, delatorem Thraseæ, accusare aggreditur. Ea ultio, incertum, major an justior, Senatum in studia diduxerat.[1] Nam, si caderet Marcellus, agmen reorum sternebatur.[g] Primo minax certamen, et egregiis utriusque[2] orationibus testatum.[3] Mox, dubia voluntate Galbæ, multis Senatorum deprecantibus, omisit Priscus: variis, ut sunt hominum ingenia, sermonibus, moderationem laudantium, aut constantiam requirentium.

ambitio famæ, rerum *ultima deponitur. Exilio Thraseæ in exilium actus, statim atque, Galba imperante, revertit* in urbem, *adoritur defertque Eprium Marcellum, accusatorem soceri sui. Ea vindicta, dubium*, an *amplior an justior, senatum in partes distraxerat. Nam, si subverteretur Marcellus*, sic *turba reorum* ingens *profligabatur. Primo altercatio infesta erupit, et* hæc *utriusque facundis orationibus expromta palam* est. *Dein ambiguo Galbæ consilio, plerisque senatorum rogantibus, ut absisteret, reliquit* accusationem *Priscus: diversis, ut sunt mortalium animi, sermonibus, qui modestiam* ejus *extollebant, aut constantiam desiderabant. Ceterum eo* ipso *die quo*

1 Budens. *deduxerat.*—2 Tentabat Muretus *utrimque.*—3 Sic bene Mss. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Corb. Agr. editiones veteres, et Ryckius. Male Rhenanus, *egregiis orationibus utriusque certatum.* Brotier.

NOTÆ

exuens, ipsa magis diutiusque animo adhærescat.'

Ergo cupido gloriæ, velut proverbio, Stoicis, ἔσχατος τῶν παθῶν χιτὼν, sive *extrema affectuum tunica*, dicebatur. Atque eo alludens, *exuendi* vocabulo hic usus est Tacitus. *Boxhorn.*

[e] *In exilium pulsus*] Tacit. Ann. XVI. *Savilius.*

[f] *Galbæ principatu rediit*] Scholiastes in Sat. Juvenalis v. 'Elvidius Priscus, post damnationem soceri Pæti Thraseæ, interdicta sibi Italia, Apolloniam concessit.' *Lipsius.*

Rediit igitur Apollonia, ubi exulabat, a Nerone pulsus, et adversis Thraseæ soceri abstractus. Ipsi interdicta fuerat Italia. Itaque Apolloniam ad Græcos se contulit, literarum studio, Philosophiæ ac sapientiæ præsertim.

[g] *Agmen reorum sternebatur*] Delatores dicti *Rei.* Nam a *Re*, id est, lite, *reus* dictus antiquis, et *reus* non modo accusatus et conventus, sed et accusator et actor appellati *rei.* Cicero de Orat. 2. 'Reos appello, non eos modo, qui arguuntur, sed omnes, quorum de re disceptatur:' sic constat, nomine *rei*, non solum *accusatum*, sed et *delatorem* intelligi posse.

Sicque jure optimo, Marcellum Eprium, licet delatorem, *rei* nomine vocari potuisse.

Constat etiam, Eprium hunc et alios, qui sub Nerone delatores fuere, assurgente Vespasiani imperio, recte a Tacito *reos* appellatos, et proprie, quia in judicium vocabantur, ut de illis supplicium sumeretur. *Marcellus Donatus.*

Multi inter senatores ipsos inveniebantur, qui ea ratione accusaverant, ac, si Marcellus caderet, eadem ruina prosterni timebant. *Pichena.*

Ceterum, eo Senatus die, quo 'de Imperio Vespasiani' censebant, placuerat 'mitti ad Principem legatos.' Hinc inter Helvidium et Eprium acre jurgium. Priscus, 'eligi nominatim a Magistratibus juratis,' Marcellus 'urnam' postulabat:[4] quæ Consulis designati sententia fuerat.

7. Sed Marcelli studium proprius rubor excitabat, ne, aliis electis, posthabitus[1] crederetur. Paulatimque per altercationem ad continuas et infestas orationes provecti sunt, quærente Helvidio, 'quid ita Marcellus judicium Magistratuum pavesceret? esse illi pecuniam et eloquentiam, quis multos anteiret, ni memoria flagitiorum urgeretur.[2] Sorte et urna mores non discerni: suffragia et existimationem Senatus reperta, ut in cujusque[3] vitam famamque[4] penetrarent: pertinere ad utilitatem Reipublicæ, pertinere ad Vespasiani honorem, occurrere illi, quos innocentissimos Senatus habeat, qui honestis sermonibus aures Imperatoris imbuant. Fuisse Vespasiano amicitiam cum Thrasea, Sorano, Sentio:[5] quorum accusatores, etiamsi puniri non

senatus de principatu Vespasiani *consulebatur*, *decretum erat*, ut mitterentur legati ad imperatorem. *Unde atrox certamen* ortum est *inter Priscum et Marcellum*. *Priscus* flagitabat, ascisci nominatim *legatos* a magistratibus, interposito jurejurando, *Eprius* sortem *postulabat: et sic censuerat consul designatus.*

Sed Marcelli ambitum proprius incitabat pudor, ne, aliis ascitis, contemni videretur. Sensimque per jurgia, ad perpetuas infensasque orationes devenere, interrogante Prisco, cur tantopere delectum magistratuum exhorreret Eprius? esse illi opes, *esse* et facundiam, quibus *subsidiis* multos antecelleret, nisi conscientia scelerum premeretur. Sorte et urna vitam non dignosci aut penetrari: sententiam et judicium patrum adinventa *esse*, ut in cujusque mores et existimationem inquirerent: spectare ad salutem Reipub. spectare ad Vespasiani gloriam, obviam ire illi *viros*, quos sanctissimos habeat senatus, qui egregiis orationibus aures principis occupent. Fuisse amicum Vespasianum Thraseæ, Sorani et Sentii: in quorum delatores, etsi animadverti non expe-

4 Mss. Corb. et Agr. *postulat, et quæ.*

1 Budens. *prehabitus.*—2 Ita Mss. Flor. Reg. Harl. Bodl. Jes. Guelf. Puteolanus et recentiores. Ms. Corb. et editio princeps, ac Lipsius, *memoria flagitiorum urgeret.*—3 Sic Ms. Flor. editio princeps, Pichena et recentiores. Sic quoque emendatum in Ms. Bodl. At Mss. Harl. Bodl. prima manu, Jes. Corb. et Puteolanus, *ut uniuscujusque.*—4 Copula *que* a Beroaldo omissa.—5 Ita Mss. Vatic. 1863. et 1864. Flor. Reg. Corb. editio princeps, Lipsius et recentiores. In Ms. Vatic. 1958. *Senetio.* A librario superadditum, *Senetione* et *Seneca.* Puteolanus edidit, *Senecione.* In Ms. Harl. *Senetio.* Ms. Jes. *Senecio.* Ms. Bodl. *Senetione;* et in margine, *Seneca.* Quis fuerit Sentius ignoratur; neque usquam memoratur. Certe error est in *Senecione.* Nam Senecio a Principe Domitiano occisus est. Nulla foret in *Seneca* diffi-